This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Dette er en digital utgave av en bok som i generasjoner har vært oppbevart i bibliotekshyller før den omhyggelig ble skannet av Google som del av et prosjekt for å gjøre verdens bøker tilgjengelige på nettet.

Den har levd så lenge at opphavretten er utløpt, og boken kan legges ut på offentlig domene. En offentlig domene-bok er en bok som aldri har vært underlagt opphavsrett eller hvis juridiske opphavrettigheter har utløpt. Det kan variere fra land til land om en bok finnes på det offentlige domenet. Offentlig domene-bøker er vår port til fortiden, med et vell av historie, kultur og kunnskap som ofte er vanskelig å finne fram til.

Merker, notater og andre anmerkninger i margen som finnes i det originale eksemplaret, vises også i denne filen - en påminnelse om bokens lange ferd fra utgiver til bibiliotek, og til den ender hos deg.

Retningslinjer for bruk

Google er stolt over å kunne digitalisere offentlig domene-materiale sammen med biblioteker, og gjøre det bredt tilgjengelig. Offentlig domene-bøker tilhører offentligheten, og vi er simpelthen deres "oppsynsmenn". Dette arbeidet er imidlertid kostbart, så for å kunne opprettholde denne tjenesten, har vi tatt noen forholdsregler for å hindre misbruk av kommersielle aktører, inkludert innføring av tekniske restriksjoner på automatiske søk.

Vi ber deg også om følgende:

- Bruk bare filene til ikke-kommersielle formål
  Google Book Search er designet for bruk av enkeltpersoner, og vi ber deg om å bruke disse filene til personlige, ikke-kommersielle formål.

- Ikke bruk automatiske søk
  Ikke send automatiske søk av noe slag til Googles system. Ta kontakt med oss hvis du driver forskning innen maskinoversettelse, optisk tegngjenkjenning eller andre områder der tilgang til store mengder tekst kan være nyttig. Vi er positive til bruk av offentlig domene-materiale til slike formål, og kan være til hjelp.

- Behold henvisning
  Google-"vannmerket" som du finner i hver fil, er viktig for å informere brukere om dette prosjektet og hjelpe dem med å finne også annet materiale via Google Book Search. Vennligst ikke fjern.

- Hold deg innenfor loven
  Uansett hvordan du bruker materialet, husk at du er ansvarlig for at du opptrer innenfor loven. Du kan ikke trekke den slutningen at vår vurdering av en bok som tilhørende det offentlige domene for brukere i USA, impliserer at boken også er offentlig tilgjengelig for brukere i andre land. Det varierer fra land til land om boken fremdeles er underlagt opphavrett, og vi kan ikke gi veiledning knyttet til om en bestemt anvendelse av en bestemt bok, er tillatt. Trekk derfor ikke den slutningen at en bok som dukker opp på Google Book Search kan brukes på hvilken som helst måte, hvor som helst i verden. Erstatningsansvaret ved brudd på opphavsrettigheter kan bli ganske stort.

Om Google Book Search

Googles mål er å organisere informasjonen i verden og gjøre den universelt tilgjengelig og utnyttbar. Google Book Search hjelper leserne med å oppdage verdens bøker samtidig som vi hjelper forfattere og utgivere med å nå frem til nytt publikum. Du kan søke gjennom hele teksten i denne boken på `http://books.google.com/`

GEA

Urda,

et norsk antiqvarisk-historisk

Tidsskrift,

udgivet

af Directionen for det Bergenske Museum.

Andet Bind.

(Med 16 lithographerede Plader.)

Bergen 1842.

Forlagt af det Bergenske Museum.

Trykt hos Chr. Dahl, B. S.

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY

ASTOR, LENOX
TILDEN FOUNDATION

Indhold.

		Side
1.)	Gravurnerne i det Bergenſke Muſeum. Af J. Neumann	1.
2.)	Antiqvariſke Erkurſioner i Fjordafylke. Af Samme	11.
3.)	Om Runemonumenter i Bergens Stift. Af W. F. K. Chriſtie	33.
4.)	Inſkriptioner fra Middelalderen og de ſenere Tider, iſær i Bergens Stift. Af Samme	54.
5.)	Beſkrivelſe over nogle, Bergens Muſeum tilhørende, ſmaae Stene fra Orienten. Af Profeſſor C. A. Holmboe	73.
6.)	Bemærkninger, angaaende Præget paa nogle Guldbracteater. Af Samme	75.
7.)	Ylmheims-Kirkes Inventarium i det 14de Seculum. Meddeelt af Generaladjutant Holck, og overſat ſamt forſynet med Anmærkninger af W. F. K. Chriſtie	78.
8.)	Catalog over det norſke Univerſitets Samling af nordiſke Oldſager i Chriſtiania. (Fortſættelſe fra 1ſte Bd. S. 400.) Af Profeſſor R. Keiſer	85.
9.)	Reminiſcenſer af en Reiſe til Throndhjem. Af J. Neumann	97.
10.)	Antiqvariſke Erkurſioner paa Vors. Af Samme	103.
11.)	Aſareligionen i Norge. (Fortſættelſe.) Af Brömel	110.
12.)	Antiqvariſke Erkurſioner paa Søndmør. Af J. Neumann	129.
13.)	Om Steenkors. Af W. F. K. Chriſtie	160.
14.)	Beretninger om Fund af Oldſager i Norge, iſær i Bergens Stift. (Fortſættelſe.) Af Samme	181.
15.)	Tillæg til Bemærkninger angaaende Præget paa nogle Guldbracteater. Af C. A. Holmboe	190.
16.)	Oldtidsminder ved Bokneſundet i Ryfylke. Af J. Neumann	193.
17.)	Oldtidsminder paa Karmøen. Af Samme	213.
18.)	Bergens Bye og dens Omegn i Fortiden. Af A. Heſſelberg	241.
19.)	Hiſtoriſk Vandring i Bergen og dens nærmeſte Omegn. Af L. Sagen	257.
20.)	Fund af Mynter i Norge. (Meddeelt.)	296.
21.)	Indledning til en hiſtoriſk Fremſtilling af Forfædrenes Vikinge- og Søetoge. Af Brömel	301.
22.)	Antiqvariſk-hiſtoriſk Skitſe af Augvaldsnæs. Ved Johan K. Chriſtie	322.

Side

23.) Udkast til en Beskrivelse over Altertavlen i St. Mariæ Kirke i Bergen. Af Professor J. C. Dahl . . . . . 347.
24.) Om tre mærkelige Steenfigurer, som tilhøre det bergenske Museum. Af W. F. K. Christie . . . . . 352.
25.) Beretning om en af Directionen for Bergens Museum foranstaltet Undersøgelse af en Gravhøi i søndre Bergenhuus Amt. Af Samme . . . . . 367.
26.) Om to Reliquieskriin og en Døbefont i Bergens Museum. Af Samme . . . 377.
27.) Om en Jernlænke i Bergens Museum. Af Samme . . . . . 384.
28.) Beretninger om Fund af Oldsager i Norge, især i Bergens Stift. (Fortsættelse.) Af Samme . . . . . 389.
29.) Spoer af finske eller lappiske Folks Ophold i Oldtiden paa Høifjeldene i Bergens Stift. Af Samme . . . . . 408.
30.) Tillæg til antikvariske Exkursioner i Fjordafylke, af J. Neumann . . . . . 409.
31.) Tillæg til Opsatsen om Angvaldsnæs. Af J. K. Christie . . . . . 410.

Henviisning

fra Pladerne til den trykte Text.

Plade	Figur	Side
I.	1, 2, 3, 4	5.
	5, 6	6.
	7, 8, 9	7.
	10, 11	8.
	12	9, 10.
	13, 14	10.
II. T. I.		14–17.
II.	a, b, c, d, e	23.
	f, g, h, i, k. l, m, n, o	24.
III.	1, a, b	49–51.
	2	46, 47.
	3	44, 45.
	4	52, 53.
IV.	1	55.
	2, 3, 4	56.
	5, 6, 7	57.
	8	58.
	9	64, 65.
	10	66, 67.
	11	67, 68.
	12, 13	68, 69.
	14	69.
	15	70.
	16	71.
V.	1, a, b	64.
	2, a, b, c, d, e, f	62–64.
VI.	Kartet	131–133.
	1, 2	155–157.
	3, 4	191.
	5	192.
VII.	1, 2	169.
	3	171.
	4	165.
	5	163.
	6 a, b	165.
	7	164.
	8	166.
	9	163, 164.

Plade	Figur	Side
VII.	10	165.
	11	166, 167.
	12	167.
	13	181, 182.
VIII.	Kartet 1—40	193–206.
	10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17	196–198.
	26	200.
	A	297, 298.
	B C	298.
	D	297.
IX. T.	1.	214–217.
	2. A	230–234.
	2. B	221–230.
X.		241–256.
XI.		262–266.
XII.		347–349.
XIII.		349–351.
XIV.	1	352–355.
	2	391–392.
	3, 13	355, 356.
	4	406, 407.
	5	403–405.
	6 a, b	390.
	7 a, b	399–401.
	8 a, b	384–388.
	9, 10	403.
	11	397–399.
	12	402.
XV.	1 a, b	378, 379.
	2 a, b	394–396.
	3	393.
	4 a, b	402, 403.
XVI.	1 a, b, c, d	382–384.
	2	372.
	3	371, 372.
	4 a, b	369.

Trykfeil og Rettelser.

Pag. 21, 7de Lin. f. n. læs: intet eller lidet mere at see.
— 31, 12te — f. o., skal istedetfor a staae c.
— —, 15de — —, Vareide. læs: Vereide.

Ved en Feiltagelse ere de paa Pl. II. Tab I. under Bogstaverne g, h, i, k og l fremstillede smaae konvexe Steensætninger afbildede, som om Stenene stode lodrette ineiret og kastede Skygge fra sig. Læserne ville behage at forestille sig dem som runde Broelægninger, kun lidet ophøjede i Midten.

Pl. IV., Fig. 13 2det Ord: m. læs: nn.

Pag. 258, Lin. 15, Handelsstad. læs: Handelssted.
— 260, — 25, Hakon Hakonsen paa første Sted udgaaer.
— 270, — 4 nedenfra, 1840 læs 1440.
— 275, — 4 — Sydvest, læs Sydost,
— 278, — 18, — 1349, læs 1549,
— 285, — 1, 18de, læs 15de,
— 287, — 6 nedenfra, 1765, l. 1565.
— 323, — 3 — lettes, l. før kunde lettes.
— 324, — 19 f. o., Skykker l. Stykker
— 326, — 8 —, Bautasten. l. Bautastèn,
— 327, — 16 —, findes l. findes
— — , — 19 —, se l. see, hvilken Trykfeil af dette Infinitiv oftere forekommer.
— — , — 26 —, Glasflusse l. Glasflusser
— 328, — 3 i Noten, maaske l. maastee
— —, — 6 f. n., af l. om
— 329, — 4 i Noten, kanske l. kanskee

Naar der S. 329 og 336 siges, at den paa Blotheien staaende Bautastèn tilhører en af de store Gravhøie, da er Dette en Feil, som Kraft's Meddelelse i top. stat. Beskr. over Norge, IV. S. 268 har foranlediget. Ved en mere nøiagtig Betragtning af Blotheiens Oldtidsminder fandt Forf. denne Bauta at staae i Midten af en regulær firkantet Stènsætning med stærkt indadkrummede Sider, hver 24 Skridt. Denne Firkant er lav som de bekjendte Fodangler, mosgroet, men tydelig og uforstyrret.

Pag. 330, Lin. 3 f. o. staaer Stenbræk for Stènbrok.

Ved denne Sides L. 7 bemærkes, at Mariasynaalens Gilde (fra 6te Aarhundrede) gjør Fortællingen om dens fordums Runeinscription i høieste Maade suspect.

Pag. 330, Lin. 15 f. n. i Noten staaer forskaffede læs: for skaffede
— 331, — 9 f. o. — Jette l. Jætte
— —, — 5 f. n. — Haraldsons l. Haraldsøns
— 334, — 7 —, semætte l. seemætte
— —, — 4 —, kjendelige l. nu forsvundne
— 336, — 1 —, Tid er, l. Tid, er
— 339, — 14 f. o., formaaede ikke at l. formaaede at
— —, — 1 f. n., indstrænke l. udstrække
— 340, — 16 f. o., klagendeoplydt l. klagende og lydt
— 341, — 4 —, Trygvesons l. Trygvesøns
— 342, — 6 —, Strængned! l. Strænghed,
— —, — 11 —, Samqvem l. Samkvem
— 343, — 13 —, Høimæse l. Høimesse
— —, — 14 —, maae l. maa
— 345, — 7 f. n., catholskgeistlige l. katholskgeistlige
— 346, — 10 f. o. rundt l. firkantet. Foran dette Taarn har været en af 6 overordentlig høie Trin bestaaende Stèntrappe, der har ført til Hovedindgangen. Denne Trappe udgroves ved den i 1841 foretagne Rydning af Kirkegaarden og kom, skjønt i temmelig medtagen Forfatning, igjen tilsyne udaf det fra Taarnet over den nedstyrtede Grus.

I Prof. Dahls Beskr. over Altertavlen, pag. 347—351, er glemt Henvisn. til Pl. XII og XIII.

Fortsættelse

af

Fortegnelsen over Subscribenter paa

URDA.

et norsk antiqvarisk-historisk Tidsskrift.

I Arendal.

Møller, A. Chr., Doctor.

I Bergen.

Morries-Stirling, Dr. med.

I Christians Amt.

Stang, Th., Sognepræst i Vang, i Valders.

I Berlin.

Det Kongelige Bibliothek.

Steffens, Geheime-Regjeringsraad.

Det Kongelige Museum.

Gravurnerne i det Bergenſke Muſæum.

(Pl. I.)

Gravurnerne, ſaadanne ſom de nu findes, fyldte med Aſke og ſønderknuſte brændte Been, høre ikke Jordklodens ældſte Tider til. Der er ingen Tvivl om, at man fra førſte Færd af har fundet det naturligſt, at begrave de Døde i Jorden [1]), eller — hvor Forfængeligheden omſider, eller endog blot Hengivenhed for de afdøde Kjære, fandt en Støtte i Chemiens Hjælp — at henſætte og henlægge de balſamerede Kadavera i ſæregne Gravhvælvinger. Paa dette Sidſte afgiver Hiſtorien nokſom utvetydige Beviſer i et af Jordens ældſte Folk, Ægypterne; ligeſom Guanchernes Gravhuler paa Teneriffa [2]), og flere Folkeſlags Hiſtorie vidner derom. Om Ligenes Nedſænkning i Jorden haves ligeledes utallige Vidnesbyrd fra ældre Tider; og at denne har fundet Sted ſelv i den gamle Romerſtat, bevidner Cicero [3]), idet han beraaber ſig paa de tolv Tavlers Lov, der blev given 300 Aar efter Roms Anlæg.

Saa var det ogſaa her i Norden, indtil Odin kom [4]); men under alt det endnu uopklarede Mørke, der hviler over Odinsolden, er det meget uſikkert at beſtemme, hvor langt dette ſtrækker ſig tilbage i Tiden, og naar altſaa den

---

[1]) Jfr. Molbechs Fortællinger og Skildringer af den danſke Hiſtorie, 1. D. 1. Afd. 1837. S. 43—45.

[2]) S. Allgem. Hiſt. d. Reiſen, 1748, 2. B. S. 40.

[3]) de legibus, lib. 2.

[4]) Hvitfeld, Dannemarckis Rickis Kröniche 1. D. S. 1. Worms monum. dan. lib. I. cap. 7.

ældste Hougold — saa kaldes den Tid, da de døde Legemer, ubrændte, høilagdes — ophørte. Efter Saxos Vidnesbyrd [1]) gav Frode den Tredie den Lov, at de slagne Krigere skulde begraves med Hest og Rustning; og selv om Fiendernes Liig har saadan Anordning endog før den Tid været gjældende [2]). Med alt Dette er det mærkeligt, at til samme Tid bleve Riddinger og Mordere brændte paa Baal, og deres Aske blev given Vindene til Priis [3]).

Om der hos os findes nogen Levning fra denne ældste Hougold, er heel vanskeligt at sige; thi vel ere Beenrader fundne i gamle Gravhøie, men om de ere For-Odinske, eller om de ikke hellere bør regnes hen til det første Aarhundred efter Christendommens Indførelse, da man endnu efter Fædres Viis lod sig høilægge, kan ikkun bestemmes efter Gravenes Struktur, og de Ting, som maatte findes i og ved Gravene. I Tydskland derimod har man i Aarene 1827 og 1828 gjort Opdagelser, som synes at pege hen paa hiin ældste Hougold, da man ved Landsbyen Sinsheim, ikke langt fra Heidelberg, har i 14 Gravhøie, af hvilke den største var 8 Fod 3″ høi, og den mindste ikke høiere end 1 Fod 2″, fundet 77 Grave, og i dem 79 Skeletter fra 7 til 3 Fods 6″ Længde [4]). Vil man med Müller [5]) og Rhode [6]) antage, at den Grav, hvori findes Jern, ikke henhører til den ældste Old, og vil man med Vosgraff [7]) paastaae, at Jernet først efter Odins Tid uddroges af Bjergenes Indre og behandledes konstmæssigt, saa maae vistnok hine Sinsheimer-Grave give Slip paa Navnet af For-Odinske, saasom der findes i dem blandt flere Broncesager ogsaa endeel af Jern; med mindre man da tillige vil med Pontoppidan [8]) antage, "at Odins Religion strakte sig ikkun til de tre nordiske Kongeriger og til Nedersachsen, samt de Folk, som siden kunne være udreiste derfra til England". Er det saa, da ligger Sinsheim udenfor det Odinske Gebeet, og man kunde da gjerne,

---

[1]) Saxo lib. 5.

[2]) Stephanius in annot. ad. Sax. lib. 3. Jfr. Arnkiels Cimbrische Heldenbegräbnisse 1 B. 2 Kap. §. 8.

[3]) S. Amleths Tale til Folket over Fengos Liig, i Saxos 4de Bog.

[4]) Wilhelmi Beschreibung der vierzehn alten deutschen Grabhügel, welche in den Jahren 1827 u. 1828 bey Sinsheim in dem Neckarkreise des Grosherzogthums Baden geöffnet wurden. Heidelberg, 1830.

[5]) Versuch einer Abhandl. von den Urnen der alten deutschen u. nordischen Völcker, S. 68.

[6]) Cimbrisch-holsteinische Antiqvit. Remarquen. S. 148.

[7]) Norriges Krigshistorie i Middelalderen. Christiania 1834. 1. D. S. 195.

[8]) Danske Atlas 1. D. S. 107.

uafhængig af Asalæren, have jordet her, imedens man brændte hist. Men da Odins Dyrkelse ikke indskrænkedes til et saa snevert Omfang, og udbredte sig til alle germaniske Nationer [1]), og da Aukathor var en ældre Guddom, fælleds for de germaniske og nordiske Folkeslag [2]), under hvis Dyrkelse det endnu ei var Skik at brænde Ligene, og da man i det sydligere Tydskland vel tidligere kunde have været bekjendt med Jernets Brug, end i Nordens Lande, saa turde det vel hænde sig, at Sinsheimer-Høiene henhørte under den ældste Hougold.

Antaget altsaa, at de Gravhøie hos os, i hvilke der maatte endnu findes hele Beenrader eller Levninger deraf, ere snarere at henregne til den christelige Æra, end til den For-Odinske Hougold, saa høre de Grave, i hvilke der findes Spor af Brænding, samtlig til den Odinske Brændold, og ere ældre end dem, i hvilke Ligene findes jordede. Om Maaden, paa hvilken Ligenes Brænding gik for sig, giver Historien os temmelig indlysende Efterretninger [3]). Paa et Baal af Træe lagdes det døde Legeme øverst, og naar Baalet, som antændtes fra nedenaf, var tilligemed Liget nedbrændt og afkjølnet, samledes den Dødes Aske, der ved sin forskjellige Farve var let at skille fra Træaasken, tilligemed de forbrændte Been, hvilke da end ydermere knustes smaae, for bekvemmere at kunne, i Samfund med Asken, bevares som dyrebare Levninger, til den Afdødes Amindelse, i hellige Kar [4]).

Disse hellige Kar er det, man kalder **Grav-Urner**. Deres Form og Størrelse er høist forskjellig. De findes cylindriske, eller med en svag Udvidelse i Mundingen, koniske, bugede, med eller uden Hals, der da er kortere eller længere, kjedelformige o. s. v., med eller uden Øret, med eller uden Laag, med eller uden flad Bund. Sjelden ere de her hos os høiere end 12". D'Orbigny derimod, som har tilbragt 7 Aar paa Reiser i Sydamerika, taler om Peruvianske Gravurner af kolossal Størrelse. Hvad deres Materie angaaer, da er ogsaa denne høist forskjellig. De almindeligste ere af Pottemagerleer, graae, rødbrune

[1]) Svea Rikes Häfder, af Geyer. Upsala 1825. 1 D. S. 267 ff.
[2]) Sammesteds S. 275. Jfr. Münters Kirchengesch. von Dänemark u. Norwegen. Leipzig 1823. 1 Th. S. 14.
[3]) S. Arnkiel, anf. St. 12te Kap.
[4]) Jfr. Müller anf. St. S. 126 og 127. Rhode anf. St. S. 246.

eller ſorte af Farve, med eller uden Forziringer, med eller uden Glaſur [1]). De findes ogſaa af Meſſing, for ſtørſte Deken dannede ſom almindelige Syltekjedler, og af Kobber, men da ofte mindre og ſærdeles ziirligt udarbeidede [2]) paa Laaget og Siderne. Man har dem fremdeles af Steen, af Asbeſt [3]), af Jern, af Chryſtal [4]), af Glas, af Træe, og endelig af Guld [5]). Urner af Sølv ere derimod, ſaavidt jeg veed, ikke fundne i de nordiſke Lande.

Aldeles forſkjelligt ere ogſaa disſe Urner nedſatte i Gravhøiene. Man finder dem ofte, deels enkelte, deels flere i en Klynge ſamlede, i Høiens Overdeel. Mangengang ſtaae de dybere nede, enten paa Høiens Bund, hvor de ere henſatte, ſnart i et Hjørne af Gravkammeret ſelv, ſnart udenfor Enderne af Samme, eller i Høiens Yderſider, ſædvanligſt bedækkede med en Steenhelle. Undertiden findes de i omvendt Stilling, med Bunden opad, og dog fyldte med Aſke og Been [6]). Imellem Aſken og de brændte Been, ſom de indeholde, findes ſtundom Guld [7]), eller Mynter [8]), eller andre Koſtbarheder, eller hvad der havde været den Døde i Livet kjært, nedlagt; og Henſigten af Dette var, enten at ſkaffe ham en høiere Plads ved Odins Bord [9]), eller at glæde ham i Valhalla [10]).

---

[1]) Klemms Handbuch der germaniſchen Alterthumskunde. Dresden 1836. S. 161—187.

[2]) Antaget, at Sjøborg, hvorom jeg dog tvivler, har Ret, naar han i Samlingar för Nordens Fornälſkare, anfører de der, Tom. 2. Pl. 15, afbildede Fibulæ eller Hæfteſpænder blandt Gravurnerne.

[3]) Pontoppidans Danſke Atlas, 1. D. S. 109.

[4]) Arnkiel, anf. St. S. 294. Jacobæi Muſæum regium, fig. 6. Sjøborgs Samlingar, Tom. 3. S. 163. Urnen er ikke, ſom der ſtaaer, funden ved Bergen, men i en Høi paa Bremnæs Kirkegaard ved Chriſtianſund. S. Bings Norges Beſkrivelſe S. 67, og Krafts Topographiſk-Statiſtiſke Beſkriv. over Kongeriget Norge, 5 D. S. 293. Jfr. Urda 1ſte B. S. 181.

[5]) Mus. reg. Tab. 14, fig. 8. Man har i ſenere Tid fundet flere Guldurner i Danmark.

[6]) En heel Samling af ſaadanne Urner, alle fyldte med Aſke, er funden i Stendal under Altmark. De ſtode omvendte, og paa Bunden af dem laae ſmaae Jernkors. S. Minutolis Beſchreib. einer 1826 u. 1827 zu Stendal in der Altmark aufgefundenen alten heidniſchen Grabſtätte. Berlin 1827. I Leipziger Jahresberichten berettes paa flere Steder, at Gravurner ere fundne i ſaadan omvendt Stilling. Jfr. Ledetraad til Nordiſk Oldkyndighed. Kbhvn. 1836. S. 42.

[7]) S. Urdas 1ſte Bind, S. 30, Beretningen om en Guldſtang, ſom fandtes i Kong Valders Gravhøi. Man har fundet et lignende, men mindre, Stykke i en Oldtidsgrav ved Gloppens Præſtegaard, ſamt i Høie ved Augvaldsnæs, hvilket Alt forvares i det Bergenſke Muſæum.

[8]) I det Bergenſke Muſæum er der flere Mynter og Brakteater af Guld, ſaaledes fundne i Gravurner.

[9]) Bartholin antiquitat. dan. I. 2. cap. 9. pag. 497.

[10]) Sammeſteds S. 431.

De Gravurner, ſom det Bergenſke Muſæum er i Beſiddelſe af, deels hele, deels brudne, udgjøre et ikke ringe Antal, og ere, paa enkelte nær fra Udlandet, alle fundne i Norſke Gravhøie. Af Leerurner har man ſaaledes 17; af Steenurner 8; af Meſſingurner 9; af Kobberurner, til hvilke jeg ikke vover, efter Sjøborgs Synsmaade, at henregne de ſmaae udgraverede ſkaalformige Hæfteſpænder, ſom Muſæet har en ſtor Deel af, ikkun 1; af Jernurner 3; af Glasurner 1; og af Træurner 1.

De mærkeligſte af Diſſe, og hvis Afbildninger findes paa Pl. I, vil jeg nu beſkrive.

Urner af Leer.

Fig. 1. Denne ſmukke lille Urne er kommen til Muſæet i Aaret 1833, ſom Gave af Konſul Behr i Flekkefjord, og er funden i en Gravhøi paa Gaarden Øvre-Øie i Qvinnesdal. Den er graabrun af Farve, uden Glaſering. Dens Høide fra øverſte Rand og til Bunden er 3″ 3‴; derimod er Diameteren af dens Munding 3″ 5‴, og Diameteren af dens ſtørſte Udbugning 4″ 5‴. De paa den anbragte Forziringer ere koncentriſke og paralelle.

Fig. 2. Ogſaa denne Urne har Muſæet til ſamme Tid faaet af den ſamme Giver, ligeſom den ogſaa er funden paa ſamme Sted. Den er uden al Glaſur, graabrun af Farve, og ligner en ſimpel Urtepotte, men har rundtom meget ſmukke Forziringer, blandt hvilke der fra tvende Punkter i dens øverſte Rand løbe tre og tre paralelle lænkeformige Rader i divergerende Retninger nedad mod Urnens Bund. Urnen er 4″ 8‴ høi, men dens Munding er 6″ i Gjennemſnit.

Fig. 3. Denne Urne er kommen fra ſamme Sted, og ſkyldes den ſamme Giver. I Farve er den eens med de foranførte To; men den har ingen Inkruſtationer. I Formen kommer den Fig. 1 temmelig nær, men er videre i Omfang, og har paa den ene Side et Øre. Dens lodrette Høide er 4″ 1‴, Gjennemſnittet af dens Munding er 5″, og af dens ſtørſte Udbugning 5″ 5‴ [1]).

Fig. 4. Denne ſtørre, men tillige meget ſimple Urne er kommen til Muſæet i Aaret 1836, hidſendt af Proprietair Toſtrup paa Gaarden Sande i

[1]) Om diſſe 3 Urner med flere findes omſtændeligere Forklaring i Urdas 1ſte B. S. 299 og 300.

Hjelmelands Sogn, Ryfylke Fogderie, Stavanger Amt. Den fandtes paa søndre Side inde i en stor Gravrøse eller Steenhoug, indsluttet i en Steenkiste af løse Stene. Finderen var Steinar Gundersen Tuntland. Den er af Farve sortebrun, og har ingen Forziringer. I Høide holder den 10″, i Diameteren af dens største Bugning 11″ 5‴, og i Gjennemsnit af Mundingen 9″. Et lidet Stykke af dens øverste Rand savnedes allerede ved Udgravningen.

Foruden disse hele og holdne Leerurner, til hvilke vel kunde føies flere, men mindre smukke og mærkelige, eier Museet blandt de Brudne een særdeles skjøn, med smukke Inkrustationer paa Ydersiden, temmelig lig Fig. 2., og af samme Form, som den. Den blev af Skoleholder Osmund Soldal funden i Aaret 1832 i en stor aabnet Gravhøi paa Gaarden Soldal i Vigør Præstegjeld i Hardanger, og tilligemed flere Sager, som fandtes i Høien, indleveret til Museet. Gravkammeret, i hvis østlige Ende Urnen stod, var 6 Al. langt, 2 Al. bredt, og havde 3 Overliggere til Bedækning.

Urner af Steen.

Fig. 5. Denne mærkelige Steenurne, som ved tilfældig Gravning var funden under en Jordtue paa Gaarden Berven i Østensøe Annex, erholdt Museet i Aaret 1832, som Gave af Annexkirkesanger Ole Skaar i Vigørs Præstegjeld i Hardanger. Den er mørkebrun af Farve, er udhuggen i Form af en huul Halvkugle saa grovt, at hvert Meiselhug tydeligt sees, og veier 12 ℔. Af dens Yderkant at dømme (Fig. 5. b.) er den 9‴ tyk, og Gjennemsnittet af dens indre øverste Munding er 7″ 8½‴. Dens lodrette Høide (Fig. 5. a.) er 4″ 4‴.

Indeværende Aar har Museet faaet, men fra Nordland, en denne meget lignende, dog mere forarbeidet Urne, eller rettere: Skaal.

Fig. 6. Denne Veegsteens-Urne af blaagraae Farve har Museet allerede eiet i længere Tid. Ogsaa den er finere forarbeidet end Fig. 5, og har, som det sees, havt en Hadde, hvilken dog nu ikke er tilstede. Den er 4″ 5‴ i lodret Høide, men 10″ 2‴ i Mundingens Gjennemsnit.

En fast aldeles lignende, af samme Form, Materie og Farve, 10″ i Mundingens Diameter, og 5″ høi, blev i Aaret 1836 indsendt til Museet fra

forommtalte Kirkesanger Skaar. Ogsaa den var funden i Østensøe Sogn, i Forbindelse med et sammenbøiet Sværd, under Roden af et gammelt Asletræe [1]).

Fig. 7 forestiller et Vægsteenskar af særegen Form, seet deels fra Siden af (a.), deels fra oven af (b.), og funden i en Gravhøi i Hammers Præstegjeld, anvendt til en Gravurne, fyldt med Aske og brændte Been. Dette Kar, der nærmest ligner et Øsekar eller en Kasteskovl, er paa den ene af de brede Sider forsynet med et Greb, 3″ 2‴ langt. Bredsiderne holde 5″ 7‴, men Langsiderne 5″ 1‴ i Længde. Randens Tykkelse udgjør 1″, og Dybden 4″ 5‴.

Fig. 8 forestiller atter et Vægsteenskar, anvendt til Gravurne, og fundet i fornævnte Præstegjeld paa Gaarden Rønhovde. Karret ligner nærmest en Vandøse. Skaftet er 3″ langt, Karrets Dybde 2″, og dets Diameter foroven 4″.

Urner af Messing.

Fig. 9. Blandt de mange høist mærkelige Oldsager, der fandtes i den Gravhøi ved Augvaldsnæs Kirke, som Provst Lyder Brun i Aaret 1835 lod undsage, og over hvilke vi forøvrigt tør snart vente en Beskrivelse af Stiftamtmand Christie, befandtes og Brudstykker af en Messingurne, i Form, saavidt der kan skjønnes, aldeles forskjellig fra de almindelige kjedelformige, og hvis Diameter i Overranden maa omtrentlig have været 12″. Den synes at have været dannet som en Vase, og har havt 3 Ringe, saadanne som Fig. 9 viser, hæftede i Løvehoveder, paa sine Ydersider. Disse Løvehoveder, der staae som Basreliefs paa en Cirkelplade af 2″ 1‴ Diameter, hvilken med Kidt eller Cement har været fastgjort til Vasen, ere saa skjønt forarbeidede og saa vel konserverede, som vare de komne igaar ud fra Gjørtlerens Værksted; og med Ringene, af samme Diameter og 3‴ Tykkelse, har det sig ligedan. Disse er ved en Gjænge hæftede til Løvens Mund, og bevæge sig med Lethed. Saavel Løvehovederne som Ringene ere af Kobber. Havde man beholdt denne herlige Vase i sin Heelhed, den skulde have fremviist en af Oldtidens skjønneste Prydelser.

---

[1]) Ikke alle Kar, som findes anvendte til Gravurner, have derfor været bestemte dertil. Man kan med temmelig Sikkerhed antage, at hvor ikke egentlige Gravurner, der formodentlig henhørte blandt Handelsvarer, eller og tildeels forfærdigedes i Norden, vare forhaanden, der nedlagde man de Dødes Aske og Been i hvilketsomhelst Husholdningskar.

Fig. 10. Atter et af Augvaldnæs-Fundets herlige Stykker, en Messingurne af ſkjøn Form, 10″ 5‴ høi, og 10″ i Mundingens Gjennemſnit. Fodſtykket er 1″ høit, og holder 6″ 5‴ i Diameteren af nederſte Bund. Urnen er forſynet med en ſnirklet Hadde, fæſtet i 2 Ører. Den er grønlig af Ruſt. Tiden har fortyndet den, og dens Sider ere tildeels gjennembrudte.

Af de øvrige Messingurner, ſom Muſæet eier, har man ikke ladet nogen Afbildning gjøre, da det kan antages, at de ikke henhøre blandt de ſjeldnere Oldſager. Muſæet er i Beſiddelſe af 7 Saadanne [1]), og Alle ligne de Sylteketjedler, omtrent 7″ høie og 11 til 12″ i Omviddens Diameter, med eller uden Hadde.

Urne af Kobber.

Fig. 11. Ogſaa af Augvaldsnæs-Fundet fremſpringer denne — den ſkjønneſte, mener jeg, af alle Oldtidsurner i Norden. Vel ligger den i Stykker for mig, og jeg er friſtet til med Gesners Faun vemodig at udraabe: "Er iſt zerbrochen, ach er iſt zerbrochen, der ſchönſte Krug! Da liegen die Scherben umher!" Men, det har lyktes os af Brudſtykkerne at reſtruere dens Idée, og at give dens oprindelige Form igjen; thi af dens Overdeel er ſaa Meget tilbage, at der af Zirraterne ikke ſavnes mere end de Stene, med hvilke den i ſin Tid har været beſat: dens Ører ere fuldſtændige: dens Hank er vel ſkilt i 3 Dele, men intet af den er borte: dens Bund er heel, paa nogle Kanter nær i Sammes øverſte Flade, der har ſtaaet i Forbindelſe med Urnens Underdeel, hvilken vel ſavnes, men hvis Afſtand fra Fodſtykket kan, formedelſt det Tilovers-blevne af Buelinien omtrentlig beregnes. Jeg antager altſaa, at Urnen, efter al den Beregning, ſom af Brudſtykker kan gjøres, er paa den hosſtaaende Tegning reſtrueret i ſin oprindelige Form. Og da — hvilken Form! Og hvilket prægtigt, hvilket ſmagfuldt Arbeide! —

Denne herlige Urne er af Kobber, og det, ſaavidt man af dens Indre og af dens Fodſtykke, og af Levningerne af dens Underdeel, hvor Zirraterne ophøre, kan ſee, af den ſkjønneſte Politur. Dens Hank, der holder et Tvermaal af 9‴, er dannet af en eneſte Spiral, ſom er 3‴ tyk og ſpids opadgaaende fra

[1]) S. Urda 1. B. S. 29. 178. 183. 184. 194.

Siderne til Midten, eller rygformig. Dens Ører, hvori Hanken ved en fortløbende Deel af Spiralen er hæftet, udgjøre noget over en halv Cirkel af 1″ 9‴ Diameter, med et ſtørre Hul i Centret, hvor Spiralens Bøining gaaer igjennem, og 2 mindre Huller, der ere anbragte blot ſom Prydelſer der hvor Cirkelen afviger fra ſit Løb, og ſvinger ſig udad i 2 krumbøiede Spidſer. Urnens øverſte Rand holder 8″ 6‴ i Tvermaal, er 4‴ tyk, og paa Yderſiden, hvor den har været beſat med en rundtom løbende Rad af glimrende Stene, hvilke nu desværre alle ere borte, 6‴ høi. Under denne ſees en Rand 3‴ høi, belagt med Sølv og ſmaae Zirater, inkruſterede i Samme. Nu følger en bredere Rand 1″ 1‴ høi, hvor, i en Afſtand af 3″ mellem glimrende Stene af 8‴ Diameter, findes hele Kredſen rundt rhomboidalſke Figurer i fremſtaaende Nagler, omſlyngede af Arabeſker paa Sølvgrund. Under denne Afdeling løber atter en Sølvrand med ſmaae Zirater, $2\frac{1}{2}$‴ høi. Nu endes Forziringerne med en bredere Rand 5‴ høi, liig den øverſte, hvori atter mindre Glimmerſtene have været faſthæftede. Underdelen af Urnen ligenedtil Fodſtykkets nederſte Rand, der holder 4″ 3‴ i Tvermaal, har været blankpoleret uden nogen Zirat; men under Fodſtykkets Overflade, hvortil Urnen har ſluttet ſig, og ſom ligger 1″ høit fra Fodſtykkets nederſte Rand, ſees koncentriſke Ringe med en Stjerne i Midten, ligeſom lignende Ringe ogſaa viſe ſig i Fodſtykkets indvendige Runddeel. Naar enkelte Sølvſtriber undtages, har den ædle Ruſt allerede helliget de fleſte Partier af dette hellige Kar, imellem hvis Ruiner fandtes, ved Optagelſen af Gravens Skjød, Aſke og Been.

Urnens hele Høide maa antages at have været 8″ 9‴.

Urner af Jern.

Af Saadanne eier Muſæet 3, mere eller mindre deſtruerede; og det ſkulde have været i Beſiddelſe af en fjerde, om man ved Optagelſen af Graven havde anvendt ſtørre Varſomhed [1]).

Fig. 12 foreſtiller den i Urda (1. B. S. 190) allerede før beſtrevne af ſmaae Jernſtykker ſammenklinkede Jernurne, der blev funden i Sogndal, paa

[1]) S. Urda 1 B. S. 179.

Gaarden Gurvins Grund, hvor Sokne, om hvem der tales i Fundin Noregur, menes at have boet. Af Tiden er den meget fortæret, men dens Form er kjendelig; og et ſaare ſjeldent Oldtidsſtykke er den.

Fragment af en lignende Jernurne med Hadde er ſenere funden i en Gravhøi paa Gaarden Njøs i Leganger, og atter et i en Skibshøi paa Gaarden Aardal under Leirdals Præſtegjeld [1]), hvilke begge ere indlemmede i det Bergenſke Muſæum.

Urne af Glas.

Fig. 13. I den Houggruppe, ſom findes i Nærheden af Hofs Kirke i Viigs Præſtegjeld, har været fundet flere Glasurner, men ſom ved ſkjødesløs Gravning ere ſtrax ſønderknuſte. En eneſte fik Generaladjutant Holck optaget nogenlunde i Behold; thi vel kom den bruſten frem, men intet af Stykkerne forkom; og den er bleven vel ſammenlimet. Fra Holcks Muſæum kom den, ſom Gave, over i det Bergenſke, og er den eneſte af dette Slags, ſom Muſæet eier. Det er en ſmuk Urne, af grønt ſlebet Glas, hvis lodrette Høide fra øverſte Rand til Bunden er 5″ 4‴, Mundingens Diameter er 3″ 6‴, og Bundfladens $8\frac{3}{4}$‴ [2]).

Urne af Træe.

Fig. 14. Blandt de ſaare ſjeldne Gravurner maae de af Træe blive at anſee [3]); thi det er blot under meget lykkelige Omſtændigheder, at Materialet holder ſig vedlige. En Saadan er det Bergenſke Muſæum imidlertid i Beſiddelſe af. Den ligner nærmeſt et lidet Smørſpand med broncerede Baand og bronceret Hank. Urnen, hvis Staver befindes at være af Furutræe, og ſom paa et Par nær, der nu ere ſatte nye ind, have modſtaaet Tidens Indvirkning, er fra øverſte Rand indtil Bunden 7″ 6‴ høi, og holder et Tvermaal i øverſte Rand af 7″ 9‴, men i Bunden af 9″ 5‴. Den ſammenholdes af 3 broncerede Baand, et ved øverſte Rand, et over Midten, og et ved Bunden. Diſſe Baand ere ſmykkede foroven og forneden med Perleforziringer, og ere omtrent af lige Bredde, 1″ 6‴. Men imellem hver af diſſe bredere er der lagt ſmallere

[1]) S. Urda 1. B. S. 137. 143. 153. 190.
[2]) Sammeſteds S. 181. [3]) Sammeſteds S. 177 og 178.

halvrundophøiede Baand, 3‴ brede, saa at den hele Urne er omfattet af 3 Baand tilsammen. Hanken, af Bronce, er firkantet, med skarp Ryg til alle Sider, og forziret med stribede Incisioner. I begge dens Udender er der Messingknapper. Urnens øverste Rand er beslaaet med Messingblik, hvilket er med Stifter fastgjort i Staverne.

Denne sjeldne Urne er funden i en af de 3 store Gravhøie ved Gloppens Præstegaard [1]), efterat Høien allerede engang tilforn har i ældre Tider, som det viiste sig, været løselig randsaget.

Neumann.

Antiqvariske Exkursioner i Fjordafylke.

(Supplementer til mine Reisebemærkninger 1823 og 1824 [2]).

(Pl. II.)

I Liighed med hvad jeg i det første Bind af Urda S. 133—155 meddeelte, som Tillæg til mine antiqvariske Jagttagelser i Sogn, vil jeg her meddele, hvad der paa senere Reiser i Søndfjord og Nordfjord — det gamle Fjordafylke — har lyktes mig at finde og at faae undersøgt, forsaavidt Saadant kan paa nogen Maade fortjene Oldgrandskerens Opmærksomhed. Mine Antegnelser af dette Slags skulle nu gaae igjennem

I. Søndfjord.

1.) Askevolds Præstegjeld. — Paa Atleøen, der udgjør Vilnæs Kir-

[1]) Jfr. Budstikken, 7de Aarg. Sp. 68.

[2]) S. Budstikken 5te Aarg. Sp. 570—584; 6te Aarg. Sp. 560—579; 7de Aarg. Sp. 57—86.

kesogn, var jeg atter i Aaret 1827. Lige udenfor Kirkegaarden, paa et af de høieste Punkter, have 3 Bautastene været satte i denne Buelinie:

Stenen a, som ligger i en Vinkel af 30° mod Jorden, staaer med sin brede Side lige i Nord, er afbrudt i Toppen, og noget over 4 Al. høi, 3 Al. bred og 4 Tom. tyk. Mellem den og Stenen b er 20 Skridt. Stenen b staaer i V. N. V., er 6 til 7 Al. høi, $2\frac{1}{4}$ Al. bred, 4 Tom. tyk, afrundet mod Toppen, og overtrukken med ærværdigt Moos. Stenen c, som dentid laae i Kirkegaardsmuren, men senere er reist igjen og sat i sit oprindelige Stade, staaer 30 Skridt fra Stenen b, i N. N. V., er 5 Al. høi, $2\frac{1}{2}$ Al. bred, og 4 Tom. tyk. Jeg antager med Generaladjutant Holck, at disse Stene ere satte til Minde om Atle Jarl, der maaskee har havt sin Gravhøi paa den Tomt, hvor Vilnæs Kirke nu staaer. Sagnet gaaer, at hans Borg skal have ligget nedenfor Høien i Vest, hvor han paa eengang kunde have Udsigt til Havet mod Westen, og til Fjorden mod Syd og Øst — et vigtigt Punkt for en Høvding. Men af Spor til Borgtomten er intet at finde. Det Stykke af Vilnæsgaard, hvor Borgen formenes at have staaet, hedder simpelthen Hougen. Om Bautastenene gaaer det trivielle Sagn, at de fra Fastlandet hiinsides Fjorden ere kastede hidover paa Atleøen.

Helleristningerne i de ikke langt herfra ved Leervaag liggende Fladbjerge har Stiftamtmand Christie allerede beskrevet i Første Bind af Urda S. 91—95, og de findes sammesteds, efter hans paa Stedet optagne nøiagtige Tegninger, lithographerede. Vel kunne disse Ristninger være et tilfældigt Arbeide af hvilkesomhelst Vikinger, blot for Tidsfordriv og uden Øiemeed, hvorpaa findes flere Exempler, og saa domte jeg om dem efter den første Beretning, inden de selv kom mig for Øie [1]); men efter denne Gang at have umiddelbar beskuet dem, og da troet deels af Ristningernes Udseende, deels af en paafaldende Liighed i Stilen, at maatte henføre dem til een Tid, opstod den Tanke hos mig, som jeg endnu ikke kan frafalde, at de ere et historisk Minde om Atles Heltedaad i Staf-

[1]) S. Budstikken 5te Aarg. Sp. 581.

næsvaag og Atles Heltedød, udført af de Overblevne blandt hans Mænd, et Minde, der endog muligen antyder Størrelsen og Antallet af de Skibe, der stødte sammen i den blodige Dyst. Nogle lignende Helleristninger, og tildels Charakterer, troede jeg endog at have fundet noget længere hen i Øst ved Leervaagsnæsset, men Christie, som nøiere eftersaae dem, har erklæret dem for blotte Naturspil.

Høiest paa Leervaagsnæsset fandt jeg en gammel Kjæmpegrav, lagt af svære Kampestene, men opkastet for mange Aar siden. Man seer, at Gravkammeret har været fundet; thi en Overligger staaer nu opreist i Steendyngen. Tætderved er et lodret Hul eller Dam, fyldt med Vand. Dette Hul skal være saa dybt, at man med en 16 Alen lang Stang ikke har fundet Bund. Af Mangel paa Snøre eller Line kunde jeg ikke faae dets virkelige Dybde undersøgt, og jeg har siden forglemt at lade nogen videre Undersøgelse anstille.

Angaaende de flere Oldtidslevninger i Askevolds Præstegjeld, men som jeg ikke har seet, vil jeg henvise til Krafts Topographisk-Statistiske Beskrivelse over Kongeriget Norge, 4de Deel, S. 933—935.

2.) Ytre-Holmedals Præstegjeld. — Paa Gaardene Tysse, Rakneberg og Houge i den saakaldte Vasdal, har man, ved at opbryde Ager, opgravet Brudstykker af Sværd, Spyd, Urner og lignende Ting, af hvilke flere nu opbevares i Bergens Musæum; ligesom der og paa Bjergene Præstegaard er opgravet saadanne Sager, og indsendt til Musæet. Af Oldtidslevninger findes imidlertid de mærkeligste i Strækningen fra Gaardene Trods og Dale og ad Dingemoen (Thingmoen) til. De saakaldte Thinghøie ved Gjæstgiverstedet Trods begynde med en svær Fordybning, som neppe hører Oldtiden til, med mindre man vilde antage, at denne Fordybning, der tillige har en vis Regularitet, er bleven til paa samme Maade, som jeg har paa et andet Sted [1]) forklaret de Fordybninger, der findes paa Vigerøen, nemlig ved der at hente Gruus og Jord og Sand til deraf at danne de tæthosliggende Gravhøie. Af Saadanne finder man her nemlig i en Række 5 Stykker, af hvilke 3 ere runde, en langagtig æggeformig Høi og en Skibshoug 26 Al. lang og 6 Al. bred. At der i denne Hougrække har i Fortiden tillige staaet Bautastene, bliver meget sandsynligt,

[1]) S. Urda 1. B. Sid. 69 og 70.

naar man lægger Mærke til, at nede ved Stranden, tæt under Høiene, ligge endnu endeel i Toppen tilspidsede Stene, der egne sig til hiint Navn, men nu maae gjøre Tjeneste som Brygge, og saaledes trædes under Fødder, istedetfor at hæve sig som Mindets Herolder til Himlen. Og dette er saa meget mere at beklage, som Bautastene ere i dette Præstegjeld netop sjeldne. Der findes nemlig i opreist Stilling ikkun 2, en paa Gaarden Risdal, 6 til 7 Al. høi, og en mindre paa Gaarden Kleppenæs, begge i Holmedals Sogn, men hvilke jeg ikke har seet.

Gaaer man fra Gaarden Dale sydefter op til Exerceerpladsen Dingemoen, saa støder man paa adskillige Gravhøie, blandt hvilke den saakaldte Tiphougen fremtræder imponerende. Den holder 170 Alen om sin Fod, og kan vel antages at være 16 Alen i lodret Høide, temmelig kegleformig og spids imod Toppen. Høien er umolesteret, og man gaaer ad en anlagt Sneglegang op til dens øverste Plateau. Høiere op, paa Brinken af en temmelig brat Bakke, sees atter en stor Gravhøi, omtrent 200 Al. i Omkreds, og 8 à 9 Al. i lodret Høide; man kalder den Troldeskarhougen. Østenfor denne, adskilt ved den til Pladsen mellemløbende Vei, ligger i en Afstand af omtrent 40 Al. en steensat Kreds, 60 Al. i Omvidde. Om denne skal ansees for en Kampring eller for en Thingkreds, skal jeg ikke kunne bestemme. Jeg anseer den for at høre hen under første Benævnelse, deels fordi den synes mig for liden for en Thingkreds, deels fordi den ingen opretstaaende Stene og intet Dommersæde har. At imidlertid denne vide Slette, som med Indbegreb af Ydersiderne, der nu ere bevoxede med Krat, holder efter min løse Opmaaling 165,000 Al. □, har i Oldtiden været en Thingplads, derom bærer jeg ingen Tvivl. Selve Navnet — Thingmoen — stadfæster det. Den er at anseе, som en uhyre Jordforhøining midt i den lave Dal, der omgiver den paa 3 Sider, og blot mod Østen slutter den sig sammenhængende til det hosliggende Fjeld. Brinken mod Syd, fra hvilken en saare venlig Udsigt aabner sig ned over den underliggende Dal med dens romantisk strøede Gaarde, er meget steil og dyb, og Elven løber nedenunder den og fortsætter sit Løb rundt om denne Jordforhøining ad Norden til, hvor den falder ud i Fjorden ved Gaarden Dale. Men hvad der gjør denne vide Slette fremfor Alt mærkelig for Oldgrandskeren, er et gaadefuldt Monument i Forbindelse med en stor Mængde henover Sletten strøede Steensætninger. Ikke langt

nemlig fra den ommeldte Kampring og Troldeſkarhougen, der begge ligge norderſt paa Sletten, finder man ſydefter en Steenſætning i Strøg fra N. N. V. til S. S. O., 51½ Alen lang. Den ligner nærmeſt et Kors, men hvis Arme ligge Hovedet meget nær. Diſſe Arme, af hvilke den ene er kortere og den anden længere, udgjøre, med Indbegreb af en ſvag fordybet Runddeel i deres Midte, en Længde af 18¼ Al. med 2½ Al. i Bredde. Fra Korſets Topflade til denne Runddeels nordligſte Punkt er der 3 Al., men fra Runddelens ſydligſte Punkt til Korſets Fod er der 42½ Al. Korsſtilkens Bredde er 6½ Al. Det Hele er, paa Runddelen eller Hullet i Korſets Arme nær, brolagt med ſmaae runde Stene. Paa Korsſtilkens øſtre Side, i en Afſtand af 10 Al., ligger en rund Steenſætning, 3½ Al. i Gjennemſnit,. og paa dens veſtre Side, i en Afſtand af 11 Al., en lignende, 3 Al. i Gjennemſnit. Mod den ſydligſte Ende af Exerceerpladſen ligge i en lige Linie fra Øſt til Veſt 6 convexe Steenſætninger fra 3 til 6 Alens Diameter, ligeſom der paa den veſtlige Side findes lignende i lige Linie fra Syd til Nord, og mellem diſſe og Korſet atter en Rad, af hvilke den øverſte gaaer nær op til Troldeſkarhougen, og er 6 Al. i Gjennemſnit, liig den øſtligſte paa Sydſiden. Foruden diſſe beſtemte Linier findes mange lignende Steenſætninger ſtrøede indimellem, og ere de henved 30 i Tallet, af hvilke langtfra ikke alle ere affatte paa den hosføiede ſteentrykte Tegning, der iøvrigt haaber jeg ſkal findes troe, og ved Hjælp af nedenſtaaende Forklaring aldeles indlyſende.

Pl. 11. Tab. 1.

a. Topfladen, 3 Al. bred.
a—b. Hele Korſets Længde, 51½ Al.
a—c. Fra Korſets Topflade til Runddelens nordligſte Punkt, 3 Al.
c—d. En ufteenſat rund ſvag Fordybning, 6 Al. i Gjennemſnit.
d—b. Korſets Stilk, 42½ Al. lang, 6½ Al. bred.
e. Korſets veſtre Arm, 5 Al. lang, 2½ Al. bred.
f. Korſets øſtre Arm, 7¼ Al. lang, 2½ Al. bred.
g. En rund Steenſætning, 3½ Al. i Gjennemſnit.
h. En lignende, 3 Al. i Gjennemſnit.
i. En lignende, 6 Al. i Gjennemſnit.
k. En lignende, af ſamme Diameter.

l. Flere konvexe Steensætninger, fra 3 til 5 Alens Diameter.
n. Troldestarhougen.
m. Kampringen.

Nu spørges, hvad have disse Steensætninger at betyde? Og, fra hvad Tid skrive de sig? Svaret er uden Tvivl vanskeligt i enhver Henseende. See vi hen til Slettens endnu bibeholdte Navn, da peger det hen til en Plads for Folkeforsamlinger, og da saadanne gaae, ved Siden af en ordnet Statsforfatning, efter Historiens Vidnesbyrd, høit op i Tiden, og da der til saadanne Forsamlinger neppe i en stor Omvidde kunde findes et bekvemmere Feldt, end Thingmoen, med Hensyn til dens Udstrækning, og dens nære Beliggenhed ved Dalsfjorden, saa er det sandsynligt, at den fra de ældste Tider af har været et almindeligt Thingsted for en stor Deel af Fjordafylke. Dens Benyttelse til dette Brug maa altsaa gaae høit op i den forchristelige Tidsalder. Kampringen synes at bestyrke dette. Selv Ættehougen, som ligger paa Slettens nordlige Brink, og de flere af samme Slags, som ligge nedenfor, pege hen til det Samme, ihvorvel man ogsaa finder saadanne fra den christne Old. Men er det saaledes antageligt, at Thingmoen har fra Hedenold af havt en høitidelig Bestemmelse, saa er der intet imod, at man ogsaa paa et saadant Sted har havt den offentlige Gudsdyrkelse for Øie, og beredet samme en Helligdom. Templer fandtes derfor ikkun paa deslige Steder. Men Gudsdyrkelsen var ikke nødvendigen betinget af Templer. Man forrettede Offringerne ogsaa uden dem. Saaledes finder man ofte Offersteder paa fri Mark under aaben Himmel, og da anthydedes det til Gudsdyrkelse helligede Sted, fra den For-Odinske Old af, endog blot ved et Altar, enten i en Lund, eller paa et fritliggende Sted. Ogsaa blot ved en regulair Steensætning ansaaes saadant Sted indviet til sin Bestemmelse. Paa Adelsøe i Mælaren er endnu en saaledes til Gudsdyrkelsen i Hedenolden helliget Steensætning at see [1]), som har meget tilfælleds med den paa Thingmoen liggende og her beskrevne. Ogsaa den ligger i Nord og Syd, hvilket vel at mærke aldrig var Tilfældet med Christendommens Andagtssteder, der stedse anlagdes i Øst og Vest. Ogsaa den har, ligesom Thingmoens, en Fordybning til Offrin-

[1]) G. Sjöborgs Samlingar för Nordens Fornälskare, Tom. 3. Sid. 24. Pl. 32 och 33. Fig. 100 och 103.

gerne, med den Forſkjel blot, at denne var hisset anbragt i Midten, istedetfor at den her findes nær ved Steensætningens nordlige Ende. Hvad der nu fornemmeligen turde indvendes mod den Formodning, at Steensætningen paa Thingmoen var at anſee som et hedensk Andagtssted, er dens Form, der sienſynlig ligner et Kors, og altsaa synes at høre Christenolden til. Muligheden af at det er saa kan vel ikke bestrides, og da maatte Steensætningen være anlagt i Christendommens allerførste Tider, førend der gaves Kirker til at prædike Evangeliet i [1]). Men saa er det vanskeligt at forklare, deels hvad Betydning den i Korsets Arme anbragte runde Fordybning skulde have, deels hvorfor dette Andagtssted var undtagelsesviis anlagt i Syd og Nord. Og, hvad Korsformen angaaer, der har i Udseende saa meget tilfælleds med Thorshammertegnet, da var den ikke fremmed for vore hedenske Forfædre. Man finder endnu gamle Steensætninger med et regulairt Kors i Midten [2]). Kommer nu hertil, at de mangfoldige runde Steensætninger paa Sletten, om hvis Betydning jeg bekjender mig at være uvidende, synes hvad Lægningen og Stenenes Størrelse angaaer at henhøre til samme Tidsalder, som Korssteensætningen, og have aldeles intet med christelig Kultus at gjøre, saa maa jeg indtil videre holde fast ved den Mening, at alle de Steensætninger, som findes paa Thingmoen, skrive sig fra Hedenolden, og at den i Korsets Form er at anſee som et sjeldent hedensk Andagtssted, fælleds for den samtlige ved Thinget sammesteds forsamlede Almue. Jeg besaae dette Sted seneſt i Aaret 1835.

Paa Gaarden Aasnæs her i Præstegjeldet stod i det 14de Aarhundred en Kirke, Asanæs Kirke, om hvilken der i Bergens Kapituls Skindbog tales. Af den er nu intet mere at see.

I Holmedals Kirke hænge 2 Familieskytter. Det ene paa nordre Side

---

[1]) I afd. Toldkasserer Morchs efterladte Haandskrifter findes Beretning om et saaledes i Christendommens første Tider, paa en Slette ved Kambstafjorden i Grønland under et Field, anlagt Andagtssted, et i Jorden nemlig med runde Stene lagt Kors, 72 Fod i Længde, med 24 Fod lange Arme, 12 Fod paa hver Side. Disse Arme ligge 16 Fod fra Korsets Toppunkt. Morch anseer dette Mindesmærke, som et ubedrageligt Vidne om de gamle Normænds Kolonisation i den saakaldte Østerbygd paa Grønland; og da han skrev sin Beretning fra Julianehaab i Aaret 1801, vare alle Stenene i dette Kors endnu uforrykkede.

[2]) Gjødborgs Saml., Tom. 1. Sid. 40. Pl. 42. Fig. 138.

foreſtiller en Fader og en Moder i ſort Hædersdragt, og 3 Børn nedenunder. Det paa ſøndre Side foreſtiller en Mand i lignende Koſtume, men tillige med Pibekrave; hans Huſtrue ſtaaer ved venſtre, og 2 voxne Sønner ved høire Side af ham. Diſſe have blot en hvid broderet Krave liggende over deres ſorte Kapper. Begge Stykker ere fladt malede. Under det Sidſtnævnte ſtaaer følgende Indſkrift: "Herunder ligger begrafvit Erlig oc Velfornemme Mand S. Laurids Michelſen Bugge, Forige Schrifver udi Sunſjor, Som døde d. 20. Mai A. 1640, med ſin kjære Hostrue Erlig oc Gudfrøctige Qvinde, Margrethe Nilsdaatter, ſom døde der A. 1653. Gud gifve dennem en gledelig Opſtandelſe". Ved Altarfoden i Choret ſammeſteds ligger en mægtig Marmorſteen med 4 Jernringe i, til at løftes dermed op over det nedenunder værende Gravſted. Stenen er 3 Al. 16½ Tom. lang og 2 Al. 8½ Tom. bred. Paa Rammen, i hvis Hjørnecirkler af 12 Tom. Diameter de 4 Evangeliſter med deres Navne og Emblemer findes udhuggede i ophøiet Arbeide, ſtaaer med latinſke Uncialbogſtaver rundtomkring følgende Indſkrift: "Her ligger begrafuen Erlig oc Gudfrøctig Qvinde Hadelus Ellings ſom døde her i Holmedal Ao. 1610 den 7 Aug. Hendis Alders 77 Aar". Stenen er inddeelt i 3 Feldt. I det øverſte, der er 18½ Tom. langt og 1 Al. 19½ Tom. bredt, ſtaaer i en Ellipſe, omgiven af Arabeſker: "Eph. V. 14. Excitare qui dormis et surge a mortuis et super te lucebit Christus". I det mellemſte Feldt, der er 22 Tom. langt og af ſamme Bredde ſom det øverſte, ſees Chriſtus afbildet i impoſant Stilling med Seiersfanen i ſin venſtre Haand, pegende med den høire til Himlen — et flet Basrelief, omgivet af Arabeſker og Roſetter. Det nederſte Feldt, af ovenanførte Bredde, men i Længde 1 Al. 6¾ T., indeholder i lidet læſelige Charakterer Jobs 19, 25 ff., ligeledes i en Ramme af ziirlige Arabeſker. Det Mærkeligſte i denne Kirke var imidlertid et tætved Altaret i Choret ophængt gammelt Malerie paa Kridtgrund med levende og deriblandt velkonſerverede Guldfarver, omtrent 1½ Al. høit og 1¼ Al. bredt. Det foreſtiller de hellige tre Kongers Beſøg ved Krybben i Bethlehem. Maria ſidder med en Straaleglands af Guld om ſit Hoved, holdende Chriſtusbarnet paa ſit Skjød. Den Øverſte af de hyldende Konger er iført en prægtig Purpurkappe, og har et rødt Diadem eller Hue paa ſit Hoved, med 3 Guldkroner i. Han ſtaaer med en Monſtrants eller et tillukt helligt Kar i ſin høire Haand, og rækker dette hen til Gudebarnet. Ved venſtre Side af ham ſtaaer

en vigtklædt Neger, fremrækkende et lignende Kar. Paa hans Halsstrimmel synes at staae: O Ā S Ā. Bøiet knæler den tredie Figur, om hvis Kappekrave sees læselige, men mig tildeels ubekjendte, Charakterer i Guld. Han holder et Fad med Myntet hen til Barnet, der med megen Livlighed betragter og griber efter dem. Marias og de 3 Kongers Ansigter have et godt Udtryk: Barnets Træk ere over Spædalderen. Bag Maria sees Hovedet af en Oxe og et Asen. Tegningen er god. Men i en anden Stiil, og udentvivl senere tilsat, er en paa Foden af Stykket knælende ubetydelig Figur, fra hvilken udgaae de Ord: "Miserere mei Deus San (cte.)" Dette skal maaskee forestille Giveren, der har skjænket dette Malerie som en Votivtavle til Kirken, og som uden al Tvivl har hørt til det Tydske Kontor i Bergen, thi Kontorets Mærke, en halvflakt Ørn paa høire, og en Klipfisk paa venstre Side med Krone over, staaer malet paa Foden, tilligemed denne plattydske Indskrift: "Biddet got vor gert alant, dat em got gnedich" d: beder Gud for Gert Alant, at Gud maa være ham naadig.

Dette kostelige Stykke erholdt jeg i Aaret 1835, og det er nu indlemmet i Bergens Musæum.

3.) Indre-Holmedals Præstegjeld. — Paa Ousen Gaard, i det gamle Gaulums Distrikt, stod i Hedenold et Tempel. Vel er intet af dette mere at see; men paa en stor Slette ved den Bugt, hvor Dalsfjorden ender herinde, sees endnu en fordybet Grundtomt, 25 Al. lang og 25 Al. bred, i hvilken der endog findes Spor af Kul; og paa denne Tomt kan muligen Templet have staaet i en hellig Lund, der endnu i Gaardens forrige Besidders Tid har været til, men som han lod nedhugge. Almuen kalder denne Fordybning nu Gjæstebuds Hulen, uvist hvorfor. Nordenfor denne Tomt har en mægtig Gravhøi ligget, som den ommeldte Gaardens Eier, Kapt. Storm lod planere, for at bygge et Huus derpaa, som han kaldte Herfenborg; thi han antog Graven for at være Arinbjørn Herses, der i sin Tid boede i Gaulum. Formodningen er imidlertid dristig, thi bekjendt er det, at Arinbjørn og hans Reisefælle, Harald Graafeld, forlokkede ved Hakon Jarls List til Danmark, mistede der Livet i Slaget ved Limfjorden Aar 977. Til Minde om ham kunde Høien vel være reist. Adskillige Mærkværdigheder fandtes i Graven, da den aabnedes, hvilke Storm skal have bortsendt til Kommandanten paa Bergenhuus, formodentlig General Hesfel-

berg, og derfra ere de da vel vandrede til Musæet i Kjøbenhavn. Enkelte Stykker har imidlertid Musæet i Bergen senere faaet af Gaardens nærværende Besidder, Provst Rennord. Gravhellerne ligge endnu paa Ousen Gaard.

Hos Bonden Bendix Aarberg saae jeg i Aaret 1826 en gammel Stue, over hvis Dør i anden Etage jeg fandt i Bjelken udskaaret: "Anno Domini 1583 er dette Hus bygt", og ved Siden deraf nogle Bomærker, som jeg senere har fundet Mage til, indgravne i en Steen, der ligger i Gaardsrummet paa Ousen. I Gravhøie paa Aarberg er Adskilligt fundet, som nu forvares i Bergens Musæum [1]).

Paa Steien Præstegaard findes en rund Gravhøi af betydeligt Omfang, men ikke af synderlig Høide. Den var i Sommeren 1835 beplantet med Potatos. Tætnedenfor den ligger paa en Bjergryg eller en naturlig Forhøining en Skibshøi, 26 Al. lang og 6 Al. bred, æggeformig dannet i begge Ender. Ved den ene Ende sees 2 svære Grundstene, men ingen egentlige Stavnholdere. En Fjerdingvei omtrent fra Steien skal sees Rudera af den gamle, i Bergens Kapitulsbog benævnte, Lundar- eller Lunde-Kirke, som ved Reformationen blev nedbrudt. Jeg fik ikke seet disse Rudera; men Lensmand Ritter berettede mig, at paa Kirkens Tomt og i en Afstand af 1000 Skridt derfra skal findes en Mængde store firhugne Bygningsstene, hvoraf kan sluttes, at Kirken har været opført af Steen. Af Grave skal der endnu findes Spor paa Kirkegaarden. Om der i Hestads gamle Kapel, der ligger romantisk paa en Øe i Viigsvandet, findes noget Mærkeligt fra Oldtiden, skal jeg ikke kunne sige, da jeg endnu ikke har havt Anledning til at see det; men Kapellet er gammelt, og har, efter Bergens Kapitulsbog, eiet meget Gods, som vel senere er lagt til Viigs Kirke, eller maaskee endog er med det almindelige Kirkerov i Reformationstiden gaaet ind i Fiskus.

4.) Førde Præstegjeld. — Altartavlen i Vefrings Annexkirke er ret mærkelig. Jeg besaae den i Aaret 1830. Den bestaaer af et indelukket Altarskab med 2 Sidefløie. I Altarskabet, der er lueforgyldt, har staaet 3 Billeder, som man af de latinske Indskrifter i Glorierne skjønner at have været den hellige Christopher, Kirkens Skytspatron, i Midten, Maria ved hans høire og den hellige Anna ved hans venstre Side. Disse Billeder ere nu borte; fra hvilken

[1]) S. Urda 1. B. S. 176 og 177.

Tid, vidste Ingen. Yderſiden af den høire Fløi forestiller en Helt, i Begreb med, ved opløftet Sværd at dræbe et Uhyre, der ligger mellem hans Fødder — muligen den hellige Georg. Paa Fløiens indre Side sees 4 Figurer, af hvilke den Ene er Olaf den Hellige, med den kronede Basiliſk under sine Fødder, og foran sig en Helgeninde, der bærer et Sværd. Under disse Figurer sees en St. Laurentius med Kisten, og en Helgeninde. Yderſiden af den venstre Fløi forestiller en Neger med Glorie om Hovedet, bærende i venstre Haand en Fane, og i høire Haand et Skjold med 3 Negerhoveder i. Paa Fløiens indre Side sees 4 Figurer: a.) en Erkebiskop med en ziirlig Krumstav: b.) en Helgeninde, som bærer det dobbelte Erkebiskopskors; en glubende Ulv ligger hylende ved hendes Fødder: c.) en Biskop med Krumstav og Bibelen i Haand; d.) en Helgeninde med en aaben Bog, paa hvilken ligger et Hjerte. Disse Figurer tilhobe ere godt malede paa Kridtgrund. Den Mærkeligste af dem synes at være Negerhelgenen. Hvem han skal være, veed jeg ikke at udfinde, men at han af en Legende maa være navnkundig, slutter jeg deraf, at denne samme Figur findes paa andre Steder, f. Ex. i Besser Kirke paa Samsøe, hvor der hænger en Fane med omtrent det samme Billede i, blot med den Forskjel, at Negeren sammesteds har saavel i Fanen han bærer, som og i Skjoldet, kun et eneste, og ikke som i Vefring 3 Negerhoveder. St. Laurentius med Kisten staaer paa bemeldte Fane foran Negeren med en Bog i Haand, formodentlig Bibelen [1]). Altarskabet i Vefring hviler paa et meget skjønt Christushoved med Tornekronen om. Forresten hænger der i Kirken 2 Portraiter af Præsterne Block og Grytten, samt Dennes Datter og en Maren Munthe, ikke ilde malede.

5.) Jølster Præstegjeld. — Af det gamle Aalhuus Slots sjeldne Ruiner vil der maaskee om kort Tid være intet eller mere at see. Kun faa af Borgens Stene ligge nu igjen, efter at man flere Gange efter hinanden har med vanhellig Haand plyndret dem, deels til helligt og deels til profant Brug. Først fandt Provst Fischer, der var Sognepræst til Jølster fra 1696 til 1748, det heel bekvemt at tage Stene herfra til deraf at lade mure en Kjelder og en Bagerovn, og dentid skal Slottets Mure have naaet til Vinduerne, eller efter Andres Beretning endnu i Aaret 1760 været over en Mands Høide. Siden fandt

[1]) S. Beskrivelse af Øen Samsøe, Kbhvn. 1758. Tab. V.

man det atter i Aaret 1795 heel bekvemt at tage af de øvrige Stene i Slotsruinen til at lægge Fundament i Aalhuus Kirke, ſom da byggedes op fra Nyt af; og dentid ſkal Murene endnu have paa enkelte Steder været 2 Alen høie fra Jorden af. Rimeligt er det endog, at Hegrenæs Gaards Beboere, baade før og efter den Tid, have ogſaa fundet det heel bekvemt at hente Steen derfra, alt efter ſom de behøvede ſaadan til Grundmuur under deres Huſe. Saaledes demolerede fandt jeg Ruinerne i Aaret 1823, da jeg første Gang ſaae dem [1]). Men atter ſaae jeg dem i Aaret 1830; og da — o Vee! For at faae en Steenbroe over Elven opført paa den nye Poſtvei havde man fjerde Gang forgrebet ſig paa hine Oldtidslevninger, og kun ladet ſaa mange Stene tilbage, at Fundamentet endda kunde ſees. Men Foretagendet hævnede ſig. De ærværdige Stene ſprøtte ſig over en ſaa vanhellig Anvendelſe, og ſtyrtede ſig uregjerlige med Oldtidskraft ud af den ſvage Nutidsbue. Broens Elementer laae der i chaotiſk Blanding. Endelig fik man da Broen op igjen, og jeg har i Aaret 1835 ſeet den, og betragtet den ſom en Trophæe paa Auduns Grav. Da fandt jeg, hvad jeg forhen ikke havde vidſt af at ſige, at fra Auduns Borg, det gamle Aalhuus Slot, har gaaet en Gade eller brolagt Vei, af hvilken Sporene ere endnu kjendelige, 150 Al. lang og 3 Al. bred, henad til Gaarden Hegrenæs, der menes at have tilhørt Audun, og hvor en gammel Huustomt med vældige Grundſtene endnu viſes, og hvor der maaſkee var Bolig for Borgherrens Huuskarle; thi i ſelve Borgen maa Rummet have været for trangt. Fra forommeldte Huustomt, paa hvis vældige Grundſtene et af Gaarden Hegrenæs's øſtligſte Huſe nu trygt hviler, ſkal en Muur have gaaet langt veſtover gjennem Hegrenæstunet, men den er nu ſkjult af de øvrige Bygninger.

Ved Hr. Kapt. og Ridder F. H. Meidells Godhed og Omhu er jeg kommen i Beſiddelſe af en nøiagtig Tegning af Aalhuus Slots Ruiner med deres Omgivelſer, ſaadanne, ſom de deels nu findes, deels angives af en blandt Bygdens ældſte Mænd, Forligelſes-Kommisſair Johannes Nedrebøe, at have viiſt ſig endnu i hans yngre Aar. Han erindrede ſig tilfulde, at Slottet havde

---

[1]) S. Budſtikken 5te Aarg. Sp. 598, hvoraf jeg dog maa tilbagekalde den Yttring, at Kirkegaardsmuren ſkulde have været opført af Borgens Stene. Dette ſkal ikke være Tilfældet, og Kirkegaardsmuren er langt ældre end Kirken.

havt 2 Udgange, ſaaledes ſom det paa Grundtegningen viſes, ligeſom at den der affatte Tvermuur inde i Slottet, hvoraf endnu Sporene ſees, var i ſin Tid kjendelig; og ſkal der i det ſydøſtlige Hjørne have været Muurſtene, ſtørre end de nu brugelige, hvilke ere blevne benyttede til en Skorſteenspibe paa Hegrenæs. Hvor mange og hvor ſtore Vinduer Slottet har havt, ſamt om det har havt flere Etager, derom vidſte Johannes Nedrebøe intet at ſige. Derimod fortalte han det, ſom et ældgammelt Sagn, at den nærværende Hoveddør i Aalhuus Kirke, af hvilken en Tegning her meddeles, er tagen fra Aalhuus Slot, og at Audun Hugleikſøn eller Heſtakorn, da han af Hakon blev indkaldt til Bergen [1]), og anede at det der vilde gaae ham ilde, nedgrov ſine Penge i Hegrenæsaaſen, og ſænkede et Sølvbord ned i Jølſtervandet ved Schiersuren. Provſtinde Fiſchers Søſter, Jomfrue Mette, en klog Kvinde, ſkal have ſpæglet o: viiſt igjen, hvor Pengene ſtode i Hegrenæsaaſen i en Kjedel, der var overhvælvet af en anden, men at det ikke var nogen fattig Bonde givet at finde den.

Ved Hjælp af de Oplysninger, ſom ere mig af Hr. Kapt. Meidell velvilligen meddeelte, vil jeg nu forſøge at forklare den hertil hørende Tegning, Pl. II. Tab. 2.

a.) Grundrids af Aalhuus Slot, hvis Mure have været 2 Al. tykke, med twende Udgange, en i Øſt, og en i Veſt, ſamt inde i Bygningen en Afdelingsmuur, der løber i Syd og Nord. Slottet har holdt 30 Al. i Længde, og 20 Al. i Bredde.

b.) En planeret Jordforhøining rundtom Slottet, hvis Omrids ſees tydeligt, og danner en ſmuk Runding imod Øſt. Mod Veſt løber den ud i en lige høi Jordvold,

c.) hvilken er 10 Al. bred, og endes nu i en Agerreen, men har i ſin Tid formeentligen været Hoved-Entréen til Slottet.

d.) Lavere Grunde mellem den Slottet omgivende Jordforhøining, Graven k., Jølſtervandet og

e.) en Muur, ſom i Forbindelſe med Jordforhøiningen b. løber veſtefter og derpaa bøier ſig mod Nordøſt langs Jølſter-Elven. Den beſtaaer af ſmaae Stene, ſom i et Markgjærde, og har rimeligviis været opkaſtet til Værn

[1]) S. Budſtikken, 5te Aarg. Sp. 577 ff.

mod Vandet og Elven, for at Bølgerne og Strømmen ikke skulde bryde i den løse Sandjord. At den skulde have været en Ringmuur, hvilket jeg tidligere antog [1]), anseer Kapt. Meidell ikke sandsynligt, ligesom heller ikke, at Slottet har været befæstet ved Udenværker, hvortil det, efter Oldtidens Befæstningsmaade, er altfor lavt beliggende.

f.) En liden Søe, eller som Bonden kalder det: Løk, der har undergaaet mange Forandringer, alt efter som Vandflom og Storm har virket paa den foranliggende Sandbanke. For nærværende Tid er den temmelig dyb, og aaben henimod Slottet.

g.) Sandbanker, efterhaanden dannede af Elven.

h.) Aalhuus- eller Jølster-Elven.

i.) Jølster-Vandet.

k.) En Grav, hvilken Sagnet benævner som Auduns Fiskedam. Den har været, og er tildeels endnu, steensat i Kanterne, men Stenene ere af Grundeierne for det Meste væltede ud i Graven for at vinde Græsmark: Det er — mener Kapt. Meidell — ikke usandsynligt, at denne Grav er fremkommen ved, at man der har taget Jord til at forhøie og planere Pladsen omkring Slottet med. Den er aaben udadtil Jølstervandet.

l.) En steenlagt Vei, 3 Al. bred, som gaaer fra Slottet over Graven k henadtil Gaarden Hegrenæs i en Strækning af 150 Al.

m.) En gammel Grundmuur under en af de Bygninger paa Gaarden Hegrenæs, der have hørt til Slottet.

n.) En Muur, som skal have gaaet vestefter gjennem Hegrenæstunet.

o.) Afbildning af Døren i Aalhuus-Kirke, som formenes at have hørt til Aalhuus Slot. (For at vinde Plads er den affat her i Agerfeldtet.) Den er 3 Al. 11″ høi, og 1¾ Al. bred. Den har tilforn været halvrund oventil, hvilket tydelig kan sees; og danner man sig heraf et Begreb om dens oprindelige Høide, saa vilde man deraf, i Tilfælde, kunne slutte sig til den mægtige Høide af Hallen i Auduns Borg. Beslaget er meget masfivt, og hvidmalet. Alle Naglehoveder ere halvrunde, og grønmalede: Døren i sig selv er rød. Den gamle Laas vides intet om, men paa Træværket sees Spor af Zirater. I det

[1]) S. Budstikken, anf. St.

nederſte iſolerede korsformige Beſlag ſidder, paa gammel Viis, en maſſiv Jernring, og i det øverſte triangulaire viſer et ſiirkantet Hul i Midten, at ogſaa der har været anbragt Noget, men hvad vides ikke. Paa dette triangulaire Beſlag ſees tydeligt Lilier. Naar man nu veed, at Auduns Skjoldemærke har, efter Klevenfeldts Vidneshyrd, været en Roſe, omgiven af 16 Lilier, ſaa turde dette lede til en, om end ſvag, Formodning om, at denne Dør har virkelig hørt Aalhuus-Slot til.

Ikke langt fra Gjæſtgiveriet Førde i Jølſter ligger tæt ved Vandet Gaarden Kjøsnæs. Denne Gaard ſkal, efter Sagnet, have i Fortiden været beboet af mægtige Familier. Tæt ude ved Odden ligger en Skibshøi, 40 Al. lang og 7 Al. bred. Den har været nøie randſaget, thi jeg fandt, da jeg i Sommeren 1835 var der, Stenene opbrudte over dens hele Ryg. Almuen anſaae den for at være en Befæſtning; og netop Dette lokkede mig derhen. Nær ved denne ligger en ſvær Forhøining af Jord og Steen, bevoxen med Træer, og ovenpaa Forhøiningen findes Spor af 2 runde Gravhøie, ſom ogſaa have været randſagede. Denne Jordforhøining vove Eierne aldrig at ſlaae Græsſet af, og Træerne paa den fældes aldrig, ſiger man. Den har altſaa faaet Hævd paa Beſkyttelſe ſom Helligdom. Nordligere tætved Stranden ſees en af ſvære Kampeſtene lagt, men ogſaa forlængſt allerede igjen opkaſtet Gravrøſe af temmelig Vidde. I denne eller i en af de andre Høie har et ſtort og velkonſerveret Slagſværd ligget, der nu er det Bergenſke Muſæums Eiendom.

6.) **Kinds Præſtegjeld.** — Om den gamle, ſkjønne og mærkværdige Kirke ved Havkanten paa Øen Kind har jeg forhen [1]) afgivet Beretning. Det har fattedes mig paa Leilighed til at faae beſeet de ikke faa Oldtidsminder, der ſkulle findes paa Bremangerlandet, og inde i Guleſjordene. Paa Svansen fornam jeg imidlertid i Aaret 1835, at der er opgravet adſkillige intereſſante Oldſager, hvilke ſenere ere komne ind til Muſæet.

Jeg vender mig nu til

II. Nordfjord.

1.) **Selløe Præſtegjeld.** — Samlede ved Selløe Kirke ligge ikke mindre end 15 Gravrøſer, blandt hvilke een inde paa ſelve Kirkegaardens Tomt.

[1]) S. Urda 1 B. S. 103.

Paa 2 nær ligge diſſe Røſer tæt ved hverandre, og det ligeſom i twende Rader. Men midt inde imellem dem ſees en Fordybning i Jorden, en rektangulair Tomt, 23 Al. lang og 12 Al. bred omtrent. Jeg antog den i Førſtningen for en udgraven Skibshoug, men ved mit ſeneſte Beſøg i Aaret 1835 er jeg falden paa den muligen kunde være Tomten af et Offerhuus eller hedenſk Tempel, ligeſom den Tomt, der findes i Ouſen, hvorom før er talt, ſynes at have tjent til denne Beſtemmelſe. Hvad der leder mig til denne Gisning er dette, at den ligger inde imellem de ſamlede Gravrøſer, med hvilke jeg nu forbinder det Begreb, ſom jeg forhen har fremſtillet i Anledning af de ſamlede Gravminder ved Flom og Fretheim, ſamt ved Gaarden Ve i Aardal og ved Lysne i Leirdal [1]). Af Bautaſtene findes ingen paa dette Sted; men det er ogſaa tænkeligt, at der kan have ſtaaet nogle, der ſenere ved Selløe Kirkes Flytning til dette Sted ere blevne nedlagte i Kirkens Fundament. Selløe Kirke ſtaaer nemlig nu ikke paa det Sted, hvor den oprindelig var anlagt. Den reiſte ſig fra førſte Færd af paa den ſamme Øe, hvor de ſtolte Ruiner endnu ſees af det Kloſter, ſom ſkyldte den hellige Synneves Celebritet ſin Tilblivelſe og ſit Ry [2]); men i Aaret 1654 blev den Kirke over paa Selløen, hvori Menigheden dentid ſamledes til chriſtelig Andagt, forladt og nedbrudt, og blev det beſluttet, at en ny Kirke ſkulde opføres tæt ved Præſtegaarden paa det faſte Land, der hvor Præſtegaardshaugen nu ligger. Saa beſluttede Meſter Jacob Rasmusſen Stud, ſom dengang var Præſt der. Men nu gaaer Sagnet derom ſaaledes: Præſtens Kone ſkal ikke have været tilfreds med dette nære Naboſkab; og da hun ikke paa anden Maade kunde faae ſin Mand til at afſtaae fra hiin Beſlutning, ſaa greb hun til Liſt, og lod, efterat Grundbjelkerne til Kirken vare allerede lagte paa den beſtemte Tomt, diſſe, tilligemed alt det fra den gamle Kirke flyttede Tømmer, en Nat ved ſine Drenge, dem hun paalagde Taushed, under en Søndenvind kaſte i Søen, hvorpaa Bjelkerne og Tømmeret drev hen til den Strand, hvor Selløe Kirke nu ſtaaer. Dette blev Dagen efter naturligviis anſeet ſom en høiere Anviisning for Kirkens Tomt, hvilken Præſten ikke torde ſætte ſig imod; og ſaa blev Kirken opført i Bugten paa Præſtegaardens Grund. Imidlertid — ſaa gaaer Sagnet end vi-

---

[1]) S. Edda 1. B. Sid. 140—142, 152—155.
[2]) S. Budſtikken 6te Aarg. Sp. 567—577.

dere — havde Døbningerne i den gamle Selløe Kirkegaard følt sig forulempede ved, at man havde stillet dem ved deres Kirke, og de gave Præsten hverken Riis eller Roe nogen Nat. Mester Jacob bar dette Kors taalmodig, indtil Kirken var fuldfærdig. Da klædte han sig en Nat i sin fulde Ornat, og lod hele Døbningeskaren følge med sig ind i den flyttede Kirke. Der besteeg han Prædikestolen, og holdt for dette underjordiske Selskab en saa kraftig Tale, at de fandt sig i Rimelighed, ginge Alle tilbage til deres Gravsteder, og lode ham for Eftertiden med Fred. Siden den Tid har det aldrig spøgt i Præstegaarden.

Søger man nu, hvor den i Aaret 1654 til Fastlandet flyttede Kirke har staaet histover paa Øen, saa finder man Stedet ikke langt fra Strandbredden, naar man lander paa Øens østre Side, og gaaer ad Vesten til. Der ligger tydeligt den gamle Kirkegaard, omtrent i en Firkant, et Areal af 3840 Al. □, inden hvis forfaldne Hegn nu staaer et Faarehuus paa den gamle Kirkes Tomt. Men omtrent 300 Skridt vestenfor denne Kirkegaard ligger atter en firkantet Indhegning paa et Areal af omtrent 6000 Al. □, hvis Stene vidne om en langt høiere Ælde end den forrige. Her skal den allerførste Kirke, mener man, have været bygget, og senere, for det haarde Veirs Skyld, være bleven flyttet ned til den førstomtalte Tomt østenfor, nedenunder Skraabakken. Jeg faaer at holde mig til denne Mening, der er almindelig blandt Folket, saasom jeg ikke i Historien finder Understøttelse for nogen anden. Imidlertid bliver det mig en Gaade, hvorledes man i hine Tider skulde behøve et Areal af 6000 Al. □ til Kirkegaard, selv om Kirketomten var iberegnet, hvortil kommer dette, at man tætved denne Indhegning i Nordost seer tydelige Rudera af en forhen der staaende Bygning, eller rettere et Par Bygninger, hvis mægtige Stene ere blevne der tilbage. Rudera af den allerældste Kirke kunne disse neppe antages at være; thi denne Kirkes Tomt viser sig endnu tydelig inde paa den store Kirkegaard. Skulde de have udgjort den ældste Præstebolig? Præstebolig har der neppe i de ældste christne Tider været her; thi, saalænge St. Albani eller Synneves Kloster florerede, formoder jeg at Kirken her blev betjent af Klosterets Geistlige, uden at Menigheden havde nogen særegen Præst. Har nogen egen Præst boet her, da maatte det have været efter Aaret 1305, da Klosteret gik op i Luer [1]) og rime-

[1]) S. Langebeks Script. rerum danic. T. IV. Pag. 13.

ligviis ſiden blev forladt. Men allerede før den Tid maa den Bygning, af hvilken disſe Rudera ere nu tilbage, have havt nogen Betydning; thi at den har ſtaaet i nøie Forbindelſe med Kloſteret, ſees deraf, at der endnu findes Levninger af en brolagt Vei, ſom fører herfra didhen, og hvis Spor ofte forſvinder i Moradſet under Bjergenes Fod, og mellem disſe Rudera og Kloſteret, dog ad Siden til, i Nærheden af Øens nordlige Strand, findes paa det høieſte Punkt 3 Høie, ſom man i en Afſtand ſkulde anſee for Hedenolds-Grave, men findes at være dannede med Sæder indeni, ſom et Lyſtſted, hvorfra en ſkjøn Udſigt haves, og hvor mulige Sammenkomſter kunne have fundet Sted fra begge Punkter, hvortil man vel har maattet trænge paa Selløe, ſaaſom Bergens første Biſkop Bernhard, der af Oluf Kyrre blev anviſt ſin Reſidents paa denne af St. Synneve navnkundige, og af Pillegrime dog tidt beſøgte Øe, hjedede ſig der ſaa ynkelig, at han efter 2 Aars Forløb bad Kongen om Forlov at flytte til Bergen. Biſkop Bernhard har vel boet i Kloſteret, og ikke her, hvor disſe Rudera nu ligge; men hvem har da før Aaret 1305 boet her? Jeg — veed det ikke, og overlader hvem ſom kan at løſe Gaaden. — —

At Statlandet, hvor Olaf Trygveſøn i Aaret 997 gjorde paa eengang alt Folket fra Sogn, Fjordafylke, Søndmør og Romsdal til Chriſtne, ikke har et Monument, ſom kan minde om denne Chriſtendommens Seier, er heel unationalt og ſørgeligt. Jeg veed, at der for nogle Aar ſiden er fra Nordre-Bergenhuus Amt bleven gjort Foreſtilling om denne Sag til vedkommende Departement, men at det blev afſlaaet. Dette Olafs vidtomfattende Daabs-Experiment blev af Stedet, hvorpaa det ſkeede, meget begunſtiget; thi Dragſeidet ſænker ſig paa Statlandets Ryg, og har Hæld fra Øſten og Veſten, ſaa at Vandet ſtrømmer fra begge Sider i Overflødighed og kan give mange Døbere fuldt Arbeide. Jeg beſøgte dette mærkelige Sted i Aaret 1830, og et uſelt Mærke betegnede mig det Sted, hvor den høitidelige Almeendaab var bleven udført.

3.) **Gloppens Præſtegjeld.** — Foruden de Oldtidsminder, og de mange Gravhøie, Steenſætninger m. m. paa ſelve Præſtegaardens Mark, ſom jeg paa et andet Sted har omtalt [1]), fik jeg i Aaret 1827 Anledning til at

[1]) S. Budſtikken, 7de Aarg. Sp. 67—69.

gjøre mig bekjendt med end flere, der i høi Maade fortjene at besøges eller at kjendes. Til Saadanne høre:

a.) En Skibshøi paa Gaarden Houges Grund, tætnedeved Stranden, den største og prægtigste, jeg nogensinde har seet. Den er henved 100 Al. lang, 12 Al. bred, og 2½ Al. omtrent i lodret Høide fra Ryggen af, der falder til begge Sider i en Bue, og ned til Bunden. Dens sydlige Langside mod Stranden til har været, og er tildeels endnu, grundlagt med en Fodkjæde af flade Stene. Af dens Stavnholdere eller Hjørnestene staae endnu de 3 ypreiste; den fjerde er borttaget, men Hullet, hvori den har staaet, er endnu tilsyne. Hele Høien er omgiven af og bevoxen med Birketræer, og er saaledes den skjønneste Gravlund, man kan tænke sig. Om hvem der i Fortiden har anlagt denne Høi, eller hvis Grav den indslutter, derom gaaer der intet Sagn. Da jeg i Aaret 1827 fik den at see, blev jeg strax vaer, at den var allerede forlængstsiden tandsaget i Midten, hvor det altsaa neppe kunde nytte at anstille en nøiere Undersøgelse; men da jeg dentid stod i den Formening, at en saadan Høi var at ansee som en Familiebegravelse, hvori flere Urner have Tid efter anden været nedsatte — en Mening jeg senere, med Hensyn til vore norske Skibshøie, har forladt —, saa lod jeg den overskjære paa 5 forskjellige Steder; men da der ved Undersøgelsen intet var at finde indimellem dens Steendynger, blev den omhyggelig tilkastet, og gjengivet dens oprindelige Form — en Opmærksomhed, som burde allevegne, ved Undersøgelsen af Oldtidsminder, saavidt muligt iagttages, for ikke at berøve Historien den fornødne Kundskab om deres Struktur.

b.) En Gravhøi oppe paa selve Gaarden Houges Tomt, ligeledes den største og prægtigste af dette Slags, mener jeg, i hele Bergens Stift. Den er cirkelrund, 266 Al. i Omkreds, og vel 12 Al. i lodret Høide. I Buelinie tversover er den 100 Al. I denne Høi findes, saavidt man kan dømme derom, ingen Steen; den er opkastet af bare Sand, hvilket er saa meget mærkeligere, som Jordarten i den hele Egn omkring er Leer, og Sand er ikke at finde uden i en ikke langt fra liggende Dal, hvorfra den maa altsaa have været hentet. Paa dens nordlige Skraaning ligger en Ager og en Frugthauge; dens sydlige Skraaning er Græsmark. Ved Foden af den, mod Sønden til, blev for adskillige Aar siden opgravet en næsten cirkelrund Helle, 3 Al. i Gjennemsnit, og 5 Tom. tyk. Den er ganske flad, og man seer tydeligt, at den er til-

huggen. Da den blev løftet op af Jorden, saa kjendtes, siger man, en Rystelse vidtomkring. I den Formening, at Saadant havde en høiere Betydning, lod man Hellen ligge paa den Tomt, hvor den blev funden, uagtet en af Gaardens Eiere, mere fordomsfri end de andre, gjerne vilde have faaet den bragt op paa Høiens Toppunkt, og der stillet den paa 3 Fødder, som et Bord, fra hvilket Sted man har den skjønneste Udsigt over hele Gloppens Fjord med dens blide Omgivelser. Spørges der nu, for hvem er denne kostelige Pragthøi reist, da maa man rimeligviis antage, at det er før Hakon Hakonsens i sin Tid mægtige Hirdmand Thorer Glop, eller rettere: Thorgist Gloppa. Hakon Hakonsens Saga, Kap. 326, viser, at Thorgist Gloppa, som, tilligemed Eilif af Naustdal og Flere fra Nordfjord og Mørerne, fulgte Kongen paa hans sidste store Tog til Vesterlandene, Aar 1263, faldt i Slaget ved Bot i Skotland, og at han, tilligemed de flere faldne Nordmænd, blev efter Kongens Foranstaltning begraven i eller ved en Kirke i Nærheden. Det bliver heraf klart,, at ingen Høi i Norge indeslutter Thorer Glops Levninger; men derfor kan der gjerne af Nogen i hans Hjemstavn være reist en Høi, til Minde om og til Ære for Helten, et Cenotaphium, der bevarede i sit Indre hans Vaaben maaskee, eller andre af hans Efterladenskaber. Vel er det saa, at under Gaardenes Æresstrid med hinanden, om hvem det skal tilkjendes at have i levende Live huset hiin navnkundige Høvding, og efter Døden bevaret hans Monument inden sine Enemærker, vægre Bønderne paa Gloppestad sig for at vedtage hiin Mening. De anvise endogsaa tætnedeved Fjorden en langagtig Forhøining, der paa en Maade ligner en Skibshøi, 35 Al. lang, 5 Al. bred, og kun svagt dosseret: den, sige de, er Thorer Glops Grav. Men, for det Første er det ikke afgjort, at denne Forhøining er en Gravhøi: der findes ikke Spor til de ved Skibshøiene vanlige Hjørnestene, eller til nogen Fordybning, hvori de muligen kunde have staaet: den har heller ikke den regulaire Form, som disse Høie pleie at have: den kan letteligen antages for at være en blot Opfyldning af Strandsanden; for det Andet taler Sagnet om, at Thorers Høi blev lagt af Sand, der blev sammenbaaret af hans Trælle, hvorved der altsaa henpeges paa et langt større og bekosteligere Arbeide, end det hiin svage Forhøining har at fremvise; for det Tredie kan det antages, at, da ingen Høvding kjendes her i Egnen, hverken før eller efter Thorer Glops Tid, større og mægtigere end han, saa maa den største Høi, som findes her, og-

ſaa billigere tilkjendes ham, og dette er, iblandt de flere ſtore runde Høie herom-kring, netop den omtalte Pragthøi paa Gaarden Houge. Vilde man endog an-tage, at den førſtomtalte prægtige Skibshøi var Thorer Glops Mauſolee, visſe-lig et aldeles værdigt Høvdingsmonument, da ligger ogſaa den paa Gaarden Houges Grund. Men at Gravhøien ligger paa denne Gaard, og ikke paa Gloppeſtads Grund, beviſer intet imod den anførte Formening; thi da Gaar-dene Gloppeſtad og Houge grændſe lige til hinanden, ſaa kan den ſidſtnævnte Gaard gjerne antages at have været dentid inkorporeret i Gloppeſtad, eller og Thorer Glop at have været Eier af dem begge, og hans Grav altſaa lagt paa det Sted, fra hvilket den kunde ſees ſom tydeligſt fra alle Sider af og ud i Fjorden.

a.) Ruinerne af Øſtreims Kirke, østenfor Gaarden Houge. Kirkegaar-den hvis Muur ſees endnu, ſkjøndt nedfalden, har været 40 Al. lang og 30 Al. bred. Inden dette Areal ligger en gammel Liigſteen, dog uden Indſkrift; de øvrige ere, ſiger man, Tid efter anden henflyttede til Vareide Kirke. Efter Grundſtenene at regne har Øſtreims Kirke været 20 Al. lang og 8 Al. bred. Ikke langt fra Kirkegaarden mod Veſten ſtaaer paa et Fladbjerg en mægtig Bau-taſteen, 7 Al. høi, 2½ Al. bred ved Foden, noget ſmalere opad, afrundet i Top-pen, og fra 4 til 6 Tom. tyk. Den ligger i en Vinkel af 30° mod Norden til. Udſigten fra dette Sted er fortræffelig, og anbefales enhver reiſende Maler. En Bjergkjæde fra Rydals-Hornet af og indtil Skreis-Heſten udgjør den herlig-ſte, meeſt maleriſke Baggrund, Gloppenfjorden Mellempartiet, og ſkjønne Træer Forgrunden. Mod Øſten ligger en rund Gravhøi, ſom endnu kaldes Kirkehougen.

d.) Mellem Bunden af Gloppefjorden øg Gaarden Eide ligge, blandt flere Gravhøie, twende paa den ſaakaldte Ulfhusbakke, og ikke langt derfra den ſaakaldte Diſſelhøi, bevoxen ligeſom hine med Furutræer. Man kunde muligen bringe de hiſtoriſke Navne Dyſe og Ulf i Forbindelſe hermed. Torfæus beretter nemlig, at Dyſe hedte Fjordafylkekongen Aunund Upſes Dronning. Hun giftede ſig, efter Aununds Død, med Olaf, Konge i Rummedalen, og fik med ham en Søn, Ingjald, der foruden ſit Fædrenerige ogſaa bemægtigede ſig Fjordafylke, hvor hans Halvbrødre, begge af Navn Ulf, havde efter Faderens Død regjeret tilſammen [1]). Lader man nu Moderen Dyſe komme hid tilbage, og indrømmer

[1]) S. Budſtikken, 7de Aarg. Sp. 69.

man den gamle Aunund hiin mægtige og lange Skibshøi, der ligger tætved Disselhøien inde i Skoven, med 2 mindre runde Høie ved Siden, til Hvilested, saa har man fast hele Familien her paa een Plet.

e.) Mellem Præstegaarden og Vereide Kirke tætved Veien ligger en ikke anselig Gravhøi, men hvori er fundet nogle mærkelige Sager, der nu ere indlemmede i Bergens Musæum.

3.) Indvigens Præstegjeld. — Mine Supplementer hertil ere ikke mange [1]). Ved Loens Kirke, som jeg besøgte i Sommeren 1835, staaer et afbrækket antikt Kors, med et Hul i Armene. Den afbrækkede nederste Deel findes tæthos. Korset er af Glimmerskifer og har været 4½ Al. høit. Armene, der saavelsom Stilken ere 13 Tom. brede, have en Længde af 2 Al. I Kirketaarnet sammesteds hænger en Klokke med denne Indskrift: WERBVM : DOMINI : MANET : IN ME : TERNVM :· ▯ ĀNNO ·⁝· DOMINI ·⁝· 1. 5. 9. 4. Det er tydeligt, at Klokkestøberen, der ikke har været stærk i Latiniteten, har af Ukyndighed forvandsket Indskriften, og sat: in me : ternum istedetfor in - æternum. I det angivne Aar var Morten Pedersen Sognepræst i Indvigen, den næstældste Præst i Kaldet. Han døde 1598. Siden Reformationen har her været 15 Sognepræster, 15 residerende Kapellaner og 8 Personelkapellaner. Opstryens Kirke skal for henimod 200 Aar siden have staaet paa Gaarden Næsie, hvor der endnu sees Spor af Kirkegaard og af Grave; men af en svær Lavine blev den kastet ud i Vandet, hvor man siden forgjæves søgte at faae opfisket dens udmærkede store Klokke, der — efter Sagnet — i sin Tid kunde høres 1 til 1½ Miil borte. Man begyndte at bygge den nye Kirke paa Gaarden Fløe, hiinsides Vandet, men — siger man — en Nat befandtes alt Tømmeret at være drevet hen til Gaarden Foesnæs, hvor den nu staaer, og da blev Kirken opført der.

Ikke langt fra Indvigens Præstegaard ligger et Par Gravhøie, steensatte rundtom i Bunden.

4.) Eids Præstegjeld. — Foruden Bautastenene i Røstdal, som jeg paa et andet Sted [2]) har omtalt, og Gravhøiene paa Gaarden Møklebust, kjen-

---

[1]) Sammesteds Sp. 70—80.

[2]) Sammesteds Sp. 63 og 64.

der jeg ingen Oldtidsminder her. Dog har Muſæet erholdt herfra en ſkjøn, men af Tiden meget mishandlet, Stormhue, funden i en Gravhøi.

Om det her i Aaret 1831 fundne Steenkors vil i en Afhandling af en anden Forfatter nærmere blive fortalt.

Neumann.

Om Rune-Monumenter i Bergens Stift.

(Pl. III.)

De Rune-Monumenter, ſom findes i Bergens Stift, ere hverken talrige eller pragtfulde. Saavidt mig er bekjendt vides det heller ikke at der har exiſteret mange ſaadanne i Stiftet. De faa Monumenter af dette Slags, ſom endnu ere til, forſvinde efterhaanden, og om nogle Decennier veed man næſten intet om dem, maaſkee neppe Stedet, hvor de have ſtaaet. Worm har i ſine Monumenta danica ſamlet Efterretninger om endeel af de Bergenſke Rune-Monumenter, givet Tegninger af ſamme og forklaret Inſkriptionerne derpaa. Uden dette vilde vi kanſkee ikke have vidſt om nogle iblandt dem at de have været til. Den Kundſkab vi have om andre af Stiftets Rune-Monumenter ſkyldes ſenere Forfattere, ſaaſom: Milzow, Strøm og Klüwer. Nogle faa ſaadanne Mindesmærker haves endnu uden at de ere offentligen beſkrevne. Saavidt Tid og Omſtændigheder have tilladt det har jeg i flere Aar ſøgt at ſkaffe mig nøiagtige Underretninger om dette Slags Monumenter, og underſøgt, eller i det mindſte ſøgt efter, de fleſte af dem paa de Steder, hvor de enten findes eller tilforn have ſtaaet. Derved har jeg havt Leilighed til at erfare: hvilke Rune-Monumenter der for Tiden gives i Bergens Stift: hvorvidt de Be-

skrivelser og Tegninger man har af disse ere rigtige, eller ikke: hvilke af de forhen existerende ere forgaaede, og tildeels hvad Skjæbne de have havt. Jeg har troet, at det mueligen kunde interessere Elskere af Oldsager, at vide, hvad der endnu er i Behold af dette Slags Monumenter, og at see berigtiget de Forklaringer, man har over dem, forsaavidt Feil gives deri. Paa Grund deraf har jeg forfattet nærværende Opsats, som indeholder en saavidt mueligt fuldstændig Fortegnelse over de Rune-Monumenter, der vides at have existeret saavelsom over dem, der endnu gives i Bergens Stift, og tildeels Tegninger af disse.

Efter Worms Monumenta danica skulde der i Bergens Stift gives følgende Rune-Monumenter:

1. Paa Gjerde Kirkegaard, Etne Præstegjeld i Søndhordlehn, en 3 Alen lang og en halv Alen bred Runesteen, med saadan Indskrivt:

paa den ene Smalside:

*ᛅᚱᛚᛅᚴᛏᚱ:ᚱᛁᛁᛏ:ᚱᚢᛗᚱ:ᚦᛁᛋᛅ·

paa den anden Smalside:

ᚺᚠᛏᛁᚱ:ᛅᛚᚢᛘ:ᚴᛅᚦᚢᚱ·

hvilket Worm forklarer saaledes:

Arlantr ristede disse Runer
til Erindring om Alum den gode
(eller: sin Fader.) [1])

Denne Runesteen laae indtil Slutningen af Aaret 1825 som Fodtrin ved Indgangen til Gjerde Kirkegaard, men da blev den, efter Biskop Neumanns Foranstaltning, opsat paa Kirkegaarden. Aaret derefter gave Kirke-Eierne, med Stifts-Directionens Samtykke, Stenen til Bergens Musæum, i hvis Samling den nu opbevares. Uagtet Runerne ere temmelig udslidte paa den Side af Stenen, som har været bedækket med Jord medens den laae som Fodtrin paa Kirkegaarden, kan man dog endnu ganske godt spore Trækkene. Ved nøie at undersøge dem har jeg fundet: at det 2det Ord paa første Side er: ᚱᛁ↓ᛏ (rist) ikke: riit: at der i samme Linie har været i det mindste eet Ord mere, hvoraf der nu kun sees: ᛁ, da Stenen tæt ved dette er afbrækket: at det midterste Ord i 2den Linie er: ᛅᛚᚢᛁ, men at den sidste Rune i dette Ord er saa utydelig,

[1]) Wormii monumenta danica L. VI, p. 458. I Liljegrens Run-Urkunder, S. 166, læses Navnet: Glum.

at den let — som Worm formoder — kan have været: ᚠ: og at Slutnings-Ordet et: ᚠᛁᚢᚱ; hvilket Worm ogsaa formodede. Iøvrigt ere Runerne hos Worm rigtigen copierede. Det er saaledes vist, at Indskrivtens Indhold er:

Arlantr ristede disse Runer
til Erindring om Aluf (Oluf) sin Fader.

Spørges der nu, hvem denne Arlantr og Aluf eller Oluf ere? da lader dette sig vanskeligen bestemme. Arlantr synes at være Navnet Erland, eller Erlend, hvilket er det samme som Erling. Jeg finder saaledes, at den 3die af de saa kaldte Erichs eller Gunhilds Sønner, Kong Harald Haarfagers Sønnesøn, Erling, i Olaf Trygvesens Saga kaldes Erlendr, der temmelig nøie stemmer overeens med Arlantr. Af Historien veed man, at der paa Gjerde har boet en Erlend, bekjendt under Navn af Erlend paa Gjerde. Denne Mand var den berømte Erling Skakkes Faders, Orm Kyrpings, Faders Farfader. Hvad Navn denne Erlend paa Gjerdes Fader har havt er mig ubekjendt. Skulde hans Navn have været Oluf, da synes det temmelig antageligt, at Sønnen Erland havde sat ham dette Minde. Mærkeligt er det imidlertid, at Stenen til den sildigste Tid har ligget paa den samme Gaard, som den berømte Erlend paa Gjerde har beboet, og at den, førend den blev henlagt som Fodtrin ved Indgangen til Kirkegaarden, ifølge Worms Beretning, har ligget i Kirkegaards-Muren. Formen viser tydeligen, at Stenen tilforn har staaet opreist som en Obelisk. Det er da høist sandsynligt, at den fra først af har været reist ved en Grav paa Gaarden Gjerde, maaskee i Nærheden af eller endog paa det Sted, hvor Kirken eller Kirkegaarden nu er; thi det er bekjendt, at de christne Kirker ofte bleve opførte i Nærheden af ældre Begravelses-Steder. I al Fald er det mueligt, at Stenen oprindeligen er reist paa selve Kirkegaarden over den Afdøde, hvis Minde den skulde bringe til Efterverdenen. Erlend paa Gjerde levede i Kong Olaf den helliges Tid. Han faldt i Slaget ved Stiklestad Aar 1030 [1]). At hans Liig er blevet ført til hans Gaard, og sammesteds jordet, er ikke usandsynligt, thi Bondehæren, hvori han var Anfører, opløstes strax efter Slaget, og Enhver drog hjem til sin Bøjgd. Men om man end antager at han blev

[1]) Snorre. Olaf den helliges S., Cap. 241.

jordet paa Valpladsen, er det dog alligevel mueligt, at hans Søn kan have sat ham et Monument paa Fædrenegaarden. Denne Runesteen er altsaa maaskee en af de faa norske Runestene, hvis Alder med Rimelighed kan bestemmes. Den er ogsaa i den Henseende mærkelig, at den sandsynligen er sat til Minde om en Mand, fra hvem norske Konger have nedstammet.

2. I Grindems Kirkegaards Muur, i samme Præstegjeld, en 5½ Alen lang, 1 Alen bred og 9 Tommer tyk Steen, paa hvis ene Smalside er indhugget følgende Runer:

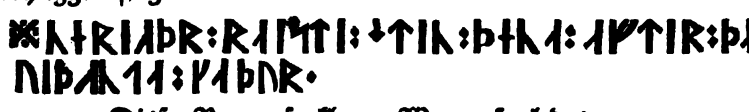

Disse Runer forklarer Worm saaledes:

Neriader satte denne Steen til Erindring om Thermod, Vidants Fader [1]).

Denne Steen ligger endnu i øverste Kant af Kirkegaardsmuren paa Grindem, og svarer i Længde og Brede nogenledes, i Tykkelse aldeles til det Opgivne. Inskriptionen er nu saa udslidt, at den ikke bestemt kan læses, men den synes i det væsentlige at komme overeens med hvad der hos Worm findes anført.

At bestemme hvem den Neriader, som ristede Runerne eller lod Stenen reise, har været, lader sig vanskeligen gjøre. Dersom den berømte Oplandske Jarl Nere eller Nereid, saaledes som Landnamabogen beretter [2]), havde været Farfader til Eyvind Jarl, som var med i Slaget mod Harald Haarfager i Hafurs-Fjord, da var det ei aldeles uantageligt, at denne Nereid Jarl kunde have været den paa Stenen nævnte. Men da der er god Grund til at troe, at Eyvind Jarls Forvandtskab til Nereid Jarl er langt fjernere [3]), kan man vel ikke henføre Stenen til ham.

3. I Strandebarms Kirke i Søndhordlehn en Støtte eller Søile, paa hvilken fandtes følgende Levninger af en Inskription:

---

[1]) Wormii monumenta danica L. VI. p. 459.

[2]) Isl. Landnamab. p. 374.

[3]) Schønings Norges Hist. 1 D. p. 462.

Af disse Ord, som, ligefrem læste, ere: af Vilirr Kartur ommuntr, formoder Worm at Meningen skal være:

Her hviler Artur, Omunds Søn. [1])

Dette Monument findes ikke mere i Kirken, og det har ikke været mig mueligt at komme paa Spoer efter hvor det er afblevet.

4. Paa Hougs Kirkegaard i Nordhordlehn en 2½ Alen lang og 2½ Qvarteer bred Liigsteen, paa hvilken følgende Runer vare ristede:

Denne Indskrivt forklarer Worm saaledes:

Orm Jeti lod gjøre dette til Erindring om sin Kone Thora. [2])

Om denne Orm Jette har været den navnkundige Kjæmpe Orm Storolfsson, eller Orm den stærke, som i Hakon Jarls og Oluf Trygvesens Tid boede eller opholdt sig paa Hordeland, eller Nogen anden, skal jeg lade uafgjort. Liigstenens Form synes ikke at røbe en saa høi Alder. Jeg kan imidlertid ikke forbigaae at anmærke, at Orm den stærkes Hustrue, ligesom den paa Liigstenen nævnte Orm Jettes Kone, hedte Thora eller Thorunn [3]). Denne Liigsteen findes nu ikke paa Hougs Kirkegaard. For nogle og 20 Aar siden skal den være ført derfra til Mjelde-Kirkegaard, i samme Præstegjeld, hvor den nu skal ligge paa Proprietair Johan Garmanns Grav, efterat den gamle Rune-Inskription er bleven borthuggen, for at give Plads til den nu værende Gravskrivt over bemeldte Garmann.

5. Paa Hopperstads Kirkegaard, i Wiigs Præstegjeld, yttre Sogns Fogderie, en 3 Alen lang og 1 Alen 3 Tommer bred Liigsteen, hvorpaa med Runer findes skrevet:

Worm forklarer Indskrivten saaledes:

Gode Gud! frels Ketills Sjæl! [4])

Denne Liigsteen skal, efter Worms Beretning, have ligget i Nærheden af Alterfoden, indtil at den blev opgravet sammesteds og ført ud paa Kirkegaarden. Han mener, at den Ketill, hvis Minde Stenen skulde bevare, har været en

[1]) Wormii monumenta danica L. VI, p. 460.
[2]) Isl. Landnamab. P. V. C. 3. p. 334.
[3]) ibid. p. 461.
[4]) Wormii monumenta danica L. VI, p. 462.

Mand, som enten har stiftet Kirken, eller gjort betydelige Gaver til samme. For nærværende Tid er denne Ligsteen ikke mere at finde.

6. Paa Hopperstads Kirkegaard en anden Ligsteen, omtrent af samme Størrelse, som den under No. 5 anførte, med følgende Rune-Inskription:

hvilken Worm forklarer saaledes:

Herunder hviler Arnfind Javardsson [1]).

Denne Steen er, ligesom nysanførte, forsvunden, uden at det vides, hvor den er bleven af.

7. Paa Gaarden Quamme, formodentligen Matricul No. 55 i Quamsøe Skibrede [2]), ytre Sogns Fogderie, en cylindrisk Støtte, 7 Alen lang og $2\frac{1}{2}$ Alen i Omkreds, paa hvis ene Side fandtes indhugget i 2 Rader følgende Inskription:

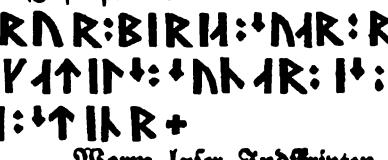

Worm læser Indskriften saaledes:

Grur Biria sunar risti stin din at Nurkatili sunar is, Nir var naugvin is itin sia stinr;

og han udtyder den paa følgende Maade: Gregorius Bergersøn satte denne Steen til Erindring om Nurketil Søn, han var hans Fortroelige og af Hr. Steens Ætt [3]).

Efter et Sagn skulle 3 Brødre være begravne paa dette Sted, ligesom der og skal være holdet et stort Slag, hvori bemeldte 3 Brødre med mange Andre skulle være faldne. Støtten var allerede i Worms Tid falden overende.

Dette Monument er ikke mere at finde. Jeg har ikke engang kunnet opspore paa hvad Sted det har staaet.

8. Paa Stedje, i Sogndals Præstegjeld, indre Sogn, en 3 Alen lang og nedentil 3 Qvarteer bred Steen, paa hvilken der findes følgende Indskrivt:

---

[1]) Wormii mon. dan. L. VI, p. 463.

[2]) Ramus mener paa Qvamsøe. Ngs. Beskr. p. 167.

[3]) Wormii mon. dan. L. VI, p. 464—465.

Worm læser Inskriptionen saaledes:

Olafr Kunug lita utmili steina disa,

og oversætter dette med:

Kong Olaf lod denne Steen opreise [1]).

Han mener, at Oluf Trygvesen, som ofte holdt Thing her, har ladet Stenen opsætte som et Sømærke for dem, der foere forbi eller vilde tage Havn sammesteds.

Denne Runesteen findes endnu paa Gaarden øvre Stedie. Dens Størrelse er omtrent saaledes som den angives hos Worm, men Indskriften er noget afvigende fra den ovenanførte. Jeg har i Aaret 1827 paa det nøiagtigste undersøgt den og funden at den lyder saaledes:

hvilket, efter mit Skjøn, maae læses:

Olafr Kunugr saut Millistaina disa

og oversættes: Kong Olaf satte denne Mærkesteen (Grændsesteen).

Naar man med Opmærksomhed betragter selve Runestenen er det tydeligt at see, at de 13 første og de 4 sidste Runer ere gamle og ægte, men at de mellem disse værende 12 Runer ere yngre og efterhuggede; thi hine ere brede, dybe og mosbegroede, hvorimod disse ere grunde (ikke dybe), smalle, tæt ved hinanden staaende og ikke bevoxne med Mos. Anledningen til at 12 af bemeldte Runer ere hugne paa en senere Tid, end de øvrige, kan ogsaa skjønnes af Stenens Beskaffenhed, thi det viser sig, at der paa det Sted, hvor hiine staae, har været en Fliis, som er afskallet fra Stenen, og det er ikke at paatvivle, at de ældre ægte Runer have været indhuggede derpaa. Da Flisen faldt af har formodentligen Nogen ladet de samme Runer efterhugge paa det Sted, som var nærmest under Flisen, og deraf opstaaer den Forskjel, som findes imellem disse og de øvrige Runer. 12te og 13de Rune, hvilke begge ere ægte, ere ganske bestemt ᛋᛅ. Til disse mener jeg at de næste 2 ᚢᛏ bør lægges, saa at Ordet bliver saut, hvilket jeg har oversat med satte. Man vil paa mange Runestene finde Ordene sati stin brugte istedetfor risti stin. Dette er f. Ex. Tilfældet med de i Bautil under 989, 1012, 1169 og 1172

[1]) Wormii mon. dan. L. VI. p. 466.

anførte; og ligesaa med dem, som Verelius omhandler i sin manuductio ad runographiam Scandicam under No. 46, Worm blandt de Stavangerske under No. 1, 6, og Milzow i sin Presbyterologie p. 54. At saut og sautu bruges istedetfor sati og satu er heller ikke uden Exempel; saaledes de hos Worm i 3die Bog p. 183 og 188 anførte. Milli er ikke alene Præpositionen imellem, men Ordet er ogsaa det samme som midr eller midli, der betyder mellemste, eller hvad der er midt imellem 2 andre Ting. At en Steen, som er sat imellem 2 Eiendomme eller Grændser, er kaldet eller kan kaldes: millistain, synes ikke uantageligt. Midmæti er et Skillerum, midgirding, en Mellemvæg, og midstolpar, Mellemstolper. Jeg har oversat Ordet ved Mærkesteen eller Grændsesteen. For at Ordet skal hedde: Millistain, maae Runen ᚾ læses 2 Gange; men saadan Fordobling er ikke usædvanlig i Runeinskriptioner. Vil man ikke antage hiin Læsning og Oversættelse, da kunde man ligefrem læse milistaina, og oversætte det med Milesteen, Milepæl. Denne Læsemaade har jeg ikke antaget, da jeg tvivler paa, at den Indretning at opføre Milepæle er saa gammel som fra de norske Kongers, Olafernes, Tid. En Miil kaldtes desuden hos os til Lands, raust, og i Søe-Districterne vika, eller vika sioar, hvilke Benævnelser forekomme i ældre Sagaer saavelsom i gamle Love. Liljegren, som anfører Inskriptionen saaledes:

"Olafr Kunukr sotu mili staino þisa"

har imidlertid oversat milistaino ved Milesteen [1]).

Denne Runesteen skal, efter hvad der blev mig fortalt af en gammel Mand paa Gaarden Stedje, førhen have været nedreven og henlagt som Grundsteen under et af Gaardens Huse; men en af de forrige Eiere, Sorenskriver Knagenhjelm, skal have ladet den udtage og igjen opsætte paa dens forrige Sted. Det er altsaa ham man tildeels har at takke for, at dette rare Mindesmærke, maaskee det eneste i Steen hugne, som haves fra en af de gamle norske Konger, endnu er at see paa det Sted, hvor det fra først af er hensat.

Flere Rune-Monumenter har Worm ikke opgivet i Bergens Stift. Sognepræsten til Voss, Gerhard H. Milzow, har derimod i sin Presbyterologie omhandlet følgende, i Søndhordlehn og Hardanger existerende, Runestene:

---

[1]) Runlåra, p. 176.

9. I Ruinerne af Halsnøe Kloſters Kirkemure i Søndhordlehn en Steen, i hvilken der i Aaret 1679 fandtes indhugget:

hvilket Milzow læſer:

Her er Wosſe-Bolken. [1])

Bemeldte Forfatter holder for, at denne Inſkription vil ſige, enten at Wosſerne, Beboerne af Wosſe Præſtegjeld, have havt en Deel (Bolk) af Kirkegaarden lige udenfor til Begravelſes-Sted, eller contribueret til eller opført den Deel af Kirkemuren, hvori Stenen var indmuret. Jeg har nøie søgt efter denne Runeſteen, uden at kunne finde den.

10. I Odde Kirke, Kindſervigs Præſtegjeld i Hardanger en Liigſteen, med Indſkrivt:

Milzow læſer Inſkriptionen ſaaledes:

Tn: Artid Ingibiargar er drimr nattim fire Mariu Messo i Fostu,

hvilket han overſætter: Ingeborg erindres høitideligen den tredie Nat efter Mariæmisse i Faſten [2]).

Da Artid betyder Dødsdag, Dødstid, kunde Overſættelſen ogſaa være ſaadan: Ingeborgs Dødstid er tredie Nat ꝛc.; men her ſigtes udentvivl til en aarlig Sjelemesſe ſom ſkulde holdes for den Afdøde, og ſaaledes er viſt den førſte Overſættelſe den retteſte.

Denne Runeſteen, ſom Milzow beſørgede indflyttet i Odde Kirke fra Kirkegaarden ſammeſteds, for at den ikke ſkulde bortføres eller ødelægges, er ikke mere at finde, hverken i Kirken eller i Nærheden af ſamme, og det vides heller ikke hvor den er afbleven.

11. Paa Gaarden Oppedal i Kindſervigs Præſtegjeld i Hardanger en Liigſteen, hvis Indſkrivt Milzow anfører og forklarer ſaaledes:

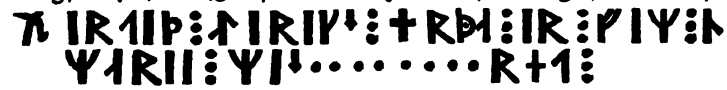

[1]) Milzowii Presbyterol. Norv. Voss-Hardangriana, p. 11.

[2]) ibid. p. 48.

"Artid Eiriks Erda er fin notr fra Mariu Messo um varet".

Erich Erda erindres høitideligen den femte Nat ved Mariæ Miøse vm Vaaren [1]).

Hvad Ordet Artid angaaer maae jeg gjentage den Anmærkning, jeg oventil har gjort ved No. 10. Efter Milzows Beretning laae denne Steen i hans Tid foran Indgangs-Døren hos en Gaardmand paa Oppedal. Tilforn skal den have bedækket en Grav udenfor Døren til den forfaldne Oppedals Klosters Kirke. Nu findes ikke Stenen længere [2]).

12. I Nærheden af Kindservigs Kirke i Hardanger en Steen med følgende Inskription:

hvilken Milzow læser saaledes:

'Her hvilir Marcus Eja".

"Her hviler Marcus Ejde" [3]).

Denne Steen er endnu at see paa Kindservigs Kirkegaards sydlige Deel, men aldeles uden Runer, hvorimod andre Bogstaver findes at være indhugne i Stenen, ved hvilken Leilighed Runerne formodes at være borthugne i det at Fladen blev jævnet for de nye Bogstaver.

13. I Nærheden af Kindservigs Kirke ligeledes en anden Steen, hvis allerede i Aaret 1679 utydelige Runer Milzow har antegnet saaledes:

Milzow har gjettet, at Inskriptionen skulde handle om en Jorunder eller Georg, men han har ikke vovet at sætte den ud fra hinanden eller at oversætte den. Stenen er for nærværende Tid ikke mere at finde.

Strøm har i sin Beskrivelse over Søndmør nævnt:

14. et Drikkehorn, som i hans Tid forvaredes paa Jørgenfjords Præstegaard. Ved Siden af den nederste smalle Ring omkring dette Horn var indskaaret følgende Runer:

[4]).

---

[1]) Milzowii Presb. p. 53.

[2]) Neumanns Reisebemærkninger 1825. Budstikken, 7de Aarg. No. 47—52, S. 391. (særskilt Aftr. p. 71.)

[3]) Milzowii Presb. p. 57-58.

[4]) Strøms Beskrivelse over Søndmør, II P., p. 315.

Saafremt den mellemste Rune ᚱ skulde være feilagtigen anført istedetfor ᛆ vilde jeg læse ᚴᚱ ᛆ ᛘᛁᚴ· Kaar (e) aa mik.

Kaar (e) ejer mig.

Hvor dette Horn er afblevet har jeg ikke faaet at vide. Endvidere nævner Strøm:

15. Paa Walborgs Grav paa Gidskøe Kirkegaard en Inskription, hvilken han har antegnet saaledes:

ᚱᚮ:·ᛘᚼᛅ᛫ᛏ᛫ᛅ·ᚱᛅᛁᚾᚱ·ᛁᛁᛁᛁ [1]).

Strøm beretter, at Runerne allerede i hans Tid vare mestendeels udslidte eller af Ælde fortærede. Man tør vel derfor tillade sig at antage nogle smaa Forandringer i Runerne, og med saadanne kunde man faae følgende Mening ud deraf:

Roar (eller Rolfr) risti Runar disar.

Major Klüwer har senere givet os en Tegning af bemeldte Grav-Steen og af de Spoer, man endnu finder af fornævnte Runer, hvilke han fremstiller saaledes: [2])

ᛁ:ᚮ:ᛁᚠᛏᛆ᛫ᛁᚱ›ᚦᛁᚱ›ᚦᚦ›ᛁ·

Man kan heraf see, at Runerne ere blevne mere forslidte og langt utydeligere, end de vare i Strøms Tid. Endelig har Major Klüwer gjort bekjendt en Runeinskription, som findes

16. paa en Steen over Døren til Vindeltrappen i Taarnet ved St. Synneve Klosters Kirke paa Sæløe i Nordfjord. Den endnu tilbageværende Deel af denne mutilerede Indskrivt bestaaer i følgende:

››ᚦ›ᚱᚱᛅᛙᚴᛅᚱᛁᛅᚭᚱᚦᛅᚱᚿᛁᛁᛁᛁᛁ

hvoraf Finn Magnussen troer at der kunde udledes enten:

blev gjort her (Herr) Thorer

eller:

Her var Thorers Lejested [3]).

Da Runerne paa denne Steen, som jeg nøiagtigen har undersøgt paa Stedet, ere meget utydelige, og da de Runer, som nu sees paa Stenen, ere en fragmentarisk Deel af en vidtløftigere Inskription, der har været anbragt paa Stenen

---

[1]) Strøms Beskrivelse over Søndmør II P. p. 113.

[2]) Klüwers Norske Mindesmærker, Tab. 32 og p. 129.

[3]) Sammesteds Tab. 33 og p. 136-137.

førend denne blev dannet til at indsættes i Klosterkirkens Bygning, vil det nok være forgjeves at forsøge paa at udfinde nogen sammenhængende Mening af samme. Stenen er endnu at see paa det ovenanførte Sted, men Taarntrappen truer med at styrte ned og at knuse, eller i al Fald at skjule den, hvilket ei kan forekommes, da den staaer saaledes, at den ikke uden med stor Fare og Bekostning kan tages ud.

Flere end de ovenanførte 16 Rune-Monumenter findes, saavidt mig er bekjendt, ikke offentligen omhandlede som tilværende i Bergens Stift. Strøm har vel i de Anmærkninger, som han i Aaret 1784 meddeelte til sin Søndmørs Beskrivelse [1]), nævnt et sølvbeslaaet Drikkehorn med Runebogstaver paa, som han i sin Ungdom havde seet paa Hellesylt i Nordalens Præstegjeld paa Søndmør, men han har ikke opgivet eller nærmere beskrevet Runerne.

Efterat jeg saaledes har viist, hvilke Oplysninger man hidindtil har havt om Rune-Literaturen, forsaavidt Spoer deraf have været at finde i Bergens Stift, gaaer jeg over til den lille Efterhøst, som jeg har været i Stand til at gjøre paa denne golde Mark.

A. Paa Gaarden indre Morken i Mangers Præstegjeld, Radøe Skibrede og Nordhordlehns Fogderie, findes en Runesteen, som er omtrent 2¼ Alen lang, ¾ Alen bred nedentil og 6 Tommer tyk. Den staaer opreist tæt ved Gaardens Huse paa den Maade, at Foden, eller dens nedre Deel, er kilet fast i en Revne, som gaaer verticalt ned igjennem den Bjerg-Rov, paa hvilken den er reist. Dens Udseende er regelmæssigt og ganske smukt, hvilket Pl. III. Fig. 3. nærmere oplyser. Paa denne Steens ene Side, som vender mod Vesten, ere følgende Runer indhugne i 2 Rader:

ᛒᚭᚱᚼᛁ'ᛏᚱᚢᚴᚱᚦᚼ'ᛏᚱᚢᛘ
ᚦᚱᛁᛚᚱᛁ

Uagtet disse Runer, paa den 6te, 7de og 8de nær, ere ganske tydelige, torde det dog ikke være let at udfinde den rigtige Mening af samme. Jeg læser og forklarer dem saaledes:

Pal raist Runar disar um Thræl ri (hrid).
Paul ristede disse Runer i den Tid han var Træl.

---

[1]) Nye Saml. af det Kgl. norske Vidensk. Selsk. Skr. 1 B. p. 164.

Jeg antager saaledes, at den Paal, som ristede Runerne, har været tagen til Fange og gjort til Træl, samt at han i den Tid, hans Trældom varede, har hugget Runerne og reist Stenen, til Minde om sig. Der findes mange Exempler paa Personer, som have hugget Runer, til Erindring om dem selv; og det lader sig vel tænke, at en Mand, som var bleven Krigs-Træl, har villet forevige Mindet om denne, vist ikke hæderlige, men dog mærkelige Periode af sit Liv. Sproget har iøvrigt, saavidt jeg skjønner, intet til Hinder for den anførte Oversættelse. Um yrid betyder: i nogen Tid. At Runen ᛁ læses som e eller æ, vil man finde i flere Rune-Indskrivter. Vel er den i Indskriptionens Begyndelse, i Ordet: raist, læst som i; men det er ikke usædvanligt, at den samme Rune maae tjene for flere forskjellige Bogstaver i een og samme Indskrivt. Det er ligeledes almindeligt, at Runen ᚱ læses som hr i Begyndelsen af Ord, og at d finale udelades, især i Ord, hvori dette Bogstav ikke høres i Udtalen, hvilket her i Landet er Tilfældet med Ordet Rid, hrid, der udtales: Ri. Kyndige Runologer maae bedømme, hvorvidt min Hypothes og Læsemaade er rigtig, eller ikke. Jeg er saa langt fra at ansee den for uomstødelig, at jeg meget mere vil anføre et Par andre Læsemaader, nemlig, enten: um drilri — for Tidsfordriv — af drila, slendre Tiden hen, eller: um drellri — om sin Følgesvend — af drellir, en Følgesvend. Hvis man antager en af de sidste Læsemaader, bliver Meningen: Paal ristede disse Runer

(for Tidsfordriv)

(om sin Følgesvend)

B. Ved Indgangen til Mangers Hovedkirke, i samme Præstegjeld, findes som Dørtærskel en flad Steen, der er 3 Alen lang, henimod ¾ Alen bred og omtrent 4 Tommer tyk. Paa denne Steen er indhugget 2 Rader af mod hinanden vendende Runer, hvilke tildeels ere meget forslidte og ulæselige; nogle af dem ere endog aldeles udslidte. Efter gjentagne Undersøgelser har jeg ikke kunnet faae andet ud af dem, end følgende:

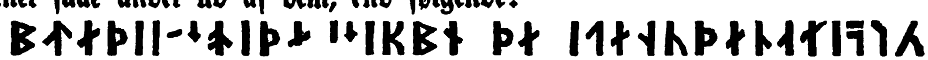

Formedelst Runernes Utydelighed vil det uden Tvivl være meget vanskeligt, bestemt at angive Indholden. Det synes mig ikke uantageligt, at Indskrivten kan læses omtrent saaledes:

Paal Oddarson atte Ingebirg. Artid hednar er — nottir —

Skulde min Gisning om Inskriptionens Læsning være rigtig, da har Stenen været — hvad Formen ogsaa synes at vise — en Liigsteen, som en Povel Oddarson har ladet lægge over sin Hustrues, Ingeborgs Grav, med tilføiet Forklaring om hendes Dødsdag. Stenen synes at have været bredere i Fortiden, end den nu er, og at have ved Afhugning paa den ene Side mistet noget af sin Bredde, for at den, som Dørtærskel, skulde passe til Tykkelsen af Kirkemuren og ikke gaae udenfor denne. Derfor ere Runerne i den korteste Rad omtrent en Trediedeel lavere, end i den længere.

C. Under Dørtærskelen af Hafsloe Hovedkirke i Solvorns Skibrede, indre Sogns Fogderie, er i Aaret 1826 funden en afbrudt Runesteen, 1 Alen 12 Tommer lang, 22 Tommer bred og 3½ Tomme tyk, paa hvilken der findes følgende Levninger af en Runeinskription:

hvilken jeg læser og forklarer saaledes:

(h)er er Joron jardad.

her er Joron begravet.

Denne Steen er bleven det Bergenske Musæum skjænket af Proprietair Bugge til Urnæs, og forvares nu i Musæet. Hvad der kunde synes at vække Tvivl om Rigtigheden af ovenstaaende Læsning er: at der findes Adskillelses-Tegn, 3 Prikker, imellem Ordet jardad og de foregaaende Runer, men ikke imellem nogen af disse indbyrdes, hvoraf man kunde slutte, at samtlige foranstaaende Runer skulle udgjøre et heelt Ord, eller Slutningen af samme. Jeg bemærker i denne Henseende, at Runemesterne ikke altid have været consequente i at sætte Adskillelsestegn imellem hvert Ord i en Indskrivt, men at de saaledes have sat saadanne Tegn blot ved enkelte Ord. Exempler herpaa fattes ikke. Jeg vil blot nævne nogle faa, saasom: de i 6te Bog af Wormii monumenta danica, p. 471, 483, 485, 510, 520 anførte. Jeg antager saaledes, at den omhandlede Steen har været en Liigsteen, som har været henlagt paa en Grav over en Joron, eller Jorunn, eller maaskee over en Jorunder. Joron er et Fruentimmernavn, som bruges almindeligen her i Stiftet. Det forekommer ogsaa jævnligen i Sagaerne og i Islands Landnamabok, hvor det skrives Jorunn. Jorundr er derimod et Mandsnavn, som hyppigen findes i Sagaerne saavelsom i Landnama-Bogen. Da der paa Stenen staaer Joron, anseer jeg det rimeligst, at den Afdøde har

været et Fruentimmer. Det kan tydeligen sees, at denne Steen kun er et Brudstykke, og at den, da den var heel, har strakt sig længere ud baade til høire og venstre. Det synes endog som om Inskriptionen ikke har været ganske færdig fra Runemesterens Haand, da de dybe Streger, mellem hvilke Runerne staae, ere hugne (paa selve Stenen 7 Tommer) længere frem, end Runerne række. Paa Siderne er Stenen heller ikke saaledes tilhuggen at den kan anses for at have været ganske færdig.

D. Iblandt de Drikkehorn, som tilhøre det Bergenske Musæum, er der eet, om hvis øverste Ende eller Rand der er gjort en Sølv-Ring, hvori følgende Runer ere indgravede:

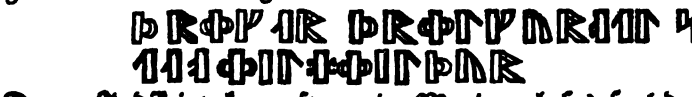

Denne Indskrivt kan, efter min Mening, læses saaledes:

Drekar drengur Otin sendur
ta o(k) ein heil Thur

hvilket jeg oversætter: Drikker Gutter! Odin sender
det og den hellige Thor.

Med Hensyn til denne Læsemaade anmærker jeg:

1. At i Ordet Otin maae Runen ᚢ (ᚤ) læses baade som ᚢ og ᚤ, af hvilke den første indeholdes i den sidste — Noget som ikke er usædvanligt.
2. At ta er Pronomen þad, det.
3. At ᚠ antages at være udeladt i Ordet ok. Saadanne Udeladelser findes ofte i Rune-Indskrivter.
4. At ᛅᚦᚢᚾ er Pronomen enn, hiin, den.
5. At Ordet ᚼᛁᛅᚦᚢᚾ antages at være abbrevieret, istedetfor heilagr; og
6. At Runen ᚢ i ᚦᚢᚱ er læst som ᛦ; hvorpaa der ogsaa gives andre Exempler.

Jeg antager saaledes, at Indskrivten indeholder en Opmuntring til at drikke rask, og en Paamindelse om at den Drik, som bydes, er en Gave fra Odin og Thor. Hr. Overlærer Sagen har meddeelt mig en anden Conjectur om Inskriptionens Læsning og Fortolkning. Han læser:

Drekar drengur Otin sendur
taudr eil heildur;

hvilket han oversætter:

Drikker Drenge! Odin sender
Død eller Held.

Jeg tilstaaer, at denne Læsemaade giver Inskriptionen en vakkrere Indhold; men omendskjøndt jeg selv har adskillige Tvivl om Rigtigheden af min egen foranførte Conjectur, foretrækker jeg dog denne, som mindre uovereensstemmende saavel med de forhaandenværende Runer som med det gamle norske Sprog.

Dette Drikkehorn omtales af Liljegren i Skandinavisk Litteraturselskabs Skrivter, 17de B., S. 403, hvor Indskriften, efter en Afskrivt i Capitain Abrahamsens Samlinger paa Universitets-Bibliotheket i Kjøbenhavn, anføres saaledes: "þrekar þrelkur otl selþur þa oeil heilþur"; hvilket han, da Afskriften ei anses for at være troe, ikke har villet oversætte eller forsøge paa at restituere. Senere har han, i sin Runlåra, S. 158, angivet Indskriften at være følgende:

"þrekar þretkwotl selþur þa oeil helþur."

Han anmærker, at Indskreivten, paa Grund af dens mindre Tydelighed eller mindre troe Afskrivning, er svær at fortolke, men at den, i sin nys anførte Skikkelse, synes at ville erindre om, at modige Kjæmper skye ikke Trætte-Ord, naar Øllet flyder.

Det forbemeldte Drikkehorn er iøvrigt mærkeligt ved dets Historie. Det er, som en anden Indskrivt paa Sølv-Kanten udviser, i Aaret 1443 fundet i en Gravhøi paa Gaarden Breum, der ligger i Gloppens Præstegjeld i Nordfjords Fogderie og nordre Bergenhuus Amt. Tilligemed Hornet skal der i samme Gravhøi være fundet 3, af Valbirk gjorte og med smukke Basreliefs af Træer og Fugle prydede, Bægere, hvilke Musæet ligeledes eier. Man kan tydeligen see af Arbeidet paa Sølvringen oventil, saavelsom af de derpaa og paa de øvrige om Hornet værende Sølvringe eller Holker anbragte Zirater, og ligeledes paa Runerne, at alt Sølvarbeidet er bleven gjort i de sildigere Tider og meget længe efterat Hornet blev fundet i Gravhøien. En Følge deraf er det, at Runerne i det Hele ere slet skaarne, og at der ikke er gjort tilbørlig Forskjel imellem Runerne ᚹ og ᚠ. Om der var Runer paa Hornet den Tid, det fandtes paa Breum, er uvist. Hvis dette har været Tilfældet maae Runerne enten have været anbragte paa en anden Ring, formodentligen af Messing, som da maae have været om Hornets øverste Kant, eller og indridsede i Hornet selv.

Hvad der iøvrigt er mig bekjendt om dette Drikkehorn, indskrænker sig til, at det har tilhørt afdøde Biskop Johan N. Brun, som skal have faaet det af en Foged Nagel i Søndfjord.

E. I det Bergenske Musæum opbevares en Kirkedørs-Ring, som Eierne af den i Aaret 1824 nedfaldne Tønjums Kirke, i Leirdals Præstegjeld og nordre Bergenhuus Amt, Torger Næs og Halvor Raae, have skjenket Musæet. Denne Ring, som er af Jern, stod fæstet i Hoved-Indgangs-Døren til Kirken, hvor den fra gammel Tid har havt Pladz, for at bruges til udenfra at trække Døren op naar Laasen var oplukket, maaskee ogsaa til at banke paa Døren naar man vilde have den oplukket indenfra.

En nøiagtig Tegning af denne Ring, i halv Størrelse, findes paa Pl. III., Fig. 1. Af denne vil det erfares: at Ringen er ottekantet, dog saaledes, at Fladerne paa For- og Bagsiden ere meget bredere end de øvrige 6 Flader: at der paa den forreste Flade er indhugget i Ringen en Rune-Inskription: at der paa den øverste Deel af Ringen, paa hver Side af en Ring, der udgjør Hovedet af en Nagle, hvormed den større Ring var fæstet til Kirkedøren, findes udarbeidet et gabende Hoved af et firfødet Dyr: at der i Ringens nederste Deel er dannet et Menneskehoved, hvilket udgjør et Slags Hammer i det Tilfælde, at man med Ringen vilde banke paa Døren: at Ringens Størrelse udvendig er 6 Tommer, men indvendig eller i Aabningen 5 Tommer i Gjennemsnit, og at altsaa selve Ringens Tykkelse er $\frac{1}{2}$ Tomme.

Indskriften paa Ringen er følgende:

hvilket ligefrem udsat er:

† Hage Maria gracia plena Tomius stecum benatitaus in mulieribus edbe.

men som, efter min Mening, bør læses saaledes:

† ave Maria gratia plena, Dominus tecum, benedicta tu in mulieribus, et be.

Ved nøie at betragte de Ord, hvoraf Indskriften bestaaer, vil man erfare, at adskillige Runer i dem ere urigtigen hugne, sandsynligen formedelst Smedens Ukyndighed deels ihensende til selve Runernes Træk, deels ihensende til det latinske Sprog. Saaledes er i det første Ord Runen ✱ aldeles overflødig, og ᚠ

sat istedetfor ᚠ. Det sidste grunder sig maaskee blot deri, at den Mellemstreg, som udfordres for at gjøre Runen til ᚠ, ikke er fuldført eller tydelig nok. Man seer Begyndelsen af den. I det 5te Ord er Runen ᚴ udeladt i Begyndelsen af sidste Stavelse. I det 6te Ord staaer Begyndelses-Runen ᚼ til Overflod, mueligen blot som en ved en Feil skeet Gjentagelse af den sidste Rune i det nærmest foregaaende Ord. I det 7de Ord staaer som 3die Bogstav ᛁ istedetfor ᚾ, og Endelsesrunerne ᚱ og ᚼ ere formeentligen ei alene feilagtigen tillagte dette Ord, men endog urigtigen hugne istedetfor ᚱᚱ. De 2de første, efter det 9de Ord følgende, Runer ere formeentligen Ordet et. Bel forekommer her et andet Slags stungen Is (E), end i de øvrige Ord; men det er ikke usædvanligt, i en og samme Inscription at finde 2 noget forskjellige Runer, der have fælles Betydning. De 2 sidst forekommende Runer ᛒ og ᚾ anseer jeg som Begyndelsen til et Ord, der skulde have fulgt efter, dersom der havde været Rum nok dertil. At Indskrivter, af almindeligt Indhold, paa den Maade ere afbrudte, finder man ofte at være Tilfældet. Det paabegyndte manglende Ord skulde, efter min Mening, have været benedictus, hvortil der formodentligen skulde have været lagt fructus ventris tui. En saadan Fortsættelse af Engelens Hilsen til Maria finder man i andre Tilfælde, f. Ex. paa Wrigstad Kirkes Klokke i vestre Herred, Jønkøpings Lehn i Sverige [1]). Mærkeligt nok er det, at i sidstmeldte Klokke-Inskription Ordet et er udtrykt med ᚾᚦ, ligesom paa Tønjums Kirkedørs-Ring, uagtet at i begge Inskriptioner e ellers findes givet ved ᚾ og t med ᛏ. Det samme er Tilfældet med Rune-Inskriptionen paa Gjerpens Kirkeklokke, hvor, efter Ordet et, de følgende Ord benedictus fructus ventris findes udtrykte blot ved Initial-Runerne ᛒ.ᚠ.ᚱ., hvorimod det næste Ord: tui findes heelt ud med Runerne ᛏᚢᛁ. Ved denne Leilighed kan jeg ikke forbigaae at anmærke, at Biskop Neumann, som iøvrigt er enig med mig i Henseende til Læsningen af Ringens Inscription, holder for, at de 4 sidste Runer skulle udtrykke: Anno Domini 1515, da han læser dem som ᛁᚦᛒᛉ.

Det i Ringens nederste Deel udarbeidede Menneskehoved kan, saavidt jeg skjønner, ikke tillægges nogen vis Betydning. Marias eller Engelen Gabriels Hoved kan det ikke forestille, da Hagen er forsynet med Skjæg. Et Christus-

[1]) See Nordiska fornlemningar. 1 B. Nr. IV.

Hoved kunde det mueligen være, og som saadant vilde jeg have anseet det, dersom de 2, paa Ringens øvre Kant anbragte, Dyrehoveder havde været Slange- eller Dragehoveder; thi i saa Fald kunde man have betragtet samtlige disse Figurer som en allegorisk Fremstilling af, at Qvindens Sæd skal sønderknuse Slangens Hoved. Men da Dyrehovederne synes at være enten Oxe- eller Bukke-Hoveder, kan jeg ikke tillægge hiint eller disse nogen bestemt Bethdning, med mindre det skulde være den, at Oxehovederne, som et Symbol paa Evangelisten Lucas, skulle antyde, at Engelens Hilsen til Maria findes anført hos denne Evangelist, og at Menneskehovedet betyder Christus, som, overeensstemmende med Engelens Hilsen, blev Mariæ Søn.

Allerede i den hedenske Oldtid brugte man at have store og kostbare Ringe i Tempel-Dørene. Til Afgudstemplet paa Lahde havde saaledes Hakon Jarl ladet gjøre en stor, i Templets Dør fæstet, Guldring, hvilken Olaf Tryggeson borttog derfra førend han lod Templet afbrænde [1]).

Hvad Alder den Tønjumske Kirkedørs-Ring har kan, efter min Formening, ikke med Vished bestemmes; men at den henhører til den Tid i Middelalderen, da det latinske Sprog var det herskende Skrivtsprog blandt Geistligheden og de Lærde, anseer jeg for utvivlsomt. Jøvrigt tjener Indskrivten paa denne Ring til at bestyrke den Mening, at Runemonumenter oftest henhøre til den christelige Periode, og at selv de catholske Geistlige have benyttet Runer til Indskrivter, og altsaa ikke, som man ellers ofte har paastaaet, bestræbt sig paa at afskaffe Runer, som Levninger fra den hedenske Tid. Tønjums Kirke var en saakaldet Stave-Kirke, det er at sige, en Kirke, som vel var bygget af Træe, men dog kun af Bindingsværk, ikke af heelt Tømmer, lagt i Lag eller Omsar tæt ovenpaa hinanden. Denne Bygningsmaade antager man for at være ældre, end den nu brugelige, af horizontalt lagt og i Enderne sammenbundet Tømmer. Dette, i Forening med den i Kirkedøren forefundne Ring, — som dog mueligen kunde være indsat fra en ældre Bygning — gjør det rimeligt at Kirken, og i al Fald Ringen, er fra Middelalderen, sandsynligen i det 13de eller 14de Aarhundrede. Under alle Omstændigheder maae denne ret vakkre og i alle Henseender vel vedligeholdte Ring betragtes som et sjeldent og mærkeligt Stykke, der er en Prydelse for den Samling, hvori det nu er bleven indlemmet.

[1]) Snorre. Olaf Tryggesons Saga. Cap. 65.

Til de foranstaaende Beretninger om Runemonumenter i Bergens Stift maae jeg endnu lægge følgende:

F. Igjennem Udmarken af Gaarden Bakke, som ligger nær ved Præste-Enkesædet Tangeraas i den saakaldte Strandebarmsbugt, i Strandebarms Præstegjeld, Søndhordlehns Fogderie, gaaer en Skovvei, som fra sondre Side af Bøe-Gjerdet løber op over en liden Bjergknold, Bakkeheien, Kjerringeheien eller Rundalsheien kaldet. Paa et Svaberg, eller fladt Bjerg sammesteds, ved Siden af denne Vei, findes endeel, i Klippen fordybede, Caracterer, som have Udseende af at være Runer. Disse Caracterer tilligemed den Deel af Bjerget, hvorpaa de staae, fremstilles paa Pl. III. Fig. 4. Litr. aa og bb ere Striber, der indslutte Caractererne, og gaae omtrent ligesaa dybt ind i Klippemassen, som disse. Den Deel af Bjerget, hvorpaa disse Caracterer findes, kaldes af Gaardens Beboere: Kjerringe-Hellen. Længden af denne Helle, forsaavidt den findes besat med Caracterer, er 2¾ Alen. De Runer lignende, i een Linie staaende, lige store Caracterers Høide er 4 Tommer. Høiden af de øvrige, ovenfor denne Linie rækkende, eller ovenover samme staaende Caracterer er forskjellig, fra 6 til 15 Tommer. Omtrent 20 Skridt nordenfor Kjerringehellen er et i Forbindelse med samme staaende Svaberg, hvorpaa der ligeledes imellem to paralelt løbende Furer eller Striber, i en Strækning af 2 Alen, findes endeel lignende Caracterer, som for det meste bestaae i saadanne lange Streger eller Figurer som paa Kjerringehellen, men iblandt hvilke der dog tydeligen staaer: ᚢᛁᚴᛁᛁᚱᚱᛁᚢ. Høiden af disse Caracterer og Figurer er omtrent den samme som de paa Kjerringehellen forekommendes. Gaardens Beboere ansee Kjerringehellen for at være en Gravsteen, betragte Caractererne paa samme som Skrivttegn, og formene at Indholden skal staae i Forbindelse med følgende Sagn: En frugtsommelig Kone, som boede paa Naboegaarden Rise, drømte en Nat, at en Huldre kom til hende sigende: dersom Du, naar Du er bleven forløst, vil kalde dit Barn op efter mig, og give det Navnet Eddy, da skal Du og din Slægt blive riig; gjør Du det ikke, da skal Du og dine Efterkommere stedse leve i Fattigdom. Paa Rundalsheien skal Du finde et Guldskriin, 7 Fod fra den derværende Grav, vendt saaledes, at Solen, naar den staaer høiest paa Himmelen, skinner igjennem Nøglehullet. Konen fandt Betænkeligheder ved at give sit Barn Navn efter en Underjordisk, og gjorde det derfor ikke. Følgen blev, som Huldren havde sagt:

Konen forarmedes, og Efterkommerne levede stedse i Armod. Først for nogle og tyve Aar siden skal denne Slægt være uddød.

Dengang jeg i Aaret 1833, efter Anviisning af Hr. Biskop Neumann, tog Caractererne paa Kjerringehellen i Hiesyn, forekom det mig i Førstningen antageligt, at de vare Runer; men da jeg siden opdagede de paa Svaberget nordenfor værende Caracterer, og fandt, at disse for en Deel lignede hine, men at de dog for det meste bestode af Streger og lange Rifter i Bjerget, forekom det mig rimeligst, at det Hele var Naturspil. Jeg gav mig derfor ikke den Umage nøiagtigen at afstegne de paa det sidste Svaberg værende Caracterer. Nu, da jeg har erfaret, at den lærde Finn Magnussen har fundet Mening i de Caracterer, som i flere Aarhundreder uforklarede have henstaaet paa Runamoe, i Blekingen [1]), tør jeg ikke nægte Muligheden af, at Caractererne paa Kjerringehellen, saavelsom paa Bjerget nordenfor denne, ere Runeskrivt, den jeg maa overlade til hiin eller en anden Oedipus at tolke. Skulde Tilfældet en anden Gang føre mig hen til Gaarden Bakke, skal jeg ikke undlade, nøie at copiere Caractererne paa Bjerget nordenfor Kjerringehellen, og at gjøre en Afridsning af dem offentligen bekjendt.

Hvad det ovenmeldte Sagn angaaer, da synes det i samme forekommende Navn, Eddy, der meget sjelden bruges her i Landet, at give Sagnet Udseende af at være gammelt; thi lignende Navne, Eydis og Edna, ere ældgamle nordiske Navne, og Edda, der, som bekjendt, i det gamle Norske betyder Oldemoder, forekommer i Rigsmaal som et allegorisk Qvindenavn.

Tre andre, i den senere Tid i Bergens Museum indlemmede, Runestene, hvis Indskrivter hidindtil ikke ere offentliggjorte, agter jeg en anden Gang at omhandle og forklare i Urda, naar Tid og Leilighed dertil gives.

W. F. K. Christie.

---

[1]) Nord. Tidsskrift for Oldkynd., 2 B. S. 276—304.

Inscriptioner fra Middelalderen og de senere Tider, især i Bergens Stift.

(Pl. IV, V.)

Iblandt de Levninger, man har af Mindesmærker fra Middelalderen og de Aarhundreder, som ere vort nærværende nærmere, fortjene især de, der ere forsynede med Indskrivter, vor Opmærksomhed. Hvor ubetydelige saadanne Indskrivter end synes at være, indeholde de dog som oftest Noget, der har eller kan faae Interesse for os eller vore Efterkommere. Stedse ere de Prøver af Sproget eller Skrivemaaden paa de Tider, hvori de skreves, ofte give de Oplysninger om Personer, eller Indretninger, som da vare til, og undertiden indeholde de Bidrag til Skildringer af de da Levendes Skikke, Tænke- og Handlemaade, m. m. Det er derfor ingen uvigtig Gjenstand for Antiquarernes Bestræbelser at gaae paa Spoer efter saadanne Inskriptioner, at opsamle og afteegne dem, samt at gjøre dem offentligen bekjendte saaledes at Indholden ei kan forgaae, om end de Ting, hvorpaa Indskrivterne fandtes, blive tilintetgjorte. Saadanne Inskriptioner findes i Almindelighed i og ved Kirkerne, samt paa de disse tilhørende Ting, saasom: Altertavler og Skabe, Klokker, Røgelsekar, Døbefonter, Fade og Kander, Kalke og Pateller, Reliquie-Skrin, Malerier, Dør-Ringe, Laase og Hængsler, samt paa Liigstene og andre Grav-Monumenter. Man finder dem ogsaa paa og i andre offentlige saavelsom private Bygninger, ligesom paa adskillige Slags Ting eller Redskaber, der ere bestemte til offentlig eller privat Brug, saasom Kanoner og andre Skyde-Redskaber, Sabler, Kaarder, Spyd, Faner, Drikkehorn, Bægere, Kjedler, Mortere, Kister og Skrine, Signeter, Vindues-Ruder, Bjelker ꝛc. De Caracterer, hvormed Indskrivterne udtrykkes, ere deels Runer, deels Munkebogstaver, deels almindelige latinske Bogstaver.

I det Bergenske Museum opbevares nogle saadanne, med Inscriptioner forsynede, Gjenstande; mange flere findes adspredte omkring i Stiftet, saa-

velsom paa andre Steder i Riget. Nogle af disse har jeg havt Leilighed til at besee og undersøge; af andre har jeg kun seet Tegninger. Rune-Inskriptionerne, som jeg i Almindelighed anseer for de ældste, har jeg, saavidt Bergens Stift angaaer, tilsorn bestrevet og tildeels søgt at forklare. De yngre, med Munkestiil eller almindelige latinske Bogstaver udtrykte, Indskrivter agter jeg efterhaanden at fremstille og tolke. Tegninger af nogle blandt dem skulle tillige følge som Prøver af de forskjellige Slags Bogstaver, der findes at være brugte. Begyndelsen skeer her med:

A. Inskriptioner paa Kirke-Klokker.

1. I Sæløe Hovedkirke, i Nordfjord:

"Jon Biarnarson let gera mik.
Jac. Jacobs me fecit."

ɔ: John Bjørnsen lod mig gjøre. Jacob Jacobsen gjorde mig.

2. I Eids Hovedkirke, i Nordfjord:

"Støft i Bergen 1700 af Simon Henrichsen."

3. I Stedje eller Sogndals Hovedkirke, i indre Sogn:

"Ave Maria gracia plena, Dominus tecum benedicta mater."

ɔ: Hil være Dig Maria, Du naadefulde! Herren være med Dig, velsignede Moder!

Paa en Klokke i Gjerpens Kirke ved Skeen findes med Runer de samme 4 Ord, som udgjøre Begyndelsen af foranstaaende Inskription, og dertil Domi(nus).

4. I Hafsloe Hovedkirke, indre Sogn: (See Pl. IV. Fig. 1.)

Denne Indskrivt læser jeg saaledes:

Mentem sanctam, spontaneum honorem Deo, et patriæ liberationem.

Meningen heraf formoder jeg at være enten den: at man skylder Gud et helligt Sind og oprigtig Hyldning, samt Fædrenelandet Alt hvad der kan bidrage til dets Frelse; eller og den: at Klokken røres snart for at opbyde Folk til at vise et helligt Sindelag og at dyrke Gud af Hjertet, snart for at forkynde vigtige Ting, Fædrenelandets Frihed og Frelse betræffende. Et Verbum maae forstaaes under, enten det saa er debemus, indico eller et andet.

Indskrivten begynder bag og endes foran Korset. I Ordet "sanctam" er N, ved Klokkestøberens Feil, sat foran A. I Ordet "honorem" maae vel en ¯ findes oventil imellem begge Bogstaverne O, til Tegn paa at N er udeladt.

5. I Hofs eller Wiigs Hovedkirke, i yttre Sogn, paa den mindste Klokke: "Hoffs Kirke 1694."

6. I Hopperstad Kirke, Wiigs Præstegield, i yttre Sogn:
"In gottes namen bin ich gefloosen. Anno 1633. Michel Linni zu Pergen hat mich goosen."

o: I Guds Navn er jeg støbt. Aar 1633. Michel Linni i Bergen har støbt mig.

7. I Mangers Hovedkirke, i Nordhordlehn:
"Me fecit Paulus Gotlob Lebrecht in Bergen Anno 1778. Bekostet af velærværdige Hr. Wilhelm Krimann. Anno 1778."

8. I Herløe Annexkirke, Mangers Præstegield, i Nordhordlehn:
MCCCCV.

9. I Fane Hovedkirke, i Nordhordlehn:
"Ave Maria Gracia ple(n)a, Do(mi)nus tecu(m). Jacob me fecit."
(See Pl. IV. Fig. 2.)

10. I Ous Hovedkirke, i Søndhordlehn: (See Pl. IV., Fig. 3.) Denne Inskription, hvis Bogstaver samtligen ere forkeert afstøbte, læser jeg, fra høire til venstre, saaledes:

"Post alfabetum debemus Amen. Petrus et Johannes. S. B."

o: Efter Alfabetet bør vi sige Amen. Petrus og Johannes. S. B.

I den øverste Linies første Ord: Asen, antager jeg S at være feilagtigen støbt istedetfor N. S. B. i nederste Linie antager jeg for at være Initialbogstaver af Klokkestøberens Navn.

11. I Moster Hovedkirke, i Søndhordlehn, paa den større Klokke:
"Ave Maria gracia plena. Dominus te(c)um."

See Pl. IV., Fig. 4, paa hvilken tillige vises et paa Klokken i Basrelief anbragt, 11 Tommer høit og oventil 6½ Tommer bredt, St. Olafs Billede. Af Tegningen sees, at Indskriften er afstøbt forkeert paa Klokken, saa at den maae læses bagfra. Det samme er Tilfældet med en lige Inscription paa Haslum Klokke i Aggershuus Stift. [1]) Istedetfor St. Olafs Billede er der, i Slutningen af sidstmeldte Inscription, anbragt hans Navn.

---

[1]) Sjøborgs Saml. I. T. p. 135 og Pl. 39. Fig. 114.

12. I Moſter Hovedkirke, paa den mindre Klokke:

"Christo Jesu sacrum hoc donarium offertur. Ante omnia Deus sit tibi curæ. Anno 1660."

ɔ: Denne hellige Gave offres til Chriſtus Jeſus. Lad Gud fremfor Alt ligge Dig paa Hjertet.

13. I Gjerde Annexkirke, Etne Præſtegjeld, i Søndhordlehn: (See Pl. IV., Fig. 5.)

"More metallorum, laudando deum dominorum, plebs ut eat chorum, vocem levo cuncta bonorum. Anno D(omi)ni 1315 let Erlingr prestr gera mik. Jacob Me f(e)cit."

Overſættelſe:

Min Røſt jeg hæver paa Klokkers Viis
til Herrens, alle Herrers Priis,
og for til Kirken Folk at byde,
men ſidſt til Gravſang jeg monn' lyde.
Aar 1315 lod Erling Præſt mig gjøre. Jacob ſtøbte mig.

Om den rigtige Læsning af Ordet "cuncta" har jeg nogen Tvivl, endſkjøndt dette Ord ſynes at ſtaae lige ſaa tydeligt paa Klokken ſom de øvrige. Overſættelſens Slutning er derfor frie.

En lignende Indſkrivt findes paa Råda Kirkeklokke, Kållands Herred i Wäſtergøtland [1]).

14. I Quindherreds Hovedkirke, i Søndhordlehn, paa den ſtørſte Klokke:

"Anno D(omi)ni 1456 do vart des(e) Klochhe g(j)uten in Gudes el."

ɔ: Aar efter Guds Byrd 1456 da blev denne Klokke ſtøbt i Guds (indviet) Ild. (Pl. IV. Fig. 6.)

15. I ſamme Kirke paa den mindſte Klokke:

"Ista campana vocatur Katrina, Ave Maria, ave mater pia (ora) pro nobis virgo Maria."

ɔ: Denne Klokke kaldes Catharina. Hil være Dig, Maria! Hil Dig hellige Moder! (Beed) for os, Jomfrue Maria!

See Pl. IV. Fig. 7.

[1]) Sjöborgs Samlingar. T. II. p. 31. Pl. 25. Fig. 105.

16. I Jondals Kirke, Strandebarms Præstegjeld, har paa den mindre Klokke staaet [1]):

"Salve sancta parens."

d: Hil være Dig hellige Moder!

17. I Ullensvangs Annexkirke, i Hardanger:

"Ca(m)pana ista ad honore(m) s(an)c(ti) Fra(n)cisci f(a)c(t)a."

d: Denne Klokke er gjort den hellige Franciscus til Ære. (Pl. IV. Fig. 8.)

18. I Søndelvens Annexkirke, Strands Præstegjeld paa Søndmør:

"Me fecit Adam."

d: Adam har gjort mig.

19. I Tingvold Hovedkirke, Nordmørs Fogderie, Romsdals Amt:

"Tingvold Hoved Kirke Klokke, omstøbt af Friderich Riedsler udi Trundhjem anno 1705 da Jfver von Ahnen var Stiftbefalingsmand ok doctr Peder Krog Bischop."

Under en Krone staaer: Fr. 4.

20. I Christiansunds Kirkes Klokketaarn, paa den større Klokke:

"Me fecit Nicolaas Müller. Amsterdam. 1734."

21. I Ditto, paa den mindre Klokke:

Me fecit J. A. D. Grave. Amstelodam Anno 1725.

C. VI.

Fosunds [2]) Kiercke tilhørig. 1725.

Ved at kaste et Blik tilbage paa foranstaaende Klokke-Inskriptioner vil man erfare:

a) at det stundom har været i Brug, at give en Deel af Indholden i det norske og Resten i det latinske Sprog. Dette er ikke alene Tilfældet med No. 1, hvor Klokkestøberen, ligesom Kobberstikkere og Lithographer senere, paa Latin har sagt, at han var Mester for Arbeidet; men ogsaa med No. 13, hvor det Modsatte finder Sted, nemlig, at Efterskriften, angaaende hvem der har ladet Klokken støbe, er given paa Norsk, medens den foregaaende Deel af Indskriften er Latin. Det maae vel antages, at Præsten Erling, som lod Klokken No. 13 støbe, ogsaa har forfattet eller meddeelt den latinske Inskription; men i saa Fald synes det besynderligt, at han i

[1]) Schnabels Beskrivelse over Hardanger, p. 52.

[2]) Christiansund hedte forhen Fosen, eller Fosund.

det norſke Sprog har tilſøiet, at han var den, der lod Klokken gjøre, en Omſtændighed ſom jeg ikke veed at forklare paa nogen rimeligere Maade, end at det Første ſkulde give Alle og Enhver, Lærde ſaavelſom Ulærde, Begreb om hans Kyndighed i Latin og hans Færdighed i Poeſie, men at det ſidſte fornemmeligen ſkulde gjøre hans Goddædighed bekjendt i Menigheden, hvis Medlemmer da, ſaavelſom for Eftertiden, ei i Almindelighed kunde antages at forſtaae andet Sprog end det norſke. Bemeldte Erling har formodentlig været Præſt i Etne.

b) At der i ældre Tider har været Klokkeſtøbere i Bergen og Trondhjem. No. 6 nævner, ſom ſaadan, en Michel Linni i Aaret 1633, No. 2 en Simon Henrichſen, Aar 1700, og No. 7 en P. G. Lebrecht, Aar 1778, alle i Bergen, hvorimod No. 19 viſer at Friderich Kiedsler har levet i Trondhjem 1705. Man veed iøvrigt at Klokkeſtøbere i det 15de Aarhundrede bleve forſkrevne fra England. Saaledes lod Erkebiſkop Aslak Bolt og Bergens Biſkop Olaf i Aaret 1440, forſkrive en Klokkeſtøber derfra, for at ſtøbe Klokker til Trondhjems og Bergens Domkirker. I Kong Hakon Magnusſens Teſtament af 1319 nævnes en ſtor Klokke, ſom var ſtøbt i England [1]).

c) At man, naar det ikke, ved at læſe fra venſtre til høire, vil lykkes at finde nogen Mening i en Indſkrivt, hvis Caracterer ere tydelige, ſtundom kan finde Meningen ved at læſe den modſatte Vei. Det ſamme finder, ſom bekjendt, undertiden Sted ihenſeende til Rune-Inſcriptioner. Den forkeerte Afſtøbning paa Klokkerne maae anſees ſom en Følge af Klokkeſtøbernes Ukyndighed og Uerfarenhed.

d) At man i de ældre Tider, ligeſom i de ſenere, har brugt at ſkjenke Klokker til Kirkerne. See No. 12. I denne Henſeende har man fulgt Olaf den Helliges eget Exempel; thi det berettes om ham, at han forærede til Clemens Kirke i Trondhjem en Klokke, ſom blev kaldet Glød. [2])

e) At Klokke-Inſkriptionerne ſtundom indeholde latinſke ſtundom ogſaa tydſke Vers. Det første er Tilfældet med No. 3, 9, 11, 13 og 15; det ſidſte

[1]) Nye danſk Magazin, 1 B. S. 68. Kjøbenhavnſke Selſkabs Skrifter 7 D. S. 488, 489.
[2]) Schønings Beſkr. over Trondhjems Domkirke, p. 85.

med No. 6. Paa en Klokke i Nøbbeløf Kirke i Skaane findes ligeledes et tydſk Vers. [1]) I enkelte Tilfælde beſtode ogſaa de ældre Rune-Indſkrivter af Vers. [2])

f) At man ſtundom har givet Kirke-Klokker Navne. Inſkriptionen No. 15 viſer, at Klokken har hedt: Catharina. Saadanne Navne fik Klokkerne fordum ved en ceremoniel Daab. Daaben ſkeede med Vand, Salt og Olie. Den forrettedes af Præſter, ja endog af Biſper. Islands Landnamabok beretter, pag. 397, at Biſkop Biarnvard, ſom levede i Magnus den Godes og Harald Haardraades Tid, indviede mange forſkjellige Ting, hvoriblandt ogſaa Klokker nævnes. Saadan Daab forrettedes ikke uden Betaling; den gav de Geiſtlige en ikke ubetydelig Indkomſt. Dette ſynes man med Føje at kunne antage efter Jep Nielſſens, en i Malmøe i Aaret 1530 værende Borgemeſters, Beretning, hvor haarde og tildeels ubillige hans Udladelſer om den Tids catholſke Geiſtlige endog ere. Hans Ord derom lyde ſaaledes:

"Hvad ſkulle ſaamange thuſind Biſper oc Preſter ſom nu ere vdi Werden, oc aldrig predicke een Guds Tyddel? oc ey heller døbe vden Kober oc Malm, thet er, Klocker oc ſaadan Skarn, oc thet icke med mindre giøre, end the faa ther ſtore Gaffuer oc Skenck fore." [3])

At iøvrigt den Skik, at give Kirkeklokker Navne, er meget gammel her i Norden kan, blandt andet, ſees af det oventil under Litr. d. Anførte.

Det anmærkes derhos:

g) At det paa Kirkeklokkerne ſaavelſom paa mange andre hellige Ting forekommende ave Maria ꝛc. er Engelen Gabriels Hilsning til Jomfrue Maria (Lucas's Evangelium 1 Cap. 28 V.), eller egentligen en til hendes Ære gjort Sang, ſom af vore Forfædre kaldtes Mariu-vers, og ſom troedes at glæde hende ſærdeles meget ſaa ofte den blev ſjunget [4]), ſamt at være et kraftigt Middel til at vinde Saligheð, naar den ofte reciteredes.

h) At de 4 ſidſte Ord af den paa Quindherreds Hovedkirkes ſtørſte Klokke, No. 14, værende Inſkription ere meget vanſkelige at læſe og forklare. Det

---

[1]) Sjöborgs Samlingar för Nordens fornälſkare. T. II., p. 200 og Pl. 51 og 52, Fig. 187.
[2]) Liljegrens Runlära, p. 81 ꝛc.
[3]) Danſke Magazin, 2det Bind p. 116.
[4]) J. Olavii syntagma de baptismo, p. 170.

første af bemeldte 4 Ord er sandsynligen: guten (giuten), støbt. Det næste Ord kan godt passere for in. Da det tredie Ord begynder med et stort G, og Bogstaverne iøvrigt svare dertil, har jeg troet at burde læse det som Gudes. Det sidste Ord er tydeligen el (eld). Paa Grund heraf har jeg troet at Meningen kunde være, at Klokken blev støbt ved (i) Guds Ild, hvorved kan forstaaes, Ild, som høitideligen var indviet dertil. At Præsterne indviede Ild til saadant Øiemed, har jeg rigtig nok ikke fundet berettet af Nogen; men da det er bekjendt, at Geistligheden, ja selv dens Hoveder, Biskopperne, indviede mange andre Ting, saasom: Broer, Kilder, Badesteder, Vande og Bjerge, m. m. [1]), og da det af Islands Landnamabok [2]) sees, at Frederik Biskop indviede Ild paa Island, antager jeg det for rimeligt, at man stundom har ladet Kirkeklokker støbe ved indviet Ild, for at Arbeidet skulde lykkes desto bedre. At man har tillagt indviet Ild en særdeles Kraft i visse Tilfælde, kan, blandt andet, sees af Snorres Beretning i Harald Gilles Saga, Cap. 11, angaaende at en forhexet Vender, paa hvem intet Vaaben ellers kunde bide, i Slaget ved Konghelle fik sin Bane af en Piil, paa hvis Spids der hæftedes Tønder af Ild, som Anders Præst paa Stedet havde indviet. Jeg har imidlertid Tvivl om Læsningens og Forklaringens Rigtighed, og overlader til Læseren at udfinde en rigtigere. Vilde man antage det sidste Bogstav e for at være feilstøbt istedetfor t, og at altsaa det sidste Ord er et, da kunde Meningen være, at Klokken blev støbt i Guds ꝛc., det vil sige i Guds Navn. At et og eta i deslige Inscriptioner betyder etc., er bekjendt [3]). Indskriften er iøvrigt, som man seer, affattet i en Blanding af Norsk og Tydsk.

i) At de anførte Stykker give os Prøver af Inskriptioner paa norske Kirkeklokker lige fra Begyndelsen af det 14de og indtil henimod Slutningen af det 18de Aarhundrede. For Alderens Skyld er Inskriptionen paa Gjerde Kirkes Klokke, No. 13, den mærkeligste. At man her i Riget har havt Kirkeklokker allerede i Kong Olaf den helliges Tid (1016—1030) er ovenfor anmærket. Sjøborg beretter [4]), at en Klokke i Westerås Domkirke har

[1]) Isl. Landnamabok, pag. 397. [2]) Ibid. p. 199.
[3]) Cfr. Variscia, 1ste Lieser. S. 77.
[4]) Samlingar för Nordens fornälskare. T. I. S. 34. cfr. T. II. S. 21.

Aarstal 1107, og han yttrer, at af de henved 100 Klokke-Inskriptioner, som han har undersøgt, ere kun nogle faa fra det 13de, men den største Deel fra det 14de Aarhundrede. Gjerde Kirkes Klokke er imidlertid den ældste, som jeg har truffet. I Tydskland, hvor Kirkeklokker omtrent fra det 10de Seculum findes at have været i Brug, anseer man Klokker fra det 13de Aarhundrede for at henhøre til de største Sjeldenheder [1]). Gjerde Kirkes Klokke, som selv beviser sin Ælde, fra Begyndelsen af det 14de Seculum, kan altsaa i det paa Inskriptioner fra gamle Tider fattige Norge, med Rette betragtes som en antiquarisk Mærkværdighed. Formedelst Ligheden i Sproget, Udtryksmaaden og Caractererne paa Sæløe Kirkes Klokke, kan denne ansees for at komme hiin nærmest i Alder. Om de øvrige her omhandlede, Aarstal manglende, Klokkers Ælde kan der, efter mit Skjøn, ikke med Vished siges andet, end at alle de, hvis Inskriptioner bære Præg af Catholicismen, og hertil henregner jeg No. 3, 9, 11, 14, 15, 16 og 17, maae være ældre, end 1537, da Reformationen her i Riget blev indført. Med Hensyn til de i nysnævnte Indskrivter brugte Caracterer, der deels ere gothiske, Majuskler saavelsom Minuskler, deels latinske Majuskler, deels en Blanding af begge Slags, er der, saavidt jeg skjønner, Grund til at henføre disse Indskrivter til det 14de eller seneste til det 15de Seculum. Den i Indskriften No. 4 brugte Forziring af Bogstaverne synes ogsaa at pege hen til Midten af det 14de Aarhundrede.

k) At alle de her anførte Klokke-Indskrivter ere ophøjede, ikke indtrykte eller fordybede, saaledes som Inskriptionerne paa vore Steenmonumenter. Dette anmærkes her, da man paa andre Steder, f. Ex. i Ungarn, har bemærket, at alle paa Metal forekommende Indskrivter, som ere ældre end Aaret 1400, ere fordybede eller indskaarne [2]).

B. Inskriptioner paa Alter-Bægere eller Kalke.

1. I Wangens Hoved-Kirke paa Voss, i søndre Bergenhuus Amt, opbevares en Kirken tilhørende Sølv-Kalk, der har en sexkantet Fod. Plade V. Fig. 2. fremstiller dette mærkelige Stykke saaledes, at Kalken i halv Stør-

[1]) Deutsche Alterthümer von F. Kruse, 1 B. 3 H. S. 24.
[2]) Ibid., 1 B., 3 H., S. 30.

reiſe ſees fra enhver af de ſex Sider, Foden har. Paa det ſmalleſte af Foden ſtaaer ſkrevet: Jhesus, og det paa den Maade, at eet Bogſtav er anbragt paa hver af Fodens 6 Sider. Paa Fodens nederſte Deel ſees en med Munkebogſtaver (gothiſke Minuſkler) ridſet Inſkription, ſom begynder paa Figuren No. 2 a, gaaer frem paa 2 b ſaavelſom i øverſte Rad paa No. 2 d, og fortſættes videre paa No. 2 c. d. e og f.

Denne Indſkrivt læſer jeg ſaaledes:

"Anno Domini M. V. C. I. die sancti Georgii Martyris, ego frater Nicolaus Johannes (is) feci hunc calicem fieri"

eller paa Norſk:

Aar 1501, paa den hellige Marthyrs Georgii Dag, (den 23de April) lod jeg Broder Nicolaus Johannes (Johanneſen) denne Kalk forfærdige.

Ovenfor og ved Siden af den paa No. 2 e, under Bogſtavet U, værende Figur ſynes der vel at ſkulle være nogle Skrivt-Tegn, eller Bogſtaver, men disſe ſeer jeg mig ikke i Stand til at forklare.

Det tilføies iøvrigt, ſom nærmere Oplysninger ihenſeende til Tegningen, at der paa ſelve Kalken ſavnes 2 af de mindre Figurer, ſom have været paa Fodens firkantede Plader, nemlig een paa No. 2 b og een paa No 2 f, og at der ligeledes paa No. 2 c ſavnes een af de ſtørre Figurer, ſom maae antages at have været anbragt længere ned ſammeſteds, da 3 Huller for Nit-Nagler nu ſtaae aabne.

G. Milzov har i ſin Presbyterologia Norwegico-Wos-Hardangriana, pag. 27 [1]), omtalt denne Kalk, hvis Indſkrivt han har anført og læſt ſaaledes:

"Ego. frater. Nicolaus. Johannis. feci. hunc. calicem. fieri. anno Dni. M. V. X. in die Sancti. Georgi. meis".

Han mener, at der ihenſeende til Aarstallet enten er noget uforſtaaeligt eller og en Feil. Om Milzows eller min Læſemaade er den rigtige, vil man kunne bedømme ved Hjelp af Tegningen. Jeg har troet at Inſkriptionen endes ved Ordet fieri, ikke ved martyris, fordi der findes Kors efter det førſtnævnte, men ei ved det ſidſte. Ihenſeende til Aarstallet finder jeg intet uforſtaaeligt, thi jeg holder for, at det efter M forekommende VC ſkal betyde 500, det

[1]) Cfr. Neumanns Reiſe-Jagttagelſer, Budſtikken 7de Aarg., Sp. 405.

samme som D, hvilket man vil finde i andre Inskriptioner [1]), og hvorpaa jeg desuden hereefter under Litr. E skal anføre et andet Exempel. Den frater Nicolaus, som har ladet Kalken gjøre, er maaskee Nicolaus Henrichsen Hess, som omtrent i Aaret 1523 succederede den til Biskop udnævnte Olaus Torkelsen som Præst til Woss; men i saa Fald maa hans Navn have været Nicolaus Johannes Henrichsen. At Aarstallet paa Kalken er omtrent 13 Aar ældre end hans Ansættelse paa Woss, gjør formeentligen intet til Sagen, thi der siges ikke at han gav Kalken til Kirken det Aar, han lod den gjøre; men selv dette er ikke umueligt, da han kan have skjenket Kalken til Kirken som Korsbroder eller som Canonicus i Bergen, hvilket han var længe før 1523, og hvilket han desuden i Indskriften kalder sig.

Paa en gammel Sølvkalk i Upsala Domkirke findes en lignende Indskrivt, nemlig:

"Nicolaus Eirixs, et Benedicta uxor ejus fecerunt me fieri in honorem beatorum Laurencii et Erici, patronorum ecclesiæ upsaliensis" [2]).

2. Den Sølvkalk, som fremstilles paa Plade V. Fig. I, tilhører Slidre Hoved-Kirke, i Walders. Paa Foden's indvendige Side læses:

"Denna Kalik gaf Salamon Biscup i Oslo Slidra Kirkiu".

Kraft omtaler bemeldte Kalk [3]) som given af Biskop Salomon, der levede indtil Midten af det 14de Seculum [4]). Dette er vistnok rigtigt, men Sproget synes at røbe, at Indskriften er tilsat senere, formodentligen af en Præst, som ikke har villet at den beskedne Givers Navn skulde være ubekjendt for Efterverdenen.

C. Inskriptioner paa Reliquie-Skriin.

Det Bergenske Musæum eier 2 Reliquie-Skriin, som begge ere gjorte i Form af et Huus eller en Kirke. Begge ere forarbeidede af Træe, og udven-

---

[1]) Cfr. Kruse's deutsche Alterthümer, 1 B. 2 H. Pl. III. Fig. V, og 3 H., S. 26, 27.

[2]) Sjøborgs Inledning til Kiännedom af Fäderneslandets Antiquit. S. 160.

[3]) Krafts Nrgs. Beskrivelse, 2 D., S. 258. Cfr. Saml. til det Nrsk. Folks Sprog og Hist., 2 B., S. 213.

[4]) Cfr. Magazin til den Danske Adels Historie, 1 B. 2 H. pag. 90., og Saml. til det Nrsk. Folks Sprog og Hist., 2 B., S. 192—213.

digen beklædte med forgyldte Kobberplader, i hvilke Figurer fra den indvendige Side ere inddrevne paa Taget og i Gavlene. Paa det ene af disse Skriin, hvilket har tilhørt Forthuns Annex-Kirke i Lysters Præstegjeld, indre Sogns Provstie, men som var temmelig beskadiget da det skjenkedes til Musæet, findes Inskriptioner saaledes som Plade IV, Fig. 9 nærmere udviser. Inskriptionerne a og b, hvilke ere malede eller emaillerede paa Skrinets 2de Langsider, i een Rad paa hver af disse, indeholde først Alphabetet fra A til Z, dernæst følge 11 Bogstaver, som formodentligen skulle udtrykke: Amor vincit omnia. Jeg anseer dette Skriin for at være temmelig gammelt, fra den Tid, da Runerne begyndte at gaae af Brug hos menig Mand her i Riget, eller omtrent Udgangen af det tolvte Aarhundrede. Dette slutter jeg deraf, at Inskriptionen først blot indeholder Alphabetet, og dernæst nogle dermed skrevne Ord, ligesom for at lære menig Mand Munke-Alphabetet, og at vise ham dettes Benyttelse til Ords Sammensætning. I Gavl-Siderne af Skrinet have to Figurer, større end de, som findes paa Taget, været anbragte. Af hvad der endnu findes tilbage af disse Figurer synes det, at de have forestillet Christus og Maria. Under den første sees nu blot de paa Tegningen Litr. c anførte 4 Bogstaver, imellem hvilke der have været et Par andre, som nu ere afrevne. Denne Deel af Inskriptionen har formodentligen været CPX MAR. d: Christus Maria. Under den sidste Figur har der staaet en Rad af Runer, hvoraf nu kun er tilbage de paa Tegningen Litr. d antydede: ᛅᚠ, hvilke jeg anseer for at være Begyndelsen til Ave Maria, der formeentligen har udgjort denne Deel af Indskriften. Distancen, eller Husets Brede i Gavlen, svarer omtrent til saamange Runer, som høre til at udtrykke Ave Maria, naar hver Rune udfylder omtrent saa stor Plads som den, fornævnte 2 Runer hver for sig optage. Det paa Reliquieskrinet med Runer anførte Ave Maria har sandsynligen af Geistligheden, som har besørget Skrinets Forfærdigelse, været hensat sammesteds, for, paa en for Almuen, som i den Tid bedst kjendte Runeskriften, fattelig Maade, at faae menig Mand til at læse Ave Maria, som de Catholske ansaae for at have en særdeles Virkning til Saligheds Erhvervelse. Skrinet er altsaa mærkeligt som et, blandt de flere, Beviis man har paa, at den catholske Geistlighed har benyttet sig af Runer i religiøs Hensigt.

D. Inskriptioner paa Dobe-Fade, eller Bækkener.

I det Bergenske Museum opbevares et Messing Døbefad paa hvilket den Pl. IV. Fig. 10 fremstillede Inscription findes i en Cirkel paa Fadets Bund 5 Gange gjentaget. Denne Indskrivt bør formeentligen læses saaledes:

"Edward de Rinfrid"

hvilket jeg anseer for at være Fabrikantens Navn. Dette Fad har Museet tilbyttet sig hos Enke-Fattighuset i Bergen, mod et nyt Messingfad.

Døbefade med samme Inskription findes i Urnæs Annexkirke, Hafsloe Præstegjeld i indre Sogn, og i Ladvigs Kirke i yttre Sogn. Den samme Indskrivt sees ogsaa paa et, paa Trolletunge Kirkedør i Island fastspigret, Døbefad [1]).

Paa Døbefadet i Urnæs er senere indgravet:

"1640 er dette Becken forered af erlig og velachr Mand Berendt Nagel Borger udi Bergen och riosenderende paa Krogen [2]) med hans kiere Hustrue erlich och gudfrøgtich Qvinde Mette Sørensdater til Ornes Kierke."

Paa forskjellige Steder i Stiftet findes Messing- og Kobber-Døbefade med saadanne Inskriptioner som de, der ere afregnede i Antiquariske Annaler, 3die Bind, Tab. IIII. Fig. a og b; i Sjøborgs Samlingar för Nordens forndlfkare, T. I. Pl. 40, Fig. 117 og 119. T. II. Pl. 11, Fig. 39, Pl. 12, Fig. 41 og 42, og Pl. 13, Fig. 43, og i deutsche Alterthümer, von F. Kruse, 1 B., 4 H., Tab. 3 og 4. Da man om saadanne Inskriptioners Betydning har udførlige Forklaringer i førstnævnte Skrivt, 3 B. pag. 178 til 203, i det andet, T. I. p. 135, T. II. pag. 73 til 79, og i det sidstnævnte S. 56—86, samt ligeledes i Curiositäten der phys. lit. artist. historischen Vor- und Mit-Welt, 5 B. pag. 386—396, og 10 B. pag. 545, og i Variscia, 1ste Lieser., S. 61—87, vil jeg her hverken anføre Indskrivterne eller deres Indhold. Jeg vil kun til Underretning for dem, som maatte have Lyst til at see de her i Stiftet værende Døbefade af dette Slags, anmærke paa hvilke Steder nogle af dem findes. Et Par Døbefade udenfor Stiftet nævnes ogsaa ved denne Leilighed.

---

[1]) Olaffens Reise, 1ste D. S. 492 og Pl. XVII. Fig. d.

[2]) Krogen er en Herregaard i indre Sogn.

Saaledes forekomme Inskriptioner af det Slags, som nævnes i:

Antiqu. Annal. 3 B. Tab. IIII. Fig. a:	Antiqu. Annal. 3 B. Tab. IIII. Fig. b:	Gjøborg Saml. T. II. Pl. 12. Fig. 41:
i Bergens Muſæum,	i Bergens Muſæum,	i Bergens Muſæum,
i Ous Hovedkirke,	i Ølmems Annexkirke, Sogndals Præſtegjeld i indre Sogn,	i Søndelvens Annexkirke, Strands Præſtegjeld, paa Søndmør.
i Huusnæs Annexkirke, Quindherreds Præſtegjeld,	i Eids Hovedkirke i Nordfjord.	
i Ølve Kirke ſammeſteds,		
i Davigens Hovedkirke i Nordfjord,		
i Eids Hovedkirke, ſammeſteds,		
i Lyſters eller Dale Hovedkirke i indre Sogn,		
i Slidre Hovedkirke i Aggershuus Stift,		
i Byenæsets Kirke, ſondre Trondhjems Amt [1]).		

Den Inskription, som omhandles i Antiquariſke Annaler, 3 B., pag. 197, og ſom Thorlacius anſaae for at indeholde: "alzeit Glük! Herbart", men ſom Gjøborg [2]) læſer: "Zeit gelük art al" (Tiden fuldkommengjør al Kunſt), og ſom Kruſe læſer: "Eh bart al Zeit Gelück", og tillægger Hentydning paa den barnlige Alders Lykſalighed, forekommer paa et i Bergens Muſæum værende Døbefad, ſaavelſom paa et Døbehækken i Huusnæs Annexkirke i Quindherreds Præſtegjeld, med den Forſkjel, at der paa det ſidſte ſtaaer: "Zeit: gelukich: bart: al", hvilket, naar man begynder med Eh, aldeles ſtemmer overeens med Kruſes Læsning.

I Bergens Muſæum haves et, Trænens Annexkirke i Lurøens Præſtegjeld i Nordlandenes Amt forhen tilhørende, Døbefad, i hvis Bund findes den Plade IV. Fig. 11 anførte, paa Døbefadet 5 Gange igjentagne, Inskription, der

[1]) Klüwers norſke Mindesmærker, p. 98. Eft. Gjøborgs Samlingar T. I. p. 135.
[2]) Saml. för Nordens Fornälſkare T. II. S. 77.

er forskjellig fra alle de ovennævnte. Jeg formoder at samtlige her forekommende 7 Caracterer ere Initialbogstaver; men jeg vover ikke at yttre nogen Mening om hvad de skulle tilkjendegive.

Skulde Kruses Mening [1]), at næsten alle Døbebækkener af de omhandlede Slags oprindeligen ere udgaaede fra eet Punct, og navnlig fra Italien, findes antagelig, da kunde man maaskee anse den sidstnævnte Inskription for at være det italienske buona Ora (en lykkelig Stund) hvilket, ved Efterligninger, var bleven forvandsket til wonaora. En saadan Forklaring torde maaskee ikke være upassende, naar man tillægger Indskriften Hensyn paa Daabs-Acten.

E. Inskription paa en Metal-Morter.

Paa en det Bergenske Museum tilhørende Messing-Morter, som det har tilkjøbt sig i Nordsjord, findes Inskription saaledes som Pl. IV. Fig. 12 nærmere viser. Denne Indskrivt læser og forklarer jeg paa følgende Maade:

"Hinrich iys airinn lonchi sin Huilliolb. Anno domini MVCLXXIX."

ɔ: Henrich støbte Metallet til sin Elskede, Willborg, (eller maaskee Willialb, Wilhelmine) Aar 1579.

Jeg antager Indholden for at være en Blanding af Norsk og Plat-tydsk. Iys er Imperfectet gos, og lonchi er Dativet af lunkr, en Caresse, det samme som: min lille Hjerte. I Aarstallet skal VC betyde det samme som D, eller 500, hvilket jeg oventil har anmærket under Litr. B No. 1.

F. Inskriptioner paa Bjelker i Kirker og Huse.

a) Paa en Bjelke over Chordøren i Quindherreds Hovedkirke fandtes endnu, for nogle faa Aar siden, fastklistret en Strimmel Papir, hvorpaa var skreven:

"Axel Gyntersberch. sferne oc morne. 1579. Kristin Benchestochs sferne oc morne. 1579" (See Pl. IV. Fig. 13).

Dette: "sferne oc morne" skal formodentligen betyde: fædrene og mødrene (faderni og moderni) ɔ: hvad man har arvet efter Fader eller Moder.

---

[1]) Deutsche Alterth., 1 B., 4 H., S. 85.

De adelige Familier Gyntersberg og Benkeſtok eiede og beboede Gaardene Mehl og ſtore Omvig i Quindherreds Præſtegjeld. Meningen af Inſkriptionen ſkal vel altſaa være, at de anførte Perſoners Fædrene og Mødrene Slægt har eiet enten Kirken, eller og Stoleſtader eller Begravelſer i Choret ſammeſteds. Paa Mehl var et muret Capel, af hvis Ruiner Stene ſkulle være tagne og benyttede til Hovedbygningen paa Baroniet Roſendal. Chriſtine Benkeſtok, en Datter af Trond Benkeſtok, var Axel Gyntersbergs Huſtrue. Axel Gyntersberg var i Aaret 1565 Befalingsmand paa Steenvigsholm i Trondhjems Stift [1]). Familien Benkeſtok er uddød mod Slutningen af det attende Aarhundrede [2]).

b) Paa en Bjelke i et Fæhuus paa Gaarden Thorsnæs, i Strandebarms Præſtegjeld, ſøndre Bergenhuus Amt, har været faſtſpigret en Stav, hvorpaa er udſkaaret den Inſkription, ſom fremſtilles paa Pl. IV. Fig. 14. Staven bevares nu i det Bergenſke Muſæum, til hvilket Gaardbruger Hans Thorsnæs har ſkjenket den. Da Staven er noget beſkadiget, kan den hele forhen værende Indſkrivt ikke fuldkommen ſees. Imidlertid læſer jeg den ſaaledes:

"let (lot) Peder Nielſon mure dette Fehus anno domini M° D^mo IIII°"

d: Lod Peder Nielſen mure dette Fæehuus Aar 1504 [3]).

Gaarden Thorsnæs har tilforn været en adelig Sædegaard, tilhørende Galtungernes Slægt, ſom endnu eier og beboer en Deel af Gaarden. Familien havde en Tid fraſagt ſig ſine adelige Rettigheder, men i Aarene 1648 og 1650 bleve Fornyelſesbreve paa Forfædrenes Adelſkab igjen udfærdigede for 2de af Familien [4]). Den paa ovenmeldte Stav anførte Peder Nielſen er formodentligen een af dem, der eiede Gaarden medens Slægten var ude af Adelsſtanden.

---

[1]) Saml. til det norſke Folks Sprog og Hiſtorie, 1 B. 3 H. pag. 407. Noten 1. 2 Hæfte p. 221. Not. 5. 4 B. 3 H. S. 595—597.

[2]) Adels-Lexicon pag. 39.

[3]) Cfr. Neumanns Reiſe-Jagttagelſer, Budſtikken for 1826, No. 47—52, pag. 374.

[4]) Adels-Lexicon, pag. 170. Schnabels Beſkr. over Hardanger p. 51. Kraft Ngs. Beſkrivelſe, 4 D., S. 567.

c) Paa en Bjelke i en Høelade paa Lysekloster Hovedgaard, i søndre Bergenhus Amt, er indskaaret:

"STRANGE : IØRGENSØN :
ANO : 1595 : LVƏ : IEG : GIÖRE : ƏENE : LAƏE :"

ɔ: Strange Jørgensen
Anno 1595 lod jeg gjøre denne Lade.

Denne Strange Jørgensen var Raadmand i Bergen.

G. Inskriptioner paa Drikke-Horn, Bægere og Pokaler.

a) Paa den brede forgyldte Rand ved øverste Ende af et det Bergenske Museum tilhørende, meget smukt udziret, Drikkehorn sees den Indskrivt, som Pl. IV. Fig. 15 fremstiller. Denne Indskrivt læser jeg saaledes:

"Mit willen dit verti,"

hvilket jeg oversætter: mit vil blive dit.

Hornet forestilles altsaa her som talende, og siger, at mit (Ølket) skal blive Dit (den Drikkendes) dersom Du (den Drikkende) vil tømme ud hvad der er skjenket i. Sproget anseer jeg for at være norsk, med nogle Sprogfeil, foraarsagede ved Mangel af Kyndighed hos Den, som har tegnet eller ristet Indskrivten.

Museet har 3 andre Drikkehorn, hvorpaa forekommer det sædvanlige: Jaspar, Melchior, Balthazar,
med Tillæg, paa eet: help, og paa et andet: help got und Maria.

b) Paa en, det Bergenske Museum af Skoemager-Laugets Svende skjenket, meget stor Pokal, af Kobber, sees:

"IERG :: VON :: NºRTLINGEN :: 1622".

Paa Pokalens ene Side staaer et Vaaben, hvori en liggende Træestamme, eller Bull, med 2 opstaaende Grene, og ovenover:

H I.

Paa den modstaaende Side sees et Skjold, med en Kurv i, og ovenover I V N.

Den første og sidste Deel af Indskrivten anseer jeg for at være Fabrikantens Navn, Jørgen von Nortlingen, med tilføiet Aarstal. Bogstaverne H I og det Vaaben, hvori de staae, skulle formodentligen betegne hvem der har ladet Pokalen forfærdige.

Denne Pokal rummer 2 Potter og 2 Pæle, hvoraf man ſynes berettiget til at ſlutte, at Skoemagerſvendene i Fortiden have vidſt at gjøre fuld Beſkeed ved Drikkebordet.

c) Blandt flere Pokaler af Glas eier det Bergenſke Muſæum een, ſom Byens Kjøbmænd i ſin Tid have foræret Stiftamtmand Cicignon. Paa denne ſmukt ſlebne Pokal ſees, ved Siden af Bergens Byes Vaaben, følgende 2de Vers:

"Klar Viin i klar Pokal jeg dig min Ven vil bære,
Det til Erindring af vor Bye og Stift ſkal være".

"Gid Vandet Landet Kjøbmandsſtand mangfoldig Frugter yde,
Lad os vor ſtore Cicignon velſignet længe nyde".

Af det Cicignons Navn givne Tillæg, ſtore, ſlutter jeg, at Pokalen maae være ham given før den ſaa kaldte Strile-Krig, eller den Opſtand, ſom Bønderne gjorde i Aaret 1765. Ulrich Fridrich von Cicignon var Stiftamtmand i Bergen fra 1749 til 1766.

H. Inſkriptioner paa antike Malerier.

Det Bergenſke Muſæum eier adſkillige Byzantinſke, eller ſaakaldte Tempera-Malerier, af hvilke nogle ere forſynede med Inſkriptioner, andre ikke. Iblandt de førſte er en ſtor og temmelig godt conſerveret Tavle, formodentligen en Altertavle, ſom forhen har tilhørt Kindſervigs Kirke. Paa denne Tavle, ſom er 3 Alen 3 Tommer bred og 1 Alen 18 Tom. høi, foreſtilles Chriſti Korsfæſtelſe. Paa Rammens ſkraae Kant, ſom vender indad mod ſelve Maleriet, er den paa Pl. IV. Fig. 16 anførte Inſkription malet. Denne indeholder ligefrem:

"Nec deus est nec hono preses qum cernis ynago set D's est et hono preses quan sñgnat ymago, Jesus Nacarenus Rex Judeorum"

hvilket formeentligen bør læſes ſaaledes:

Nec deus est nec homo præsens quam cernis imago, sed Deus est et homo, præsens quem signat imago, Jesus Nazarenus Rex Judæorum,

eller overſat:

Det Billede, Du her ſeer, er hverken Gud eller et Menneſke, men Gud og Mand er han, ſom Billedet fremſtiller. Jeſus fra Nazareth, Jødernes Konge.

Skulde den rette Mening af denne Indſkrivt være, at Billedet ikke er,

men blot betegner Gud, da indeholder den en Aandsfrieheb, som synes ualmindelig for den Tid, hvori den maae antages at være forfattet. Da Maleren vel ikke har forstaaet Latin, er N flere Gange sat istedetfor M, T eengang for D, og A for E.

Over det Musæet tilhørende, særdeles mærkelige, Stryenske Tempera-Malerie har Urda S. 105—118 leveret en særskilt Beskrivelse. Nogle af de øvrige Malerier af samme Slags skulle berøres i Fortsættelsen af nærværende Opsats.

I. Inskription paa en Ligsteen.

I Solvorns Annex-Kirke og Hafsloe Præstegjeld i indre Sogn ligger en stor og smuk Marmor-Ligsteen. Indholden af den derpaa værende Inskription er:

"Her ligger begraven ærlig, velagtet og nu hos Gud salig Mand Simon Nielsen, fordum Kongelig Majestæts Foged over Sogns Lehn, som døde i Herren Aar 1653 den 3die April. Sjælen lever hos Gud og Legemet hviler i Opstandelsens Haab, indtil den yderste Dag".

I de i Hjørnerne værende 4 Cirkler staae:

"Hodie mihi cras tibi",

o: i Dag mig, i Morgen Dig,

eet Ord i hver Cirkel, og nedenunder staaer paa samme Maade:

"S. Mathæus, St. Marcus, S. Lucas, S. Johannes".

(Fortsættes.)

W. F. K. Christie.

Beſkrivelſe over nogle ſmaae Stene fra Orienten,

tilhørende Bergens Muſæum.

De mig foreviſte ſyv ſmaae Stene, af en lys, deels guulbrun deels graae porøs Materie, deels runde, deels ovale, af 5 til 10 Liniers Diameter og 1 Linies Tykkelſe eller noget derover i Midten, ſkulle, ifølge Indſkriften paa Omſlaget, være fra Euphrats Bredder, og, ifølge Sagnet, i Oldtiden have været brugte ſom Skillemynt. Jeg har imidlertid, ſaavidt jeg mindes, aldrig ſtødt paa nogen Forfatter, hverken fra ældre eller nyere Tider, ſom omtaler, at Stene nogenſinde i Orienten have været brugte ſom Mynt. Mig forekommer det ſandſynligere, at disſe Stene ere af det Slags, ſom Reiſebeſkrivere ofte omtale under Navn af Slangeſtene d: ſaadanne, ſom man i Orienten betjener ſig af for at læge Slangebid. Jeg tillader mig i den Anledning at meddele et Stykke om ſaadanne Stene af Joh. Baptiſt Taverniers Reiſebeſchreibung, 2ter Theil, überſ. durch J. Menudier, Nürnberg 1681, pag. 144, overladende det til Kyndigere at bedømme, hvorvidt Beſkrivelſen paſſer paa de her omtalte 7 Stene.

"Endelig, ſiger han, vil jeg ogſaa omtale Slangeſtenen, der er næſten ſaa ſtor ſom en Double (en liden franſk Mynt, omtrent $\frac{1}{4}$ Skilling); nogle findes ogſaa af en oval Figur; den er i Midten tyk og i Kanterne tynd. Indianerne ſige, at den voxer paa Hovedet af en Art Slanger; men jeg vil heller troe, at de hedenſke Geiſtlige indbilde dem dette, og at denne Steen ſnarere bliver ſammenſat af dem af viſſe Specerier. Men hermed forholde det ſig ſom det vil, ſaa har den dog en herlig Kraft til at udtrække al Gift, naar Nogen bliver bidt af et giftigt Dyr. Derſom det Sted, hvor Bidet er, ikke er opridſet, maae man ſkjære lidt deri, ſaa at der løber noget Blod ud, og ſaaſnart da Stenen bliver lagt paa, trækker den al Gift ud paa det Sted, hvor den ligger. For igjen at renſe den, tager man Qvinde-Melk eller, i Mangel deraf, kun Koe-Melk, ſom, naar den er blødet 10 à 12 Timer deri, trækker al Gift til ſig, og erhol-

der en Farve, ſom en Byld. Da jeg en Gang ſpiſte Frokoſt med Erkebiſkoppen af Goa, førte han mig ind i ſit Kunſtkammer, hvori han havde mange ſjeldne Stykker. Blandt andre Sager viſte han mig ogſaa en ſaadan Steen, og da han underrettede mig om dens Egenſkab, forſikrede han mig derhos, at han neppe havde havt den i tre Dage, førend han proberede den, og forærede mig den derpaa. Da han engang reiſte over en Myr paa Øen Salſete, paa hvilken Goa ligger, for at begive ſig til et Landgods, blev en af dem, ſom bare hans Palletis (Portechaiſe), hvilke ſom oftеſt gaae barfodede, ſtukken af en Slange, og ſtrax cureret ved denne Steen. Jeg har kjøbt nogle ſaadanne; Braminerne alene forhandle dem, hvoraf jeg ſlutter, at ogſaa de maae forfærdige dem. To Midler betjener man ſig af, for at probere om disſe Slangeſtene ere gode, og om der ikke er noget Bedragerie under. Det førſte er: naar man tager den i Munden, da hæver den ſig, naar den er god, i Veiret og lægger ſig under Gummen. Det andet er, naar man lægger den i et Glas Vand, og, naar den ikke er falſk, begynder Vandet da ſtrax at ſyde, og ſmaae Blærer fare op fra Bunden, hvor Stenen ligger, til Vandets Overflade." *)

Chriſtiania d. 19de September 1835.

C. A. Holmboe.

---

*) Om ſaadanne Slangeſtene findes i Thunbergs Resa uti Europa, Africa och Asia. Upsala 1788. 1ſte D. S. 178, (hvor Forfatteren handler om Cafferlandet) følgende anført:

"Da jeg var kommen tilbage til Rode Sand, viſte man mig den meget navnkundige Slangeſteen, ſom faa Bønder her i Landet have kunnet forhverve ſig, ſom betales temmelig dyrt, og holdes i høi Agt. Den hidføres fra Indien, iſærdeleshed fra Mallabar, og betales med flere, ofte 10 à 12 Rigsdaler. Den er rund og ophøjet paa den ene Side, ſort med en bleeg aſkegraae Plet paa Midten, pibet ligeſom Egetræe eller en Leerpibe, med meget fine Huller. Lægges den i Vand, giver den opſtigende Vandblærer fra ſig, hvilket er et Beviis paa dens Godhed, ligeſom at den, naar man tager den i Munden, ſkal feſte ſig ved Gummen. Lægger man den paa et af en Slange ſtukket Sted, feſter den ſig ved Saaret og uddrager Giften; naar den er mættet deraf, falder den af ſig ſelv af. Lægges den derefter i Melk, ſiges den at blive renſet fra den indſugede Gift, og Melken at blive blaae deraf. Ofte ſkjærer man Saaret med en Ragetniv førend Stenen lægges derpaa." C.

Bemærkninger angaaende Præget paa nogle Guldbracteater.

Blandt de Guldbracteater, som af og til findes i hedenske Gravhøie, ere der adskillige, der have som Præg et Menneskehoved paa Ryggen af et firfødet Dyr med Horn, og derhos ofte foran Hovedet en Fugl og paa et eller andet Sted i det frie Feldt et Kors af særegen Dannelse (See Beskrivelse over Danske Mynter og Medailler, 1ste Classe No. 1—12; Antiquariske Annaler, 3 B. Pag. 366—67; 4de B. Pag. 495—97. 589.)

Saavel om disse Bracteaters Bestemmelse, som om Betydningen af Præget, har der været meget forskjellige Meninger, i det Nogle have anseet dem for Mynter, Andre for Prydelser og atter Andre for Amuleter, ligesom Præget er bleven udtydet som en Fremstilling snart af Odin paa Sleipner med en af Ravnene Hugin og Munin, snart af Thor med sine Bukke, Freyr paa sin Hest, o. s. v. Cfr. Thors Hammers-Tegn, en Undersøgelse ved Capitain Abrahamson, i det Skandinaviske Literatur-Selskabs Skrifter, 1810, 6te B. Pag. 221, ff.

Capit. Abrahamson, som gjennemgaaer de forskjellige Anskuelser, holder for, at Hovedfigurerne ere Thor med Bukkene, og forklarer Korset som Betegnelsen af Thors Hammer, støttet, som flere af hans Forgjængere, paa 18de Cap. i Hakon Adelsteens Saga hos Snorre, hvori berettes, at Korsets Tegn, som Hakon Adelsteen gjorde over Drikkehornet førend han drak, blev af Sigurd Jarl for de tilstedeværende Hedninger forklaret som et Hammertegn, hvorved han signede Skaalen til Thor.

Uden at gjendrive denne Forklaring, vil jeg blot bemærke, at Hr. Abrahamson ei tager Hensyn til Fuglen, som ofte findes hos, og søge at komme paa Spor efter Prægets oprindelige Betydning.

At vore Forfædre ere indvandrede fra Mellem-Asien, derom tvivler nu ikke mere nogen Historiker, efterat Traditionerne paa det kraftigste ere blevne understøttede af Sprogsammenligninger. Der er derhos megen Sandsynlighed for den af flere Lærde yttrede Formening, at Asalæren og Buddhaismen ere af fæl-

leds Oprindelse, at **Odin**, **Wodan** og **Buddha** betegne samme Begreb, **Kundskab**, **Viden**, **Viisdom** (af det Sanskritiske budh, at vide). Af Buddhaismen, som endnu er herskende blandt flere Nationer i Asien, i Thibet, Bagindien, Ceylon, o. m., har man derfor ikke uden Held stræbt at oplyse dunkle Steder i Beretningerne om vore Forfædres Tro og religiøse Skikke. Under Læsningen af en i Nouveau Journal Asiatique Tom. XIV., Pag. 177—204. 273—296. 406—432, indrykket Afhandling, — af Capucinermunken **Francesco Orazio** della Penna di Billi, der i Begyndelsen af forrige Aarhundrede var Forstander for Missionerne i Thibet, — betitlet: Breve notizia del regno del Thibet, dateret 1730, faldt mine Tanker derfor uvilkaarligen paa hine Guldbracteater, da jeg, efterat have læst Forfatterens Beretning angaaende Thibetanernes Lære om Sjelevandringen, m. m., Side 427 stødte paa følgende Sted: "Hanno una specie di croce, che tengono con venerazione" o: "De have et Slags Kors, for hvilket de bære Ærefrygt", hvortil han føier følgende Afbildning:

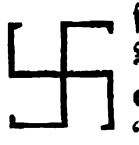

som er just af samme Form, som de Kors, der findes paa ovennævnte Bracteater. Og i lige Grad vaktes min Opmærksomhed ved kort bagefter, hvor Talen er om de Afdødes Behandling, Side 432 at læse: "Quelli (li cadaveri) dé religiosi e monache sono trasportati alle cime dé monti, per pascolo degli uccelli di rapina. Tali distribuzioni di cadaveri á cani lo fanno per atto di carità a quelle bestie; perchè anche dopo morte esser utile ai viventi; come quelli dé religiosi, perchè credono trasmigrarsi i religiosi in uccelli ed altri volatili, á quali pure devonsi atti di carità colle carni dé propri corpi." o: "De Geistliges og Munkenes Lig blive bortførte til Bjergenes Toppe, til Føde for Rovfuglene. Saadanne Udstykkelser af Ligene for Hundene [1]) foretage de sig som en Kjerlighedsgierning mod disse Dyr, for ogsaa efter Døden at være til Nytte for de Levende; ligesom dé Geistliges (gives Fuglene), fordi de troe, at de Geistlige fare ind i Fugle og andre bevingede Skabninger, hvilke de derfor skylde saadanne Kjærligheds-Gjerninger med Kjødet af deres egne Legemer."

Betragter man nu nøie Fuglebillederne paa de oftnævnte Bracteater, kan man ikke miskjende Kunstnerens Hensigt, at ville fremstille Rovfugle; det

[1]) Forfatteren har kort forud fortalt, at Ligene i Almindelighed blive sønderskaarne til Føde for Hundene; kun de Fornemmes blive brændte.

store krumme og spidse Neb, samt de lange krumme Kløer synes nokſom at antyde den. Naar man dernæst seer hen til, at de vende Nebbet mod Menneskehovedets Ansigt, undertiden endog have slaaet Kløerne i Ansigtet, falder man let paa at troe, at derved antydes et Angreb.

Ved at sammenholde alt det her Anførte, er jeg falden paa den Formodning:

1) At Præget paa hine Bracteater er en oprindelig asiatisk billedlig Fremstilling af Sjelevandringen, i det Dyret (hvad enten det skal være en Hest eller noget andet), som fremstilles løbende, forestiller den Bevægelse, som man tænkte sig forbunden med Sjelevandringen, og Hovedet Sjelen, som ved Legemets Fortærelse af Fuglen farer ind i en bevinget Skabning.
2) At hine Bracteater have været brugte som Talismaner for at lette og sikkre sig en heldig Sjelevandring, hvortil Korsets Tegn vel og er bleven anseet for at bidrage.

Man har maaskee baaret dem i levende Live, men i al Fald medgivet enkelte formodentlig udmærkede Mænd dem i Graven. De Exemplarer, som kjendes, ere nemlig, i det mindste for en Deel, fundne i hedenske Grave. Det omtalte Kors findes ogsaa undertiden paa Bautastene, f. Ex. paa østre Hærrestad i Skiftuna Sogn i Upland (Gøransons Bautil No. 25), paa Gjerde Kirkegaard i Etne Præstegjeld i Bergens Stift (Nordisk Tidsskrift for Oldkyndighed, 3 B. S. 274). Herved synes ogsaa at antydes, at man har tillagt det en for den Afdøde heldbringende Kraft.

Ikke er det min Mening at ville paastaae, at Nordboerne have erkjendt ovennævnte Betydning af Præget, men jeg holder for, at de have modtaget saavel Overtroen, som Bracteatpræget fra Asien, at de, med eller uden Kundskab om dettes Betydning, have efterlignet det, og i Tidens Løb maaskee endog givet det en anden Udtydning. Paa flere af disse Bracteater findes Runeindskrifter, hvilke, saavidt vides, hidtil ei af Nogen ere fortolkede. Maaskee deres Udtydning ogsaa kan gjenfindes i et af Asiens Sprog.

Korset findes ogsaa paa celtiske Monumenter. Mionnet — Description de médailles antiques, Suppl. Tome I. Pl. VI — har det blandt symboles celtiques, og anfører sammesteds, Side 157 under No. 52, en gammel gallisk Mynt, paa hvis Adv. Korset findes bagved et Apollohoved. Hvorvidt Celterne ere af asia-

tisk Oprindelse, har længe været et omtvistet Spørgsmaal; dog synes Sejeren nu at hælde til deres Side, som antage en saadan Herkomst. See Lettres à M. A. W. de Schlegel sur l'affinité des langues celtiques avec le sanscrit — par A. Pictet — i Journ. Asiat. III serie Tome I. Marts og Mai 1836.

C. A. Holmboe.

Ylmheim Kirkes Inventarium i det 14de Seculum.

(Meddeelt af General-Adjutant Holck, og oversat samt forsynet med Anmærkninger af W. F. K. Christie.)

Det er bekjendt, at der i Biskop Andfinns Tid gaves et Document, kaldet Bjørgvins Kalfskinn, hvori Geistlighedens og Kirkernes faste Indtægter af Jordegods og Tiender vare optegnede, forsaavidt Bergens Stift — i det Geistlige — den Tid extenderede sig, nemlig til Statland eller Søndmør, exclusive. Dette Document ansaae man, (efter Biskop Nannestads Død), som tabt; thi det skal have været udlaant til bemeldte Biskop, uden at det kom tilbage til Kjøbenhavns Universitets-Bibliothek, fra hvilket Laanet skal være skeet. Documentet er imidlertid gjenfundet i den arnemagnæanske Manuskriptsamling i Kjøbenhavn, og Indsenderen har havt Anledning at skaffe sig en Gjenpart deraf. I fornævnte Document findes, blandt andre interessante Efterretninger, (for mere end 500 Aar tilbage i Tiden) ogsaa nedenstaaende Fortegnelse over det Kirke-Inventarium, som i Aaret 1321 fandtes i Ylmheims Kirke i Sogndal. Foruden at enhver saalangt tilbagegaaende authentisk Efterretning maae være Elskeren af Oldsager kjerkommen, saa frapperer det tillige i høi Grad, at see een af de ubetydeligste Kirker saa rigelig forsynet med kostbare Inventariesorter, hvilket synes at bestyrke den Mening Indsenderen stedse har havt, nemlig: at Norges Velstand var, kort

før den for dette Rige saa ødeleggende Pest, den sorte Død kaldet, stegen til en Høide, som det senere ikke — hvad det Væsentlige angaaer, har kunnet gjenvinde. Vistnok havde Sogndal den Tid flere adelige Familier, som mueligen kunne have doteret Kirkerne; men saa var der ogsaa flere Gjenstande for deres Godgjørenhed, thi der har beviisligen i bemeldte Bygd været, i Begyndelsen af 14de Aarhundrede, følgende forlængst nedlagte Kirker, nemlig paa Hvale, nu Quale, en fordums adelig Sædegaard; Æggin — Ægge — Opbyrghi — nu Aaberge, og Fimreite — nu Fimbreide. Indsenderen bør forøvrigt ikke lade uanmærket: at han har skrevet de i Documentet forekommende latinske Ord nøiagtig saaledes som de findes i den ham meddeelte Afskrivt, skjøndt det ikke er vanskeligt at opdage betydelige grammaticalske Feil ved disse Ord, hvorved endog nogle blive aldeles uforstaaelige *).

Fortegnelse
over det Inventarium, som Aar 1321 fandtes i Ylmheims Kirke, i Sogn.

Anno dñi m̊ cc̊c vicesimo p̊ varo þessar bækr ok kkiu skrudi á ylmhæimi in p'mis aiñ mosso hokull mz balldskiñ & añar af pelli fornu item hokull af raudu fustane. item hokull af huitu fustane item raudr hokull af fornu fustane itm mõsso særkr mz godum pællz bunadi item æin alba en mz pellz bunadi. item þridia alba mz pællz bunadi fánytum. itæm tuau höfud liin mz pællz bunadi ok anñr tuau onyt mz pællz bunadi. it. þrir stolar mz pæll eñ fiordi onytr. it. tuau handlín af pælli it. tuau handlín onyt. it. ii sloppar forner. it. þriar allteriss blæighior mz pællz bunadi ok fim obunar. item tuau antipendia mz pæll ok tuau mz fornt silki añat grænt en añat raudt. it. æin dysdukr á mariu alteri. it æinn vængr mz strik ok añat stafat silki it. tuau handklædi ok fiughr f' allteri it. æit$_t$ antipendium mz skornu fornu lerepti it. tuau forn at lerepti. it. tuau fausto tiolld. it. tuæir lutær af korenom tialldader mz reflom forño mz vndir tiolldum. it. utar i kkiu fior' reflar forn' mz undir tiolldum it. ii hiálmklædi mz lerept rent. it. iii mærki æitt mz silki anat mz sæi ok þridia mz stæint. item æitt fiint klædi af lerepti. it. hokull ok kantara kapa af niu pelli ok iñañ mz grænt. Þæssar bokr in p'mis æin mosso bok de tempẽ & de scis p añu c̄ nõ & qpetenti Sra it.

*) Fortegnelsen er af Oversætteren sammenholdt med en Bergens Musæum tilhørende Afskrivt af Bergens Capituls Skindbog, og rettet overeensstemmende med samme.

aspiciens gott de tempē & de scīs p totū annū cū bona tra & nōᶜ. it. aīnat aspiciens it. ii legende de tēpe & de scīs huarghe full it. æin legenda de scīs. it. æin ymna bok & æitt capitlariū it. æiñ fornī psaltare it. godr gradal p anū & ii ser i laghe aīnar de tempē ok aīnar de scīs & sequento bok p anum.

Þæssar skᶜptir æin jons skᶜpt & tuær jūg fᵛskᶜptir it. tuæir kopar krossar smelltir & æiñ osmelltr & æitt kopar skrín litit sortu mællt. it. æiñ kistill sættr mz stæiñ utan ok æin kærti stīka af kopar. it. æin tabula foghor & ny & æin manu skᶜpt foghr ok þriár manu skᶜpter fornar. it. æiñ kross klædr mz pæll tuæmr silfr spongū vm mitt ok vi um armana. it. æiñ olafs skᶜpt ok kærti hialmr af jarne. it. iii handklokor it. tuæir godar klokkor i stoplinum ok i kkiu ii lættar klokkor. it. ii ælldker ok æiñ vassketil. it. siau biarn skiñ suortt. it. ii þelogh ok tuau græf. it. æinn kalikkr gylltr vtaī ok iīnaī ær stendr ii aura c̄ patenà & aīnar ogylltr er stendr mork c̄ patena. it. ii corpālia mz pællz husum. it. ii antipendia, aīnat mz raudt silki eī aīnat stafat.

Anno dñi millō cc̊c vicesimo tᶜtio sem hoyrir til pontificalibᶜ.

In primis æitt antipendium it. iiii blæghor ok er æin obuen item æin raud casula mz tuæimr dalmaticis raudū. it. ii fornar dalmaticē raudar fᶜdiakīnu it. mosso særker mz stola tuæimr hofud linū handlin mz cingulo & sb̄cingulo. it. sandalia. item æin calinlia it. æin kantara kapa raud it. ii cortane mz silki it. æitt stolklædi p̄ pontifice it. æin stola saumadr mz silki it. mitra ok baghall medr æinum hokkle gylltum it. corpāle mz gott huss item tuær kærti stikor gylltar item æitt turibulum mz syllfr. it. atᶜna (eit anna) mz kopar it. æin tabula forn ok annor ny. it. æiñ kalikkr gylltr mz patena, it þrir sloppar. it. tuau gaumol sudaria it. ii silfor omplar it. æitt handklædi koppat. it. racōnale ok æitt fingrgull mz grænan stæin ok aīnat litit mz saphir. it. æinir glofar bunir & adrir obunir. — Þætta k̄kiu skrud. it æin butkr buiñ it. æiñ afletto butkr mz tre ok aīnar mz toī obueī ok vtan loks it. æin filsbæins kaīa þykkr it. æin klæde p̄ diaconᶜ vtan stola.

Þæssar bokr fyst ordinale stort cōpletō it. bn̄dictōnale it. pᶜfacōneᶜ cū canone item antiqᶜ notula pᶜdia itorx inpuo volumine item æitt litit huss p'corporali.

Overſættelſe.

Anno Dom. 1321 vare diſſe Bøger og Kirke=Prydelſer i Ølmem, iſærdeleshed en Meſſehagel med ſmukt [1]) (?) Skind og en anden af gammelt Pell [2]);

[1]) Balldskinn er maaſkee: ſmukt Skind; af balldr, ſkjøn.

[2]) Pell, eller ſom det undertiden ſkrives, pel, peld, pelt, pield, anſees af Nogle for at have været et Slags koſtbart Klæde, af Andre for at have været Linned=, Silke= eller Bomuldstøi, eller

item en Hagel af rød Halvsilke [3]); item en Hagel af hvid Halvsilke; item en rød Hagel af gammel Halvsilke; item en Messeskjorte med gode Prydelser [4]) af Pell; item en Alba [5]) med Prydelser af Pell; item en tredie Alba med ringe Pells Prydelser; item 2 Hovedklæder med Prydelser af Pell, og andre 2 ubrugbare med Prydelser af Pell; item trende stolæ [6]) (Vinger) (?) af Pell og en fjerde ubrugbar; item 2 Haandklæder [7]) af Pell; item 2 Haandklæder ubrugbare; item 2 gamle Messeskjorter [8]); item tre Alterklæder med Prydelser af Pell og 5 usærdige; item 2 Antependia [9]) med Pell og 2 med gammel Silke, det ene grønt og det andet rødt; item et Pragtklæde [10]) til Mariæ Alter; item en

---

og Floiel. Mon det ikke skulde være det samme Slags, som Hollænderne kalde penea, der er en Sort stint, figureret Lærred, eller linned Damask, der bruges til Bordduge og Servietter? Cfr. Nord. Tidsskr. for Oldk. 3 B. S. 356.

[3]) Fustani er et Slags Tøi af Bast, Halvsilke eller Bombazin. Det kaldes paa Italiensk: fustagno, frustagno eller tela bambagina; paa fransk: futaine; hollandsk: fustein; spansk: fustan; engelsk: fustian, og paa tydsk: barchent, eller parchet.

[4]) Bunad, bunadr, kan baade være Prydelse og Tilbehør; men jeg foretrækker det Første, som mest passende paa de forskjellige Steder, hvor Ordet i dette Inventarium forekommer. Cfr. Danske Magaz. 5 B., S. 214, Note B. og Nye d. Magaz. 1 B., S. 6, Note 40.

[5]) Alba er en Messeskjorte. Den kaldtes ogsaa superpellicium. Paa fransk hedder den aube. Om det end ikke forud var bekjendt, at Alba er en Messeskjorte, saa kunde man dog af dette Inventarium see det; thi her nævnes først en Messeskjorte (mǿso særkr), derpaa en Alba, og saa en tredie Alba, hvilken ikke her kunde kaldes den tredie naar ikke den førstnævnte Messeskjorte var en Alba.

[6]) Stola (fransk estole) er her en lang smal Strimmel — almindelig af Silketøi eller Sølvmor, underforet med stivt Tøi — hvilken de Geistlige, under Udførelsen af visse ministerielle Forretninger, bære enten som et Ordensbaand, fra venstre Skulder til høire Hofte, eller bag om Halsen over Skulderne og korsviis over Brystet nedhængende. De af vore Præster nu brugelige Vinger ere en Levning af hiin Prydelse. Cfr. Anmærkning 11.

[7]) Ved handlin, Haandklæde, kan forstaaes, enten et Klæde til at afstøre Hænderne, eller en Sort Opslag, som bares for Ermerne af Præstedragten, ved Haandledene, ligesom vore Præsters nu brugelige Bojetter. (?)

[8]) Sloppr er en linned Overkjortel, en Messeskjorte, et Slags Alba.

[9]) Antependium kaldtes det Klæde, som hang ned foran Alteret. Paa Italiensk hedder det endnu antipendio.

[10]) Dyrdukr synes at kunne betyde, et Pragtklæde, et kosteligen udsyet eller broderet Klæde. I den Bergens Museum tilhørende Afskrivt staaer: dysdukr.

Vinge, randet [11]) (?) og en anden med Bogſtaver [12]) af Silke; item 2 Haandklæder og 4 for Alteret; item et Antependium med udſkaaret (?) (udtunget) (?) gammelt Lærred; item 2 gamle af Lærred; item 2 Forhæng af Halvſilke; item 2 Steder i Choret behængte med gamle Tæpper, med Undertæpper; item ude i Kirken 4 gamle Tæpper (Tapetſerier), med Underforhæng; item 2 Hovedklædebon [13]) med Lærreds Strimler [14]); item 3 Fahner (formodentlig Processions-Fahner), een af Silke, den anden af Sæi (Sattin), og den tredie med Tegninger; item et fiint Klæde af Lærred; item en Hagel og Chor-Kaabe af nyt Pell og indvendig (foret) med grønt. Disſe Bøger, iſær en Messebog de tempore et de sanctis per annum cum notis [15]) et competente Sra (Scriptura); item et godt Aſpiciens [16]) de tempore et de sanctis per totum annum cum bona Sra et notis; item et lidet Aſpiciens; item en Legende de sanctis; item 2 Legender de tempore et de sanctis, ingen af dem færdige; item en Hymne- eller Sang-Bog og et Capitularium [17]); item en gammel Pſalmebog; item et godt Graduale [18]) per Annum og to ſærſkilte, det ene de tempore, det andet de sanctis og en Sequents-Bog [19]) per annum. Disſe Billeder [20]) et Johannes Billede og 2

[11]) Vængr er nok det ſamme ſom stola oventil. Strik er Stribe, Stræg, Stræger. Tøi med indvævede eller paatrykte Striber kaldes i Norge, randet Tøi.

[12]) Stafadr kan formeentligen overſættes: forſynet, udſyet med Bogſtaver; — af ſtafr Bogſtav, — eller maaſkee udſtafferet.

[13]) Hialm-Klædi er nok Hovedklædebon; af hialmr, Forhoved.

[14]) Rent maae nok enten være rendr, ſnoet, af renna, ſnoe, eller og betyde: ſkaaren i Strimler; da renningr er et Stykke afſkaaret Tøi. Jeg antager derfor, at Hovedklædet har været omvundet eller belagt med Strimler af Lærred.

[15]) Cum notis et competente scriptura, med Noder og tilhørende Overſkrivt. Man brugte at have Noder i Messebøgerne, med Texten ſkreven ovenover.

[16]) Aspiciens er maaſkee en Kirkebog, der er kaldet ſaaledes efter det første Ord, hvormed den begynder. At man har brugt at give Bøger Navn paa den Maade, kan ſees af Navnet Heimskringla, ſom Snorres Norſke Hiſtorie har faaet.

[17]) Capitularium er en Kirkebog, hvori Begyndelſen og Slutningen af hvert Evangelium og af hver Epiſtel indeholdes.

[18]) Graduale kaldtes en Chorbog, hvori de Vers af Pſalmerne, ſom, under Messen, læſtes før Evangelierne, fandtes opſkrevne.

[19]) Sequents-Bog, eller sequentiarius, er en Bog ſom indeholder de Sange, der kaldtes Sequentſer, fordi de fulgte efter Epiſtlerne i Messerne.

[20]) Sammenhængen ſynes at fordre, at det forkortede Ord: sk'ptir maae overſættes med Billede, Skulptur-Arbeide. I det Kongelige danſke Muſæum for Oldſager opbevares et Johannes-Billede fra 1428. Antiqu. Ann. 4 B. S. 458.

Jomfrue (Mariæ) Billeder; item 2 Kobber-Kors emaillerede [21]) og eet uemailleret, og et lidet Kobber-Skriin ſortmalet (?); item et lidet Skriin, beſat med Stene udenpaa, og en Lyſeſtage af Kobber; item en Tabula [22]) ſmuk og nye, og et ſmukt Manuſcript og 3 gamle Manuſcripter; item et Korsklæde med Pell; 2 Sølvſpænder [23]) at bruge i Livbeltet, og ſex ſlige om Armene; item et Olafs Billede, og en Lyſekrone af Jern; item tre Haandklokker; item to gode Klokker i Klokke-Taarnet, og i Kirken to ſimple [24]) Klokker; item 2 Ildkar og en Vandkjedel; item ſyv ſorte Bjørneſkind; item to Telgrer [25]) og to Grøv eller Hakker; item en Kalk forgyldt ud- og indvendig, ſom veier to Øre, med Patina, og en anden uden Forgyldning, der veier een Mark, med Diſken; item to Corporalia med Pells Fouteral; item to Antependia, det ene af rød Silke, det andet med Bogſtaver [26]) paa (udſtafferet).

Anno Domini 1323 angaaende hvad ſom hører til Pontificalibus iſærdeleshed et Antependium; fire Liinklæder hvoraf eet ufærdigt; item en rød Caſula [27]) med 2 røde Dalmaticis [28]); item 2 gamle røde Dalmaticæ for Diaconerne; item en Meſſeſkjorte med stola; 2 Hovedliin, Haandliin med Cingulum [29]) og et Subcingulum [30]); item Sandaler [31]); item en Caſula; item

---

[21]) Smelltr, betyder emailleret, af Verbum ſmellta. Emaille hedder paa Latin smaltum; paa Tydſk Schmelz, og paa Italienſk smalto.

[22]) Tabula er enten et Malerie, eller en udgraveret Tavle, til at ſætte foran Alteret.

[23]) Spongr eller Spaungr er egentligen en Plade af Metal, men overſættes nok her retteſt med Spænde eller Sølje, fibula, Tydſk: Spange.

[24]) Lættar Klockor maae nok være: ubetydelige Klokker; af lettr, ringe, ſom har ubetydelig Værdie. Der kunde ogſaa læſes lyttar, beſkadigede.

[25]) Þellhög eller Þelahögg er en Tælle-Øre, en Øre, ſom bruges til at ophugge frosſen Jord (Tælle), naar Grave ſkulle graves deri.

[26]) Stafat. See Anmærkning 12.

[27]) Casula er en Messehagel, Tydſk: Kaſel; Franſk chasuble. See Script. rer. Dan. T. V., p. 443.

[28]) Dalmatica er her en lang, vidd linned Overdragt, ſom Diaconerne bare ovenover deres alba og stola.

[29]) Cingulum er et Belte, eller en Livgjord, ſom de Geiſtlige bare, og hvormed de havde Messeklæderne ſpændte ſammen omkring Livet.

[30]) Subcingulum eller succinctorium, et Under-Livbelte; et Slags Underdragt for Geiſtlige.

[31]) Sandalia, ſom ellers betyder et Slags Skoe, ſkal maaſkee her være en Under-Thalar, en Klædning, ſom Biſkopperne vare iførte, naar de holdt Meſſe.

en rød Chor-Kaabe; item to Kortinæ [32]) af Silke; item en Klædning med stola for Biskoppen; item en stola, udsyet eller broderet med Silke; item en Mitra [33]) og en Bispestav med en forgyldt Krumning; item et Corporale [34]) med godt Fouteral; item 2 forgyldte Lysestager; item et Turibulum (Røgelsekar) af Sølv; item et andet af Kobber; item en gammel Tabula og en anden ny; item en forgyldt Kalk med Disk; item 5 Messeskjorter; item 2 gamle Sudaria (Svededuge); item 2 Sølv Drikkekar [35]); item et Haandklæde, udsyet [36]) eller udstukket; item et racōnale [37]) og en Guld-Fingerring med grøn Steen, og en anden mindre med Saphir; item en Handske færdig, en anden ufærdig.

Endvidere disse Kirkeprydelser: en fuldfærdig Daase eller Bøsse; item en meget ubetydelig [38]) (?) Daase af Træe og en Anden med Hvalrosbeen [39]) (?) ufærdig og uden Laag; item en tyk Elfenbeens Kande; item et Klæde eller Klædningsstykke for Diaconerne, uden stola. Disse Bøger, især et stort Ordinale [40]) complet; item et Benedictionale [41]) (uden Fortale) (?) cum cano-

---

[32]) Cortina, fransk courtine, er et Forhæng for en Dør eller andet. Cortinæ brugtes ogsaa paa Siderne af Alterne.

[33]) Mitra er her en Bispehue.

[34]) Corporale (fransk corporal) er en liden, almindeligen stivet, linned Dug, hvorpaa Kalken og Hostierne sættes paa Alteret, eller hvormed disse bedækkes, efterat de ere consacrerede. Corporalet forvaredes i et Fouteral, eller Etui (hus; fransk corporalier). Nogle forstaae ved Corporalia de saakaldte Christi Legems Huse, Monstrantser, endog smaae Tasker til at forvare Oblater i. Antiqu. Ann., 3 B. S. 385.

[35]) Ampli (Plur. ömplar) er et Drikkekar.

[36]) Koppad kan maaskee være udstukket eller udsyet med Huller; af Koppr, en Kopve, (til Kopsætning).

[37]) Men ikke dette racōnale skulde være ranzonale eller ranconnale, en Bøsse eller Tavle til Indsamling af frievillige Gaver som Bidrag til christne Fangers Udløsning af hedensk Fangenskab?

[38]) Oflettr er meget ubetydelig, af meget ringe Værd. See Anmærkn. 24.

[39]) Jeg læser Originalens tōn som tönn, hvilket jeg oversætter med Hvalrosс-Tand, eller Been.

[40]) Ordinale er maaskee enten en Bog, som indeholdt hvad der skulde iagttages ved Ordinationer (regulæ de ordinatione) tilligemed de ved saadanne Leiligheder brugelige Formularer og Ceremonier, eller og en Bog, som foreskriver, hvorledes Præste-Embedet skal udføres.

[41]) Benedictionale, eller liber benedictionalis, er en Bog, indeholdende de forskjellige Formularer og Ceremonier, som brugtes ved de mangfoldige Slags Vielser af Personer eller Ting (benedictiones) der fandt Sted ifølge Pavernes og Prælaternes Forskrivter. Originalens item p' facone læser jeg: utan præfacione. Præfatio var enten en Deel af den catholske Messe, en Indledning til Hostiernes Indvielse, eller og visse Sange, som ved den Leilighed skulde synges paa bestemte Festdage.

ne [42]); item en gammel Notula [43]) . . . . . i et heelt Bind; item et lidet Huus for Corporalet.

---

[42]) Canon kan enten betyde, en Haandbog, indeholdende de ved Meelserne, især ved Hostiernes Indvielse, brugelige Bønner og Taler, eller og en Liste over Stiftets Geistlige, med Forklaring om, til hvilken Menighed enhver af disse hørte.

[43]) Notula kunde være enten en liden Nodebog, eller en liden Annotationsbog.

I Anledning af foranstaaende Anmærkninger, der indeholde Forklaringer over næsten ethvert af de her forekommende mindre forstaaelige Ord eller Benævnelser, maae Oversætteren tilføje, at, ligesom han paa flere Steder i Oversættelsen saavelsom i Anmærkningerne har yttret Tvivl om Rigtigheden af de givne Oversættelser eller Forklaringer, saaledes er det ogsaa muligt, at han har taget Feil paa andre Steder, hvor han har troet at have truffet det Rette; men derover vil neppe nogen Kyndig forundre sig. Selv Langebeck og Sandvig, disse udmærkede danske Oldgrandskere, der havde Adgang til Kjøbenhavns herlige Archiver og Biblioteker, og tillige vare omgivne af mange lærde Venner, hvis Formeninger de kunde indhente, maatte ikke sielden tilstaae, at flere af de i lignende Inventarier forekommende Benævnelser vare dem uforklarlige.

Catalog
over
det Norske Universitets Samling af Nordiske Oldsager i Christiania.

(Fortsættelse fra 1ste Bind S. 400.)

No. 125 En Strids-Øxe; Bladet 7 Tom. langt; bredt for Eggen 3 Tom., foran Skaft-Hullet 1½ Tom.; Skaftet 1 Al. 11 Tom. langt op til Bladet, ganske ret, af Træ, beslaget med Jern og forsynet med Spids i den nederste Ende, oventil med 4 lange, nedadløbende, paanaglede Jern-Spænger, af hvilke den langs Bagsiden er den bredeste, tykkeste

No.

og længste, nemlig 23 Tom. lang; paa Bladet Spor af indgravede og indhamrede Zirater; i Eggen Spor efter flere stærke Hug.

126 Et Skjold af Træ; cirkelrundt, omtrent 15 Tom. i Gjennemsnidt; Randen omgiven med et Jernbeslag, indenfor hvilket paa Skjoldets ydre Side løbe 3 concentriske Jernringe, hvilke med Nagler ere fæstede til Træet; paa den indre Side ligge 2 saadanne Ringe; i Midten er i Træet en cirkelrund Udskjæring, omtrent 5 Tom. i Gjennemsnidt, hvilket Hul dækkes ved en udvendig paanaglet Jern-Bule; paa Skjoldets indre Side er tværtover paanaglet et Træ, beslaget med en Jernspong, hvilket har tjent til Haandfang, i det Haanden hvilede i ovennævnte Jernbule.

127 En Bue; simpel Laas-Bue, af samme Slags som No. 99 og 103; den egentlige Bue, der er af Staal, er 22 Tom. mellem Enderne; Længden af Buen i det Hele 1 Al. 5 Tom; Løbet indlagt med Been; Laasen, der har været af Been, er borte; paa Træskaftet Indlægninger af Been; paa en liden Beenplade, paa Midten af Skaftet, findes Aarstallet 1651 og ovenover Boemærket Þ; Strængen mangler.

128 Et Stykke af en Ring-Brynie; $1\frac{1}{2}$ Al. langt, 18 Tom. bredt; Staal-Ringene simpelt sammenbøiede uden Lodning eller Nitting; Traaden hvoraf hver Ring er dannet, cylindrisk; har rimeligviis udgjort Forstykket af Brynien.

129 En Kaarde; hele Længden omtrent 1 Al. 13 Tom.; Klingens Længde omtrent 1 Al. 4 Tom., største Brede vel $\frac{3}{4}$ Tom.; Hæftet vel forsynet med Pareer-Bøiler og Pareer-Plader; det egentlige Haandfang overtrukket med Læder; øverst en Jernknap; neppe ældre end 1600.
No. 125—129 have været opbevarede paa Gimsøe Klostergaard ved Skien.

130 En Hjelm af Jern; Høide omtrent 7 Tom.; i Toppen en Jernknap i Midten af en stjerneformet Messingplade; Nakke-Skjærmen med Ledde 7 Tom. lang; omtrent 15 Tom. bred; Pande-Skjærmen fremløbende i en Spids omtrent 3 Tom.; over den en Skrue til at paahæfte Viziret; Kind-Skjærmene ligesom Nakke-Skjærmene med Ledde; over Nakke-

No.

Skjærmen en Indhuling til Befæstning af Hjelmbusken. Det Hele er udvendig ziret med Messingnagler, og, med Undtagelse af Pande-Skjærmen, indvendig foret med Læder. Denne Hjelm skal, tilligemed Sværdet No. 272, der senere bliver at omtale, være fundne i Jorden paa Gaarden Karestad nær Frederikshald; det er imidlertid temmelig tydeligt, at den neppe er over 300 Aar gammel, og at den ei har ligget længe i Jorden.

131 En Bue, af det kunstigere Slags, hvor Spænde-Instrumentet udgjør en Deel af selve Buen (see Jahn Tab. II. Fig. 12—16); den hele Længde 23 Tom.; den egentlige Bue 15½ Tom. mellem Enderne; Haandfanget 6 Tom. langt alene af Træ, alt det øvrige af Jern; Strængen af Hamp; Løbet, som paa dette Slags Buer pleier være løst, ikkun hæftet til den øvrige Indretning med en Nagle, er borte; ovenpaa Spænde-Indretningen findes indslaget med en Stempel et lidet Vaabenmærke, hvori en Hjort eller Reen.

132 En Pallask; Klingen 1 Al. 6 Tom. lang; lige, tveegget, øverst Frederik 4des Ravnetræk; Haandfanget stærkt beskyttet af Jern.

133 En Pallask; Klingen 1 Al. 2 Tom. lang; bredest 2 Tom.; tveegget; Haandfanget beskyttet ved tvende, med Messingnagler besatte, Læderplader.

134 En Kaarde; i det Hele næsten 2 Al. lang; Klingen 1 Al. 16 Tom. lang, bredest knap ¾ Tom., af ypperligt Staal; Haandfanget ziirligt, bedækket med Sølv-Fletninger; Pareerpladen figureret, med Spor af Forsølvning; Balgen, som medfølger, af Læder.

135 En Primstav; cirkelrund, dog af en noget anderledes Indretning end No. 95; i Gjennemsnidt 10½ Tom.; den indre Aabning i Gjennemsnidt 4 Tom. og omgiven af en ophøiet Rand; af en saadan mindre er ogsaa den ydre Kant omgiven; omtrent midt imellem disse løber en tredie smal Ophøining, i hvilken Dagmærkerne med indskaarne Strøger ere betegnede; indenfor findes Ugemærkerne ligeledes betegnede med Strøger; udenfor Fastmærkerne; ved de fleste af disse sidste staae Romerske Bogstaver tilføiede, rimeligviis til Oplysning.

136 En stor Skaal, udhuggen af Grøtsteen; Aabningen i Gjennemsnidt 14

No.

Tom.; Dybde omtrent 5 Tom.; arbeidet yderst raat; Skaalen har maaskee tjent til Grav-Urne; Formen den samme som ved No. 97, kun at ingen Huller findes paa Siderne.

137 Et Patron-Belte; Vidde 1 Al. 13 Tom.; største Brede ved 4 Tom.; mod Enderne er det smalere; Beltet er af Skind med særskilt Rum for hver Patron; disse Rum dækkes ved en Klaf af Skind, udvendig belagt med rødt Klæde, ziret med paasyede Skind-Figurer; paa den indre Side er Beltet foret med Lærred.

138 Belte med Tilbehør; Beltets Vidde 1 Al. 16 Tom., Brede $\frac{3}{4}$ Tom., af Skind med spændeformige Messing-Zirater, forsynede med smaae Messingringe; i en liden Skindrem med samme Slags Zirater hænger en firedobbelt Knivskede af Læder, hvori 2 Tolleknive; den ene i det Hele 9 Tom. lang, Bladet 5 Tom. lang, bredest 1 Tom.; Træskaftet ziret med Messingbeslag og Messingholk med Ring; den anden i det Hele $9\frac{1}{2}$ Tom. lang; Bladet 5 Tom. langt, bredest $\frac{3}{4}$ Tom.; Skaftet af Træ, næsten over det Hele beslaaet med udgraveret Messing; i Enden en Messingholk med 4 løse Messingringe; i en anden ligeledes med Messingspænder ziret Skindrem, der er noget længere end den ovennævnte, hænger en Messing-Nøgel, 3 Tom. lang. Stykket er i det Hele vel vedligeholdt.

139 En Budikke af Træ; pæreformet, $5\frac{1}{2}$ Tom. høi med zirligt Messing-Beslag for oven og neden; rimeligviis en Snus-Budikke.

No. 130—139 have været opbevarede i Omegnen af Frederikshald, og ere der samlede; hvor hvert enkelt Stykke er fundet, vides ikke.

140 En Dolk; treegget; Bladet 6 Tom. langt; bredest 1 Tom.; Skaftet af Træ, udentvivl paasat i nyere Tid.

141 En Dolk; tveegget; hele Længde 12 Tom.; Bladet 7 Tom. langt, bredest $\frac{3}{4}$ Tom.; Hæftet af Træ, smukt indlagt med Elfenbeen; øverst en kugleformet Knap, af samme Slags Arbeide, beslaaet for oven og for neden med Jern; til Beskyttelse for Haanden en liden Pareerstang af Jern, $2\frac{1}{2}$ T. lang, med en Knop paa hver Ende og en Bøile paa Midten.

No. 140 og 141 have været opbevarede paa Kopanger Gaard i Sogn.

No.

142 Et Røgelsekar af Bronce; særdeles vel vedligeholdt; noget mindre end almindeligt, omtrent 4½ Tom. høit; Laaget som sædvanlig formet som et Kirketag; i Karrets nedre Deel ere 3 Lænker befæstede, hver af 8 Toms. Længde, hvis øverste Ender ere fæstede i en trebladet Zirat af Bronce; Lænkerne ere af Jern. Dette Røgelsekar har været opbevaret i en Kirke i Sigdal, og er en Levning fra den catholske Gudstjeneste.

143 Et Drikkehorn; udmærket smukt og vel conserveret; Hølde foran 8 Tom., bag 5½ Tom.; Aabningen 4 Tom. i Gjennemsnidt; omkring den øvre Rand et Beslag af massivt Sølv, forgyldt, 2 Tom. bredt. Indskrivt: "Jhesus nasareuvs rex judeorum" med Middelalderens almindelige gothiske Skrift; omkring Hornets Midte ere tvende forgyldte Sølvbeslag, hvert omtrent 1 Tom. bredt, og langs ad Hornet løbe 4 Sølvbeslage, hvert omtrent ½ Tom. bredt og forgyldt; den bagerste Spids er ligeledes beslagen med forgyldt Sølv, og i dens yderste Ende er Indfatning for en sleben Steen eller Krystal, der nu er borte; Hornet hviler paa 2 til Halvs forgyldte Sølvfødder, samt desuden paa et lidet forgyldt Fodstykke; har været opbevaret paa Ellinggaard i Onsøe Sogn, i Smaalehnenes Amt.

144 3 smaae gjennemborede Steenskiver; runde; den største i Gjennemsnidt 1¾ Tom., den anden 1½ Tom., den mindste lidt over 1 Tom.; Tykkelse omtrent 4 Lin.; den mindste noget tyndere; Hullet i Midten holder i Gjennemsnidt omtrent 4 Lin. Materien er, som det synes, Grøtsteen.

145 Tvende smaae Perler af grovt Glas; Farven sort; den ene dobbelt, den anden ziret med 3 gule glasserede Pletter.

No. 144 og 145 ere fundne i en liden Houg paa Gaarden Møkilbust i Quindherreds Præstegjeld, Sundhordlehns Fogderie; i Haugen fandtes et Gravkammer af 6 Steenheller, og i dette, foruden bemeldte Steenskiver og 4 Perler, af hvilke nu kun de 2 ere tilstede, en Leerurne, der blev sønderbrudt.

146 En Steenkile af Flint; Længde 6½ Tom., Brede for Eggen 2 T.;

No.

Formen ganske som No. 42 a; Eggen temmelig flint sleben; funden i en Klipperift ved Gaarden Aga i Kinservigs Præstegjeld, Ullensvangs Sogn.

147 Et Par Skoe; Saalen af Læder, næsten 1 Tom. tyk; Hælen $2\frac{1}{2}$ Tom. høi; Overlæderet meget høit opgaaende og stærkt udsyet samt besat med Stykker af Guldlæder; tvende Læder-Flipper gaae op over Risten og have været bestemte til at sammenknyttes; Skoene ere komne fra Thelemarken, skulle have været Brude-Skoe og have en Alder af omtrent 200 Aar.

148 Et Kruus af gammelt Hollandsk Steentøi; $10\frac{1}{2}$ Tom. høit; i Aabningen $2\frac{1}{2}$ Tom. i Gjennemsnidt, i Bunden $3\frac{1}{2}$ Tom.; forsynet med Hank, Tinlaag, samt en Tin-Ring lidt nedenfor den øvre Rand; forresten over det Hele ziret med ophøiede, symboliske Figurer; har været opbevaret hos en Familie paa Kongsberg.

149 a. En Bue; simpel Laas-Bue, med Træskaft; hele Længden 1 Al. 11 T.; Staalbuen, mellem Enderne, 1 Al.; Laas og Løb af Been; Strængen borte; Form og Indretning som No. 99 a.

b. Tilhørende Spænde-Instrument af Jern; Længde i det Hele 17 T.; Indretningen som ved det hos Jahn afbildede, Tab. II. Fig. 5 og 6, kun at der i Enden af Haandfanget er en Jernring istedetfor paa det afbildede en rund Jernplade med Krog. Baade Buen og Spænde-Instrumentet ere komne fra Finmarken.

150 Et Øxeblad, af Jern; Længde 7 Tom.; Brede for Eggen $3\frac{1}{2}$ Tom.; foran Skafthullet knap $\frac{1}{2}$ Tom.; fundet i en Høi i Aamodt Sogn, ved Siden af et Sværd, der var saa fortæret af Rust, at det ved Optagningen ganske faldt i sønder.

151 En Primstav; oval, 1 Al. 3 Tom. lang, største Brede $6\frac{1}{2}$ T.; uden Haandfang; den øverste Ende bredere afskaaren, den nederste afrundet; Dagmærkerne affatte med Runer paa de flade Sider langs med den indre Rand; Fæstmærkerne ovenfor; Ugemærker findes ikke; Primstaven er sønderbrudt i 2 Dele, men intet fattes; har været opbevaret i Aamodt Sogn i Østerdalen.

No.

152 Et Drilleborn; største Længde mellem Aabningen og Spidsen 18 Tom.; Aabningen i Gjennemsnidt vel 5 Tom.; om Randen et forgyldt Kobberbeslag, 2½ Tom. bredt med Indskrift: "Jaspar. Melchior. Baltazar", med Middelalderens almindelige gothiske Bogstaver; i den spidse Ende en Bly-Figur, forestillende en Kone med et Barn paa Armen; paa den indre Side henimod Spidsen er en indskruet liden Hempe. Hornet, som forresten er uden Zirater, er i nyere Tider overstrøget med gul Olie-Maling; har været opbevaret i Trondhjem.

153 a. Odden af et Kastespyd (af en Gaflok?), 6½ Tom. lang, egentlig en firkantet Pig af Jern, i Odden lidt tykkere end længere inde; i den nederste Ende indrettet til at stikke ind i Skaftet; Odden er noget bøiet.

b. En Pile-Od af Jern, 4 Tom. lang; bredest henimod ½ Tom.; flad, tveegget, bestemt til at stikkes ind i Skaftet.

c. En Pile-Od af Jern, omtrent af samme Størrelse og Form som foregaaende.

d. En Pile-Od af Jern; noget kortere, og med noget rundere Blad end de 2 foregaaende.

e. Brudstykke af en Pile-Od, af samme Beskaffenhed som nærstforegaaende.

154 Et Sværd af Jern, Længde i det Hele 1 Al. 10 Tom.; Hæftet 5 T. langt, det egentlige Haandfang 3 Tom. langt; Klingens største Brede 2 Tom.; Knappen eller Hjaltet afrundet, og ligesom den meget lille Plade foran Haandfanget, ziret med dybt indtrykte Figurer af simpel Form; Klingen har langs efter Midten en ubetydelig Fordybning af noget over ½ Toms. Brede; Klingen, der for øvrigt er tveegget, er afbrudt i 3 Stykker, der dog ved Hjelp af Staaltraad ere sammenhæftede.

155 Et Bidsel med Stænger, af Jern; Mundbiddet, der dannes af tvende sammenkrogede Bolter, er 5 Tom. langt; hver Stang er 7½ T. lang, flad og paa det bredeste næsten 2 Tom.

156 En Spyd-Od, af Jern; i det Hele 8 Tom. lang; Bladet 5 Tom. langt og bredest 1½ Tom.; stærkt ophøiet midt efter; i Skafthulingen Spoer efter en tvertigjennem gaaende Nagle.

No.

157 En trehaget Fiſkerkrog, af Jern; den hele Længde 9½ Tom.; hver af Krogene 2½ Tom.; Jernpladen ovenfor bredeſt 1½ Tom.; øverſt en liden Krampe.

158 En Heſteſkoe, af Jern; meget tyk, med ſex Nagler.

159 En liden Meſſing-Krog; ſelve Krogen 2 Tom. lang, beſtaaende af en bøiet ſmal Meſſing- eller Bronce-Plade; i dens øvre Ende en Ring af 3 ſammenſnoede Meſſingtraade, i hvilken Ring igjen er hæftet en liden Meſſing-Stang, 1½ Tom. lang, omviklet med Meſſingtraad og krummet i den øverſte Ende; det Hele er 4 Tom. langt og har rimeligviis henhørt til et Belte.

160 a. En Robber-Zirat, udentvivl af et Beſlag; 2½ Tom. langt; 1½ Tom. bredt; med gjennembrudte Forziringer.

b. En Dopſkoe eller Futteral, af Bronce, 3 Tom. langt; øverſt ¾ T. bredt; aabent i den ſpidſe Ende; med Stribe-Zirater.

c. En Dopſkoe af Jern, af almindelig Form, 4 Tom. lang, bredeſt ¾ Tom.; kegleformet.

161 Et lidet Stykke af en Ring-Brynie; Ringene af Jern; hver enkelt ſammennaglet.

162 Bladet af en Dolk, af Jern; 7 Tom. langt, bredeſt ¾ Tom.; tveregget og ſpidſt; Hæftet aldeles borte.

No. 153—162 ere fundne ved Pløining i en Ager under Hovindsholm Gaard paa Helgeøen i Miøſen, tilligemed flere Brudſtykker af Vaaben, Menneſkebeen o. ſ. v.; efter Sagnet ſkal der paa dette Sted have ſtaaet et Slag.

163 a. Tvende Ringe af Jern; hver omtrent 3 Tom. i Gjennemſnidt; Jernſtangen hvoraf de dannes cylindriſk, omtrent 4 Lin. i Gjennemſnidt.

b. En Jernkrog; Længde 3½ Tom.; omtrent paa Midten gaaer en Jern-Nagle igjennem den.

164 a. Et Stykke af et Bryne; omtrent 4 Tom. langt, ½ T. bredt og ½ T. tykt.

b. Et lidet Stykke af Ryggen af en Ram, af Been; beſtaaende af tvende ophøiede Stykker, hvis flade Sider i nogen Afſtand fra hinanden ere forenede med en Jernſtift; paa Benet Stribe-Zirater.

No.

164 c. En liden huul, udvendig riflet Kugle af Messing; med Hul tvertigjennem; omtrent 4 Lin. i Gjennemsnidt paa langs; Spoer af stærk Forgylding.

d. En kugleformet Knap af Metal; lidt større end foregaaende Kugle, indvendig huul og udvendig aldeles uden Zirater.

No. 163 og 164 ere fundne i en Gravhøi paa Gaarden Nordre Aste i Næs Sogn paa Hedemarken; tillige fandtes paa samme Sted nogle ubetydelige Brudstykker af Jernvaaben og en Deel Been.

165 En Nøgel af Jern; 6 Tom. lang; Skjæret tvehakket; Piben ottekantet.

166 En Dolk, heel af Jern; Længde 12 Tom.; Hæftet 4 Tom.; øverst en rund oventil flad Knap, 2½ Tom. i Gjennemsnidt; Haandfanget cylindrisk med Rude-Zirater; dette ligesom Knappen er af Jern og huult; indvendig høres ved Rystning noget at bevæge sig; maaskee har Huulheden været fyldt med Reliquier; nedenfor Haandfanget er en liden Plade; Klingen er trekantet og spids; største Brede ½ Tom.

No. 165 og 166 ere fundne i Jorden i Næs Sogn paa Hedemarken.

167 Et Par Spænder, af Bronce; ovale, convexe; Længde 4½ Tom.; Brede 3 Tom.; Dybde omtrent 1 Tom.; med gjennembrudte Dækplader nagtede over den polerede Underplade; Dækpladen og Randen af Underpladen ziret med Snirkel-Zirater, deels af ophøiet deels af udgravet Arbeide; paa den indvendige Side Plads til Naal; Formen og Indretningen forresten som No. 18.

168 Et lidet Skrue-Instrument, af Jern; Længde omtrent 3 Tom.; øverst en huul, oventil aaben, Jern-Cylinder; nedenfor denne tvende runde Jern-Plader af henved 2 Toms. Gjennemsnidt, der kunne bevæges op og ned paa en henved 1 Tom. lang, fra Cylinderens Bund udgaaende, firkantet Jernstang, hvilken nedenfor danner en rund Klump og endelig ender i en Skruegang; igjennem de tvende Plader gaae 3 Skruer, ved Hjelp af hvilke de kunne holdes fra hinanden og klemmes sammen efter Behag. Stykket er vel vedligeholdt og synes ikke at have nogen ret høi Alder.

169 a. b. Tvende Jern-Instrumenter; maaskee smaae Ahl-Jern; a. er 8 T.

No.

langt, bredest 3 Tom., udgaaende i en Spids; b. har omtrent samme Størrelse, men er afrundet foran; begge ere temmelig tykke og paa Siderne nærmest den brede Ende opad og indover bøiede til en Høide af omtrent 1 Tom.

170 En Kaarde; hele Længden 1 Al. 6 Tom.; Klingen 1 Al. lang; bredest 1½ Tom.; tveegget; Hæftet, ligesom det øvrige af Jern, er forsynet med Pareer-Plade og 2de Pareer-Bøiler; Træværket, der har omgivet det egentlige Haandfang, er borte.

No. 167—170 ere komne fra Furnæs Annex til Vang Sogn paa Hedemarken, og ere rimeligviis sammesteds fundne eller have der været i længere Tid opbevarede.

171 Et Øxeblad af Jern; 6½ Tom. langt; for Eggen 4 Tom., foran Skaft-Hullet 1 Tom. bredt; i Formen lignende No. 150; fundet i en Gravhøi tæt ved Biri Kirke.

172 En Spænde af Bronce; lignende de under No. 18, 92 og 167 omtalte, dog noget mere langagtig af Figur og forholdsmæssig dybere; Længde 3½ Tom.; Brede 1½ Tom., Dybde 1 Tom.; enkelt Plade; udvendig ophøiede Zirater, hvoriblandt et Par Drage-Figurer; Naalen eller Spændingen indvendig har været af Jern, og anderledes, nemlig nærmere Randen, befæstet, end paa de før omtalte lignende Spænder.

173 a. En Nøgel, af Jern; 3½ Tom. lang, af sædvanlig Form.

b. En Do., af Jern, af samme Længde; Skjæret mindre.

c. En Do., af Jern, ikke fuldt 3 Tom. lang; Skjæret kunstigere end paa de tvende foregaaende; meget beskadiget af Rust.

d. En Do., af Jern, 2½ Tom. lang og meget spæd; uden Pibe.

e. En Do., af Jern, 5 Tom. lang, af Form som en fladagtig Tang, med 4 udadgaaende Vinger i den yderste Ende; udentvivl til at oplukke Laase, af den Beskaffenhed, som No. 31.

f. En Do., af Jern; 4 Tom. lang, af lignende Indretning, men heel og spædere.

g. En Do., af Messing; vel 2 Tom. lang; Formen mere lignende de nu brugelige Nøgler.

No.

173 h. En liden Spænde-Ring, af Jern; cirkelformet, 1½ Tom. i Gjennemsnidt.

i. En Lyse-Pibe (?) af Jern; Indretningen har været for 2 Lys, men blot den ene Pibe er tilbage; de 2de Arme gaae ned ad i en Spids, udentvivl bestemt til at fæste i Træe; Armenes Brede 5 Tom.; det Hele hamret, ikke støbt.
No. 172 og 173 fundne i Jorden paa Gaarden Hovindsholm paa Helgeøen i Mjøsen.

174 Et stort Pibehoved, af brændt Leer.

175 En Tommestok af Jbenholt; i det Hele 9½ Tom. lang; firesidet med Haandfang; fra Gaarden Aas i Rendalen.

176 En Strids-Øxe; Bladet af Jern, 6½ Tom. langt; for Eggen 6 Tom., foran Skafthullet 1½ Tom. bredt; det øverste Hjørne afrundet, det nederste skarpt afstumpet; forresten er Bladet uden Zirater; Skaftet af Træ, cylindrisk, ubetydelig bøjet, 1 Al. 5 Tom. langt op til Bladet; fra dette af og ned mod Midten omviklet med et Messingbaand, befæstet med Jern-Nagler, i den nederste Ende forsynet med Elfenbeens Holk men ingen Pig; har været opbevaret i Ringsager Sogn paa Hedemarken.

177 a. Et Øxeblad af Jern; 6½ Tom. langt, 2½ Tom. for Eggen; vel 1 Tom. bredt foran Skafthullet; temmelig tykt og med stort Skafthul.

b. En Sigd af Jern; Afstand mellem Enderne 8 Tom.; største Brede 1 Tom.; nederst noget bøiet til den ene Side; 2 Tom. ovenfor findes en Nagle, ved hvilken rimeligviis et Træskaft har været fæstet til Jernet; den yderste Od afbrukken; det hele Stykke stærkt angrebet af Rust. Begge disse Stykker ere fundne tilsammen i en Gravhøi i Faaberg Præstegjeld, i Guldbrandsdalen.

178 Et Jern-Redskab; maaskee et Mundbid af et Bidsel, uden Leder; det bestaaer af en Jernstang, i begge Ender bøiet og dannende en Løkke; Længden 5 Tom.

179 En Sigd af Jern; 7 Tom. mellem Enderne, aldeles af samme Form

No.

som No. 177 b., men bedre vedligeholdt; Raglen har et stort, fladt Hoved, og den nederste Ende er skarpt høiet.

No. 178 og 179 ere fundne i en Gravhøi paa Gaarden Svendhoug i Ringsager Præstegjeld paa Hedemarken.

190 En Drikkekande af Bronce, af udmærket smukt Arbeide og tillige vel vedligeholdt; Høide 12 Tom.; Aabningen i Gjennemsnidt 5 Tom. vid; Bunden i Gjennemsnidt 8 Tom.; Bugen noget videre; massiv Metal-Hank bredest 1 Tom., flad og ubetydelig afrundede Kanter. Laaget ligeledes af Bronce, massivt og ved en Hængsel forbundet med Hanken; øverst i Laaget en oppuklet cirkelrund Plade; omkring Randen af Laaget, om den øvre Deel af Bugen og paa Hankens Yderside ere smukt udgraverede Snirkel-Zirater; i Krandsen om Laag-Randen findes 3 Gange anbragt Bogstavet m, og nederst paa Hanken sees Figuren ✠; midt paa Bugen løber en ophøiet Rand, omtrent 1 Tom. bred, M i hvilken findes med Middelalderens almindelige gothiske Bogstaver den latinske Indskrift: "emblema ❀ refectum ❀ sepius ❀ apectum ❀ confi."; omkring Randen af den midt i Laaget anbragte cirkelrunde Forhøining læses med Bogstaver af samme Slags den norske Indskrift: "tappa i ❀ oc ❀ drik" [1]). Denne skjønne Kande er funden i Aaret 1745 ved at rodhugge en Skov og pløie i Dausjø Dal under Gaarden Sandee i Maridalen.

(Fortsættes.)

---

[1]) Cfr. Sjöborgs Samlingar för Nordens Fornälskare T. I. S. 137, hvor denne Kande findes beskreven, og Pl. 40., Fig. 121, 123, hvor Indskriverne ere aftegnede.

Udg.

Fig. 1.

Fig. 2.

Fig. 3.

Fig. 4.

Fig. 5. a.

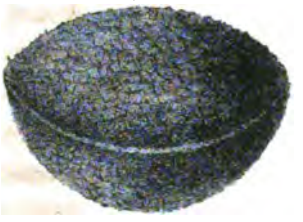

Fig. 5. b

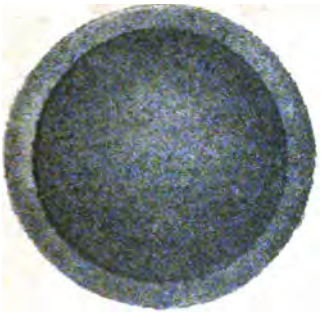

Fig. 6.

Fig. 7. a

Fig. 7. b.

Fig. 8.

Fig. 9.

Fig. 10.

Fig. 11.

Fig. 12.

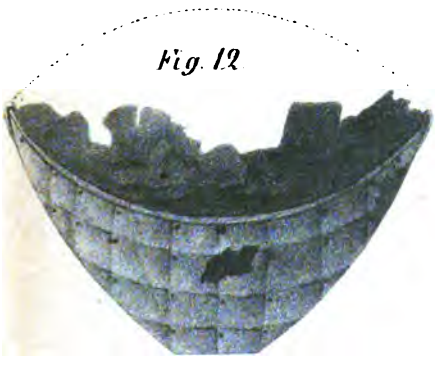

Fig. 13.

Fig. 14.

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY
ASTOR, LENOX
TILDEN FOUNDATIONS

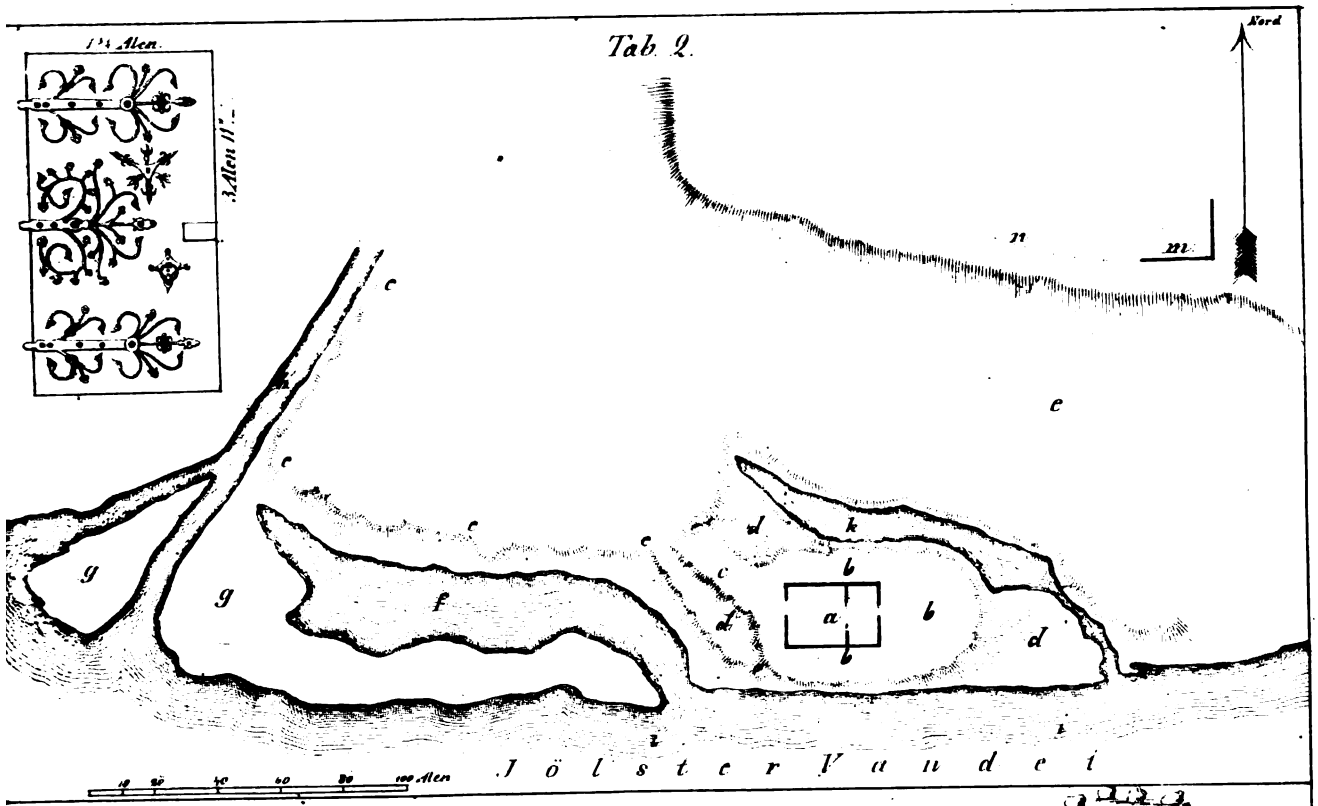

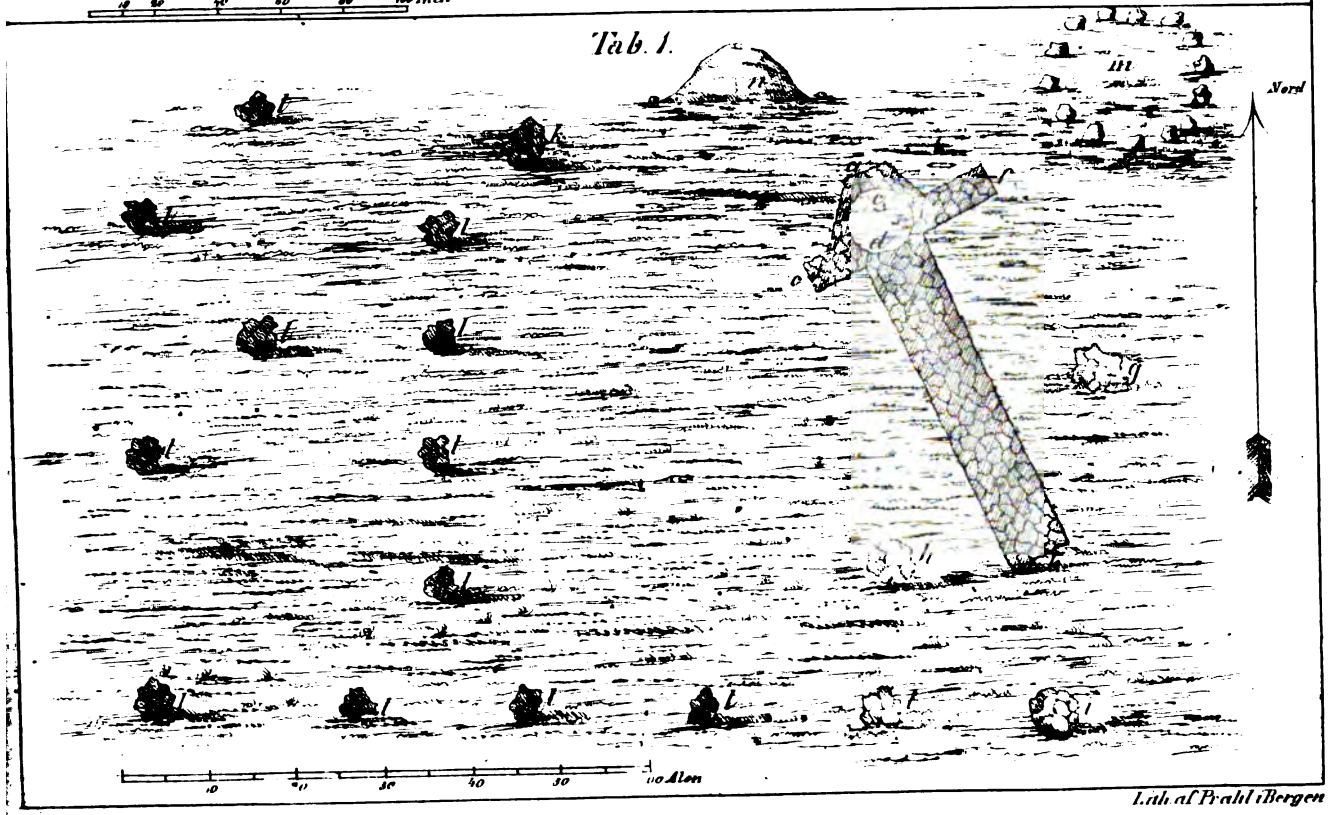

Lith. af Prahl i Bergen

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY
ASTOR, LENOX
TILDEN FOUNDATIONS

Fig. 1. b.

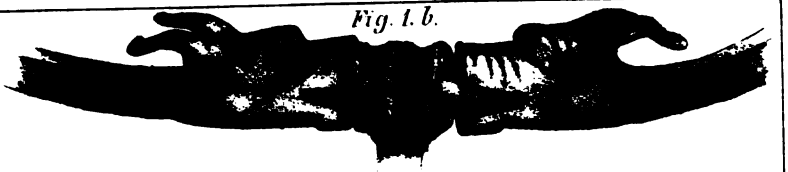

Fig. 1. a.

Fig. 2.

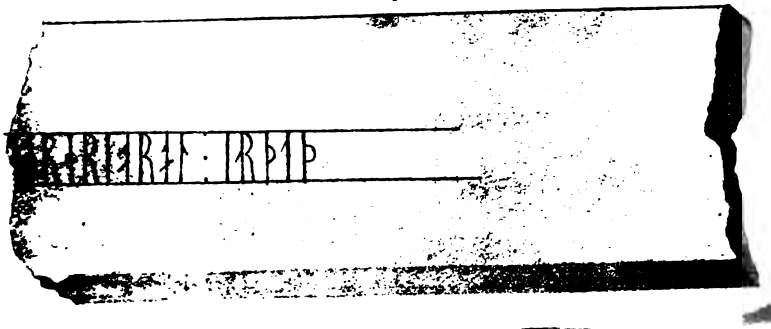

Fig 3.

Fig. 4.

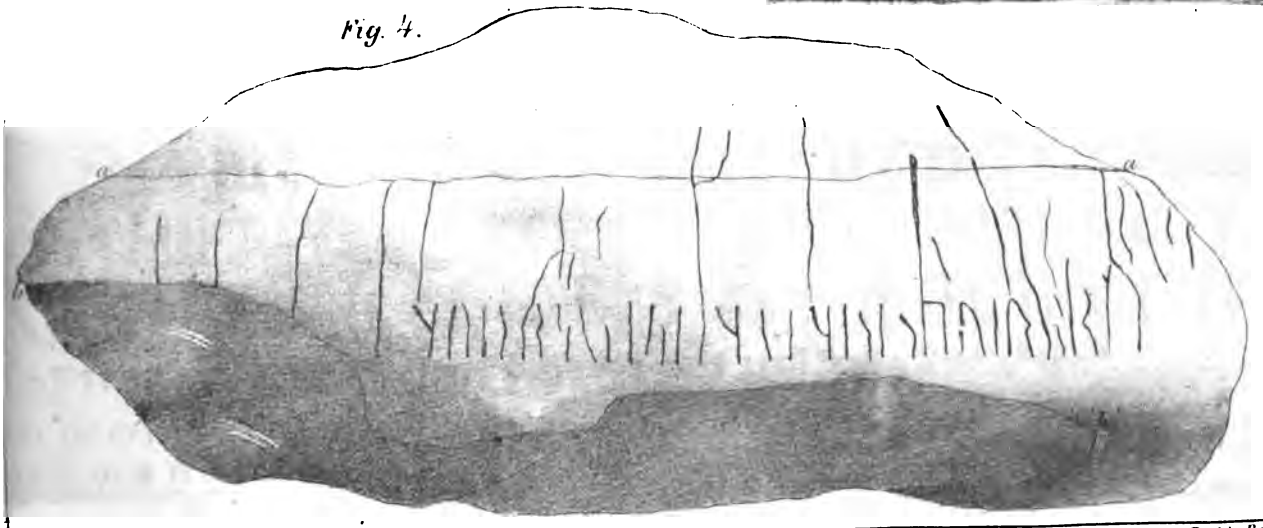

Lith. af Prahl i Bergen.

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY
ASTOR, LENOX
TILDEN FOUNDATIONS

F. 1.

TRIELIBERATIONEM+MENTEM SANCTAM SP
NTANEUMHONOREMDEOETP

F. 3.

ЭИИИПЛОIЈЭ+ƧИAТЭР+ИЭƧП+

ИОВЭBИИЛЈТЭЭИЯИТЅОР+ЭƧ+

F. 2.

+AVE MARIA TRM CH
ILA HOC NUS TECVIECO +
MEFQSIT

F. 4

TET.SVN

F. 8.

+CAMPANA:ISTA:AD:HONOREM:SCI:
FRANCISCI:FCA:

F. 4.

+MOD.ANELP.ME CARG.ERMAN.EVM

F. 5.

ORA:METALLORVM:LAVANDO:DEVM:DOMINORVM:IACOB...EF
RESTR:GERA:MIK

AB...CHORVM:VOCEM:LAVO:CVNCTA:BONORVM:ANO:DNI:M:C:C:C:X:V:LECERLINGR

F. 6.

anno + dni + m + ccc + lvi + do + mak + des +
kroche + anten + iii + dmer + et

F. 7.

ISTA:CAMPANA:VOCATVR:KATRINA:AVE:MA
RIA+AVE:MATER:PIA:PRONOBIS:VIRGO:MARIA+

a F. 9 b c d

IABCDEFGHIKLMNOPQRSTVXYZ MORVINIOOM CD AB IP

F. 10. EHWARTDERINFRID

F. 11. WONAORA

F. 12.

+ lmurich ✣ ius ... hullrolu

ANNO DNI M ✶ VC LXXIX

F. 15. mit willen ... vendt

F. 13.

Axel wjnterzberch fferne oc morne 1579
Kristin Benckestochs fferne oc morne

F. 14.

... me to wore dede ...

F. 16.

NEC:OS:EST:NEC:HONO:PRESES:QVT | CERNIS:YMAGO:SET:DS:EST:ET:HONO:PRESES:QVAM:SIGN
NAT:YMAGO

Lith. af Prahl i Bergen.

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY
ASTOR, LENOX
TILDEN FOUNDATIONS

Fig. 2.b.

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY
ASTOR, LENOX
TILDEN FOUNDATIONS

Fig. 2.a

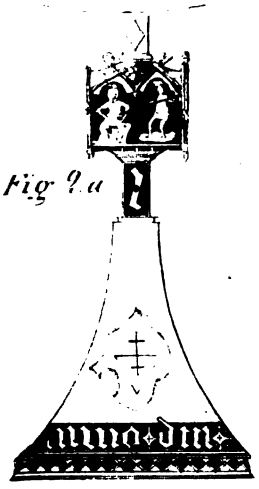

2.b

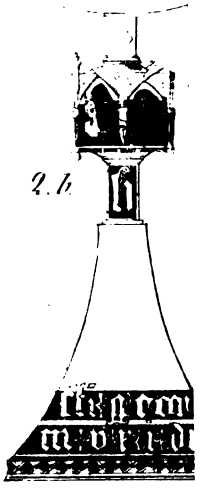

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY

ASTOR, LENOX
TILDEN FOUNDATIONS

Fortsættelse

af

Fortegnelsen over Subscribenter paa

FRDA.

et norsk antiqvarisk-historisk Tidsskrift.

I Stockholm.

Hs. Majestæt Kongen . . . . . 20 Expl.

I Christiania.

Den Kongelige norske Regjerings Kirke- og Undervisnings-Departement . . . 20 Expl.

Reminiſcenſer af en Reiſe til Throndhjem.

Throndhjems Domkirke.

For at ſee det gamle Nidaros, men fremfor Alt for ſammeſteds at ſee det Middelalderens herlige Meſterværk, der ſelv i ſin forfaldne Tilſtand, for ei at ſige i ſine Ruiner, vidner om ſvundne Seklers Storhed og Kraft, foretog jeg mig i Aaret 1827 fra Ørſtoug af, hvor mit Kald havde ført mig hen, en Reiſe til Throndhjem. Slud og Kulde fulgte mig der, end midt i Julii Maaned, i den Grad, at jeg maatte lægge i Ovnen; men ingen af Delene kunde afholde mig fra næſten hver Dag under mit Ophold der at beſøge den gamle Domkirke, i hvilken et høiſt intereſſant Billede af den Norſke Stats og Kirkes Tilſtand i flere afvexlende Epoker afſpeiler ſig fra Olaf den Helliges og indtil Hakon Hakonſens Dage, og i hvilket lange Tidsrum Mellemledene udfyldes af Oluf Kyrre og den mægtige Erkebiſkop Eiſtein, der muligen Selv har indviet denne Nordens ypperſte Helligdom.

At ſkrive noget om dette Architekturens Storværk, efter at Schøning i hiſtoriſk, og for en ſtor Deel i kritiſk, Henſeende har trængt ſaa dybt ind i Æmnet, hvilket nu paa ny bearbeides af Schwach, vilde være et overflødigt Arbeide, aldenſtund man ikke i en Gøthes eller Bøttigers Aand forſtod at ſtille Værkets enkelte Dele frem for den høiere æſthetiſke Beſkuelſe, og derefter, under et eneſte af Fantaſien opfattet Billede, at fremviſe det, til alle Kjenderes Beundring, i dets imponerende Totalitet. Diſſe Betingelſer for Throndhjems Domkirkes, om jeg ſaa maa kalde det, aandelige Reſtauration anſeer jeg mulige, til ſamme Tid jeg anſeer det faſt umuligt at faae den legemlig reſtaureret. Skulde Dette kunne ſkee, da maatte en Brunius's Aand ſtyre Værket her ſom i Lund, eller Meſtere maatte hidkaldes fra Britannien, det eneſte Land maaſkee, hvor

man endnu har Begreb om, og Følelse for, den ældre gothiske Bygningskonst; men da maatte ogsaa Middelalderens Aand fremmanes, der havde Villie til at række en Pederspenge frem, naar det Hellige og Sublime derved kunde hæves iveiret. Hiint derimod er kun et koldt Postulat af ikke større Betydning og Omfang, end at endog vor aandsnevre og prosaiske Tidsalder meget godt kan finde sig deri og udføre det. Det gjælder nemlig blot om med Gravstikken at stille de enkelte Architekturens og Skulpturens Dele, Arkader og Søiler og Rosetter og de uforlignelig skjønne Hoveder, tilligemed den vestre Gavl i sin fulde Pragt, som den fandtes end mod Slutningen af det syttende Aarhundred, til Skue: det gjælder blot om i Aanden at dække, og med den fortiden benyttede Deel af Kirken at bringe den ubenyttede Deel, der nu gaber som en aaben Grav, i sin sørgelige Forbindelse, at kaste alle Pulpiturer, der nu vanfire Kirkens østlige Kors eller det gamle Chor, ud af de hellige Haller, og saa at aabne de himmelhoie Buehvælvinger, der nu skjules af et Bjelkeloft, for det frie ubehindrede Blik: kort sagt — der hører blot Hefter, om man saa vil, af lithografiske Afbildninger, fra de enkelte mindste Dele af og indtil de større Kompositioner, næst en æsthetisk Forestillingsevne til, for paa ny at træde ind i dette "udhulede Dovrefjeld", og føle sig der greben af mægtig Ærefrygt for en længst svunden Fortids Aand og Kraft.

Hefterne — det oplysende Atlas vil Minutoli skaffe: af dette Atlas's enkelte Dele at fremtrylle et Heelt, saadant som det stod i Eisteins Tid, med Olafs Skriin paa Høialterets Bord, og med Perspektiven derfra gjennem 200 Alens Længde til Vestergavlens mægtige Portal, og med de himmelhoie Pillere, der bære Hvælvingens Buer — alt Dette hører Fantasien til; og bragte denne nu end ydermere Frembringelserne af den nyere Konst, Thorvaldsens guddommelige Christus og Apostelrækken, ind under disse Hvælvinger, og forvandlede den det ødelagte vestre Kors til et Westminster-Abbedie, hvor Minderne reistes for Nationens udmærkede Mænd — hvilket Skue, hvilket Tempel, hvilken Kroningshal! — — —

Hakon Jarls Offerhuus.

At Hakon Jarl har boet paa Hlade, og at hans Offerhuus stod i Nærheden deraf, det har man længe vidst. Hvor derimod saavel Borgen som

Offerhuset have staaet, dersom er der, saavidt jeg veed, endnu ingen Undersøgelse anstillet.

For at skue de Tomter, hvor denne Fortidens mærkværdige Mand engang færdedes, gik jeg, under mit Ophold i Throndhjem, ud til Hlade. Førend man naaer hen til den nu saakaldte Hladegaard, har man til Venstre en høitliggende Plateau — man kalder den Hladehammeren —, og paa det høieste Punkt af Samme, der bærer Navn af Værtehougen — thi en Varde har staaet der — udbreder sig et herligt Panorama. Her tænkte jeg mig det muligt, at Borgen, for den vide Udsigts Skyld, kunde have staaet; men da intet Spor var at finde til Rudera af nogen Fordumstomt, maatte jeg anser min Gisning for yderst usikker. Paa Hladegaarden selv vilde jeg da hellere indhente Underretning om der, efter noget gammelt Sagn, var Formodning om, hvor Hakons Borg havde ligget, og hvor Offerhuset havde staaet. Om det Første fik jeg saa meget mindre Besked, som Gaardens Eier ikke var tilstede, og en gammel Tjenestekarl, som havde været der i 34 Aar, intet vidste derom at sige; men da jeg talte om det gamle Offerhuus, saa berettede han mig, at for omtrent et Snees Aar siden, altsaa i Begyndelsen af dette Aarhundred, havde man, i en Afstand af 150 Alen fra Hlade-Kirke, ved at grave i Jorden, fundet en gammel Grundvold til en Bygning, og i samme nogle slinthugne Stene paa 9 Tommers Høide, deels af Marmor, deels af Veegsteen, og nogle ganske sorte Stene med Skrift paa. Da jeg spurgte, hvad Slags Skrift dette kunde være, svarede den gamle Karl: det var Kalender-Skrift o: saadan som paa Runestavene fandtes. Disse Stene, sagde han, vare blevne særskilt opbevarede, og kunde muligen endnu være at see hos en gammel Enke i Throndhjem, som i den Tid havde Raadighed over Gaarden; de andre Stene derimod vare blevne lagte i Gjærder omkring Haugen og paa Marken. Arealet af denne Bygning maa efter den givne Forklaring have udgjort omtrent 2000 Al. □. Da dette foregik lige under min Afreise fra Throndhjem, fik jeg ikke Tid til at anstille Undersøgelse om de nævnte sorte Runestene, men maatte overdrage Saadant til Hr. Kapt. Blom. Fra ham, saavelsom fra Hr. Generalmajor Birch, har jeg imidlertid senere faaet den Efterretning, at Ingen vidste Noget om disse Runestene at sige. Det er Skade, at ikke Videnskabernes Selskab i sin Tid gjorde Noget for at faae denne Sag op-

lyst; thi at der laae noget Sandt til Grund for den gamle Karls Beretning anseer jeg utvivlsomt.

Munkholmen.

Denne i Fjorden ¼ Miil fra Throndhjem beliggende Klippe, har i Oldtiden som i den senere Tid været Themis helliget. Forbrydere ere i gamle Dage blevne der henrettede, og ved Gravning paa Nordsiden skal man, som formeentlig Følge deraf, have fundet Levninger af Liig. Selv den stolte Hakon Jarls Hoved skal, som man siger, efter Olaf Trygvesøns Befaling have været her ophængt paa en Stang. To Biskopper, Mogens af Hammer og Hans Reff af Osloe, sadde der, efter den myndige Erkebiskop Oluf Engelbretsens Villie, i Forvaring under Reformationstiden; og hvilke Mænd Retfærdigheden eller Hofkabalen har i senere Tider troet sig befoiet til at anvise dette Sted, som et naadigt Exil, det lærer os Griffenfeldts og senere Falkenskjolds Historie. Nu da jeg ved Generalmajor Birchs Godhed fik Stedet at see, sad en affindig Chirurg Wohlert der.

I Midten af Munkholmens Fæstningsværker ligger en stor Rotunda, hvis ydre Skal, om jeg saa maa kalde det, omgiver den indre Kjerne, en mindre Rotunda, i hvilken, blandt flere Afdelinger, det Fængsel er, hvor den berømte Griffenfeldts seneste tunge Aar hensvandt. Det bestaaer af 2 Værelser, af hvilke det ene er nu, formedelst den ydre Rotunda, som beskygger det, saa mørkt, at man ikke uden ved Hjælp af Lys kan, end midt paa Dagen, besee det. Det har et eneste Vindue med smaae i Blye indlagte Ruder, der dog vel i Griffenfeldts Tid maa have givet mere Lysning, thi ellers skulde han ikke kunnet paa alle Vægge have skrevet alt det, som endnu, skjøndt svagt, findes af hans Haand, deels med Kride, og deels med Blyant. Af Bogstaverne saae jeg, at der var Indskrifter i flere Sprog, og deriblandt endog 2 Linier med Runer. Hvorledes Prof. Håring i Berlin kan fortælle os [1]), at disse Indskrifter ere overkalkede, forstaaer jeg ikke, da han dog enten samme Aar som jeg eller Aaret

[1]) Herbstreise durch Scandinavien, von Willibald Alexis, Berlin 1828, 1 Th. S. 293.

forud har været der. Da Christian V, siger man, paa sin Reise i Norge, traadte ind i Fængslet, for at see og muligen benaade Griffenfeldt, stillede Denne sig, af Stolthed, bag den aabnede Dør, saa at Kongen fik ham ei at see. Rummet jævnsides ved Griffenfeldts Fængsel kalder man endnu Cellerne. Under dette Rum og hiint Fængsel, til hvilket man stiger op ad en Trappe udenfor, findes en rund hvælvet Kjelder af 14 Alens Diameter, og $3\frac{1}{2}$ Alen høi i Midten, i Form af en overskaaren Kugle, med en Steenpiller i Centret. Man stiger ned til den igjennem en trang Gang. Paa Ydersiden af denne indre Rotunda sees endnu et gjenmuret Portal, der sikkerlig maa have ført ad en Trappe op i Taarnet; og at Muren maa have været huul og omgivet med Trapper, kan formodes deraf, at etsteds er et Hul i Muren endnu tilsyne, igjennem hvilket en Soldat er engang, for Prøves Skyld, bleven hidset ned og op igjen. I den Muur af den ydre Rotunda, som endnu staaer, thi omtrent det Halve af den er borte, sees endnu 2 gjenmurede Portaler, og flere har der vel været, da Rotunden stod i sin Heelhed, hvilken et gammelt Kart viser, at den har havt.

Denne mærkelige Bygning har oprindeligen været et Benediktiner-Kloster, stiftet af Knud den Store i det 11te Aarhundred, er bleven 2 Gange hærget af Ildebrand, og det seneste i det 16de Aarhundred, kort før Reformationen, da Munkene droge bort. Om den ydre Rotunda allerede dengang var til, eller er bleven senere opført, forekommer mig usikkert.

Tæt ved denne har Kirken ligget, hvis Chor endnu er tilsyne, 16 Alen bredt, og 8 Al. dybt. Gulvet i dette ligger endnu ziirligen belagt med Steenfliser; og af et i Sandsteen skjønt udhugget Vindue mod Sønden er en Deel tilovers, som og af et baptisterium i den nordre Ende. Ved Indgangen til Choret har staaet 2 Pillere, hvis Piedestaler og Sokler endnu sees. Brudstykkerne, som ligge der, og af hvilke nogle ere komne til det Bergenske Musæum, vidne om Arbeidets Elegants i det Hele. Ved en Gravning udenfor dette Chors sydøstlige Ende blev engang funden en Mængde Menneskebeen, der gave en afskyelig Stank fra sig, hvilken endnu fra Tid til anden skal kunne mærkes. Hvor langt Kirken har strakt sig op imod Klosteret henad den Tomt, hvor Kommandantboligen nu ligger, er uvist. At der fra Klosteret her har gjennem en underjordisk Gang været Kommunikation med Domkirken i Throndhjem, hører vel til Fablerne.

Kirken i Thingvold.

Denne Kirke er en meget mærkelig Bygning, og har i sin Struktur saa meget tilfælleds med Christkirken i Throudhjem, at jeg maa troe, den er bygget i det 13de Aarhundred under Erkebiskop Eistein, og muligt af de samme Mestere. Den har Omgange i sine Mure, og Trapper til at stige op i disse, og saaledes gaae Kirken rundt. Ved Indgangen til det høie og pompøse Chor, der ved en muret Afdeling, i hvilken er en høi, men ikke bred buet Dør, er adskilt fra Kirkens Skib, sees endnu Fodstykker og Sokler og Kapitæler til 2 Søiler, som nu ere borte. Paa den høire Side her steeg jeg op til et lidet Kapel i Muren, og saae overpaa den venstre Side udenfor Choret en Aabning til et lignende. Ligesaa fandt jeg paa Nordsiden, tæt ved den vestre Gavl en Trappe, hvor man ad 13 Trin gik først vestefter opad, og siden sydefter opad til en med Bredder nu tilslaaet Aabning, der formodentlig har ligeledes været et Kapel, eller og Opgang til Hvælvingen. Over Altaret i Østgavlen findes en stor Vinduesrose, og under denne den af Schöning beskrevne Runesteen indmuret i Væggen. Paa flere Steder i Choret findes malede Ringe med Kors i ⊕. Paa Kirkens søndre Ydermuur, tæt ved Vaabenhuset, sees et stort firkantet Hul i Muren, med Aabninger til begge Sider, og et stort Steenbord, som vel har været et Altar, hvoraf jeg maa slutte, at her har været et Kapel for en Helgen. Den af Klüwer omtalte Liigsteen paa Kirkegaarden har jeg forgjæves søgt at skaffe i det Bergenske Musæums Eie.

Neumann.

Antikvariſke Exkurſioner paa Vors.

(Supplementer til mine Reiſebemærkninger 1825.)

Da jeg første Gang, i Aaret 1825, beſøgte Vors, lykkedes det mig ikke at faae opſporet af Oldtidsminder ſammeſteds mere, end hvad jeg Aaret efter meddeelte i Budſtikken [1]); og Dette indſkrænkede ſig til nogle Notitſer om Vangens Kirke, om det gamle Steenkors i Nærheden af Samme, om Bautaſtenen ved Evanger-Kirke, og om Skibshøiene ved Bolſtad. Vargas Bedemar har [2]) beſkrevet nogle mærkelige Gravhøie ſammeſteds, ſom findes paa Gaardene Moe i Vinje-Sogn og Houge i Opheim Sogn, dem jeg imidlertid ikke har havt Anledning til at tage i Øieſyn. Høien paa Houge ſkal efter hans, men, ſom man ſiger, ikke paalidelige Beſkrivelſe, have indſluttet 5 forſkjellige Gravkammere, ſom forenede ſig imod Veſt ved deres yderſte Ender i Skikkelſe af en Viſte (!), og holdt 8 à 9 Fod i Længde, men ikke over 2 Fod i Dybde og Bredde, og i hvilke et Been ſkal være fundet paa 18″ Længde og oventil 2″ 3‴ tykt, ſom Anmelderen imidlertid ikke har turdet beſtemme, om det henhørte til Skelettet af et Menneſke eller af en Heſt. Dette Been findes nu i det Bergenſke Muſæum. Kraft omtaler [3]) Gravhøiene paa Gaardene Ringheim og Gjernæs i Vangens Hovedſogn, dem jeg begge har ſeet. Begge ere umoleſterede; og den paa Gjernæs, $\frac{1}{4}$ Miil fra Præſtegaarden, er en mægtig og veldannet Høi, men ſom det vilde blive meget vanſkeligt at faae randſaget, da den ligger i en betydelig Høide lige overfor Gaardens Bygninger, der ſandſynligviis vilde lide under Udgravningen af Høien. Om Sverreſtien i Runddalen har Flottmann [4]) givet en intereſſant Beſkrivelſe, og viiſt, at Sverre, paa ſin Flugt i Aaret 1178 fra Bergen, efterat denne Bye var opbrændt af Baglerne, aabnede ſig med yderſte Beſværlighed Vei igjennem Runddalen paa dette Sted, ligeſom og, at det Sted,

---

[1]) Budſtikkens 7de Aargang, Sp. 405 ff.
[2]) Antikvariſke Annaler, 3 B. S. 96 ff.
[3]) Topogr. Statiſt. Beſkriv. over Norge; 4 D. S. 682.
[4]) Norſke Tilſkuer, 4de Aargang No. 3 og 4.

hvor Sverre lod slaae Leir efter Marschen igjennem Sverresti en, er en liden Dal, omtrent 1½ Miil østenfor Stien, der endnu kaldes Sverredalen, og hvorfra Flottmann formener, at han over Fjeldet i Øst har trukket til Hemsedal øverst i Hallingdal, mod hvilken Formening Kraft [1]) imidlertid, støttende sig til Sverres Saga, Kap. 152, og Ingi Baardsens Saga, Kap. 12, sætter den Formodning, at det ikke var til Hallingdal, men til Sogn at Sverre styrede sin Kurs, og det over Floms Annex, enten til Urland eller til Leirdal.

Om Oldtidsminder paa Vors kjendte jeg intet synderligt mere end det Foranførte, da jeg i Sommeren 1836 gjorde en Reise derhen, og da fik opsamlet det Lidet, som jeg nu vil meddele mine Læsere, og som indskrænker sig væsentlig til Efterretninger om et Par ret meget gamle Bygninger, der endnu findes staaende i Hovedsognet, og en mærkelig Gruppe af Gravhøie paa Gaarden Nedre-Oure, som jeg fik beseet.

Miltzow [2]) beretter os, at Vosserne, i Kraft af Olaf den Helliges Villie og Mandat, bleve christnede omtrent i Aaret 1022; om de før den Tid havde svoret Christus Lydighed, anseer han for uafgjort. Mig forekommer det meget sandsynligt, at Vosserne før den Tid neppe have taget ved Christendommen; thi, ihvormeget end Gunilds Sønner ivrede rundtom i Landet for denne Sag, og "nedbrøde allevegne, hvor de kunde, Afgudstemplerne, og spildte deres Offer, saa de finge derved stort Had og Uvenskab af Alle" siger Snorre [3]), saa seer man tydeligt, at Vosserne satte sig alvorligt op mod deres Omvendelsesforsøg. Da Harald Graafell nemlig og Sigurd Slefa siden stevnede dem til Thinge deroppe paa Vors, saa "overfaldt Bønderne dem, og vilde dræbe dem, men de undkomme, og droge bort, den Første til Hardanger, den Anden til Alrekstad" [4]). Og da endelig Olaf Trygvesøn stevnede Horderne til Gulathing, for at de der skulde tage ved Troen [5]), saa er det meget uvist, om Vosserne vare deriblandt, eller om de have sagt Ja dertil [6]). Fra Olaf den Helliges Tid af derimod synes det vist at Hedenskabet er bleven afskaffet paa Vors, og at Christendommen, i det Mindste hvad det Ydre angaaer, har vundet Seier. Da er

[1]) Auf St, S. 690.
[2]) Presbyterologia Norvegico-Wos-Hardangriana, S. 4, ff.
[3]) Harald Graafells Saga, Kap. 2.
[4]) Sammesteds, Kap. 14.
[5]) Snorre i Olaf Trygvesøns Saga, Kap. 60.
[6]) Miltzow, S. 4.

sandsynligviis det Steenkors reist, som staaer paa Sletten, 400 Alen i Syd-vest fra Vossevangens Kirke [1]), for ved Dette, som et christeligt Symbol, at samle Folket til christelig Andagt. Senere har en Kirke — Miltzow mener omtrent 1130 under Sigurd Jorsalafars Regjering — været opført, paa samme Sted, hvor Hovedkirken nu staaer; men denne Kirke har været af Træe, hvilket sees af Magnus Hakonsens (Lagabæters) Brev til Vangsboerne Aar 1271 [2]), hvori de opbydes til at opføre en Steenkirke. At Menigheden, ifølge dette Opbud, har revet Trækirken ned, for paa samme Tomt at faae den nye store og prægtige Steenkirke opført, er klart deraf, at der, medens Arbeidet stod paa — og dette medtog efter Sigende 7 Aar — blev anviist Menigheden 2 forskjellige Steder i Nærheden til at holde gudstjenstlig Andagt paa: det Ene var i Præstegaarden, det Andet var paa Gaarden Finne, $\frac{1}{8}$ Miil fra Præstegaarden [3]).

I den nærværende Præstegaard findes nu intet Spor af hiint midlertidige Kirkevikariat. Paa Gaarden Finne derimod er, paa Kirkeornamenterne nær, endnu Alt tilstede, som kan retfærdiggjøre Valget af et saadant Sted til kirkelig Forsamling, i Henseende til Rummelighed og Pragt. Fra Gaardspladsen af gaaer man over en skraaliggende mægtig Steen, hvis mange af Tagdryppet udhulede smaae Fordybninger vidne om en høi Alder, som over en Broe op i en mod Vest liggende, med et zirligt Portal udstyret, Korridor, i Enden af hvilken et Vindue mod Syd, udentil smykket med Pilastre og Buer, giver tilstrækkeligt Lys. Fra denne Korridor føre 2 Buedøre, med skjøntudarbeidede Portaler, $2\frac{3}{4}$ Al. høie og $1\frac{1}{4}$ Al. brede, ind i en stor Sal, der er 20 Al. lang, 10 Al. bred, og prydet i alle 4 Hjørner med smagfulde Søiler, hvilke med Sokler og Kapitæler staae halv inden og halv uden for Salen; thi dette Høienloft er opført af Stavværk, hvorimod Husets nederste Etage er bygget af Tømmer. Choret, siger man, har i Øst udgjort en Afdeling, som endnu sees, af $4\frac{1}{4}$ Alens Længde, fra hvilken da en Dør maa have gaaet ind til Kirkens Skib. En mindre Buedør fører endnu ud til et mindre Siderum, der muligen kan have tjent til Sakristie, eller til at opbevare Kirkens Ornamenter og hellige Kar.

---

[1]) Budstikkens 7de Marg. Sp. 407.
[2]) Miltzow, S. 7 og 8.
[3]) Sammesteds, S. 8 og 9.

Loftbjelkerne og Dørstolperne i Kirkesalen ere endnu smukt forzirede, og Salens Høide under Loftet er, saavidt jeg nu erindrer, mellem 4 og 5 Alen. For nærværende Tid er denne Oldtidssal ved et tyndt Paneel afdeelt i twende lige store Rum, af hvilke det ene tjener til Madbod, det andet til Fowaring af Gang- og Seng-Klæder.

Efter Alt hvad jeg kan slutte maa denne Sal, der med sin Korridor og østlige Siderum udgjør en heel Over-Etage, være bleven opført og indrettet til den Bestemmelse, den fik, saasnart Vossevangens Menighed havde, efter den foranførte Kong Magnus's Anordning, besluttet at rive den gamle Trækirke ned for at faae den nyere Steenkirke opført i Stedet, og derfor er den vel, med Hensyn til sin midlertidige Bestemmelse bleven saa pyntelig dekoreret. Vel er det saa, at Gaarden Finne, hvis Gods omsider blev i Skyld anslaaet til 369½ Tønde Hartkorn [1]), har fra Slutningen af det 13de og indtil Slutningen af det 17de Aarhundred været i Adeliges Hænder [2]), og har i denne Mellemtid stundom været beboet af Adelsmænd, hvoraf man da kunde ville slutte, at en saadan Herresal, som den ovenomtalte, kunde letteligen være forhaanden, og saaledes være bleven midlertidigen overladt til gudstjenstligt Brug; men, naar man antager, at Trækirken paa Vossevangen er bleven nedreven 1271 eller 1272, og man saa veed, at den første adelige Besidder af Finne, i Diplomerne Peter af Finnin kaldet, ikke forekommer førend mellem Aarene 129* og 1319 [3]), altsaa først efter den Tid, at Kirkesalen paa Finne har været i Brug, saa bliver det høist sandsynligt, at denne Sal blev oprindelig opført og indrettet, for at tjene til en midlertidig Kirke, og at den først, efter at den nye Steenkirke var indviet og tagen i Brug, gik over til at vorde Herresal. Den er saaledes nu omtrent 565 Aar gammel, og synes endnu at kunne staae i lang Tid.

Endnu ældre end Kirkesalen paa Finne antager man, efter Sagnet, Vaaningshuset paa Gaarden Rogne at være. Hvad Hjemmel Dette kan have for sig, veed jeg ikke; men usandsynligt er det ikke. Saa meget er vist, at i gamle Dokumenter nævnes allerede fra Aaret 1293 twende mægtige Brødre, Odd af Rogne og Hollrodd af Ringheim [4]). Antager man nu, at Rogne har været

[1]) Kraft anf. St. S. 663. [2]) Sammesteds.
[3]) Samlinger til det Norske Folks Sprog og Historie, 3 B. S. 583.
[4]) Sammesteds S. 617 og 626.

Odds Odelsgods, saa kan Bygningen gjerne have været opført i hans Forfædres Tid, og saaledes være ældre end 1272, da Kirkesalen paa Finne formeentlig er opført. For dens høie Ælde borger i alt Fald dens Tømmer, dens Struktur og dens Indredning. Jeg fik see den i et lykkeligt Øieblik, da man just havde en Hovedreparation fore, under hvilken Adskilligt, der ikke længer kunde modstaae Tidens Tand, blev udkastet, og saaledes for bestandig unddraget alle Oldgranskeres Beskuelse. Den er bygget af Tømmer, nu haardt som Steen. Svalen eller Forstuen har i passende Afstand fra hinanden 2 Buedøre, men kun over den ene af disse er Portalet vedligeholdt. Fra Forstuen kommer man gjennem 2 med ziirlige Bueportaler prydede, og tæt ved hinanden anbragte Døre, ind i den ærværdige Røgstue, hvis Vægge, 4½ Al. høie indtil Spærtaget, udfyldes af 5 Stokke i Omhvarvene. Over den øverste af Disse, under Tagets Buehvælving, havde løbet en omhyggeligt og skjønt udskaaren Gesims, men som ikke havde kunnet holde det ud med de uforgjængelige malmhaarde Vægge, og derfor nu, under Reparationen, var afløst og henslængt i Gaarden, hvor jeg fik Brudstykker deraf at see. De to ved hinanden anbragte Døre, som føre ind til Stuen, ere ikke lige høie — saadan Symmetrie satte man i de Dage ikke Priis paa. Jeg maalte den største af dem: den var 2 Alen 10 Tommer høi under Buen, og 1 Al. 10 Tom. bred mellem de ziirlige Stolper; og denne Bredde udfyldtes af — en eneste Planke! Saare megen Liighed havde denne Stue med den gamle Stue paa Gaarden Tønjum i Leirdal, som jeg et andet Sted har beskrevet [1]).

Men endnu var ikke denne gamle Bygnings Herlighed tilfulde beskuet. Gjennem den yderste Korridor viiste man mig i Bygningens vestre Gavl hen til en trang Vindeltrappe, der netop passede sig godt for spærlemmede og smallivede Mennesker. Denne Trappe førte op til et Fortidens Gallakabinet, hvor man, gjennem en elegant buedannet Dør, 1 Al. 21 Tom. høi og 1 Al. bred, traadte ind i et lidet Pragtværelse, hvori der fandtes flere antike Søiler, og hvor en gammel malet Borde løb under Taget rundt omkring Væggene. Det var et hyggeligt Oldtidsværelse, og har Odd Rogne havt en god og elskværdig Datter, saa maatte jeg unde hende dette skjønne Jomfruebuur.

[1]) Urda 1ste B. S. 151.

Gaarden Rogne ligger ved Poſtveien, neppe $\frac{1}{8}$ Miil oſtenfor Kirken. I Forhold til ſin Udſtrækning, og ſin ſaavel i Fortiden ſom nu ikke ringe Befolkning, ſkulde man vente paa Vors at finde en anſelig Mængde Oldtids Gravhøie; og dog er dette, ſaavidt mig bekjendt, ikke Tilfældet, ligeſom jeg heller ikke har hørt der tale om nogen Fælledsgravplads, hvilken da iſær maatte ſøges hvor et Afgudstempel havde ſtaaet, ſaafremt Sagnet om noget Saadant havde forplantet ſig til Nutiden. Imidlertid ere enkelte Gravhøie paa en og anden Gaard at ſee, deels udgravne, deels vedligeholdte i deres oprindelige Heelhed; og ſom Udbytte af det førſte Slags har det Bergenſke Muſæum fra Tid til anden modtaget adſkillige ret interessante Fund, ligeſom jeg paa denne Exkurſion erholdt til Muſæet af Landhandler Schlanbuſch 3 Sværd, 1 Spyd og en meget ſmuk, men desværre noget beſkadiget, Fibula eller Hæfteſpænde, der Alt var fundet i en opkaſtet Gravhøi, og jeg har af Kirkeſanger Rythe forhen erholdt lignende Sager. Det mærkeligſte Fund af dette Slags er dog det, ſom Muſæet efter Stiftamtmand Chriſties Foranſtaltning, for 2 Aar ſiden kom i Beſiddelſe af, og hvorom han i Fortſættelſen af ſin Beretning om Fund af Oldſager i Bergens Stift vil give Læſerne nærmere Oplysninger. Fundet kom fra en Gravhøi paa Gaarden Nedre-Oure lidt over $\frac{1}{4}$ Miil fra Præſtegaarden. Lensmand Koren tilbød ſig at følge mig op til denne Gaard, for at tage det opkaſtede Gravſted i Øieſyn. Med ham og Kirkeſanger Rythe reed jeg derop d. 26. Jul. 1836. Gravhøien viiſte ſig ſtrax, og var af betydelig Omvidde, men ſom jeg ikke kunde maale, ſaaſom Korn og Potatos ſtode i fuld Vext til høit op paa dens Sider. Dens lodrette Høide fra Toppunktet af ſyntes ikke at være over 4 Alen. Den var aabnet i Nord og Syd, og i denne Retning laae Gravkammeret, det ſtørſte, jeg har ſeet i nogen Høi. Det var henved 8 Alen langt, omtrent 3 Al. bredt og 1 Al. høit. Dets yderſte Overligger i Nord udgjorde en ſkjøn Helle, 4″ tyk. Væggene indeni, opførte af ſtore flade tæt i hverandre cementerede Heller, glindſede af Politur. Jeg lod endnu nogle Gravninger foretage i Nærheden af Gravkammeret; men det lykkedes mig ikke at finde Noget.

En mægtig Familie maa i ſin Tid have været i Beſiddelſe af denne Gaard; thi foruden denne ſtore og af Fundet ſammeſteds mærkelige Gravhøi, ligge i en og ſamme Retning fra Syd til Nord 3 andre Gravhøie, og det tæt

ved hverandre. De to af Disse, der ligesom den Førstnævnte vare nu næsten forvandlede til Korn- og Potatos-Agre, syntes at være af lignende Omfang og Høide, og have for lang Tid siden været udgravede, uden at man har faaet Noget af deres Indhold at vide; den tredie derimod, som ligger norderst i Rækken, er betydelig mindre end alle de andre. Jeg maalte dens Omvidde: den var blot 40 Alen i Omkreds, og dens Toppunkt hævede sig neppe ½ Alen over Jordfladen. Gjerne havde jeg her villet foretage en Gravning; men Eieren var ikke tilstede, og da Høien udgjorde en Deel af hans Engemark, turde jeg ikke uden hans Samtykke begynde paa Saadant. Jeg gjorde imidlertid Lensmand Koren opmærksom derpaa, for engang, i Tilfælde af saadant Samtykke, at tage Gravningen fat. Ved derimod at udfritte en Dreng paa Gaarden om hvad han muligen kunde vide om de 2 Høie, der laae imellem Denne, og den sydligste Gravhøi, som nylig var randsaget, fortalte Drengen mig, at i den næstsydligste Høi var i sin Tid fundet et Gravkammer, der var tømret. Paa dets østlige og dets vestlige Side fandtes nemlig, som Vægge, en Stok af 1 Alens Høide, paa begge Sider temmelig fladhuggen, hvorimod Gavlerne i Syd og Nord vare opførte af Steenheller, ligesom og Taget var dannet ved Overliggere af Steen. Om Gravkammerets Dimensioner vidste han intet bestemt at sige, men meente, at det var omtrent saa stort, som det, der nys var fundet i den sydligste Høi og randsaget. Heller ikke vidste han at give om det i Samme Fundne anden Besked, end denne at der i Gravkammeret fandtes Krukker med Aske i, men som man ikke havde videre ændset. Skade er det, at ingen kyndig Oldgrandsker fik i sin Tid noget at vide om denne Høis Opkastning, da de tømrede Gravkammere ere saa yderst sjeldne, og der tillige muligen kunde for Antikvitets-Studiet have været et interessant Udbytte at vinde.

Neumann.

Asareligionen i Norge.

Fortsættelse. (See Urda 1ste Bind S. 317.)

Spørge vi nu, hvad have vore Forfædre i Asaolden troet? saa ere Eddaerne og Sagaerne den Kilde, af hvilken vi maae hente Svar paa hiint Spørgsmaal.

Alle Religionssystemer begynde gjerne med en Kosmogonie og Theogonie, og derfor ville ogsaa vi først hente af Eddaerne Oplysning om:

Hvorledes Guderne, Menneskene og Verden ere blevne til?

Der var en Tid, da Intet var — ei Jord, ei Hav, ei Himmel, kun et chaotisk Svælg, Ginnungagap kaldet. Siden opstode tvende Verdener, Muspelheim og Niflheim; hiin søndenfor bemeldte Gab og lys og varm, denne nordenfor, indhyllet i mørk Taage og kold. Ved de derfra udflydende kolde Vande opfyldtes den nordre Side af Ginnungagabet efterhaanden med Jis, som omsider smeltede ved den Hede, der naaede didhen fra Muspelheim. Da fik Draaberne Liv og tvende gigantiske Væsener, en Menneskeskikkelse, Ymer (Imer) og en Ko, Audumbla, fremkom. Ymer ernærede sig af Audumblas Melk, og Koen fandt Næring ved at slikke med Jis belagte Saltstene. Engang da Ymer var falden i Søvn og Sveed, blev under hans venstre Arm en Mand og en Qvinde til, og saaledes opkom den ældre Riimthursesslægt, som baade i ethisk og physisk Henseende stod langt under et andet Væsen, hvilket fremkom da Audumbla slikkede de med Jis belagte Saltstene. Dette Væsen af guddommelig Natur og Bure kaldet, fik en Søn, der heed Borr. Denne avlede (vist nok med en Qvinde af Riimthursesslægten) 3 Sønner, Odin, Vilir og Ve, som ved Skabelsen viiste deres Guddomsmagt. De dræbte Ymer, og i det Blod, der randt ud af den Dræbtes uhyre Krop druknede hele Riimthursecætten, paa een nær, Bergelmer, som i en Trækasse reddede sig med Sine, og blev Stamfader for den nye Jætteslægt, Gudernes og Menneskenes Fiender. Ymers Banemænd forvandlede hans Blod til det Jordkredsen omflydende Verdenshav og Jordens Vande; af hans Kjød dannede de Jorden; af hans Knokler og Tænder Bjerge og Stene; af hans Hjerneskal Himmelen, og Skyerne af hans Hjerne. Derpaa

satte de Solen, Maanen og Stjerner paa Himmelen, og bestemte deres Gang, og derved Dag og Nat, Maaneder, Aarstider og Aar. De himmelske Regioner, Ætheren, bleve af Odin udkaaret til Godheim, Gudernes Opholdssted, og i Asgard byggedes Slotte til dem. Fra Godheim anlagdes en glindsende Bro, Bifrøst (Regnbuen), ned til Midgaard, som bestemtes til Opholdssted for Menneskene. Utgarde, det golde Fjeldland, der paa hiin Side Verdenshavet strækker sig omkring Jordkredsen, anvistes Frostjætterne til Bolig, og Dvergene, hvilke som Insekter vare fremkomne i Ymers Kjød, men som senere ved en Gudebeslutning havde faaet menneskelig Skikkelse og Forstand, skulde boe under Jordskorpen, i Klipper og Stene.

Da hele Verdens Skabelse var fuldendt, og Midgaard var bleven skikket til at modtage sine Beboere, og prangede med sine utallige grønne Vækster, som de 3 skabende Guder havde dannet af Ymers Haar, skulde det første Menneskepar træde paa Skuepladsen. Engang, da Borrs Sønner gik ved Strandbredden, fandt de tvende Træer; disse toge de op, og dannede deraf de første Mennesker med en udødelig Aand. Manden kaldte de Ask og Qvinden Embla.

Førend jeg nu gaaer over til de enkelte Guder og Gudinder, vore hedenske Forfædre i Asaolden have dyrket, bør jeg først gjøre Læserne opmærksom paa, at de ei maae vente en udførlig Behandling af denne Gjenstand, men kun en kort Skizze, ei lærde Undersøgelser med mange Citater eller nye Anskuelser, men kun en simpel Beretning om det af Eddaerne almindelig Bekjendte. Jeg tog ved mit Arbeide fornemmelig Hensyn til Flerheden af Urdas Subskribenter, der for det Meste ikke høre til den saakaldte lærde Stand, men til den dannede Classe af Samfundet; disse, troede jeg, vilde med Fornøielse læse en kort og simpel Oversigt over vore Forfædres Gudelære, og overhoved Troesmeninger, men vilde mindre interessere sig for en Afhandling af større Omfang og mere lærd Udseende, i hvilken de enkelte Myther behandledes og forklaredes, og Sammenligning anstilledes imellem det nordiske Mytheſystem og Indiers, Persers, Grækeres og andre gamle og nyere Folkeslags. Fra alt dette har jeg for det Meste afholdt mig, og henviser dem, der ønske at læse lærde Undersøgelser om denne Gjenstand, til Finn Magnussens med dyb Lærdom skrevne mytholo-

giske Værker, hvilke ogsaa tilligemed Eddaerne, især have været den ypperlige Kilde, af hvilken jeg har øst den ringe Kundskab i den oldnordiske Troeslære, jeg maatte være i Besiddelse af. Endeligen vil jeg bemærke, at jeg med Flid har forbigaaet alt, hvad jeg anseer for ei at have hørt til den egentlige Folketro, men kun til Hedenoldens Theologie eller Dogmatik; hvilket jeg for Exempel antager at have været Tilfældet med den eddaiske Trefoldighedslære, med Læren om Verdenstræet Yggdrasill, og de ni mythiske Verdener.

Gudelære.

Vore hedenske Forfædre troede paa høiere Væsener, som antoges at have skabt, at vedligeholde og styre Alt, hvilke de tilskreve Veirligets Beskaffenhed, og Jordens Frugtbarhed, Lykke i Qvægavl, Fiskefangst og Jagt, det heldige Udfald af Handelsreiser og Vikingetog, Seieren over Fiender, og Fred indenfor Landets Grændser; alle timelige Goder, saasom et smukt Udvortes, legemlig Kraft, Helbred, Rigdom, Skjaldekonst, Veltalenhed, kort alle høiere intellectuelle Evner; endvidere et langt Liv hernede, og efter dets Ophør en nye salig Tilværelse hisset. Idet Forfædrene levende følte deres Afhængighed af hine mægtige Væsener, som de skyldte alt, indsaae de deres Forpligtelse til at vise dem Taknemmelighed, Tillid, og guddommelig Dyrkelse. De tænkte sig dem ellers i Menneskeskikkelse af forskjelligt Kjøn, levende i Ægteskab, overhovedet i Forhold, som ligne de menneskelige; de tale et eget Sprog, forskjelligt fra Menneskenes Tungemaal; omendskjøndt de naturligviis staae høit over Jordbeboerne, saa ere de dog ikke frie for menneskelige Fornødenheder, Tilbøieligheder og Lidenskaber — thi de spise, drikke og sove, spille, reise, forelske sig og føle Kjærlighedens Smerter og Glæder, de vredes, o. s. v. —: vel ere de ikke udsatte for Jordlivets mangfoldige Plager og Savn, men dog heller ikke aldeles befriede for Sorrig og Modgang. Nydelsen af Idunnas Æbler sikkrede dem dog stedsevarende Sundhed og en evig Ungdom lige til denne Verdens sidste Dag. Regin eller mere almindeligt Æser (Æsir) og Asynier kaldte man med et fælleds Navn de høie Guder og Gudinder. Deres Opholdssted satte man midt i Universet, i Godheim, oppe i Himmelen, Ætherrummet. Der havde de anlagt Asgard, hvorfra en glimrende Bro — Bifrost kaldet — fører ned til den af Menneskene beboede Jord. I Asgard havde de foruden Hovedslottet Valhal (hvorom

siden) bygget 12 store pragtfulde Palladser, hvoraf ethvert havde sit eget Navn og sin Eier, og hvilke kneise omkring Idasletten, Asastadens store Alminding eller Torv. Asgards høieste Punct var Hlidskialf; der havde Odin et Høisæde, og naar han sad i det, kunde han skue ud over hele Verden, og iagttage, hvad Menneskene nede i Midgaard foretoge sig. Ved Urdas Kilde under Asken Ygdrasill havde Guderne deres fælleds Forsamlingssted, hvorhen de hver Dag reed, for at raadslaae.

Gudinderne, som have foruden deres egne Slotte et fælleds Pallads i Asgard, Vingolf, tage ofte Deel i Asernes Møder og Raadslagninger, og ere tilstede ved Gudernes Gjæstebuder.

Iøvrigt troede man, at Asaguderne af og til besøgte Jorden, og aabenbarede sig for dens Beboere, samt at de kunde paatage sig alle de Skikkelser, de vilde, forvandle sig til Dyr, Fisk, Fugl eller hvilkensomhelst anden Gjenstand.

Efter Skabelsens Fuldendelse synes Vilir og Ve at have endt deres guddommelige Virksomhed, og ifølge Eddalæren er

Odin

den ypperste af Asaguderne, som for det Meste er hans Afkom, og hvilke allesammen ære og lyde ham, som Børn en Fader. Iblandt de mangfoldige Navne, han fører, og som have deres Grund i de forskjellige Egenskaber, der tilskrives ham, er det meest betydningsfulde: Alfader, fordi han er Alles, baade Guders og Menneskenes Fader, alle Tings Ophavsmand, Den, der vedligeholder Alt, og hersker over alle Ting, store og smaa. Alle de andre Guder have deres Vælde kun fra ham. Foruden at han er Gudernes Konge og Godheims øverste Beherster, har han med Hensyn til Menneskene specielt forbeholdt sig at styre Krige og Slag samt at uddele Seieren, i hvilken Egenskab han ofte kaldes Hærfader [1]). Fra Odin afledte Norges saavelsom de fleste germanisk-gothiske Folkeslags Konger og fornemste Slægter deres Herkomst. Den 4de Ugedag, Odins-

[1]) Om hans Navn Valfader og hvad dermed staaer i Forbindelse ville vi komme til at tale i Udødelighedslæren.

dag (contraheret Onsdag), er opkaldt efter ham. Høgen og Ravnen vare de ham især helligede Fugle; tvende Ravne, Hugin og Munin, sender han ud hver Morgen, saasnart det gryer ad Dag. De flyve vidt og bredt omkring; ved Middagstid komme de tilbage, og siddende paa Odins Skuldre hviske de ham i Øret, hvad de have seet eller hørt.

Man tænkte sig Odin som en Mand af et meget ærværdigt Udseende, og med et særdeles stort og langt Skjæg, hvorfor ogsaa Digterne gave ham ofte Navn af Sidskjæg.

Han kjører i en Vogn, eller rider paa sin hvide ottefodede Hest Sleipnir, som bærer ham igjennem Luften og over Havets Bølger.

Den første Søn, Odin avlede med sin Ægtefælle Frigga er den tappre, i Legemsstyrke alle Guder overtræffende

Thor,

Gud for Torden og Lynild. Hiin fremkommer, naar han i sin Vogn, som trækkes af 2 Bukke, ager hen over Himmelens Hvælving; Denne, naar han slynger sin under Navn af Miølnir berømte korsdannede gloende Hammer, som havde den Egenskab, at den aldrig forfeilede sit Maal, og altid kom af sig selv tilbage, naar Thor havde kastet den. Thor knuser dermed Guders og Menneskers Fiender, Jætter og andre onde Dæmoner (Trolde), hvis evige Modstander og ivrige Forfølger han er. Imod Disses Efterstræbelser ventede man Beskyttelse af den mægtige Tordengud, hvilken man med Hensyn til hans Egenskab som den tordnende og lynende anviiste et eget Rige, som ikke var i Ætheren, men i de lavere himmelske Regioner, og kaldtes Thrudvang eller Thrudheim. For Resten eiede han det store Pallads, Bilskirnir med 540 Sale. Den 5te Dag i Ugen fører hans Navn — Thorsdag — og den 1ste Maaned kaldes i vore Almanakker Januar eller Thorsmaaned.

Af alle Guder var Thor den, der blev dyrket meest i Norge, hvilket vi siden ville vise.

Njord (Njordr)

var født i Vanaheim [1]), men da Vanerne ifølge en Fredsslutning havde givet ham som Gidsel til Aserne, blev han optaget i Disses Tal og beboede Himmel-

[1]) Efter Finn Magnusens Fortolkning Skyluften.

slottet Noatun. Han er Gud for de seilbare Vande og raader for Vindens Gang. Til ham især bad Søemanden og Fiskeren om Medbør, lykkelig Reise og Held i deres Foretagender. Han giver sine oprigtige Dyrkere stor Velstand, thi hans Rigdom er umaadelig, saa at man i Hedenolden ogsaa pleiede at sige om en meget riig Mand: "han er riig, som Njord.

Frey (Freyr),

Njords Søn og Broder til Freia, raader for Solskin og Regn og derved for Jordens Afgrøde. Det er ham, som giver Hyrden Trivelse paa hans Hjord, og Agerdyrkeren mange og fulde Ax. Det ham helligede Dyr var Vildgalten, og en saadan med gyldne Børster hører til hans Attributer. Man tilskrev ham et Sværd, der dræbte af sig selv; desuden eiede han Skybladner, det bedste og konstigste af alle Skibe, foræret ham af to konstrige Drenge, der havde bygget det. Det har altid Medbør og kan lægges sammen, som et Klæde.

Baldur,

Odins og Friggas Søn, boede i Palladset Breidablik. Han skildres som saver, mild og god, retfærdig, veltalende, og blev høiligen elsket af alle Guder. Mythen fortæller om ham: Da Spaadommen havde forudsagt hans sørgelige Endeligt, svære Drømme bebudede ham det selv, og tunge Anelser derom opfyldte Asagudernes Bryst, tog hans ømme bekymrede Moder alle Ting i Eed, at de ei skulde skade Baldur; kun af en Telning — Mistelteen — (viscum album, en bestandig grøn Snylteplante), der voxede østen for Valhal, havde Frigga forglemt at kræve Eden, og deraf benyttede den ondskabsfulde Loke sig. Han henter Misteltenen, giver den til den blinde Gud Hødur, og overtaler denne, der ei anede de sørgelige Følger, at kaste den under en Leeg efter Baldur. Gjennemboret segnede Denne død ned; maalløse af Forskrækkelse stode Guderne en Stund omkring Liget, omsider brast de i lydelig Graad. Loke undgik ikke Asagudernes retfærdige Hævn for sin Udaad (hvorom siden); ogsaa Hødur, omendskjøndt kun den lumske Lokes Redskab, faldt siden for Blodhævnerens Haand, og dræbtes af Baldurs Broder Vali, da Denne kun var een Nat gammel. Asaguderne førte Baldurs Liig til Søen, og beredede paa hans Skib et Baal, hvorpaa de lagde det døde

Legeme tilligemed hans Hest og Ridetøi. Da Baldurs Hustru, Nanna, saae Anstalterne til Liigbegjængelsen, brast hendes Hjerte af Sorg, og hun blev lagt ved Siden af sin elskte Mand paa Baalet, som Thor signede med sin Hammer.

Heimdall,

ligeledes en Søn af Odin og født af 9 Mødre, er Gudernes Bevogter, og beboer Slottet Himmelbjerg (Himinbjørg), beliggende ved den øverste Ende af Bifrøst, den Himmelen med Jorden forbindende Bro, hvor han er sat som Skildvagt. For at kunne rygte det ham overdragne Hverv, har Odin givet ham de dertil fornødne Egenskaber. Han behøver mindre Søvn end en Fugl, øiner Alt rundt omkring sig i en Fraastand af 100 Raster, og seer om Natten ligesaagodt, som om Dagen. Hans Horelse er saa fiin, at han hører Græsset gro paa Marken, og Ulden voxe paa Faarene. I den ene Haand holder han et Sværd, og i den anden en Luur, Gjallarhorn kaldet, hvis Lyd høres overalt.

En Broder af Heimdal er Bragi, Gud for Veltalenhed og Poesie. Retfærdighedens Gud, hvis Domstol er den retfærdigste blandt Guder og Mennesker, var Forseti, Baldurs og Nannas Søn. Han beboer Himmelslottet Glitner, hvis Vægge og Stolper ere af Guld, og Taget af Sølv. Tyr (udtal Tir), Odins Søn, stærk, modig og viis, var Styrkens og Krigens Gud. Han sagdes at være eenhaandet, fordi Fenrisulven, førend den blev lænket, havde afbidt hans Høire.

Foruden de hidindtil anførte regner den yngre Edda Vidar, Vali og Uller til de 12 høie Æser, paa hvilke Menneskene skulde troe, og hvem de bør vise guddommelig Dyrkelse. Uller, Sifs Søn og Thors Stedsøn, kaldes i Skalda Jagtens Gud; han skildres som en udmærket Buestytte og som den bedste Skiløber; hans Bistand bør man anraabe i Tvekamp. Vidar, i Almindelighed den tause Gud kaldet, en Søn af Odin og Grida, troedes at være næst efter Thor den stærkeste af alle Guderne. I den sidste Kamp skal han dræbe Fenrisulven. Vali, en Søn af Odin og Rinde, er tapper i Strid og en god Skytte. Han og hans Broder Vidar ere de eneste af alle Guder, der i Ragnarøkr ei finde deres Død. Foruden de hidindtil nævnte Guddomme kunde endnu omtales Hermoder, som kaldes Odins Søn, uden at der dog tillægges ham synderlig Magt og Anseelse. Den Omstændighed, at han af Asaguderne engang i

et Ærinde blev sendt til Hels Rige, synes at have givet Anledning til, at man tænkte sig ham som Gudernes Sendebud.

Havguden Ægir hørte ikke til Asagudernes Slægt, men dyrkedes i en Old, der gik foran Asalæren og Gothernes Indvandring. Mindet om ham vedligeholdtes alligevel, og han nævnes i Eddaen, hos Skjaldene og i Sagaerne.

Førend vi gaae over til Asynierne, maae vi først omtale

Loke (Loki).

Han var i Begyndelsen Asagudernes Ven, og havde endog sluttet Fostbroderskab med Odin, men siden, da han engang havde spist en ond Qvindes halvstegte Hjerte, forandredes pludselig hans hele Natur; han blev Gudernes (iblandt hvilke han ellers vedblev at færdes) og Menneskenes Skjændsel; yderst slu og løgnagtig, svig- og rænkefuld i høieste Grad, forsømte han ingen Leilighed til at gjøre Guder og Gudinder Fortræd, forbittre deres Glæder, at forvolde dem Sorg og Kummer. Ogsaa Menneskene, som Gudernes Yndlinge, forfulgtes af hans Ondskab og Had til det Gode, hvorfor vore Forfædre i Asaolden ogsaa betragtede ham som Ophav til det Onde, og dets Repræsentant i physisk og ethisk Henseende, og havde omtrent de samme Tanker om ham, som den store Masse iblandt de Christne fordum har havt om Djævelen, dog med den Forskjel, at man tænkte sig Lokes Udvortes at være smukt. Hans Hustru hed Sigyn, men han boled med andre, og avlede med den fæle Angurbode i Jotunheim de 3 Uhyrer: Hel, som Odin forviste ned til Underverdenen, hvis Beherskerinde hun da blev; Midgaardsslangen, som Odin lod bringe til det Jorden omgivende Hav, i hvilket den bugter sig saa, at den bider sig i sin Hale, og Fenrisulven. Denne blev i Førstningen opfødt i Godheim; Tyr var den eneste af alle Guderne, som vovede at nærme sig Uhyret, og give det Mad. Da Guderne saae, at Fenrisulven hver Dag blev større og frygteligere, lagde de den i Lænker. Mange Gange rev den disse itu; men tilsidst blev den hildet, og belagt med meget faste af konstrige Dværge smedede Kjæder, dog ikke førend han havde afbidt Guden Tyrs høire Haand. Forgjæves raser det lænkede Uhyre, tuder og fraader forfærdeligt, og stræber at slide sig løs — men først ved Verdens Undergang vil det lykkes den.

Hvorledes Loke forvoldte den fromme Baldurs Død, er alt fortalt.

Frygtende Gudernes retfærdige Hævn for hiin Udaad, tog han Flugten, men fra Hlidskjalf af opdagede Odin hans Tilflugtssted. Da Aserne kom didhen, for at gribe ham, forvandlede han sig til en Lax, og først efter megen Møie lykkedes det at fange ham. Efterat han var bleven nødt til at antage igjen sin egentlige Skikkelse, førte Guderne ham ind i en underjordisk Hule, og lænkede ham der fast til Klipperne. En Slange blev lagt saaledes over ham, at dens Gift ideligen skulde dryppe ned paa Lokes Hoved og Ansigt, men hans trofaste Kone staaer ved hans Side og opfanger paa en Hud den neddryppende Edder; har denne opfyldt Huden, saa lader Sigyn Giften flyde af; men medens hun er beskjæftiget dermed, drypper Giften ned paa Lokes Ansigt, og de voldsomme Smerter, han da lider, bringe hans Krop til at ryste saa frygteligt, at hele Jorden skjælver, og dette er Aarsag til Jordskjælvene. Først ved Verdens Undergang endes Lokes Pinsler, og han sprænger sit Fængsel. I den sidste frygtelige Kamp imellem Guderne og deres Fiender, dræbe Loke og Heimdall hinanden indbyrdes.

Asynier.

Den fornemste af alle Gudinder er Himmelkongens Gemalinde Frigga, som boer i Palladset Fensal. Hun kjender noie til Menneskenes Skjæbne, men aabenbarer den ikke. Den næste Plads iblandt Asynierne efter Frigga indtager den skjønne Freia, Niords Datter og Freyrs Søster. I Folkvang har hun sit Sæde, og boer i det pragtfulde og store Pallads Sesrumnir. Halvdelen af de sværdslagne Mænd er hos hende. (see Udødelighedslæren). Hun er Kjærlighedens Gudinde og hjælper dem, der i Elskovsanliggender henvende sig til hende. Ogsaa Barselqvinder, der anraabe hende, yder hun Bistand. Efter hende er det, at fornemme Koner kaldes Fruer, og Fredagen var den hende helligede Dag. Naar hun kjører ud, trækkes hendes Vogn af tvende Katte. Hun eier et berømt Halssmykke, Brisingamen kaldet. Hendes Mand var Odr, og da Denne var længe borte paa fjerne Reiser, fældte hun gyldne Taarer. Med ham blev hun Moder til Hnos og Gerseme, to ved Skjønhed udmærkede Piger.

Flere Gudinder ere Freia underordnede, saasom Sjofn, som vender Menneskenes Sind til Kjærlighed; Lofn formaaer at forene trofast Elskende med hinanden trods alle Hindringer; Vør eller Vara hører de Løfter og Eder, som Elskende sværge hinanden, og straffer den Troløse.

Af de øvrige Asynier kunne især mærkes: Idunna, Bragis Hustru, som forvarer i en Æske de Æbler, hvis Nydelse sikrer Guder og Gudinder en evig Ungdom. Saga, Historiens Gudinde, boer i Himmelslottet Søkvabeck. Odin besøger hende hver Dag, og drikker med hende Vin af gyldne Kar. Hildur, Krigens Gudinde, var vel egentlig kun en Valkyrie. Eir var Gudinde for Lægekonsten, Snotra for Forstand og gode Sæder; ugifte Møer staae under Gefiones Beskyttelse. Gerde, Freyrs skjønne Elskede, var oprindeligen en Jættedatter, og blev ved sin Forbindelse med Freyr ophøiet til Asynie. Det samme var Tilfældet med Skade, en Datter af Jætten Thiasse, og gift med Niord [1]). Hun elsker bjergfulde Egne, og løber paa Skier efter vilde Dyr, hvoraf vi vel tør slutte os til, at hun blev anseet som Jagtens Gudinde. De qvindelige Væsener i Godheim, der nævnes som henhørende til de fornemste Gudinders Hofstat, saasom Fulla, Friggas Tærne, som opbevarer hendes Pynt, ere vel ikke andet, end digteriske Personificationer. Ran, Havguden Aegirs Hustru, hører, ligesom hendes Gemal, en ældre Troe til. Om Thorgerd Hørgabrud ville vi senere hen tale særskilt. Det samme vil jeg forbeholde mig med Hensyn til Nornerne, eller de 3 vise Møer, Urda, Verandi og Skuld, hvilke Navne betegne Fortiden, Nutiden og Eftertiden. De opholde sig i et pragtfuldt Pallads ved Urdas Kilde under Asken Yggdrasil, som de hver Dag vande med det af Kilden øste Vand.

Udødelighedslære.

Vore Forfædre i Asaalden satte Priis paa dette Liv, og nød i fulde Drag denne Verdens Glæder og Goder, saalænge de kunde nydes. De forbit-

[1]) Naar i Ynglingasaga Skade siges at have været ved Odin Moder til Sæming, saa er det neppe overensstemmende med Eddaen.

trede sig ei deres jordiske Tilværelse ved en rigoristisk pietistisk Moral; de fordømte ikke uskyldig Munterhed og Glæde, undertrykkede ikke voldsomt den sandselige Menneskenaturs Fordringer, tilbragte ei som Eneboere i Udmarken eller indenfor skumle Mure et glædesløst Liv med Fasten, Bøn og Bod. Intet saadant, hvorved sildigere Slægter indbildte sig at faae særdeles Krav paa Himmerige, fandt Sted iblandt Asareligionens Bekjendere. **Disse elskede og nød Livet, uden at frygte Døden.** Vi vide, hvilke tappre Kjæmper de have været, og det er ei vanskeligt at see, hvad der har frembragt hine Helteslægter. De vare jo Børn af en krigersk Old, som elskede blodig Vaabendyst, ansaae Feighed for den største Last, erklærede Tapperhed for Cardinaldyden. Jo flere mandige Bedrifter Manden havde udført, desto større Agtelse og Berømmelse blev ham til Deel iblandt hans Samtidige, desto mere kunde han gjøre Regning paa hæderfuldt Eftermæle, at leve efter Døden i Folkemund, og i Skjaldenes Sange. Maatte allerede dette være en kraftig Spore til at udmærke sig ved tappre Bedrifter, saa bidrog dog Asadyrkernes religiøse Troe endnu mere til at danne dem til Helte. **Sjælens Udødelighed var en af Asareligionens væsentligste Troesartikler.** "Odin skabte Mennesket og gav det en Aand, som skal leve og aldrig forgaae, om end Kroppen bliver til Muld eller brændes til Aske". Døden var for Asadyrkerne kun en Palingenesie, Overgangen til et bedre Liv, dersom man her paa Jorden havde gjort sig værdig dertil, hvilket bedst kunde skee ved Manddomsbedrifter. Denne religiøse Overbeviisning frembragte hiint Sindelag, der ansaae saavel Seier som Fald for gode Kaar, der ei skyede nogen Fare, men tvertimod opsøgte den med Begjærlighed. Thi hvorfor skaane et Liv, som skulde fornyes, hvi frygte Døden, som ikkun var Fødselen til en bedre Tilværelse? Hvo, som havde udført tappre Bedrifter, hærjet rundt omkring, og for hvis Arm Fiender vare faldne i blodig Dyst, lod roligen Nornerne raade, ventede med freidigt Mod paa den Time, han skulde kaldes heden, sagde med Glæde Livet og dets Nydelser Farvel, naar Blodet strømmede ud af de dødelige Saar, som hiin nordiske Helt, om hvilken Saxo Grammaticus beretter: "Han faldt, han loe, han døde". Helst opgav man Aanden i blodig Vaabenbrag paa Valpladsen; at døe Straadød — den Tanke havde noget Rædsomt for Asaoldens Helteſjæle, thi da nærede man et Slags hemmelig Frygt for, ei at være værdig nok til Forjættelserne om hiint Liv, at blive tilbageviist fra Valhallas Porte. Valhal (de

Sværddræbtes Hal) nemlig var ifølge den herskende Troe Odins store Hal oppe i Asgard. 540 Døre gik ind ad Hallen, og hver Dør var saa bred, at 800 Mand kunde gaae jævnsides derigjennem. Taget var tækket med gyldne Skjolde, saadanne glindsede ogsaa rundt omkring paa den store Sals Vægge. Til denne kostelige Hal lod Odin af Valkyrierne (saaledes kaldet, fordi de havde det Hverv, at udkaare paa Valpladsen dem, der skulde fare til Odin), som paa vingede Heste droge piilsnart igjennem Luftens umaadelige Regioner, hente de paa Kampladsen faldne Krigeres Sjæle; der modtoges overalt Manheims tappre Helte, naar deres Livs første Periode var udløben, og levede fra nu af sammen med Odin og de øvrige Æser, med Fortidens navnkundige Mænd, om hvis Bedrifter Skjalden havde sjunget, Sagnet fortalte, Bautastenen vidnede, med deres før dem hedengangne Slægtninger og Venner. Med et fælleds Navn kaldtes alle de, der vare i Valhalla, Einheriar, hvis Mængde ei kunde tælles. De ere ikke som Grækernes og Romernes i Elysium optagne Afdøde Skygger, luftige Væsener, men have Kjød og Blod, og ere atter blevne beklædte med det selvsamme Legeme og Ansigt, de have havt her. Livet hisset er overalt kun en Fortsættelse af Dette; den jordiske Tilværelses Tilbøieligheder og Sysler følge didhen, men frie for Jorderigets Nød, Sorger og Ufuldkommenheder henlever man der i Odins Slot sine Dage, i Fryd og Gammen. Valhallas Glæder vare for den Troende ei nogen Hemmelighed, ei blot en dunkel Anelse. Alle det sandselige Menneskes Fordringer ventedes der med fast Overbeviisning tilfredsstillede; man troede at forefinde Alt igjen — og det i en høiere Grad —, som havde været det jordiske Menneske kjært — Kamp, Jagt, Leeg og lystigt muntert Vennelag. Hver Dag drog man ud til Kamp paa Odins evig grønne Vange; mange saaredes i den blodige Leeg, men deres Vunder helbrededes en liden Stund efter af sig selv igjen; mange faldt, men levede efter ganske kort Tid op igjen; karske rede de hjem fra Kampladsen, og satte sig i Enighed tilbords i Odins Sale; under Skjemt og Lystighed spiste man af sine Yndlingsretter, især Flesk, den gamle Nordboes kjæreste Mad. Vildbassen Serimner forslaaer til alle Æser og Einherier; hver Dag vorder den stegt og spist, men bliver og hver Dag heel igjen. Stærkt Øl og Mjød findes i stor Overflødighed, saa at Alle kunne blive drukne. Odin, der sidder ved et Bord for sig selv, drikker kun Viin, og nyder

ikke andet; vel ſættes ogſaa Mad foran ham, men denne giver han til ſine hos ham liggende Ulve, Geri og Freki. Himmelſke Møer, de ſkjønne Valkyrier, opvarte Einherierne ved Bordet, ikjænke og række dem Hornene og fylde disſe igjen, ſaaſnart de ere tømte [1]).

Omendſkjøndt Valfaderen iſær havde tilegnet ſig dem, der faldt i Kampen, og ſværdſlagne Mænd fornemmeligen anſaaes for hans udkaarne Sønner, ſaa tør vi dog ikke antage, at Adgangen til Odins Hal var alle Andre formeent. Rigtignok ønſkede man helſt at komme hisſet med blodigt Saar, thi da først troede man ſig fuldkommen værdig til Einheriernes Selſkab, og derfor kunde det vel hænde, at, naar man, hvorlidet man end havde ſkyet Fare og Død, alligevel ikke fandt ſamme paa Valpladſen, ei ſegnede i blodig Dyſt, ikke faldt i Holmgang og Tvekamp for Modſtanderens Sværd, ei for Blodhævnerens Arm — men blev kaſtet paa Sotteſengen og maatte befrygte, at Sygdommen vilde overmande Legemet; i ſaadant Tilfælde eller naar Alderdomsſvaghed truede med ſnart at bringe Pulſerne til at ſtandſe, kunde det vel hænde, at Nordboen ſtyrtede ſig ſelv i ſit Sværd eller bad en af ſine Venner, at give ham Baneſaaret; og da først, naar Blodet ſtrømmede ud af Legemet, følte man ſig beroliget, og ingen Frygt for at komme til Hel, forbittrede Aſadyrkerens ſidſte Timer, men han ſkiltes fra Livet med det glade, faſte Haab ſnart at være hos Odin. Den jordiſke Odin ſkal have givet til Efterligning det første Exempel paa, at mærke ſig med Geirsodd, det er at tilføie ſig dødelige Saar med en Spydsod; kunne vi heraf end ſlutte, at hiin Skik har været herſkende i Aſareligionens tidligſte Periode, ſaa er den dog ſenere hen gaaen af Brug, og jeg kjender i den virkelig hiſtoriſke Tid ikke et eneſte beſtemt Exempel derpaa; men vel mangfoldige paa Selvmord i Almindelighed. At lægge Haand paa ſig ſelv anſaae Aſareligionens Tilhængere ei for nogen utilladelig Gjerning, men tvertimod for en Handling, der røbede Mod, og fortjente hæderfuldt Eftermæle. Vatnsdælaſaga fortæller et Exempel paa Selvmord, ſom godt characteriſerer vore Forfædres Tænkemaade. En Mand fra Romsdalen ved Navn Ingemund, der i Harald Haarfagers Tid var vandret ud til Island, blev der dræbt. Da Efterretningen herom kom til

[1]) Den engang herſkende Mening, at Einherierne ſkulde have drukket af dræbte Fienders til Pocaler ombannede Hjerneſkaller, grunder ſig, efter hvad den lærde Finn Magnuſen har viſt, paa en feilagtig Fortolkning af en Strophe i Regnar Lodbroks bekjendte Dødsſang.

hans Ven Eyvind, kaldte Denne een af sine Trælle til sig, og talte saaledes til ham: Gaae hen og fortæl min og Ingemunds fælleds Ven, hvad Du saae mig at gjøre. Da han havde sagt dette, gjennemborer han sig med sit Sværd. Trællen iler til Gautr, beretter Denne, hvad Eyvind havde sagt og gjort, og Gautr følger strax Vennens Exempel. Der kan neppe være nogen Tvivl om, at Vennernes Fremgangsmaade havde sin Grund deri, at de saasnart som muligt atter vilde blive forenede i Valhal.

For der at opvarte deres afdøde elskede Herrer, hændte det ikke saa sjelden, at Trælle dræbte sig selv, og lode sig brænde med deres Herres Liig. Saadanne Trælle saavelsom de, der kom i deres Herrers blodige Følge, troede man kunde være i Valhal, ellers ansaae man Trællestægten udelukket fra Asgard, og anviste dem efter Døden Bolig i Thrudvang, Tordengudens Rige (Himmelens lavere Regioner). Om Trællenes Kaar og Sysler der veed man Intet [1]). Intetsteds læser man om, at fribaarne Mænd efter deres Død skulde komme til Thor; vel skal paa en i Norge funden Runesteen den Afdødes Sjæl anbefales til Thor, men da Inscriptionen ikke var aldeles læselig, og Fortolkningerne derom ere tvivlsomme, kan vel neppe nogen videre Slutning uddrages derfra.

Synes end eddiske Steder at udelukke fra Valhalla alle dem, der døde af Sygdom og Alder, saa har dog dette sikkert ikke været den almindelige Folketro. Vel var det herskende Mening, at man fornemmeligen som sværdslagen Mand vilde komme til Odin, og i Asernes og Einheriernes Samfund, men alligevel vilde det være urimeligt, at paastaae, at den tappre Mand, som Nornerne ei lod falde i Kampen, men som Sygdom eller en brat Død kaldte bort fra Livet, ikke skulde have kunnet gjøre Regning paa at komme til Valhal. Nei! Dets Glæder troede man vist ikke at være formeent Nogen, der havde udmærket sig ved tappre Bedrifter, hærjet vidt, nedlagt Mange; en Saadan blev ikke tilbageviist fra Valfaderens Hal, om han end ei kom med blodige, friske Saar. Naar Harbardssangen siger, at Odin eier Jarlerne, saa kan man deraf slutte, at Disse og overhovedet ætstore og anseete Mænd troedes at komme til

[1]) Flere Lærde have antaget, at den Tro, at Trællene efter deres Død tilhørte Thor, skal være opkommen deraf, at man meente at de af Gotherne undertvungne og ifølge Krigsretten til Træle gjorte finske Stammer kom tilbage til deres oprindelige Gud.

Odins Hal ogsaa uden at være faldne i Strid. Endnu mere gjælder det om dem, der kunde aflede deres Herkomst fra Guderne, som vist ikke vilde nægte deres Afkom Plads i det himmelske Asgard. Det faldt vist ikke nogen Asadyrker ind, at antage, at Harald Haarfager eller andre Konger af Ynglingaætten, hvilke døde af Sygdom eller Alder, derfor ei skulde komme til Valhal.

Regnar Lodbrok faldt, som bekjendt, ei for Sværdet, og alligevel lader Forfatteren af hans Dødssang ham være glad ved den Tanke, at Gjæstebud tilberedes udi Odins Pallads. Paa samme Maade haabede hine tappre Islændere Skalagrim, Eigill, Geirmund Heljarskinn og fl. a. at komme efter deres Død til Valhal, omendskjøndt de døde af Alderdom. Vi tør altsaa antage, at der ifølge Folketroen ei altid udfordredes Død paa Valpladsen, eller blodige Saar, for at blive deelagtig i Valhals salige Liv, men at dette dog var formeent Enhver, der ei havde udmærket sig ved Manddom og tappre Bedrifter. Heller ikke udfordredes blot Disse til at træde ind i Einheriernes Samfund; ei blot den feige Usling var fordømt til Hel, men, om end mange menneskelige Svagheder, Lidenskaber, ja selv Laster, kort sagt, meget, som en strængere Moral fordømmer, ei udelukkede Asadyrkerne fra de himmelske Boliger, saa var dette dog Tilfældet med den lumske Morder, Den, som havde brudt svorne Eeder, Den, som havde fornærmet de høie Guder, og ranet deres Templer, hvor tapper Mand han end for Resten kunde have været. Islænderen Hrapp havde af Hævngjærrighed sat Ild paa et af Hakon Jarls Gudehuse, og da Jarlen derpaa besøgte Stedet, yttrede han: Sligt straffe Guderne ikke altid strax, men bortviist bliver den Mand, der har begaaet denne Udaad, fra Valhal, og kommer der aldrig.

Man har været i Uvished om, hvorledes den yngre Eddas-Beretning, at Halvparten af de Faldne skulde tilhøre Freia, skal forklares. Men idet vi vel med Føie tør antage, at vore hedenske Forfædre ei kunde tænke sig et Ideal af sandselig Velvære, hvis Realisation de ventede i Gudernes Rige, uden de sandselige Drifters Tilfredsstillelse, saa falder den Slutning af sig selv, at Samqvem imellem Mand og Qvinde antoges hisset at ville finde Sted. Flere eddiske Steder pege hen paa, at man troede, at det Kjærlighedsbaand, der havde forenet Mennesker af forskjelligt Kjøn paa denne Side af Graven, ei for evig vilde blive løst ved Døden, men at man i Salighedens Boliger atter vilde blive

forenet med dem, man her havde elsket. Og derfor kunde det vel hænde i Asareligionens ældre Periode, at man efter den Elskedes Død selv forkortede Livet, for ei længe at føle Adskillelsens Smerter. Til Freia i Folkvang meentes Qvinderne at komme efter Døden, og der at nyde Lykksalighed. Der modtoge de de elskede Einheriers Besøg, som der tilbragte den halve Deel af deres Tid, Natten, saa at Digterne vel kunde sige, at Freia eiede Halvparten af de hedengangne Helte. Ei blot Eddaen beretter, at Qvinderne efter Døden skulde være hos Freia, men ogsaa Sagaerne omtale denne Mening, hvilken altsaa maa have været almindelig Folketro. Da Thorgerde, Eigills gifte Datter, blev spurgt af sin Moder, om hun havde spiist, svarede hun: Ikke har jeg spiist og ikke vil jeg spise, førend jeg kommer til Freia. Til Denne kom dog blot de Qvinder, der ved Ægteskab eller Kjærlighedens Baand havde været knyttet til en af Einherierne; thi afdøde Møer modtoges ifølge den prosaiske Eddas Beretning af den jomfruelige Gudinde Gefion. Vi have hidindtil lært at kjende Odins, Thors, Freias og Gefions Boliger som Opholdssteder for afdøde Mennesker; men at i det mindste enkelte Personer eller rimeligere en heel særegen Sect blandt Asadyrkerne har antaget, at skibbrudne Mænd eller overhovedet Saadanne, der havde fundet deres Død i Havets Bølger, bleve af Havgudinden Ran opfangede i et Næt, og derefter førte til hendes glimrende Bolig nede paa Havets Bund, bevise ei blot flere eddiske Steder, men ogsaa Sagaerne, og den Talemaade: at fara til Ranar, hvilket betydede det samme, som at drukne. I en frygtelig Storm, i hvilken Skibet var nær ved at forgaae, hugger Frithjof en stor Guldring i Stykker, og uddeler Disse iblandt sine Mænd "paa det at de ei skulde mangle Guld, naar de kom til Ran". Dette Sted modsiger paa det Bestemteste Schønings Paastand, for hvilken han heller ikke anfører noget Beviis, at de, som druknede, troedes at blive til Intet.

Da Ægir og Ran uden Tvivl ere Guddomme, der dyrkedes af de finske Folkeslag, saa er den før omtalte Tro vist nok en Levning fra Perioden før Gothernes Indvandring og Asalærens Udbredelse. At hiin Mening i Asareligionens senere Tid ei har været almindelig viser et Sted (dersom jeg ellers forstaaer det rigtigt) i den skjønne med dyb Følelse digtede Sang, i hvilken den sørgende Fader Egill beklager Tabet af sin elskede Søn, der havde fundet sin

Grav i Bølgerne. Vel giver Egill Ran Skylden for Sønnens Død, men antager dog, at han er kommen op til Odin i Godheim.

Det er ei uden Sandsynlighed, at der engang har været en Tid, da man troede, at Alle efter Døden kom ned til Underverdenen, hvor man naturligviis ikke tænkte sig Opholdet saa sørgeligt, som senere hen, hvorfor ogsaa Baldur og hans Banemand Høder anvistes Opholdssted der, ligesaavel som Sigurd Fafnersbane. Men siden troedes alle Gode og Tappre at komme op til Valhall i Ætheren, og til Underverdenen, Helheim, kom kun de Onde og Feige. Det glædesløse, af Savn og Kidelser ledsagede Liv, som Helheims Beboere førte, dannede en skjærende Contrast til Einheriernes i Valhall; istedetfor at Disse levede sammen med Odin og Aserne, stode Hine under den hæslige Hels, Lokes og Angurbodes Datters, strenge Herredømme.

Tilsidst kunne vi ikke forbigaae med Taushed enkelte Asadyrkeres besynderlige fra den almindelige Tro afvigende Mening, at de efter Døden vilde komme til at boe i deres Gravhøie, eller nyde et lykſaligt Liv i visse jordiske Bjerge. Da Flere paastaae, at mange Finlapper endnu skulle have en saadan Mening, saa kunne vi maaskee med Føie antage, at hiin Mening er en Levning fra en Religionstro, ældre end Valhallalæren og Asathor. Saameget er vist, at Thorolf Mostrarskæg, som i Harald Haarfagers Tid flyttede fra Mostersøen, hvor han havde været Forstander for et Thorstempel, til Island, troede, at han og hans Frænder efter Døden skulde komme til at føre et lykſaligt Liv i et Fjeld (Helgafjeld), som var beliggende i Nærheden af hans Gaard, og i Omkredsen af det Land, han havde helliget til Thor. Hvor herskende den Tro var, at Thorolfs Æt efter Døden vilde komme til Helgafjeld, viser en Fortælling i Eyrbyggiasaga. En Aften bemærkede en af Thorstein Torskebiders (Thorolfs Søns) Trælle, at Helgafjeldet aabnede sig paa den nordre Side, og han kunde see Ild derinde og hørte Hornklang og Glædesstøi, samt hvorledes man bød Thorstein velkommen og bad ham, at tage Plads i Høisædet lige over for hans Fader. Dagen efter fik man at vide, at Thorstein var druknet, medens han var ude og fiskede, netop paa samme Tid, da Karlen havde havt hiint Syn. Flere Exempler paa, at Enkelte troede, at de efter Døden vilde komme i visse Høie, give Sagaerne og Landnamabok.

Mange have paastaaet, at vore Forfædre skulde have troet paa Sjæ-

levandringen, eller med andre Ord, at de skulde have havt den Tro, at nye menneskelige Legemer kunde besjæles af de Afdøde. Men Valhallalæren og overalt den Mening, man havde om Døden, at den var en ny Fødsel, ved hvilken Sjælen gik over til en anden Skueplads, hvor den atter blev beklædt med et Legeme, aldeles ligt det, man før havde havt, strider efter min Formening imod Sjælevandringen, og Denne kan neppe have været et til Asareligionen henhørende Dogma. Finde vi end i Eddaen enkelte Hentydninger paa hiin Lære, saa bør dette dog kun ansees for Digternes individuelle Mening, og naar i Sagaerne fortælles om Folk, som bleve endrborinn (gjenfødte), saa bør Dette ansees som et Slags Overtro, der ei havde Medhold i Asareligionens Troesartikler. Ligesaa hører Troen paa Gjengangere (Drauger), og Alt, hvad Sagaerne fortælle om dem, til hine Tiders Overtro, men ikke til den egentlige Religionslære. Det forholder sig dermed som i vore Dage med Almuens Tro paa, at Folk efter Døden gaae igjen.

Verdens Undergang.

Der vil engang komme en Tid, da det nuværende Verdenssystem atter forgaaer, Menneskeslægten tilintetgjøres, og den af Samme beboede Jord atter bliver et Chaos. I Jordens sidste Tider vil der iblandt Menneskene herske den høieste Grad af moralsk Fordærvelse. Havesyge vil foraarsage, at alle menneskelige Baand løses; for at tilfredsstille hiin Lyst, ville Brødre dræbe hinanden, Forældre uden Skaansel myrde deres Børn, Børn deres Forældre. I 3 Vintre (Aar) ville Menneskene rase imod hverandre, og hele Verden blive hjemsøgt af Blodsudgydelse og Krig. Menneskeslægten vil da være moden til Undergang. Fimbulvetur, den store Vinter, tager sin Begyndelse. I tre samfulde Aar vil der slet ikke være nogen Sommer; Solens Straaler have tabt deres Magt; barske kolde Vinde blæse ideligen, Sneen syger fra alle Kanter, og stærk Frost tilintetgjør al Vegetation. Endeligen nærmer sig Verdens sidste Dag, Ragnarok, Gudernes Tusmørke, er forhaanden. Solen og Maanen komme ei mere tilsyne, Stjernerne forsvinde af Himmelen, hele Jorden skjælver og Bjergene styrte sammen. Alle Elementer ere i Oprør — alle de onde fængslede Magter sætte sig

i Frihed, og raſe. Fenrisulven (den underjordiſke Ild) har gjennembrudt ſit Fængſel, og hvad Flammerne, der ſlaae op mod Himmelen, ei fortære, opſluger Vandet, da ved Midgardsormens Raſen Havet træder over ſine Bredder. Loke og de af ham avlede Uhyrer, tilligemed hele Jætteſlægten, drage til Kamp mod Guderne, og Surtur kommer i Spidſen for ſine gloende Skarer fra Muspelheim, for at angribe Asgard. Heimdall blæſer af al Magt Gjallarhornet, og kalder Guder og Einherier til Kamp. I denne dræbe Guderne og deres Fiender hverandre gjenſidigen — endeligen er Striden endt, Himmelen briſter, alt før var Jorden med Helheim gaaet under, og tilintetgjort er det hele nuværende Verdensſyſtem — men ei for beſtandig —; en ny Himmel begynder at hvælve ſig med utallige Stjerner, en ny Sol nedſender ſine lyſende og varmende Straaler, en ny Jord opſkyder af Havet. Den pranger med ſtedſe grønne Vækter af alle Slags, og Kornarene bølge, uden at den nyſkabte Menneſkeſlægt, der bedre end den forrige, og fri for dens Nød og Plager, er beſtemt til at beboe den nye Jord, behøver at udſtrøe Sæd. Ogſaa Gudernes og Einheriernes Undergang har kun været en Forvandling, en Overgang til en ny Tilværelſe; i Gimle, det høieſte Himmelrum, nyde de en aldrig ophørende Salighed, medens Helheims forrige Beboere ſtødes ned til Jordens nederſte Dyb, til Niſlheim, hvilket ſom en af de primitive Verdener ei er forgaaet i Gudernes Tusmørke. Der, i det af giftige Slanger opfyldte Naſtrond (Dødningekyſten) pines de for evig Tid.

(Fortſættes.)

Antikvariske Exkursioner paa Søndmør.

(Supplementer til mine Reisebemærkninger 1824 [1]).

(Pl. VI.)

Paa min Reise til det deilige alperige Søndmør i Aaret 1837 maatte jeg i Selløe Præstegaard 3 Døgn tilende afvente Slutningen af en Nordenstorm, som imidlertid havde reist sig, og brusede frygtelig over Land og Hav. Natten til det fjerde Døgn lagde den sig, og jeg foer i min velbemandede Baad med roligt Veir udover til Stat, som jeg denne Gang agtede at passere, istedetfor som paa mine forrige Visitatsreiser at gaae over Mans- eller Dragseidet til Søndmør. Med en sagte Luftning fra Syd naaede jeg i en herlig Morgenstund, under kvægende Sol og skyfri Himmel, denne vestligste Pynt af Norges Fastland, og havde her ventet mig en heftigrullende Søgang, som Levninger af de forrige Dages Storm; men det blev ikke Tilfældet. Det store vide Hav, som nu laae for mig i en uendelig Flade, og i hvilket jeg færdedes, kruseде sig netop uden al gyngende Bevægelse i smaae trillende Vover, der viiste mig Veien til mit Bestemmelsessted. Igjennem den klare Luft kunde jeg her overse det hele Søndmørs Archipelag, disse interessante Øegrupper, der danne en mægtig og velgjørende Forskandsning for Fastlandet og de indre Fjorde, og gjerne kunde jeg, om Vinden havde været stærkere, have gjennemkrydset Havet paa den ydre Leed østefter til Haram, hvor min første Forretning skulde finde Sted; men, under dette blidere Søveir, foretrak jeg hellere at gaae Dolsteen og den ellers frygtelige Hidseg forbi ad Herrøe til, hvor jeg overnattede. Allerede paa denne Vei fremstillede sig i det Fjærne underfulde Alpeskikkelser, indsvøbte i Vinterkaaber, for mit Øie, og min troe Reisefælle, Student Emil Lassen, fandt allerede her Anledning til at begynde det skjønne Alpe-Atlas, som han gjennem hele Reisen i Søndmør fortsatte med vedholdende Flid og Skjønsomhed, og havde den Godhed efter Hjemkomsten at overlevere mig fuldendt. Man vilde af disse Skiz-

[1]) S. Budstikken, 6te Aarg. Sp. 579—616.

zer, om de vare bekjendte, i Forbindelse med den Romsdalske Alperække, som jeg har Maleren Knud Bulls Godhed at takke for, kunne skjønne, at de herlige og ofte overraskende Fjeldformer, som vi beundre i de fremmede Bjerglande, høre ogsaa Norge til, og vilde fremkalde den samme Beundring, naar man vilde gjøre sig den Umage at søge efter dem og samle dem. Jeg har ved en anden Leilighed [1]) talt om de vidunderlige Alpeformer i Jørringsfjords og Voldens Præstegjelde. Jeg kan ved denne Leilighed ikke undlade at bemærke, at jeg hos den nys afdøde Præst Nikoll, der boede i Nærheden af Borgunds Præstegaard, fandt blandt flere kobberstukne Alpevuer en fra Oberhasli i Berns Gebeet, der paa det allernærmeste lignede de Alper, som Lassen og jeg havde Dagen forud taget isigte fra Borgund af, og som jeg fik skizzeret. Det er Skade, at ikke flere Malere opsøge Sondmørs Naturskjønheder, og saaledes bidrage til at faae disse fremhævede i Udlændingens Øine, der endnu desværre er altfor tilbøielig til, naar der tales om Norges Land og Norges Folk, at bibeholde Begrebet om en raa Natur og raae Mennesker.

Men — quo me rapis, Phoebe! — Det var ikke om Sondmørs Ur-Antikviteter, Fjeldene, det var om Sondmørs yngre Antikviteter, jeg egentlig vilde tale. Jeg beder om Undskyldning. Vel tør jeg ikke aldeles forsværge lignende Digressioner i denne lille Opsats, saasom Sondmør interesserer mig i høi Maade; men nu vil jeg strax tage de yngre Antikviteter, forsaavidt jeg har Noget at melde derom, fat, og saa vil jeg begynde med

1. Herrøe-Præstegjeld.

At der i disse nordlige Egne foregik i Oldtiden mange mærkelige Begivenheder, antydes og bevidnes allerede i Historien; og Spor af krigersk Færd synes allevegne at findes, uden at man dog kan altid henføre den til visse Tider eller visse Personer. Blandt saadanne Spor kunde man antage de mange større eller mindre Steenrøser at være, der paa sine Steder ligge ligesom henstrøede langsmed Kysterne. Disse Røser kunne have ganske forskjellig Betydning: de kunne have været bestemte til Steen-Depots, sammensankede af Trællene i Fordumsdage til Forsvar mod en fiendtlig Landgang [2]): de kunne være sammenho-

[1]) Budstikkens 6te Aarg. Sp. 613 ff.

[2]) S. Topografisk Journal for Norge, 20de Hefte. S. 127.

bede for at bevare Mindet om en eller anden mærkelig Begivenhed: de kunne ogsaa indeslutte de kjære og hellige Levninger af en afdød Ven, ja af en falden Fiende, hvis Færd fortjente Agtelse. I de to første Tilfælde maatte man ikke vente at finde i disse Røser nogen Skat; og Erfaring viser, at man ogsaa tidt har søgt derefter forgjæves. Men i det sidste Tilfælde ere Kostbarheder ofte blevne fundne ved Siden af den der Nedlagtes Askekrukke eller Skelet. Dette har da tidlig fristet mangen havesyg Sjel til at aabne og undersøge saadanne formodede Gravsteder; og derfor findes Røserne som oftest udkastede og randsagede fra Toppen af. Spor af saadan Forstyrring findes hyppigst paa de Kyster, forbi hvilke Nordfarerne, der seilede ad Bergen til, maatte passere, og i saadanne Farvande have ogsaa bestandig disse Nordfarere havt Ord for at ville gjerne søge efter Skatte i og under de gamle Monumenter, selv under Bautastenene, hvilket endog foranledigede, at de to med ærværdigt Lav behængte Mindestene paa Gaarden Skeide i Ulfsteens Sogn, som Strøm omtaler [1]), bleve revne overende. Nu ere Disse foranstaltet reiste paa deres Sted igjen; men Lavet, der forkyndte deres høie Ælde, er der ikke mere.

Norden for Hidseggen findes der langs Kysterne, især paa Gaarden Løsæt, en Mængde af disse Steenrøser, men alle — som man siger, af Nordfarerne — udkastede og undersøgte. Et Sagn gaaer endogsaa heroppe om, at der i en Røse paa Løsæt er engang bleven fundet en Bolle af puurt Guld, men da der mellem de To, som havde fundet den, opkom paa deres Reise til Bergen Tvist angaaende Byttets Deling, saa tog den Ene Bollen, og kastede den ud i Havets Dyb. Flere lignende Fortællinger om Skriin m. m., som saaledes skulde endog i senere Tider være fundne i Røserne her, høres i disse Egne, men hvad Troe de fortjene vides ikke, da intet af disse Fund er kommen tilsyne.

En mærkeligere Samling af Røser og Gravhøie i dette Præstegjeld har jeg imidlertid der fundet paa Kvamsøe, som ved et lidet Sund, kaldet Ristesund, skilles fra Ristøe. Her (S. Kaartet Pl. VI.) ligger for det Første langs Øens sydlige Strandbred i en Retning mod Øst, og i en Strækning af 360 Alen, en tredobbelt ,pa-

[1]) Sondmørs Beskriv. 2den Part, S. 397. Jfr. Budstikken, 6te Aarg. Sp. 585.

rallel med hinanden løbende, Række af Gravrøser i forskjellige Former og Dimensioner, ligesom ved en Formuur af svære Kampestene beskyttet mod Havet. Jeg vil opregne dem jeg fandt:

1.) En rund Steenrøse, 90 Alen i Omkreds.
2.) En ditto, af lige Omfang, hvor Hellekisten og Overliggerne ere tilsyne.
3.) En Skibshøi, 46 Al. lang, 10 Al. bred, med en Stavnholder i den spidse Ende mod Vest.
4.) En ditto, 27 Al. lang, 8 Al. bred, med en Stavnholder i Øst.
5.) Tre smaae runde Høie af 12 til 16 Alens Omvidde.
6.) En Skibshøi, 27 Al. lang, 7 Al. bred.
7.) En Fodangelsigur, 7 Al. lang i hver af Triangelens Sider.
8.) En Skibshøi, 44 Al. lang, 12 Al. bred.
9.) En rund Høi, 68 Al. i Omkreds.
10.) En ditto, 140 Al.
11.) En Skibshøi, 20 Al. lang, 6 Al. bred.
12.) En ditto af samme Størrelse.
13.) En ditto, 29 Al. lang, 10 Al. bred.
14.) Fire runde Høie, hver paa 50 Alens Omkreds.
15.) En Skibshøi, 60 Al. lang, 14 Al. bred.

Vestenfor denne Hougrække ligger desuden, i en Strækning af 280 Alen:

16.) En rund Steenrøse, 50 Al. i Omkreds.
17.) En ditto, af Omfang 90 Alen.
18.) En ditto, 70 Al. i Omkreds, omgiven af flere mindre.

End videre findes østenfor hiin Hougrække, henad Gaarden Houge til, i en Strækning af 370 Alen:

19.) En rund Høi, 125 Al. i Omvidde.
20.) En ditto, 118 Alen.
21.) Fem ditto, hver 50 à 60 Alen.
22.) En ditto, 128 Al. i Omkreds, og i denne skal, saa fortælles der, et Steenskriin med ligesom høvlede Falser være funden i Gravkammeret, men Ingen har, siger man, faaet at vide, hvad der i Samme laae forvaret. For dette Sagn er der liden Hjemmel.

Og endelig ligger nordenfor Gaarden Houge eller Brinſinghoug [1]) — Strøm kalder den urigtig Bringſvorhoug — ikke langt fra Vaaningshuſene:

23.) En ſtor, endnu ikke randſaget, rund Gravhøi, af 120 Alens Omvidde, og omtrent 6 Alens lodrette Høide, og bedækket med Grønſvær, hvilket ikke ſynes at have været Tilfældet med de andre Høie, paa et Par Skibshøie og Fodangelfiguren nær. Nogle Stene i Høiens Toppunkt ere bortførte; forreſten er Høien umoleſteret.

Denne mærkelige Samling af Gravrøſer paa eet Sted, og i en fortløbende Strækning af over 1000 Alen, har ikke undgaaet Skattegravernes Randſagning, og blandt Saadanne regner man endogſaa Eieren af Brinſinghoug, der for 20 Aar omtrent ſiden, ſiger man, blev med Eet en holden Mand. Men dette er dog ikke at lide paa, og den omtalte Eier vil aldeles ikke vedgaae Rigtigheden af ſaadan Formodning.

Lægger man nu Mærke til, at der paa Storholmen, der ved et Sund af omtrent 1000 Alens Bredde mod Veſten ſkilles fra Kvamsøen, men ſom Omſtændighederne forbøde mig at faae beſigtiget, ſkal ligge flere lignende Gravrøſer, i hvilke Broncefager ere, efter Sigende, fundne, ſaa peger alt Dette hen til en ſæregen Betydning, ihvor uviſt det end kan være, om man træffer den rette. Allerede paa mine foregaaende Reiſer i Søndmør havde jeg følt Lyſt til at beſee Kvamsøen, ikke alene for at ſee de Gravminder ſammeſteds, ſom Strøm omtaler, men ogſaa for at gjøre mig bekjendt med hvad man i tidligere Dage anſaae for det klaſſiſke Feldt, hvor det andet berømte Slag mellem Hakon Adelſteen og Erik Blodøxes Sønner ſtod [2]), og hvor altſaa Eigill Ullſærks Grav ſkulde findes. Men deels førte intet Embedskald mig ad denne Vei, deels var jeg allerede gaaet over til Klüwers Mening om at Stedet, hvor hiin blodige Dyſt foreſaldt, maa hellere ſøges paa Freiøen i Nordmør end paa Kvamsøen, eller, om man ſaa vil, Riſtøen, hvor dog intet findes af hvad Sagaerne henføre til hiint Slag, og heller intet Valpladsminde. Imidlertid havde jeg i Aaret

---

[1]) Gaarden ſkal, efter Sagnet, have faaet ſit Navn af en der i Oldtiden boende Konge, ved Navn Brinſing, der ſkal have ligget i jevnlig Feide med en Konge eller Høvding i Rovde, hvis Navn ikke Sagnet omtaler.

[2]) Det førſte Slag ſtod, ſom bekjendt, ved Augvaldsnæs 957: det Sidſte, hvori Hakon fik ſin Bane, ved Fitjom paa Stordøen 963.

1835 Anledning til at tale om denne Sag med Hr. Oberst Vosgraff, som for sin Norske Krigshistories Skyld netop havde bereist hine Egne. Han antog det muligt, at Kampen, i Medhold af den ældre Mening, var holdt paa Kvamsøe, hvor ikke alene Situationen tillod en saadan Formodning, men hvor endog de mange Gravminder, blandt hvilke vel ogsaa Eigill Ullsærks Grav kunde være, syntes at begunstige Formodningen. Dette, i Forbindelse med en Embedsreise, som jeg maatte gjøre Kvamsøen forbi, bestemte mig afvigte Aar (1837) til at tage alt Dette under Øiesyn, for derefter at danne mig selv en Mening, saa godt som dette lader sig gjøre af en Mand, der ikke besidder militaire Kundskaber. I Selskab derfor med Eieren af den deilige og frugtbare Vaagsøe, Hr. Lieut. Baade, der som forhenværende Militair bedst kunde veilede mig i disse Undersøgelser, og fulgt af flere Venner, begav jeg mig d. 13. Aug. fra mit Standkvarteer Larsnæsset hen til Kvamsøen, som ligger 1 Miil derfra, og lagde an ved Gaarden Nedre-Brekke, i hvis Nærhed nogle Bjerghammere viiste sig, der jo mulig kunde være de steile Bjerge, hvor Snorre i Hakon den Godes Saga, Kap. 25, fortæller, at Eriksønnernes Folk søgte paa Flugten hen til. Et Dalføre gaaer forbi denne Gaard nedover til Stranden, og her tænkte jeg mig det muligt, at Eriksønnernes Flaade, der kom fra Stat af, kunde have lagt sig, for op igjennem Dalføret at falde Hakons Folk i Ryggen, dem jeg antog, fra Brinsinghoug af, hvor Hakons Flaade da maatte have ligget, samlede paa Sletten nedenunder Fjeldstrækningen. Saavidt jeg skjønner, lod dette sig tænke, og Lieut. Baade har paa det medfølgende Kaart, som han havde den Godhed at tegne for mig, og som af Hr. Major Hesselberg er bleven formindsket, med en punkteret Linie anthydet den Vei, som Eigill Ullsærk maatte have fulgt for at udøve sin Krigslist. Slaget kunde nu have staaet paa den ned ad Søen til mod Syd heldende Slette, hvor nu alle Gravrøserne findes. Selv Eigills Grav kunde den være, som jeg har betegnet under No. 22, om det end ikke er en Skibshøi, saa stor og rummelig er den.

Men — her begynde mine Betænkeligheder — med alt Dette savnes paa Kvamsøe saa meget af hvad der maa ansees som Betingelse for den Formodning, at det tidtomtalte Slag skulde have staaet her. Vel fattes der en heel Deel i, at Sagaerne, hvad denne Begivenhed angaaer, fuldkommen harmonere. Saa meget synes imidlertid vist, at Eriksønnerne paa deres Tog fra Danmark

havde ifinde at overrumple Hakon, og da vel heller søgte ham paa det Sted, hvor de, efter anstillede Undersøgelser, maatte kunne have faaet at vide at han dengang opholdt sig, end paa noget andet Sted, hvor det kunde være usikkert at træffe ham. Deres Agt var da vist at gaae lige op i Nordmør, hvor Hakon just dengang holdt til paa sin Gaard Birkestrand. For saa meget som muligt at skjule deres Ankomst, gik de indenskjærs, og vare komne til Ulfsund i Nordfjord, hvor, til al Lykke for Hakon, et haardt Veir holdt dem i 7 Dage børfast, saa at der blev Tid til at faae Hakon underrettet om at det nu gjaldt ham. At Hakon modtog denne Tidende over et Gjæstebudsbord paa Birkestrand, og at den gamle Eigill Ullsærk, der nu intet havde med Hoffet at gjøre, men privatiserede paa sin nærliggende Gaard, var tilstede ved dette Gjæstebud, og opflammede i Raadsforsamlingen Hakons Mod, dette er udenfor al Tvivl. Men nu ligger Birkestrand ikke paa Ristøe eller paa Kvamsøe i Søndmør, men det ligger paa Frei-Øen i Nordmør; og da Hakon nu maatte i største Hast opbyde alt vaabendygtigt Mandskab til at staae sig bi mod en overlegen Fiende, og dette Mandskab dog ikke kunde blæses sammen, men maatte afventes efterhaanden, saa er der ingen Grund til at antage, at han i al Hast har forladt den Position han havde paa Freiøen, for at søge en anden eller lignende i Nærheden af Stat, hvor han dog neppe kunde vente at komme hen, førend Eriksønnerne allerede vare i Veien. Heller ikke finder jeg Grund til at antage, at den gamle Eigill skulde hellere villet raade til dette Opbrud, og hellere villet slutte sig til samme paa sine gamle Dage, end opmuntre Hakon til med roligt Mod at tage imod Fienden, og da selv gaae ham, som Gjerningen viiste, mandigt tilhaande. Naar nu hertil kommer, at Terrainet har i alt Fald været lige saa gunstigt for en saadan Træfning paa Freiøen, som det maatte synes at være paa Kvamsøen, og at de Bautastene, som Hakon, efter Sagaerne, lod reise paa Eigills Grav, findes endnu, skjøndt flyttede fra deres Plads, paa Freiøen, hvorimod ikke en eneste Bautasteen sees paa Kvamsøen; og naar det endelig bemærkes, at Snorre blot beretter, "at Eriksønnerne, da de vare komne nord om Stat, spurgte om hvor Kong Hakon var, og droge ham imøde", men siger ikke, "at Slaget blev holdt nær ved Stat" [1]), saa maa jeg fremdeles helde til Klüwers Mening, at

[1]) Snorre, Hakon den Godes Saga, Kap. 24. Jfr. Oldnord. Sagaer, 12te B. S. 160 ff.

Freiøen paa Nordmør, hvor Birkeſtrand ligger, hvor Gravminder i Mængde pege hen paa en hiſtoriſk Begivenhed, hvor de Bautaſtene, ſom Sagaerne navnligen omtale, endnu ſees, hvor Terrainet paſſer ſig fuldkommen ſaa godt ſom Terrainet paa Kvamsøe for den hiſtoriſke Detail af Slaget paa Raſtarkalv, hvilket Navn findes egentlig paa intet af Stederne, er det Sted, hvor Hakon Adelſteen i Aaret 958 tugtede Eriksſønnernes Overmod, og ikke Kvamsøen eller Riſtøen i Søndmør, hvor intet Birkeſtrand kan ſøges, hvor vel Gravminder i Mængde kunne antyde en lignende Begivenhed, men ingen Bautaſtene findes, og hvor ingen hiſtoriſk Forpligtelſe hviler paa os, til at føre det omtalte Slag hen.

Imidlertid blive de paa Kvamsøen værende Gravminder under alle Omſtændigheder mærkelige. De kunne betegne en krigerſk Begivenhed, liig den, hvorom her Spørgsmaalet er; men er det da tillige heel ſynderligt, at ikke Hiſtorien, eller i det Mindſte et Sagn, ſkulde have opbevaret os Noget derom. Da nu dette ikke er Tilfældet, ſaa maa jeg tye hen til en Formodning, ſom under deslige Omſtændigheder vel kan beſtaae. Den hele Strand paa Kvamsøen, ligeſom den paa Storholmen, kan i Oldtiden have været Fælleds- eller Almeen-Gravpladſe, hvor Afdødes jordiſke Levninger i et større omliggende Diſtrikt bragtes til høitidelig Hvile, og da fik, i Forhold til deres Stilling i Livet eller deres Lykkeskaar, større eller mindre Gravminder, og af forſkjellig Form. Et Tempel kan have givet Stedet Hellighed, og da foretrak man at høilægges paa et ſaadant Sted fremfor paa Fædrenemarken. Saa kan det være; men ſkulde Nogen mene, at det ikke er ſaaledes, og at Gravminderne vidne om et Slag, ſom Hiſtorien eller Sagnet har forbigaaet, da ſkal jeg intet have derimod.

Endelig vil jeg her omtale en gammel Bygning i dette Præſtegjeld, ſom jeg vel har ved en anden Leilighed berørt [1]), men ikke med egne Øine ſeet førend denne Gang. Det er Rudera nemlig af det formeentlige gamle Kloſter, ſom Strøm ommelder at have ligget i Nærheden af Herrøe Kirke. Diſſe Rudera ligge omtrent 1000 Skridt fra Kirken i Veſt paa den høieſte Klint, hvorfra en viid og ſkjøn Udſigt aabnes til Havet, og indeholde fortiden intet mere end Grundſtenene af en liden Bygning, der fra Murenes Yderkant at regne har ikke været over 16 Alen i Længde og 8 Alen i Bredde. Anſlaaer man nu Murenes Tykkelſe

[1]) Budſtikken, 6te Aarg. Sp. 581.

blot til 1½ Alen, saa kan Bygningens indvendige Længde ikke have overstiget 13 Al. og Bredden 5 Alen. Hvorledes nu dette trange Rum har kunnet været afdeelt i Celler, og indesluttet et Refektorium, der dog var Betingelse for Munkenes Livskraft og Sjelefred, er ikke ret godt at begribe. Vel er Navnet Kloster bibeholdt for denne Ruin, men jeg vover alligevel den Gisning, at dette hellere har været den Gilde- eller Konventstue, om hvis Tilværelse man har et skriftligt Dokument fra 1433, men hvis Tomt man nu ellers forgjæves søger [1]); thi til de saakaldte Gilder, hvor det fornemmelig gjaldt, blandt andre Transaktioner, om et lystigt Lag, kunde den, naar ikke alt for mange Kanniker der samledes paa eengang, sagtens have været stor nok, men skulde Munke i særskilte Afdelinger have boet inden saa trangt Rum, saa maatte disse Munke, imod al Skik og Brug, have været tynde og magre. Gisningen kan heller ikke tillægges nogen Driftighed, saasom Prof. Vedel-Simonsen har oplyst, at Navnet Kloster maa ikke altid tages i streng Forstand, som Bolig for en geistlig Korporation, men at Almuen har ofte anvendt denne Benævnelse paa enhver anden Bygning, der tilhørte en saadan Korporation [2]). Saaledes har Gildestuen paa Herrøe før Reformationen tilhørt Throndhjems Domkapitul, der bestod af 24 Kanniker, og Herrøe Sognekald er endog vedblevet at staae under hiint Kapitul lige indtil Aar 1747 [3]). Det har imidlertid været en kostelig Bygning i sit Slags; thi indtil de seneste Tider har der i dens Tomt været fundne skjønne Marmorstene, og 2 Saadanne ligge i Handelsmand Loranges Gaardstrappe. Nu findes ingen mere. Man har i Fortiden luxurieret med Marmor i disse Egne. Med Marmor er Herrøe Hovedkirke for en Deel, ligesom og Kirken i Borgund og Kapellet paa Gidskøe beklædt.

2. Harams Præstegjeld.

Fra dette Præstegjeld kom jeg denne Gang fattig paa nye Opdagelser tilbage; thi foruden Det, som jeg allerede har paa andre Steder [4]) forhen ommeldt, hørte jeg intet, som kunde være Antikviteterne vedkommende.

[1]) Strøm, anf. St. S. 433.
[2]) S. Annaler for Nord. Oldkyndighed 1836 og 1837. I S. 108 ff. Jfr. Nordisk Tidsskrift for Oldkyndighed, B. 3. S. 225 ff.
[3]) Strøm, anf. St. S. 421 ff.
[4]) Budstikken, 6te Aarg. Sp. 594, ff. Jfr. Urda 1ste B. S. 67, ff.

3. Borgunds Præstegjeld.

Det mærkelige Fund, som i Aaret 1827 havde fundet Sted i Kong Valders Grav [1]), havde dentid vakt hos det Bergenske Musæums Interessenter i Aalesund den Beslutning at anstille flere Undersøgelser i dette kolossalske Mausolée, hvor der vel og muligen kan findes flere Skatte eller Mærkværdigheder, men Beslutningen var formedelst flere mellemkommende Hindringer ikke bleven udført. Saaledes fik jeg heller ikke denne Gang noget Videre derom at høre, og paa et Besøg nær i Stromsstuen, der nu er flyttet til den Gaard hvor Præste-Enken boer, i hvilken Stue saa mange flittige Grandskninger have været anstillede over Nutid og Oldtid, fandt jeg nu intet mere til Næring for min antikvariske Sands.

4. Ørskougs Præstegjeld.

Heller ikke her var der i denne Henseende noget at samle. Vel lod jeg en paa Gaarden Abildsæt i sin Tid i Toppen aabnet Gravhøi, 96 Alen i Omkreds, nøiere udgrave og undersøge; men der fandtes intet Gravkammer mere i denne Høi. Imidlertid fandt jeg dennegang Anledning til at gjøre mig bekjendt med den Hule paa Gaarden Amdam, som Strøm omtaler, og som jeg i min Afhandling om Bjerghulerne i Bergens Stift [2]) har berørt. Den har meget tilfælleds med den Hule, jeg der har beskrevet, paa Gaarden Fixe i Hardanger. Den ligger ovenover Jorden, dannet ved en svær Revolution af sprængte Fjeldstykker, og kan ikke uden med Møie passeres. Vel kom jeg gjennem den vestlige Aabning ned i den, men at overstige dens uhyre Fjeldbrokker, og at smyge igjennem eller under dens trange Passager, det formaaede jeg ikke, hvorimod mine Reisefæller fik Undersøgelsen anstillet, og det befandtes da, at Hulen igjennem alle sine Krumninger er 34 Alen lang, og under Hvælvingen 13 Alen høi. Bredden er forskjellig, men ikke betydelig; og en trang Aabning i den østre Ende giver den, i Forbindelse med den videre Aabning i Vest, tilstrækkeligt Lys. Til en Troglodytbolig er den ganske bekvem.

5. Norddalens Præstegjeld.

Det saa kaldte Døvingens Kapel i Valdalen, hvorigjennem Olaf den Hellige paa sin Flugt i Aaret 1030 banede sig Vei, efterat være landstegen ved

[1]) Urda 1ste B. S. 27—36.

[2]) Sammest. S. 201—229.

Gaarden Muri, er i Aaret 1811 flyttet ned til Gaarden Sylte, og ligger der i en vakker Furulund under et Fjeld ved Stranden. Det er kun lidet. Udenfor Døren, som gaaer ind til Choret, ligger et gammelt Altarbord af Graasteen, der nu er nedværdiget til Dørtrin, efter at være flyttet med det øvrige Inventarium fra Døvingen, hvor det igjennem Aarhundreder havde hævdet sin første og høiere Bestemmelse. Et firkantet Hul i Midten vidner om, at det har havt et Repositorium for hellige Sager. Altarkalken har følgende Indskrift: "H. Hans Gaas [1]), Sognepræst til Borgen og Provist paa Sundmør. Rasmus Lauritzsen Giedske Ombudsmand. Anders Matzsen Stiftsskriver paa Sundmør. Anno 1638". Paa Kirkeklokken sammesteds, hvilken skal, som man sagde mig, være opfisket efter et Dansk Krigsskib, der strandede ved Havkysten, findes følgende Inskription i ophøiet Støbning:

+
ACTIVE
A ∆ 20 ∆ S ∆
18 0 11

Hiint Active kunde man vel antage for at have været Skibets Navn, men da var det vel neppe noget Dansk Krigsskib. Hvad den anden Linies Betydning skal være, kan jeg ikke udgrunde. Den tredie Linie indeholder, efter min Formening, intet andet end Aarstallet 1811 med et 0 i Midten, som en Zirat.

Fra mit Besøg i Kapellet gik jeg over Fjorden til Gaarden Yttredal, hvor man sagde mig, at nogle Gravminder skulde findes. Jeg fandt ogsaa her ved Stranden en Gravrøse, 80 Al. i Omkreds, og 5 Al. i lodret Høide. Den laae aldeles umolesteret. Sønden for denne fandt jeg en Fodangelfigur, 10 Al. lang fra Spidsen til Grundbuelinien, der holdt 18 Alen, medens Sidelinierne ikkun holdt 15 Alen. Midten af dette Gravminde var randsaget; dog vidste Ingen om noget Fund. Der var talt til mig om flere meget anselige Gravhøie i dette Præstegjeld, blandt andre om en Høi i Gerangen paa Gaarden Vinje,

[1]) Nedstammer formodentlig fra Hans Gaas, som i Aaret 1549 blev den første Evangeliske Biskop i Throndhjem, og har oversat den gamle Norske Christenret paa Dansk. S. Paus's Samling af gamle Love, 2 D.

der skulde være 115 Al. i Omvidde og 4½ Al. høi, ja endog om en, som Bonden Nils Knudsen Kalstad paastod skulde være 480 Al. i Omkreds; men jeg fandt ingen Tid til at gjøre mig bekjendt med disse formeentlige Fortidsminder, og hvad den Sidste angaaer, da maa det vist være en Jordforhøining af en ganske anden Art. Jeg haaber imidlertid at faae nærmere og visere Underretning derom.

6. Strandens Præstegjeld.

Af Oldtidsminder findes i Hovedsognet færre. Imidlertid var det her, at en stor og skjøn flettet Sølvring, formodentlig en Haarprydelse for et Oldtidens Kvindehoved, blev i Aaret 1827 funden under en Helle i en Steenur paa Gaarden Ringstad, og ved Siden af den en anden lignende Ring med Leed paa. Denne sidste var allerede gaaet i Smeltedigelen, da det lykkedes Præsten der — nu Provst Thoresen — at faae den anden reddet og kjøbt. Nu er den i det Bergenske Musæum. I Annexet Stordalen derimod findes ikke faa anselige Gravhøie paa Gaardene Hove, Øvrebust og Venje, af hvilke jeg paa en foregaaende Reise har, ved en Besigtigelse af Stordalens Kirke, havt Anledning til at see nogle.

7. Jørringfjords Præstegjeld.

Paa Gaarden Rise i Bonddalen ligge adskillige Gravhøie, som man vel har randsaget, men uagtsomt; og af Mangel paa Oldkyndighed har man kastet det Meste, hvoriblandt der dog turde have været interessante Sager, bort, eller givet Børn det ihænde, som Legetøi. Imidlertid havde man opbevaret en Skjoldbule, der var funden i en Gravhøi 1833 med Aske i, og nogle Fragmenter af en Fibula. Om flere Oldsager hørte jeg ikke tale her.

8. Voldens Præstegjeld.

Her har man i Aaret 1836 aabnet adskillige Høie, og saaledes fandtes paa Gaarden Foldal i Ørstens Sogn en Stridsøxe, et Sværd, to Sværdstumper og en Spydsod, samt en Urne, som ved Uagtsomhed i Behandlingen gik istykker, og blev derefter bortslængt. En Gravurne blev ligeledes funden i en Høi paa Gaarden Myklebust, og i Urnen en Ring, som Finderen ansaae

for at være af Guld; men at det ikke var saa, viiste sig tydeligt deraf, at Ringen var forstørstedelen overtrukken med Spanskgrøn.

Allerede i mine første Efterretninger om Søndmør [1]) har jeg omtalt den meget oplyste Bonde Jacob Bjerkedal, som boer i dette Præstegjeld. Jeg besøgte ham atter i Aaret 1827 og endnu senere i Aaret 1831. Dennegang gik min Vei ikke forbi ham; men vi samtaledes i Ørstens Gjæstgivergaard, hvor jeg havde taget mit Tilhold, og hvor han var min Gjæst paa Visitatsdagen. Da jeg i Aaret 1827 var hos ham, traf jeg der hans Naboe Daniel Mauritzen Bjerkedal, ligeledes en meget oplyst Mand. De havde Begge samlet adskillige Notitser om deres Gaarde, og om Sagn fra Fortiden, hvilke jeg gjennembladede, og tildeels fik senere tillaans, men hvori jeg dog ikke fandt noget synderlig Mærkværdigt eller Ubekjendt. Een Underretning var mig imidlertid paafaldende. Man fortalte mig om Rudera af en muret Bygning, liggende isoleret paa et Fjeld af 4000 Fods Høide. Om dette udbad jeg mig en nærmere skriftlig Meddelelse, og erholdt den i Aaret 1831, men var saa uheldig at miste den igjen, saa at jeg atter maatte anmode Jacob Bjerkedal om at give mig en Gjenpart deraf. Dette gjorde han nu ved vort sidste Møde, og her er den:

"Det Fjeld, Folden kaldet, har en Høide af omtrent 4000 Fod fra Havfladen. Det staaer i Grændselinien mellem Bjerkedalen og Brunedalen i Dalsfjorden. Fjeldets Top er en næsten horizontal Overflade af omtrent 2000 □ Alens Vidde, næsten firhjørnet, dog noget heldende til den nordøstlige Kant og Hjørne. Ti Skridt fra bemeldte Hjørne er ifra Hedenold opmuret et lidet Huus af Steen, 6 Alen langt og 4 Alen bredt, og har været tækket med Steenheller. Døren viser vendende mod Syd, og Huset staaer nogle Fod lavere end Fjeldets platte Top. Da vi første Gang besteeg dette Fjeld, paastode vi, det skulde være et Varde- eller Baunhuus ifra Hagen Adelsteens Tider; men ved nærmere Overveielse synes vi, det ikke er passende for de nærmere Beboere at see til, da den brændte af. Vel seer man Kysten lige fra Kind til Haram langs Havet; men for nærmeste Beboere vare andre Fjelde mere bequemme. Snarere og maaskee med mere Grund kan vi formode, at det har været et Bedested, hvor man i hedenske Tider tilbad sine Guder og Gudinder, hvilken Formodning li-

[1]) Budstikken, 7de Aarg. Sp. 60.

Brødsurrogat, som den velbekjendte Islandske Moos, samt Geitnaskov og Reensdyrmoos. Denne Moos savnes, saavidt jeg kan skjønne, i Strøms Søndmørske Planteregister.

9. Ulfsteens Præstegjeld.

Jeg har tilforn meldt Noget om den store og herlige Gravhøi paa Gaarden Ousnæs [1]) imellem Præstegaarden og Hovedkirken i Ulfsteen. Efter at have før min Ankomst til Stedet afvigte Sommer erhvervet mig Eiernes Tilladelse til at randsage dette Oldtidsminde, som jeg af gode Grunde ansaae og anseer endnu at have større Betydning end de fleste Gravhøie i Almindelighed, tog jeg Arbeidet fat d. 4. August. Det var en mørk Dag, som truede med Regn, og da Bønderne deromkring havde desaarsag mindre med deres Gaardsbrug at bestille, og desuden interesserede sig for denne Undersøgelse, saa samledes de om mig, forsynede med Hakker og Grøv og Jernstøre og Spader og Skuffer. For at skaane Høien saa meget som muligt, da den mod Søesiden kneiser saa stolt, gik jeg ind i den fra den Side, som vender til Marken, omtrent paa det Sted, hvor den brolagte Vei, som jeg i Urda har beskrevet, støder til, og lod der aabne fra Foden af en Indgang, 7 Alen bred. Høien fandtes belagt med fiin og feed Muldjord i en Tykkelse af 1 til 1½ Alen, og Muldlaget blev tykkere og tykkere alt som man kom nærmere til Høiens Top. Denne afstrællede Muldjord lod jeg omhyggelig kaste til begge Sider, at den kunde komme Eierne til Nytte. Nu laae Steenlaget blottet for os, og jeg forudsaae et Arbeide, som vilde koste Tid og Moie; dog haabede jeg at blive færdig med det, saasom det ikke var min Agt at trænge videre ind end til Høiens Middelpunkt, hvor da et Resultat formeentligen vilde vise sig. Oppe imod Toppen laae de sværeste Stene, nedenfor og i Bunden de mindre, dog de fleste saa store, at de ikke kunde kastes bort, men maatte bæres ud. Disse Stene syntes ikke, som i Valders Høi, at være tagne af Stranden, thi de havde ikke, som hine, noget Spor af Søeskjæl paa sig, men det var runde Kampestene, som dem man graver op af Marken. Arbeidet gik, formedelst denne Bortbæren, eller Rækning fra Haand i Haand, langsomt for sig, ihvor flittige mine Arbeidere

[1]) S. Urda 1ste B. S. 101 ff.

end vare, og jeg maatte med Mismod erfare, at det ei blev muligt den Dag at naae den Bestemmelse, jeg havde for Øie. Den følgende Dag havde jeg en Kirkebesigtigelse fore, og kunde altsaa ikke see Arbeidet fuldendt; heller ikke kunde mine Arbeidere, efter deres Erklæring, fortsætte Arbeidet den følgende Dag, da det saae ud til at blive godt Landmandsveir. Der blev da sluttet den Akkord imellem os, at Arbeidet skulde fortsættes, naar god Leilighed gaves, og da under Direktion af Præsten, som af mig vilde saae de fornødne Instruktioner. Saaledes maatte jeg gaae derfra med uforrettet Sag. Nu har Sognepræst Winsnes nylig meldt mig, at der vel efter Nytaar var lagt Haand paa Værket og arbeidet i 4 samfulde Dage, men jo dybere man kom ind i Høien, jo sværere Stene fik man at kjæmpes med, og at man endnu var henimod 5 Alen fra Centret: man haabede, til Vaaren at see Arbeidet fuldendt, og vilde da Hr. Winsnes meddele mig Resultaterne. Naar disse komme, skal jeg ikke undlade at gjøre Urdas Læsere bekjendt dermed.

Dagen derefter maatte jeg foretage den bestemte Udflugt til Hareids Kirke, som ligger $1\frac{1}{4}$ Miil fra Ulfsteens Præstegaard, Dimmøesund kaldet. Denne Udflugt vil omsider lede til antikvariske Reflexioner; men forinden maa jeg tillade mig en landoekonomisk Digression. Fra Dimmøesunds Præstegaard kunde man i Fordumstid ikke komme nogensteds hen uden i Baad. Nu derimod kjører man heel bekvemt, Ulfsteensvig forbi, lige til Hovedkirken, som ligger $\frac{1}{2}$ Miil derfra; og Dette skyldes, saavelsom de mange andre fortræffelige Veianlæg i Romsdals Amt, Hr. Amtmand Kroghs driftige Aand, og uafladelige Opmærksomhed paa Veivæsenet, hvoraf en udvidet Samfærdsel allerede har været, og en udvidet Aandskultur maa vorde den uudeblivelige Følge. Fra Ulfsteensvig bøier nu Veien sig østefter i een Miils Strækning til Hareids Kirke, og gaaer over Ulfsteenvigs og Gaarden Riises Marker gjennem en af de bredeste og jevneste Høidale, jeg i dette Stift har seet. Jeg har paa min første Reise i Søndmør i Aaret 1824, i Anledning heraf, gjort følgende Bemærkning [1]):

"Hvilken Strækning gjennemvandrede jeg her af udyrket lyngbegroet Mark, hvorunder laae den herligste Jordbund! Fra Ulfsteensvig til Gaarden

[1]) Budstikken, 6te Aarg. Sp. 586 ff.

Riise, som ligger omtrent midt paa Ryggen af Hareidslandet, er ½ Miil, og over denne hele halve Miil strække Ulfsteenvigs Marker sig. Naar man nu betænker, at disse, fra Høiderne af at regne ovenfor Ulfsteenvig, udgjøre en mod Sønden heldende og ikke trang Dal, gjennem hvilken Landeveien løber, at denne Dal bestaaer af muldrig Jord, at ingen Mængde af svære Stene gjør Opdyrkningen vanskelig, at der paa alle Steder i Dalen ere Kilder at finde, at dette Jordstrøg egnede sig fortrinligen til Opdyrkning og Bebyggelse af flere Familier — og man saa finder her en Ørken for sig, hvor nogle Køer og Faar nære sig af Lyngen, saa maa man beklage enten Staten, eller Eieren af disse Marker, over det øiensynlige Forliis, som er en Følge af deres Ikke-Opdyrkelse".

Hvad jeg saaledes i Aaret 1824 skrev, vedkjendes jeg i Aaret 1838. Jeg havde nu Anledning til i afvigte Aar, paa den omtalte Reise til Hareids Kirke, at tage dette Terrain anden Gang i Øiesyn, og jeg tør efter Øiemaal antage, at det udgjør et Areal af 18 Millioner Kvadratalen. Skulde dette Areal, under saa gunstige Omstændigheder som de foranførte, ikke fortjene en agronomisk Prøvelse af hvad Resultater Opdyrkningen, om end blot af et lidet Stykke af Samme, vilde afgive? Det maatte kunne vise sig, om det var skikket til Kornavling, hvilket jeg neppe tør omtvivle, da Dalen dog ikke ligger saa synderlig høit, eller endog blot til Fædrift paa dyrkede og ordnede Græsgange, eller ved Hjælp af Staldfodring. Men — enkelt Mand, især i Egne, hvor man har saa lidet Begreb som her om hvad Jorddyrkning fordrer og hvad den kan kaste af sig, kan neppe formodes at have Sands for et saadant Experiment. Vilde Staten, i det Tilfælde at dette Areal var at faae tilkjøbs, tilforhandle sig Samme, eller endog for det Første blot en Deel deraf, og da under en kyndig Agronoms Styrelse anstille Experimentet: vilde det Kong. Selskab "For Norges Vel", der dog endnu sysler med Landoekonomien, antage sig denne Sag: eller vilde det driftige Romsdalske Landhusholdningsselskab ved Opmuntringer bidrage til at Noget virkedes for dette Øiemeed: saa maatte, om det første Forsøg lykkedes, en heel Kolonie med Tiden reise sig i denne vidtstrakte Ørken, og man fik da Gaarde og Pladse at see, strøede langshenad den Dalen gjennemløbende Landevei, og talrige Hjorder at trives der hvor nu Kvæget søger sparsom Sulteføde i den høie Lyng. Her er ikke Stedet til nærmere at udvikle dette Æmne: jeg har kun villet give gavnlige Vink.

Den gamle og mærkelige Døbevandskande i Hareids Kirke [1]) fik jeg dennegang laant til det Bergenſke Muſæum, for at konferere med den Tegning af Indſkriften, ſom Muſæet allerede er i Beſiddelſe af. Kanden fortjente Plads i Muſæet ſelv; thi, hvor den nu ſtaaer, ſpørger Ingen efter den. Den har ingen anden Værd end blot antikvariſk, den er ſtøbt af ſimpel Klokkemalm.

Saa nær den navnkundige Hjørringavaag kunde jeg dennegang ikke afholde mig fra at anſtille nogle Underſøgelſer paa ſelve Stedet. Den ligger omtrent en Fjerdingvei fra Hareids Kirke, og kaldes nu Lievaag, hvilket Navn den i ſenere Tid maa have faaet af Gaarden Lied, der ligger mellem Hjøringdal og Vaagens inderſte Bund, hvor nu ogſaa tvende Brug benævnes Lievaag, og ſom have givet den hele ſkjønne Liedal ſit Navn; men at den i gamle Dage har hedt Hjøringavaag, derfor ſynes ikke blot Sagnet, men ogſaa Navnene Hjørringdal i Sydveſt og Hjøringsnæs i Nordoſt begge at borge. Til denne Expedition udruſtet med Jomsvikingaſaga, Schønings Hiſtorie og et meget inſtruktivt Kart af Havne-Inſpektør Schive, ſom engang i Fælledsſkab med Kapt. Daae paa Solnør havde anſtillet en lignende Underſøgelſe, ſatte jeg mig i en Baad med Provſt Thoreſen, Sognepræſt Winsnæs og Student Laſſen, og foer derhen. Vi paſſerede Kjerringvigen, Overaaeſanden, og Sigurdsvigen, Punkter, ſom i ſig ſelv ere ubetydelige, men ſom i denne Underſøgelſe faae nogen Betydning af de Oldtidsminder, der findes i Nærheden af dem paa den hele nordoſtlige Kyſt lige indtil Steffensnæsſet, forbi hvilket vi bøiede ind i Lievaag. Fra Steffensnæsſet af og indtil Bunden er Lievaagen omtrent 2000 Al. lang, dens Bredde er fra 4 til 500 Alen, og Dybden regnes fra 12 til 15 Favne. Omtrent midt i Vaagen, dog nærmere dens øſtre end dens veſtre Bred, ligger en Holme, Vaagsholmen kaldet, omtrent 300 Al. i Omkreds, og paa den ſtaaer en Gruppe af Træer. Paa Vaagens veſtre Bred ligger Gaarden Piilſkog, og Nordøſten for den Gaarden Overaae, hvor der paa begge Steder findes adſkillige Oldtidsminder, ſom nærmere ſkulle vorde omtalte. I Vaagens Bund ligger Gaarden Lievaag, med Gaardene Lied ſøndenfor ſig og Gaarden Hjøringdal i Sydveſt. Vaagens øſtre Bred udgjøre Gaardene Lievaags og Hjøringsnæs's

[1]) Budſtikken, 6te Aarg. Sp. 588.

Eiendele. Ligeoverfor Steffensnæsſet ligger i Vaagens Munding ved Leervaag et fremſtikkende Næs, der ligeſom Hiint er aldeles blottet for Skov, og næſten for Jord, ſaa at den bare Klippegrund rager iveiret. Vaagen ligger i Sydveſt og Nordoſt, og gaaer ud i Storfjorden, der begrændſes af Suløen i Øſt.

Dette er nu min geografiſke Beſkrivelſe over Beliggenheden af det klaſſiſke Sted, hvor Norſk og Vendiſk Kraft og Styrke, i Aaret 994, maalte ſig med hinanden i det navnkundige Slag mellem Hakon Jarl og Jomsvikingerne. Jeg ſkulde kunne have gjort denne Beſkrivelſe langt klarere for Urdas Læſere, hvis jeg turde have gjort lithografiſk Brug af Hr. Schives Okulairkart, der har veiledet mig; men dette har jeg ikke vovet. Høiligen vilde derimod Hr. Kapitainen forbinde mig, og Urdas Udgivere, og Urdas Læſere tillige, mener jeg, om han ſelv vilde meddele os dette Kart, og da i Forbindelſe med de Bemærkninger, ſom denne min Opſats kunde give Anledning til, og de Berigtigelſer, den maatte tiltrænge. En ganſke anden Beſkrivelſe over Hjørungavaagens Beliggenhed og Retning ſynes derimod Sagaerne at meddele. I den Recenſion af Jomsvikingaſaga, der kom ſom Prøvehæfte af Oldnordiſke Sagaer ud i Kjøbenhavn 1824, hedder det (S. 37.) ſaaledes: "Hjørungevaag er ſaa beſkaffen, at der ligger Skjær midt i Vigen, og nord for dem en Øe, ſom hedder Primſigrd, men Hørund (Hareid) ligger ſønden for dem". I en anden Recenſion af ſamme Saga, der udgjør det 11te Bind af Oldnordiſke Sagaer, udgivne af det Kong. Nordiſke Oldſkrift-Selſkab i Kjøbenhavn 1829, hedder det (S. 112.): "Det ſiges, at Bugten af Hjørungevaag vender imod Øſt, men Mundingen imod Veſt; ude paa Vigen ſtaae tre Stene, ſom kaldes Hjørunger, af hvilke den Ene er noget ſtørre end de andre: efter diſſe Stene er Vigen opkaldt. Midt inde i Vigen ligger der et Skjær, fra hvilket der til alle Sider er lige langt til Land, baade indefter i Bugten af Vigen, og udefter til begge Sider; nordenfor Vigen ligger Harund, og indenfor Samme Harunderfjord". Dette er nu, efter Kompaſſet, ſtik imod Hjørungavaagens ſande Beliggenhed, ſaafremt den ſkal anſees identiſk med Lievaagen; thi Lievaagens Bund vender mod Sydveſt og dens Munding mod Nordoſt. Snorre taler intet om Situationen; og Torfæus har fulgt Jomsvikingaſagaen. Men, hvad Kompaſſet angaaer, da toge Sagaſkriverne det ikke ſaa nøie, og den Ene fortællede ofte, uden al nærmere Underſøgelſe, efter den Anden. Heller ikke kan det, hvad Hjøringerne angaaer, volde ſaa ſynderligt

Anstød, om de nu ikke mere findes; thi disse 3 Stene kunne ved mangehaande Tilfælde være blevne flyttede. Ogsaa vi ledte overalt forgjæves efter dem. Den værste Knude derimod at løse er — Øen Primsignd; og da denne Ø spiller en Hovedrolle i det hele Drama, saa er Knudens Løsning af saa meget større Betydning. Det Forviklede heri har bragt Schøning selv i saadan Fortvivlelse, at han "er nær ved at troe — siger han —, at med Sagaens Beskrivelse er tildeels sigtet paa et andet Sted, hvor en Træfning tilforn havde staaet med Jomsvikingerne" [1]). Vi ville imidlertid ganske rolige tage Historiens Traad fat, og see om vi kunne hitte Rede i disse Forviklinger.

Jomsborgerhøvdingen Sigvalds ubesindige Løfte ved Strutharalds Gravøl, at ville hærge Norge inden trende Vintres Forløb, og de øvrige Jomsvikingers Tilsagn om at staae ham bi, foranledigede, som vi vide [2]), den Begivenhed, som her er Tale om. Jomsvikingerne reiste paa Stand, hærgede Tunsberg, og fore siden langs Norges sydlige Kyster, Jedderen forbi, opad Vestsiden, og gik igjennem Ulfssundet i Nordfjord over Stathavet til Herøerne, allevegne søgende Underretning om hvor Hakon Jarl opholdt sig. Denne havde imidlertid af Augmund Hvide, hvem Jomsborgeren Vagn Aagesen havde i Tunsberg hugget en Haand af, faaet betimelig Nys om Hines Forehavende, og havde til den Ende samlet en ansеelig Flaade i Hallkellsvig [3]), med hvilken han gik til Hjørungavaag, og lagde sig derinde. Jomsvikingerne fik Nys derom, gik Norden om Øen Haud eller Hareid, og angrebe Hakon i hans valgte Stilling. Angrebet begyndte om Morgenen tidlig [4]), og stod saa skarpt paa, at Jomsvikingerne, uagtet Fordelen allerede heldede til deres Side, synes ligesom at være blevne enige med Hakons Hær om nogle Timers Vaabenhvile. Hakon Jarl, som var urolig i Sindet over det Udfald, Slaget syntes at true med, benyttede denne Tidsfrist for at hente Bistand fra sin Skytsgudinde Thorgerd Horgabrud,

---

[1]) Norges Riges Hist. 3. Deel, S. 259. Jfr. 3. Deel, S. 139, og P. E. Müllers Sagabibliothek, 3 D. S. 91.

[2]) Jomsvikingasaga, Kap. 37.

[3]) Snorre i Olaf Trygvesons Saga, Kap. 43. Efter denne Historieskrivers Beretning sammesteds, Kap. 41, skal Manden med den afhugne Haand eller Fingre have hedt Geirmund.

[4]) Oddur Munk mener, det begyndte ved Middagstider den første, og fortsattes den næste Dag. S. Schøning anf. St. S. 267 ff.

eller at forsone hende, da hun syntes fortørnet. Han gaaer derfor iland, og farer nordover til Øen Primsigvd, hvor der var en stor Skov, og i Skoven en aaben Plads. Der kaster Hakon sig ned, med Ansigtet vendt imod Nord [1]), og tilvender sig omsider tryglende, og under Betingelse af at offre Thorgerd sin egen Søn Erling [2]), den Fortørnedes Naade, og ifer saa med Fortrøstning tilbage til sin Hær, hvor da Slaget atter, begunstiget af Thorgerd og hendes Søster Irpa, begyndte, og faldt ud til Hakons Fordeel.

Nu spørges: Hvor laae eller hvor ligger Øen Primsigvd — et Navn, som ikke mere kjendes —? Den lille Holme, Vaagsholmen, kan det neppe være. Der er og har ikke været nogen stor Skov med en aaben Plads i. Nogle have meent, det kunde være Steffensnæsset eller det ligeoverfor fremstikkende Næs i Lievaagens Munding, som muligen kunde dengang have været omflydte [3]), og have havt nogen Skov. Men heller ikke disse Næs kunde det være, thi for det Første maa Jomsvikingernes Flaade antages at have ligget paa disse Punkter, og da havde det været vanvittigt af Hakon at begive sig derhen midt igjennem Fiendernes Rækker; dernæst passe disse Næs ikke til Beskrivelsen over Øen Primsigvd. Denne betegnes nemlig som en Ø, der laae nordenfor Hjørungavaag, havde Harund i Syd [4]), og Harundar-Fjord (Storfjorden) indenfor. Om det nu end ikke er aldeles klart, saa troer jeg dog neppe, at man kommer Sagen nærmere, end Strøm, naar han formener, at der ved Primsigvd maa forstaaes Sulsøen [5]), der ligger i Nordost for Hjørungavaag, og har Storfjorden neden-

[1]) Strøm, anf. St. 412, mener at Aarsagen hertil var den, at Borgund, hvor Thorgerd Horgabrud havde sit Tempel der hvor nu Præstegaarden staaer, og Hakon sin Residents, laae i denne Retning. Jfr. Schøning anf. St. S. 268.

[2]) I Sagabibliotheket, anf. St. S. 93 ff. bemærkes, at ihvorvel Erlings Offring ligger ganske i Hakons Charakteer, saasom han var istand til Alt for at vedligeholde sin Magt, og han troede af Hjertet paa de gamle Guder, saa anfører dog den sindige Snorre (Kap. 47.) Tildragelsen blot som et Sagn.

[3]) Man har i Sondmør stedse troet, at Havet staaer der meget lavere nu, end i Fordumsdage; men denne Sag faaer et ganske andet Udseende, naar man efter den nyere Theorie antager, at ikke Havet synker, men at Landet hæver sig. S. Prof. Keilhau, om Landjordens Stigning, i Nyt Magazin for Naturvidenskaberne, 1ste B. 1837.

[4]) Jomsvikingasaga Kap. 42. Vel staaer her: "sondenfor Vigen ligger Harund"; men dette maa være en Feil, thi Hjørungavaag ligger jo bestemt paa Harund eller Hareid selv.

[5]) Strøm paa anf. St. S. 412. Jfr. Norsk. Vid. Selskabs Skrifter i det 19. Aarh. 2. B. 2 H. S. 171.

under sig. Did kan Hakon være kommen. Vel ligger den over ½ Mil fra Hjørungavaag; men betænker man, at der var tre fulde Timers Vaabenhvile [1]), saa kan Hakon gjerne i den Mellemtid være gaaet over Hjøringsnæsset, faret over Fjorden, have forrettet sin Bøn, og være kommen tilbage, for under bedre Auspicier at stride paa ny og vinde Seier. Jeg mener saaledes, at man med temmelig Sandsynlighed kan lade Lievaag gjælde for den navnkundige Hjørungavaag [2]), og det saa meget mere som denne Vaags hele vestlige Kyst har en Mængde Oldtidsminder at fremvise, der dog muligen turde vidne om en blodig Dyst derhenne, høit oppe i Tiden [3]). Paa Gaarden Piilskogs [4]) Marker ligger, langsmed Lievaagens vestlige Strand, en heel Samling af smaae Gravhøie paa 20 til 30 Alens Omvidde og 1 Alens Høide, og i en af disse har der været fundet Stumper af Vaaben. Fremdeles ligger der 2 Skibshøie, den ene 14 Al. lang, 8 Al. bred, med 3 Stavnholdere, den anden 18 Al. lang og 6 Al. bred, med en regulair Steensætning om dens Rand. Store flade Heller, som nu ligge opkastede, have bedækket Gravkammeret. Denne Sidste har jeg gjort til Thorkel Leiras Grav, om denne ikke heller skal søges iblandt de 3 store Skibshøie paa Overaae. Ved den Første staaer en Bautasteen, 2 Al. høi, 1¼ Al. bred i Roden, men i den afstumpede Top ½ Al. bred, og 2½" tyk. En lignende nedfalden findes nærmere ved Gaarden Overraae, hvor ogsaa en Skibshøi og en Bautasteen findes. Man tæller i det hele paa Piilskogs og Overaaes Marker omtrent 30 Gravminder af forskiellig Slags, hvoriblandt nogle findes ved Sigurdsvigen, der muligen har sit Navn af Sigurd Kappe, som var med i Jomsvikingeslaget. Af Gravminderne paa Overaae udmærke 3 Skibshøie sig, der ere 40 Alen lange, og have deres Stavnholdere i Enderne. Paa Stranden ved Piilskog maa den grusomme Slagtning have gaaet for sig, som

---

[1]) Schøning anf. St. S. 269. Jfr. Jomsvikingasaga, Kap. 44.

[2]) Jfr. Kliwers Norske Mindesmærker, S. 130.

[3]) Disse, ikke faa, Oldtidsminder maae være undgaaet Amtmand Bloms Opmærksomhed, saasom det i hans Beretning paa anførte Sted i Norsk. Vid. Selsk. Skrifter hedder: "Spor af Høie er der ikke".

[4]) Selv denne Gaards Benævnelse turde minde om Kampen. Vel kjendtes Navnet Piil dengang ikke — man kaldte den Ør —; men jeg antager at denne Gaard er senerehen i Tiden bleven anlagt og opdyrket, og at man da har kaldt den Piilskog, efter Sagnet om den Mængde Pile, som i Jomsvikingeslaget her bleve verlede, og vel ogsaa føre ind paa dens Strande.

Snorre omtaler i Olaf Trygvesøns Saga, Kap. 46, og som fortælles endnu omstændeligere i Jomsvikingasaga, Kap. 46—48.

Om nogle Oldtidsminder paa Vartdalsstranden i dette Præstegjeld har Skoleholderen Ole Erdal i Hareids Sogn meddeelt mig følgende Efterretninger:

Barstadvigen, omtrent 1½ Miil østenfor Hareid, ligger paa den østligste Pynt af den saa kaldte Vartdalsstrand, ved Mundingen af Jørgensfjorden, vendende mod Nord. Vigen er noget cirkelformig, og har ved Strandbredden en Ophøining eller Bakke, der gjør Stedets Beliggenhed saa meget mere yndig, som der ovenfor denne Ophøining udbrede sig flade og jevne Marker. Blandt de her liggende Gaarde er ogsaa Gaarden Lynge, og i Øst og Vest for Samme findes, som nedenstaaende Figurer udvise, følgende Oldtidsminder:

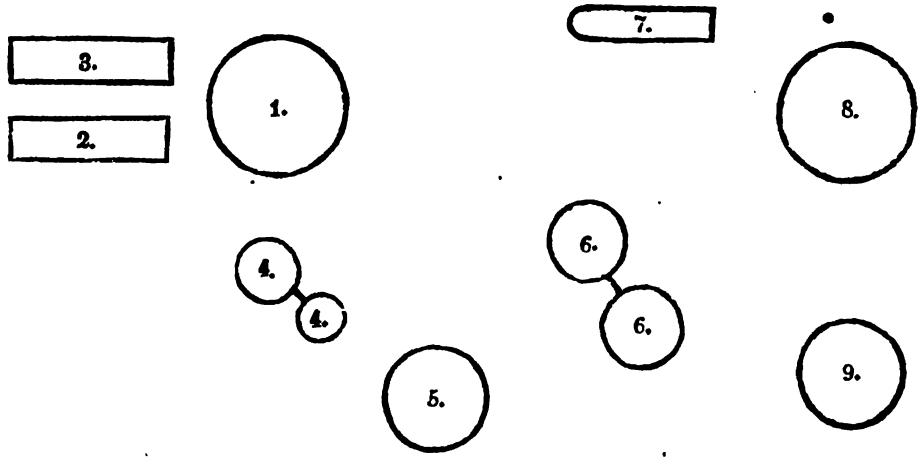

Disse Oldtidsminder ere affatte efter det Rids, som Ole Erdal har meddeelt mig, uden at jeg kan indestaae for Rigtigheden af de indbyrdes Distancer. Saa meget er vist, at de første 5 Nummere ligge vestlig, og de øvrige 4 Nummere østlig eller i Sydøst for Gaarden Lynge. Her er Beskrivelsen over dem:

No. 1 betegner en stor Høi vestenfor Gaarden Lynge ved den saa kaldte Garsende, og kaldes Storhougen eller ogsaa Storrøsen. Den er 84 Alen i Omvidde, rund, og kringsat med en Fodkjæde. Stenene, hvoraf den er lagt, ere runde, og saa svære, at en Mand neppe kan bære een ad Gangen. Høien ligger

paa den ommeldte Ophøinings eller Bakkes yderſte Skrent ad Søen til, og har i ſin Tid været høiere, men to Gange efter hinanden har den i Begyndelſen af dette Aarhundred været randſaget i Toppen, hvorved Stene ere blevne kaſtede ud, og Høien ſaaledes bleven lavere. Der ſkal Intet have været fundet, og det ſynes troligt, ſaaſom man ikke er kommen Bunden nær nok.

No. 2 og 3 ere tvende jevnſides liggende Skibshøie, af lige Længde og Bredde: enhver af dem er nemlig 42 Alen lang og 10 Alen bred. Imellem dem ligger en Strimmel Grønſvær, 4 Al. bred. No. 3 eller den Søen nærmeſt liggende har, iſær paa Midten, lidt meget af Tidens Indvirkning, da den ligger ſaa yderlig paa Bakkeſkrenten. Derfor viſer No. 2 ſig ſaa meget høiere og ordentligere.

No. 4 foreſtiller et Par Kampringe, 1½ Alen fra hinanden, og 22 Al. hver i Omkreds, ſteenſatte. De ligge omtrent et Bøſſeſkud ſydoſt for de foranførte Gravhøie.

No. 5 er en lavagtig rund Gravhøi, kringſat med en Fodkjæde af Steen, og ligger ſydveſt for Gaarden Lynge. Ogſaa den har været randſaget i Toppen, men om noget Fund ſammeſteds har man intet hørt.

No. 6 foreſtiller atter et Par Kampringe paa Røſthougene øſtenfor Lynge. De ligge 2½ Al. fra hinanden, ere cirkelrunde, ſteenſatte, og holde, hver iſær, 56 Alen i Omvidde.

No. 7 er en Skibshøi, 14 Al. lang og 2 Al. bred, beliggende ſom de førnævnte i Øſt og Veſt. I den øſtre Ende har den 2 Stavnholdere, der netop viſe ſig over Grønſværet; i den veſtre Ende derimod ſees ingen Stene, men Høien er der ordentlig afrundet. Denne Høi ligger nedenfor Røſthougenes nordlige Ende, ſtrax ovenfor Baadnøſtene i Barſtadvigen.

No. 8 er en rund Gravhøi, øſtenfor No. 7, 70 Al. i Omvidde, men ikke ſynderlig høi. Lidt ovenfor denne ligger

No. 9, en temmelig høi, men ikke over 46 Al. omfattende Gravhøi, med en ſteenſat Fodkjæde, og vel belagt med Grønſvær. Den er den øſtligſte af Røſthougene, og ligger ved det nordveſtlige Hjørne af Barſtads ſaa kaldte Søeagre.

Foruden diſſe gives her adſkillige Gravhøie, ſom ere ſaa aldeles be-

groede, at man ei med Vished kan afgjøre, hvor stor Omkreds de have havt. Blandt Saadanne ligger en temmelig stor Høi, nogle Skridt vestenfor Gaarden Melbøe, hvilken kaldes Melbøehougen. Den er i de nuværende Opsidderes Tid og Overvær bleven, efter en reisende Gjørtlers Tilskyndelse, randsaget i Toppen; thi et gammelt Sagn tydede hen paa, at der skulde findes Skatte i samme. Imidlertid blev intet Andet fundet, end et Bidsel, som man lod Gjørtleren beholde.

Til disse interessante Beretninger har Ole Erdal endnu føiet en, angaaende en Bautasteen, som oprindelig stod paa Lobak, 3 til 4 Bøsseskud fra det Sted, hvor den nu ligger, paa Gaarden Sætre i Vartdalsstranden. Bautastenen er fra Spidsen og indtil Foden 4½ Alen høi, og indtil dens Midte, hvor den i en krum Linie bøier af opimod Toppen, 2¼ Alen bred; dens Tykkelse er ¼ Alen. Der vedligeholdes et gammelt Sagn om at en Mand i Oldtiden, ved Navn Thor, skulde have sat Stenen der, og man viser endnu oppe i Uren det Sted, hvor den skal være brudt ud af Fjeldet. Formodentlig er den engang i Tiden falden overende; og nu fortæller et nyere Sagn, at i Slutningen af det 16de Aarhundred skal paa Gaarden Sætre have boet en Mand, ved Navn Knud Endresøn. Denne Mand skal have været ualmindelig stærk, men og tillige meget stormodig. Det faldt ham ind at ville forevige sit Eftermæle, og til den Ende sætte sig selv et Monument paa sin Eiendomsgaard. Dertil syntes ham da hiin nedfaldne Bautasteen bekvem, og befalede han sine Drenge at kjøre den hjem til Gaarden. De forsøgte derpaa, men vare ikke istand til at rokke Stenen. Med uforrettet Sag kom de derfor tilbage; men da blev Knud ret gram i Hu, og spottende over Drengenes Magtløshed, tog han sin 2aars-gamle Hest, og trak i Samspænd med Denne den svære Steen til Gaarden, hvor den blev lagt, med Bredsiden opad, paa 4 andre Stene, og ligger saa endnu. Dette skeete i Aaret 1591. Nu huggede Knud paa Bautastenens bredeste Underdeel en Cirkel ind af 2 Alens Diameter, og atter i 3 Tommers Afstand en koncentrisk Cirkel, og fremdeles i samme Afstand flere koncentriske Cirkler, men som dog kun naaede til Midten af Cirkelfladen. I disse Cirklers Mellemrum indgrov han Dekalogen, og ved Centrets høire Side, under en Glorie, Bogstaverne: I H S (Jesus Hominum Salvator), men ved Centrets venstre Side: Knud Endresøn. Aarstallene 1591, da Arbeidet blev paabegyndt, og 1599,

da det fuldendtes, findes ogsaa indhugne i Stenen, lige under Frelserens Navn. Saaledes er da Knud Endresøn Sætre foreviget [1]).

10. Vandelvens Præstegjeld.

Strøms Beskrivelse over den saakaldte Jutulhelle paa Ringsfjeldet under Gaarden Tunheim, hvor en Kong Ring, en forhistorisk Person, skal have boet [2]), har jeg paa et andet Sted [3]) løselig berørt. Jeg ønskede dennegang at erholde nøiere Underretning, om hvorledes det forholdt sig med denne Helle, og om den Beretning, Strøm desangaaende har efter Sagnet meddeelt os, svarede til Virkeligheden. Til den Ende formaaede jeg, selv ikke længer istand til at foretage saa opadstigende Exkursioner, nogle af mine tilstedeværende Venner til at anstille de fornødne Undersøgelser. Disse grebe Sagen con amore an, og hvad Resultatet deraf blev, viser sig af den Beretning, som Student Laasen Dagen efter, i Forbindelse med en paa Stedet optagen Tegning, der paa Plade VI findes lithograferet, havde den Godhed at meddele mig. Denne Beretning gaaer ud paa Følgende:

Fra Gaarden Tunemb (Tunheim) kommer man efter en Tretimers besværlig Vandring over uveisomme Brinker og stenede Myrer op paa en under Ringfieldets høieste Aas, over Havfladen 2 til 3000 Fod, liggende stor Slette, der er omtrent halvanden Fjerding i Omkreds, og bestaaer blot af en smaasten med Moos bedækket Jord. Her taler Sagnet om et vældigt i Oldtiden holdt Slag imellem Kong Ring, der boede paa Tunheim, og en anden unævnt Høvding, som han laae i Strid med. Her ligger ogsaa den berygtede Jutulhelle, som Strøm, efter upaalidelige Efterretninger, har gjort baade større og pynteligere, end det i Virkeligheden befindes, og under hvilken 7 Aars Skatte skulle ligge begravne, tilligemed Kongen selv. En Helle er det ikke, men en paa den øverste Flade temmelig jevn, mod Enden tilspidset, men paa Siderne noget uregelmæssig formet Steen (S. Fig. 1. a, og i større Skala Fig. 2.), $5\frac{1}{2}$ Al. lang, $2\frac{3}{4}$ Al. bred, $1\frac{1}{2}$ Al. tyk. At denne Steen engang har ligget plan med

[1]) Jfr. Kliwers Norske Mindesmærker, S. 134.
[2]) Strøm, anf. St. S. 488.
[3]) Budstikken, 6te Aarg. Sp. 579.

Jordsmonnet, synes klart, og nulevende Folk forsikre det Samme; men den er ved Gravning, foretagen til forskjellige Tider, bragt i en skjæv Stilling. At sprænge denne Steen, for om muligt at faae Lys i Sagnet og Sagen, var egentlig Undersøgernes Bestemmelse, og de havde for den Sags Skyld forsynet sig med de fornødne Redskaber og Folk; men da dette Foretagende syntes at kræve en længere Tid, end de kunde anvende derpaa, valgte de hellere at bruge Mineernaalen til en anden 50 Skridt i Syd for denne beliggende, meget regelmæssig formet, firkantet Steen (Fig. 1. c.), der var $3\frac{1}{8}$ Al. lang, $1\frac{1}{2}$ Al. bred og $\frac{3}{4}$ Al. tyk. Her blev nu boret og ladet; men da man ikke omhyggelig nok havde sørget for, at grave Jorden bort fra Siderne af den, saa lyktes Sprængningen ikke aldeles; dog syntes denne at vise, at Stenen neppe var af synderlig Betydenhed. I en Afstand af 18 Skridt fra Rings- eller Jutulhellen fandtes en liden Jordforhøining, og atter en anden i Sydost for denne, af hvilke den Ene (Fig. 1. b.) er især mærkelig. Den blev for omtrent 7 Aar siden opgraven; men hele Fortællingen om Opgravningen har faaet et meget fabelagtigt Udseende. En Grav er det. At denne har været bedækket med en svær Overligger, seer man endnu, og at denne har ligget plan med Jordsmonnet, overgroet med Moos, er vel ikke utroværdigt; men naar man fortæller, at 4 Mand skulde have kunnet vælte den op — og flere Folk var der ikke tilstede, siges der — saa bevises Umuligheden og Usandfærdigheden alene deraf, at under nærværende Undersøgelse formaaede ikke 8 Mand at rokke Stenen een Linie. Imidlertid seer man endnu Sporene af en for ikke lang Tid siden foretagen Gravning, og ved Siden af Hullet findes en Mængde Heller, der ved deres Regelmæssighed tydeligt røbede, at de ere dannede ved Menneskehænder. Om der i denne Grav fandtes Noget, veed man ikke, da Foretagendet gik af i al Stilhed. Der findes paa den vestre Side af Ringshellen ligeledes en Jordforhøining, men ikke betydelig. Ogsaa den er opgraven, men synes ikke at have indeholdt noget Mærkværdigt.

Med temmelig Sikkerhed kan efter denne Beretning antages, at disse Steenblokke, der maaskee oprindeligen kunne henføres til de erratiske, eller Vandrestenene [1]), have af Menneskehænder, for nogen bestemt Hensigts Skyld, mod-

[1]) S. Keilhaus Afhandling i Nyt Magazin for Naturvidenskaberne, 1ste Binds 2det og 3die Hefte, 1837.

taget en Tildannelse, og at de fornemmeligen maae anſees ſom Gravmonumenter, de eneſte maaſkee i hele Norge paa et ſaa høitliggende Sted. Den fundne Overligger og de udgravne Heller pege med høieſte Sandſynlighed hen derpaa. Om Dette nu er den forhiſtoriſke Kong Rings Fantaſie at tilſkrive, og om hans ſyvaarige Skat er virkelig nedlagt under den Mindeſteen, ſom kaldes hans, eller om en anden ubekjendt Begivenhed har givet Anledning til at bygge Grave i en Høide af 2 til 3000 Fod over Havfladen, kan vel neppe afgiøres. Saa meget er viſt, at ſkal man reflektere noget paa Sagnet om et Slag heroppe paa denne Fjeldſlette, da gjør man nok retteſt i at nedlade ſig til et Diminutiv, og anſee det ſom et Slag imellem Mand og Mand, d. e. en Tvekamp; og da vil man nærmeſt kunne forklare ſig det Særſyn, at Grave findes i dette ſkyhøie Feldt.

Jeg har ſaaledes, gjennem en Efterſamling af antikvariſke Notitſer, atter ført mine Læſere over det hele minderige og deilige Søndmør, hvis herlige Natur jeg vilde unde Enhver af dem den Glæde at faae gjort ſig bekjendt med. Nu vover jeg, med ſærdeles Henſyn til diſſe Diſtrikter, at ſlutte med en Digreſſion, ſom jeg vel kunde henføre under Antikviteternes Kategorie, ſaaſom den Sag, jeg vil berøre, er behand'et ſom en ældgammel Sag af den navnkundige Erkebiſkop og Primat, Olaus Magnus [1]), der i ſin Tid fortalte heel underlige Ting om Nordens Indbyggere og Sæder og Skikke og Natur, af hvilke Ting dog mange befindes at være ſande, om de end have været underkaſtede mange Tvivl, og have maattet taale mange Modſigelſer. Hellere vil jeg dog, ſom min berømte Forgjænger, Erik Pontoppidan [2]), henføre Sagen til Naturvidenſkabernes Gebeet, og taale, hvis det ſkal gjælde, at man forkaſter mit Vidnesbyrd, ſom man har forkaſtet hans Thingsvidner. Sagen, jeg vil omhandle, er — Søeormens Tilværelſe eller Ikketilværelſe, en Sag, ſom ſyntes i afvigte Aar at være bleven optaget med nogen Intereſſe i vore Dagblade [3]).

---

[1]) Historia de gentibus septentrionalibus, Antverpiæ 1562; Lib. 21. Cap. 27.

[2]) Norges Naturlige Hiſtorie, 2den D. Kap. 8.

[3]) Morgenbladet 1837, No. 253, og No. 272 i Tillægget.

Allerede paa et andet Sted [1]) har jeg bekjendt mig til at være iblandt Deres Tal, der med fuldkommen Vished antager Søormens Tilværelse; og hvo kan vel reise i Nordfjord og Søndmøre, og endda tvivle om Saadant? Allevegne hvor jeg her har færdedes, har jeg hørt gjentagne Vidnesbyrd derom, og det ikke blot af Almuen, men af videnskabeligdannede og troværdige der bosiddende Mænd. Saaledes kom jeg paa min Reise afvigte Sommer i Samtale derom, paa Rafnesnæs Præstegaard i Herrøe, med Hr. Lieutenant og Overtoldbetjent Bruun, og han fortalte mig, at Fyrinspektøren paa Rundøe, Hr. Urbye, da han engang for ikke lang Tid siden var ude i Baad, og havde sin Søn og sin Tjenestedreng med sig, havde Anledning til at see en Søorm skyde op af Vandet saa nær ved Baaden, at han tydeligen kunde skjælne dens Hoved, dens Krop og dens Farver, over hvilket Alt blev lovet mig en omstændelig Beskrivelse; men denne er hidindtil udebleven. Saa meente og Hr. Bruun, at Sognepræsten til Sneeaasen i Throndhjems Stift, Hr. Rynning, vilde kunne give en nøiagtig Beretning om hvorlunde ogsaa Søormen har oftere været seet i en der liggende 4 Mile lang Indsøe, hvoraf det da vilde blive beviist, at dette Søedyr findes ikke blot i Havet, men ogsaa i ferske Vande.

Man har kaldt Olaus Magnus's gamle Beretning om Søormen en Fabel, uagtet man dog burde have betænkt, at der i Almindelighed ligger noget Sandt til Grund for saadant ældgammelt Sagn. Man har spottet over Pontoppidans, endog med Thingsvidner stadfæstede, Fortælling saavel om Søormen, som om Kraken; og dog have nyere Beretninger om begge disse Søeuhyrer, ikke blot i Norge [2]), men og paa andre Steder i Verden, maattet vække Naturforskerens Opmærksomhed i denne Henseende. I Morgenbladet No. 15 for Aaret 1830 findes Følgende anteegnet: "Fra Exeter skrives: Et uhyre svømmende Legeme, efter al Sandsynlighed levende, da det forandrer Stilling og Retning, har viist sig ved Mundingen af Dortmouths Havn, og der vakt almindelig Skræk. Man holder det for den store Søeslange, som for 2 Aar siden blev

[1]) Budstikken, 6te Aarg. Sp. 578.

[2]) Blandt Hr. Amtmand Bloms interessante Bemærkninger paa en Reise i den nordre Deel af Bergens Stift i Sommeren 1823, findes Noget herom i Budstikkens 6te Aarg. Sp. 158 ff. Jfr. Provst Krogh's Efterretn. om Nordfjord i Topogr. Statist. Saml., udg. af Selskab. f. Norges Vel, 2. D. 1. B. S. 190. ff.

seet i Hondurasbugten, eller for den saakaldte Krake, som Pontoppidan omtaler. Ryggen er grønagtig sort, bedækket med Skjæl og Søgræs: Hovedet, eller det man anseer derfor, kommer undertiden flere Fod frem over Vandet, og spruder mægtige Vandstraaler. Alle Indvaanere af Staden og Omegnen pleie ved Middagstid at indfinde sig ved Kysten, for at beskue denne Leviathan, som gjerne kommer paa den Tid tilsyne, og viser sig en Times Tid. Høiderne omkring ere propfulde af Tilskuere, og i Dortmouth er saa fuldt af Reisende, at Logis neppe er at bekomme".

Paa lidet nær stemmer denne Beskrivelse overeens med Amtmand Bloms ovenfor citerede Beretning om Søeuhyret i Sildenfjord mellem Sellye og Stat, hvorom ogsaa jeg hørte paa min Reise i Aaret 1824; og hvad Søeormen angaaer, da har jeg paa mine senere Reiser i Nordfjord og Søndmør hørt saa mange Bekræftelser om dens Tilværelse, at det ei kan falde mig ind at bevivle den. At den imidlertid færdes ei blot i vore, men og i andre Farvande, kan sees af en Beretning i Bladet Dagen for Aaret 1835, No. 78, saa lydende: "Den store Søeslange er atter seet i de Amerikanske Farvande, 8 Mile fra Napoul, af Passagererne og Mandskabet paa Paketbaaden fra Porsmouth. Uhyret var omtrent 18 Favne fra Skibet, og dets Hoved, der var saa stort som en Tønde, ragede 4 til 5 Fod over Vandfladen. Det syntes at blive sky ved den Larm, som blev gjort ombord i Skibet, dukkede Hovedet atter under Vandet, og svømmede hurtigt derfra. Slangen syntes omtrent at have en Længde af 100 Fod. Sagen er udenfor al Tvivl, thi over 50 troværdige Vidner have bekræftet den".

Under Samtalen angaaende denne Sag paa Rastesnæs Præstegaard, hvor man paastod at Søeormen passerede hver Sommer en tæt udenfor liggende Holme, yttrede jeg just det Ønske, at jeg engang maatte faae dette Søedyr at see. Mit Ønske blev ikke opfyldt; men — da jeg var i Vandelven, kom Provst Thoresens Dreng didhen i et Ærende til sin Herre. "Det var ret Skade — sagde han — at I og Biskoppen reiste saa tidlig den Dag fra Præstegaarden; thi 2 Timer senere vilde I have faaet Søeormen at see: den passerede ganske roligt forbi Holmen". Det var d. 12. Aug. 1837.

Neumann.

Om Steenkors.

(Pl. VII.)

Steenkors findes mangesteds i Norge fra Oldtiden af at have været reiste under aaben Himmel. Nogle af dem henstaae endnu urørte, andre beskadigede. Hist og her findes de omstyrtede; og om nogle Steenkors, som have været oprettede, finder man kun Sagn eller gamle Fortællinger. I Topographier, Reisebeskrivelser og statistiske eller antiquariske Værker kan man finde enkelte af dette Slags Oldminder omtalte og beskrevne; men nogen almindelig Fortegnelse over dem haves ikke, endnu mindre Beskrivelser med tilhørende Afbildninger, hvoraf man kan gjøre sig rigtige Begreber om deres Udseende, og ved Hjelp af hvilke man kan anstille Sammenligninger imellem dem. Det er en saadan Fortegnelse, jeg har foresat mig at meddele, tilligemed korte Beskrivelser, til hvilke de Sagn, som ere mig bekjendte om enkelte Steenkors, skulle blive føiede. Tegninger af de i det Udvortes meest forskjellige skulle ogsaa følge herhos, paa det at Læseren kan erholde nogenlædes Begreb om hvorledes de see ud. Fortegnelsen kan ikke blive fuldstændig, da Antallet over hele Riget er stort, og disse Mindesmærker staae vidt adspredte, tildeels paa Steder, om hvilke man har faa eller ingen offentlige Underretninger; men jeg har søgt at gjøre Fortegnelsen saa fuldstændig som mueligt. Skulde Sagen have almindelig Interesse, vil der vist ikke fattes Tillæg og Berigtigelser. Forsaavidt nogle af Steenkorsene have Rune-Indskrivter, skal Indholden ogsaa blive tilføiet.

De mig bekjendte norske Steenkors findes:

A. I Bergens Stift.

1. i Søndmøre Fogderie:

Paa en Bakke ved Landeveien over **Birkedals-Eidet**, paa Gaarden **Riiles Grund**, staaer et Steenkors, som er 4 Alen høit, 2 Alen bredt tvers over Armene, og circa 2 Tommer tykt. Stammens og Armenes Brede er omtrent ½ Alen. I Midten af Korset, eller der hvor Armene løbe sammen

med Stammen, er et rundt Hul tvers igjennem Stenen. Ved Foden af Korset ligge i en Cirkel endeel flade Stene [1]).

2. I Nordfjords og Søndfjords Fogderie:

Paa Kirkegaarden ved Gloppens eller Wereide Hoved-Kirke staaer et Steenkors, som er 2½ Alen høit, 1 Alen 21 T. bredt tvers over Armene og 4 T. tykt [2]). Af dette Kors er formodentligen den i Nærheden liggende Gaard bleven kaldet Korsvigen.

Paa den søndre Side af Gloppens Fjord, lige overfor Wereids Kirke, ret ved Søen, paa et Sted, som kaldes Ryg-øren, staaer ligeledes et Steenkors, hvis Høide er 2 Alen 23 T., Brede tvert over Armene 1 Al. 4 T. og Tykkelse 4 T. [3]). I Korsets Midte er et tvert igjennem Stenen gaaende rundt Hul. Ryg-øren er kun ved en liden Elv adskilt fra Gaardsøen, paa hvilken man endnu kan see kjendelige Spoer af i det mindste 8 Grav-Høie.

Paa Gaarden Midtgjelde, i Davigens Præstegjeld, eller, efter en anden Benævning, paa Gaarden Løfsdal sammesteds, har fra gammel Tid af staaet et Steenkors, som er 2 Alen 2 T. høit, 1 Alen 12½ T. bredt over Armene, men i Toppen 22 og i Roden 14 Tom. bredt. Om dette Kors, som af Gaardens Opsiddere, Christen Pedersen og Peder Christensen, er givet til Bergens Musæum, hvor det nu bevares, har Hr. Biskop Neumann meddeelt mig følgende Oplysninger:

"Paa en Reise i Nordfjord i Aaret 1831 fik jeg af Præsten Magelsen i Davigen høre tale om dette Steenkors, der ellers var og maatte blive enhver Reisende ubekjendt, saasom det stod et Stykke fra Strandbredden ude i Søen, saaledes stillet, at det i Flodtiden var aldeles skjult, og kun i Ebbetiden synligt, men heller ikke da kjendeligt, fordi det var aldeles overgroet med Tang. Sagnet om det lyder saa: Oprindeligen har dette Steenkors været sat paa Gaarden Midtgjeldes Grund, og har i umindelig Tid staaet der temmelig høit oppe

[1]) Stroms Søndmørs Beskrivelse, 2den Part Side 360. Neumanns Bemærkninger paa en Reise i Søndmør og Nordfjord 1824, Budstikken 7de Aargang, Sp. 59.

[2]) Samlinger til den Danske Historie, 2den D. 3die Hefte, S. 44. Neumanns Reise-Bemærkninger, Budstikken 7de Aargang, Sp. 97.

[3]) Neumanns Bemærkninger paa en Reise 1824. ibid., Sp. 68.

paa den bratte Strandbred, indtil at — man veed ikke naar — en antiquariſk-ſindet Foged eller Sorenſkriver boſatte ſig paa Gaarden yttre eller lille Davig, hiinſides Fjorden, ikke langt fra det Sted, hvor nu Kirken ligger. Hans Hu ſtod til at have dette Oldtidsminde paa ſin Eiendomsgaard, og ihvorvel hans Attraae hverken af Midtgjeldes Eiere eller af hans omgrændſende Naboer billi-gedes, ſaaſom man ſpaaede Ondt deraf, ſaa forhjalp dog hans Anſeelſe ham til at faae ſit Ønſke tilfredsſtillet. Korſet blev hentet fra ſit Hjemſted, blev ført over Fjorden, uden at Baaden ſank, hvilket man havde frygtet for, og blev en-delig, med utrolig Møie, flyttet op paa yttre Davigs Grund. Nu ſtod det der, til Fogdens ſtore Glæde. Men Glæden var kun ſtakket og kort. Allerede før-ſte Nat hørtes Hundeglam og Ulvetud, og mange underlige Røſter. Man lyt-tede med Gru til denne Uſærd. Røſterne lode ſig fremdeles hver Nat høre i deres hele Fælhed. Freden var forſtyrret i den hele Omegn, Alles Gemytter oprørtes, og — Fogden ſaae ſig, trods ſin Kjærlighed til den gamle Verden, nødt til at bøie Øret til den nyere Verdens Skrig, der fordrede intet Ringere end Korſets Bortflyttelſe og Ophøielſe igjen paa ſin oprindelige Tomt. Saale-des vandrede det da tilbage. Men da man atter kom over Fjorden med det, og var Strandbredden nær, fandt man det ugjørligt at faae det bragt op i ſit gamle Stade paa den ſteile Brink. Man hug den Gordiſke Knude over, og — væltede det ud af Baaden under Ebbens Tid, og ſaaledes kom det til at ſtaae et Stykke fra Strandbredden, ſom et myſterioſt Offer til Ran, der paa viſſe Dagens Timer overſkyllede det med ſine Bølger, og til andre Timer igjen ſtillede det blot for den athmoſphæriſke Luft, dog overhyllet med et Tangſlør".

Bag Choret af **Svanøe Kirke** i Sondfjord ſtaaer paa Kirkegaarden et Steenkors, ſom er $3\frac{1}{2}$ Alen høit over Jorden. Paa den ene Side, under dets Arme findes 2 vertikale, paralel løbende, Stræger, mellem hvilke der ſynes at være Spoer af Runer, omendſkjondt diſſe ikke kunne læſes. Dette Kors ſkal, da Kirken var bleven opført, være flyttet didhen fra Brandsøe, hvor det for-dum ſkal have ſtaaet [1]).

Paa **Hylleſtad Kirkegaard**, i Aſkevolds Præſtegjeld, ere 2 Steenkors, hvis Længde omtrent er 2 Alen, og Brede circa 1 Alen over Armene, indmu-rede i Kirkegaardsmuren.

[1]) Neumanns Reiſebemærkninger 1828, ibid., 5te Aarg. Sp. 580.

Ved Gjeſtgiverſtedet Kors-Sund i Sondfjord ſtaaer et meget ſtort Steenkors, ſom nedentil er beſæſtet i en ſtor flad Steenhelle, hvorigjennem der er hugget et Hul, i hvilket Korſets nederſte Deel er indſat og faſtkilet (See Pl. VII. Fig. 5). I dets Midte, eller imellem dets Arme, er et rundt Hul, der gaaer tvers igjennem Stenen [1]). Korſet, hvoraf Sundet endnu har ſit Navn, ſkal i Begyndelſen af Chriſtendommens Indførelſe i Norge være opreiſt af Kong Olaf den hellige, og det kaldes endnu St. Olafs Kors [2]).

Paa Vilnæs Kirkegaard, i Aſtevolds Præſtegjeld i Sondfjord, findes et Steenkors, ſom er omtrent 1¾ Alen høit over Jorden, og 1 Alen bredt tvers over Armene. Sagnet beretter, at Atle Jarl ſkal være begravet paa dette Sted.

3. I Sogns Fogderie:

Paa Kirkegaarden ved Brække Kirke ſtaaer et Steenkors, igjennem hvilket der er et Hul, juſt der hvor Armene og Stammen løbe mod hinanden. Det er circa 1¼ Alen bredt tvers over Armene, og omtrent lige ſaa høit over Jorden.

I Muren omkring Ladvigs Kirkegaard findes 2 Steenkors, af lige Størrelſe, omtrent 2 Alen høie og 1 Alen brede over Armene.

Ved Evindvigs Kirke ſtaaer et Steenkors, ſom er omtrent 5 Alen høit over Jorden, 2 Alen bredt og 4 Tommer tykt. Ikke langt derfra, paa Evindvigs Præſtegaards Grund, i Nærheden af en Kilde, ſom menes at have været en Offerkilde i Oldtiden, ſees et andet Steenkors, af 4 Alens Høide og 2 Alens Brede [3]). Der ſiges at Munkene i gammel Tid have gaaet i Proceſſion omkring diſſe Kors paa begge Korsmesſerne.

4. I Nordhordlehns og Woſſe Fogderie:

Paa en ſtor Slette ſondenfor Wangens Kirke, paa Woſſe Præſtegaards Grund, ſtaaer et Steenkors, hvis Udſeende røber en meget høi Alde.

---

[1]) Cfr. Saml. til den Danſke Hiſt. 2 B. 3die H. S. 42. Falſens Norges Beſkr. S. 69. Neumanns Reiſebemærkn. 1823, Budſtikken, 5te Aarg. Sp. 584.

[2]) Samlinger til den Danſke Hiſtorie, 2 B. 3 H. S. 240.

[3]) Neumanns Reiſebemærkninger 1823, Budſtikken, 5te Aarg. Sp. 378. Saml. til den Danſke Hiſtorie, 2 B. 3 H. S. 40.

Dette Kors er anbragt paa en liden Forhøining, kaldet Utten-Øen eller Utter-Hougen, i hvilken en Mand ved Navn Utten, en af de 4 Mænd, som skulle have opført Wangens Kirke, ifølge et gammelt Sagn, skal ligge begravet [1]). Dette Kors, som er 2 Alen 16 Tom. høit, bredt i Toppen 12 Tom., over Armene 1 Alen 8 Tom., og nedentil 1 Alen, samt 4 Tom. tykt [2]), findes afbildet paa Pl. VII. Fig. 9.

5. I Søndhordlehns og Hardanger Fogderie:

Paa et Næs, Kolsnæsset kaldet, henhørende til Gaarden Hesthammer i Hardanger, staaer en 7 Alen høi, 1½ Quarteer bred og ½ Quarteer tyk Steen, paa hvis øverste Deel er sat et Kors af Veegsteen, hvilket er 1 Alen langt og lige saa bredt. Sagnet beretter, at en Laugmand Sigurd, Søn af Brynulf paa Aga, hvis Liigsteen endnu findes i Ullensvangs Kirke, skal være druknet udenfor dette Næs, og at Korset skal være opsat til Erindring om samme Tildragelse. Denne Laugmand skal have levet i Kong Erik Magnussens Tid, Aar 1298 [3]).

I Kirkegaardsmuren ved Grindems Kirke i Etne Præstegield, Søndhordlehns Fogderie, ligger et mutileret Steenkors, hvoraf den øverste Deel er afbrukken. Den nederste Deel af dette Kors er omtrent 2¾ Alen lang, og Armene tilsammen omtrent 2 Alen lange. Breden er henved ¾ Alen, og Tykkelsen 3 Tommer. Dette Kors skal fordum have staaet ved den Runesteen, som findes i Nærheden af Grindems Kirkegaard [4]).

B. I Christiansands Stift.

1. I Ryfylke Fogderie:

Paa Gaarden Gardr eller Gaar, i Skaare Skibrede, Stavanger Amt, staaer et 4 Alen 16 Tom. høit, 12 Tom. bredt og 4 Tom. tykt Steenkors [5]), som forestilles paa Pl. VII. Fig. 7. Det er paa denne Gaard, at Kong Harald Haarfager blev begravet.

---

[1]) Milzows presbyterologia Wos-Hardangriana, P. 9. Saml. til den Danske Historie, 2 B. 3 H. S. 38.

[2]) Cfr. Neumanns Reisebemærkninger 1825, Bidst. 7de Aarg. Sp. 407.

[3]) Schnabels Beskr. over Hardanger, S. 36, 46. Saml. til den Danske Hist. 2 B. 3 H. S. 37. Milzows presbyterologia. P. 50, 51.

[4]) Samlinger til den Danske Historie, 2 B. 3 H. S. 35.

[5]) Krafts Ngs. Beskr. 4 D. S. 271.

I Ring-Muren omkring Sørbøe-Kirkegaard, i Rennesøe Præstegjeld, findes 2 Steenkors, af hvilke det ene er 2 Alen 2 Tom. høit, 1 Alen bredt og 3 Tom. tykt [1]) (See Pl. VII. Fig. 10.).

Paa Hvidingsøen, i samme Præstegjeld, staaer et Steenkors, der er 6 Alen høit, 2 Alen 20 Tom. bredt tvers over Armene, og 18 Tom. i Stammen [2]). Af dette Kors er Øen i gamle Søekorter bleven kaldet Kreuz-Eiland. Af Tegningen (Pl. VII. Fig. 4.) vil det sees at den Rune-Indskrivt, man har troet at finde paa Korset, kun bestaaer i vilkaarlige Incisioner, der formodentligen Tid efter anden ere gjorte af Personer, som have beseet det. Nær ved dette Kors sees en aflang firkantet Steensætning, der synes at have været Grundvolden af en betydelig Bygning. Omtrent 200 Skridt søndenfor Korset vises endnu Grundvolden af et Capel, med en cirkelrund Indhegning omkring. Den hele Slette, paa hvilken disse Alderdoms-Minder ere, kaldes Kirke-Sletten.

2. I Jedderens og Dalernes Fogderie:

Ved Landeveien i Nærheden af Stavanger Bye, ligeover for Stavanger Kongsgaard, staaer et anseeligt Steenkors, paa hvis søndre Side der har været hugget Runer [3]) (Pl. VII. Fig. 6, a.). Paa den modsatte Side (Pl. VII. Fig. 6, b.) er imellem Armene indhugget et Kors, og paa Midten ligeledes en omvendt Kegle. Almuen kalder dette Kors Konen, formodentligen formedelst den Lighed det har med en qvindelig Figur, naar det betragtes fra nordre Side. Runerne er anbragte i 4 Rader fra Foden af opefter til det Øverste, 2 Rader paa Stammen, og een Rad paa hver af Armene. Af disse Runer ere for nærværende Tid kun de fire nederste læselige, nemlig i Raden til venstre ᛏᚢ, og i Raden til høire ᛏᚱ. Alle de øvrige ere ganske ulæselige; men der har imellem hvert Ord været hugget Prikker, som tydeligen sees. Runerne have været temmelig dybt indhugne, men Stenen er af en saa løs Materie, at de, ved dens Forvittring, ere udslettede, paa de 4 nederste nær, hvor Materien sandsynligen har været haardere. Dette Steenkors har været nedbrudt og indlagt i et Steengjerde i Nærheden af det Sted, hvor det nu staaer. Det er, for ikke mange Aar siden, igjen opsat, efter Foranstaltning af en af Veivæsenets Be-

[1]) Krafts Ngs. Beskr. 4 D. S. 253.
[2]) Bings Ngs. Beskr. S. 283. Krafts Ngs. Beskr., 4 D. S. 176, 254.
[3]) Bings Ngs. Beskr., S. 659. Krafts Ngs. Beskr., 4 D., S. 248.

tjente. Heraf kommer det nok, at Udhugningerne nu vende modsat af hvad Bing i Norges Beskrivelse, S. 659, opgiver. De Fortællinger, som gives om Korset ved Stavanger, ere forskjellige. Der siges nemlig deels, at det skal minde om en Forbryders Henrettelse — hvilket man formodentligen slutter deraf, at den Bakke, ved hvis Fod det staaer, kaldes Steile-Bakken — deels at det skal være opreist til Erindring om Kong Sverres Maag, Einar, som blev dræbt af Baglerne i Stavanger, Aar 1206.

Ved Husebøe paa Hundvaagøen, omtrent ½ Miil vestenfor Stavanger, findes et Steenkors opreist paa en Høi, der er omtrent 150 Alen i Omkreds og 10 Alen høi. Paa denne Øe skal ogsaa fordum have staaet et Capel [1]).

Paa Tjore Kirkegaard, i Haalands Præstegjeld, staae endnu 4 Steenkors opreiste [2]). De to af disse have imellem Armene en liden Indhugning af et Kors, ligesom Steenkorset ved Stavanger Bye; og paa det ene af de 2 øvrige sees, ligesom paa sidstmeldte, en omvendt Kegle udhuggen.

I Kleps Præstegjeld og Sogn, paa Gaarden Hauge, er en Gravhøi, af circa 100 Alens Omkreds og 12 Alens Høide. Paa det øverste af denne er reist et Steenkors, som er 5 Alen høit [3]). (Pl. VII. Fig. 8.)

Paa adskillige Kirkegaarde, saasom: Justedalens, Bøes og Kirkebøes, i Sogn, Eides, i Nordfjord, Skaales, i Søndhordlehn, Soledals, i Ryfylke, Nærims, paa Jædderen, og mange flere, findes ogsaa smaae Kors, der ere hugne af Veegsteen, satte ved Gravene; men saadanne Steenkors høre ganske vist til de senere Tiders Arbeider.

Foruden de her foran opregnede Steenkors veed man enten af Historien, eller af Sagn, eller af endnu tilværende Levninger, at der paa adskillige andre Steder i Riget har været Steenkors opreiste, hvilke ikke længere existere. De mig bekjendte indskrænke sig til følgende:

1. I eller ved Trondhjem har uden Tvivl engang staaet et skjønt Steenkors, hvis Stamme har været syv- eller ottekantet og forsynet med Indskrifter. Dette slutter jeg af den i Klüwers norske Mindesmærker S. 11 og 12 omhandlede og sammesteds No. 6 under Litr. b. aftegnede Steen, som fra uminde-

---

[1]) Bings Ngs. Beskr., S. 277. Krafts Beskr. over Norge, 4 D., S. 105, 248.
[2]) Krafts Ngs. Beskr., 4 D., S. 246. [3]) Krafts Ngs. Beskr., 4 D., S. 289.

lige Tider har tjent til Trappe for et Huus i Trondhjem. Denne Steen tilhører nu det Bergenſke Muſæum, og opbevares ſammeſteds. Af Formen (Pl. VII. Fig. 11) kan man tydeligen ſee, at Stenen har ſtaaet frit ſaaledes at man fra forſkjellige Sider har kunnet komme til at læſe Indſkrivten. Dannelſen viſer ogſaa, at der paa den ene Ende har ſtødt en anden Steen til den; og af det i ſamme Ende værende Hul, ſom er 1½ Tomme tykt og gaaer 10½ Tomme dybt ind, maae man ſlutte, at den, ved en Tap, har været fæſtet til en anden Steen, af lige Form. Inſcriptionen viſer desuden tydeligen, at den har ſtaaet i Forbindelſe med andre Ord baade foran og efter de i Behold værende, hvorfor det vel ogſaa er forgjæves at ſøge nogen ſammenhængende Mening i de Ord, ſom nu ere at ſee paa Stenen. Alt dette, og fornemmeligen de ſaa ganſke tydeligt tilbageværende Ord: Biscup reisa Krosso, gjøre mig det høiſt ſandſynligt, at denne Steen er en Deel, formodentligen den ene Arm, af et Kors, ſom i Fortiden har været reiſt i eller ved Trondhjem af en af Erkebiſperne ſammeſteds. Paa denne Maade lader det ſig ogſaa godt forklare, hvorfor der kun gives Indſkrivt paa de 5 af Stenens 7 Sider, da 2 Sider maatte lades blanke, fordi man ei kunde komme til at læſe Indſkrivten paa dem naar Armen var nogenledes høi, og de vendte opad.

Et Steenkors af ſelvſamme Dannelſe findes imellem Byerne Ploemmel og Joſelin i Morbihan i Frankrige [1]). (Pl. VII. Fig. 12.) En Sammenligning imellem hiin, Bergens Muſæum tilhørende, Steen og en af dette Korſes Arme, vil end yderligere ſtadfæſte den Formodning, at Stenen er Armen af et Steenkors.

2. Paa Gidſkøe, i Borgens Præſtegjeld, Søndmørs Fogderie og Romsdals Amt, ſkal have ſtaaet et Steenkors, paa hvilket fandtes en Rune-Inſkription om, at en vis Finn ſlog ſin Broder ihjel. Dette Kors ſkal være forkommet i Jacob Pederſens Tid, og Herr Claus i Borgen ſkal have ladet opſætte et Træekors iſtedet, hvilket er blevet vedligeholdt ſiden efter [2]). Strøm mener, at denne Finn har været den berømte Finn Arneſøn, og at den myrdede Broder var Thorberg Arneſøn [3]).

---

[1]) Archæologia Brit., P. V, S. 144—149, og Pl. XIX.

[2]) Saml. til den Danſke Hiſt., 2 B. 3 H., S. 42.

[3]) Strøms Søndmørs Beſkr., 2 D., S. 117.

5. Paa Gaarden Sylte, i Nordvalens Præstegjeld paa Sondmør, har tilforn staaet eet eller to Steenkors, som Kong Olaf den Hellige skal have ladet opreise sammesteds, da han i Aaret 1029 flygtede fra Riget [1]). Et Træekors, St. Ols Kors kaldet, vedligeholdes endnu af Indbyggerne sammesteds, til Erindring om Kong Olafs Reise igjennem Dalen [2]).

4. Paa Enes, ved Maurangers-Fjorden i Quindherreds Præstegjeld, Sundhordlehns Fogderie, har i Fortiden staaet et Steenkors, til hvilket en Odes-Gaard, Heradstveit, har været skjænket omtrent ved Begyndelsen af det 15de Aarhundrede, men hvilken Gaard Biskop Gebke Pedersen igjen gav tilbage til Odelsmanden, Tollich Torstensen, fordi ingen Tieneste bør holdes for saadanne Kors [3]). Det herom af Biskoppen udfærdigede Brev er mærkeligt, og lyder saaledes:

"Jegh Geblæ Pederzon, biskop till Bergen helsser alle som thette "breff forekommer kerliige mett Gud altiid och gør wittherligt "atth aarith esther gudz bwrdh Mdxl ffredagh effther pinsdagh kom "for meg beskeliigh Man Tollich Torstenzon och berettet att ½ lopb "leiige som heiter Heradstweit ein ødegaard war ffor stocket tiid "giffwiith till Korsetth paa Edhenes och Han er rett odalsmandet "ther till, och krafde then ighen effther thi thet saa i sanheiith "ffinnes och ingen tenest holde eller bør att holdis for sodhan "korss Thaa haffwer jeg tilsaghet honum then ødegaard ighen och "Kirken paa Edenes ij gange udi kor till wphaldz och Bygningh. "Til ytthermere sannind herwm henger jeg mitt Signetth her wa- "der. giffuit och skreffuit aar och dag som ffaar Sligher."

5. Paa Moen, ikke langt fra Wosse-Elven, paa Wosse Præstegaards Grund, i Wosse Fogderie, søndre Bergenhuus Amt, skal ved Gjenmingen af det 17de Aarhundrede have staaet et lidet Steenkors [4]).

6. Ved Wangens Kirke paa Wos, paa en Hoi Strengerhøien kaldet, 60 Skridt østenfor Kirken, skal der i Aaret 1626 have været at see et

---

[1]) Snorre Sturlesen, Olaf den Hels. Saga, Capt. 188. Torfæi hist. Norv., L. 3, P. 180.
[2]) Stroms Sondmørs Beskr., 2 D., S. 266.
[3]) Schnabels Hardangs. Beskr., S. 46. og Bilag II, Litr. D.
[4]) Miljows Presbyterologia, P. 10.

Stykke af et Steenkors, 1 Alen bredt og ¾ Alen langt [1]). Her skal, efter Sagnet, Strenge, en af de 4 Mænd, som byggede Wangens Kirke, ligge begravet.

7. Paa Gaarden Lure i Some Sogn, Højlands Præstegjeld, Jædderens og Dalernes Fogderie, i Stavanger Amt, har forhen staaet et Steenkors opreist i Nærheden af Gands-Fjorden, paa et Sted, som endnu kaldes Krosſane [2]).

8. Ved Gaarden Goe i Haalands Præstegjeld, Jædderens og Dalernes Fogderie, Stavanger Amt, har tilforn været et Steenkors [3]).

9. Ved Sokkensunder, imellem Øerne Sokken og Broe ved Stavanger, skal der have staaet et Steenkors [4]).

10. Et Steenkors, med Rune-Inskription i 2 Rader, har staaet ved Nærims eller Haae Kirkegaard, i Jædderens og Dalernes Fogderie [5]) (Pl. VII. Fig. 1.). Runeskriften angives af Worm at være følgende:

Gauter roisti stan dena sergd Kurk afa Stainar Brudur sin in Ulfrikr.

Hvilket Worm forklarer saaledes:

Gaute har opført denne Steen og en Kirke til Erindring om sin Broder i Ulfrige. Da dette Kors ikke mere er til [6]), kan det ikke undersøges, om Indskriften er fuldkommen saadan, som Worm anfører den. De to sidste Ord i første Rad ere neppe rigtigen copierede. Det forekommer mig ogsaa, at de 2 sidste Ord i den anden Rad ere urigtigen oversatte. Jeg vilde hellere læse dem som: hin Ulfreкr, og oversætte dem med: Ulvejægeren.

11. Paa Tanger-Høien, i Borre Sogn, Kleps Præstegjeld i samme Fogderie, skulde, efter Worms Beretning [7]), staae et skjønt Steenkors, der havde Rune-Inskriptioner paa begge de brede Sider (Pl. VII. Fig. 2). Disse Indskrifter skulde lyde saaledes:

Paa den ene Side:

Ul rita stin dinsi eftir Ælbs Svanma Sun Ulfs.

---

[1]) Saml. til den Danske Hist., 2 B. 3 H., S. 38.
[2]) Krafts Beskr. over Norge, 4 D., S. 243.
[3]) ibid., S. 248.
[4]) Krafts Beskr. over Norge, 4 D., S. 253.
[5]) Worms monumenta danica, P. 511, No. 18.
[6]) Krafts Beskr. over Norge, 4 D., S. 237.
[7]) Monum. danica, P. 515, 516.

og paa den anden Side, blandt mere:

Hialpi Gud sal dera;

hvilket, efter Worms Oversættelse, skal være:

Ulf huggede denne Steen til Erindring om Alfs Svanma, Ulfs Søn.
Gud forbarme sig over deres Sjæle!

Dette Kors findes nu ei mere. Efter de Fines Beskrivelse over Stavanger Amt skal der paa Gaarden Seele ligge 2 afbrudte Stene, hvorpaa vare Dele af en Rune-Inskription i 2de Linier, det ene Stykke liggende over en liden Bæk, og det andet ved Stranden, i Nærheden af Nøstet. Kraft formoder [1]), at disse Stykker have været Fragmenter af Steenkorset paa Tangerhøien, og at de ikke nu ere at finde.

I Bergens Capituls Kalvskindsbog tales undertiden om Eiendomme, (Gaarde saavelsom Køer) der have tilhørt Kors, eller været givne til Lysning for (Gudstjeneste ved) Kors paa forskjellige Steder i Stiftet, saasom paa Eide, i Nordfjord, og ligeledes i Winje Sogn paa Voss, Hosanger Præstegjeld i Nordhordlehn, og Wigøers Præstegjeld, i Hardanger. Da Kalvskindsbogen udtrykkelig skjelner imellem hvad der tilhører Kirkerne paa bemeldte Steder, og hvad der er Korsenes Eiendom, og man af det under No. 4 Anførte seer, at det paa Ænæs reiste Steenkors har eiet en Gaard, er det ikke usandsynligt, at der ogsaa i de nysnævnte Præstegjelde fordum har staaet Steenkors paa aaben Mark. Ligeledes synes adskillige Gaardsnavne at give tilkjende, at slige Kors have været reiste paa mange flere indenrigske Steder, hvor man forresten ikke mere ved, at de have existeret. Saadanne Stedsnavne ere: Korsen, under Gaarden lille Bjerke, i Indherøens Præstegjeld, Trondhjems Stift, Korsen, i Borgunds, Korsdal i Strands og Stordalens, Kornæs og Korsbrække i Norddalens, Korshavn i Harejds, Korsfyrre i Vandelvens, Korsvigen, i Gloppens, Korsvold, i Evindvigs, Krosen og Grosvig (Crosvik) i Hosangers, Korshavn i Sunds, og Korsnæs i Tysnæs Præstegjelde i Bergens Stift, samt Korsegaarden i Aas Præstegjeld, Aggershus Stift.

Saadanne Steenkors findes ogsaa i Naboelandene, Sverige og Danmark, saavelsom i andre Lande i Europa. Saaledes skal der i Sverige gives Steenkors paa følgende Steder:

[1]) Nrgs. Beskr. 4 D., S. 241, 242.

a. paa Altofta Gårde, Kareda Sogn, Østbo Herred i Jønkepings Lehn. Det er afrundet nedentil, men bliver opefter mod den øvre Ende mere og mere firkantet, indtil det øverst danner et ordentligt Kors [1]).

b. Ved Veien i Nærheden af Bondarfve Gaard, imellem Wicklow og Guldrupe Kirker paa Gottland, staaer et Steenkors, med Rune-Inskription, hvorhos der paa den ene Side sees en Mand, som holder en Stok opløftet over en anden Mand, der har en Øxe i Haanden [2]) (Pl. VII. Fig. 3.). Inskriptionen er følgende:

Biden siri Jakaups Sial i Annyhanenþium, eum Nikulas vaak, hvilket Liljegren og Brunius oversætte saaledes:

Beder for Jacobs Sjæl i Annyhanendium, hvilken Niklas hjelslog.

c. Paa Marken ved Tofteryd, i Smaaland, findes en Steen, tilhuggen i Form af et Kors, med nogle Rader Runer, hvilke paa den ene Side ere afslidte [3]).

d. Ved Visby paa Gulland skal findes et, over nogle i Slag faldne Gothlændere reist, Steenkors, med Aarstal 1361 [4]).

e. Paa Linnerfva Kirkegaard, i Vestergøtland, er et med 2 Steenkors prydet Gravmonument [5]).

f. Ved Kläppinge Kapel paa Øland findes ogsaa et Steenkors [6]), og paa et ved Føre Kirke, paa samme Øe, staaende Steenkors har der været indhugget: Anno Dei MCDXXXI d'nica proxima post festum trinitatis hic d'ns martinus peremtus, d: Aar 1431, første Søndag efter Trefoldighed, blev Præsten Morten her dræbt [7]).

I Danmark haves følgende Steenkors:

a. Snubbe-Kors, imellem Kjøbenhavn og Roeskilde [8]).

b. I Fyen, ved Nynkebye Kirke, staaer et Kors, som Anna Rønnow, Erich

---

[1]) Nordiska Fornlemningar af Liljegren och Brunius, No. XXXIX.
[2]) ibid. No. XL.
[3]) ibid. No. XL. og Göranſons Bautil No. 1034.
[4]) Linnés Gothlandſka Reſa, S. 165. Liljegrens Runlära, S. 138.
[5]) Nordiſka Fornlemningar No. XL. Bautil No. 982. Liljegrens Run-Urkunder No. 1616.
[6]) Linnés Mandſka reſa, S. 110.
[7]) Liljegrens Runlära, S. 137.
[8]) Danſke Mag., 1 B. S. 20.

Hardenbergs Hustrue, skal have ladet opføre, formodentligen i Slutningen af det 16de eller i Begyndelsen af det 17de Aarhundrede, i Anledning af hendes Helbredelse [1]).

c. Paa Juelstow, i Fyen, skal, efter Worms Beretning, findes et meget smukt Steenkors, som, ifølge den paa samme med Munkebogstaver hugne Inskription, skal være reist af en Gangulf og hans Søn Oluf, eller maaskee rettere af Gangulf over hans Søn Oluf, i Aaret 1455. [2])

d. Ved Korslaug eller Korsbad, tæt ved Gaarden Reykjar i Borgarfjord Syssel, søndre Amt paa Island, er et Kors, som skal være blevet opsat der i Anledning af at Vestlænderne bleve døbte sammesteds i Aaret 1000 [3]).

Iblandt de i andre Lande forekommende Steenkors, af dette Slags, hvoraf der, især i England, skal have været mange, vil jeg her nævne nogle. Camden anfører i sin Britannia, Vol. II. S. 1458 og 1459, Rune-Indskriverne paa 4 Steenkors, som staae paa Øen Man. Inskriptionerne ere affattede i det norske Sprog, til Minde om afdøde Personer, og Korsene ere reiste af Normænd i den Tid, de Norske havde Øen i Besiddelse. Han omtaler ogsaa, Vol. I., S. 568, adskillige, over Edward den 1stes Dronning reiste, Steenkors, Vol. II., S. 1236, Eross Macduff, et Steenkors i Scotland, Vol. II., S. 1256, Camuscross og Aberlemno cross, to over faldne Danske opreiste Steenkors, og i Vol. II., S. 735 og 736, et paa Kirkegaarden i Lantwit major staaende Fodstykke af et Steenkors, hvori er indhugget: "Samson posuit hanc crucem [4]), pro anima ejus" etc. Videre nævner han sammesteds, S. 1028—1031, det skjønne, ved Bevercastle, i Nærheden af Nottingham, staaende, med indhugne Figurer af Mennesker og Dyr prydede, Steenkors, hvis Inskription Worm saavelsom W. C. Grimm har søgt at forklare [5]). I Archæologia Britanniæ, P. III., S. 96, sequ., har Pownall beskrevet Levningerne af et i Croyland Abbey i Lincolnshire staaende, med en Inskription forsynet, ældgammelt Steenkors. Imellem Byerne Ploemmel og Jocelin, i Morbihan i Frankrige, findes ogsaa — som ovenfor berørt — et Steen-

---

[1]) Danske Atlas. 6 D., S. 636.
[2]) Worms mon. dan. p. 243.
[3]) Bings Norges Beskr., S. 344.
[4]) Her fattes formodentligen: ora, eller orate.
[5]) Wormii monum. dan., p. 161. Grimm über deutsche Runen. S. 165, sequ.

kors [1]). Ved Hersfeld, i Over-Hessen, skal der, efter W. C. Grimms Teutsche Runen, p. 169, findes et Steenkors, som skal betegne den forrige Stifts-Jurisdictions Grændse.

Tager man Hensyn til de mange, overalt i Tydskland og i de sydeuropæiske Lande forekommende, Stedsnavne, som begynde eller endes med Creutz, croix, cross, croce, cruz, o. s. v., da er der ogsaa Grund til at antage, at der paa adskillige saadanne Steder har været reist Steenkors, som have foranlediget deslige Stedsnavne [2]). Lige Slutning kunde man ogsaa uddrage af endeel danske Stedsnavne, saasom: Corsøer, i Sjælland, Corselitze, paa Falster, Korsemarke, paa Lolland, Corsebølle, paa Langeland, Korshave, paa Avernakøe ved Fyen, Korsebye og Korsøegaard, i Jylland, m. fl.

Meningerne om den Hensigt, hvori deslige Steenkors have været opreiste, og den Brug, der har været gjort af dem i forrige Tider, ere forskjellige. Man har saaledes troet:

1. At Steenkorsene, eller de Steder, hvor de ere opreiste, i Christendommens Begyndelse, da Kirkernes Antal var ringe, have tjent til offentlige Forsamlingssteder, hvor Gudstjeneste er bleven holdet [3]). Strøm anfører til Styrke for denne Mening [4]), at man kan spore dens Rigtighed af det gamle norske Ordsprog: "han kommer hverken til Kors eller Kirke"; hvilket bruges om en forsømmelig Kirkegjænger. Ordsproget: "at krybe til Korset" synes ogsaa at pege derhen, omendskjøndt det er bekjendt, at grove Syndere i de catholske Tider, for at faae Syndsforladelse, maatte krybe hen til de Kors, som paa Korsmesserne bares om i Processioner. Ikke mindre bestyrkes denne Mening af hvad der fortælles i Islands Landnamabok p. 110, om Audur den grundrige, Ketil Flatnefs Datter, at hun holdt sin Andagt (hafdi bænahalld sit) paa Krosshol, og at hun lod Kors opreise sammesteds. Endelig kan vel denne Menings Rigtighed neppe kaldes i Tvivl, naar man seer hen til, at en stor Deel af de Steenkors, som endnu existere her i Landet, staae eller have staaet i Nærheden af Kirker; da det er høist rimeligt, at man, efterhaanden som christne Kirker skulde op-

[1]) Archæol. Brit., P. V., S. 144–149.
[2]) Camdens Britannia, Vol. II., S. 1003.
[3]) Liljegrens Runlära, S. 146.
[4]) Sondmørs Beskr. 2. D., S. 361.

føres, har bygget disse paa de almindelige offentlige Andagtssteder, hvor Steenkors fandtes, og hvor det maae antages at have været bequemmest for Almuerne at møde til Gudstjeneste. De Sagn, som gives om, at enkelte af de norske Steenkors, saasom det paa Svanøen og ligeledes det paa Grindems Kirkegaard, ere flyttede andensteds fra hen til Kirkerne, og at Munkene plejede at gaae i Processíon omkring Steenkorsene paa Korsmesserne (hvilket, som foranført, berettes om Korsene ved Evindvigs Kirke) tjene ogsaa til Beviis for, at Steenkors i ældre Tider have betegnet Andagtssteder.

2. At Steenkors ere satte paa Grave, eller ved Begravelsessteder, ei alene til Erindring om de der Begravne, men tillige for at bevæge de Forbigaaende til at bede for dem. Naar man seer, at nogle af vore norske Steenkors, saasom de paa Utter- og Strenger-Højene paa Wos, Korsene paa Husebø paa Hundvaagøen, paa Gaarden Houge i Kleps Præstegjeld, paa Nærims eller Haae Kirkegaard, og paa Tangerhøjen i Kleps Præstegjeld, ere opreiste paa Gravhøje, og naar man endvidere lægger Mærke til, at en Rune-Inskription paa det ene af disse Steenkors, nemlig det, som har staaet paa Houge i Kleps Sogn, udtrykkeligen nævner den Døde, over hvem det er opreist som Minde, og at en Rune-Indskrivt paa et af de andre, nemlig Korset paa Tangerhøjen, foruden at anføre Navnet paa dem, til hvis Minde det er sat, tillige indeholder en Bøn om, at Gud maatte forbarme sig over deres Sjæle! da er det vistnok ophøiet over al Tvivl, at nogle af de norske Steenkors ere reiste i de her angivne Hiemeed. Man veed desuden af Historien, at Forfædrene høit oppe i Tiden brugte at opreise Kors ved de Dødes Grave. Da Thorvald Erikson, Leiffs Broder, som drog til Grønland, var bleven saaret af Skrællingerne saa at han følte Døden nærme sig, sagde han til sine Staldbrødre, at de skulde føre hans Liig til det Forbjerg, som, ved hans første Nærmelse til Landet, syntes ham saa godt at boe paa, begrave det der, og opsætte 2 Kors, et ved Hovedet og et ved Fødderne, og siden kalde Stedet Korse-Næs; hvilket de ogsaa gjorde [1]).

At man i andre Lande har havt lige Hensigt med endeel sammesteds opsatte Steenkors, kan ogsaa sees og sluttes af Inskriptionen paa Steenkorset ved Bondarfve paa Gottland, i hvilken man opfordres til at bede for den Af-

[1]) Snorre, Olaf Tryggesf. Saga. Cap. 108.

dødes Sjæl, af Steenkorsene paa Øen Man, blandt hvilke der er et, som Ulf, Thorolf den rødes Søn, har sat over sin Moder Frida, og af den over den bekjendte Pucelle d'Orleans fældte pavelige Commissions Dom, hvori det bestemmes, at et Kors skulde reises, til bestandig Erindring, og til at bede for den Afdødes og Andres Frelse [1]).

3. At man undertiden har opreist Steenkors til Erindring om Personer, som ere blevne myrdede, eller som ved ulykkelige Tilfælde ere omkomne, og det saavel til Erindring om dem, som for at paaminde de Efterlevende om at gjøre Bønner for dem, paa det at deres Sjæle desto hastigere skulde slippe igjennem Skjærsilden. Dette stemmer fuldkommen overeens med den her i Norden i Catholicismens Tider herskende Troe, da de saaledes Omkomne ikke havde faaet Tid til at gjøre deres Skriftemaal og at faae Afløsning, og de, ved at begraves i nindviet Jord, eller under Bølgerne, ikke kunde faae Deel i de Sjælemesser, som Geistligheden holdt over dem, der vare jordede paa Kirkegaardene [2]). Endeel af de norske Steenkors stadfæste ogsaa Rigtigheden af denne Mening. Saaledes: Korset ved Hesthammer, om hvilket Sagnet beretter, at det er opsat til Erindring om Laugmand Sigurd, som druknede paa Fjorden udenfor; og ligeledes det forhen paa Gidskø værende Steenkors, hvis Inskription beretter, at det er reist i Anledning af et Brodermord, ei at tale om Steenkorset ved Stavanger, hvilket, efter en ubestemt Fortælling, skal minde om en Forbryders Henrettelse. Biskop Geble Pedersens Brev, af Aaret 1540, synes endydermere at vise, at der er bleven holdet Sjælemesse enten ved Steenkorset paa Ænæs, eller i Anledning af samme, da det i bemeldte Brev hedder, "at ingen Tieneste bør holdes for saadanne Kors", Ord, hvoraf man endog kunde slutte, at en saadan Skik havde været almindelig, men at Biskoppen vilde have den afskaffet. Af Bergens Capituls Kalvskindsbog, kan man derhos see, at en Halstein Bersorsson saavelsom Erlendr Raud have gjort Gaver af Jordegods til Lysning for (Guds Tieneste ved) Korset paa Eide, i Nordfjord, og at der ligeledes har været aarlig Indtægt til Lysning for et andet Kors sammesteds. Ivrigt ere Steenkorsene ved Bondarfve paa Gottland, samt ved Føre Kirke paa Øland, og den

[1]) Stroms Sondmørs Beskr., 2 D., S. 361, og de der citerede Værker.
[2]) Cfr. Nordiska Fornlemningar No. XXXIX. Liljegrens Runlära, S. 137. sequ.

forberørte pavelige Commissions-Dom ogsaa her talende Beviis for, at Steenkors i andre Lande ere blevne opreiste i Anledning af og til Sjæle-Frelse for Personer, som ulykkeligen eller uskyldigen ere omkomne. Det samme viser ogsaa den svenske Riimkrønike, naar den om Thorkel Knutson beretter, at han, efter at være halshugget, blev lagt i en Grav, over hvilken man byggede et Alter, hvor Sjælemesser skulde holdes, og at man siden satte et Kors derhos, for at de Forbifarende kunde bede for ham, og at han derved skulde blive desto sikkrere paa Guds Miskundhed, da han laae i hedensk Jord [1]). Endogsaa i de senere Tider har det undertiden hos os været Brug, at sætte et Kors ude paa Marken der, hvor nogen mærkelig Ulykke, som har kostet Mennesker Livet, er hændet. Saaledes staaer der i Guldbrandsdalen et Træekors paa det Sted, hvor Zinclair og hans Landsmænd faldt; og et Træekors udmærker endnu det Sted, hvor et Vaadeskud, for omtrent 40 Aar siden, endte en Lystjægers Liv paa en Hare-Jagt i Gaarden Fladebyes Udmark, ved Hyeren i Aggershuus Amt. Ved Stegerstrands Vand, i Nærheden af Leervigen, i yttre Sogn, paa et Sted som endnu kaldes Korsen, skal tilforn have staaet et Træekors, til Minde om at en Mand engang der faldt ud i Vandet fra Veien, og druknede. Det ovenfor nævnte Steenkors som findes imellem Byerne Ploemmel og Jocelin, i Morbihan, er reist til Minde om en Bataille, som blev holden sammesteds i Aaret 1350; Camus cross og Aberlemno cross i England over faldne Danske, og Korset ved Wisby over faldne Gothlændere.

4. At man, ved at reise et Steenkors paa aaben Mark, i Christendommens første Periode her i Landet, har villet give tilkjende, at den christne Religion var indført og antagen, samt forevige Mindet om de Personer, som vare Redskaber dertil.

Til et Mærke om den christne Religions Antagelse i Norge synes Oluf den hellige at have ladet opføre det Steenkors, som han lod sætte paa Gaarden Sylte, paa Søndmør, i Aaret 1029, da han saae sig nødsaget at forlade Riget, og ligeledes Steenkorset i Korsund. Steenkorset ved Korslaug eller Korsbad i Island er jo ogsaa reist til Minde om, at Vestlændingerne blevne døbte sammesteds i Aaret 1000. I lige Øiemeed har et Træekors, fra umindelige Ti-

[1]) Nordiska Fornlemningar No. XXXIX. Liljegrens Runlära, S. 138, 139.

der, staaet ved Veien over Dragseidet i Nordfjord, paa det Sted, hvor Kong Oluf Tryggesen i Aaret 997, ved Biskop Sigurd, lod døbe de fra Fylker baade norden og søndenfor Stat sammesteds forsamlede Almuesmænd. Dette Kors er for nogle Aar siden nedfaldt, men den Tid kommer vel igjen da man værdiger hiin store Konge og den anførte vigtige Tildragelse saamegen Opmærksomhed, at man reiser et simpelt Minde derom paa samme Sted. For øvrigt veed man jo, at de første christelige Missionairer undertiden plantede Korset, naar de i fremmede Verdensdele vandt et eller andet Districts Beboere for den christelige Religion; og det er ikke usandsynligt, at de have hørt, at det samme var skeet ved Christendommens Udbredelse i Europa, og at de saaledes have ført denne Skik med sig fra Hjemmet [1]).

5. At et opreist Steenkors skulde være et Tegn paa, at den Bøigd, hvori det stod, var tagen i Besiddelse, og altsaa ikke var res nullius. Om et Land, der har været saa længe befolket som Norge, lader dette sig ikke med Rimelighed antage. Paa Island eller de andre nordiske Colonier, hvor Enhver, som kort efter deres Opdagelse tyede derhen, tog sig Jord i Besiddelse hvor han lystede, stundom endog om den allerede forud var optagen af Andre, passer det derimod ganske vel. Man seer ogsaa af Islands Landnamabok, p. 269, at Besiddelsestagerne, blandt andet, brugte at opsætte et Kors, til Beviis om og Hjemmel for, at de havde tilegnet sig det District, hvori Korset stod, som deres.

6. At Steenkorsene kunde være Grændse- eller Jurisdictions-Skjel. Hos os finder man, saavidt mig er bekjendt, ingen Grund til at antage dette. I Tydskland, hvor de landsherrelige og Jurisdictions Grændserne undertiden ere meget forviklede, kan det være rimeligt, at man har betjent sig af saadanne udmærkede Grændse-Skjel, og det saameget mere, som man seer, at det hos adskillige Folkeslag fra de allerældste Tider har været brugeligt, at have et Slags, Korsene lignende, Mærker, en Støtte med en Haand paa, til Grændse- eller Jurisdictions-Skjel [2]). W. C. Grimm beretter, som ovenfor anført, at Steenkorset ved Hersfeld skal have været et saadant Skjel, og han holder for, at det

[1]) Camdens Britannia. Vol. II., S. 1003.
[2]) Arnkiel Cimbr. Heydenbekehr., IV Th., S. 144.

ved Bevercastle, i Nærheden af Nottingham i England, værende Steenkors betegner en Fortids Jurisdictions-Grændse [1]). At det i England har været en almindelig Skik, at betjene sig af Steenkors som Skjelstene, kan man see af Pownalls Beskrivelse over et i Croyland Abbey staaende Steenkors, der er reist i Aaret 948 [2]).

Det staaer nu tilbage at undersøge, hvad Alder Steenkorsene have. At de ikke ere Monumenter fra den hedenske Tid, men at de alle ere opsatte efter den christelige Religions Indførelse, derom bliver der vel neppe nogen Tvivl. Selve Korsformen, de christelige eller bibelske Navne, som findes derpaa, f. Ex. Jacob og Nicolay paa Steenkorset paa Gottland, og de Opfordringer, Rune-Inskriptionerne paa nogle af dem gjøre til at bede for de Afdødes Sjele, vidne derom. De historiske Data, som haves om enkelte saadanne Steenkors, henføre dem ogsaa til den christne Periode. Saaledes er Steenkorset ved Korslaug paa Island opreist Aar 1000; Korset paa Sylte blev sat af Kong Oluf den hellige Aar 1029, og denne Konge skal ogsaa have ladet Steenkorset ved Korssund opføre. Ligeledes siges Korset paa Gidskøe at være reist til Minde om et Brodermord, begaaet af Find Arnesen, der levede i Harald Haardraades Tid, altsaa ved Midten af det 11te Seculum; og det ved Hesthammer værende Steenkors skal være opsat til Erindring om Laugmand Sigurd, som druknede i Slutningen af det 13de eller i Forstningen af det 14de Seculum. Forsaavidt der paa Steenkorsene findes Rune-Indskrivter kan man heller ikke andet end henføre dem til den christelige Periode, da det er almindeligen antaget, at Runestenene samtligen ere Monumenter fra denne Tid. Den Omstændighed, at de med Runer prydede norske Steenkors have Prikker til Adskillelses-Tegn imellem Ordene, viser ogsaa, at disse norske Steenkors henhøre til Runeskrivtens senere Periode, som man regner at have varet indtil 1450 [3]). At man finder hedenske Navne paa Steenkors, f. Ex. Goute, Ulf og Alf, paa Steenkorsene paa Nærims Kirkegaard og paa Tangerhøjen, beviser intet herimod, da saadanne Navne ere beholdte igjennem den hele christelige Periode lige til vore Dage. Efter Reformationen er

[1]) Grimm über deutsche Runen, § 169. Cfr. J. Grimm deutsche Rechts-Alterthümer S. 544, 545 ꝛc.

[2]) Archæologia Brit., P. III., S. 96—100. Cfr. Du Fresne Glossarium, P. I., S. 1279.

[3]) Sjøborgs Inledning til Kännedom af Fäderneslandets Antiqv., P. 135. Liljegrens nordiska Fornlemningar No. XXXII, XCVIII og XCIX.

sikkerligen intet af de her omhandlede norske Steenkors opført. Biskop Geble Pedersens forberørte Brev af 1540 viser nokſom, hvorlidet man i den Tid agtede eller beskyttede Steenkorsene. Det er derhos sandsynligt, at Steenkorset paa Ænæs, som ikke findes omtalt siden Biskop Gebles Tid, af ham er foranstaltet nedtaget. De Bogstaver, som forekomme paa Levningerne af det Steenkors, der formodes engang at have staaet i eller ved Trondhjem, ere af det Slags, som bleve brugte i det 14de og 15de Seculum, til hvilken Periode dette Steenkors altsaa maae henføres. Steenkorset paa Juelskov i Fyen er opreist i Aaret 1455; det ved Wisby staaende i Aaret 1361, og Steenkorset paa Øland Aar 1431.

Til Slutning vil jeg give en kort Oversigt over denne Materie ved at fremstille følgende Resultater af det Ovenanførte:

1) at der for nærværende Tid i Norge existerer 28 antike Steenkors, hvoraf 17 i Bergens og 11 i Christiansands Stift.
2) At der, foruden disse, vides at have i Fortiden existeret 11 andre saadanne Steenkors, hvoraf 1 i Trondhjems, 5 i Bergens og 5 i Christiansands Stift.
3) At lignende Steenkors findes i Naboelandene.
4) At de norske Steenkors kunne antages at være opsatte fra det 10de og til Udgangen af det 14de eller 15de Seculum [1]).
5) At de norske Steenkors ere:
   deels Tegn paa at der, paa de Steder hvor de nu staae, i Fortiden har været almindelige Andagts Steder, hvor de første christne Almuer, førend Kirker bleve opførte, have samlet sig til Gudstjeneste;
   deels Gravminder;
   deels Monumenter, til Erindring om en eller anden ulykkelig Tildragelse;
   deels Minder om en mærkelig religiøs Act, som er foregaaet i Nærheden af det Sted, hvor de staae, og
   deels Mærker paa at Landet var christnet paa den Tid, de reistes.

Og nu Landsmand, Du som har skjænket mig din Opmærksomhed medens jeg viste dig Steenkorsene paa Papiret, træd et Øieblik hen med mig,

[1]) Liljegren henfører de ældste svenske Steenkors omtrent til Aaret 1100. See hans Runlära, S. 146.

og ſtil dig foran et af disſe mærkelige Oldtidsminder. Du behøver viſt ikke at være Catholik for at føle dig gjennemtrængt af hellig Ærbødighed. Tænk dig blot, at Korſets Fod endnu ſtaaer paa det ſamme Sted, hvor den blev ſat paa den Tid, da ſelve Troen paa den Korsfæſtede i dit Fødeland ſtod paa ſvage Fødder. Tænk dig, at Korſets fordum ſkaldede Isſe er bleven haaret og graae under Tidens Strøm. Tænk dig, at de ſamme Arme, ſom Korſet nu udſtrækker mod dig, har det engang udſtrakt mod dine, for mere end et halvt Aartuſinde ſiden henvandrede, Forfædre. Tænk dig, at der, ved Korſets Side, igjennem Secler, fra mangen ædel Barm er opſteget fromme Bønner til Ham, ſom Du endnu tilbeder, og at Korſet har indbudet utallige Skarer til hellig Andagt; eller foreſtil dig endog blot, at Korſet minder om en hæderlig Landsmand, ſom for Aarhundreder ſiden har friſtet en ulykkelig Skjebne, der maaſkee venter dig ſelv inden Du ſeer dig om; eller at det reiſtes til et evigtvarende Minde om at det lykkedes en af dit Fødelands, for Guds Ære nidkjære, Konger at formaae dine hedenſke Forfædre til at bekjende og antage Chriſtus og hans Lære; og jeg vil haabe, at Du aldrig laaner en voldſom Haand til at rokke hiint ærværdige Kors, men at Du meget mere ſøger at frede og befæſte det, om det ſkulde trænge dertil, for at det ogſaa kan vække glade og hellige Følelſer i dine Efterkommeres Bryſt ligeſom i dit eget, og end i lang Tid minde om dine Forfædres Andagt, Kraft og Hæder.

W. F. K. Chriſtie.

Beretninger
om Fund af Oldsager i Norge, især i Bergens Stift.

(Fortsættelse fra 1ste Bind, S. 398.)

(Pl. VII.)

XXII.

Ved Gravning i en uhyre stor Dynge af Jord og Gruus, som Tid efter anden ved Jordskred er styrtet ned fra Fjeldlien ovenfor Gaarden **Aga**, i Kindservigs Præstegjeld, Hardanger Fogderie, blev i Sommeren **1836**, omtrent een Alen under Jordskorpen, fundet en flad Steen, som er **21** Tommer lang, **16** T. bred og **8** T. tyk. Paa den ene af Fladsiderne sees **8**, i forskjellige Retninger ved Slibning fremvirkede, Fordybninger i Stenen, og imellem disse nogle jævnt afslebne Flader. Den øvrige Deel af Stenen er aldeles raae og utildannet. Steenarten er Gneis, af hvidgraae Farve. At denne, paa Pl. VII. Fig. **13** afbildede, Steen i Oldtiden har været brugt som Slibesteen, hvorpaa den Tids Steenredskaber, Knive, Hammere, Øxer, Pile, Meisler ɔc., ere blevne tildannede og hvæsede, synes at være udenfor al Tvivl. Fordybningerne i Stenen ligne aldeles dem, som findes paa de i Urdas 1ste Bind, S. **89** og **90**, beskrevne **2** Slibestene, saavelsom paa andre Stene af dette Slags, hvilke opbevares i det Kgl. danske Musæum i Kjøbenhavn, saavelsom i nogle Samlinger i Lund og paa flere Steder i Sverige [1]).

Terrainets nuværende Beskaffenhed gjør det usandsynligt, at der ovenfor det Sted, hvor denne mærkelige Steen blev funden, tilforn har staaet Huse. Dette kan i det mindste ikke have været Tilfældet efterat de ovennævnte Jordskred ere nedstyrtede. Derimod findes der i Bjerget oventil en saakaldet Hiller, eller Hule, hvori Mennesker maaskee kunne have havt Tilhold. Fra denne Hule, eller fra Fladen udenfor samme, kan Slibestenen mueligen være nedført af Jordskred. I en anden Hiller i det samme Fjeld, omtrent **300** Favne længere mod Nord,

[1]) Nordisk Tidsskr. for Oldk., 1 B., 2 H., S. 423, og Tab. II. Fig. 1, 2. — Nordiska Fornlemningar af Liljegren, No. C.

er for 28 Aar siden fundet 2 slebne Steenkiler, af hvilke Bergens Musæum eier den ene og Universitetet i Christiania den anden. Paa Gaarden Agas Marker er desuden om Høsten 1837, ved Gravning i Jorden, omtrent 1¼ Alen under Jordskorpen, fundet 2 Steenredskaber, det ene en Huulmeisel eller Skølp, 5 T. lang og 1½ T. bred, det andet, en almindelig Flintekile, af 4 Ts. Længde og 1¾ Ts. Brede. Det første af disse 2 Redskaber, Huulmeiselen, passer temmelig godt til nogle af Fordybningerne i ovenmeldte store Slibesteen. Det er altsaa ikke usandsynligt, at der enten paa Gaarden Aga eller mueligen endog i Bjerghulerne eller Hillerne i Fjeldet ovenfor denne Gaard, i Oldtiden har boet Folk, som have givet sig af med at tildanne og slibe de da brugelige oeconomiske Redskaber og Vaaben af Steen, og at den ovenmeldte, i Jorden paa samme Gaard fundne, Slibesteen er en af dem, hvoraf hine Urbeboere af Gaarden have betjent sig ved slige Steenredskabers Tildannelse.

Slibestenen saavelsom Huulmeiselen forvares nu i Bergens Musæum, der har modtaget samme som Gave fra Lehnsmand Johannes Aga, hvem jeg ogsaa har at takke for de ovenanførte Oplysninger om det Locale.

XXIII.

Paa Gaarden Eide, der ligger tæt ved Alstahoug Præstegaard i Skogns Præstegjeld, nordre Trondhjems Amt, er i de senere Aar fundet 2 Guldmynter, som nu tilhøre det Kongl. norske Videnskabers Selskab i Trondhjem. Om disse Mynter har Hr. Stiftsoverrets-Assessor Schwach i Trondhjem meddeelt mig følgende Underretning:

"I Sommeren 1837 fandtes paa bemeldte Gaard, ved Hypning af en Potetesager, i Jorden en Guldmynt, af Vægt en Ducat, der kjøbtes af Videnskabernes Selskab, i hvis Samlinger den nu findes. Dens Præg er:

Adv. Albertus D' G' Dux Saxonie ✣ (med Munkebogstaver.)

i en Perlering.

Rev. Mo' aurea Lipcens'.

Johannes Døberen staaende, med Glorie, høire Haand paa Brystet, en Bog, hvorpaa et Lam, i Venstre, og det hertugelig sachsiske Vaabenskjold mellem Benene.

Denne Mynt maae saaledes være slaaet i Leipzig af den Hertug Albert, hvis

Barndomshistorie er mærkelig ved hans Bortførelse af Kunz af Kaufungen 1455, og hvis yngre Broder Ernst blev Churfyrste 1464 efter deres da afdøde Fader, Fredericus Bellicosus, medens Albert forblev Hertug indtil han 1496 tillige blev Overstatholder i Friesland, hvor han døde 1500 i Embden. Da han paa denne Mynt kaldes blot dux Saxoniæ, ikke tillige gubernator Frisiæ, som paa en Medaille, der findes i Lochners Sammlung merkwürdiger Medaillen før Aaret 1736, pag. 169 & sequ., er Mynten rimeligviis slaaet mellem Aarene 1464 og 1496. I intet mig bekjendt Myntværk eller Catalog har jeg fundet nogen Mynt af denne Hertug, og jeg antager saaledes, at den er sjelden.

I Aaret 1830 havde samme Selskab kjøbt en Guldmynt af lige Størrelse, hvis Præg er anført i det Thottiske Catalog 1ste Deel pag. 534 under No. 653, slaaet i Swobach af Brødrene Friderich og Sigismund, som egentlig vare Burggrever af Anspach og Bayreuth, men kaldte sig Markgrever af Brandenburg, som Sønner af den brandenburgske Churfyrste Albertus 3, Achilles, hvis Farfader Friderich, forhen Burggreve af Nürnberg, ved et Pengelaan til Keiser Sigismund mod Pant i Churfyrstendømmet Brandenburg, blev, da Laanet ikke betaltes, Churfyrste af Brandenburg 1417. Da disse Brødre ikke bleve selvstændige Herrer førend ved Faderens Død 1486, da de efter hans Bestemmelse fik det i Burggrevskaberne eller Fyrstendømmerne Anspach og Bayreuth deelte Burggrevskab Nürnberg, medens den ældre Broder Johan succederede Faderen som Churfyrste, og da Sigismund kort derpaa døde, maae Mynten være slaaet i Aaret 1486 eller 87. Denne Mynts Samtidighed med den førstomtalte, og den Omstændighed, at den er funden paa samme Gaard, foranledigede mig til hos en oplyst Mand i Bygden at søge Oplysning om Findingsstedets Localitet, forsaavidt som derved kunde gives Anledning til Formodninger om Maaden, hvorpaa hine Mynter ere komne did. Jeg har nu erfaret, at begge Mynter ere fundne paa een og samme Ager, den første ovenpaa Jorden ved Afskjæringen af det Korn, hvormed Ageren i 1829 var bevoxet. Der er ingen Anledning til at antage, at Stedet forhen har været bebygget, og intet Spoer til nogen Tradition om at Gaardens Eiere i nogen Ufredstid skulde have nedgravet Penge. Men paa samme Ager er forhen ved Pløining fundet et Par Feldtøxer, og Stumper af Bidselstænger,

næsten fortærede af Rust — hvorfor de maae have ligget længe i Jorden — men dog saavidt conserverede, at de viste sig ikke at være fra Oldtiden, eller at have den da vanlige Form for slige Ting. Jeg tillader mig derfor den Gjetning, at hiin Ager i den nordiske Syvaarskrig, hvori hine Egne besøgtes af Svenskere, kan have været enten en Leirplads, eller Skuepladsen for en Træfning, og at Mynterne enten under denne eller Leirens Oprivning ere tabte og nedtrampede i Jorden.

Sagen i sig selv er ubetydelig; men da slige Smaating undertiden kunne blive ikke uvigtige Led i en Kjæde af historiske Slutninger, eller Bidrag til Afgjørelse af en omtvistet Scene for fjerne Begivenheder, har jeg troet ikke at burde undlade at meddele Dem denne lille Skjærv, ligesom jeg fremdeles vil være saa fri at melde Dem de Opdagelser af lignende Art, jeg herefter maatte gjøre."

XXIV.

Paa Gaarden nedre Skodven, i Lindaas Skibrede og Præstegjeld, Nordhordlehns Fogderie, søndre Bergenhuus Amt, sees mange, for det meste runde, Gravhøje adspredte omkring paa Markerne. I een af disse, som i Aaret 1834 blev løseligen efterseet i Toppen, fandtes en Leer-Urne, en Øxe og et Sværd af Jern; men disse Sager bleve af Finderen deels bortkastede deels omdannede. Den samme Høj blev 2 Aar senere paa nye undersøgt, og da fandtes 2 smaae runde, dreiede, paa Midten gjennemborede, ovenpaa afrundede, men paa Undersiden flade Stene, af det Slags, som i Nordisk Tidsskrivt for Oldkyndighed, 1. B. S. 435 kaldes Steendopper, og som ere aftegnede sammesteds Tab. IV., Fig. 49, 50. Disse, af Grydesteen ziirligen forarbeidede, Dopper, der formeentligen have været Amuleter [1]), har Finderen, Ole Olsen øvre Skodven, givet til Bergens Musæum, som allerede forhen var i Besiddelse af flere lignende, i andre norske Gravhøje fundne, Stykker. Dette er et af de her i Landet ikke sjelden forekommende Tilfælde, hvori Steensager findes samlede med Sager af Jern i een og samme Grav.

Paa bemeldte Gaard Skodven blev i en Ager i Aaret 1833 fundet et Crucifix af Kobber, hvilket er forgyldt og tildeels emailleret. Dette Stykke,

[1]) Urda, 1ste Bd., S. 64.

der sikkerligen er en Levning fra Catholicismens Tider, og mueligen har været Beslag paa Bindet af en Bibel, tilhører ligeledes Bergens Musæum.

XXV.

Af en Bonde, som i Midten af Sommeren 1835 kom ind til Bergen, fik jeg Underretning om, at han nogle Uger tilforn havde været Vidne til, at en paa Gaarden nedre Aure i Vangens Thinglaug paa Voss værende Gravhøi var bleven undersøgt, og at der i et stort, af Steenheller sammensat, Gravkammer i Høien var fundet endeel mærkelige Oldsager, af hvilke han nævnte: 2 dreiede Træskaale, en dreiet Træbrikke, lig dem, hvorpaa Bønderne nu pleie at opsætte og for deres Gjæster at frembære Smør, en af dreiede Træspiler sammensat Stol, en Næverkrukke, hvori laae adskillige Smaasager og iblandt disse, en Samling af gule Haar, nogle Strimler af Skind, lignende Bjørneskind, besat med Haar, endeel Menneskehaar, 6 smaae runde Stykker af en udvendig haard, men indeni blød og klæbrig Composition, hvoraf Referenten leverede mig en Prøve, en usædvanlig stor Hjerneskal og nogle flere Been af et Menneske, et Sværd af Jern, m. m. Som noget særdeles mærkeligt anførte bemeldte Bonde, at Hjerneskallen var saa stor, at han, efterat den nederste Deel af samme var bleven afbrudt, ei alene kunde sætte den som en Hjelm paa sit, med en ulden Hue bedækkede, Hoved, men endog føre sin knyttede Næve op imellem Hovedet og Hjerneskallen paa den ene Side lige ovenfor Øret. Jeg tilskrev strax den da constituerede Lehnsmand A. Koren paa Voss, og anmodede ham om at forskaffe sig nøiagtig Underretning om dette, som det syntes, høist mærkelige Fund, at meddele mig fuldstændig Oplysning derom, og at indsamle for Bergens Musæum de Levninger, som endnu maatte være i Behold af de fundne Gjenstande, hvor ubetydelige de end kunde synes at være. Fra Hr. Koren erholdt jeg kort efter Underretning om: at Sagen forholdt sig saaledes som den for mig var anmeldt: at Gaardbruger Ole Erichsen Aure havde foranstaltet Gravningen: at Høien var en rund, med Jord og Græstørv tildækket, Gravhøi: at det i Høiens Indre opdagede Gravkammer var sammensat af flade Steenheller, $7\frac{1}{2}$ Alen langt, $1\frac{3}{8}$ Alen bredt samt $1\frac{1}{4}$ Alen høit: at de fleste i Gravkammeret fundne Sager vare

hele da de udtoges, men at de ved uforsigtig Behandling for det meste sønderbrødes, samt at de derefter vare blevne bortkastede eller efterlagte som Gjenstande af ingen Værdie. Ved Hr. Korens Omsorg erholdt jeg imidlertid følgende, hist og her af Gruset eller Gravkammeret opsamlede, Levninger:

a. 5 større og 14 mindre afbrudte Stykker af dreiede Træfade, Skaale, eller andet,
b. Fragment af et Fodstykke af en Træbrikke,
c. en Tot sorte Haar,
d. endeel Levninger af Haar af et Dyreskind,
e. 6 afbrudte Stykker af større Klumper af en sort, haard Composition,
f. 2 Stykker af en Hjerneskal af et Menneske,
g. 2 Fragmenter af Menneskebeen,
h. en sønderbrudt Spydsod, af Jern.

Mere var ikke bleven tilovers af det hele Fund. Af Træstolens Spiler var der aldeles intet at opdage.

Iblandt Fragmenterne Litr. a. er der eet Stykke, som bestemt kan skjønnes at være en Deel af en dyb Træskaal, der har havt et Gjennemsnit af 22 Tommer. Et andet mindre Fragment sees ogsaa tydeligen at have udgjort en Deel af en mindre, flad Træskaal. Begge disse Skaale have havt flad, udbøiet Kant. Det største af samtlige erholdte Fragmenter er enten et Stykke af Overdelen af et Træfad, som, efter den ubetydelige Huling paa indre Side at slutte, maae have været uhyre viidt, eller den bagerste Deel af Sædet i en Træstol, som har været afrundet bagentil og indhulet i Midten. Iblandt de øvrige Fragmenter er der eet, som har hørt til den flade Bund af en Træskaal. Resten bestaaer deels i smaae Sidestykker af Træskaale, deels i andre ubetydelige Træstykker. Træet synes at være Birketræe, men det er saa bedærvet eller morknet, at det er bleven lettere end det saakaldte Flotholt. Samtlige, under a. og b. nævnte, Fragmenter, som i friskt Tilstand kunne antages at have veiet i det ringeste 2 Pd. 3 Lod, have nu ikkun en Vægt af 13½ Lod.

Fragmentet Litr. b. kan tydeligen skjønnes at have været Mellemstykket imellem Foden og den øverste Plade paa en Smørbrikke af det Slags, som Bønderne endnu her i Stiftet bruge til at sætte Smøret paa i deres Gilder,

og som de kalde Smør-Stetter (af det gamle norske stiett, Foden af et Støb eller et andet Kar). En saadan Smør-Stett seer saaledes ud:

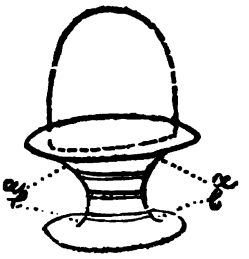

Den i Musæet opbevarede Deel er Mellemstykket, fra aa til bb. Det er 4 Tommer høit, og holder 4 T. i Gjennemsnit. Den punctererde Bue viser, hvorledes og i hvilken Form Smøret sættes paa Brikken. I Middelalderen have de Rigere her i Landet brugt lignende Smørbrikker af Metal; thi ved de i nye Dansk Magazin, 1 D. S. 7, forekommende "2 Smørfat med fotom oc af Tin", som, blandt mere, findes anførte imellem Erkebiskop Aslak Bolts til Trondhjem henbragte Løsøre og Boeskab, kan vel neppe forstaaes andet end slige Smør-Stetter, forarbeidede af Tin. Det forekommer mig ikke usandsynligt, at de i tydske Gravhøje fundne flade Leerskaale, med Fod under [1]), hvis egentlige Bestemmelse man ikke har vidst at angive, ere lignende Smørstetter.

Den under Litr. c anførte Tot sorte Haar synes at være Haar af et Bjørneskind.

Haarlevningerne Litr. d ere bløde, gulbrune og korte. De synes at ligne Over- og Under-Haar af Maarskind.

De 6 Stykker af sort Composition, som nævnes under Litr. e, ere Fragmenter af større Klumper. Massen er inflammabel, brænder i en klar Lue, giver nogen Vellugt fra sig, bliver blød ved Opvarming, og flyder i Vand. Den opløses ikke af Æther, Alkohol eller Vand, men tildeels af Terpentinolie, og Residuum bestaaer da af en pulveragtig Substants. Den synes derfor at være en Røgelse, bestaaende af Asphalt, eller Jødebeeg, blandet med gummiagtige og

[1]) Büschings heidnische Alterth. Schlesiens, Taf. 6, No. 2. Klemms Handbuch der germanischen Alterthumskunde, S. 174, og Taf. XII., Fig. 7.

resineuse Substanter, samt Dele af Træe, Bark eller Rødder. Blandt de i en Gravhøi paa Gaarden Øvreøje i Quinnesdal fundne Oldsager, var et Stykke Røgelse, af lignende Composition, hvilket laae i en Leerurne [1]). I en Gravhøj i Holsteen har man ogsaa fundet et Stykke Virak. See antiqvariske Annaler, 3 Bd., S. 159.

Af de erholdte 2 Brudstykker af Hjerneskallen, Litr. f, kan man vel see, at den maae have været temmelig stor, men de afgive i øvrigt ingen saadanne Kjendemærker, som kunne lede til nærmere Oplysning om dens Beskaffenhed. Det samme er Tilfældet med de under Litr. g nævnte Fragmenter, af hvilke det ene er omtrent den øverste Halvdeel af et Laarbeen, det andet, et Stykke af et Hoftebeen, begge, som det synes, af almindelig Størrelse.

Spydsodden, Litr. h, er af et tveegget Spyd. Dens Længde er 9 Tommer, og Breden tvert over Bladet 2 T. Skafthullets Gjennemsnit er ¾ T.

Det oventil Anførte indeholder alt hvad det har været mig mueligt at faae oplyst ihenseende til det her omhandlede, fra flere Sider betragtet særdeles mærkelige, Fund. Det er beklageligt, at de til denne Tid vel conserverede Oldtids Gravhøje, der nu blive mere og mere sjeldne, oprodes af Folk, som ikke have den fornødne Kyndighed, ja ei engang saa megen Sands for de fundne Oldtidslevninger, at de opbevare dem ufordærvede til Undersøgelse af Sagkyndige, men derimod sønderbryde og bortkaste dem, hvorved mange yderst sjeldne Stykker, der have tjent vore Forfædre til Brug, gaae aldeles tabte. Dette er for en Deel Tilfældet med Træeskaalene og Træebrikken, som Gravkammeret paa Aure indesluttede, men endnu mere med den i samme fundne Træestol, der vilde have været en stor Sjeldenhed. Af Ketil Hængs Saga, Cap. 1, og af An Buebøjers Saga, Cap. 1, synes man berettiget til at antage, at Stole i Oldtiden her i Riget ansaaes som rare og kostelige Stykker. Saavidt mig bekjendt er intet Meubel af dette Slags tilforn opdaget i nogen nordisk Gravhøj, og heller ikke andensteds, naar undtages i en Gravhøj i Nærheden af Niedleben, ved Halle, hvor der, efter Kruses Beretning i deutsche Alterthümer, 2det Bd., 3die H., S. 107, blev fundet en af Egetræe godt forarbeidet Stol.

Den udmærket store og derhos vel conserverede Hjerneskal, Litr. f, vilde,

[1]) Urda, 1ste Bd., S. 300.

om den var bevaret i uforværvet Stand, have været et ønskeligt Bidrag til Oplysning om den Folke-Race, til hvilken den i Højen Begravede har hørt.

De i Gravkammeret paa Aure fundne Træskaale kunne mueligen have været brugte ved Gravøllet over den i Højen Jordede, og derefter være nedlagte i Graven som hellige Redskaber, til Beviis paa, at hans Paarørende og Venner havde opfyldt den sidste Pligt mod ham førend hans affjælede Legeme stededes til Jorden [1]); men det er ogsaa mueligt, at de, da de hensattes i Gravkammeret, vare fyldte med Føde- og Drikkevarer, til Forfriskning for den Afdøde paa Reisen til Valhal [2]). Det samme er Tilfældet med den i Graven fundne Smørbrikke, og det saameget mere, som Smør, efter hvad Torfæus har anført i sin historia Norvegiæ, Pars I. pag. 314 og 319, i det nordenfjeldske Norge ansaaes som en Raritet og holdtes i meget høi Priis.

(Fortsættes.)

W. F. K. Christie.

---

[1]) Cfr. Haas über die Grabhügel bey Schesliz, S. 30.

[2]) Cfr. Müller, von den Urnen der alten deutschen und nordischen Völker, S. 132. Klemms Handbuch der germanischen Alterthumskunde, S. 96.

Tillæg
til
Bemærkninger angaaende Præget paa nogle Guldbracteater.

(See foran Side 75—78.)

(Pl. VI.)

Til yderligere Bekræftelse af den af mig yttrede Formodning om den østerlandske Oprindelse af de Forestillinger, som sees paa de i Norden af og til fundne Guldbracteater, kan jeg anføre, at nogle i Nordindien og især i Afghanistan (Østpersien, det gamle Bactrien) i nyere Tider fundne Mynter have Præg, som tyde paa en fælleds Oprindelse med hine Guldbracteaters.

En meget mærkelig Suite af Mynter er nemlig i Løbet af de sidste 15 til 20 Aar kommen for Dagen, deels ved de Handelsforbindelser, som Rusland har knyttet med Bucharíet, deels ved Europæere i østerlandske Fyrsters Tjeneste, som Franskmanden Allard, og Italieneren Ventura, begge Generaler hos Seikhernes Fyrste Rendschit-Singh i Lahore [1]), deels ved enkelte Reisende, som Englænderne Oberste Tod, Lieutenant Burnes og Deserteuren Masson, Ungareren Doctor Honigberger, m. fl. [2]). Disse Mynter ere prægede deels af

---

[1]) Cfr. Notice de la collection de médailles bactriennes et indo-scytiques, rapporteés par M. le général Allard — par E. Jaquet — Journal Asiatique, III. série, Tome I. Pag. 122 flg. Observations sur quelques méd. bactr. et indoscyth. par M. A. W. de Schlegel — i Nouv. Journal Asiat. Tome II. Pag. 321 flg. Prémier supplément à la notice sur quelques méd. greques inédites de rois nouvaux de la Bactriane et de l'Inde - par M. Raoul-Rochette. Paris 1835. 4°.

[2]) Notice sur les découvertes archéologiques faites par M. Honigberger pendant son séjour dans l'Afghanistan - par E. Jacquet i Journ. Asiat. III. ser. T. II. Pag. 234 flg., ledsaget med 13 Plader i Steentryk, fremstillende de Oldsager og Mynter, som han opdagede og samlede. Mærkelige ere de store murede Grav-Monumenter, hvori Sagerne sandtes. De kunne maaskee ogsaa frembyde Sammenligningspuncter mellem Østerland og Norden, hvor Stendysser over de Døde maaskee vare Efterligninger af hine. Mangel paa bequemme Materialier til at opføre Mure kan have givet Anledning til denne simplere Opførelsesmaade.

græske Fyrster, som efter Alexander den Stores Død sadde paa Bactriens Throne, om hvilke Historien intet veed at fortælle fra den Tid Partherne afbrød Forbindelsen mellem dem og det vestlige Asien, deels af indiske Fyrster, som formenes at have fordrevet og succederet det græske Kongehuus, og om hvilke Historien er ligesaa uvidende. Over de mærkeligste af disse Mynter giver Dr. C. L. Grotefend en med Steentryk ledsaget Fortegnelse og Beskrivelse i Blätter für Münzkunde, Hannoversche numismatische Zeitschrift, 2ter Jahrg., p. 159 flg. Flere af disse Mynter have vakt min Opmærksomhed som formeentlige Prototyper til de ovenomtalte Bracteater. For at gjøre min Udvikling af denne Mening anskuelig, har jeg valgt de i sidstnævnte Værk Tab. X, No. 92 og 98 anførte, hvilke her ere afbildede paa Pl. VI. Fig. 3 og 4. Den første er af Sølv, den anden af Guld. Paa Fig. 3 sees paa Adv. en Fyrste staaende med venstre Haand i Siden og den høire over et lidet Altar; i Feldtet en Kølle og en Pavaschu o: et Vaaben sammensat af en Trefork og en Stridsøxe, samt et Tegn, som findes paa mange af dette Slags Mynter; Omskrivt:

BACIAEVC BACIAEΩN CΩTHP MEГAC OOHH K:AΦICHC]

d. e. Kongernes Konge, den store Frelser .... Kadphises. Rev. En nøgen Mand staaende med en Trefork i den ene Haand, støttende sig til en Oxe; i Feldtet et Tegn. Omskriften baktrisk [1]). Fig. 4 fremviser paa Adv. en Fyrste, som paa den foregaaende, men med noget forskjellige Attributer og imellem Benene det mærkelige paa Guldbracteaterne ofte forekommende særegne Kors. Rev. En raa Menneskefigur med en Trefork i den ene Haand og Spor af en Glorie om Hovedet, støttende sig til en ligeledes raat formet Oxe.

I Menneskefiguren paa Rev. have Antiquarerne gjenkjendt Siva eller Schiva, een af Personerne i den indiske Treenighed (Trimurti, bestaaende af Brahma, Vischnu og Schiva), der fremstilles paa forskjellige Maader, men blandt andre som en nøgen Mand, ridende paa en Oxe med en Trefork i den

[1]) Disse Caracterer har man kaldet baktriske, forbi de først forekomme paa disse Mynter. Grotefend har i Blätter für Münzkunde søgt at dechiffrere dem ved Hjelp af det hebraiske Alphabet, forudsættende, at Rev. indeholder samme Omskrift som Adv., men i en indisk Dialect. (F. Ex.: Zend, Prakrit eller Pali). Dette kan imidlertid endnu ikke anseés for andet end et Forsøg, som trænger til Bekræftelse.

ene Haand [1]). Ved at sammenligne Reverserne paa disse Mynter med Guldbracteaterne (Pl. VI. Fig. 5. Urda 1ste Bd. Pl. IX. Fig. 14.) vil man vanskelig miskjende Stempelskjærerens Hensigt, paa de sidste at fremstille en Mand ridende paa en Oxe; thi ihvorvel Dyrets Form paa de fleste er saa raa, at man vanskeligen vil kunne bestemme hvad det skal forestille, saa ere dog Oxehornene kjendelige paa de fleste. Naar hertil lægges det mærkelige Kors, som er eens paa Bracteaterne og Mynten Fig. 4, forekommer Slægtskabet mig upaatvivleligt.

Hvorvidt denne Oprindelse af Typerne kan harmonere med min forhen yttrede Formening om sammes figurlige Betydning, maa jeg overlade til Deres Dom, som ere mere indviede i den indiske Theologie end jeg er. Mig forekommer det imidlertid ikke urimeligt, at Schiva paa sin Oxe kan forestille Sjelens Skilsmisse fra Legemet eller dens Bortvandring, naar man erindrer, at denne Person i Indernes Treenighed betegner Forstyrreren (medens Brahma er Skaberen og Vischnu Opholderen). Blandt de talrige Navne, som tillægges ham, ere derhos ogsaa Mritjundschaja eller Dødens Erobrer og Mriru eller Renseren [2]). Den Menneskefigur, som paa nogle Bracteater sees foran Hovedfiguren, forestiller maaskee Schivas Tjener Nandi, som gaaer foran ham, naar han paa sin Oxe rider ud [3]). Det turde endelig ikke være uden Indflydelse paa Afgjørelsen af Spørgsmaalet om Guldbracteaternes Bestemmelse, at bemærke, at man paa Brystet af Buddhisternes Helgener ikke sjelden seer det ofte omtalte særegne Kors [4]).

C. A. Holmboe.

---

[1]) Cfr. Account of the writings, religion and manners of the Hindoos — by W. Ward. Serampore 1811, 4°. Vol. III. Pag. 17 flg.

[2]) Cfr. Ward l. c. Pag. 33.

[3]) Cfr. l. c. Pag. 28 og 29.

[4]) Cfr. Observations sur le dictionnaire tubetain imprimé à Serampore — par M. Klaproth — i Nouv. Journ. asiat. Tome I. Pag. 415. Sammesteds Tome IV. P. 245, berettes, at Tibetanernes Fruentimmer sædvanligen smykke deres Skjørter med det samme Kors.

Kart

over

den S.Ö.Deel af Qvamsöen.

Skibshöie.

Större og mindre Gravhöie.

En 4 til 6 Alen höi opkastet Steendynge.

Holme-Sund

Myhren

Nedre Brekke

Öore Hatle Brekke

Stor Hammer

Simeon Næs

Leite

Bringsing Houg

Haugs-Fjord

Nord

1 2 3 4 5 6 7 8 900 Men

F. 3.

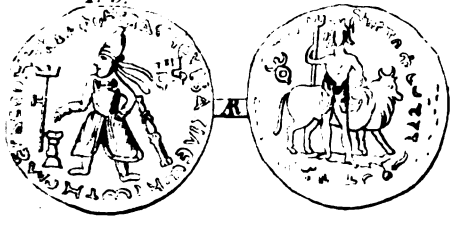

F. 5.

F. 4.

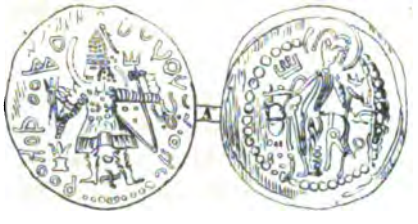

F. 1.

F. 2.

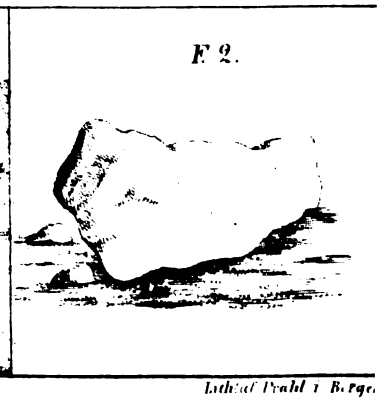

Lith. af Prahl i Bergen

F. 1.

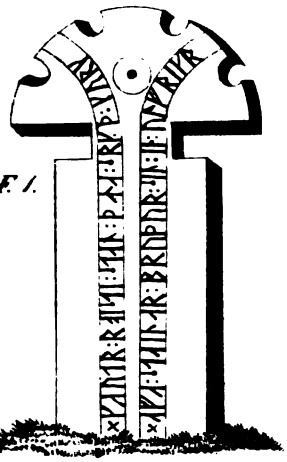

F. 2.

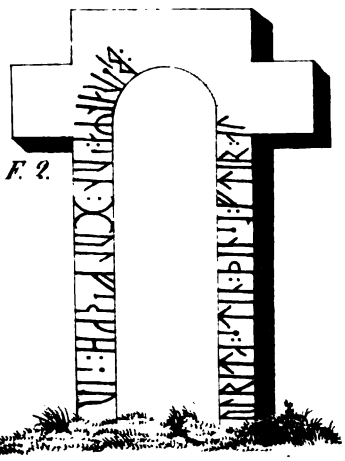

F. 3.

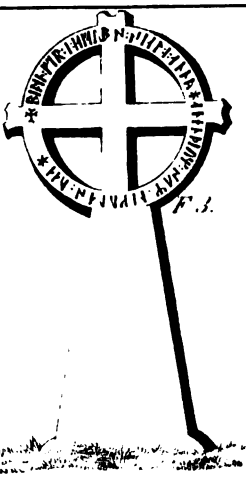

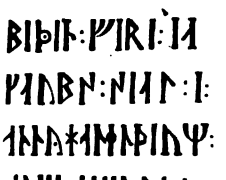

F. 4.

F. 5.

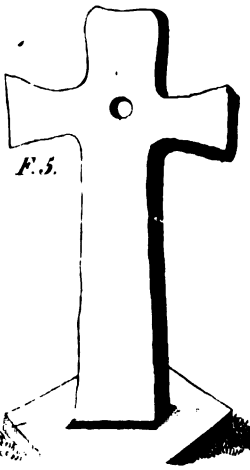

F. 6 a.

F. 6 b.

F. 7.

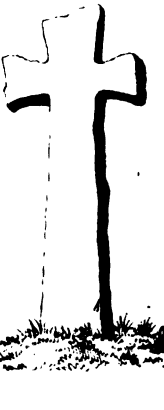

F. 8.

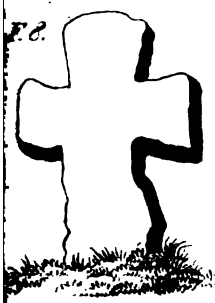

F. 9.

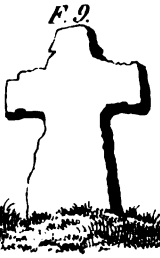

F. 10.

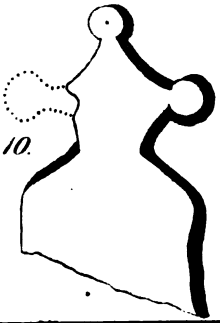

F. 12.

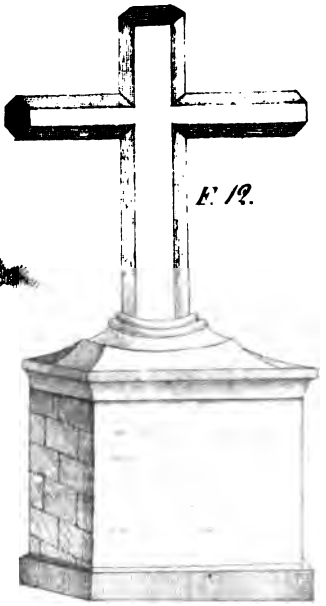

F. 13.

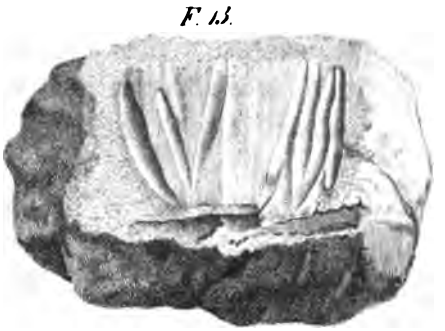

F. 11.

Lith. af Prahl i Bergen

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY

ASTOR, LENOX
TILDEN FOUNDATIONS

Oldtidsminder ved Bokneſundet [1]) i Ryfylke.

(Pl. VIII.)

Blandt de flere Oldtidsminder i det gamle Rogaland, hvor Mod og Kraft ſaa mangen Gang i Fortidens Dage ſtillede Hærværk tilſkue, fortjene de, ſom endnu findes langs Bokneſundets Bredder og i Dets nærmeſte Omegn, paa Gaardene Alveſtad, Sæbøe og Bokneberg, Oldgrandſkerens Opmærkſomhed og Eftertanke.

I Bings Norges Beſkrivelſe findes de ikke berørte; men Kraft omtaler dem med faa Ord ſaaledes: [2]) "Blandt de mærkeligſte Oldtidsminder (i Skudesnæs Præſtegjeld) ere 4 betydelige og ganſke runde Dynger af Kampeſtene, hver Steen ſaa ſtor, at en Mand kan løfte den, hvilke findes lige i Søbredden, ved det Smalleſte af Bukkens Sund, to Dynger paa hver Side af Sundet, nær hinanden. Maaſkee kunde diſſe Steenrøſer høre til Oldtidens Forſkandsninger. Et lidet Stykke bag Diſſe ſtaae 3 dog ikke ſtore Bautaſtene, og 3 anſelige Gravhøie. Et kort Stykke derfra, paa Gaarden Alveſtads Mark, findes en aaben Kjæmpegrav eller Jettеſtue, af Størrelſe ſom den i Wandals Jægerspriſiſke Monumenter, men mere forfalden".

Da nu denne Beretning afviger noget fra, og er endnu mindre omſtændelig end den, jeg kan meddele, ſaa vil jeg fortælle hvad jeg ved et tidligere og ved et ſildigere Beſøg har ſeet og fundet paa dette Sted.

---

[1]) Jeg holder mig til den gamle Benævnelſe; nu kalder man det Bukkeſundet.

[2]) Topographiſk-Statiſtiſk Beſkrivelſe over Kongeriget Norge, 4de Deel, S. 265.

Jeg var der første Gang i Sommeren 1832, og udkaſtede da paa Stedet et Okulairkart over de Gravminder, som ſees langsmed Bokneſundets Bredder paa Gaarden Alveſtads Grund; men, da jeg ikke anſaae dette Kart for paalideligt og oplyſende nok i det Tilfælde at jeg vilde give nogen Beſkrivelſe ud over disſe Gravminder, og da jeg tillige fik bragt i Erfaring, at der paa Gaarden Boknebergs Grund fandtes flere lignende Oldtidslevninger, ſom burde optages med i Beſkrivelſen, ſaa udſatte jeg det med at gjøre noget bekjendt herom, indtil jeg ved en anden Leilighed kunde faae Alt nøiere underſøgt og afſat paa et fuldſtændigt antikvariſk Kart. Denne Leilighed tilbød ſig i Aaret 1838, da jeg atter reiſte derhen, og det i Følge med Kandidat Stuvitz, der var ſaa god at hjælpe mig ved Underſøgelſerne og tillige at udarbeide det fornødne Kart over det hele antikvariſke Feldt, hvilket jeg nu ſaa aldeles paalideligt kan lægge frem for Læſerens Øine. Underſøgelſerne fik ſaaledes en betydelig Tilvæxt, hvorved jeg maa bemærke, at de Beretninger, ſom her meddeles om Gravminderne paa Boknebergs Grund, ſkyldes ene Hr. Stuvitz, der, efter at jeg var bleven af Vandringerne langs Bokneſundet udmattet, paatog ſig velvillig, i Forening med Provſterne Krog og Lyder Brun, at fortſætte og fuldende Underſøgelſerne, ved at optage paa Kartet hvad der fandtes i Boknebergs Mark.

Her er nu den fuldſtændige Fortegnelſe, med Henvisning til Kartet, over ſamtlige Oldtidsminder langs Bokneſundets Bredder og hiinſides Sundet i Veſt, ſamt i S. O. for Sæbøe paa Alveſtads og Boknebergs Marker.

1) En rund Gravhøi, 102 Skridt i Omkreds. Denne Høi er, ſom alle de andre, randſaget; og fortalte man, at i Samme var for 30 Aar ſiden funden en Kjedel, formodentlig med Aſke og brændte Been i, men hvor Denne var bleven af, vidſte Ingen at ſige.

2) En rektangulair eller ſaakaldet Skibshøi, 25 Skridt lang, 6 Skridt bred. Af Stavnholderne, eller Hjørneſtenene, fandtes ingen tydelige Spor, uden af den, ſom har ſtaaet i Nordoſt. Fra denne Høi og til de 2 ved Stranden beliggende Røſter er 140 Skridt.

3) En Ditto, 30 Skridt lang, 6 Skridt bred, med en Stavnholder i Syd. Fra Denne og til det norderſte Røſt er i lige Linie 40, og til Stranden lige i Øſt omtrent 20, men til det ſydlig for Samme liggende Røſt 120

Skridt. Fra dette og til de 3 nedenfor liggende Røfter er 173, og derfra til de fydligere 2 Røfter 45 Skridt.

De anførte Gravminder ligge alle paa Sæbøe Gaards Grund; de følgende derimod paa Alveſtads Marker, hvilke adſkilles fra Sæbøe ved Boknebergs-Aaen, der løber fra Alveſtadsvandet i S. O. imod N. V. ud i Boknefundet.

4) En rund Høi eller Kreds, 37 Skridt i Omvidde, med en Fordybning i Midten. Denne ligger 50 Skridt fra Stranden, og man ſeer blot Sporene af den, ligeſom og Tilfældet er med en tæthosliggende Skibshøi, der ſynes at have været 14 Skridt lang og 6 Skridt bred, ſamt med et Par andre nærliggende Kredſe eller Høie, hvilke imidlertid ikke ere affatte paa Kartet.

5) Et triangulairt Gravſted, eller en ſaakaldet Fodangelſigur, lidt konver, med en kredsagtig ſteenſat Fordybning i Midten af $3\frac{3}{4}$ Alens Diameter, hvor en Bautaſteen formodentlig har været reiſt. Den vertikale Gjennemſnitslinie er omtrent 18 Skridt. Siderne danne indadvendende Buer, hvis Korde udgjør omtrent 36 Skridt. Et ſtørre og ſmukkere Gravminde af dette Slags har jeg ikke ſeet.

6) En Skibshøi, 60 Skridt lang og 6 Skridt bred, med 2 Stavnholdere i den ſydlige Ende, omtrent 50 Skridt fra Stranden, og 30 Skridt fra No. 4.

7) En elliptiſk Høi, 100 Skridt omtrent fra den forrige. Den er 56 Skridt lang, og 6 Skridt paa det Bredeſte. Det aabnede Gravkammer ſees her endnu.

8) En rund, flad Høi, 12 Skridt fra den forrige, i Omvidde 54 Skridt. Tæt ved denne ad Sønden til er Spor at ſee af nok en Høi, men det ſyntes heel vanſkeligt at beſtemme dens Form eller Omfang; derfor er den ikke anlagt paa Kartet. Det Samme er Tilfældet med flere Spor af Høie eller kredsformige Steenſætninger i ſamme Retning henimod No. 9.

9) En Ditto, 64 Skridt i Omkreds. Den ligger omtrent 104 Skridt fra det enkelte Røſt ved Sundet, hvis Afſtand fra det dobbelte Røſt i Nord ved No. 6 er 50 Skridt, og fra et Punkt lige op i Veſt for dette Røſt er der omtrent 111 Skridt til den omhandlede Høi No. 9.

10) En Ditto, i en Afſtand af 15 Skridt fra den forrige, temmelig høi, men forreven i Toppen, hvor der, ſaavelſom paa Siderne ligge Dynger af op= og udkaſtede Stene, efter en ſammeſteds foretagen Gravning. Ved Foden af Steendyngen er Høien omtrent 90 Skridt i Omkreds; men rundt om Foden af denne Steendynge gaaer en meget videre Kreds, hvor man vel ikke finder Steen, men hvor man dog finder Spor af en Yderrand.

11) En meget regelmæsſig Skibshøi med ſine 4 Stavnholdere, 54 Skridt lang og 6 Skridt bred. I Midten af denne Høi ſynes at viſe ſig Spor af Gravning.

12) En vel konſerveret cirkelrund, temmelig høi og koniſkdannet Gravrøs, 110 Skridt i Omvidde, med en faſt og markeret Fodkjæde, fra hvilken i S. O. et Steenrør, der anviſer Indgangen til Graven, ſpringer frem, 5 Skridt langt og 4 Skridt bredt. En Overligger eller en omſtyrtet Bautaſteen hviler i Dens opkaſtede Midtpunkt, fra hvilket man, ſom det ſynes, har villet randſage Gravens Indre.

Fra No. 11 løber en Række af ſmaae Steenſætninger henimod den kolosſale Gravrøs No. 13. Indtil Punktet a (79 Skridt) ere diſſe Steenſætninger ganſke tydelige, og danne ſmaae Dynger. Fra Punktet a til b (40 Skridt) ere Sporene ſvagere, men fra b og til No. 13 (67 Skridt) ere de atter tydelige, og i denne ſidſte Række ſynes Steenſætningerne mere ringformede. Diſſe Steenſætninger eller Rudera have Noget, men ikke Alt, tilfælleds med dem paa Thingmoen i Søndfjord [1]). Hvad deres Beſtemmelſe har været, derom har jeg endnu ikke nogen Mening [2]). De danne en direkte Forbindelſe fra Nord til Syd imellem Gravrøſerne No. 10 og No. 13.

13) En af mægtige Kampeſtene ſammendynget Gravrøs, 170 Skridt i Omkreds, og omtrent 12 Al. i lodret Høide. Fra Toppen af er den udkaſtet, ſom det ſynes, nogle Al. dybt; alligevel ſkulde jeg tvivle paa, at man har ſaaet den randſaget indtil Bunden, hvor dog Gravkammeret formeentlig maatte ſoges. Dens fuldkomne Udkaſtning vilde muligen give et intereſſant Reſultat,

---

[1]) S. Urda 2det B. S. 15—17.

[2]) Skulde de vel kunne bringes i nogen Analogie med de ſteenſatte Rækker, ſom Prinds Chriſtian af Danmark fandt paa Bornholm, og ſom findes omtalte i Antikvariſke Annaler, 4de Bind, S. 384?

men Arbeidet blev bekosteligt. Denne Kjæmperøs ligger 72 Skridt fra Boknesfundets Bredder i Øst, lige over for en hiinsides Sundet liggende Røs af omtrent samme Dimensioner og i samme Afstand fra Stranden, saavidt jeg med Øine og Kikkert — thi Sundet er her som smallest — kunde skjelne. Baad var ikke forhaanden; og da Provst Arog, som selv havde været der, forsikkrede mig om at det havde sig med Størrelsen og Afstanden fra Stranden saaledes som jeg havde beregnet, og at der, paa en eneste mindre Høi nær, som han pegede for mig hen til ved Siden af Denne, ikke hiinsides Sundet fandtes flere Gravminder af noget Slags, lod jeg alle videre Undersøgelser i denne Anledning fare [1]).

14) En Steenblok af temmelig regelmæssig firkantet Form, omtrent 1½ Al. høi, 25 Skridt fra No. 13, og 11 Skridt fra den Række af Steensætninger, der løber fra b til No. 13.

15) En Ditto, 10 Skridt østlig fra den forrige, og af samme Form og Størrelse som den. Var der Spor af nogen Skibshøi bagved eller foran disse Steenblokke, saa skulde man antage dem for 2 mægtige Stavnholdere; men nu staae de saa isolerede, at man ikke veed, hvad man skal gjøre af dem, uden saa er, at man vil henføre dem til erratiske Stene, eller gjøre Offeraltare af dem under Konjektur af et i sin Tid der staaende Tempel, hvilket ikke kunde synes upassende paa et i det Hele af hellige Minder saa opfyldt Feldt. Neppe er det ved et Tilfælde at de ligge her i denne ordnede Stilling: en Betydning have de sikkerlig havt.

16) Fire runde Steensætninger, af hvilke de 2 midterste ligge jevnt med Jorden, Steen i Steen, ligesom de adspredte smaae Krebse paa Thingmoens store Slette i Søndfjord [2]), hvorimod den vestligste og den østligste have en Fordybning i Midten. De ligge i en Retning fra V. S. V. til O. N. O., og holde 2 til 3 Al. i Gjennemsnit.

---

[1]) Paa et Kart, som Overtoldbetjent Vedøe har senere udarbeidet for Stiftamtmand Christie, findes imidlertid, foruden hine 2, endnu 4 mindre kredsformige og 2 elliptiske Gravhøie affatte, ligesom det ogsaa er der bemærket, at fra Stranden af løber imod Øst hen til den kolossale Gravrøs (No. 38), og paa hiin Side af Denne atter op imod Bjergene i Øst, en Steensætning. Jeg beklager, at jeg ikke fik dette nøiere undersøgt.

[2]) S. Urda, a. St. Paa den dertil hørende Pl. II. Tab. 1 synes disse Steensætninger ophøiede, men de skulde have været fremstillede jevnt med Jorden, Steen i Steen, som en Gadebrolægning.

17) En Steenring, af 40 Skridts Omvidde, med en Bauta i Midten, der er 7 Al. 4 Tom. høi, mellem 10 og 13 Tom. bred og 8 Tom. tyk. Gravrøſerne No. 10 og 12 og denne Steenring ligge i een Retning [1]).

18) Segment af en Steenring, hvis ſtørſte Deel er ſtyrtet ned i den nærliggende Strand. I Denne har en Bautaſteen ſtaaet, der endnu ligger mellem Gruſet ved Sundbredden. Den er 3 Al. lang og 1¼ Al. bred.

19) Et ſtørre Segment af en lignende Steenring, i hvilken der endnu findes Spor af Plads for en Bautaſteen, men ſom nu ikke mere er at ſee. Strøm og Bølger have voldt diſſe Ødelæggelſer.

Den indbyrdes Afſtand mellem Periferierne af No. 17, 18 og 19 er lige ſtor, nemlig 6 Skridt omtrent.

20) Spor af en Steenring, 6 Skridt fra No. 19.

21) En Skibshøi, af hvilken en Deel er ſtyrtet ud i Stranden. Den ligger 40 Skridt fra Periferien af No. 17.

22) Levning af en Fodangelfigur. Vertikallinien er 19 Skridt lang. Ved Spidſen af Fodangelen, i dens Vertikallinies Retning i Syd, ſees Spor af 2—3 Steenſætninger, men ſom ei ere anlagte paa Kartet.

23) Spor af en Steenring mellem No. 13 og Stranden, 39 Skridt fra denne Sidſte. Spor af en lignende, men ſom ei er affat paa Kartet, findes i N. N. O. for No. 13, mellem Denne og No. 15.

24) En Steenſætning af 92 Skridts Omfang, 14 Skridt fra No. 15. Dens Form nærmer ſig Ellipſens. Den yderſte Periferie er dannet af ſtore Stene, hvoraf lignende ogſaa findes indenfor Samme i Ellipſens Flade.

Diſſe 24 Monumenter ligge nu Alle i den øſtre Deel af det ſtore Feldt, der fra Gaarden Sæbøe af i en lige Retning mod Syd ſkiller ſig ligeſom i twende Dele, uiberegnet de 2 Gravrøſer øſtenfor Sundet, No. 38 og No. 39. Træker man en horizontal Linie i Veſt og Øſt fra No. 13 til No. 38, ſaa har man her omtrent det ſnevreſte Partie af Bokneſundet, hvis Bredde nu fortiden kan antages at være 500—600 Alen. Stuvitz har herved gjort følgende geologiſke Bemærkning:

---

[1]) Den hele Monument-Gruppe fra No. 10 til No. 17 er affat ſærſkilt, og i ſtørre Skala, paa Pl. VIII.

"Da man finder tydelige Spor af, at Strømmen og Bølgerne have forandret Breddernes Form, og da Vandets Virkninger her synes at have været destruerende (ikke udvidende Jordsmonnet ved Opfyldning), saa kan man vel antage, at dette Sund tilbage i Tiden har været smallere. Men ligesom Historikerne og Alderdomsforskeren her maa have Øie for Naturens Phænomener, og prøve Naturkræfternes Indflydelse og Virkninger, idet han efterspører de Forandringer, som Terrainet, hvor han henlægger den historiske Begivenhed, igjennem Tiden har undergaaet, saaledes kan ogsaa Historien og Archæologien veilede Geologen paa Steder som det vi her have for Øie. Kunde man angive de herliggende Monumenters Alder, hvilken formodentlig ikke er ubetydelig, saa vilde maaskee Geologen i dette Factum finde en belærende Anviisning eller et Sømærke for Havniveauets Høide igjennem en lang Række af Aar. De i Nærheden af No. 18, 19, 21 og 22 liggende Monumenter ligge alle omtrent i samme Niveau som Disse. I den Tid altsaa disse lavtbeliggende Monumenter have staaet her, har denne Strands relative Høide over Vandfladen ikke kunnet hæve sig betydeligt, da Monumenternes Beliggenhed over Vandfladen kun udgjør nogle Fod. Man kan vel ogsaa med Sikkerhed antage, at de Gamle, naar de reiste Monumenter, lagde disse saa høit, at de, selv ved det høieste Flodmaal, vare frie for at overskylles af Søen; og selv nu ligge de herværende Monumenter neppe meget over denne Høide. Ja, jeg troer, man kan komme en sikker Formodning endnu nærmere. Naar jeg nemlig nærmere betragter No. 18, 19, 21 og 22, saa synes de ødelagte Partier af Samme at være nedstyrtede for ikke meget længe siden; det synes i det Mindste at være skeet inden vor Tid. Hvis saa er Tilfældet, maa man antage, at Havet, ved hvilket denne Ødelæggelse er foraarsaget, ogsaa inden vor Tid har steget til samme Høide omtrent som Sletten, hvorpaa de nævnte Monumenter ligge; om det ogsaa nutildags stiger saa høit, mangler jeg Underretning om — der var Ingen ved Haanden, som jeg kunde spørge derom, da jeg nedskrev disse Bemærkninger. De lavtbeliggende Monumenter No. 17, 18, 19, 20, 21 og 22, vise at Havspeilet, i den Tid de have staaet her, ikke har ligget høiere end det lille Plateau, hvorpaa bemeldte Monumenter ere beliggende; og saafremt Tidspunktet for de nedstyrtede Partiers Ødelæggelse er som jeg mener, saa har Havniveauet her paa dette Sted været temmelig ufor-

andret igjennem den lange Række af Aar, ſom Monumenterne henpege paa. Jeg antager, at Plateauet, hvorpaa tidtnævnte Monumenter ligge, engang i Tiden har ſtrakt ſig længere ud i Bokneſundet". — Saavidt Stuvitz.

For at holde os indtil videre paa denne Side af Sundet, tage vi nu Monumenternes veſtlige Række fat, fra Sæbøe Gaard af gjennem Boknebergs Mark indtil det Sydligſte af Alveſtads Grund.

25) En rund Gravhøi, 80 Skridt i Omfang. Toppen af Keglen er indfalden eller udkaſtet under en Randſagning. Denne Høi ligger paa Gaarden Boknebergs Grund, lige i N. V. for den ſtore Kjæmperøſe No. 13. Grændſen mellem Bokneberg og Gaarden Sæbøe er nedenfor Høien, hvor Dalen begynder at bære opad mod Fjeldet. Nord for denne Høi ere ſvage Spor at ſee af en Skibshøi, omtrent 30 Skridt lang; men denne er ikke affat paa Kartet.

26) En Skibshøi af 49 Skridts Længde, og 12 Skridts Bredde, beliggende 208 Skridt fra No. 25. Hovedretningen og dens længſte Axe er Øſt og Veſt. Dens Steenſætning i Randen, eller den Ramme, der indeſlutter den, er tydeligt markeret, beſtaaende af temmelig ſtore Stene. Den har ſine 4 Stavnholdere; og hvad der iſær udgjør denne Gravhøis Mærkelighed er dette, at der paa dens Ryg ſees Spor af 5 ſærſkilte Steenkredſe, der ligeſom antyde 5 ſærſkilte Gravſteder, og ſaaledes maa den anſees ſom en Ættehøi eller en Familiebegravelſe. Saadant er ingenſinde før kommet mig for Øie; og derfor har jeg ladet en ſærſkilt Figur af den i ſtørre Skala anbringe paa Pl. VIII [1]). Dens Afſtand fra Bukkens Kirke, der ligger i S. V. for Samme, er omtrent 400 Skridt.

27) En rund Høi i S. V. for Kirken. Den blev ikke maalt.

28) En Skibshoi, i veſtſydveſtlig Retning fra Kirken omtrent 230 Skridt. Den er 34 Skridt lang og 12 Skridt bred, med en temmelig markeret

---

[1]) "Bihang till nyare Dagligt Allehanda i Stockholm" 1838 d. 16. Jun. indeholder en Recenſion over Urdas 1ſte Binds 3die Hæfte; og i denne Recenſion findes en intereſſant og inſtruktiv antikvariſk Exkurs, hvor det hedder: "i Danmark hafva en del åtthögar något alldeles eget: de äro långa, dock någon gång ganſka ſmala, ſtundom fyrkantiga, dock aflånga, ofta innefattande flere från hvarandra ſkilde likſtällen, förmodligen åt medlemmer af ſamma ſlägt, tyckas derföre efter behof blifvit förlängde, och äro ſåledes i ganſka egentlig Mening åtthögar. Deras vårdprydnader äro ſtundom en eller flera kummelgrottor ofvanpå Högen". — Skulde Skibshøien No. 26 og de lignende No. 23, 29, 31, 35 og 37 maaſkee høre til dette Slags? — og hvoraf man da ſeer, at ſaadanne Høie findes ikke blot i Danmark, men ogſaa i Norge.

Steenrand, og med flere meget store Stene indenfor Samme. Sandsynligviis hører den til det samme Slags Gravhøie, som No. 26.

29) Atter og upaatvivlelig en Ættehøi som No. 26, med en, især paa Østsiden, stærkt markeret Indfatning. Stavnholderne findes deels liggende ved Hjørnerne, deels seer man Spor af dem. Paa dens Ryg sees flere runde, nu tildeels demolerede, Steensætninger, ligesom ved No. 26. Den er 37 Skridt lang og 10 Skridt bred, og ligger tætved No. 28 i en og samme Retning. Omtrent 50 Skridt herfra ligger Gaarden Bokneberg, og i Syd for Samme Alvestadsvandet, af hvilket Boknebergsaaen udspringer omtrent 300 Skridt fra Gaarden.

30) En rund Høi, 45 Skridt i Omfang, og beliggende i en Afstand af 90 Skridt i S. S. O. fra Aaens Udspring. Paa Høien ligge store Steenblokke uden Orden mellem hverandre.

31) En Skibshøi, 43 Skridt lang og 9 Skridt bred, med 2 Stavnholdere i den sydlige Ende. Den er omtrent $1\frac{1}{2}$ Al. i perpendikulair Høide. I den nordlige Ende er denne Høi aabnet, og derfra gaaer en Hule ind af omtrent 9 Skridts Længde, paa Bunden af hvilken ligge mindre Stene uden Orden imellem hverandre, som vidne om, at den har været randsaget; men Taget i dette Gravkammer har endnu sine Heller, som Overliggere, i Behold. Dette Kammer er nu $1\frac{1}{2}$ Al. bredt, og 1 Al. høit, men har i sin Tid været høiere, saasom de Stene, der nu i uordentlig Dynge bedække dets Bund, sandsynligviis ikke oprindeligen have ligget der. Længere sydlig ind i Høien synes at have været flere Kammere, i hvilke man — saa fortalte en Bonde — kunde krybe fra det Ene ind til det Andet. Enten er nu dette saa, og da have vi atter en Ættehøi, eller ogsaa kan man tænke sig et eneste sammenhængende Gravkammer i denne Høi, som ved nedstyrtede og sammendyngede Stene og Gruus er bleven forstyrret og saaledes deelt i flere. Den bedste Maade til at faae dette undersøgt, vilde formeentlig være den, at skrælle hele Ryggen af. Imellem No. 31 og Alvestadsvandet i Vest er omtrent 180 Skridt.

Den foromtalte Høi ligger, saavelsom den forrige, paa Gaarden Alvestads Grund. Alvestad hedte fordum — saa fortalte man — Halvorstad, og var saa kaldet efter en Kong Halvor, som skal have boet der. Man talte

endog om en Stie eller Vei, ſom fra et Sted henne ved Kirken ſkulde føre over til Halvorſtad, og ſom i hine Tider ſkulde have været en Alfarvei, der førte til Kongens Borg. Det er vel ſandt, at man i Nærheden af Kirkegaardsgjærdet ſeer paa et kort Spatium enkelte Spor af hvad man kunde kalde en brolagt Vei; men ikke ere disſe Spor ſaa tydelige eller ſaa beſtemt charakteriſtiſke, at man deraf kan gjøre nogen Slutning, heller ikke kan man tillægge hine Udſagn af Enkelte ſaa megen Gehalt eller Betydning, at man paa dem alene ſkulde kunne grunde nogen Tradition. Naar man imidlertid efterſporer Oldtidsminder og underſøger dem, griber man begjærligen ethvert Ord, der kan lede til Konjekturer, eller ſom kan belyſe dem, man allerede har opſtillet. Hvad den brolagte Vei til Kongeborgen Halvorſtad angaaer, da fattes der ikke Exempler paa ſaadanne langt oppe i Tiden. En Saadan har jeg fundet paa Vigersen [1]), der førte fra Søen af op til den Borg, hvor Ragnvald eller Rolf eller andre mægtige Blindheimsmænd maae have boet: atter en Saadan har jeg fundet paa Fittjom, der hvor Hakon Adelſteen holdt til, da han gik i det ſidſte Dødsſlag mod Gunhilds Sønner [2]). At den omtalte Vei fra Halvorſtad har været nogen Alfarvei, det lader jeg nu ſtaae derhen; men da Sporene af den gaae ad Kirken til, ſaa leder Dette mig til den Formodning, at hvor Kirken nu ſtaaer, der har fordum ſtaaet et Aſatempel — paa Disſes Gruus eller i Nærheden af Disſes Tomter byggede man i Chriſtendommens førſte Tider helſt Kirkerne —; og til dette Tempel kunde Høvdingerne paa Halvorſtad maaſkee helſt ville have Forbindelſen med Borgen paa en brolagt Vei.

32) Imellem No. 31 og Alveſtadsvandet ere tvivlſomme, og derfor paa Kartet blot punkterede, Spor af Høie, det ene af en eller to rektangulaire, det andet af en rund Høi.

33) Levninger af en rund Høi, omtrent 27 Skridt i Omkreds, indenfor hvilken ligge 3—4 meget ſtore Steenblokke.

34) En Skibshøi, 30 Skridt lang, 8 Skridt bred, med ſine Stavnholdere i Hjørnerne. Paa Dens Ryg findes en Steendynge, efter en i ſin Tid foretagen Randſagning. Tæt ved Dens ſydlige Ende ſees Spor af en rund

---

[1]) S. Urda 1ſte B. S. 71.

[2]) S. Budſtikken 7de Aarg. Sp. 340.

Gravhøi, 30 Skridt i Omfang. I en Fordybning paa Dens Top ligger en stor Steenblok. Tætved Denne i S. V. sees Spor af en rektangulair Steensætning af 20 Skridts Længde og 11 Skridts Bredde. I Midten er den fordybet og steenfrie, men langs Siderne steensat. Den løber parallel med No. 34. Vel fortalte Bønderne, at der før deres Tid skal have staaet en Bygning, og saaledes blev den neppe at henføre til Oldtidslevninger; men da Stedet, saaledes som Omgivelserne nu ere, ikke synes skikket til Byggetomt, saa bliver Bøndernes Formening altid noget tvivlsom.

35) En Skibshøi, 18 Skridt lang og 7 Skridt bred, med en paa enkelte Steder meget tydelig Steenrand. Paa Ryggen findes ogsaa her Spor af runde Steensætninger, ligesom i No. 26, 28 og 29. Tætved Dens nordlige Ende ligger en rund Høi, omtrent 22 Skridt i Omfang. Begge disse Høie ere bevoxede med Krat. Vestlig for Disse sees Spor af en Skibshøi, og sydligere Spor af en rund Høi.

36) En rund Høi, 300 Skridt fra No. 31 i Syd, 40 Skridt i Omvidde, med en af Gravning destrueret Top. Den ligger ved Basis af en liden Tange, der løber vestlig ud i Alvestadsvandet. Tætved Dens nordlige Ende sees Spor af et Par mindre runde Høie, og lidt længere mod Nord atter Spor af 3 lignende.

37) En Skibshøi, 23 Skridt lang, 9 Skridt bred, paa hvis Ryg sees Spor af Steensætning, som i de flere forhennævnte. Tæt ved Siden af Denne, i Øst, ligger en rund Gravhøi, 30 Skridt i Omfang, med et Par store Steenblokke paa sin Top.

Gaae vi nu over paa hiin Side af Sundet, da finde vi der

38) En Kjæmperøse, af samme Dimensioner omtrent som No. 13, og destrueret i Toppen som den. Ikke langt fra Denne i nordlig Retning ligger

39) En mindre Gravrøse, hvis Omfang er, ligesom den Forriges, ikke maalt [1]).

Endelig maa jeg pege for Læseren hen til

40) Paa dette Punkt oppe under Bjergene skal for 50—60 Aar siden

[1]) See første Note paa den 197de Side.

i en Høi af meget viid Omfang endnu have været en ſtor hvælvet Grav at ſee, af henved 100 Alens Kvadrat-Indhold, i hvilken 2 Sidebænke af Steen have ſtaaet. Den nuværende Sognepræſt til Skudesnæs, Provſt Krog, har i ſin Barndom ſeet den, og været derinde. Nu er intet uden Tomten af den at kjende. Det var altſaa en ſaakaldet Jetteſtue, der nu ere yderſt ſjeldne at finde, og ſom maaſkee antyde en Old, meget ældre end den, ſom har givet alle de øvrige Monumenter paa dette ſaa mærkelige antikvariſke Feldt deres Tilværelſe [1]).

Efter ſaaledes at have meddeelt Fortegnelſen af alle Oldtidsminderne ved Bokneſundet og dets Omgivelſer, ſtaaer det mig nu tilbage, deels at tilføie nogle Bemærkninger over Monumenternes nærværende Tilſtand og Arealet, paa hvilket de findes, deels at yttre min Formening om Grunden til deres oprindelige Sammenhobning paa dette Areal, i Forbindelſe med hiſtoriſke Begivenheder, der muligen kunne have forøget deres Antal.

Det bemærkes da først, at alle de her opregnede Gravminder, ſaavel de runde ſom de rektangulaire Høie, ere alle tilhobe hvad man kalder Kummelhøie eller Steenrøſer, af hvilke nogle ere kun ſparſomt bedækkede med Jord, der i et Par af dem har ſammendynget ſig ſaa vidt, at noget Buſkads er fremſpiret deri. De Stene, af hvilke disſe Røſer ere ſammenlagte, ere temmelig ſvære, og de iſær, ſom ligge i de 2 Kjæmperøſer ved Sundet, ere af den Kaliber, at

---

[1]) Efter at Dette var ſkrevet, fik jeg gjort Bekjendtſkab med de 2 første Hæfter af Prof. Nilſſons nyeſte Værk: "Skandinaviſka Nordens Urinvånare, et Forſök i comparativa Ethnographien, Chriſtianſtad 1838", et Værk, hvori Forfatteren paa den ſindrigſte Maade af Verden graver Hiſtorien ud af Jorden eller ud af Dødningehulerne, idet han viſer den paafaldende Lighed imellem de i Sverige og i Dannemark fundne ſaakaldte Halvkorsgrave og Formen af de Boliger, ſom indtil dette Øieblik findes hos Polarſtammerne i vort Norden, navnligen Grønlænderne og Eskimoerne, og ſlutter deraf, at disſe Stammer, alle af mongoliſk Æt, have været de ældſte Beboere af alle de Jordſtrøg, hvor disſe Halvkorsgrave endnu findes. Mærkeligt er det med alt Dette dog, og tør maaſkee ventes af den lærde Forfatter yderligere fremſtillet eller underſøgt, hvad Aarſagen da kan være til, at ſaadanne Halvkorsgrave ikke findes i Norge, hvilket ogſaa bemærkes i den S. 200 nævnte Recenſion, da her dog, ihvorvel ſparſomt, findes i Gravhøie hos os, men af ganſke anden Struktur, enkelte Sager fra Steenalderen af. Vore allerfleſte Gravhøie ere fra Kobber- og helſt fra Jernalderen; og ældre end denne Sidſte ere nok ikke ret mange af vore Hedenoldsbegravelſer, i det Mindſte ei, ſaavidt jeg kjender dem, i Bergens Stift, eller paa de Steder udenfor Stiftet, hvor jeg har anſtillet Underſøgelſer.

de let maae kunne afvise al Formodning om at Disse vare Forskandningsrøser, af hvilke der vistnok gives en Mængde ved Stranden og paa Næssene i næsten alle Fjorde, og som i Fredstider sammenbares af Trællene, for i Feidens Tid at holde Fienden fra Landet; men Saadanne bestaae da af mindre Stene, som man kunde med en kraftig Arm slynge ud mod den landstormende Fiende.

Intet af de omskrevne Monumenter findes aldeles umolesteret, uden den Bautasteen, som staaer i Ringen No. 17. Gravrøserne ere meer eller mindre opkastede fra Toppunktet af, i den Hensigt formeentlig, der at finde Skatte eller Kostbarheder, hvilke og maae formodes at have været fundne, saasom man ikke har ladet en eneste af dem være urørt. Men til Bunden synes ingen af Gravhøiene at have været opkastet, og der turde saaledes for Oldgranskeren endnu være noget Udbytte at hente.

Det bemærkes dernæst, at det Areal, paa hvilket disse Monumenter findes, udgjør, søndenfor Boknebergsaaen, og for en Deel ogsaa nordenfor samme, et udyrket Overdrev, der alene bruges som Havnegang for Kreaturene, og at efter den Nøiagtighed, med hvilken Hr. Stuvitz har opskridtet Distancerne mellem Monumenterne og flere Punkter i de forskjellige Retninger, tør man, uden Paastand paa geometrisk Visshed, antage, at dette hele Areal, fra Sæbøe-Gaard i Nord og til den Linie i Syd, der vil kunne trækkes under No. 36, samt fra No. 28 i Vest til Bokneſundet i Øst, med Tillæg endog af de Monumenter, som findes hiinsides Sundet, kommer til omtrentlig at indeholde 2'227,500 Kvadratalen. Dette Areal inddeler jeg efter Linien fra Sæbøe i Nord langs det paa Kartet markerede Gjærde der løber sydud, i den vestlige og den østlige Deel, af hvilke den første forekommer mig, af Grunde, som jeg nærmere skal opgive, at være den ældste. Archæologerne vare vel i Fordumstid tilbøielige til i ethvert med Gravmonumenter udfyldt Areal ubetinget at see en Valplads, hvor de Slagnes jordiske Levninger vare ved opreiste Minder overantvordede til hæderlig Ihukommelse. Men denne Mening er nu aflægs, som manglende tilstrækkelig Grund [1]); thi ei at tale om, at baade Sagn og Historie som oftest tie om krigerske Bedrifter der, hvor saadanne samlede Gravminder stille sig endnu til Skue, er det endog Tilfældet, at de oste findes paa Steder, som ikke synes

[1]) Urda, 2det B. S. 136.

egnede til krigerſk Møde [1]). Ubetinget kunne altſaa de Steder, paa hvilke de findes, ikke antages for Valpladſe. Man har derimod tilſtrækkelig Grund til at antage, at ligeſom vore Fædre i Hedenolden jevnligen nedlagde deres Døde i Nærheden af deres Boliger paa egen Tomt og Grund, ſaaledes foretrak de lige ſaa jevnlig at føre Ligene eller Aſkeurneene bort, for i Forening med Vaaben, Prydelſer m. m. at høilægges paa almene Gravpladſe, iſær ſaadanne, ſom formedelſt et nærliggende Tempel havde vundet Celebritet. Naar man nu veed, at de førſte chriſtne Kirker ſædvanligen anlagdes paa eller i Nærheden af det Sted, hvor et Aſatempel havde ſtaaet, ſaa er det ikke uſandſynligt, at et Saadant har i Hedenolden ſtaaet omtrent der, hvor nu Bokns Kirke ligger, hvilket endog ſynes beſtyrket af den brolagte Vei, ſom fra den forhiſtoriſke Kong Halvors Borg ſkal have gaaet didhen. Et ſaadant Tempel kan da have lokket de mange Gravminder frem, ſom findes ſamlede omkring dette Punkt og ſydefter. Naar hertil kommer, at No. 40, hiinſides Bjergene, ſynes efter den Form og Konſtruktion, ſom Gravſtedet ſkal have havt, at være blandt Alle den ældſte Begravelſe, og man endelig lægger Mærke til de ſæregne Skibshøie paa denne Kant, No. 26, 28, 29 og 35, med de ſteenſatte Kredſe ovenpaa, af hvilke der ikke findes lignende i det øſtlige Feldt, og heller ikke paa nogen Skibshøi, ſom jeg andenſteds har ſeet, og hvis Form jeg maa anſee for ældre end den, ſom ellers finder Sted ved Gravhøie af dette Slags, ſaa ligger Dette til Grund for min Formodning, at det veſtlige Feldt er det ældſte i det hele Gravareal, der efterhaanden har fra Nord af udvidet ſig nedover den øſtlige Side, og fortrinligen i den Strækning, ſom ligger ſondenfor Boknebergsaaen langs med Sundet, hvor hiſtoriſke Begivenheder kunne letteligen have givet det Tilvæxt.

Jeg er ſaaledes viſtnok af den Mening, at det hele Gravareal har oprindeligen været beſtemt til Gravpladſe for Boknevens og maaſkee for de øſtlig tilgrændſende Omgivelſers Beboere af høiere Byrd, der have ſat Ære i at jordes i Nærheden af et berømt Tempel [2]), og jeg mener, at Sletterne ved Sjo

[1]) Ifølge Odins Lovſætning ſkulde "efter gjæve Mand gjøres Høie til deres Minde." S. Ynglinga Sagaen hos Snorre i det 8de Kap.

[2]) Paa Gaarden Kro, der ligger paa Lille- eller Øſtre Boknesen, findes, efter en Beretning fra Hr. Perſonelkapellan Krog, et Par ſærdeles mærkelige Gravhøie, ſom Urdaforeningen har beſluttet at ville lade omhyggeligt underſøge, ſaafremt Eierens Tilladelſe bliver at erholde. Reſultatet heraf ſkal da nærmere vorde bekjendtgjort.

paa Halsnøen, ved Grindems Kirke i Etne, ved Gaarden Vee i Aardal, ved Lysne i Leirdal, ved Flom i Urland, ved Vindenæs i Ous, ved Aarebakke i Tysnæs, paa Kvamsøen i Søndmør, ved Kirken i Aastevold, ved Præstegaarden i Urland og paa flere Steder, som jeg ved en anden Leilighed skal komme til at nævne, have samme oprindelige Bestemmelse; men derfor vil jeg aldeles ikke nægte, at paa enkelte af disse og flere Steder kan virkelig Krigsbedrift have ligget til Grund for de Minder, som de have at fremvise, og at der ligge Helte, som sammesteds eller i Nærheden deraf have i drabelig Dyst fundet deres Død. Derfor skal jeg heller ikke nægte Muligheden af at enkelte eller flere Gravminder ved Boknesundet kunne sættes i Forbindelse med Historien. Jeg kunde saaledes begynde med Slaget i Hafursfjord, og antage, at flere i dette Slag faldne eller saarede og siden døde Kjæmper vare af de Flygtende, som maatte vige for Harald Haarfagers Overmagt, bragte til denne Gravplads, der ikke laae saa langt fra Hafursfjord. De to kolossale Steenrøser paa hver sin Side af Boknesundet vilde have været værdige Gravminder for Heltene Kong Erik af Hordaland og Kong Sulke af Rogaland, der Begge faldt i Slaget [1]). Kunde ikke Een af de nordefter Flygtende have villet redde disse Høvdingers Levninger, og paa sin Vei gravlagt dem, med flere i Kampen Faldne, her, indtil Høiene i fredeligere Tider kunde vorde reist dem til Minde? At Sulkes Broder, Sote Jarl, høilagdes paa Gaarden Jaasund ved Hafursfjordens Udløb [2]), beviser intet imod Dette. Saaledes kunde vel og muligen Kjolve hiin Rige af Agder, der undkom af Slaget, som Snorre [3]) beretter, have taget Thorer Haklangers og Hroar Hrigurds og Hadder Haardes Lig med sig; men Disse bleve da at søge ved en Kyst paa Agdesiden, hvorom imidlertid Sagnet saavelsom Historien tier. Dog vil jeg hellere gaae et Stykke længere frem i Tiden, og da prøve, om Historien skulde kunne bringe os paa Spor af en nærmere Anledning til nogen Forbindelse med Oldtidsminderne ved Boknesundet. Et saadant Spor turde muligen findes, halvandet Aarhundred omtrent sildigere, i Olaf den Helliges Historie.

---

[1]) Snorre Sturleson i Harald Haarfagers Saga, Kap. 19.

[2]) Jeg erindrer ikke, hvor jeg har læst dette. Falsen i sin geograf. Beskr. over det gamle Norge S. 56 nævner Gaarden Mehling som Sotes Gravsted, og Kraft omtaler blot en Høi ved Hafursfjorden.

[3]) Harald Haarfagers Saga, Kap. 19.

Olafs Stridigheder med den mægtige Hovding Erling Skjalgſøn endtes omſider, ſom man veed, og det mod Olafs Villie, der havde faaet Seieren ihænde, med Erlings Drab. Men om Slaget, der gav Olaf denne Seier ihænde, giver Hiſtorien omtrent denne Beretning:

Efterat have ligget nogen Tid ſtille i Eikundaſund (Egerſund), løb Olaf med ſin Flaade, Thomasmeſſe før Juul o: d. 21 Dec. 1029 [1]), ud af Havnen, og ſeilede Jædderen forbi. At Erling med ſin ſtørre Magt vilde forfølge ham, det forudſaae han, og derover maaſkee allerede pønſende paa den Krigsliſt, han vilde anvende, ſtyrede han ind ad den indre Lehd. Ved at lade ſine Seil ſynke havde han imidlertid faaet den forfølgende Erling til at troe, at Olafs Flaade havde et ſtort Forſpring, hvorover Erling ikke alene gav Befaling at ſætte alle Seil til, men hidſig og uforſigtig lod ſit eget letſeilende Skib gaae forud ad den Vei, ſom Olaf havde taget. Men Olaf havde taget Veien ad Bokn til, og løb ind i Sundet der, og lagde ſig med ſine Skibe, hvis Seil han ſtrax lod ſtryge, bag en Odde af Landet, der ſkjulte ham for Fienden. Her gjorde han ſig færdig til at modtage Erling, der ogſaa kom efter i flyvende Fart, men ſtrax blev omringet af Olafs Skibe, og ſaaledes afſkaaret al Forbindelſe med ſine Egne, der ikke kom til, førend al Striden var endt. Dette Slag var et af de ſkarpeſte, ſom Hiſtorien kjender; thi hverken begjærede Nogen Fred, hedder det, heller ikke fik Nogen Fred, om han end begjærede den. Paa Erlings Skib vare Alle faldne, da han Selv modtog Pardon af Olaf, men dræbtes i det Samme ved Aslak Fittieſkalles Nidhug. [2])

Den Slette ved Bokneſundet, hvor de omſkrevne Minder ſtaae, ſynes godt at paſſe ſig til den Beſkrivelſe, ſom Hiſtorien giver om Stedet, hvor Olaf holdt Kampen ud mod Erling, og Liig gav da dette Slag i Mængde at jorde. Men, om vi paa Grund heraf ſtrax vilde gjøre den Paaſtand, at Gravminderne ved Bokneſundet ſtaae i nødvendig Forbindelſe med hiint Slag, da turde Hiſtorien ſelv træde os imøde med Indſigelſer, eller i det Mindſte Tvivl. Det hedder nemlig i Krøniken ſaaledes:

"Siden befalede Kongen hver Mand at gaae til ſit Skib det ſnareſte

---

[1]) Torfæus har 1027, men urigtig.

[2]) S. Snorre Sturleſ. i Olaf den Helliges Hiſtorie, Kap. 186. Jfr. Olaf den Helliges Saga, Kap. 168 og 169. Torfæus hist. rer. norveg. P. III. Pag. 178.

han kunde. Vi ville ikke, sagde han, plyndre denne Bal, men hver Mand beholde hvad han har faaet. De ginge da atter ombord, og gjorde sig paa det Hurtigste færdige; men da de vare seilfærdige, kom Bøndernes Skibe, d: Erlings hele øvrige Flaade, søndenfra ind i Sundet. Intet Anfald skeete fra Bøndernes Side, men Kongens Flaade seilede sin Vei nordefter. Bønderne toge Erlings Liig, klædte det, og førte det hjem til Sole, saavelsom de Øvrige, som der vare faldne [1])".

Af denne Beretning er det klart, at ingen af Erling Skjalgsøns Mænd kan antages at være høilagte ved Bokneſundet. Men, naar det i Sagaen heddder, at Bønderne bortførte til Sole alle dem, der vare faldne i Slaget, da maatte dette vistnok forstaaes alene om dem der vare faldne af Erlings Partie. Om dem, der vare faldne paa Olafs Side, kan det vel neppe forstaaes. Og hvo tvivler om, at Mange faldt af Olafs Mænd? Vel nævner Historien Ingen; men naar vi see Erling staae i Løftingen, og uddele Sværdhug til Høire og Venstre, og naar vi tænke os hans tappre Mænds Fortvivlelse, af hvilke ikke en Eneste begjærede Fred, da forestille vi os let, at ogsaa mangen Kjæmpe i Olafs Hær blev Dødens Offer, og blandt dem maaskee mangen gjæv og fornem Mand. Man skal nemlig mærke, at Erling havde ved denne Leilighed, hvilket Snorre udtrykkelig melder [2]), besteget sit store Krigsskib, Skeiden, paa hvilket han altid førte 200 Mænd. Men 200 Kjæmper, der, omringede af Fiender, stride med Fortvivlelsens Harme og Styrke for Æren, for Liv og for Drot indtil sidste Mand og ei begjære Fred — og Saadanne vare Erlings Mænd —, de falde ikke uhævnede, men sende blodige Offere i Mængde til Valhalla. At nu Olaf tog sine Faldne med, er ikke troligt, saasom han i iilsom Skynding fortsatte sin Reise herfra forbi Stat, for efter sin Tanke og sine Venners Samraad at seile til Throndhjem [3]). Men at han enten før sin Afseiling kan have gjort foreløbige Anstalter til at faae de Faldne jordede og senere høilagte, eller at hans Venner, hvoraf han dog vel endnu kan i disse Egne have

[1]) S. Olaf den Helliges Saga, Kap. 169, og Snorre paa det anførte Sted.
[2]) Snorre, a. St. Kap. 186.
[3]) Sammesteds Kap. 187.

havt Nogle, have villet hædre hans faldne Mænd med Gravminder, deres Tapperhed og Troſkab værdige, det ſynes ikke umuligt; og ſaaledes kunne Oldtidsminderne ved Bokneſundet maaſkee — thi Tvivl bliver det ſtedſe underkaſtet —, forſaavidt de ligge Stranden nær, ſkylde det omtalte Slag mellem Olaf den Hellige og Erling Skjalgſøn deres Tilværelſe.

Stiftamtmand Chriſtie opſtiller en anden Hypotheſe — thi for andet udgiver han lige ſaa lidet ſin Formening, ſom jeg min — og jeg har hans Tilladelſe til her at meddele den. Saa ſkriver han:

"Ved for nogen Tid ſiden at læſe i Heimskringla Olaf den Helliges Saga, Kap. 263, faldt jeg paa den Tanke, at Oldtidsminderne paa Stranden ved Bokneſundet rigtigſt anſees ſom Minder om Kong Trygve Olafſøns Fald i det haarde Slag, ſom han holdt med Kong Svend Knutſøn, efterat den Førſte var kommen tilbage fra England. Snorre beretter nemlig, "'at han (Svend) og Trygve ſandtes indenfor Bokn i Soknarſundi eller Soknarfirdi, ikke langt derfra, hvor Erling Skjalgſon blev ſlagen, og at Kong Trygve og mange af hans Folk faldt i denne Strid'".

"At Seierherren, Kong Svend, og de af hans Mænd, ſom efter Snorres Vidnesbyrd gik ham tilhaande, have ladet den Sidſte og de med ham Slagne, ſaavelſom dem af Modpartiet, der maatte bukke under i Striden, begrave paa Land i Nærheden af Bokn, hvor Soſlaget holdtes, er viſt ikke at betvivle, og da Beſkrivelſen over Stedet paſſer nøiagtigen baade med Det, ſom berettes her (Kap. 263.), og med Fortællingen i ſamme Saga (Kap. 186), ſaavelſom med Olaf den Helliges Saga Kap. 169, ſaa mener jeg, der er den høieſte Sandſynlighed for, at man ved Bokneſundet finder Kong Trygve Olafſøns og de med ham i Slaget ſammeſteds faldne Venners og Fienders Begravelſes-Monumenter".

"Vel veed jeg, at Bing (Norges Beſkr. under Art. Sokken), og Kraft (Rgs. Beſtriv. 4 D. S. 172), ſamt Falſen (Rgs. geogr. Beſtriv. S. 57, og Nges. Hiſtorie 1. B. S. 406) anſee Sokkenſundet imellem Herne Broe og Sokken i Nærheden af Stavanger, for at være det Sted, hvor Slaget imellem Kongerne Trygve og Svend holdtes; men jeg troer tillige, at det af de ovennævnte Beretninger ikke vil blive vanſkeligt at beviſe, at Bokneſundet var Stedet, ligeſom jeg holder for at de faa Oldminder ved Sokkenſundet (Kraft 1 D.

S. 253) gjøre det lidet sandsynligt, at en Konge og mange i Slag faldne Kjæmper ere der blevne begravede".

"Som Beviser for min Mening vil jeg her blot pege paa, at et Manuskript af Heimskringla i Kap. 263 har Soknarfirdi istedetfor Soknarsundi, og at man deraf kan slutte, at den Fjord, som nu hedder Bokkenfjord, har forhen været kaldet Sokkenfjord, samt at det om Slaget med Erling Skjalgsøn, hvilket — som anført — hedder i Bjarne Gullbrárskalds Qvad, (Olaf den Helliges Saga, Kap. 169) at Erling faldt nordenfor Utsteinn, hvilket passer sig paa Bokn og Bokkensund, men ikke paa Sokken og Sokkensund, der ligge i Sydost for Udsteen".

"Skulde det Kleppu eller Klepjunes, ved hvilket Olaf den Hellige lagde sig før Slaget med Erling Skjalgsøn, være et nomen proprium, og ikke, som man i Oversættelserne af Snorre og Olafs Saga, har troet, blot betyde en Klippe-Odde — hvorom det var værdt at søge Oplysning hos Beboerne paa Øen —, da gaves der endnu eet Beviis mere for at de omtalte Søslag have været holdte ved Bokn i Bokkensund".

"Efter Olaf den Helliges Saga, Kap. 234, blev Slaget imellem Kongerne Svend og Trygve holdet i Skónar- eller, efter nogle Manuskripter, i Soknarsundi, nordenfor Jædderen og indenfor Bokn, der hvor Erling Skjalgsøn var falden. Da denne Saga siger, at Stedet var det samme, hvor Erling Skjalgsøn faldt, og dette Sted, efter samme Sagas 169de Kap., var i Bokken-Sund, saa maa vist ogsaa Slaget imellem Svend og Trygve være holdet sammesteds. Reppe vilde vel ogsaa Sokkensund eller Sokkenøen have været beskreven som liggende nordenfor Jædderen, da Stedet, som beliggende temmelig nær ved Jædderens Fastland, snarere maatte ansees som en Deel af Jædderen eller Jadarfylki, hvorimod Boku i Ryfylke medrette siges at ligge nordenfor Jædderen".

"Torfæus har ikke bestemt sagt, hvor Slaget, efter hans Mening, har været holdet. Han siger ligefrem (3. D. S. 217.) efter Snorre, at det var infra Boehnem, in Soknarsunda, prope locum, ubi Erlingius Skialgius occubuit. At Soknarsund, som foransagt, maa ansees for at have hørt til Jædderen, synes at bestyrkes af Frithjofs Saga Kap. 5, hvor det siges, at Kongerne (Helgi

og Halfdan) reiſte ſydefter (fra Sogn) til Jædderen, og ſandt Kong Hring i Soknarſundi, hvilket altſaa maa have ligget i Jadarfylke".

Saavidt Chriſtie. Ligeſom det nu af den anførte Kritik er høiſt ſandſynligt, at Slaget imellem Trygve og Svend i Aaret 1033 er holdet ved Bokn i Ryfylke, og ikke ved Sokkenæsen, der hører til Jædderen, og hvis Oldtidsminder maae pege hen paa noget ganſke andet, end dette Slag, ſaaledes er det ogſaa viſt, at Chriſties Hypotheſe finder ikke de Vanſkeligheder imod ſig fra Hiſtoriens Side, der kunde møde min Hypotheſe, i Anledning af Olaf den Helliges iilſomme Bortreiſe, efter Slaget 1029, nordefter. Imidlertid kunne begge Hypotheſerne meget vel ſtaae ved Siden af hverandre; thi det maa af de tvende hiſtoriſke Citater, at "Slaget mellem Trygve og Svend ſtod nordenfor Utſtein" og "at det ſtod nærved det Sted hvor Erling Skjalgſøn blev ſlagen" anſees, ſom ovenfor er viiſt, høiſt ſandſynligt, at i Bokneſundet bleve begge de omtalte Slag holdne; og Irringen kunde muligen endog udledes deraf, at man under Haandſkrifternes Læsning har, hvad let kan ſkee i hine Tiders Munkeſkrift, forverlet Bogſtaverne B og S med hinanden, og ſaaledes læſt: Sokneſund iſtedetfor Bokneſund. Men ligeſaa afgjort er det ogſaa, at i begge Slag faldt mange heltemodige Mænd, hvis Liig trængte til Begravelſe, og hvis Bedrift fortjente et Minde. Tage vi nu, med Henſyn hertil, Monumenterne paa begge Sider af Bokneſundet i Beſlag, ſaa have vi, uden at forgribe os paa Hiſtorien, hiſtoriſk tilfredsſtillet deres Manes.

At Gravminder af denne Art kunde reiſes i Olaf den Helliges Tid, behøver intet Beviis. Vel var Rogaland allerede chriſtnet af Olaf Trygveſen i Aaret 997; men hverken Chriſtendommens Aand, ei heller dens Ceremonier ſloge i det første Aarhundred dereſter ſaa dybe Rødder hos det chriſtnede Folk, at man jo, hvad Begravelſen angik, fulgte de hedenſke Fædres Viis, paa dette Ene maaſkee nær, at Ligene ikke mere brændtes. Viished om Anledningen til diſſe Oldtidsminder vil vel ingenſinde kunne erholdes, og ſelv de Gisninger, der kunne ſkyde op af hiſtoriſk Grund, ere ofte udſatte for en Modbør, ſom de ere for ſvage til at holde ude. Men ſelve Minderne leve dog endnu, og ſtaae der for vore Øine, ſom hellige Vidner om Fortidens Agtelſe for Stordaad eller Manddomsfærd.

Neumann.

Oldtidsminder paa Karmøen.

(Pl. IX.)

Jeg skulde hellere have villet sætte til Overskrift: Oldtidsminderne paa Karmøen, d. e. jeg skulde have ønsket mig Tid og Leilighed til at befare hele denne Ø, der dog ikke har en videre Udstrækning end omtrent 9 Mile i Omkreds, for da paa et eneste antikvarisk Kart at have kunnet betegne, og derhos i Texten saavidt muligt belyse, de Mindeværdigheder, som endnu findes der fra den graae Oldtid, og blandt hvilke nogle staae saa langt bag al Historie og alle Fraſagn, at man ved at skue dem maa enten overgive sig til blotte Gisninger eller og indskrænke sig til det tomme Spørgsmaal: Hvad i al Verden kan Dette have været? Min Tid og Leilighed var imidlertid ei til at foretage denne videre udstrakte antikvariske Vandring, og derfor vil jeg ikke kunne meddele flere Efterretninger om Fortidens der tilbageſtaaende Minder, end dem, jeg har samlet Stof til ved et Besøg denne Sommer hos mine Venner Provst Krog paa Falnæs og Provst Brun paa Augvaldsnæs, hvis forekommende Hjælp og villige Understøttelse jeg har at takke for den Anledning jeg fik til at anstille de Undersøgelser, som her meddeles, ligesom det er min troe Reiseſælle, Kandidat Stuvitz, Fortjeneſten af saavel de oplysende Karter og Tegninger, som og Kontrollen med mine egne Antegnelser maa tilskrives. Saaledes gaae mine Undersøgelser blot fra Karmøens sydlige Kyst og indtil Augvaldsnæs. Vel fik jeg kastet mit Blik udover Blodheiens ærværdige Gravhøie, der strække sig henover i Nord mod Torveſtad, saa langt Øiet kan naae [1]); men paa en eneste Gravhøi nær, som

[1]) "Stærk, alvorlig, over Jetteſalen,
"Der, hvor Heltelig paa Skjoldet hvile,
"staaer en Bautafylking høit paa Valen —
"Did de store Kjæmpeskygger ile."

Welhaven.

jeg fik Tilladelse til at undersøge, og hvoraf jeg skal nærmere meddele Resultatet, vil jeg ikke omtale denne vidtstrakte Gruppe af Oldtidsbegravelser, fordi en af mine Venner, der allerede er i Besiddelse af et Kart over Blodheien, har forbeholdt sig at levere en Beskrivelse over Samme. Hvad jeg altsaa her agter at gjøre Læserne bekjendte med, er fornemmelig Oldtidsminderne paa Staveslætten og Ferkingstad i Skudesnæs Præstegjeld, og dem paa Gaarden Indre-Lide ved Bunden af den lange og skjønne Bugt, der danner Kobbervigen i Augvaldsnæs Præstegjeld. Ikke langt herfra, paa den vestlige Side, ligger Veavaag, hvor man af Navnet skulde formode Oldtidsminder, men Saadanne findes ikke der, efter den mig af Provst Brun meddelte Beretning.

I.

Staveslætten.

Een Miil fra Falnæs Præstegaard ligger, nordenfor Ferkingstad Annexkirke, Gaarden Stave. Her udbreder sig en lavtliggende Slette, begrændset mod Vesten af en aaben Havbugt, fra hvilken man i omtrent 2 Miles Afstand seer over til Øen Udsire, mod Norden af lave Klipper, som løbe vestlig ud i Havet, og der danne en naturlig Muur, som lukker Bugten imod Nord, mod Sønden indsluttes Bugten ligeledes for en Deel af Klipper, hvilke dog tabe sig ned imod Sletten, som paa denne Kant støder umiddelbart til Ferkingstads Marker. Paa denne Slette, som holder omtrent 12000 Skridt □ findes følgende Oldtidsminder: (Pl. IX. Tab. I.)

1.) En kredsformig Gravhøi, 63 Skridt i Omfang, randsaget fra Toppen af, saa at Gravkammeret er bleven synligt. Dette velkonserverede Gravkammer er 6 Al. langt, 2 Al. bredt, og ligger i en Retning af N. V. og S. O. Det har været bedækket af 3 svære Overliggere, hver paa henved 2 Kvadratalens Størrelse, af hvilke den norderste fandtes afkastet, og ligger nu tilligemed flere store Blokke ved Siden af Gravkammeret. For bedre at kunne undersøge dette Kammer, lod jeg den sydligste af Overliggerne ogsaa afkaste; men i Kammeret fandtes intet andet end Gruus, saaledes som det i sin Tid var plyndret. Dette skal være skeet — saa sagde man — for 150 Aar siden omtrent; men Hougbryderen kom ilde fra denne Gjerning, thi han blev paa een Gang lam og aandssvag!? Ved Foden af Høien mod Nord ligger en omstyrtet Bautasteen, $3\frac{1}{2}$ Al. lang

og paa det Bredeste omtrent 1 Alen. Denne Gravhøi ligger 120 Skridt fra Stranden i V. N. V. til V., og omtrent i V. S. V. for den ligger Ferkingstad Kirke.

I Øst eller O. S. O. til O. ligger i en Afstand af 11 Skridt

2.) En liden lav og ubetydelig Gravhøi uden tydelig Fodring.

3.) Atter en kredsformig Høi, 10 Skridt fra No. 1, i N. N. V. Den er 46 Skridt i Omfang, og paa den demolerede Top ligger en omstyrtet Bautasteen, 3 Alen lang, 1 Alen bred. I en Afstand af 8 Skridt fra denne, i N. N. V. til N., staaer

4.) En lav Bautasteen, 16 Tom. høi, 16 Tom. bred, og 6 Tom. tyk. Denne Steen omgives af en Kreds, som er 60 Skridt i Omfang.

5 og 6.) Hjørnestene i en Fodangelfigur, hvis 3 Buelinier ere, hver for sig, 19 Skridt i Længde, og i hvis Midte er en Huulhed, hvor der maaskee har staaet en Bautasteen, eller — hvad jeg hellere troer — har været gravet, for at finde Skatte. Hjørnestenen No. 5 er 1½ Al. høi, og No. 6, der ligger omtrent i N. O. for hiin, er 2 Al. høi. Fra No. 5 er der 50 Skridt i V. N. V. til V. til Stranden.

Omtrent i N. O. for No. 3 og 55 Skridt fra samme staaer

7.) En 2 Al. høi Steen, der formodentlig hører som Hjørnesteen til den tætved Samme vestlig beliggende, næsten forsvundne Fodangelfigur, No. 8.

8.) En Fodangelfigur, hvis Buelinie synes, hver for sig, at have, ligesom den føromtalte, været 19 Skridt lange. Sporene af den ere imidlertid nu kun svage.

9 og 10.) To Stene, hver især af 1½ Al. Høide. Paa den vestlige Side af enhver af disse synes at have ligget Skibshøie, omtrent 14 Skridt lange, men kun utydeligen kjendes de.

11.) En Bautasteen, 3 Al. høi, i en Afstand af 14 Skridt N. N. V. til N. fra No. 7.

Østlig for No. 11 sees Spor af en rektangulair Steensætning af 14 Skridts Længde og 8 Skridts Bredde, og hvis Længdeaxe ligger i N. og S. I V. og N. V. for No. 11 ligge flere Steensætninger, der staae tildeels i Forbindelse med Førstnævnte. Hele dette Partie er Tab. 1 afsat særskilt i større Maalestok, til hvilket Bogstaverne henvise.

Det rektangulaire Omrids i Øst for No. 11 har kun paa den vestlige Side a og den nordlige Side a m nogenlunde tydelig Steensætning. Derimod er den østlige Side m p og den sydlige Side n p hverken saa regelmæssige som de to andre, heller ikke saa tydeligen steensatte; men efter jord- og mosdækkede Ophøininger kan man nogenlunde bestemme Konturen ogsaa paa disse to Sider. Feldtet indenfor Rammen er noget konkavt eller fordybet. Figurens Længde er, som meldt, 14 Skridt, dens Bredde 8 Skridt. Fra a gaaer en Steensætning vestover, i samme Retning som a m indtil b, 16 Skridt, men fra b løber atter i S. og S. O. ligesom en Deel af en Steenkreds eller en Fodring hen til Bautastenen No. 11. Denne Bue er 23 Skridt, og synes end ydermere at fortsættes i modsat Retning fra b, nemlig nordostlig og østlig, i det den løber fra b hen til m. Nærmest ved b er vel denne Fortsættelse ikke markeret ved Steensætning; men man seer dog Sporene i Marken, og, i det man forfølger Buen henimod m, kommer Steensætningen atter tilsyne. Fra Stenen b, som vel at mærke er noget større end de øvrige, løbe atter Spor af en Steensætning i ret Linie vestover, altsaa i en Retning med m a b, henimod c. I denne Linie b c, som er 27 Skridt, ere kun saa Stene tilbage, nemlig et Par vestlig for b, og Stenen e; men det mellemliggende Partie viser dog ophøiede, nu tildeels mos- og græsdækkede Spor. 14 Skridt nordfra denne Linie løber en anden parallelt med den, q r, hvis østligste Ende, hvor nu ogsaa Stenene savnes, synes at være for en Deel bortskaaren af en liden Elv eller Bæk, som nu løber her. Her maa bemærkes, først, at i Linien q r, som har temmelig store Stene, finder man enkeltstaaende Stene endog østlig forbi b, ja Spor i Marken, forsaavidt Elven ikke har bortskaaret dem, endog lige til r, som ligger omtrent lige over for m i den sydligereliggende Linie; endvidere maa bemærkes, at Feldtet imellem disse Linier m c og q r er, ligesom Feldtet mellem Linierne a n og m p saaledes befandtes, fordybet.

Fra c løber en Steensætning s t tætved Siden af Linien b c. Den følger i Begyndelsen samme Linie, men bøier dog, inden den naaer b, sydlig af fra den rette Linie hen imod den føromtalte Bue, der gaaer fra b sydligt hen imod Bautastenen No. 11. Af denne Steensætning, d. e. af Buerne s t og t b, i Forbindelse med Linien b c, lod sig vistnok paa en Maade komponere en Fodangelfigur, til hvilken man i det Mindste i Punkterne b og c havde bestemte

Hjørnestene; men deels synes mig denne Komposition noget tvungen, saasom Buen s t koinciderer for stærkt med c b, som desuden er en ret Linie, og ikke buefor- mig, deels staaer jeg fast i den Mening, at Linien c b er en integrerende Deel af den hele Figur c q r m a b, ligesom at Buen fra b til t er en integrerende Deel af den store med f markerede Steenkreds. Hvor da Buen s t skal komme til at høre hen, det bliver, som saa meget Andet i denne konfuse Monument- gruppe, en Gaade.

Vi ere overalt nu allerede paa et Standpunkt, hvor man, formedelst det Mørke, der hviler over de Gamles Begravelsestheorie, maa studsende spørge: "Hvad i al Verden kan dette have været?" — og et saadant Spørgsmaal ville vi oftere faae Anledning til at gjentage; men een Udvei synes mig dog her at aabne sig. Havde man stjellig Grund til at antage, at de forskjellige Steensæt- ninger i dette Partie vare anlagte samtidige, og at man maatte betragte dem kombinerede, i det man vilde bestemme deres Anvendelse og Betydning, saa vilde man vanskelig komme ud af det Vilderede, som de rektangulaire Figurer i Øst og Vest (c q r m a b), samt i Nord og Syd (a n p m), med den disse Figurer overskjærende store, med Bogstaverne ff betegnede, Steenkreds førte os ind i. Men der er ingen tvingende Nødvendighed for os til at antage, at disse her nævnte Monumenter ere samtidige. Tvertimod, der er Grund til at anta- ge, at den store nysnævnte Steenkreds, der holder 80 Skridt i Omfang, er et ældre Monument, der, uvist af hvilke Grunde, har maattet finde sig i at af- klædes sine oprindelige Former, for at give Plads for sildigere Monumenters An- læg; thi seer man ret efter, saa finder man, at Stenene i denne Kreds ere i Almindelighed mindre, og mere nedtrykte eller nedsjunkne i Jorden, end Stene- ne i de rette Linier, som overskjære Buerne. Hvorvidt det Samme kan være Tilfældet med Buen s t og den, som gaaer sydostlig op imod Bautastenen No. 11, tør jeg ikke afgjøre. Sikkerlig ere de nævnte rektangulaire Steensætninger i en sildigere Tid anlagte over Levninger og Spor af ældre og allerede tildeels de- struerede Monumenter. En saadan antikvarisk codex rescriptus er ingensinde for kommen mig for Øine; men her er Syn for Sagen.

Hvad nu de tidtnævnte to rektangulaire Steensætninger angaaer, da er min Mening om dem denne: Vel kunde det i en Hast synes som havde de

været Skibshøie af en usædvanlig Længde og Bredde — Figuren c q r m a b er nemlig 51 Skridt lang, 14 Skridt bred, og Figuren a m p n er 14 Skridt lang og 8 Skridt bred —; men de maatte isaafald have været ophøiede: nu ere de derimod, mærkeligt nok, fordybede, samt aabne i Enderne, og finde saaledes ingen Analogie med hine eller med noget andet Slags til Begravelser henhørende, mig bekjendte, Steensætninger: rigtigere derimod synes de at maatte henføres til Bygningstomter, som have sluttet sig til hinanden i en ret Vinkel, bestemte til forskjelligt Brug, og hvis Bygninger ere blevne anlagte i en fildigere Tid, overskjærende ældre Monumenter, hvortil her fornemmelig maa regnes Steenkredsen f, der omringer den endnu staaende Bautasteen No. 11. Den største af disse Bygninger har ligget i Øst og Vest, den mindste derimod i Syd og Nord. Indgangen til disse Bygninger synes at have været i deres smalleste Ender. Sammenligningen kan gjøres med de end tydeligere Bygningslevninger paa Ferkingstad, om hvilke jeg kommer snart til at tale.

12.) En Fodangelsfigur, hvis Toppunkt ligger i V. S. V. I dette Toppunkt staaer en temmelig massiv Hjørnesteen af ½ Alens Høide. Ogsaa i det nordøstlige Hjørne findes en Steen af samme Høide. Afstanden mellem disse Stene er i lige Linie 21 Skridt. Forresten ere Siderne, som sædvanligt ved disse Gravminder, bueformige. Kun paa den nordvestlige og sydlige Side er Steensætningen i Randen endnu tilbage.

Østlig for Punktet m ligge 2 omstyrtede Stene, hver af 2 Alens Høide.

II.

Ferkingstad.

"Paa den store Gaard Ferkingstad — siger Kraft [1]) — skal, efter Sagnet, have boet en mægtig Høvding, ved Navn Overking eller Ferking, der skal have havt en betydelig Flaade, hvis Havn og Baadehuse man endnu viser baade meget kjendelige og meget rimelige Levninger af, et lidet Stykke op fra Søen. Heller ikke fremviser nogen Gaard i Præstegjeldet (Skudesnæs) saa mange Mindesmærker fra Oldtiden, som denne og Nabogaarden Stave. Betydelige

[1]) Topogr. Statist. Beskriv. over Konger. Norge, 4 D. S. 266.

Levninger af Bygninger, Gravhøie, Offer- og Thingsteder findes der. Navnet Jarl har ogsaa, efter Kirkebogen, henved 2 Aarhundreder og end den Dag idag, vedligeholdt sig blandt Bønderne paa denne Gaard".

Disse Henthydninger ere saa meget mere mærkelige, som man ingenandensteds, saavidt mig bekjendt er, finder Noget antegnet om dette Sted, der dog i Fortiden maa have været navnkundigt, og som man især maa forundre sig over, at Torfæus, der boede kun 2 à 3 Mile derfra, ikke med et eneste Ord har berørt. Vel har jeg blandt Oldtidslevningerne her ikke fundet nogen, der kunde egne sig til Benævnelsen af Offer- eller Thingsted, efter det Begreb man har om saadanne Steder; men de Bygningstomter her findes overgaae i Storartethed alt Andet, hvad Tiden har levnet os af Hedenoldens Kraft og Herlighed, i den Grad, at de uden al Tvivl staae ene, uden at kunne sammenlignes med nogensomhelst Monumenter, og ville, ved deres intensive Styrke endnu kunne trodse Sellers Paavirkning, aldenstund de ikke, og da kun med uhyre Anstrængelse og Bekostning, maae vige for en ivrigere Landmandsaand, der fordrer Tomterne og det hele Oldtidsareal ryddeliggjort. Ikke mindre viser Dette sig i de omtalte Baadehuse eller Nøster, der vidne om en Fortids forbausende Kraft, hvis Frembringelser ikke Aarhundreders ødelæggende Paavirkning har formaaet i nogen synderlig Grad at bøie.

Sagnet — men, forunderligt nok, ikke Historien — omtaler en mægtig Høvding, eller Sokonge, som skal have boet her, hvis Navn var Kverking eller Ferking, og hvis Gravhøi endnu forevises. Han skal — saa siger Traditionen end videre — have været samtidig med Augvald, og ligget i Feide med ham. Man er endogsaa, af den Anmærkning, at Kirkebøgerne endnu, fra den Tid af at de bleve anordnede, vedligeholde Navnet Jarl blandt Bønderne paa Ferkingstad, fristet til at antage, at her har boet en Jarl, der har efterladt sig saa synlige Spor af sin Vælde, Spor, som der neppe findes Mage til, enten fra Augvalds eller nogen anden af Sagnhistoriens berømte Mænds Tid. Men den virkelige Historie har ikke optaget Noget af alt Dette. Derfor famler man her i Mørket. Man kan kun stille Monumenterne frem for Lyset, og det vil jeg gjøre; fra hvad Old de skrive sig, hvad Haand der reiste dem, og til hvad

Bestemmelse de bleve reiste — alt Dette er, og vil formodentlig blive, meer og mindre uopløselige historisk-antikvariske Gaader. —

Fra Falnæs Præstegaard løber i een Miils Strækning en nu ganske fremkommelig Vei til Ferkingstad Annexkirke; men af Naturskjønheder har denne Strækning intet at opvise, thi Træer faae kun sjelden Lov til at skyde sig op eller grene sig ud, saasom Stormene forstyrre al høiere Vegetation, og Vesterhavet bryder saa voldsomt mod Kysterne, at selv de ved Havbredden liggende Klipper have maattet forskandse sig med fremadstaaende Landser eller Horn, der kløve Stormens og Bølgernes Anfald, saa at Indseilingen paa Bergens Leed kunde kaldes en prologus galeatus i Norges Naturdrama.

Omtrent i S. S. V. til V. for bemeldte Kirke ligger Gaarden Ferkingstad, en betydelig Eiendom af 4 Løbers Skyld, deelt i 12 Brug, med 104 Beboere [1]). Her menes da den føromtalte Sokonge Ferking at have boet; og er man nær ved Gaarden, saa mødes man allerede af hans Mausolee, Ferkingshoug kaldet, en anselig rund Gravhøi af 140 Skridts Omfang, og vel omtrent 10 Alen i lodret Høide, naar man regner Buelinien uafskaaren, hvilket dog nu ikke er Tilfældet, saasom man i Høiens Top har anlagt en Potaskjelder. Da man under Anlægget af denne ikke har ved Gravningen, efter Sigende, fundet Noget, som kunde hentyde paa en Begravelse sammesteds, saa formoder jeg, at Kjelderen er ikke graven dybt, og at man saaledes ikke har naaet Gravkammeret, til hvilket der efter ydre Kjendetegn løber en Indgang ved Høiens Fod i Nordvest. Jeg havde gjerne forfulgt dette Spor, og jeg anordnede ogsaa med Eierens Tilladelse en Undersøgelse i dette Øiemeed; men mit Mandskab var for svagt, og da dette Mandskab var mindre antikvarisk sindet end jeg, saa standsede Undersøgelsen, imedens min Opmærksomhed var henvendt paa andre Gjenstande, og blev saaledes ikke fuldendt. Jeg troer imidlertid, det var Umagen værdt, at gaae ind fra denne Side, hvor et Rør sandsynligen vilde vise Vei til Gravkammeret; men Arbeidet maatte skee med megen Omhyggelighed og Forsig-

---

[1]) Kraft anf. St. S. 205

tighed, og lettelig vilde den nu anlagte Kjelder derved gaae i Løbet. Høien er paa Pl. IX. Tab. 2 affat under No. 1.

Omtrent i Nord for denne Gravhøi og 80 à 100 Skridt fra Samme ligger et Partie Steensætninger, som ved deres indbyrdes Forbindelse ere saa væsentlig forskjellige fra andre Oldtidslevninger, hvortil enkelte Dele i nærværende Partie ved første Øiekast kunde synes at maatte henvises, navnligen de saa kaldte Skibshøie, at man her neppe tør betragte hver Enkelt for sig, og, i Analogie med hvad de synes at ligne, forklare sig deres Betydning; derimod maae vistnok de enkelte Steensætninger betragtes som Dele af et Heelt, og efter en saadan Forbindelse bestemmes, hvortil disse Steensætninger have været anlagte.

I Partiets sydvestlige Hjørne sees en rektangulair Figur, aldeles lig Konturen af en Skibshøi (No. 2.), i hvis vestre Ende Steensætningen især er tydelig. Længden af denne Rektangel, der ligger fra Vest mod Øst, er 17 Skridt, og Bredden omtrent 8 Skridt. Paa Nordsiden af Samme ligge tvende lige lange Steensætninger, der løbe fra Syd mod Nord parallelt ved Siden af hinanden, No. 3 vestlig og No. 4 østlig, og deres sydlige Sider, a b, c d, ere kun ved en simpel Fordybning adskilte fra No. 2. Længden af No. 3 og No. 4 er imellem 90 og 100 Skridt hver, og Bredden af enhver af dem indenfor de dobbelte Mure, der endnu rage et Stykke iveiret, 10 à 12 Skridt. De ere adskilte fra hinanden ved en efter Længden løbende Gang eller Sti af omtrent 6 Skridts Bredde. De Stene, som endnu ere tilbage af Steensætningerne eller Indfatningsmurene ere i Almindelighed temmelig store, uagtet de ligge dybt i Jorden. Paa Vestsiden af No. 3 og paa Østsiden af No. 4 findes imidlertid enkelte Stene, som rage op over Muurlevningerne, og som fortjene nærmere at bemærkes, ikke alene fordi de ere høiere end den øvrige Steensætning, men især fordi de staae i en bestemt Orden. Omtrent 25 Skridt fra sydvestre Hjørne af No. 3 (a) staaer nemlig en Steen e af $1\frac{1}{2}$ Alens Høide, og 5 Skridt fra samme findes i Steensætningen Levning af en større Steen f, som dog — nu afbrudt — ikke høiner sig synderlig over Jorden. Omtrent 48 Skridt fra e findes paa samme Side nok et Par opstaaende Stene g h, omtrent af samme Høide og i samme indbyrdes Afstand, nemlig 5 Skridt. Imellem g og h er Jorden nedtraadt til en Gang eller Sti, der i en ret Vinkel støder til den imellem No. 3 og No. 4 efter Længden løbende Fordybning. Paa den østlige Side af No.

4 findes ligeledes for ethvert af disse Par Stene et modsvarende Par, i k og l m, der ere omtrent af samme Høide, og staae paa hver Side af Mellemrummet ligeledes 5 Skridt fra hinanden. Stenene g h og l m staae omtrent 25 Skridt fra den nordlige Ende af No. 3 og 4. Stien eller Midtgangen i den nordligste Ende af No. 3 afviger noget, som det paa Kartet vil sees, fra den rette Linie; men dette maa nok tilskrives den Forstyrrelse, som Steensætningen i denne Ende har lidt.

Fra den østlige Side af No. 4, og omtrent 31 Skridt fra Hjørnet d, løber, i Nærheden af Stenen k, en Steensætning ud lige i Øst, altsaa lodret paa Siden d q. Denne Steensætning k r er 21 Skridt lang, og møder, under en ret Vinkel, atter en markeret Linie u v, der løber parallelt med Rektanglerne No. 3 og No. 4. Disse 2 Linier k r og u v, i Forbindelse med Siden d q i No. 4 indeslutte 2 Ovareer, en sydlig for k r, No. 5, og en nordlig for samme Linie, No. 6, 6, 6, 6. Den Sydligste, No. 5, har imod Syd ingen Steensætning, ihvorvel jeg maa antage, at der i sin Tid har været en Gaadem. Den nordligste Ovarree, No. 6, er i det nordøstlige Hjørne aaben, idet nemlig Linien t v ikke har samme Længde som den modsvarende s q paa dens vestlige Side; 27 Skridt fra t, ved Punktet v, bøier derimod t v i en ret Vinkel af fra den oprindelige Retning, og løber 32 Skridt imod Øst hen til x.

Imod Nord indesluttes No. 6 tildeels af No. 7, en rektangulair Steensætning, der løber fra Øst mod Vest i en Længde af 27 Skridt, og er omtrent 9 Skridt bred. Ved dens vestlige Ende er Spor af en liden rund Steensætning, No. 8.

I Midten af det nordligste Feldt, No. 6, ligger ligeledes en rektangulair og lidt forhøiet Steensætning, No. 9, der har samme Form som de saakaldte Skibshoie. Den ligger i Retning fra Syd mod Nord. Dens Længde er 30 og dens Bredde 8 Skridt.

De 2 Linier u v og v x indeslutte mod Nord og Vest et Feldt, No. 10, 10, 10, 10, i hvis Midte ligger en rektangulair Steensætning, No. 11. Afstanden imellem Dennes vestlige Side og nærmeste Linie u v imod Vest er omtrent 18 Skridt. Denne Steensætning, hvis Længde er 32, og Bredde omtrent 9 Skridt, synes at bestaae af en østlig og en vestlig Deel, adskilte ved en i Midten løbende Sti eller Fordybning.

Omtrent 8 Skridt fra Punktet x begynder, ved y, en markeret Linie, der løber 43 Skridt imod Nord til z, derpaa 11 Skridt ligg i Vest til æ, og atter 11 Skridt mod Syd til ö. Muligt er det, at den fortsættes længer mod Syd; dog kunde den ikke med Sikkerhed forfølges. Afstanden imellem æ ö og den østligste Ende af No. 7 er omtrent 15 Skridt, og her er ligesom en Udgang fra Feldtet No. 6 til den frie Mark. Det er ikke usandsynligt, at Steensætningerne have været fortsatte længere mod Østen, nemlig østligere end z y og Feldtet No. 10, hvortil Spor endog findes, som Kartet udviser; men de paa denne Kant anlagte Agre, der allerede have grebet ind i Antikviteternes Gebeet, gjøre det vanskeligt, videre at forfølge disse Spor.

Monumentrækken slutter her med en, 40 Skridt i Øst for z staaende, Bautasteen, No. 12, 2 Al. høi, 1 Al. 16 Tom. bred og $\frac{1}{4}$ Al. tyk. Denne er den Eneste af dette Slags i de Ferkingstadske Monumenters Cyklus.

Endelig maa her for Kritiken bemærkes, at de Spor, hvorefter de i Beskrivelsen angivne Linier og Figurer ere bestemte, ere deels Steensætninger, deels Tuer og Jordforhøininger i Marken. Vistnok synes Linierne hist og her at afbrydes; men ved at anvende Opmærksomhed, vil man dog kunne forfølge dem, endog der hvor de mere iøinefaldende Spor synes at forsvinde, og saaledes forefinde et samlet mærkeligt Heelt, i det Væsentlige saaledes, som den lithografiske Fremstilning paa Pl. IX. Tab. 2 Litr. B udviser.

Ja tilvisse synes Dette at være et mærkeligt Heelt, hvis indbyrdes Forbindelse og Bestemmelse Antikvaren skulde have Møie med at gjøre Rede for, hvis der ikke i Sagaerne gaves Anvisning til at løse Gaaden paa en Maade. At Længderne a n o b i Vest og c p q d i Øst ere Levninger af tvende forskjellige Bygninger, det vise de endnu jordfaste dobbelte Mure, med hvilke de ere omgivne. Om disse Bygninger have, ved den smale fra Syd til Nord løbende Mellemgang, været satte i Forbindelse med hinanden, eller om de have været aldeles isolerede, er ikke let at afgjøre. Havde det viist sig, at der imellem de vertikale og hinanden modsvarende Stene h g og m l, f e og k i, der danne bestemte Indgange saavel fra den østlige som fra den vestlige Side, havde i Linierne b o og e p gaaet lignende Gjennembrud, saa havde Forbindelsen ligget klart for Øie; men Saadant kan nu ikke tydelig kjendes, og da den 6 Skridt brede Mellemgang ikke synes at have været lukket for Enderne, hverken ved h e

eller ved o p, saa har man end ikke i denne nogen Grund til at antage en absolut Forbindelse imellem disse to Bygninger, ihvor rimeligt det end synes, at den maatte have fundet Sted.

At hine Indgange staae i symmetrisk Orden lige over for hinanden, og i lige Afstand, omtrent 25 Skridt, fra Bygningernes nordlige og sydlige Hjørner, synes at røbe en for Oldtiden sjelden architektonisk Sands; og ere Bygningerne virkelig aldeles isolerede, bestaaende hver for sig, uden umiddelbar Forbindelse med hinanden indbyrdes, da maae de tænkes at være opførte, enten paa en og samme Tid i en og samme Smag til hvilkensomhelst Bestemmelse, eller den ene at være opført sildigere end den anden, men af bestemte Grunde i en og samme Stiil. Lægger man nu Mærke til, at enhver af disse Bygninger har været mellem 90 og 100 Al. lang og omtrent 12 Al. bred indenfor Murene, og følgelig indesluttet et Kvadratrum hver af omtrent 11 à 1200 Al., i Længde og Bredde saa lidet forholdsmæssigt, at neppe noget Lignende findes fra Oldtiden, saa maa man spørge: Hvad Bestemmelse kunne disse Bygninger have havt? Templer kunne de ikke have været. De byggedes, saavidt jeg veed, ingensinde i denne Form [1]). Borge maae de have været, og det Borge i Oldtidens store Stiil, naar man bringer de to nævnte Længder i Forbindelse med de østlig liggende Steensætninger, dem man ikke mere maa henføre til Gravmonumenter.

Professor Steenbloch er den, som har ledet mig til denne Anskuelse, ved sit Program 1814 "Om de gamle Skandinavers Vaaningshuse", der ogsaa findes aftrykt i Molbechs Athene 3die Bind. Gjerne havde jeg til yderligere Oplysning villet havt Ormstunga-Saga med Anmærkninger af Konferentsraad Erichsen, hvor tvende Kobbere forestille det Indvendige af en nordisk Spisesal, som den var mod Slutningen af det tiende Aarhundred, men denne Saga har jeg her ikke kunnet faae fat paa.

Men førend jeg indlader mig paa Kritiken over disse stolte Borgruiner, vil jeg omtale de Steensætninger og Tomter, som findes paa den østlige

---

[1]) At Asatemplerne have stundom været meget store og anselige, sees efter Vatnsdalssaga af det Tempel, som Ingemund opførte for Frey. Det var 120 Fod langt. Og andre Templer paa Island nævnes af samme Længde, men da og tillige af 60 til 70 Fods Bredde, hvilket behovedes for de hellige Kar og Gudebillederne, som skulde forvares derinde, og for Gruerne, paa hvilke Ilden brændte langs Gulvets Midte, og for Offermaaltiderne paa Festdage.

Side af dem, og som sikkert have staaet i Forbindelse med dem. Foruden de omtalte store Muurruiner nemlig ligger endnu et stort Feldt for os paa den østlige Side, fyldt med særskilte Tomter, i flere Afdelinger. Vel kunde det ved første Øiekast synes som om No. 8 havde været en rund Gravhøi, og at No. 2, No. 7, No. 9 og No. 11 havde været Begravelser, i Form af Skibshøie, men jeg tør nu ikke antage det. Her viser sig nemlig ikke saa kjendeligt som ellers Jordforhøininger, der føre Tanken over paa et Begravelsessted, det være sig i rund eller i rektangulair Form: her viser sig hellere lave, i Marken indsæstede og mindre konvexe Steensætninger, blandt hvilke No. 11 især, ved sin nedtrykte Afdeling i Midten, afviger fra de sædvanlige rektangulaire Gravhøie; og Steensætningen, No. 8, for liden til at kunne have været enten Thingkreds eller Kampkreds, maa hellere henføres til de ubestemte symboliske Cirkelformer som de Gamle yndede saa meget [1]). Antoge vi endog Muligheden af at de nævnte Steensætninger antydede Begravelser: hvad gjøre vi da af Arealerne No. 5, No. 6, No. 10, der alle ere paa flere Sider adskondrede ved markerede Steensætninger? Hvad gjøre vi af de Arealer, der ligge nordost for Disse? En Betydning have de dem omgivende Indfatninger dog havt.

At Bautastenen No. 12 vidner om en Død, er formeentlig det eneste Visse i denne hele Monumentgruppe, over hvilken jeg nu efter Steenblochs Veiledning vil yttre min Formening.

Hos Konger og Jarler og fornemme Folk var det i Oldtiden, da man her i Norden satte ret Priis paa Gjæstfrihed og paa prægtige og lystige Gilder, allevegne Skik, at man havde store Sale tilrede, for at modtage og beværte Gjæster i langt større Mængde, end det i Almindelighed skeer nutildags. Der omtales Bygninger paa Island af 120, 126 ja 135 Fods Længde, og 60 Fods Bredde. Thorolf, Harald Haarfagers Lehnsmand, der boede paa Torget paa Halogaland, havde en Kornlade, saa stor, at deri kunde anrettes Gjæstebud for 800 Personer [2]), og naar Tegnér vil beskrive os Thorsteins Gildesal paa Framnæs, saa siger han:

---

[1]) Hvad Dr. Clement har yttret herom, i sin Beskrivelse over Mainland blandt Orkenoerne, i Søndags-Bladet, som følger med Bladet Dagen, fortjener at eftersees.

[2]) Egills Saga, Kap. 11.

Gildesalen, et Huus for sig selv, var tømret af Malmfyr,
Ei femhundrede Mænd, — ti Tylfter regnet paa hundred' —
Fyldte den mægtige Sal, naar i Juul de kom sammen at drikke [1]).

Da Biskop Klæng indviede den første Kirke i Skalholt paa Island, indbød han til Middagsmaaltid den hele Forsamling, der havde bivaanet Gudstjenesten, ikke færre end 700 Personer [2]). Olaf Paa indbød 900 Gjæster til i 14 Dage at drikke Graverøl efter sin Fader, og i Laxdælasaga ommeldes et lignende Gilde, hvor 1200 Gjæster kom sammen [3]). Saxo fortæller endog [4]), at i den norske Kong Göthers Borg var der tvende Spisesale ved Siden af hinanden, kun adskilte ved et Paneelværk. I Almindelighed og i de ældste Tider optog Gildesalen Bygningens hele Længde, og laae i Øst og Vest, saa at de længste Sider, med Bænke langs Væggen, foran hvilke stode smalle Spiseborde, der efter Maaltidet bleve bortførte, vendte mod Syd og Nord, af hvilke den sydligste indsluttede i sin Midte det saa kaldte Høisæde, hvor Drotten eller Høvdingen eller Huusbonden sad med Ansigtet vendt mod Nord. Men senere findes ogsaa flere Værelser at have været forenede under eet Tag [5]), eller og i den ene Ende af Salen en Forhøining, Tverpallen kaldet, adskilt fra det Øvrige af Salen ved et lavt Gitterværk, hvori Kvinderne ved adskillige Leiligheder pleiede at spise, f. Ex. naar Gjæstebudet var anrettet for Vikinger [6]). Disse Gjæstebudssale vare iøvrigt prydede enten med prægtigt vævede Teppener og konstigt udskaaret Billedværk, i hvilken Henseende Olaf Paa's Gildesal stod i fortrinligt Ry, eller med blanke Skjolde og Hjelme og Brynjer ophængte langs Væggene, som i den fornævnte Thorsteins Sal paa Framnæs, hvor

"— om Væggen, paa Nagler af Staal, der hang ubi Rader
Hjelme og Brynier, og alt imellem blinked et Sværd ned,
Retsom et Stjerneskud blinker ned i den nordiske Frostnat.
Mere end gyldene Sværd dog Skjoldene lyste i Salen,
Blanke som Solens Kreds, eller Maanens Skive af Sølver.

[1]) Frithjofs-Saga, oversat af Foss, S. 16.
[2]) Hungurvaka-Saga, Kap. 18.
[3]) Strinnholm Svenska Folkets Historia, Stockholm 1834—1836, 2den D. 504.
[4]) Første Bog.
[5]) Steenblochs Program, S. 18.
[6]) Sammesteds Sid. 22.

Gik der stundom en Møe om Bordet, og Hornene fyldte,
Slog hun Vinene ned og rødmede — Billedet oppe
Rødmed i Skjoldet, som hun — det glæded de drikkende Kjæmper" [1]).

Bag Bænkene, paa begge Sider af disse Sale, vare vægfaste Senge, og, hvor det gik ret fornemt til, Skabsenge anbragte: dem kaldte de Lokreckiur. Og endelig maa mærkes, at til Gildesalen førte sædvanlig tvende Indgange, en paa den østlige og en paa den vestlige Tvergavl. Den ene af disse kaldtes Kvendyr: ad den gik Kvinderne ind; den anden kaldtes Karldyr: ad den gik Mændene ind [2]).

Nu have vi hvad som behøves, for at anstille en Sammenligning mellem Oldtidens Gildesale og de omtalte lange Borgruiner paa Ferkingstad. Have begge disse Bygninger a b n o og c d p q været Gildesale — og det have de formeentlig været — saa have de i Længde overtruffet alle de Gildesale, som Sagaerne melde om, men i Bredde derimod staaet tilbage for alle Bygninger af denne Art. Paa en Bredde af 12 Alen maatte der blive trangt Rum for Bænke og Spiseborde, naar disse skulde anbringes paa Salens tvende Sider; og til Senge bag Bænkene blev der da neppe noget Rum, aldenstund der mellem Spisebordene skulde blive Plads for Opvartningen, og for Gruerne, paa hvilke Ilden maatte brænde langs Gulvet [3]). Kan dette end jævnes, ved at gjøre den ene af disse Bygninger, den vestlige nemlig til Sovesal for Gjæsterne (Gestastál) [4]), og den østlige derimod — af Grunde, som jeg siden skal anføre — til Spisesal, saa støder man alligevel, med Hensyn til Bygningernes og Dørenes Stilling, paa Uovereensstemmelse med de foranførte Beskrivelser, ifølge hvilke Gildesalene havde deres Længde fra Østen til Vesten, og Dørene vare anbragte i Salenes Gavl. Paa Ferkingstad ligge Bygningerne i Syd og Nord, og Dørene ere anbragte, ikke i Gavlerne, men paa Bygningernes Langsider. Dette viser imidlertid blot en Afvigelse fra den almindelige Bygningsmaade, uden at det formaaer at kuldkaste den angivne Formening om disse Bygningers Bestemmelse.

---

[1]) Frithjofs-Saga, oversat af Foss, S. 17.
[2]) Steenblochs Program S. 18 og 19.
[3]) Sammesteds S. 26.
[4]) Sammesteds S. 30.

Men nu hørte til de Gamles Borge ikke blot Spisesal, og Sovesal der hvor ikke Spisesalen selv var indrettet til denne Bestemmelse; der hørte endog flere Bygninger til, saasom Ildhuus (Elldhus), hvor Maden tilberedtes, og hvor Familien opholdt sig dagligdags, naar der ingen Gjæster vare, og hvor en stor Deel af Husets Folk havde deres Sovesteder [1]): Stafbur, hvor Madvare og andre til Husholdningen nødvendige Ting opbevaredes [2]): Fruerstue (Dyngia), hvor Kvinderne havde deres Haandarbeide fore [3]): Jomfrubur (Skemma), hvor ugifte Fruentimmer af fornem Stand pleiede at opholde sig med deres Terner. Disse Jomfrubure vare byggede med al mulig Konst og Pragt, og indhegnede med Plankeværk eller Skigjærder [4]): Talestue (Málstofa), hvor Konger og Høvdinger kunde give Audients, uden at varde belurede af nogen Uvedkommende [5]): Badstue (Badstofa), til Badning, der af de Gamle agtedes høit til Sundhedens Vedligeholdelse [6]): og endelig Jordhuus (Járdhus, Járdskemma), en underjordisk Bygning, hvor man skjulte sine Klenodier, og i Nødsfald sig selv og sine Venner for Fiendens Overfald. Med et saadant Huus stod gjerne en Løngang i Forbindelse, der førte ud til en Skov, en Aae, eller et og andet skjult Sted [7]).

Jeg har allerede forhen (Sid. 221 og 224) erklæret, at jeg, hvad de Ferkingstadske Steensætninger angaaer, finder mig befoiet til at afvige fra Forestillingen om Begravelsesmonumenter, hvilke nogle af dem kunde synes at ligne, og hellere at henføre dem til Dele af et Heelt, navnligen til Tomter for Bygninger, der have hørt Kongesædet eller Borgen til. Er det saa, da vover jeg, i Hen-

---

[1]) Steenblochs Program S. 27.
[2]) Sammesteds S. 32.
[3]) Sammesteds S. 34.
[4]) Sammesteds S. 35 ff.
[5]) Sammesteds S. 37.
[6]) Sammesteds S. 38.
[7]) Sammesteds S. 39 ff.

I Beskrivelsen over disse, til Kongernes og Jarlernes Borge fornemmelig hørende, forskjellige Huusbygninger har jeg, uden i Almindelighed at citere Sagaerne, som Hovedkilder, holdt mig til Steenblochs Program, i hvilket der henvises til disse Sagaer. Ellers er dette Emne senere, men efter samme Kilder, behandlet af Geijer i hans "Svenska Folkets Historia", Örebro 1832, 1ste Deten S. 121 ff; af Strinnholm i hans "Svenska Folkets Historia", Stockh. 1836, B. 2. S. 580 ff., og af Molbech i hans "Fortællinger og Skildringer af den danske Historie", Kbhvn 1837, D. 1. S. 121 ff; tidligere af Erichsen i hans Noter til Ormstungasaga, og tildeels af Engelstoft i hans Priisskrift "Om Qvindekjonnets huuslige og borgerlige Kaar hos Skandinaverne", Kbhvn 1799.

hold til den anførte Beskrivelse over de Bygninger, som hørte til et saadant Huushold, at anvise de fleste af disse Bygninger sin særskilte Tomt i Ferkingstads Ruiner.

Saaledes anseer jeg nu Tomten No. 9 for at have været Ildhuset. Dens Kvadrat-Indhold af omtrent 250 Al. synes dertil at være passende, som og dens Afstand fra den østligste af de to store Bygningslængder, hvilken jeg netop af denne Aarsag har antaget at have været Spisesal. Fra denne Tomt var nemlig kort og bekvem Vei til Madens Overbringelse gjennem Indgangen l m i Spisesalen. Tomten No. 7, der har omtrent samme Kvadratindhold, anseer jeg for at have været Strafburet, der ligger i en passende Afstand fra alle andre Bygninger, og dog ikke langt fra Ildhuset, hvor Madvarene skulde tilberedes. Tomten No. 5 anseer jeg for at have været Fruerstuen. Den staaer ved Indgangen i k, hvilken jeg antager har været Kvindedøren, i umiddelbar Forbindelse med Spisesalen. Vel synes dens Kvadratindhold, 430 Al. omtrent, at være noget stort, i Forhold til de andre Bygninger; men naar man betænker, at de fleeste og vigtigste Haandarbeider skulde foretages her af Borgens Frue selv og alle hendes Terner, saa udfordredes hertil en meget rummelig Stue; og at denne Tomt har fra d til u ingen nu tilsyneladende Grundstene, er intet Bevis for, at den jo i sin Tid kan have havt dem, hvilket Sidste jeg anseer for sandsynligt. Tomten No. 11, hvis Kvadratindhold er omtrent 290 Al., anseer jeg for at have været Jomfruburet. Linierne u v og v x, hvortil 2 modsvarende Linier i Øst og Syd, hvis Spor nu savnes, maae underforstaaes, antager jeg at have, i Forbindelse med disse, udgjort dets Indhegning. Ved Mellemgangen k s t r kommer det i Forbindelse endog med Fruerstuen, naar man paa denne tænker sig en Dør mod Norden, ligesom man paa Jomfruburet maa tænke sig en Dør mod Vesten, og fri Passage gjennem Indhegningen i Linien u v. Den fordybede Stie, som løber fra Syd til Nord i Midten af denne Tomt, kan tænkes at have udgjort en Afdeling mellem den vestlige og østlige Side, til Skifte for Opholds- og Sovested, alt efter Aarstiden, hvilket man finder at de Gamle have taget Hensyn til ved saadanne Bygninger [1]). Tomten No. 2 anseer jeg for at have været Talestuen; thi, er dens Kvadratindhold end ikke over 140 Al.

[1]) Steenbloch S. 34.

omtrent, saa behøvedes dette ikke større til dens Bestemmelse. Til Badstue som og til Huse for Kvæget maa jeg anvise Plads paa de nordostlige Tomter, hvoraf Rudera sees; og, om der paa Ferkingstad har været noget Jordhuus, tør jeg ikke sige.

Hvad jeg her har opstillet er, og kan ikke være, andet end Hypotheser; men ere disse nogenlunde antagelige, saa have vi her maaskee de ældste Levninger i hele Norges Land af en Kongeborgs eller et Jarlesædes fuldkomne Huusindretning, saadan som den kunde tænkes i det niende eller tiende Aarhundred.

Vi ville nu forlade disse høistmærkværdige, men ogsaa høistgaadefulde Oldtidslevninger paa Gaarden Ferkingstad, for nede ved Stranden, omtrent 500 Skridt fra disse, i V. S. V. for bemeldte Gaard at tage de saakaldte Kong Ferkings Nøster i Betragtning. Paa Pl. IX. Tab. 2. Litr. A. ere disse tvende om Oldtidens grandiøse Konstruktioner vidnende Baadehuse eller Nøster afsatte, tilligemed Havnen, hvori Skibene, som de husede, løbe ud, for at gaae i det vide Hav. Planen, hvorpaa de ligge, er imod Vest og V. S. V. ved høie Klipper adskilt fra Havet: mod Norden støder den til et Basin, som maaskee i Oldtiden har havt friere Indløb fra Havet, nu derimod er det saaledes lukket, at Søen kun igjennem en temmelig smal og lav eller grund Rende almindeligviis trænger ind i Samme, og Floden maatte her være temmelig høi, for at dette Indløb skulde kunne fyldes og beholde nogen betydelig Dybde. Vandets Udseende i Basinet og de Fordybninger, som findes i Samme, synes ogsaa at vidne om at det er temmelig stillestaaende, og at det kun lidet fornyes ved Ebbe og Flod eller ved de stærke Bølgeslag, som udenfor bryde mod de omliggende Klipper. Basinet har sin største Længde, 130 Skridt omtrent, mod N. N. O. Bredden er omtrent 80, og som størst maaskee 100 Skridt. Den samme Muur af Klipper, som adskiller den omtalte Plan fra Havet, fortsættes længer nordlig, og adskiller ogsaa Basinet imod Vesten fra Samme. Nordlig udsender Klippemuren en Arm, omtrent 80 Skridt, mod Østen: en ikke dyb Kløft adskiller Hovedstammen fra den lille Klippe, som hæver sig paa denne Arm, og som synker brat imod det fra Havet ad Østen til indløbende Sund. Denne Klippekuppe, som fra Nord mod Syd er omtrent 45 Skridt bred, indeslutter Basinet imod Norden, og kun ved en smal Kanal imod N. O. omtrent, imellem bemeldte Klippearm og Basinets østlige Bred, staaer dette i Forbindelse med det omtalte

Sund, der fører til Havet. Basinets østlige Bred er bedækket med store Steenblokke.

Den omtalte Kanal i N. O., som nu er Basinets eneste Kommunikation med Havet, har ogsaa fordum været den eneste Vei, ad hvilken man har kunnet transportere Fartøier, enten større eller mindre, fra Havet igjennem Basinet til de ved Sammes sydlige Ende beliggende Røster. Afstanden imellem den meest fremspringende og noget høitliggende Klippeknap paa vestre Side af Kanalen og de store Stene, som ligge ovenvands paa Østsiden, er 25—30 Skridt. Denne Bredde kan altsaa Kanalen have havt ved høitstaaende Vand, der kunde gjøre den passabel for nogenlunde dybtgaaende Fartøier; men fra bemeldte Punkt paa Vestsiden synke Klipperne i flad Skraaning mod Bunden, og de store Blokke paa Østsiden, der nu ligge deels over deels nærmest under Vandspeilet, ere komne Klippevæggen saa nær, at Stuvitz, der har foretaget de angivne Opmaalinger, og selv har forfattet denne Beskrivelse, kunde uden megen Møie tilfods passere fra Kanalens vestlige til dens østlige Bred. Det bliver imidlertid herved at bemærke, at de Steenblokke, som nu ligge i Kanalens Bund og gjøre den inpassabel for større eller mindre Fartøier, ere kun løse og bevægelige Blokke, og det voldsomme og kraftige Bølgeslag, der til sine Tider raser paa disse Steder, kan nok have drevet dem, ihvor store de end ere, hen til det Sted hvor de nu ligge, og hvor de sikkert ikke have i Ferkings Tider ligget. Man kunde saaledes antage, at Kanalen engang har været ryddigere, og med en høiere Vandstand dybere end den nu er; men hvad Bredden angaaer, maa Forholdet være det Samme, og forsaavidt de samme Aarsager, som have gjort at den nu er bleven spærret, altid have været tilstede, maa man ogsaa antage, at de, der have anlagt Røsterne, ogsaa fordum have, formedelst flere fra Havets Bund fremkastede Steenblokke, været Tid efter anden udsatte for pludselig at see Indløbet til Kanalen lukket, og i saadant Tilfælde synes man ikke at kunne til enhver Tid have havt nogen almindelig og fri Passage fra Havet til de ved Basinets sydlige Ende beliggende Røster, med mindre Vandstanden har dengtid været stadigen høiere end den nu er. Men dette troer jeg ogsaa med Sikkerhed har været Tilfældet — thi at Jorden har paa dette Sted høinet sig, vil nærmere vorde faktisk bevist —, ligesom jeg ogsaa troer, at de Vikinger, som have her anlagt en sikker Havn og et skjult Indløb for deres Skibe, have ogsaa vidst at holde Indløbet ryddeligt,

ved at skaffe Blokkene tilside, saaofte det behøvedes, og at give Havnen den Dybde, som den nu, deels formedelst det gjennem Aarhundreder ilsbende og opmuddrede Dynd, deels formedelst de fra Havet indskyllede Stene, deels endelig formedelst en nu lavere Vandstand, maa savne.

Dette Basin er altsaa den Havn, i hvilken Kong Ferkings, efter Sagnet, betydelige Flaade skal have ligget. Vistnok kan en ikke ubetydelig Flaade have ligget der; og at den har været dette, synes de Høster at vidne om, hvis Bestemmelse jo maa have været, at huse den, i det Mindste for en Deel, og om hvilke vi nu ville handle.

Omtrent 108 Skridt fra Basinets Bund opad mod Syd ligge disse Høster, to i Tallet, omsluttende med Kjæmpemure, der endnu rage indtil 1½ Al. over Jorden, 2 Rektangler, hvis nordligste Side eller Aabning mod Basinet imidlertid er fri. Det østligste af dem, No. 1, ligger i en Retning af N. N. V. og S. S. O. Det er 50 Skridt langt og 15 Skridt bredt. Men — hvilke Mure! De ere som byggede for Evigheden; og her, hvor Stormene flytte næsten Bjerge, og hvor Havet i Buekast over Klipperne med frygtelig Vælde sønderspliter ellers Alt hvad der har havt Sammensøining, her staae endnu Fundamenterne af dette Fortidens Storværk saa faste og rolige, at de synes at ville byde Tiden Trods; men at de kunne byde denne Trods, det maa skyldes de beskyttende Klipper mod Vesten, der afvæbne Bølgerne i deres voldsomme Anfald; og de, som her have opført Leier for deres Fartøier, have vel beregnet, at disse, bag hine Klippemure, fandt et sikkert Ly.

Murene ere her, som paa Ferkingstads Monumenter, dobbelte og af anselig Tykkelse. Der findes i Høstet No. 1 flere Stene, som holde 6—7 Kubikalen, og man spørger her, som ved de ofte kolossale Bautastene: I hvilken Old, og ved hvilken Vægtstang løftedes disse Kuber weiret? — Og træder man ind i disse nautiske Haller, der synes ene bestemte til om Vinteren at beskytte de Snekker, som under Sommerens Løb omsværmede alle Have i Vikingsfærd: hvor maa man ikke studse ved her at finde andre Steensætninger, hvis Bestemmelse synes saa aldeles forskjellig fra hiin! I Bunden af Høstet No. 1 ligger saaledes en rund Gravhøi, No. 2, af omtrent 20 Skridts Omfang, og ved Siden af den sees en Bautasteen, No. 3, af 1½ Alens Høide at hæve sig over Jorden. Gaaer man videre frem i Høstet ad Norden til, da finder man om-

trent midt i Samme svage Spor af en rektangulair Steensætning No. 4, hvor Stenene ligge dybt i Jorden; og kommer man endelig til Røstets frie Aabning i Nord, da viser sig paa den østlige Side en ikke bred Indgang imellem to vertikale Stene, ligesom oppe i Borgruinen, og tætved Samme atter en rund Steensætning, No. 5, formodentlig Levninger af en Gravhøi, af 20 Skridts Omvidde, ligesom den foromtalte inde i Røstet beliggende, og ved den en omstyrtet Bautasteen af $2\frac{1}{2}$ Alens Længde. Om disse tilsyneladende Anomalier skal jeg nærmere give min Mening tilkjende.

Det andet Røst, No. 6, ligger med forreste ɔ: nordligste Ende tætved No. 1, derimod divergere de imod bagerste ɔ: sydligste Ende fra hinanden, idet nemlig No. 6 ligger i en mere sydlig eller sydøstlig Retning. Længden af No. 6 er 40, Bredden 11 Skridt. Murene i dette Røst indeslutte i Almindelighed ikke saa svære Stene, som Murene i No. 1, dog staae de endnn som Kjæmper imod Tidens Storme. Ogsaa indenfor disse Mure findes Spor af enkelte Steensætninger. Ved begge Røster staae svære vertikale Indgangsstene i de fire mod Norden vendende Ender af deres Aabning, dog i No. 1 endnu sværere end i No. 6.

Imellem Havnen og Røsterne sees ligesom en ryddet Vei. Paa de første 45 Skridt fra Havnen og opad findes flere store Stene indenfor Sammes Grændser; men derfra og indtil Røsterne er Veien ligesom brolagt, og Stenene lagte saa jævnt ved Siden af hverandre, at ingen Hindring har kunnet ligge iveien for Snekkernes Flytning enten til eller fra Røsterne. Denne Omstændighed leder netop til og bestyrker den før (Sid. 231) yttrede Formodning, at den nedre 45 Skridt lange Deel af Veien har engang i Fortiden ligget undervands, og at man saaledes paa Grund heraf, saavelsom paa Grund af Forholdene hisithenne ved Indløbet til Havnen, synes at maatte antage, at Vandstanden her i dette Strøg engang i Tiden har været høiere end den nu er, og saaledes kan denne Havn have dentid været fuldtrummelig nok for en ikke ubetydelig Flaade af Ferkings Snekker [1]).

[1]) Hermed fortjener at jevnføres en Opsats i Bladet: Den Constitutionelle, No. 263, Aar 1838, betitlet: "Undersøgelse om der i Norge, saaledes som i Sverige, findes Tegn til en Fremstigning

Nede ved Havnen er Veien kun 9—10 Skridt bred. Dens vestlige Side eller Grændselinie løber lige op til den vestlige Side af det vestligstliggende Nøst, No. 6. Den østlige Side løber vel, naar man gaaer fra Havnen opad, i Førstningen omtrent parallel med den østlige; men jo mere det bærer opad mod Nøsterne, jo mere bøier den af mod Øst, og løber hen til den østlige Side af det østligste Nøst, No. 1. Op mod Nøsterne bliver altsaa Veien saa bred, som begge Nøsters Aabning tilsammentagen.

Beskrivelsen over Ferkings Nøster, og hvad med dem staaer i Forbindelse, er nu hermed sluttet; men det vil ikke have undgaaet Læserens Opmærksomhed, at en Forvirring og tilsyneladende Modsigelse finder Sted i disse Oldtidens Monumenter, ikke mindre end den, som allerede er anstydet paa Ferkingstad og paa Stavesletten. At den oprindelige Bestemmelse af disse Nøster har været den, der at huse en Vikings Snekker, naar Togterne vare forbi, eller naar en ublidere Aarstid ikke tillod dem at ligge i den ellers ved Klipperne beskyttede Havn — derom kan der ikkun være een Mening. Jeg antager endogsaa, at ikke begge Nøster ere opførte til en og samme Tid, men at det vestligste, No. 6, er det ældste. Denne Formening bygger jeg derpaa, at Veien fra dette Nøst til Havnen udgjør en lige Linie, da derimod Veien til Nøstet No. 1 bøier af mod Østen. Vikingssnekkerne kunne antages fra første Færd af ikke at have trængt til mere end eet Nøst; men Vikingens Magt voxte, og med den voxte ogsaa, til større Bedrifters Udførelse, hans Snekkers Antal. Der krævedes et Nøst mere; og saa fremkom Nøstet No. 1, bygget i en endnu større og stærkere Stiil. Det ældre kan have været bygget før Ferkings Tid, dog maaskee ogsaa af ham; det yngre bærer Præget af den samme Kjæmpekraft, som den, der reiste Ferkingstads Mure iveiret. Men denne Kjæmpekraft, naar var den til? Laae den i Ferkings Arm, da maa denne Sokonge have levet høit oppe i Tiden; thi endda maa der have været et langt Stykke af Hedenolden tilbage, da Nøsterne omskiftede deres oprindelige Bestemmelse med en anden og tillige fra hiin saa forskjel-

---

af Landjorden i nærværende geologiske Periode", uddragen af en saare interessant Afhandling i "Nyt Magazin for Naturvidenskaberne, første Binds andet og tredie Hefte", af Prof. Keilhau, til hvilken Afhandling der, med Hensyn til de erratiske eller Vandrestenene, allerede er henviist i dette Bind af Urda, Sid. 156, ligesom et Uddrag af dette Partie i Keilhaus Afhandling findes i "Den Constitutionelle" for 1838, No. 264.

lig, da de bleve Begravelsespladse, hvilket de ikke kunde have været, saa længe de vedbleve at tjene til Baadehuse. Jeg foreſtiller mig Sammenhængen hermed ſaaledes: Af en mægtig Søkonge er Ferkingſtad høit oppe i Tiden opført, og til ſamme Tid, formedelſt udvidet Vikingsfærd, det øſtligſte Nøſt, No. 1, der har i Stilen ſaa meget tilfælleds med Ruinerne af Ferkings Borg. I en rum Tid, endog længe efter Ferkings Død, kan denne Herlighed have vedligeholdt ſig; men omſider er maaſkee Vikingsroret kommet i en mindre djærv og mindre ſtærk Styrers Haand. Fiender have anfaldet ham med overlegen Magt, have plyndret og ødelagt Borgen, og med det Samme Nøſterne. Vikingshaandværket er blevet deſereret, og nu har man efterhaanden benyttet de forladte Nøſtetomter, for hvilke ingen bedre Brug kjendtes, til Begravelsespladse. Er denne Hypotheſe plauſibel, ſaa kan ved Hjælp af den ogſaa flere tilſyneladende Gravmonumenter imellem Ferkingſtads forſkjellige Steenſætninger forklares ſom Minder fra en ſildigere Hedendommets Periode, medens Borgruinerne da blive ſtaaende i Baggrunden, ſom ærværdige Skygger af Heltelivet i Nordens graae Oldtid [1]).

III.

Indre-Eide.

Paa Veſtſiden af Karmøen løber Veavaagen ind fra det aabne Hav, og trænger dybt ind imod Øſt eller O. S. O. Fra den modſatte Kant ſkulde ſandſynligviis Kobbervigen have gjennembrudt Øen og forenet ſig med ovennævnte ligeoverfor liggende Fjord, ſaafremt ikke en lav Bjergryg, eller vel rettere Fo-

[1]) Jeg haaber min Ven, Hr. Kapt. Munthes Tilgivelſe, fordi jeg ham uadſpurgt — til Foreſpørgſel var ikke Tid, da Manuſkriptet nu ſkal ind i Trykkeriet — herved tillader mig at meddele af en Skrivelſe fra ham Følgende:

"Det forholder ſig ganſke viſt ſaa, at Ferkingſtad ingenſteds forekommer i vore gamle Sagaer. Da Stedet er beliggende i en ſaa hiſtoriſk Egn iſær ſom Karmøen, der ſaare hyppig forekommer igjennem hele vor Hiſtorie, ſaa ledes jeg derved, uden endog at kjende Beſkaffenheden af Ferkingſtads Oldtidsminder, til at antage, at diſſe maae ſtrive ſig fra en forhiſtoriſk Tid. Ferkingſtad har jeg dog fundet nævnt i et Diplom fra det 14de Aarhundrede, ſaa jeg netop kjender Navnets gamle Form: Fjarkinnſtadir, hvis Derivation af Fjara (Fiære) og Kinn (en Bjergſkraaning), ligger meget nær".

den af Samme, havde dannet en Dæmning imellem begge Fjorde, og saaledes sikret en naturlig Forbindelse imellem Karmøens nordlige Deel, der indbefatter Torvestad og Størstedelen af Augvaldsnæs, og dens sydlige Deel, der indbefatter Skudesnæs. Eidet imellem Veavaag og Kobbervigen er ikke høit og af saa ringe Bredde, at man endog stundom, for at undgaae den vidtløftige Vei Nord eller Syd om Øen, drager Baade derover fra den ene Vig til den anden. Paa dette Eide, Kobbervigen nærmest, ligger i en lav liden Dal Gaarden Indre-Eide, over hvis Marker, i en Retning fra Syd til Nord findes endnu — men snart vil det forsvinde — et temmelig langstrakt antikvarisk Feldt, muligen en Almeengravplads i Oldtiden for de omliggende Gaarde. I hvad Retning de Monumenter, der endnu ere synbare skjøndt destruerede, og Sporene af Saadanne staae til hverandre indbyrdes kan af nedenstaaende Figurer, dem jeg nærmest skal oplyse, sees.

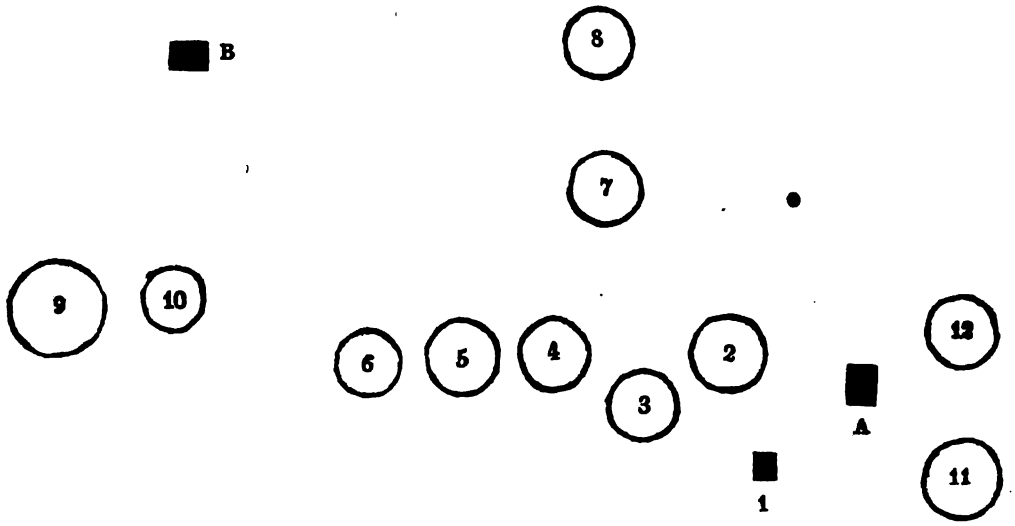

A er Gaarden Indre-Eide.

B en Plads, eller Strandsidderbolig, beliggende paa Sydsiden af Veavaagen indimod Bunden af Samme.

No. 1. En omstyrtet Bautasteen, 8 Al. 20 Tom. lang, 1 Al. 3 Tom. bred, og 13 Tom tyk. I Toppen er den blot 16 Tom. bred. Den ligger et

kort Stykke Vei vestlig for Gaarden. Hvor stor Deel af den har i sin Tid staaet under Jorden, kan ikke vel skjønnes.

No. 2. En stor Steendynge, som vel tilforn har været en ordentlig Gravrøs, men som er bleven omkastet ved Randsagning. Den er 63 Skridt i Omfang.

No. 3. En rund Steensætning, lignende en Kampring, af 60 Skridts Omvidde.

No. 4. En Ditto, 68 Skridt i Omkreds.

No. 5. En Ditto, 72 Skridt i Omfang.

No. 6. En Ditto af omtrent samme Omvidde.

Denne hele Række løber næsten jevnsides mod Vest. Nordfor No. 3 og 4 ligger en Høi

No. 7, der endnu hæver sig noget over Jorden. Dens Omkreds er 105 Skridt. Paa Toppen og ved Siden af Samme ligger en Mængde Stene. Tætved No. 7 og i Nord for Samme ligger

No. 8, en noget mindre Gravhøi.

Omtrent et Par hundrede Skridt i Vest for den omtalte Række af runde Steensætninger ligger

No. 9, en mægtig Gravrøs af 120 Skridts Omfang. I denne Røs skal der, saa fortalte man, have være fundet et huult rundt hvælvet Gravkammer, omtrent 3 Al. høit, med Steenbænke indeni, lig den Jettestue altsaa, som jeg har omtalt paa Alvestad (S. 203 og 204). Nu seer man intet andet end en svær Mængde opkastede Stene paa dens Top og ved dens Fod.

No. 10, en Gravrøs af 70 Skridts Omvidde, har ogsaa en Mængde ved Randsagning opkastede Stene i Toppen.

Østlig for Gaardens Huse, i Nærheden af Veien, der fører til Søen, ligger

No. 11, hvor Spor sees af en demoleret Høi eller Røs, der i Omkreds nok har holdt omtrent 60—80 Skridt. Massen af de tildeels temmelig store Stene, som have udfyldt denne Røs, maa have været meget betydelig, saasom man af Samme har opført 31 Favne af det dobbelte Gjærde, der nu for en Deel løber over Sporene eller Basis af Røsen.

No. 12, atter en Gravrøs, ligger endnu noget over Jorden. Dens Omkreds er omtrent 50 Skridt [1]).

Disse ere da de Oldtidslevninger, som jeg under min antikvariske Vandring paa Karmøen i afvigte Aar (1838) fik taget i Øiesyn. At omtale Oldtidsminderne paa selve Augvaldsnæs og langs Karmøesundet, anseer jeg overflødigt, saasom derom kan læses det Fornødne hos Kraft. Derimod bør jeg endnu nævne, hvad der blev mig berettet, at en Monumentgruppe, liig den, jeg nylig har beskrevet paa Indre-Eide, skal findes paa Gaarden Nordre-Ødegaard i S. V. for Augvaldsnæs, og at Overtoldbetjent Vedøe har havt den Godhed at meddele mig, at paa Gaarden Sund findes en med Græs bevoxen Høi, 65 Skridt i Omfang, og omtrent 2 Alen i lodret Høide, hvis Top imidlertid er under en Randsagning destrueret, og at der sammesteds, 76 Skridt fra Denne, i en Retning af N. til V., ligger en stor Gravrøs af Omkreds 89 Skridt, og i lodret Høide omtrent 3 Al. Den er sammenlagt af temmelig svære Kampestene, hvorimellem og noget oppe i Røsen sees 2 liggende Steenheller, der sandsynligvis have hort til Gravkammeret. Fra denne Røs, 16 Skridt i S. O., ligger en nu overpløiet Gravhøi, der har en Omvidde af 53 Skridt. End videre har Hr. Vedøe berettet mig, at omtrent 300 Skridt vestfor Husene paa Gaarden Østhuus har han fundet en Skibshøi liggende i Nord og Syd, 16 Skridt lang, og 8 Skridt bred. I Midten fandtes den for en Deel opryddet.

Hvad jeg endnu skylder at fortælle er Dette, at jeg under mit Ophold paa Augvaldsnæs Præstegaard erhvervede mig Tilladelse af Proprietair Peterson, hvis Gaard Udvig gaaer ind paa Blodheien, der at aabne en rund

---

[1]) Efter saaledes at have opregnet de forefundne Oldtidslevninger saa vel paa Karmøen i denne, som ved Bokneſundet i den foregaaende Opsats, og over disse Monumenter at have meddeelt oplysende Karter, skylder jeg saavel Hr. Stuvitz som mig selv at gjøre opmærksom paa, at ihvorvel disse Karter ere optagne med al den Nøiagtighed, som de antikvariske Gjenstande kunde kræve, og saaledes ere aldeles paalidelige, saa maae de ikke ansees for at kunne tilfredsstille de geometriske Fordringer, saasom de fornødne Redskaber dertil ikke vare vedhaanden. Jeg maa end yderligere erklære, at de af mig opgivne Dimensioner paa et og andet Sted differere fra Hr. Stuvitz's forsaavidt jeg maaskee kan have skridtet kortere, for at komme Alnen nærmere. Skulde heri nogen Feil af en efterkommende Oldgransker forefindes, da er Skylden min alene.

Gravhøi, som jeg saae var umolesteret, paa Toppen nær, i hvilken der dog ikke var gravet dybt. Den var 120 Skridt i Omfang, og i lodret Høide omtrent 6 Al. Til at behandle denne Høis Udgravning systematisk, eller, om man vil, efter den Anvisning, som findes i Urdas 1ste Bind, S. 369 ff., havde jeg ikke Tid nok. Jeg maatte derfor slaae ind paa en nemmere, skjøndt mindre sikker Vei. Da jeg nu anseer Blodheiens vide Houggruppe i Almindelighed for at være ældgammel, og ikke i det Hele at tilhøre Hakon Adelsteens Old, saa havde jeg havt Grund til at søge Gravkammeret i en Retning af Nord til Syd; men da Andre meente, at man hellere burde søge det i Øst og Vest, saa gav jeg efter for denne Mening. Forsynet, ved Provst Bruns og Proprietair Petersons forekommende Velvillighed, med 16 til 20 dygtige Arbeidere, lod jeg derfor Høien gjennemskjære i en Retning fra Øst til Vest med en Aabning 7 Al. bred. Høien indeholdt ikke synderlig mange Stene, og dette lettede Arbeidet; men derimod fandtes Jordlag af meget forskjellig Farve. Der saaes under Gravningen kjendelige Tegn til Brænding, og der fandtes hele Stumper af Kul. Vi havde i den bemeldte Retning gjennemskaaret hele Høien, og vare hartad ved Bunden, men havde endnu ikke stødt paa Noget, der kunde betegne et Gravkammer. Da blev jeg i Kanten af Gjennembruddet mod Norden nogle Stene vaer, der foranledigede mig til at skjære et Spunds ud i denne Retning. Vi fandt da snart, omtrent 1 Al. over Jordfladen, en Dynge af Steen. Disse lod jeg omhyggelig bortbære fra oven af, og da viiste sig i Centret af Dyngen et lidet Gravkammer, 21 Tom. langt, 14 Tom. bredt og 14 Tom. dybt eller høit, sammensat af 4 mod hinanden staaende indvendig aldeles glatte Gneisstene, med en elliptisk Helle i Bunden, ovenpaa hvilken de brændte Beenlevninger, men tildeels sønderbrudte, vare omhyggelig nedlagte, Stykke for Stykke, jevnsides og over hverandre, og det med Adskillelse af alle Kranieskykkerne, der vare særskilt lige omhyggelig nedlagte i Gravkammerets søndre Ende, imedens de øvrige Beenstykker laae alle i Gravkammerets nordre Ende. En flad Helle bedækkede Kammeret. Disse Levninger bleve samlede, og opbevares nu i det Bergenske Musæum. Jeg bebreider mig selv, at jeg ikke tog det hele Gravkammer med, da det dog var saare transportabelt. I Nærheden af denne Høi ligger den saa kaldte Prinds Guttorms Høi, 170 Skridt i Omfang, og det var her, eller i den mod Vesten nærmest liggende, at Kandidat Krogh fandt for saa

Aar siden et Skelet, og enkelte Klædningsstykker, som nu opbevares paa Musæet i Christiania; og i en østligereliggende lige saa mægtig Høi blev for flere Aar siden tilbage fundet endeel Bladguld, som Sognepræsten v. Hadelen indsendte til Musæet i Bergen. Mellem denne og Prinds Guttorms Høi staaer en Bautasteen, dannet som et Sværd, 6½ Al. høi, og 1½ Al. bred i Roden.

Til Slutning vil jeg sende et Afskeedssuk til de stolte, nu svundne, Ruiner af den pragtfulde Kirke, som Hakon Hakonsen lod opføre paa Augvaldsnæs i Midten af det trettende Aarhundred. Hvor vare de skjønne og imponerende! [1]). Men, som Ruiner tjente de jo ikke til deres oprindelige Bestemmelse; og ydmygende var det for en Menighed, hvis Forfædre engang høit oppe i Tiden havde tilbedet i et af Norges stolteste Templer, at maatte nu trækkes med en liden ussel Trækirke, anlagt i det store Tempels Chor. Desto hæderligere Omtale fortjener det, at denne samme Almue forenede sig om at faae Hakons gamle Kirkeborg igjen opført, om end ikke i samme, saa dog i en stor og værdig Stil, der endnu minder om Middelalderens Kraft, og giver det glædelig tilkjende, at denne Verdens Gud, de materielle Interesser, dog ikke allevegne har forblindet Menneskenes Sind. Blandt de nuværende Kirker i Norge vil den nye paa Augvaldsnæs vel fortjene en saare høi Rang. Kun er det at beklage, at under Restaurationen er den øverste Spidse, jeg veed ei hvor stort Stykke, af den høieste Bautasteen i Norge, den saa kaldte Mariæ Synaal, der lænede sig fast op til Kirkens Muur, og vel oprindelig hørte til Kong Augvalds Mausolée — ved Uagtsomhed afbrudt! Nu kneiser den ikke længer 30 Fod i Veiret. — —

Under en stor Marmorsteen i Augvaldsnæs Kirkes Chor, tæt ved Udgangen til Kirkens Skib, hviler den berømte Historieskriver Tormod Torfæus, som boede paa Gaarden Stangeland, hvis Tomter nu udgjøre en Deel af det fremblomstrende Kobbervig. Da Stenen ei endnu laae fast, lod jeg Graven afdække. Den befandtes indhuggen i en blød Klippemasse, og paa Bunden af den fandtes et tykt Lag af hvid Sand. Foruden Torfæus maae Flere af hans Æt have været her begravne; thi 3 Kranier laae her, tilligemed en Samling af flere Been.

Neumann.

[1]) Provst og Ridder Nils Hertzberg i Kingservig lod for nogle Aar siden udgaae en lithografisk Afbildning af disse Ruiner.

Bergens Bye og dens Omegn i Fortiden.

(Pl. X.)

I den Tanke, det muligt ville interessere enkelte af Urdas Læsere, at der medfulgte Tidsskriftet, et antiqvarisk-historisk Kart over Bergen og Omegn; er et Saadant forfattet, og derved især taget Hensyn til det 11te, 12te og 13de Aarhundrede, som det Tidsrum, hvori der i disse Egne forefaldt vigtige Begivenheder. Skjøndt flere Forfattere, og flittige Samlere, have oplyst meget om denne Egn, ogsaa i geographisk Henseende, saa vil der dog endnu kunne tvistes meget, om enkelte Steders rette Beliggenhed. Naar et Kart, under saadanne Omstændigheder, dog for en Deel kan oplyse de historiske Beretninger, og være at henvise til, ved fremtidige Undersøgelser, maa dets Udgivelse være nyttig. For at lette Adgangen, til de historiske Oplysninger, som muligt maatte attraaes, er, ved de efterfølgende Navne, henviist, saavel til Snorre, som til de oldnordiske Sagaer, og meddeles dernæst Bemærkninger, om enkelte Steders Beliggenhed, i og ved Bergen.

Bjørgvin, (Bergen.) Hkr. Harald Haardraades S. Kap. 103. Hkr. Olaf Kyrres S. Kap. 2. Hkr. Magnus Barfods S. Kap. 12. Hkr. Sigurd Jordsalaf. S. Kap. 39. Hkr. Magnus den Blinde og Harald Gilles S. Kap. 3. 5. 8. 10. 14. 15. Hkr. Sigurd, Inge og Eisteins S. Kap. 7. 8. 26. 29. 32. Hkr. Hakon Hærdebreds S. Kap. 4. 11. 12. 19. Hkr. Magnus Erlingsøns S. Kap. 3. 4. 5. 6. 9. 17. 18. 21. 25. 26. 35. 37. 42. Hkr. Sverres S. Kap. 18. 19. 27. 32. 39. 43. 48. 49. 51. 58. 60. 61. 63. 71. 72. 73. 76. 78. 80. 84. 85.

86. 88. 90. 95. 96. 97. 99. 102. 103. 105. 106. 108. 109. 117. 118. 120. 123. 124. 132. 139. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 152. 165. 166. 170. 177. 178. 180. 182. Hkr. Hakon Sverresøns S. Kap. 1. 3. Hkr. Inge Baardsøns S. Kap. 4. 5. 6. 9. 10. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. Hkr. Hakon Hakonsøns S. Kap. 1. 4. 6. 8. 10. 12. 15. 18. 31. 38. 39. 40. 41. 53. 56. 59. 60. 61. 71. 75. 77. 79. 80. 85. 86. 98. 101. 106. 109. 124. 128. 130. 140. 141. 144. 147. 157. 159. 161. 166. 168. 172. 174. 175. 176. 177. 178. 179. 181. 187. 188. 193. 194. 195. 196. 206. 209. 210. 215. 224. 237. 243. 244. 246. 248. 249. 252. 253. 254. 260. 268. 272. 275. 276. 277. 279. 282. 284. 285. 287. 289. 290. 293. 295. 296. 297. 298. 300. 301. 302. 303. 308. 309. 311. 312. 313. 315. 317. 331. 333.

Oldnordiske Sagaer, I. 208. 211. VI. 354. 359. VII. 43. 85. 86. 104. 145. 153. 154. 156. 157. 158. 160. 175. 176. 178. 196. 199. 221. 222. 224. 225. 226. 233. 245. 247. 254. 257. 259. 260. 266. 273. 274. 276. 281. 290. 294. 299. VIII. 34. 35. 36. 37. 48. 49. 58. 71. 75. 83. 84. 85. 86. 88. 90. 91. 99. 100. 104. 107. 109. 113. 114. 121. 122. 124. 125. 128. 130. 132. 133. 134. 135. 137. 144. 147. 153. 160. 161. 163. 165. 167. 170. 171. 172. 177. 178. 179. 182. 183. 184. 193. 194. 195. 197. 198. 199. 202. 205. 206. 214. 215. 226. 228. 230. 233. 234. 237. 238. 239. 240. 242. 246. 247. 248. 284. 290. 298. 301. 302. 305. IX. 1. 2. 3. 4. 6. 7. 8. 9. 12. 15. 17. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 28. 30. 31. 35. 39. 40. 41. 47. 48. 50. 51. 53. 59. 60. 63. 65. 66. 68. 71. 74. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 92. 95. 98. 100. 108. 109. 116. 119. 126. 127. 131. 132. 134. 137. 140. 142. 151. 153. 159. 160. 161. 170. 172. 174. 175. 176. 185. 189. 192. 193. 194. 199. 200. 201. 210. 212. 216. 217. 220. 235. 238. 239. 250. 251. 254. 258. 270. 272. 274. 276. 279. 282. 283. 284. 285. 288. 289. 292. 299. 300. 305. 305. 306. 307. 308. 321. 325. 326. 327. 331. 340. 363. X. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 10. 11. 22. 23. 31. 32. 34. 38. 39. 40. 42. 46.

47. 48. 49. 54. 56. 57. 65. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 79. 80. 84. 86. 87. 88. 89. 90. 114. 116. 118. 120. 121. 122. 124. 125. 389. 390. 392. XI 336.

1. Kriſtz-kirkia (Kriſtkirken) Hkr. Harald Gilles S. Kap. 8. 20. Hkr. Magnus og Olaf Haraldsſønners S. Kap. 3. Hkr. Sverres S. Kap. 49. 76. 77. 97. 120. 182. Hkr. Hakon Sverreſøns S. Kap. 3. Hkr. Inge Baardſøns S. Kap. 4. Hkr. Hak. Hakonſøns S. Kap. 253. 254. 331. 311. Oldn. S. I. 208. V. 157. 179. VII. 85. 130. 131. 163. 199. 305. IX. 4. 7. 53. 63. X. 9. 11. 12. 84. 114. 389. 392.

2. Kriſtz-kirkia (den mindre Kriſtkirke). Hkr. Inge Haraldſøns S. Kap. 25. Hkr. Magnus og Olaf Haraldsſønners S. Kap. 3. Hkr. Hak. Hakonſ. S. Kap. 254. Oldn. S. VI. 359. VII. 225. X. 12.

3. Klaustrit (Sortebrødre Kloſter.)

4. Kriſtz-kirkjo-gardr (Kriſtkirkegaard.) Hkr. Harald Gilles S. Kap. 8. Hkr. Sverres S. Kap. 49. 76. 77. Oldn. S. VII. 157. VIII. 85. 130. 131. 132. Hkr. Inge Baardſøns S. Kap. 9. Oldn. S. IX. 15. Hkr. Hak. Hakonſøns S. Kap. 225. 249. 254. Oldn. S. X. 8. 11. 342.

5. Bryggja Konungs (Kongebryggen.) Hkr. Harald Gilles S. Kap. 8. Hkr. Hak. Hakſ. S. Cap. 206. Oldn. S. VII. 156. IX. 322.

6. Konungsgardr ok postulakirkja (Kongsgaarden og Apoſtelkirken.) Hkr. Sigurd Jordſalaf. S. Kap. 16. 26. Hkr. Sverres S. Kap. 76. 77. 103. Hkr. Hakon Hakonſøns S. Kap. 86. 260. 309. 310. 331. 333. Oldn. S. VII. 86. 104. VIII. 130. 132. 172. 274. IX. 108. 201. X. 23. 80. 82. 116.

7. Biskopsgardr (Biſpegaarden.) Hkr. Sverres S. Kap. 77. Oldn. S. VIII. 132. Hkr. Inge Baardſøns S. Kap. 17.

8. Veisan (Sumpen ſønden for Sverresborg.) Hkr. Sverres S. Kap. 77. Oldn. S. VIII. 132.

9. Sandbru (Sandbro.) Hkr. Sverres S. Kap. 76. 150. Hkr. Hak. Hakonſøns S. Kap. 260. 333. Oldn. S. VIII. 130. 247. X. 22. 116.

10. Eplagardr Konungs. (Kongens Abildgaard.) Magn. Lag. Berg. Bylov.
11. Sverrisborg, Borgin (Sverresborg, Borgen,) (Sverresborgbakken, kaldet: Bergit.) Hkr. Sverres S. Kap. 120. 145. 146. 147. 148. 150. 151. 152. Hkr. Inge Baardsøns S. Kap. 4. 16. 17. Hkr. Hakon Hakonsøns S. Kap. 260. 333. Oldn. S. VIII. 197. 238. 240. 242. 249. 250. 269. IX. 7. 31. 35. 36. 93. 95. X. 22. 117.
12. Katrinarkirkja (Catharina Kirke.) Hkr. Hakonsøns S. Kap. 333. Oldn. S. X. 116.
13. Lafranz-Kirkja (Laurentii Kirke.) Oldn. S. IX. 23. 83. Hkr. Inge Baardsøns S. Kap. 13.
14. Mariokirkja (Vor Frue Kirke eller Mariekirke, nu Tydskekirken.) Hkr. Sverres S. Kap. 76. 77. 109. 120. 150. Hkr. Inge Baardsøns S. Kap. 13. Hkr. Hak. Hakonsʃ. S. Kap. 172. 260. Oldn. S. VIII. 130. 131. 183. 184. 202. 248. IX. 23. X. 22.
15. Petrs-kirkja (Peters Kirke.) Hkr. Hak. Hakonsʃ. S. Kap. 260. Hkr. Sverres S. Kap. 76. Oldn. S. VIII. 130. X. 22.
16. Steinkirkja (Steenkirken.) Hkr. Sverres S. Kap. 49. 102. 150. Oldn. S. VIII. 86. 171. 247.
17. Olafs-kirkja-á-bökkum (Olafskirke paa Bakke.) Hkr. Harald Gilles S. Kap. 8. Hkr. Sverres S. Kap. 52. 120. 151. Oldn. S. VIII. 90. 197. 248.
18. Nikolaskirkja (Nikolai Kirke.) Hkr. Hakon Hærdebreds S. Kap. 13. Hkr. Sverres S. Kap. 49. 77. 147. 150. Oldn. S. VII. 247. Hkr. Inge Baardsøns S. Kap. 13. Oldn. S. VIII. 86. 132. 239. 247. IX. 23. 271. Hkr. Hakon Hakonsøns S. Kap. 157.
19. Marteinskirkja (Martini Kirke.) Magn. Lag. Bergens Bylov.
20. Hallvardz-kirkja (Halvards Kirke.) Magn. Lag. Bergens Bylov.
21. Olafs-kirkja ok Klaustrit (Olafs Kirke og Kloſteret — nu Domkirken.) Hkr. Sverres S. Kap. 49. 77. 109. 147. Hkr. Hakon Hakonsøns S. Kap. 333. Oldn. S. VIII. 86. 132. 183. 240. X. 116.
22. Krosskirkja (Korskirken.) Hkr. Sverres S. Kap. 49. 150. Oldn. S. VIII. 86. 247.
23. Bru vid allra heilagra Kirkju (Broen ved Allehelgens-Kirke.)

24. Allra heilagra Kirkja (Allehelgens-Kirke.) Hkr. Sverres S. Kap. 49. Hkr. Hakon Hakonsøns S. Kap. 333. Oldn. S. VIII. 86. X. 116.
25. Jónsbryggja (Jonsbrygge eller St. Hans's Brygge.) Hkr. Sverres S. Kap. 49. 77. Oldn. S. VIII. 85. 132.
26. Jónskirkja (St. Hans's Kirke.) Hkr. Sverres S. Kap. 148. Oldn. S. VIII. 241. 242.
27. Fauskabryggja, Fiskabryggja (Faskebryggen, Fiskebryggen.) Hkr. Sverres S. Kap. 150. Oldn. S. VIII. 247.
28. Mikkialskirkja (St. Michaelis Kirke.) Hkr. Sigurd Jordsalaf. S. Kap. 16. 26. Hkr. Harald Gilles S. Kap. 9. Oldn. S. VII. 85. 159.
29. Merrete-kirkja (Margarethe Kirke.)
30. Munkabryggja (Munkebryggen.) Hkr. Harald Gilles S. Kap. 9. Hkr. Sverres S. Kap. 109. Hkr. Inge Baardsøns S. Kap. 13. Oldn. S. VII. 156. VIII. 183. IX. 24. 84.

m. Kopur (Kopperen, nu Gaarden Kappen?) Hkr. Sverres S. Kap. 77. Hkr. Inge Baardsøns S. Kap. 13. Oldn. S. VIII. 132. IX. 22. 23.

n. Miklagardr (Miklegaarden eller Maglegaarden.) Hkr. Sverres S. Kap. 76. Oldn. S. VIII. 130. IX. 84.

o. Gardr Finnz (Finns Gaard.) Hkr. Sverres S. Kap. 150. Oldn. S. VIII. 247.

a. Auta-almenningr, b. Nicolaikirkju-almenningr, c. Breida-almenningr, d. Bua-almenningr, e. Mariu-almenningr g—g—g Langastræte hit øfra, samt Benævnelserne paa Kartet: Vapnadalr, Gunildar-á, Breida-myri, Alrekstada-vatn, Kroasbru, Straumrenn, Sunnes og Nordnes forekomme i Magnus Lagabæters Bergens Bylov.

Eidzvágr (Eidsvaag.) Hkr. Hakon Hakonsøns S. Kap. 318. Oldn. S. X. 94.

Holldhella (Holdhelle, nu Hellen.) Hkr. Sverres S. Kap. 76. Hkr. Hakon Hakonsøns S. Kap. 206. Oldn. S. VIII. 130. IX. 321.

Hegranes (Hegrenæs.) Hkr. Sverres S. Kap. 166. Hkr. Hak. Hakonsøns S. Kap. 18. 224. Oldn. S. VIII. 284. IX. 143. 340.

Hegravik (Hegrevig.) Hkr. Harald Gilles S. Kap. 8. Oldn. S. VII. 157.

Tolovik (Tolovig?) Hkr. Inge Baardsøns S. Kap. 16. Oldn. S. IX. 31.

Hólmrin (Holmen, Kommunen, nu Bergenhuus.) Hkr. Harald Gilles S. Kap. 9. Hkr. Inge Haraldsøns S. Kap. 23. 25. Hkr. Sverres S. Kap. 48. 52. 76. 102. 120. Hkr. Inge Baardsøns S. Kap. 4. Oldn. S. VII. 158. 222. 225. VIII. 83. 91. 93. 130. 171. 199. IX. 7. 282. 283.

Vágrinn (Vaagen.) Hkr. Sverres S. Kap. 48. 52. 53. 86. 102. 109. Hkr. Hakon Sverresøns S. Kap. 3. Hkr. Hakon Hakonsøns S. Kap. 249. 260. Oldn. S. VIII. 83. 145. 171. 183. X. 8. 23.

Vágsbotn (Vaagsbunden.) Hkr. Harald Gilles S. Kap. 8. Hkr. Sverres S. Kap. 76. Oldn. S. VII. 157. VIII. 130. Hkr. Hakon Hakonsøns S. Kap. 260. 333. Oldn. S. X. 23. 116.

Bryggiur (nuværende Tydskebrygge.) Hkr. Sverres S. Kap. 76. 86. 102. Hkr. Hakon Hakonsøns S. Kap. 249. Oldn. S. VIII. 130. 145. 170. X. 8.

Jonsvellir (Jons Voldene, nu Engen.) Hkr. Harald Gilles S. Kap. 8. Hkr. Sverres S. Kap. 49. 77. 146. 147. 148. Hkr. Hak. Hakonsøns S. Kap. 92. Oldn. S. VII. 156. VIII. 85. 132. 239. 241. IX. 206.

Nordnes (Nordnæs.) Hkr. Sigurd Jordsf. S. Kap. 16. 26. Hkr. Harald Gilles S. Kap. 8. 9. 18. Hkr. Magnus Erlingsøns S. Kap. 26. Hkr. Sverres S. Kap. 52. 53. 58. 146. 148. Hkr. Hakon Hakonsøns S. Kap. 176. Oldn. S. VII. 85. 104. 156. 157. 159. 175. 290. VIII. 91. 93. 94. 99. 101. 238. 242. IX. 286.

Hákarlastraund (Haakarlestrand.) Hkr. Hak. Hakonsøns S. Kap. 176. Oldn. S. IX. 286.

Munkalif (Munkeliv Kloster.) Hkr. Sverres S. Kap. 146. Hkr. Hak. Hakonsøns S. Kap. 157. 176. Oldn. S. VIII. 238. IX. 271. 286.

Nunnosetr (Nonnesæter, Nonnesæde, (nu Lungegaarden.) Hkr. Sverres S. Kap. 49. 76. Oldn. S. VIII. 85. 132.

Hvarfsnes (Hvarfsnæs, nu Qvarven.) Hkr. Magnus Erlingsf. S. Kap. 10. Hkr. Sverres S. Kap. 52. 58. 60. 109. 120. Hkr. Hak. Hakonsøns S. Kap. 161. Oldn. S. VII. 274. VIII. 93. 101. 107. 183. 199. IX. 274.

Laxavágr (Laxevaag.) Hkr. Sverres S. Kap. 148. Hkr. Inge Baardsøns S.

Kap. 4. Hkr. Hak. Hakonſøns S. Kap. 308. 331. Oldn. S. VIII. 243. IX. 8. 66. X. 80. 114.

Grafdalr (Gravdal.) Hkr. Magnus Erlingſøns S. Kap. 10. Hkr. Sverres S. Kap. 57. 120. 166. Hkr. Inge Baardſøns S. Kap. 9. Oldn. S. VII. 274. VIII. 98. 198. 284. IX. 15.

Fenhring (Aſkøen eller Aſkelandet.) Hkr. Sverres S. Kap. 76. Hkr. Inge Baardſøns S. Kap. 9. Hkr. Hak. Hakonſøns S. Kap. 285. Oldn. S. VIII. 129. IX. 15. X. 49.

Florovágr (Florvaag.) Hkr. Harald Gilles S. Kap. 8. Hkr. Inge Haraldſøns S. Kap. 26. Hkr. Sverres S. Kap. 120. Hkr. Inge Baardſøns S. Kap. 16. Hkr. Hak. Hakonſøns S. Kap. 92. 195. 225. 258. Oldn. S. VII. 156. 225. VIII. 198. 199. 200. IX. 32. 62. 206. 307. 342. X. 21.

Gygisvik (Gygesvig, nu Kjøkelvig.) Hkr. Sverres S. Kap. 166. Oldn. S. VIII. 284.

Alrekstadir (nu: Aarſtad.) Hkr. Harald Haarf. S. Kap. 40. Hakon den Godes S. Kap. 32. Hkr. Sverres S. Kap. 148. Hkr. Hak. Hakonſøns S. Kap. 144. Oldn. S. 1. 13. 42. 58. III. 123. 125. VIII. 243. 244. IX. 254. X. 336. 338.

Alrekstadavágr (Alrekſtadvaag, nu ſtore Lungegaardsvand.) Hkr. Sverres S. Kap. 148. Oldn. S. VIII. 243. 244.

Borgarskard (Borgeſkard.) Hkr. Inge Baardſøns S. Kap. 14. Oldn. S. IX. 25. 85.

Om Beliggenheden af Olafskirke paa Bakke.

Til de mange hiſtoriſk vigtige Punkter i Bergen og Omegn, hvis Beliggenhed Sagaen vel ikke nøie angiver, men ſom ved forſkjellige Fortolkninger af de forhaandenværende Omſtændigheder, er anviſt en urigtig Plads, hører Olafskirke paa Bakke. Holberg antager, at den har ſtaaet paa en Bakke ved det nye Vægtertaarn ovenfor Muren, paa den ſydveſtlige Side af Vaagen, imellem Nye- og Muuralminding, omtrent hvor Borgernes Vagthuus nu er belig-

gende. Dette have Forfattere efter ham antaget, uden at videre Undersøgelser have ligget til Grund for at bestyrke denne Mening. Kirken nævnes oftere i Sagaen, og i en Forbindelse med de lokale Omstændigheder, som gjør det høist rimeligt at maatte anvise den Plads, paa Vaagens nordlige Side, paa Bakkerne 3 til 400 Alen i østlig Retning for Sverresborg. De Steder i vor Historie, som føre til denne Formodning, ere ikke tvetydige, og kan blot Egnen, hvor Kirken har staaet, med nogenlunde Vished angives, er altid noget vundet for fremtidige Forskninger. Aarsagen til at Olafskirken blev bygget, og hvilke historiske Data der senere knytte sig til dette Sted, ville vi berette med stadigt Hensyn til de lokale Forhold, for mere at bestyrke vores Formodning.

Under Stridighederne imellem Kong Magnus og Harald Gille, gjorde denne Løfte til den hellige Kong Olaf, hvis han vandt Seier, at lade bygge Olafskirke der i Byen paa sin egen Bekostning. Heraf sees, at det vel oprindelig har været Haralds Beslutning, at anlægge Kirken i selve Byen, som den Tid var paa den nordlige Side af Vaagen, og maa Tiden for dens Opførelse vel rigtigst ansættes til Aaret 1135. I Beretningen om de Begivenheder, som senere paafulgte imellem Birkebenerne og Heklungerne, nævnes Olafskirke saaledes: "Kong Sverre stod op strax ved Solens Opgang, og gik op paa Bakken "til Olafskirke, og derpaa hen til sine Vagtmænd. Da saae de, at der roede "en Skude ind i Vaagen søndenfor Nordnæs, hvis Mandskab lagde til ved "Holmen og strax løb i Land. Kongen gik ned imod dem, og kjendte, at det "var hans Speidere" [1]) o. s. v. Dette maa vel forklares saaledes: Kongen har om Morgenen søgt op til Høiderne østlig for Sverresborg, til det Sted hvor vi antage at Olafskirken har staaet; derfra gaaet i Vest hen til Bakken, hvorpaa Sverresborg senere blev anlagt, og saa ned paa Holmen, eller det nuværende Bergenhuus, for at erfare hvad Tidender hans Speidere havde at bringe. At Sverresborgbakken har været det Sted, hvorfra Vagtmændene i Almindelighed havde deres Udkik, synes rimeligt. Fra dette Sted kunde hele Byefjorden iagttages, vestlig til Qvarven, og nordlig forbi Eidsvaag mod Ask. Med Vagterne paa Lyderhorn og Askøen kunde ved Signaler Forbindelsen let vedligeholdes, og Byemændene hurtigt averteres. Ved denne Leilighed synes ikke heller at være meent noget Sted paa Vaagens sydlige Side.

[1]) Hkr. Sverres S. Kap. 52.

Efter at Borgen i 1193 var anlagt, og Oesteggerne opholdte sig i og omkring Byen, nævner Sagaen Olafskirke saaledes: "Det hændte sig en Hel-"ligdag i Begyndelsen af Fasten, at Olaf Jarls Svoger hørte Messe i Olafs-"kirke paa Bakke, og stod under Messen ude ved Kirken, og havde lagt sin Haand "op paa Kirkedørstolpen; da spændte en Mand i Borgen sin Laasbue, og skjød "ham igjennem Haanden, saa at Pilen sad fast i Stolpen" [1]). At tvivle om dette Historiens Vidnesbyrd, er der ingen Grund til, men derimod vel, om det var muligt at en Laasbue kunde føre en Piil 1100 Alen frem, som maatte have været Tilfældet, dersom Olafskirke paa Bakke skulde have staaet der hvor Borgernes Vagthuus nu er beliggende. At slutte efter Laasbuens sikkre Skudvidde, — hvorpaa der i denne Periode haves et Exempel, nemlig: "at Hreider Sende-mand skjød med sin Bue fra Kastellet ved Tunsberg, en Piil i Knappen af St. Laurentzii Kirketaarn, paa en Afstand af omtrent 100 til 150 Alen" — kan man vel heller ikke antage Muligheden af, at en Piil kunde føres stort over 4 til 500 Alen bort, og maa Afstanden paa hvilken Laasbuen endnu virkede med Kraft, vel ikke sættes over 300 Alen. Disse Bemærkninger om Laasbuens Skud-vidde, ere kun anførte for at vække Tvivl om Olafskirken kan have været belig-gende paa en saa stor Afstand fra Borgen, som ovenfor angivet.

I Anledning af Birkebenerne og Baglernes Færd i Slutningen af det tolvte Aarhundrede, beretter Sagaen: "at Baglerne, som spurgte Kong Sverre "var borte, gik i Land med deres Folk op ad den øvre Vei, og kom ned til "Olafskirke paa Bakke. Birkebenerne løb ud af Borgen imod dem med deres "Folk, paa tredive Mand nær, som vare ude paa Holmen, for at passe paa, "at ingen Skibe lagde til der" [2]) o. s. v. Neppe har noget Tidspunkt, i den lange Feidetid mellem Birkebenerne og Baglerne, været heldigere end dette, til at foretage Angreb paa Borgen. Kong Sverre var borte, Besætningen i Bor-gen liden, og endnu mere svækket ved at afgive Forsvar for Holmen. Baglerne underrettede om denne kritiske Stilling, søgte ogsaa nær op under Borgen paa flere Kanter, og var Olafskirke paa Bakke — efter den Plads vi have anviist

[1]) Hkr. Sverres S. Kap. 120.
[2]) Hkr. Sverres S. Kap. 151.

den — et Punkt særdeles fordeelagtigt beliggende, for derfra at udspeide Fienden. At Baglerne, paa samme Tid som de foretoge Angreb paa Holmen, have indsluttet Borgen paa flere Sider, fremgaaer ganske af den historiske Beretning, hvorfor her neppe kan være Tale om noget Sted paa den sydlige Side af Vaagen, hvor de skulde have været posterede. Ligeledes oplyses ved denne Leilighed, at Birkebenernes Udfald ikke kan have været rettet mod noget fjernt beliggende Sted. Den Afdeling af Baglerne som samlede sig ved Olafskirke paa Bakke, har ventelig landet ved Smaaemøllen i Store-Sandvigen, derfra dækket af Bakken ved Ladegaarden, søgt til den øvre Vei op imod Fløifjeldet, og er saaledes kommet ned til Olafskirke. Intet Spor af Ruiner sees paa det Sted vi have villet betegne for Kirkens Plads, men da dette er Tilfældet med saamange Bygninger fra Oldtiden, i Særdeleshed med de mindre Trækirker, saa kan derpaa ikke lægges megen Vægt. Er blot Rimeligheden for, at vi rigtig have paapeget Egnen hvori Kirken var beliggende, saa kan dette allerede noget oplyse de historiske Beretninger om Krigstildragelserne paa den Tid.

Om Olafskirke ved Vaagsbunden, Allehelgenskirke, og Egnen deromkring.

At disse tvende Kirker, som ere byggede af Hakon Hakonsøn, have været beliggende, den Første hvor nu Domkirken staaer, og den Sidste i Egnen af Tugthuset; derom overtyder os saavel den ældre og nyere Historie, som Ruiner og Levninger fra Oldtiden, paa disse Steder, og fører Gaden som gaaer fra Raadstuealmindingen til Marken, endnu Navnet Allehelgensgade. Naar Olafskirken siges at være beliggende ved Vaagsbunden, saa er dette et fra Historien hentet Bevis for, at Vaagen i Fortiden har gaaet saalangt op, som til denne Kirke eller Domkirken. Dog gaaer den Bakke hvorpaa Domkirken staaer, og som er en Forlængring af Høiderne vestlig for Fløifjeldet, omtrent 100 Alen endnu imod Vest, saaledes kan Vaagen ikke have været Kirken nærmere end paa denne Distance. At der sydvest for Olafskirken, imellem denne og Allehelgenskirke, har været et Morads, bekræftes af flere Forfattere, ligesom det jevnligen viser sig, at

denne Strækning af Byens Grund efterhaanden er opfyldt. Dette maa vel have været Vaagens inderste Bund eller Fjære. Bakkeryggen, hvorpaa Raadhuset, Allehelgensgade, og Marken ere beliggende, taber sig ned mod Lungegaarden, staaer i sydost i Forbindelse med en Bakke paa den vestlige Side af Fløifjeldet, og danner med denne et fast Jordlag, mod den nordlig for Lungegaarden værende sumpige Egn. Efter denne Egnens Beskaffenhed, sammenholdt med de historiske Beretninger, som oftere nævne Vaagsbunden, kan ei antages at Vaagen nogensinde har staaet i Forbindelse med Lille-Lunggaardsvand. Egnens Beskaffenhed har saaledes — i det mindste i den historiske Tid — ventelig været som nu, med Undtagelse af, at Byevaagen har gaaet op til Domkirken og paa dette Sted havt en Bredde af omtrent 100 Alen.

En Omstændighed, som maa vække Opmærksomhed er, at Historien nævner Olafskirke og Allehelgenskirke, allerede i Kong Sverres Tid, saaledes længe førend disse Kirker siges at være byggede af Hakon Hakonsøn, og det paa følgende Maade: "Kong Sverre som uventet blev angrebet af en Hær, og stod "først i den Formening, at det var Kong Magnus, flygtede fra Byen op til "Alrekstad, hvor Birkebenerne kom til ham, andre flygtede ind i Kirkerne. Da "Kongen var overbeviist om at det var en Bondehær, befalede han sine Folk at "vende tilbage til Byen, og sagde at Hæren vilde strax samle sig, naar Birke-"benerne hørte hans Luur Andvaage. Dengang Kongen søgte ned mod Byen "til samledes ogsaa Folkene til ham, og det begyndte da at dages, men da han "kom til Olafskirke, lod han Andvaage blæse og Banner reise, der havde været "mange Birkebener i Olafskirke og Korskirke, i Nikolaikirke og i Steenkirken, "hvilke alle kom til ham saavelsom mange fra Byen. Derpaa fylkede Kongen "sin Hær ovenfor Allehelgenskirke [1]) o. s. v." Denne Beretning viser at de omhandlede Kirker have existeret i Kong Sverres Tid, og giver Formodning om, at de maae have staaet, hvor Kirker af samme Navne bleve byggede af Kong Hakon Hakonsøn. En Forvexling med Olafskirke paa Bakke kan her ikke være Tilfældet, hvad enten den har staaet mellem Nye- og Muuralminding, eller paa en Bakke østlig for Sverresborg. I første Tilfælde kunde Kongen ei komme

[1]) Oldnordiske Sagaer VIII. 85—86. Hkr. Sverres S. Kap. 49.

dertil uden at støde paa Bondehæren, som alt var paa St. Hans Vold, og ved at samle Folkene i Egnen af Sverresborg havde Byen staaet aaben for Bondehærens første Angreb. Rimeligt er det at Kongen har samlet Hæren, i den sydlige Udkant af Byen, hvor han uforstyrret kunde ordne sig til Angreb. Efter hvad vi før have bemærket om Olafskirkens Beliggenhed, egnede dette Sted sig meget til Samlingen af en Hær, og i Særdeleshed, som her var Tilfældet, mod en Fjende som stod paa Vaagens sydvestlige Side. Efter den hele Forbindelse synes det ogsaa rimeligt at Kongen har sylket sin Hær i Egnen ved Tugthuset, dengang sydlig for Allehelgenskirke, thi Bøndernes Hovedstyrke landede ved St. Hans Vold, trængte ind mod Enden af Vaagen, og truede Byen; den Stilling, Kongen tog, har paa samme Tid som den dækkede Byen, gjort det farligt for Bondehæren at trænge langt frem paa den Side. Som bekjendt paafulgte senere Slaget paa St. Hans Vold, hvor Bondehæren led et betydeligt Nederlag.

Beretningen om en Begivenhed, som senere paafulgte, bestyrker ogsaa vor Formodning om Olafskirkens Beliggenhed. Ved Overfaldet som Kong Sverre foretog paa Heklungerne i Bergen nævner Sagaen Kong Magni Flugt saaledes: "Kongen havde været ude paa Svalen, og hørte da det første Krigs-"raab lod sig høre inde i Byen; han løb da frem langsad Svalen til Apost-"lernes Kirke. Da hørte han det andet Krigsraab ude paa Kristkirkegaard, han "sprang da ud over Svalen og ned paa Kirkegaarden, et frygteligt høit Spring. "Derpaa stævnede han op forbi Biskopegaarden, og saa ovenfor Sumpen, og oven-"for Koperen og saa indover Nicolaikirke, hvor hans Mænd kom til ham, der-"paa gik de heelt ovenom ind til Olafskirke hvor hans Hær samledes."

Denne Kongens Flugt maa vel forklares saaledes: Han har, efter at have forladt Kirkegaarden, stævnet norden om Biskopegaarden — dengang beliggende mellem Kongsgaarden og Sverresborg — derpaa norden om den sumpige Egn mellem Bergenhuus og Sverresborg, holdt sig paa Sverresborgsiden, og gaaet nordlig for nuværende Gaard Kappen op til Smedesmuget, hvor Nikolaikirke dengang var beliggende. Efter her at have truffet sine Mænd, har han holdt sig paa Høiderne ved Fløifjeldet indtil Bleken, og fulgt den øvre Vei til Skiven, hvorfra han er kommet ned til Olafskirke (nu Domkirken).

Om Haakarleſtrand.

Dette Navn, ſom forekommer i Hiſtorien, henføres ifølge Holbergs Bergens Beſkr. p. 35, Oldn. S. XII. Geogr. Reg. p. 50, og Krafts top. ſtat. Beſkr. over Norge 4 D. S. 291, til det Sted hvor nu Strandgaden er, eller Kyſtſtrækningen fra Nordnæs til Torvet, men efter Hiſtoriens Beretning, og de lokale Omſtændigheder, ſynes det rimeligere at antage Kyſten fra Nordnæs til henimod Sydnæs, for at have været de Gamles Haakarleſtrand. Under Tviſtighederne imellem Kong Hakon Hakonſøn og Skule Jarl, kom denne til Bergen med 25 meeſt ſtore Skibe, og da man der ruſtede ſig, fortæller Povel Vogelskam ſom af Jarlen var ſendt forud: "at Skibene laae ſaa tæt ved Bryggen at "det neppe var muligt at lægge til. Jarlen lagde da til ved Nordnæs ud for "Munkeliv ved Haakarleſtrand, men havde et ſaa daarligt Leie der at nogle "Skibe kom til Skade for dem [1])." Naar der fortælles at Jarlen lagde til ud for Munkeliv, ſaa er derved tydelig tilkjendegivet, at den veſtlige Strandſide, af Landtungen til Nordnæs maa være meent, da Kloſteret Munkeliv var beliggende ved denne Side. At Skibene have havt et daarligt Leie, ſtemmer ganſke med de lokale Forhold, naar Flaaden har lagt til, ved den veſtlige Kyſt. Denne er, fra Nordnæs forbi Fortet Frederiksberg til Bugten ved Nøſtet, paa flere Steder, meget ſteil, under almindelige Omſtændigheder ubeqvem for Fartøier at lægge an til, og mod veſtlige Vinde er her intet Lye at finde. Hvorfor Jarlen ikke valgte det bedre Leie ved den øſtlige Kyſt, kan maaſkee forklares af Olaf Hvideſkjalds Qvad, hvori antydes, at Indſeilingen til Bergens Havn paa den Tid var ſpærret, formodentlig ved den af Hiſtorien bekjendte Jernkjede, ſom blev ſpændt fra Kongebryggen til Munkebryggen paa Nordnæs. Derved blev ogſaa Strandſiden mod Byen lukket for fremmede Skibe. Derſom Navnet: Haakarleſtrand (Háakarlaſtraund), i vort gamle Sprog har havt Hentydning paa en ſteil Kyſtſtrækning, hvilket ſynes rimeligt, ſaa vil dette kunne paſſe paa den veſtlige Kyſt ved Nordnæs, men ingenlunde paa den Øſtlige.

[1]) Oldn. S. IX. 285. 286.

Om Tolovig og Taleholmen (Tóluholmr.).

Navnet Tolovig som forekommer i Historien, henføres ifølge Oldn. S. Geogr. Reg. XII. S. 378, at være Tellevaag, en fra Havet indgaaende Bugt, norden for Øen Golten ved Øen Sartor i Sunds Sogn og Præstegjeld, i Nordhordeland i Norge, og bemærker Kraft at Stedet maaskee er Tollevig eller Tellevig i Hammer Sogn og Præstegjeld. At Stedet maa søges nærmere Byen, og fornemmelig i Egnen af Sverresborg, synes de historiske Beretninger at give Anledning til.

Under Stridighederne mellem Kong Inge og Baglerne, da disse agtede at angribe Borgen, beretter Sagaen: "at da de seilede videre frem til Bergen "og da de roede til Byen deelte de Flaaden; nogle roede hen til Tolovig, men "nogle lagde til henne under Borgen og de gik nu fra begge Sider imod den" [1]). Ved denne Leilighed maa der tages Hensyn, saavel til Borgens Beliggenhed, Besætning, som øvrige Tilstand, for at vise det lidet Sandsynlige i, at Baglerne skulde have ordnet deres Angreb fra saa langt bortliggende Steder som Tellevaag i Sunds Præstegjeld eller Tollevig i Hammers Sogn. Det første Sted er omtrent 4, og det Sidste 1½ Miil fra Bergen.

Birkebenerne havde, førend de forlode Bergen, betænkt, at Dagfinn skulde blive liggende i Borgen; han vilde have to hundrede Mand, men man sagde, at han behøvede ikke saa meget Mandskab; da tilbød Sverting at forsvare Borgen med hundrede Mand. Dette oplyser meget Forholdene hvorunder Forsvaret fandt Sted, og at den Angribende, uden Fare kunde forberede Angrebet saa nær Borgen som muligt.

Førend vi forsøge at vise, hvorledes Angrebet ventelig er udført, er det nødvendigt at omtale Borgens Beliggenhed og derved bemærke fra hvilke Sider den letteſt har været at angribe.

Sverresborg, almindelig i Sagaen kaldet Borgen, var beliggende paa en høi Bakke, omtrent 300 Alen i nordost for Kommandantboligen paa Bergenhuus, og 200 Alen op fra Bontellebo. Levningerne af Borgen var en Steenhob indtil 1650, da Lehnsherren Ove Bielke lod oprette en Skandse der

[1]) Hkr. Inge Baardsons S. Kap. 16.

paa Stedet, hvilken Kommandanten Cicignon i Aaret 1664 forbedrede. I de senere Tider har Stedet stedse været befæstet, og skjøndt ingen Levninger fra Fortiden ere at see, saa viser Egnens Beskaffenhed tydeligt nok at den gamle Borg maa have været beliggende hvor siden Forskandsninger Tid til anden ere opførte.

Vi foranlediges af dette til at antage, at Borgen har været stærkest mod Skudevigen, og Forsvaret her især at have egnet sig til Brugen af de paa den Tid anvendte Vaabensteine (Vapensteini), og løse Haandvaaben (handløse Verier). En Fiende kunde saaledes vanskelig opholde og ruste sig til Angreb paa denne Side af Borgen. Det samme maa have været Tilfældet mod den sydvestlige Side som vendte mod Holmen (nu Bergenhuus). Mod nordvest og sydost er Terrainet fordeelagtigere for Angriberne, vi ville derfor antage at Baglernes Angreb er iværksat fra disse to Sider. Da Flaaden kom forbi Nordnæs har den deelt sig. Den ene Afdeling har, som Historien beretter, søgt op under Borgen, derved maa antages, at den ikke har lagt til ved det Inderste af Skudevigsbugten, hvor den fra Borgen kunde ødelægges ved Steenkastning, men derimod om imod Bontellebo, landsat der, og rettet Angrebet mod Borgens nordvestlige Side. Den anden Afdeling er gaaet sydlig for Holmens eller Fæstningens Pynt, og lagt til i Bugten mellem Fæstningen og Dræggen, dengang i Nærheden af Sandbru. Her har Flaaden landsat, Besætningen søgt op forbi Mariæ Kirke, og samtidig med den Afdeling som nærmede sig fra Bontellebo, udført Angrebet paa Borgens sydøstlige Side. Efterson vi troe at maatte forklare os Angrebet, maa en Deel af Skudevigen og Bontellebo forstaaes ved det af Historien nævnte "op under Borgen", og Tolovig bliver da Bugten imellem Fæstningen og Dræggen.

Ved at omtale Tolovig, maa Tankerne let falde paa Toleholmen (Töluholmr), som nævnes i Historien, og maa efter denne være en Holme i Nærheden af Bergen. Falsen antager Stedet for at være Christiansholm eller en Holme ved Florvaag, men dette synes meget tvivlsomt efter hvad Sagaen derom beretter. Under Birkebenerne og Baglernes Færd i Slutningen af det 12te Aarhundrede og førend Baglerne under Anførsel af Biskop Nicolaus, satte Ild paa Byen, berettes: "at Biskoppen gik med sine Folk i Land ude paa Tolehol-"men og lod Holmen rydde, derpaa lod han reise et Landtelt og sang Messe; "han sagde at der skulde man bygge en Hovedstad og en Steenkirke." Ved

denne Leilighed kan ikke være meent en saa ubetydelig Ø e som Christiansholm eller een af Øerne ved Florvaag. Hverken Terrainets Størrelse, eller Beskaffenhed, paa disse Steder, egnede sig til Anlæg af en Stad, og hvad Christiansholm angaaer, da har denne i Fortiden været endnu mere utilgjængelig. Andre Holme end Komunen ogsaa Holmen kaldet (nu Bergenhuus), findes ikke nær Bergen, og skjøndt dette nu for Tiden ikke er noget omskydt Land, saa synes dog Egnens Beskaffenhed paa dette Sted, i Forbindelse med det historiske Navn Holmen, at sætte det uden for al Tvivl, at det nuværende Bergenhuus, i Fortiden har været en Ø e, adskilt fra Sverresborgbakken, saaledes at Søevandet — i det mindste ved Høivande — har staaet nogle Fod over det sumpige Terrain som nu gaaer fra Bontellebo til Bugten ind ved Dræggen. Vi formode derfor at dette oprindelig har været kaldet Toleholmen, og senere forkortet kaldet Holmen, hvis nordligste Deel (Komunen) dengang alene var bebygget. Er vores Conjectur med Hensyn til Tolovig rigtig, saa kan dette bestyrke Meningen om Toleholmen, hvorved Tolovig da har været en Bugt.

A. Hesselberg.

Hiſtoriſk Vandring
i Bergen og dens nærmeſte Omegn. [1])

(Oplæſt i den antiqvariſke Forening i Bergen 1837 og ſiden forøget.)

I førſte Bind af dette Tidsſkrift har jeg i nogle Notitſer om Bergen, optegnede allerede for flere Aar ſiden, ſøgt af endeel offentlige Pladſes Navne at oplyſe adſkilligt af Byens ældre Hiſtorie. At fortſætte disſe Underſøgelſer, eller ved Hjælp af de gamle Navne paa Gader, Stræder, Pladſe at komme paa Spor efter Stedets Beſkaffenhed, Forfatning, Indretninger, mærkelige Perſoner, m. m. i Fortiden, er Henſigten med nærværende Underſøgelſe. — Det har altid været med en vis veemodig Følelſe, jeg har vandret om paa Steder i min Fødeby, hvis Navne have mindet mig om, at de engang betraadtes af Konger og Jarler, og vare de berømmelige Skuepladſe for Oldtidens kraftige Daad og en forſvunden Glands, men hvis Erindring nu ſaa ganſke er tabt blandt Folket, for hvem det ene Sted er ſom det andet, og hvis Blik endog tankeløſt glider hen over de Levninger fra en ſtørre Tid, ſom dog endnu findes iblandt os. Det var derfor alt længe min Beſtræbelſe at ſøge at redde fra en beſtandig Forglemmelſe hvad der end kunde findes, ſom bragte Mindet om Fortiden mere levende tilbage, og det glædede mig derfor ſaameget mere, da jeg hos en ſaa lærd Antiqvar og Hiſtoriker, ſom Regiſtrator Peterſen, i en lignende Afhandling fandt Medhold og Anbefaling til ſaadanne Underſøgelſer [2]). Jeg veed,

[1]) Titelen burde vel — trods ſin umaadelige Længde — hedt "Forſøg til af Gaders, Stræders, offentlige Pladſes, Gaardes, Bygningers og Steders Navne i Bergen og dens Omegn at give Oplysning om Beſkaffenhed, Forfatning, Indretninger, Perſoner m. m. i Fortiden."

[2]) "Bilde det ikke", ſpørger han, "være fortjenſtligt, ved vore mindre Kjøbſtæder, om hvilke Hiſtorien ſiger os ſaa lidet, at ſamle og ſammenſtille ſaavidt muligt, i et levende Billede alle de mærkelige

hvor meget der er tabt, og hvor meget der er paa Vei til at tabes. Meget af hvad jeg kommer til at anføre, er Nyt endog for de Fleste af mine Bergenske Læsere, thi det er her for første Gang offentlig fremsat. Endeel Conjecturer har jeg vovet, hvis Rigtighed Læseren maa bedømme; med Conjecturer og Opdagelser af enkelte Stedsnavnes Oprindelse m. m. gaaer det forøvrigt, som med Ægget, — har man først faaet det til at staae, saa kan hele Verden det.

Navnet Bjørgvin eller Bjørgin, som udentvivl blot simpelt hen betyder "blandt Bjergene" (thi vin eller in er maaskee et Slags Paragoge, saa at Bjørgvin er det samme som i Bjergum, imellem Bjergene) tilkjendegiver tydelig nok Byens Beliggenhed [1]). De 7 Bjerge, som omringe Bergen, har jeg, med mine Conjecturer om Navnenes Oprindelse, omtalt i Urdas 1ste Bind pag. 171—75. I Byens Vaaben, en antik Fæstningsport, skulle de 7 Kugler, der ere anbragte under Porten, betyde disse Fjelde.

Man kan neppe tvivle om at Bergen, endog som Handelsstad, var til længe før 1070, da Olaf Kyrre lod opføre de første Kirker og vigtigste Bygninger paa det Sted, som kaldtes "Holmin", og senere Communen. Navnet Holmen er af en særdeles mærkelig topographisk Betydning med Hensyn til Byens sil-

---

Navne, der paa en eller anden Maade vise Byens Forfatning i Fortiden, og indeholde Mindet af dens driftigste Borgere, for at ikke det, der maaskee lever i Gubbens Erindring, men betragtes med Ligegyldighed af den yngre Slægt, ganske og aldeles skal overgives til Forglemmelse?" Undersøgelse om danske og norske Stedsnavne i nordisk Tidsskrift for Oldkyndighed, 2den Deel pag. 35—111.

[1]) Saaledes skrev jeg 1837, da Rigtigheden af min forrige Conjectur om Oprindelsen til Navnet Bjørgvin af nogle Critici blev betvivlet. Nu seer jeg at vor lærde antiquariske Geograph Capt. Munthe (i en Anmærkn. til Jac. Aalls Oversættelse af Snorre 3 Hefte pag. 84) antager den samme Etymologie som under No. 2 pag. 4 er anført i Capt. Foss's og min Beskrivelse over Bergen. Capt. Munthe antager nemlig "at Bjørgvinn er et Apellativum og ingenlunde egent for denne Stad, men fælleds for mange andre Steder, som Gaarden Berven i Ullensvangs Sogn i Hardanger, Gd. Bjørgen i Sande Sogn i Jarlsbergs Fogderie o. fl., hvilke i Diplomer fra 1330 ꝛc. kaldes Bjørgvin, eller Bjargvin. Ved analogisk Slutning, siger han, fra disses Beskaffenhed, maa man ubetinget erklære sig for den Mening, ifølge hvilken Navnet bør udledes af Bjørg, Ophold, Bjæring, Næring, og den i vore Stedsnavne hyppig forekommende Endelse vin eller vinn at vinde, erhverve o. s. v."

digere Bebyggelse paa og omkring det Sted, som nu kaldes Dræggen. En Arm af Byevaagen har nemlig i ældre Tid gaaet ind fra Dræggen og snoet sig imod Nordost ved Foden af Sverresborg og har der formodentlig atter forenet sig med Søen ved det saakaldte Bontelabo(d), og har saaledes gjort den hele Strækning, hvor Byens første Anlæg skeede, til en Holm [1]). Man veed og, at en Broe, Sandbroen nemlig, der omtales allerede 1155 (cfr. Falsens Norges Historie II., 315) og i Magnus Lagabæters Bergens Bylov 1276, den Tid befordrede Communicationen imellem Tydskebryggen og Slottet eller Kongsgaarden. Denne min Mening om Oprindelsen til Navnet Holmen vil bestyrkes, naar man fra Sverresborg tager det mod Vest nedenunder liggende Terrain i Øiesyn.

I Landnamabok (begyndt omtr. 1230, og fortsat af flere Forfattere til omtr. 1330) kaldes Bergen alene "Husene"; det hedder nemlig pag. 4, "af Husunum i Noregi skal sigla jamnan i Vestur til Hvarfs á Grænlandi", d. e. "fra Husene i Norge skal man seile i Vest til Hvarfsnæsset (Qvarven) i Grønland." "Husene", som siden blev udvidet til Bergenhuus, var altsaa dengang synonymt med Bjørgvin.

Vigen, hvorved Byen blev anlagt, hed i de ældste Tider Fagervigen ogsaa Hatlevigen; — maaskee have Hasselskove og løvrige Lunde, som efter den sidste Benævnelse have bedækket Høiene, givet Egnen større Ynde, og derved Anledning til den første Benævnelse, som Stedets nærværende strænge Charakteer neppe synes at berettige det til.

Slottet eller Kongsgaarden [2]).

Strax efter Byens Anlæg 1070 lod Oluf Kyrre paa ovennævnte Holm opføre en Kongsgaard paa det Sted hvor nu Commandantens Bolig med tilhørende Bygninger staaer. Tid efter anden blev denne Kongsgaard sikret og befæstet ved Grave og Volde. I Aaret 1205 beleiredes den af Baglerne, der

[1]) Denne min Formening bestyrkes hos Snorre i Sverres Saga, 77 Cap., hvor Veisan o: Veiten eller Sumpen sonden for Sverresborg berøres.

[2]) Er for det meste et Sammendrag af hvad der findes herom i Bergens Beskrivelse af Capt. Foss og Forfatt. heraf.

flere Gange sloges tilbage af Birkebenerne [1]). Navnet Slottet, som indtil vore Dage har vedligeholdt sig, synes at vidne om at Kongsgaarden ei har været af liden Betydenhed, hvilket ogsaa kan sluttes deraf, at den pragtelskende Kong Hakon Hakonsen residerede der med sin talrige, pragtfulde Hofstat lige til sin Død 1263. Med en Herlighed, som i den Tid her i Landet var uden Lige, blev han her ude kronet i Christkirken af Cardinal Wilhelm; — Herberget, hvori siden Gjæstebudet var anrettet, var behængt med farvede Tepper og fine Tapetserier, og Sæderne belagte med Silkehynder, indvirkede med Guld. I den store Sal vare 13 Spiseborde, og for Mængden, som ei kunde rummes inde, var anrettet under Telte. I Aaret 1261 holdt Hakon her Bryllup for sin Søn Kong Magnus, der blev viet til den danske Prindsesse Ingeborg, og efterat Ceremonien var endt, stod Brylluppet i tre Dage med en Pragt og Overflødighed, som ei før havde været seet i Norge. Begge Kongerne, Jarler, Bisper, Lehnsmænd og Hofsinder vare i Steensalen [2]). Fru Margarethe, Prindsessen og hendes Følge i Træsalen. Man regnede, at der ialt vare 1100 Mennesker foruden Hofsinderne [3]).

Den førømtalte Christkirke, den første christne Kirke i Bergen, anlagt allerede 1075 af Olaf Kyrre paa det yderste af Communen, hvor Ahlefelds Batterie nu er, hævede i 456 Aar sit Spiir over de øvrige Bygninger. Den var opført af store tilhugne Veegsteen, og prydet med Pilarer, Arkader, Gesimser og andre architektoniske Forziringer. Et stort muret Taarn med høit Spiir forøgede dens Anseelse, og dens Erindring bør være os saa meget mere ærværdig, naar vi mindes, at den gjemte inden sine Mure Levningerne af følgende Norske Konger: Harald Gille, Sigurd Haraldson, Magnus Erlingson, Sverre Sigurdson, Hakon Sverreson, Hakon Hakonsen, Guttorm Sigurdson, Hakon Hakonson, og andre navnkundige Mænd. Den blev nedreven 1531 af den bekjendte Kirkebryder Eske Bilde; dens knuste Søiler og dens nedbrudte Altar førtes bort som Ballast; af de kongelige Begravelser blev ei et Spor tilbage, og Haralds, Hakons, Sverres Been splittedes og traadtes i Stovet af en uskjønsom Efterslægt.

---

[1]) Sikkerlig har det siden saakaldte Walchendorffske Casteltaarn allerede da længe været til.

[2]) Udentvivl den i det Følgende omtalte nuværende Magazinbygning.

[3]) See Falsens Historie 4 D. pag. 24 o. f., og pag. 90 o. f.

Strax nordenfor denne store laae den lille Christkirke, bygget af Olafs Sønneſøn, Kong Eiſten; den nævnes af Snorre 1155. Grundvolden til denne Kirke, der ogſaa faldt for Eſke Bildes Øxe, ſkal endnu have været ſynlig 1664 (cfr. Edvardſens haandſtrevne Bergens Beſkrivelſe.)

Længere mod Øſt ſtod Sortebrødre-Kloſter, nærved det Sted ſom nu kaldes Bontelabo, hvorom ſiden ſkal tales. Apoſtelkirken inde i ſelve Kongsgaarden, bygget af den ſidſtnævnte Konge 1110, brændte 1207 tilligemed Kongsgaarden; — men Kirken blev igjen prægtigen opført af hugne Stene af Kong Hakon Hakonſen, og indviet 1248 af Cardinal Wilhelm. Den ſkal have været en af de ſkjønneſte i Norge. Udenom den vare de 12 Apoſtle i ſtore Steenſtatuer anbragte, hvilke paa Høitidsdage behængtes med koſtbare Klæder, beſatte med Sølvklokker, der, bevægede af Vinden, gave Muſik. Kirkebygningen havde to Etager, hvoraf den øverſte var en ſtor Sal, hvor Kongerne holdt Herredage og andre Forſamlinger. Her holdtes ogſaa det ſaakaldte Jetmunds- (Edmunds-) Gilde, hvori kun Konger, Hertuger og høi Adel, ſaavel af Indfødte ſom af Fremmede, deeltoge. Denne Kirke blev ligeledes nedreven af Bilde 1526. I Aaret 1560 ſaaes endnu Levninger af dens Grundvold og nogle murede Brønde, der formodentlig havde hørt til den nærved liggende Provſtereſidents. Benævnelſerne Communen og Kannikebjerget om Steder herude erindre om at Geiſtligheden har havt Boliger her i Nærheden af dens Kirker.

Den høie Bakke i Øſt for Slottet, hvorpaa i den ſildigſte Tid et ſmukt Lyſtanlæg er indrettet, bærer endnu Navn af Sverresborg, hvilket minder om, at det var her Kong Sverre i Aaret 1115 byggede en faſt Borg. Stedet kunde ikke være bedre valgt; paa den øſtlige Side var Borgen formedelſt ſin Brathed ned mod Skudevigen faſt ubeſtigelig, og mod Veſt var den, ifølge min ovenfor yttrede Mening, omflydt af Søen. Aaret efterat Borgen, hvis Grundſtene og Navn nu alene ere tilbage, var bleven opført, beleiredes Kong Sverres Dronning Margaretha, ſom reſiderede her, af Sigurd Magnuſen. Da Sverre, ſom var i Trondhjem, fik Tidende herom, ilede han med 20 Smaaſkibe til Bergen. Sigurd lagde ud imod ham med 14 Langſkibe, og det kom til en haard Dyſt ved Florvaag [1]). Under Kampen kom et ſtort Skib fra Bergen

[1]) Florvaag er et i Norges Hiſtorie oftere forekommende Sted; det ligger paa Aſkeen i Nærheden

Sverre til Hjælp, og Kampen endtes med Sigurds Fald og hans hele Flaades Erobring. Saamange ſtolte Bygninger fra Middelalderen have hævet ſig paa diſſe Tomter, ſom alle ere jævnede med Jorden og forglemte af Efterſlægten; og ſelv til dem, ſom endnu næſten urørte ſtaae iblandt os, ſom de have ſtaaet i Aarhundreder, knytte ſig faa og ſvage Minder om deres fordums Beſtemmelſe og Værd. Endnu ſtaaer det herlige, maſſive ſaakaldte Walkendorffſke Taarn til hæderligt Minde om Lehnsherren Chriſtopher Walkendorff, ſom til Held for Bergen, 1558 knækkede de Contoirſtes Overmod, og gjorde Ende paa deres djærve Anmaſſelſer. Skydehullerne paa den Deel af Taarnet, ſom vende mod Bryggen, minde om de Kanoners mørke Mundinger, ſom ſatte ſaa alvorlig Skræk i de fem (de fiſ) tydſke Ämter, at de, ſkjønt fnyſende af Harme, maatte overgive ſig. "Jeg vilde", ſiger Walkendorff i en Rapport, "at diſſe Tydſkere enten ſkulde ſværge at være Hans Majeſtæts troe Underſaatter, eller drage ud af Byen; — i de 3 Uger, mens denne Handel ſtod paa, vidſte man ſig ingen Time fri enten Dag eller Nat, naar de vilde anfalde Slottet eller Byen, — men de frygtede dog at jeg ſkulde have ſkudt Ild paa dem, om de havde begyndt noget, hvilket jeg ogſaa med Guds Hjælp ſkulde have gjort".

Paa Tomterne herude vandrede jeg ſtundom med vor berømte Landsmand Prof. Dahl i afvigte Sommer (1839). Med levende Intereſſe og ſtor Kyndighed betragtede og underſøgte han de to mærkværdigſte Levninger af Kongsgaarden. Hans grundige Indſigt i den gamle gothiſke Bygningskonſt havde jeg længe kjendt og beundret, og anmodede ham derfor om Tegning og Beſkrivelſe af diſſe Fortidsminder, og det er hans Iver for alt det Gode, der tilhører hans Fødebye, vi ſkylde, foruden medfølgende Tegning, ogſaa nedenſtaaende Bemærkninger over

Det ſaakaldte Walkendorffs Caſteltaarn og den gamle Gildehal.

"Hvad der iſær, foruden Bergens pittoreſke og ſkjønne Beliggenhed, giver Bergens Havn ſit romantiſk-ſkjønne Udſeende er de faa grandioſe Levnin-

af Bergen. Sit Navn har Stedet deraf, at Veien fra Soen var brolagt; Gulv hedder nemlig paa gammelt Norſk Flor, paa Engelſk Floor.

ger af den gamle Kongeborg, der ligger paa Holmen, nu Bergenhuus Fæstning, nemlig: det saakaldte Walkendorffske Casteltaarn og den nu til Magazin benyttede mærkværdige Bygning, hvoraf den øverste Deel udgjorde den gamle Gildesal. Hovedpartiet af Slottet er det gamle Castel og er Kongsgaardens gamle Borgfæstning fra Middelalderen, hvor man i kritiske Øieblikke søgte Boe og Beskyttelse. Dens Construction, solide og for den Tid skjønne Bygningsmaade, der synes endnu at ville trodse Aartusinder, tyder hen paa et Arbeide fra det 11te eller Begyndelsen af det 12te Aarhundrede, og er temmelig uforandret, selv Kongehallen, med dens Kaminer og andre til Beboelse nødvendige Indretninger, er endnu temmelig den samme, kun hist og her sees Spor af de Forandringer, hvilke Walkendorff i det sextende Aarhundrede har foretaget for at indrette Taarnet til en anden Forsvarsmethode, og tydeligt kan man see enhver slig Forandring, idet ethvert af disse Arbeider er udført med en mindre Dygtighed og Omhu end i hiin solide Tid.

Efter den gamle Forsvarsmaade var det Princip, at i den nederste Deel af Castellerne vare faa og smaa Aabninger, for at sikre for Angreb; derfor ere de fleste af disse Aabninger fra en senere Periode enten nye eller gjorte større, og have ofte været Aarsag til at Murene paa enkelte Steder ere blevne temmelig svækkede ved det slettere Muurværk. Indgangene til de underste Hvælvinger eller Borgforliset (Fængslerne) ere tildeels forandrede og disse indrettede til nyere Brug for Fængsler, hvilke dog ikke synes synderlig luftigere og bedre end de gamle; thi ikke fra meget lang Tid tilbage sees Spor af hine Ulykkelige, som maaskee her have endt deres kummerfulde Liv i disse mørke og fugtige Grave eller Grøvter.

Castellet har desuden en Hovedvindeltrappe, der ligger inde i Taarnet [1]), og fører op til den øverste Platform, thi det har, som det tydeligt er at see, havt et fladt Tag med et muret Brystværn og Trappen har endt sig i dette i et lidet Taarn, hvoraf endnu en Deel er tilbage under det høie Tag. Taarnet har i den ene mellemste Etage havt en stor hvælvet Hal, sandsynlig Samlingssted for Krigerne, hvilken nu er inddeelt i to Lofter til Brug for Arsenalet, og inde i den 4 Alen tykke Hovedmuur er den omtalte hvælvede Gang, hvor Kri-

[1]) Paa de gamle Borge laae ved Siden af Taarnet et mindre Taarn, hvori Vindeltrappen var anbragt, men her er den anbragt indvendig, hvilket tyder hen paa en meget høi Alder.

gerne have kunnet gaae i alle Etager til alle Aabninger i Taarnet; i den anden mellemſte Etage er Sale hvor Kongen og hans Hoffolk have opholdt ſig, og ovenover og nedenunder ere ſkraae Aabninger eller Render ſaavel til Skydning med Bue ſom og til at vælte ſtore Vægter ned over de Beleirende. Salene have havt runde hvælvede Vinduer, hvoraf Indfatninger paa den udvendige Muur endnu uſkadte ere tilbage med de i Enderne anbragte Hoveder af alſlags Fradſer eller Chimærer. De runde Vinduer ere, ſom ſagt, ſenere forandrede til ſiirkantede. Hovedfaçaden af Taarnet, der vender ind imod Byen, tager ſig endnu godt ud, og har foruden det gamle Præg og de gamle Zirater endnu et ſmukt Epitaphium, ſom Walkendorff har ſat i det 16de Aarhundrede.

Medfølgende Tegning viſer, hvorledes dette Taarn og Kongsgaarden i Fortiden rimeligviis have ſeet ud."

"Den anden Levning af Kongsgaarden er den nuværende Magazin-Bygning, ſom jeg og anſeer for et Værk fra den ſidſte Halvdeel af det tolvte Aarhundrede; det er en af de ſmukkeſte Bygninger af normanniſk Bygningskonſt fra Middelalderen, hvilken erindrer om deslige Bygninger i England, Normandiet og enkelte Dele af Bygninger, der endnu ere tilbage fra hiin Normannernes Tid paa Sicilien [1]). Bygningen er, ſom ſagt, ogſaa et af Hovedpartierne af den gamle Kongsgaard og deelt i to Etager, og har oventil været forſynet med et Bryſtværn og ſandſynlig fladt Tag; ved Indgangen i det ene Hjørne af Bygningen er Vindeltrappen, ſom har ført op til Plateauen, endnu tilbage. Den nuværende Tagſtol hviler ikke paa det Fundament af Muren, hvor det gamle har hvilet, men er lagt paa Bryſtværnet; kun Strævbjelker, der ere ſatte for at ſtøtte Loftet, ere anbragte ved Enderne paa Hovedmuren. Bygningens to meget høie Etager ere omgivne af Baand eller Gurter, hvorpaa Vinduerne eller Aabningerne hvile; de i den underſte Etage ere tildeels tilmurede, da denne bruges ſom Pakhuus eller Kjælder; dens Beſtemmelſe i Fortiden har jeg af Mangel paa Leilighed til at anſtille nærmere Underſøgelſe, da diſſe Kjældere vare tillukkede, ei nøiere kunnet angive; ſandſynlig har det været en Kirke

[1]) Magiſter Abſalon Pederſen ſiger i ſin "Norges Beſkrivelſe" (1570) at den ſtore Sal, ſom ſtaaer den Dag i Dag paa Bergenhuus, har udentvivl Kong Øſtein (Magnus Barfods Søn), ſom regjerede fra 1103 til 1122, ladet opbygge. Udg. Anm.

eller Krypte, maaske og et Begravelsessted for de første kongelige Familier [1]); hist og her paa Muren ere endnu Spor af Consoler eller Krageſtene, som sandsynlig have tjent til Pjedeſtaller for Helgenbilleder eller Sligt.

Vinduesaabningerne paa den indre Side ere endnu godt vedligeholdte, de ere rundbuede, med en Skarphed og Bestemthed i alle Former, som, efter Bygningens øvrige skjødesløse Behandling i de senere Aarhundreder, endnu er at undres over. Den øvre Etage, der har syv smukt-dannede gothiske spidsformede Vinduer med Søiler og nu tilmurede Rosetter og Afdelinger i Midten, ere forandrede og tildeels tilmurede, kun hist og her ere nogle Luger og Døre anbragte til Bequemmelighed for Kornmagazinet. Den store, høie Festsal, der rigelig kan rumme 12 à 1500 Mennesker, er deelt i 2 Lofter for bemeldte Magazin, og for at faae en Port i den øverste Deel af Bygningen, har man slaaet Buen af det midterste Vindue ind, og derover anbragt en Aabning til at skaffe Kornet ind i den øverste Deel af Salen; de forskjellige Aabninger som hist og her ere anbragte i Muren til Luft og Lysning, ere fra en senere Tid. Hovedindgangen til denne Sal er en rund, noget trykt Bue med Pilastre, lig de byzantiniske Former.

Det var at ønske, at denne Bygning, som endnu godt kunde restaureres, da Bergen høilig trænger til en stor Sal, blev istandsat og givet en værdigere Bestemmelse [2])."

Saavidt Prof. Dahl. Denne Bygning var især hans Yndlingssted, og, naar den paa vore Spadseergange kom tilsyne, standsede han ofte og spurgte mig med Enthusiasme: "Men kan De da see Dem mæt paa dette herlige Værk?" Den verdensberømte Architekt, Geheimeraad Schinkel, deelte i denne Henseende Dahls Anskuelser. I et Brev til mig skriver Dahl, at han til sit Hjem i Dresden tog Veien over Berlin, hvor han besøgte sin Ven Schinkel og viste ham sine Tegninger af Stavanger Kirke og af den her omtalte Bygning;

[1]) Prof. Dahls Formodning om en Kirke i nederste Etage bekræftedes nogen Tid efter hans Afreise. Man skulde nemlig see sig om efter et Locale til Gudstjenesten for Slaverne paa Bergenhuus Fæstning, og undersøgte til den Ende den underste Deel af Bygningen, hvor man da fandt tydelige Spor af Kirke, Levninger af Alter, Vievandskar o. s. v.

[2]) Bygningen er 59 Al. lang, 26 Al. bred og 20½ Al. høi. Casteltaarnet er omtrent 90 Fod høit til Taget.

Kirken behagede ham meget, skriver Dahl, men ved at see Façaden af Bergens Magazinbygning, sagde han: "hvilke skjønne Forhold! — hvilken grandios Simpelhed!"

Og dette stolte Mindesmærke om Forfædrenes Tid og Id —; denne Kirke, der saa ofte gjenlød af hellige Messer og Sange; — denne Gildehal, hvori Konger og Jarler, Cardinaler og Biskper, Dronninger og høibyrdige Fruer engang glimrede — denne herlige Hal lod man saaledes forfalde, at fast Ingen igjennem Aarhundreder egentlig har vidst noget om dens Tilværelse, førend vor aandrige og livfulde Dahl igjen oplivede dens Minde [1]).

Ikke langt herfra sees den gamle mærkværdige **St. Mariæ** eller den **tydske Kirke**, der allerede omtales af Snorre **1188**, og følgelig er den ældste af alle Byens Kirker. Den afbrændte **1198**, da Baglerne satte Ild paa Byen, og **1246** —; med Undtagelse af nogle Tilbygninger, er den altsaa i sin nærværende Skikkelse **593** Aar gammel. Det var i denne Kirke den kjække **Walkendorff** havde Mod til, kun ledsaget af tvende Drenge, at træde ind blandt de forsamlede, opbragte Tydskere. Iforveien havde han gjort Alt i Beredskab paa Slottet til at skyde Tydskebryggen i Brand, om de gjorde mindste Mine til Voldsomhed. En rask Mand, **Holger Bagge**, havde han imidlertid overdraget Commandoen paa Slottet, hvorfra St. Mariæ Kirke ligger kun et lidet Kanonskud borte. Paa den nordre Side af dette Taarns Muur sees en indmuret Kugle; det er en engelsk, og staaer som Mindetegn om den for Bergen hæderlige Affaire d. **13de** August **1665**, da en hollandsk Koffardieflaade paa **60** Skibe søgte Tilflugt i Bergens Havn for Angreb af en ei ubetydelig engelsk Esqvadre, den en levende Ild fra vore Batterier ikke mindre end fra de hollandske Skibe, med stort Tab for de Engelske, efter tre Timers Fægtning saa kjækt

---

[1]) Det gik ogsaa andensteds, som hos os. Prof. Rask skrev i Aaret 1819 fra Sverig til Prof. Nyerup: "Her i Kalmar staaer endnu den gamle Unionssal, hvor Dronning Margrete stiftede den gamle navnkundige Forening imellem alle tre nordiske Riger; men den bruges nu til — Kornmagasin. Dronningens gamle Trone har ogsaa som en gammel forfalden Træstol staaet der i en Krog til nu for nogle Aar siden, da man har gjort rent Bord og solgt den for ni Skilling Banco til at brændes."

tilbageviste [1]). Naar vi komme længere ind i Byen, ville vi finde flere saadanne juſt ikke venlige, men for Bergen hæderlige Erindringer. Vort Blik forlader nu Slottets Enemærker, og ſtøder paa

Ladegaarden,

om hvis ſildigere Beſiddere jeg i Urdas 1ſte Bind pag. 163 har givet Oplysning. Navnet ſiger os, hvad den har været, nemlig, efter Molbechs Forklaring af Ordet, en Avelsgaard, ſom anlagdes nærved og hørte til Slotte, Kloſtre o. ſ. v. — en Definition, ſom her ſaa aldeles paſſer.

Støle n

ligger i Nærheden af Ladegaarden; ogſaa her tilkjendegiver Navnet — paa gammelt Norſk Stødull o: et Sted under aaben Himmel, hvor Creaturene malkes om Sommeren — Stedets Beſkaffenhed og Beſtemmelſe i Fortiden, ligeſom Selen, længere fra Byen mod Sydveſt, betyder en Sæter, hvor man holder Creaturene til Fjelds om Sommeren. Navnene Møllendal — hvor den førſte Mølle blev anlagt 1530 —; Houkeland — vel egentlig Hougeland; Laxevaag; Sandvig; Hop — Mundingen af en Elv, eller en liden Vig af Søen, hvori en Bæk falder; — Fanntoft — en Tomt, hvor Sneen fyger ſammen; — Fjøsanger — af Fjøs o: Fæhuus og Anger, en Landtunge — o. ſl. Steders Navne i Omegnen tilkjendegive diſſe Steders Beſkaffenhed nu eller fordum.

Bleiken eller Blegen.

Enten man tager Ordet i ſin tydſke eller norſke Betydning, hvilken er den ſamme, ſaa tilkjendegiver det, at her oppe i Fløifjeldet har været et Blegeſted for Lærreder, Garn o. dl., et almindeligt Blegerie, ſom Stadens ældre Indvaanere have benyttet ſig af.

Buntellabo.

Dette Sted nævnte jeg foran ved at omtale Sortebrødre-Kloſter paa Communen. I flere Aar har jeg af og til tænkt over Ethymologien

[1]) See den udførlige Beretning derom i Foſs's og Sagens Beſkrivelſe over Bergen pag. 63—67.

til Ordet, har ogsaa talt med Adskillige derom, uden at faae den ringeste Oplysning. Først fornylig blev det mig klart, at rimeligviis Hanseaterne maatte ved Stranden i Nærheden af Contoiret have Pakhuse for deres Varer; og hvilket Sted laae bequemmere dertil, end Strandbredden paa hiin Side Slotspynten? Nu hedder et Bundt eller en Pakke paa Tydsk Buntel, og en Bod Bude, — Bundel-Bude er bogstavelig oversat Pak-Bod, og der have vi da Oprindelsen til Navnet "Buntelbude", hvilket Navn Stedet herefter burde bære istedetfor det gjængse og meningsløse Buntellabo.

Skudevigen

ligger i Nærheden af Buntelbude. Af Benævnelsen sees, at de hanseatiske Skuder eller Varepramme der have havt deres Vinterstade, ligesom Skuderne nuomstunder ved Lunggaards-Fjæren opimod Kalfaret. Nu forlade vi Bergenhuus og komme ud i

Dræggen

eller, som det maaskee har hedt Drekken ɔ: Dyndet eller Sumpen, hvilket Navn da bestyrker min forhen yttrede Mening om dette Steds Beskaffenhed i gamle Dage. Her laae i Fortiden, efter Branden 1463, da hele Contoiret blev lagt i Aske, tre Handelsstuer norden for den nu værende nordligste "Guldskoen". Af et Pergamentbrev, dateret 1478, sees at den første eller nordligste hed Skjeldan [1]). Maaskee er Ordet gammelt Norsk og vil sige det samme som Skildan ɔ: Adskillelsen, Grændseskjællet imellem Tydskebryggen og Byens Territorium. Det er formodentlig denne Gaard ɔ: Stue, som Edvardsen eller hans Afskriver ved en Skrivfeil har gjort til Skækken. Den næste Gaard hed Drekken og den tredie Bremer-Gaarden. Det er muligt at Drægsalmindingen har sit Navn af nysnævnte Gaard "Drekken", ligesom Vetterlevsalmindingen fik sit af den omtrent 1641 sløifede Handelsstue Vetterleven, og at Stuen igjen har havt sit Navn af dens Beliggenhed "im Drecke". Noget bestemt lader sig her ikke sige.

---

[1]) See Urdas 1ste Bind, pag. 161.

En Broe — Sandbroen (Sandbru, som oftere omtales af Snorre) — gjorde her i gamle Dage Overgangen fra Dræggen til Slottet. Det var fra denne Broe Magnus Lagabæter 1274, i sin Byelov, bestemte at Nattevagten i to Afdelinger skulde udgaae, den Ene langs Bryggen til St. Olafs Kirke ved Vaagsbunden, og den Anden opad Dræggen gjennem Øvregaden (Langgastræte hit ôfra) — et Navn, som har vedligeholdt sig over 600 Aar — til nysnævnte Kirke, hvorfra den omskiftede Vandringen med første Afdeling, for igjen at mødes med denne ved Sandbroen, og saaledes fortsatte Runderingen den hele Nat.

Vi fortsætte nu Vandringen opad Drægs-Almindingen, kaste Øiet indad den endnu mærkværdige, fra sin første Indretning over 700 Aar gamle Tydskebrygge, hvis historisk-mærkelige Handelsstuer med de tildeels norske Navne, Finnegaarden f. Ex., saaledes kaldet efter de norske Riddere paa Findøe, Bratten efter den bekjendte Halvard Bratte, Leppen efter Jarlen Lodin Lepp, Solegaarden, efter de Sollers gamle Slægt, Einarsgaarden, efter den norske Ridder Einar Flugge, Guldskoen, efter Halvar Guldskyr, vel fortjente nærmere at betragtes [1]).

Førend vi forlade Drægsalmindingen, see vi ind i Krogen — saaledes endnu kaldet — hvor Skjøgen Cassi Braag, "som havde tjent Munke, Kanniker, Præster, Hofmænd og Andre", boede for 300 Aar siden. Bag Husene paa Øvregaden var, i Walkendorffs Tid, en Mængde Drikkehuse og Bordeller; af de Sidste navngives 7 offentlige, og der skal have været lige saa mange Skjøger ved Bryggen, som Garpehunde. Disse Bordeller lod Walkendorff nedrive, og anviste Vedkommende Byggepladse Syd for Sverresborg paa Skraaningen af Bakken, saaledes at de nu stedse kunde haves i Sigte og under Ave fra Slottet. Fra nuaf synes dette Sted at have faaet Navnet Hækkelfjeld [2]).

---

[1]) Falsen mener, i sin Norges Historie, IV. pag. 162, at disse Stuer maaskee ere opkaldte efter disse Mænd, fordi de især havde bidraget til at skaffe Tydskerne de attraaede Handelsfriheder.

[2]) For et halvt Aarhundrede siden var den Talemaade, "at gaae til Hækkelfjeld" i Bergen synonym med "at gaae til Blokbjerg".

Vi ville nu fortſætte vor Vandring udad den hiſtoriſk-mærkværdige

Øvregade.

Her og i nærmeſte Omegn ſtode fordum mange i Sagaerne omtalte Kirker, ſaaſom: St. Lafrants-Kyrkia, maaſkee imellem Slottet og St. Mariakyrkia, St. Peters-Kyrkia imellem nysnævnte og St. Nicolas-Kyrkia; Stein-Kyrkia; St. Marteins-Kyrkia; St. Halvards-Kyrkia paa lille Øvregade imellem Korskirkens- og Vetterlevs-Alminding, o. fl., ſaaſom St. Michels-Kyrkia, den de "fyf Amten" havde anmaſſet ſig, førend de fik ovennævnte Halvardskirke. Høiere oppe i Smedeſmuget vil man i den ſaakaldte Steenkjelder endnu finde Noget af Fundamentet til den forlængſt nedbrudte St. Nicolai-Kyrkia. St. Nicolaus var Handelens og Søefartens Skytspatron, man havde altſaa ikke upaſſende viet ham her et Tempel, der allerede omtales af Snorre 1161. I Urdas 1ſte Bind, pag. 161, har jeg anmærket, at i et Pergamentsbrev fra Magnus Smeks Regjerings 27de Aar, altſaa omtr. 1346, nævnes Sira Thorgilds Ivarſon ſom Præſt ved denne Kirke, hvilken altſaa endnu den Tid ſtod ved Magt. Alle diſſe Kirker ere for Aarhundreder ſiden jævnede med Jorden, undtagen St. Mariæ Kirke, der alene ſtaaer tilbage og vel i flere Henſeender fortjente en egen Beſkrivelſe [1]).

Paa denne Gade og i dens nærmere og fjernere Omegn tumlede ſig fordum Birkebener og Bagler og Heklunger i mangen alvorlig Dyſt; her drog oftere den herlige Kong Sverre modigen frem med ſit frygtede ſeirende Banner; her ſtod i Aaret 1198 ligeſom medeet den hele Strækning i lys Lue, da Baglerne tre Steder paa eengang — ved Kroskyrkian, Fiſkabrygian og St. Marikyrkia — ſtak Ild paa Byen, hvorved det hele Strøg fra Korskirken til Sandbroen, med 6 Kirker, lagdes i Aſke.

Ved fra Tydſkekirken at vandre ind ad Øvregaden, ſee vi paa dens hele veſtlige Side høie Mure, nu blot Havemure eller Grændſeſkjæl for Handelsſtuerne, men i mange af dem torde endnu findes Levninger af de Forſkandsninger, ſom Tydſkerne, der forjoge de norſke Beboere herfra, omtrent 1340,

---

[1]) Dens Zirater, Malerier p. dl. var det vel ei ſaa vanſkeligt at beſkrive; derimod maatte man, for at antyde alle de Forandringer, Muurværket igjennem Seeler har gjennemgaaet, beſidde en Indſigt i den gamle Bygningskonſt, ſom jeg aldeles mangler.

opkastede sig til Værn. Paa den venstre eller østlige Side minder os snart Navnet "Smedesmuget" om de mange Smedeværksteder, som Hanseaterne eller de Contoirske her satte i Virksomhed. Ogsaa have Bødkere, igjennem Aarhundreder, her vedligeholdt deres Værksteder, ligesom deres plattydske Navn Ryfere o: Rippere. Fra Smedesmuget til den saakaldte Kjøbmandsstue paa Tydskebryggen (Samlingssted for Bryggens Kjøbmænd) var den fordums saakaldte Nicolai-Alminding.

Paa vor Vandring mod Syd komme vi nu til St. Martini Kirkegaard; skjøndt intet Spor er tilbage af Kirken, som de Contoirske ogsaa skulle have tilranet sig, minder dog endnu Navnet om den Kirke, her stod, og som omtales i Byloven 1274. Den afbrændte i den store Ildebrand 1702, og blev siden ei opbygget [1]).

Vi staae nu, efter nogle faa Skridt, ude paa Auta-Almindingen, som den i Magnus Lagabæters Bylov kaldes, og om hvis Betydning jeg har gjort en Conjectur i dette Tidsskrifts 1ste Bind, men som ikke er saa sikker, som den sammesteds om Vetterleves-Alminding, hvilket Navn nu denne offentlige Plads bærer efter en i Aaret 1641 sløifet Handelsstue af dette Navn [2]). Fra denne Alminding — der maaskee, for at gjøre endnu en Conjectur, har hedt Auda- (den øde) Alminding, fordi den var lidet beboet [3]), — see vi op imod det forhen omtalte Bleiken — Blegen —, i hvis Nærhed, ifølge et gammelt Document, Narrenborg laae. Formodentlig har man den Tid anseet den for en Nar, som byggede Huus og dyrkede Jord saa høit til Fjelds. Siden har man her lært at erkjende Sandheden af det spanske Ordsprog: El estiercol non es Santo, mas do cae hace milagro d. e.: Møg er ingen Helgen, men hvor den

---

[1]) Paa denne Kirkes Tomt og af dens Mure blev Korskirkens Fattigskole "Christi Krybbe" kaldet opført, og indviet d. 9 Mai 1740. Sognepræsten til Korskirken Jens Mariager og Borgemester Mathiesen vare dens Ophavsmænd.

[2]) Den tydske Kirkes Skole, som ligger paa denne Alminding, skylder for det meste den fordums Kirkeværge Henr. Normann sin Tilblivelse i Aaret 1779: Han var født 1724 i det Mecklenburgske og døde som deputeret Borger i Bergen. Han gjorde sig fortjent af den tydske Menighed, saavelsom af det Offentlige. Fra 1776—78 lod han planere og brolægge denne Alminding, opbygge Slagterboderne og plante Lindetræerne paa Almindingens begge Sider, deels paa Byens, deels paa egen Bekostning.

[3]) At den sildig er bleven beboet, synes at fremgaae deraf, at den først 1776 blev ordentlig brolagt.

falder, gjør den Mirakler. Foswinckel, den herlige Tydsker, har baade paa nysnævnte Blegen, som han opdyrkede, og paa Nygaard, som siden skal omtales, viist Bergen Rigtigheden af hiin Kraftsententts. I Nærheden af Blegen ligger Skandsehougen, et Navn, som antyder en Skandse paa dette Sted i Fortiden.

Fra Brygge-Sporen — Bryggens Hale, ikke, som det nu ved Forvanskning hedder, Brygges-Porten — gaae vi indad mod Korskirken (det hellige Korses Kirke) [1]), gjennem det gamle Skræderstræde, hvor der i Aaret 1559 var otte Skræderboder, og forbi Hollændergaden opimod Domkirken, fordum St. Olafs Kirke ved Vaagsbunden [2]), saaledes kaldet til Forskjel fra St. Olafs Kirke paa Bakken (ved den nu saakaldte Kortegaard, Corps de Garde). Tillægget "ved Vaagsbunden" siger os at Søen eller Byevaagen strakte sig her op i gamle Dage; høiere oppe i Tiden gik den endnu længer ind, ja henimod Stadsporten, hvilket vi i det Følgende ville see. Fra Domkirken gaae vi mod Vest gjennem Brogaden, hvis Navn endnu efter henved 300 Aars Forløb opbevarer Mindet om den Træebroe (Bru ved allra Heiligra-Kirkiu), som 1558 her gik over Vaagens sumpige Strandbred hvor den Tid et Par Mennesker skal have druknet [3]). Det første Huus i denne Gade til Venstre er mærkværdigt; det var der vor store Holberg som Barn opvoxte, og hvor hans Moder boede som Enke. [4])

Ved at gaae længer ned gjennem Gaden komme vi forbi Skostrædet, hvis Navn minder om de tydske Skomagere, som fordum her, i deres

---

[1]) Den har ikke Navnet af sin nuhavende Bygningsform, som den først fik ved nye Tilbygninger 1615 og 1632; Kirken existerede allerede 1181.

[2]) Den blev bygget i Midten af det 13de Aarhundrede under Kong Hakon Hakonson, var indtil Reformationens Tid Kirke for det tætved liggende Graabrødre Kloster (siden Bispegaard), og afbrændte tilligemed det 1476; samme Skjebne havde den 1640 og 1702. Denne og de øvrige Kirkers Historie findes udførlig i Bergens Beskrivelse af Foss og Sagen.

[3]) Nu er denne Gade omtrent 320 Skridt fra Søen eller Vaagen, og denne lange Strækning bebygget fra Torvet til Skostrædet og fra Torvet til Raadstuen paa begge Sider af Raadstuealmindingen.

[4]) I Bladet "Bergens Merkur" nævnedes for en Tid siden urigtig et andet Huus i Nærheden; uagtet dette her nævnte allerede 1826 i den sidste Bergens Beskrivelse pag. 85, ifølge et Huseskjøde sees at have tilhørt Frue Holberg.

lukkede Qvarteer, havde 36 Boder eller Værksteder. Det var her at disse overmodige Karle, i Aaret 1507, ihjelsloge Kong Christian den 2dens Hofnar, og, da Kongen vilde ind til dem, for alvorlig at tale dem tilrette, vovede — ubegribeligt nok — ustraffede at slaae Gadens Port igjen, som det i et gammelt Document hedder, "lige for hans Næse."

Vi komme nu ud paa Raadstuealmindingen, hvor vi til Venstre have et muret Huus — nu Raadhuset annecteret — for os, Levninger af den ansees lige Allehelgens-Kirke, bygget 1265, og vedligeholdt til Reformationens Tid, da den stod øde og forfaldt. Walkendorff lod en Deel af dens Mure anvende til at opføre, eller rettere lægge en Steenbroe o: Gade imellem Allehelgens- og Dom-Kirken, hvor man, som forhen er anmærket, før den Tid gik paa en Træbroe over et Morads. Kjælderen ved nysnævnte Huus blev ved 1622 brugt til Fængsel for "arrige Skalke."

Raadstuen, lidt længer mod Nord, blev først bygget af Walkendorff til et Vaanhuus, men af ham 1562 overladt til, hvad det nu i 277 Aar har været, Byens Raads- og Arrest-Huus. Tæt herved er den gamle Stiftamtmandsgaard — ved et Tilfælde nu ogsaa den nye [1]) — hvor i Aaret 1765 Stiftamtmand Cicignon blev mishandlet af Bønderne i den bekjendte Strilekrig — eller Bondeoprøret i Anledning af den nysforhen paabudne Extraskat — i det de reve Klæderne og Ordensbaandet af ham, og slæbte ham blodig og forslaaet ud af hans Bolig og ind i den furiose Skare paa Raadstue-Almindingen. 3 Kanoner bleve omsider plantede udenfor dette Huus ved de to mærkværdige, ældgamle Træer, som endnu staae paa Post udenfor Døren; — Lieutenant Tanke greb allerede Lunten, men han skaanedes for at brænde løs, — thi de tusinde Striler tilligemed Pøbelen ude paa Almindingen flygtede over Hals og Hoved ned ad Triangelen til.

Vi gaae nu op ad Markeveien, hvis Navn antyder Beskaffenheden i gamle Dage. Fra Markeveien — en ældgammel Benævnelse for de øvre Gader fra Raadstuen ligeud til Nykirke-Almindingen, og som minder om, at denne hele

[1]) Gaarden eies og beboes nemlig af den nuværende Stiftamtmand, Hagerup; den er noget poetisk beskrevet i "Walseth og Leith" af Prof. Henr. Steffens, som under sit Ophold i Bergen 1794 logerede her, da Huset i nogen Tid var Herbergeersted.

Strækning var ubeboet Mark, da Stranden nede ved Vaagen — deraf Strandgaden — blev bebygget i Begyndelsen af det 15de Aarhundrede, gaae vi nu — gjennem Smuge og Smitter, charakteristiske Navne paa Smaagader og Stræder i Bergen — til Starhuset [1]), hvor Skomagerne i Aarhundreder have havt deres Garverier ved det lille Lunggaardsvand. Ved en Ord-Association og et dygtigt Spring er jeg nu oppe imod Kalvedalen [2]) i Nærheden af Starrefossen. Man skulde ikke troe, at Starhuus og Starrefos var af en og samme Oprindelse, og dog forholder det sig saa. Paa en Spadseretour for nogle Aar siden standsede jeg strax ovenfor Kalfaret og indlod mig i Samtale med en aldrende, ved Blegestedet paa Veien til Starrefossen boende, Mand, som jeg spurgte om, hvad der laae bag Fjeldet lige for os. Jeg erfarede da, at der laae et lidet Vand, Skomagerdiget kaldet — samt at der, for omtrent 50 Aar siden, havde været Barkemøller ved Elven eller Fossen, som har sit Udspring fra dette Vand. Nogle Mølleſtene fra den Tid ligge endnu udenfor hans Huus. Tillige sagde han mig, at et Huus, som stod paa den Tomt, hvor nu Consul Grans Huus er, tæt ved Fossen, hedd Schinderhuset, et Navn, som bestyrkede Rigtigheden af Mandens Udsagn, hvorom jeg siden, ved andre Undersøgelser, er bleven fuldkommen overbeviist.

Fra mit Stade her seer jeg ned til Korsbroen, paa hvilken i den catholske Tid stod et Kors, hvorved fra de Forbigaaendes Læber mangt et "ora pro nobis!" lød, og hvilken korte Bøn blev forkortet til det enkelte Ord "nobis", der skal have givet Stedet Navn af "Nobben."

Om Fløen — saaledes kaldet, fordi Lungegaardsvandet her flød over i forrige Tider, — Svartediget — fordum Alrekstads-Vatnet — hvori man, efter en nyere fransk Geograph, skal see (hvad vel at mærke endnu intet Øie blandt os har seet) Stjernerne speile sig ved høi lys Dag [3]), om Alrikstad

[1]) Etymologien til Ordet "Starhuus" udleder Cancellieraad Meyer af et tydsk Ord "Scharshaus", der skulde betyde "Garverhuus"; men dette Ords Tilværelse i Tydsken torde betvivles. Derimod betyder Starf paa Gammelnorsk Arbeide; Starfhuus var da ligefrem Arbeidshuus.

[2]) Kálfr hedder paa gammelt Norsk ikke blot en Kalv, men og enhver mindre Ting i Sammenligning med en større, hvortil den hører; denne Dal kaldtes udentvivl saaledes med Hensyn til den større Vaakedal, som gaaer fra Fløen ovad til Svartediget og som har sit Navn af Alrekstadvåger, hvilket Lunggaardsvandet kaldtes, forend det fik sit Navn af Herresædet Lungegaarden, fordum Klostret "Munno-setr" (Nonnesædet.).

[3]) I Nærhed heraf mod Syd er Bjøndalen, hvor maaskee Bjørne engang have havt Hie. For

— dette mærkværdige Sted, der engang var Harald Haarfagers, Hakon Adelsteins og Fleres Kongesæde [1]) —; Houkeland — med sine Levninger af en Thinghøi; Møllendal [2]), Kronstad (der i et Document af 1694 kaldes Hundstad), Taaningsnæsset, Solheimsvigen m. m. en anden Gang.

Forend vi forlade disse Tomter, ville vi dog i Tankerne gjøre et lille Streifetog til nogle faa mærkelige Steder i nærmeste Omegn. Borgerskaret, (et Skar o: en høi Kløft i Fjeldet Østen for Svartediget eller Isdalen) saaledes kaldet fordi det fører over til Gaarden Borge, er historisk mærkværdigt, da det var herover Hakon Jarl drog i Aaret 1206 til Osterfjorden, efter kort tilforn, udentvivl ad samme Vei, at være kommen Slotter i Bergen til Undsætning med 600 Mand, da dette er den korteste Vei fra Arnefjorden. Baglerne toge formodentlig ogsaa over dette Skar for at bemægtige sig Jarlens Skibe i nysnævnte Fjord.

Et Stykke Syden for Houkeland træffe vi, hvor Veien deler sig i to, til Landaas og Fridalen neml., en indgjærdet Vinkel, hvor flere tusinde Træer og Buske for en Snees Aar siden bleve plantede af Stiftamtmand Christie og nogle af hans Venner; Stedet var før en Steenhob og er nu en frodig Lystlund. Gaardene: Landaas, Natland, Mandsværk, Slettebakken, det smukke Hop med sit Marmorbrud og fordums Kirke o. fl. St. ere omtalte i den sidste "Ber-

---

70 Aar siden blev i Marts Maaned af et Huus som stod her, Taget med tvende Omfar af Væggene af en Hvirvelvind kastet halvsjette Alen fra sit Sted — 3 Mennesker bleve dræbte og Nogle lemlæstede; Huusmoderen, som stod i sit Spisekammer, da Stormen udbrød, fandtes uskadt mellem Taget og et Spisebord, hvorpaa det var tornet. See Bergens Adresse-Avis No. 13 for 1770.

[1]) Bergenseren Arent Berntsen (født 1610, død som Raadmand i Kjøbenhavn 1680) siger pag. 427 i 2den Part af sin Bog "Danmarks og Norges Herlighed", at der til Gaarden var tvende Skove: "en liden Egeskov til Skibstømmer, dog noget langt fra Haande liggende; en anden af Gran og Fyr til Saugtømmer, Bjelker og Sparrer, er velstaaende og ikke forhugget, er ei heller saa langt fra Haanden liggende, at jo deraf kan haffvis nødtørftig Brug uden stor Besværing." Disse Skove er længst forsvundne.

[2]) Det sees tydeligt paa Terrainet imellem Møllendal og Kronstad, at Svartediget høit oppe i Tiden har gjort et Udbrud og udskaaret i en bred Masse det hele Strog ved den nuværende Møllendals-Bro. Sydvest for Gaarden Møllendal er en stor Kjæmpehøi, som for over 60 Aar siden er bleven undersøgt noget lidt, og hvori fandtes Levninger af et Sværd m. m. See topogr. Saml. af Selsk. f. Norges Vel, 2den D. 2det B. pag. 126. Høien fortjente maaskee en grundigere Undersøgelse.

gens Beſkrivelſe", pag. 694 o. ſ. Ved et af de uanſeligſte, ſaft ei bemærkede Steder, nemlig Kolſtien — uden Tvivl Qvol-Stien o: Sump-Stien — en liden Gaard, hvorfra man gaaer over Fjeldet til Sæddalen, ville vi ſtandſe et Øieblik. Dette Sted har for mig ſtor Intereſſe; jeg gjorde nemlig for mere end 30 Aar ſiden ſom Barn en Kjøre-Tour derhen med min Moder, ſom lovede at viſe mig en Mand og et Huus under Jorden. Der boede — mærkeligt nok, en Troglodyt i vore Dage — en fattig Bonde fra Vos, ſom havde gjort ſig en Hytte i Jorden, hvori han med Familie, en Koe og nogle Faar opholdt ſig. Folk fra Byen gjorde Valfarter derhen og betragtede ham ſom et Vidunder. — "Vosſen under Jorden", ſaa kaldtes han, har, ved at opdyrke denne lille Gaard, ſtiftet ſig, ikke et Navn, thi det er forglemt, men et lille vakkert Minde over Jorden.

Mod Nord ſeer jeg op til Calvaria (Hovedpandeſted), Kalfaret; her, hvor i hiin chatolſke Tid ſaa mangtet ave, sancte Christe! lød, hørtes i vore Dage Sange, Bacchus til Ære; thi Stedet har neml., foruden Hovedbygningerne, ogſaa et Vertshuus. Om Seier-Bjerget paa Kalfarets Grund i Nærheden af Hovedbygningen mod Veſt nede ved Lunggaardsvandet, har jeg været ſaa heldig at komme over et ſjeldent, henved 80 Aar gammelt Document, trykt i Bergen d. 4 Jan. 1761, under Titel: "Conventions-Plan, ſom er vedtaget af Participantſkabet i Seyer-Bjergets Bergværk, hvis førſte Anbruchs-Grube er kaldet Kronprinds Chriſtian [1]).

Fra Kalfaret kunde jeg, da man derfra har en herlig Udſigt, faſt over den hele Bye, gjøre hiſtoriſke og topographiſke Reflexioner over Byen og dens offentlige Bygninger, ſom man herfra ſeer; om den hiſtoriſk-mærkværdige St. Hanſes Vold; over Nygaard, Nordnæs (dette mærkelige Sted), Sydnæs, Laxevaag — et ei betydningsløſt Navn — ogſaa hiſtoriſt kjendt; — her blev nemlig 1261 den danſke Prindſeſſe Ingeborg, ſom ſkulde vies i Bergen til Kong Magnus, redet imøde af Faderen Kong Hakon Hakonſſen, af Brudgommen o. Fl. Ogſaa Kong Sverre gjorde dette Sted mærkeligt ved et eventyrligt Foretagende

[1]) Directionen beſtod af Følgende: Jørgen Blytt, Forvalter og Regnſkabsfører, Johan Lampe, Henr. Hespe, Henr. Rafnsberg, Brandbirector Andreas Schram og Joh. Becken. Navnet "Seierbjerg" bør formeentlig derives af det tydſke Bergværksord "ſeigeren", d. e.: i Smeltehytten at adſkille Ertſerne. — Om Værkets Drift vides intet.

mod Baglerne, som kan læses i Sverres Saga 148 Cap. Men jeg vil træde disse Steder nærmere for nøiere at betragte dem.

Da jeg nu engang er paa Kalfarveien, vil jeg følge den ned til Byen. Jeg er nu i Sangrebakken — imellem Kalfaret og Bommen. Sagnet, nu omstunder aldeles forsvundet, sagde endnu i min Barndom, at man stundom her hørte Brummen og Larmen fra Hougbuerne, formodentlig af Harme over de christne Kors paa Kalfaret og ved Nobben. Sangra hedder paa gammelt Norsk: brumme, knurre.

Stederne Lasens Anlæg og Tanks Minde paa denne Vei ville bringe to for Bergen kjære Navne ned til Efterslægten [1]). Tank var den Første der begyndte (1789 og 90) at beplante et Stykke af denne Vei med Træer og at sætte Bænke under samme for de Spadserende. I Aaret 1800 lod Kalfarets daværende Eier, Kjøbmand Lyder Wenzel Nicolayſen den hele Veistrækning fra Stadsporten til Fløen beplante med Lindetræer.

Stadsporten, hvortil Grundstenen blev lagt d. 16de Aug. 1628 af ærlige og velbyrdige Mand Oluf Parsbjerg ꝛc., som Indskriften viser, samt dens fordums Vindelbroe, Palisader, Batterier m. m., ere omstændeligt beskrevne i den sidste Bergens Beskrivelse pag. 396.

Fra Stadsporten, hvorigjennem Strilerne hver Løverdag i Aarhundreder fredelig have bragt deres Melk og Smør o. s. v., men som de et Par Gange i Strilekrigene høist ufredelige have passeret, seer jeg ned til Løvningerne af det gamle Nonnesæter-Kloster, der omtales i Historien 1134. Nu bærer det Navnet Lungegaarden af Lehnsherren Vincenz Lunge, som her boede og siden blev myrdet i Trondhjem 1536. Han var først Doctor i Philosophien

---

[1]) Nicolai Chr. Lasſen, født paa Trogstad i Smaalenenes Amt, kom til Bergen 1779 som Foged, blev Generaltoldforvalter eller Toldinspecteur, som det siden kaldtes, havde Justitsraads Titel, var Ridder af Dannebroge og døde i Bergen 1818. Han var en dygtig Embeds- og Videnskabs-Mand. Det ovenfor omtalte Lystanlæg — som før var en hæslig Urd o: Steendynge — kostede ham flere tusinde Daler.

Hans Tank, født i Bergen 1743, var i sine yngre Aar Skibscapitain, men siden Kjøbmand i sin Fødeby, hvor han døde 1804. Hans Landsted her, som de sildigere Eiere skjønsomt have ladet beholde hans Navn, opryddede han ved at bortminere uhyre Steenblokke, som hang frygtelig ud over Veien. Et endnu skjønnere Minde efterlod han sig i Bergen ved at testamentere sin hele Formue, 43,700 Rd., til en vordende Realskole i Bergen.

(Dr. artium), tillige i den pavelige og Keiser-Retten ved et fremmed Universitet, samt Kannik i Roeskilde. Af Kongen og den roeskildske Biskop Lago Urne blev han 1521 ansat som Lærer i Lovkyndigheden og samme Aar valgt til Universitetets Rector. Han roses af Hvitfeld som "en prægtig Mand, veltalende, forstandig og brugelig"; men denne "Brugelighed" foraarsagede ogsaa, at han snart igjen forlod Universitetet, i det han strax efter Frederik den 1stes Thronbestigelse bestikkedes til Lehnsmand paa Bergenhuus og norsk Rigsraad, hvorved han senere blev indviklet i mangehaande politiske Forhold, som i Begyndelsen af ovennævnte Aar skilte ham ved Livet [1]). — Det forjener at anmærkes, at da Lunge omtr. 1530 kom i Besiddelse af Stedet, forefandtes kun nogle Ruiner af Klosteret. — Nysnævnte Arild Hvitfeld, den bekjendte Historieskriver og Rigscantsler regner Bergen blandt sine mange udmærkede Sønner, han var nemlig født der 1549, da hans Fader var Befalingsmand paa Bergenhuus.

Ved Stadsporten ligger Enkehuset; Navnet siger dets Bestemmelse. Det blev stiftet af Dr. medicinæ Hans Olsen omtrent 1630 [2]). Imellem Stadsporten og Lungegaardsvandet er Korskirkens nye Assistence-Kirkegaard, der blev indviet d. 2den November 1837. Ligeover for denne var for omtrent 50 Aar siden et stort Karduanberederi, hvoraf Bergen dengang havde 3, der alle florerede. Længere nede mod Lunggaarden er den saakaldte Kongskilde, og derved et af Byens ældgamle Vaskesteder. Paa dette Sted blev 1665 et Par Mennesker ihjelskudte, da de Engelske en lang Tid af Affairen — omtalt strax foran pag. 266 — havde stillet deres Kanoner saa høit, at mange af Kuglerne faldt i det lille Lunggaardsvand og nogle paa Lunggaarden. Fordum bar ogsaa Stadsporten en af disse Kugler til Mindetegn. For et Aars Tid siden fandtes, mærkeligt nok, hernede ved Lunggaards-Stranden en Deel Levninger af Hvalfiske-Skeletter, hvoraf enkelte Stykker opbevares i Bergens Museum.

Lidt norden for Stadsporten komme vi til St. Jacobs Kirkegaard. Navnet har den ikke af nogen Kirke; thi Kirken, som her engang stod, blev opført 1654, var en Træbygning, og hed St. Michaelis Kirke [3]); men Kirkegaarden

[1]) See Werlauffs Program til Reformationens Jubelfest, 1836.

[2]) Over ham haves en Oratio parentalis (trykt i Amsterdam 1675) af Dr. Povel Brandt, der døde som Stadsphysicus i Bergen 1687.

[3]) Kirken stod endnu i mine Barneaar, men til Nedfalds og blev omsider nedreven.

blev længe før indrettet i to Afdelinger og indviet under Navn af St. Jacobi majoris et minoris, da Pesten i Aaret 1600 grasserede i Bergen, og Rummet blev trangt paa de øvrige Kirkegaarde. Da denne Kirkegaard, som ellers kaldes Markekirkegaarden, i Aaret 1838 skulde udvides, saae jeg med Forundring den store Mængde mindre og større Nullestene, som bleve opgravne ved Foden af Fjeldet, — jeg gik ind blandt Arbeiderne og saae med endnu større Forundring en heel Deel Conchylier eller Muslingskaller fundne dybt i Jorden, ganske forvitrede og omgivne og fyldte med Mudderjord, som tydeligt synes at vise, at Vaagen eller Søen, maaskee for et Aartusind har strakt sig lige herop; hvilket hele Terrainets horizontale Strøg fra Domkirken og hertil gjør aldeles sandsynligt. Vort Museum opbevarer flere af disse Muslingskaller, ligesom jeg ogsaa selv er i Besiddelse af endeel.

Sander Kaaes Stiftelse, oprettet 1760, St. Jørgens Hospital for de Spedalske, opført 1545, Dankert Krohns Stiftelse, oprettet 1789, alle i denne Gade, omhandles udførligt i den førnævnte Beskrivelse over Bergen. Den sydlige Havemuur ved D. Krohns Stiftelse minder med sine Trækhuller endnu om Doct. og Stadsphysicus Erichsens her for omtrent 80 Aar siden anlagte og mislykkede Salpeterværk, der stilte Participanterne ved betydelige Summer.

Strax norden for Domkirkens Fattigskole, funderet 1770, ligger Friskolen for Fattigbørn af alle Byens Kirkesogn, stiftet 1775. Denne Bygnings Mure ere af en høi Alder — de ere nemlig henved 600 Aar gamle Levninger af St. Catharinas Hospital, bygget af Kong Hakon Hakonssen. Jeg kan erindre det under Navn af det tydske Fattighuus, hvilket det var fra 1563, da de Contoirske ogsaa skulle have tilegnet sig det ved Næveretten. For 563 Aar siden strakte Byevaagen sig lige herop; det hedder nemlig i Kong Hakon Hakonssons Brev, (skrevet i Bergen 1276, og som kan ansees som Fundats for det daværende Hospital,) at St. Catharinas Kirke laae ved Vaagsbotn. Min Hypothes om at Vaagen i gamle Dage har gaaet endnu længere mod Syd, bestyrkes ogsaa derved, at man for to Aar siden ved at grave en Kjelder paa det østlige Hjørne af St. Jørgens Gade [1]) skraas over Domkirkens Fattigskole, stødte paa Grundvolden af et Baadensk.

---

[1]) Saaledes benævnet af Commissionen, der i Aaret 1822 blev nedsat i Bergen for at bestemme

Strækningen, i Bredden fra Friskolen til den nylig opbyggede, anseelige Kathedralskole og i Længden fra Foden af Fløifjeldet, eller den af sine fordums mange Hæggetræer saakaldte Hæggen, til Tugt- og Manufactur-Huset, er den gamle Domkirkealminding, som ifølge Brandanordningerne ei maa bebygges.

Denne Kant af Bergen er i flere Henseender mærkværdig. Bagved Friskolen laae den fordums, forlængst nedbrudte Provstieresidents, paa hvis Tomt Seminarium Fredericianum, saaledes kaldet efter Kong Frederik den 5te, i hvis Regjerings-Tid Biskoppen i Bergen Erich Pontoppidan gav Anledning til denne Undervisningsanstalt, blev bygget og aabnedes 1752. Her dannedes, under den lærde Rector Arenz især, mange dygtige Mænd for Fædrenelandet. I de sildigere Aar declinerede Stiftelsen, og i Aaret 1808 havde den ingen Seminarister mere. 1812 blev den overladt den 1806 stiftede Realskole og svarede da og siden, ligesom i sine første Aar, til sin gamle Indskrift:

Stet domus et spargat semen pietatis et artis!

Navne paa Gader, offentlige Pladse ɔc. Det hele Strøg fra Brogaden indad til Lungegaarden og Hospitalet kaldes med det ample Navn Marken, hvorfor Commissionen gav Veisrykket fra Brogaden til denne Tvergade det gamle Navn Allehelgensgade, fra denne til Lungegaarden Navnet Markegaden, og Tvergaden her, parallel med Nygaden, kaldte den St. Jørgens Gade, til Minde om St. Jørgens-Ridderes Kirke som i den catholske Tid stod her i Nærheden; thi at opbevare Minder om Bergens Fortid, selv blot i Gadenavne, ansaae Commissionen ikke alene passende, men fortjenstligt. Da der ofte, stundom endog paa en mindre human Maade, endog i offentligt Blad, er ført Klage over, at man ikke efter saa lang Tids Forløb har seet Resultatet af det den ovennævnte Commission paalagte Hverv, saa tillade man mig, som den eneste Gjenlevende af Commissionens Medlemmer, her et Par Ord om Samme. Ved kongl. Commissorium af 27de Septbr. 1822 beordredes Præsident Klagenberg, Borgerrepræsentant Fr. Meyer og Undertegnede til "at rette vor Leilighed efter at sammentræde, for som Commissairer at undersøge om og hvorvidt der gives Navne paa Gader og de offentlige Pladse i Bergen, samt for at bringe i Forslag faste Benævnelser paa alle Gader, Smuge, Søegaarde og offentlige Pladse, der maatte befindes at have enten ingen eller og ubestemte Navne", i hvilken Henseende det fremdeles paalagdes os, efter endte Undersøgelser, at indgive Beretning og Forslag til Stiftamtmanden, som havde at meddele sin Betænkning derover, og siden indsende det Hele til den norske Regjerings Justits- og Politi-Departement. I Mai 1826 blev Udskrift af Commissionens Forhandlingsprotocol indsendt til Stiftamtmanden; deels Præsident Klagenbergs og mine mange Embedsforretninger, deels Repræs. Meyers jævnlige og langvarige Sygelighed gjorde vore Omvandringer og Undersøgelser mindre hyppige; imidlertid er det dog nu henimod 14 Aar siden Forslaget af os blev indleveret. Det blev formedelst endeel Anmærkninger fra Stiftet, sendt tilbage fra Depar-

Skiven.

Det hele i de senere Tider bebyggede Strøg omkring Seminariet — nu Realskolen — har gjennem Aarhundreder baaret Navnet "Skiven", af den Skiveskydning, her i gamle Dage fandt Sted. Det var uden Tvivl herhen Kong Christian den 4de 1599 tog Veien fra Slottet over Øvregaden med sine Adelsmænd og skjød efter Skiven [1]). Derpaa gik han ind i Badstuen [2]) til Lübes Rattheide, hvor han spillede Schak og drog derefter tilbage igjen til Slottet.

Fra Skiven gaaer en Vei opad Fjeldet, kaldet Endregaardsveien, af en Gaard høit tilfjelds, først opdyrket for omtrent 60 Aar siden af en Endre Nilsen; hans Exempel fulgte for faa Aar siden Bagermester Hans Kleinov Martens, der har opdyrket en Strækning af Fjeldet Sønden for Endregaarden. Egnen heromkring er og historisk mærkværdig fra de ældre Tider; det var f. Ex. her at Kong Magnus Erlingsen 1183 paa sin Flugt fra Slottet over Øvre-

---

tementet til nærmere Revision og med Tillæg: "om fornødent gjøres, at tilkalde de tvende da levende Commissairer." Det er mig bekjendt at Reyræsent. Meyer aldrig blev tilkaldt, ligesom heller ikke jeg er bleven anmodet om at deeltage i Revisionen. Paa mine afdøde Medcommissairers og egne Vegne tør jeg forsikre, at vi gjorde, hvad der var os mueligt til Commissoriets bedste Udførelse, og vi stode i den Formening, tilfredsstillende at have udført dette Hverv, der i Grunden ei kunde være saa særdeles vanskeligt for Mænd, der kjendte Bergen saa nøie, som vi, og som dog ei vare saa ganske ubevandrede i Byens ældre Historie. 222 Gader, Pladse, Smuge og Gaarde have vi saaledes givet Navne, og, som det paalagdes os, saa meget som mueligt, søgt at bibeholde de nuværende bekjendte, og ved at foreslaae nye Navne til dem, der enten ingen havde, eller hvis Navne vare meningsløse og forvandskede, søgt at oplive Bergens gamle Historie og at redde et og andet betydningsfuldt Minde fra Forglemmelse, — hvilke samtlige Navne ved Tal bleve antydede paa den til Stiftamtmanden indsendte Grundtegning af Byen. Saaledes er Sagen forlængst udenfor Commissionens Ansvar.

[1]) See Hofnagels Diarium i Suhms Samlinger ɔc. Christian d. 4de var 4 Gange i Bergen, 1599, 1604, 1622 og 1641.

[2]) Her ved Skiven laae, som bekjendt, en Badstue, der omtales under Navn af Badstuen ved St. Karine (St. Catharinæ) Kirke. I et Huseskjøde, som en af mine nærmeste Naboer forærede mig til vort Museum, omtales Tomten som grændsende til Badstuen under Graabjerget. Flere Smaaklider stromme endnu sammen paa dette Sted. Bergen havde i Fortiden adskillige saadanne Indretninger, saasom Bergsbadstuen eller Berghasstuen ved Marteins Kirke, en Badeanstalt ved Sandbroen o. fl. Efter Magn. Lagabøters Byelov skulde Badstuer ligge uden for Byen, men denne Anordning synes ikke at have været fulgt i den senere Tid; dog laae de Nævnte i Byens Udkanter.

Bekjendtskab med den smukke hollandske Pige Dyveke og hendes Moder Sigbrit. Edvardsen, der levede henved 200 Aar nærmere hiin Tid, siger: "Christiern blev her (i Bergen) betagen af Kjærlighed til en Hollænder-Pige ved Navn Diviche, som hand og lod opbyde paa Raadstuen til Gjestebud, og dantzede med hende, ved hvilchen Dantz hand dantzede sig fra de 3 Riger, Norrig, Sverrig og Dannemarch." En ældre og her mere almindelig Fortælling er, at Sigbrit solgte Æbler ude ved Muren og at Christian der første Gang saae og forelskede sig i Dyveke. Vel var Muren, som efter Antegnelserne først 1561 blev opført af Lehnsherren Erik Rosenkrands, den Tid ikke til, men det er ikke usandsynligt, at der længe i Forveien har staaet en gammel muret Bygning, som Rosenkrands siden har forbedret og udvidet, saameget mere, som Bygningens Indre røber en høiere Alder.

Vi nærme os nu Communications-Linien imellem den lille og store Strandgade og have der to mærkværdige Huse for os, det Ene til Høire, det Andet til Venstre, hvilke Begge for mange Aar siden vilde have været stukne i Kobber og udgivne, dersom de havde ligget Videnskabelighedens Sollys noget nærmere. I det førstnævnte Huus paa det Sydvestlige Hjørne af den store Strandgade, blev en af Verdens største Botanikere Professor Vahl født [1]), og i det Andet paa det nordvestlige Hjørne af den lille Strandgade boede og døde den bekjendte vittige og smagfulde Skribent Raadmand Fasting [2]).

Strandgaden.

Strandgaden, som strækker sig fra Torvet til Nordnæs omtrent 2000 Skridt, og som vi nu ville gjennemvandre, hedd i gamle Dage Haakarlastrand. Bønderne, der solgte deres Varer til de Handlende, som her opsloge deres første Handelshuse eller Boder, og snart bleve formuende og deraf stolte, kaldte dem Haakarle d. e. Storkarle, og deraf havde Navnet "Haakarlastrand" sin Oprindelse.

---

[1]) Martin Vahl, hvis Fader Henr. Rasmussen var Kjøbmand og boede her, blev født d. 10de Octbr. 1749, og døde i Kjøbenhavn d. 24 Decbr. 1804.

[2]) Claus Fasting, hvis Fader var Sognepræst til Mykirken, blev født d. 29de Octbr. 1746 og døde i sin Fødeby d. 24 December 1791.

Det var først, som forhen er anmærket, fra Begyndelsen af det 13de Aarhundrede (omtr. 1435) at denne Strækning ved Vaagen (uagtet den længe før havde Kirker og Kloſtre) Lid efter anden blev bebygget. Huſene vare, ſom man kan vide, ſmaa og uanſeelige, hvilket og ſees af et meget gammelt tydſk Kobberſtik over Byen, paa hvilket flere af de for længſt ſløifede Kirker endnu findes; man ſeer og deraf, hvad forhen er yttret, at Markeveiens hele Strøg var ubeboet. Den øvre eller veſtlige Side af Strandgaden blev ſidſt bebygget, og vendte da alle Kaalhaver med deres Porte ud til diſſe øde Markeveie.

Igjennem Aarhundreder har denne Gade ved de hyppige Ildsvaader [1]); ved tiltagende Velſtand og Cultur; ved de mange Fremmede, ſom her nedſatte ſig og bragte med ſig Kjendſkab til bequemmere og ſmukkere Vaaninger, efterhaanden forandret ſig til hvad vi nu møde paa vor Vandring.

Det første anſeelige Huus paa Gadens øvre Side er Svaneapotheket, der maaſkee ligger paa ſamme Tomt, hvor Kong Chriſtian d. 4de (ſom den Gang var 22 Aar gammel) hos Apotheker Freund 1599 lod beværte alle de Adelsmænd [2]) ſom havde deeltaget i hans Søetour langs hele Norges Kyſt: "hvor vi", ſiger den unge, lærde og vittige Adelsmand Sivert Grubbe, i ſin latinſke Dagbog, "bleve koſtelig beværtede, og hvor Byens ſmukkeſte Piger vare tilſtede, dem dandſede vi ogſaa flinkt med, glade over at være komne til et Sted, ſom nogenlunde ſtemmede med vor Natur. Da vi havde drukket og dandſet, ſloge

---

[1]) 1172 brændte Bergen første Gang, men da var paa Strandſiden blot Møſter og Boder; atter 1183 og 1198 da, ſom før anmærket, Øvregaden brændte. 1207 ſtak Baglerne Ild paa Slottet, 1249 lagdes hele Bryggen i Aſke; 1393 og 1429 ſatte roſtockſke og wismarſke Fribyttere Ild paa Byen, 1476 afbrændte atter Bryggen, 1487 hele Strandgaden til Kloſtrædet, 1561 fra Raadhuſet til Muuralmindingen, 1582 næſten hele Strandſiden m. m. 1589 fra Muren til Nykirken, 1606 endeel Soeboder paa Nordnæs, 1623 næſten hele Byen og 4 Kirker, 1640 fra Muren til Bryggeſporen, 1660 fra Muren til Nyalmindingen, 1675 det Meſte af Øvregaden, 1686 fra Muren til Nykirken, 1702 (Storebranden) fra Hoſpitalet til Slottet og af Strandgaden til henimod Nykirken; 1751 endeel Huſe imellem Raadhuſet og Torvet, 1756 fra Torvet til Nordnæs, 1771 fra Muren til Nyalmind., 1780 Strængehaven, 1795 fra Nyalmind. til Nykirken, 1800 Nykirken og omtr. 24 Huſe i Nærheden, 1822 endeel Huſe og Bodterværkſteder Øſten for Lydſtekirken; 1830 fra Muren til Nyalmindingen.

[2]) Hvoraf der var mange og udmærkede Mænd; ſee den ſidſte Bergens Beſkrivelſe p. 715. Eſkadren beſtod af 7 ſtore Skibe.

vi alle Apothekerens Vinduer ud, og lode, til et Erindringstegn, Capitainen Chriſt. Fredriksens [1]) Vaaben tilligemed vore egne ſætte i dem."

Vi nærme os nu et i Byens Hiſtorie claſſiſk Sted, nemlig Smørs-Almindingen, (ſaaledes kaldet efter Adelsmanden John Smør, ſom boede her i Nærheden); men i ældre Dage kjendt i Sagaerne under Navn af "Jonsbryggia", fordi den førte op til Jonsvellir (Jons o: St. Hans-Voldene, nu Engen), denne af Snorre ofte omtalte mærkværdige Kampplads. St. Hans's Vold fik ſit Navn efter den i Nærheden liggende St. Hans Kirke, hvorved laae et Kloſter for Barfod-Munke. Omtrent der, hvor Conſul Hentr. Janſon boer, ſtod nysnævnte Kloſter, og Kirken noget længer mod Nordveſt oppe paa Bakken; den maa være bygget ſtrax efter Byens Anlæg, da St. Hanſes Vold i Hiſtorien omtales allerede 1154. Det ſkal have været en af Byens ſkjønneſte Kirker, prydet med Søiler af den korinthiſke Orden, hvoraf endnu en Capitæl ſtaaer ſom Afviſer, ved Hjørnet af Smørsalmind. og Markeveien. Kirken havde længe ſtaaet ubenyttet, da den 1561 afbrændte. 1573 blev Taarnet indrettet til et Vagttaarn med Seierværk og Klokker, "fordi", hedder det i den ſidſte Bergens Beſkrivelſe, "at de, der boede langt ude paa Stranden, kunde hverken høre Domkirkens eller Raadhuſets Klokker, og derved ofte forſømte Gudstjeneſten og andre vigtige Anliggender. Indtil den ſtore Brand 1702 blev fra dette Taarn hver Morgen og Aften ringet af og paa Vagt — og hver Formiddag gaves Muſik af Stadsmuſikanterne. Mange Levninger af hiin Kirke ſkjule ſig endnu i Jorden og i gamle Kjeldermure."

Førend vi gaae videre, ville vi høre Sagaens Ord om en Bedrift af Kong Sverre i Slutningen af det 12te Aarhundrede juſt paa dette Sted. Denne ſtore Taler og Tænker, mageløſe Regent og Statsmand udmærkede ſig ikke mindre ved perſonlig Tapperhed. "Baglerne, ſom havde en overmaade ſtor Hær", fortæller Sagaen, "havde Jons-Volden inde, da Sverre angreb dem med ſine Birkebener. Skræk foer igjennem dem, da de hørte Birkebenernes Luur-

[1]) Under dette Navn ruſte Kongen, ſom var Chef paa Skibet Victor. Den herlige, ſtore Chriſtian, der ſtundom ſlog Gjækten løs, var igien ſom man ved til Tid og Stæd lige ſaa ſtrængalvorlig, ſom ſindig og klog — et Par Dage efter dette lyſtige Gjæſtebud ſatte Kongen ſelv Retten paa Raadhuſet, da Rigsraaderne, ſom vendedes til Byen, ei vare ankomne; d. 11, 12, 13 og 14de ſ. M. var han atter tilſtede i Retten og dømte ſelv i en meget vanſkelig Sag.

gang, saae Banneret kneise og Hæren fare i flyvende Fart mod sig; Spydene fløi, Sværdene blinkede i Luften — — da faldt Mange, og Baglerne toge Flugten over Jons Kirkegaard. Nu vendte de sig igjen til Forsvar, men denne Modstand blev dem ikke til mindre Mandskade. Birkebenerne jog dem ned til Skibene [1]) og fældede en stor Mængde. Nogle af Baglerne løbe lukt i Vandet; men de Fleste naaede de Skibe, som vare nærmest Landet. Narse, en Søn af Halvard fra Saastad, styrede et stort Skib, og paa dette Skib løb saa stor en Mangfoldighed af Folk, saa Skibet tog Grunden og sattes fast. Der faldt Narse og mange Mand med ham, og Skibet ryddedes tilsidst. Kong Sverre reed ved Hærens Side, da de Flygtende forfulgtes, og hans Spyd var blodigt heelt op paa Skaftet, saa at Blodet randt ham ned over Hænderne. Da han nu foer Jonskirken forbi, vendte en Bagling, som havde to Spyd, sig imod ham, og kjød begge paa een Gang mod Kongen. Kongen lod Skjoldet sige ned for Hesten, og det ene Spyd ramte Skjoldet, det andet fløi under Hestens Bug; men da Bagleren saae at Spydskuddet ikke ramte Kongen, kastede han Sværdet efter det Spyd, som fløi under Hesten, bukkede sig ned og fik Spydet taget op af Volden, men Kongen stak ham i Axelen med sit Haandspyd. Han kastede Spydet af sig, som klar sig ud der, hvor det var gaaet ind. Nu red Kongen saa haardt imod ham, at han faldt ned, hvorpaa Kongen standsede sin Hest og agtede at træde ham under Fødder, men han slog Spydskaftet op der han laa, saa det naaede Kongen; men Hesten blev skye og foer afsted. Manden sprang op og stævnede mod Kirkegaarden; Kongen ilede efter ham og fældede ham med sit Spyd" [2]).

Muren — de Rosenkrandsers Mur som endnu stundom høres — er før omtalt. Her stod 1565 et fornemt, stadseligt Bryllup, nemlig Adelsmanden Erik Hansøns og den adelige Jomfr. Brynilde Benkestoks [3]). Kunde saa

---

[1]) Skibene laae paa Sydsiden af Nordnæs udenfor Munkeliv-Kloster.

[2]) Jac. Aalls Oversætt. af Snorre Sturleson, 3die Bind, pag. 112.

[3]) "Den 25de Aug. 1765 udgik Jomfr. Brynilde Benkestoks af Laurits Jensens Gaard ud paa Strand til Erik Rosenkrandses Gaard, ther som Brylloppet stod. Først skiftede Lagmands Hustru Sukkerconfect blandt Almuen, ꝛc. Da de kom til Erik Rosenkrandses Gaard, ginge de tilbord og finge Mad; der var otte Retter og udredde Frue Anna Trands Skattefruen hende paa Spansk, at hun havde en Guldkjede kring Panden og et Halsbaand fuld af Ædelstene og en Perlekrands, og en rød Damask Kjortel. Den 26de stod Brylloy; da var Bruden udi en brun Floiels Kjortel og herlig

høiformemme Folk tage tiltakke med saadant Locale, hvorledes maae da Borgernes Huse den Tid have seet ud?

I det store murede Huus paa den nordøstlige Side af Muuralmindingen og Strandgaden boede Kong Fredrik den 4de under sit Ophold i Bergen 1704, hos Commercedirecteur Jørgen Thor-Møhlen, en af Byens anseeligste Kjøbmænd, der siden skal omtales. — I dette Huus aabnede den 25de Febr. 1794 det nylig før stiftede dramatiske Selskab sit Theater, der i Aaret 1800 forflyttedes til dets nye og store Comediehuus paa Engen. Her spillede i mange Aar blot Dilettanter, og flere af mine ældre Læsere erindre sikkerlig endnu Adskilliges Mesterspil.

Vi nærme os nu den nordligste Grændse af Domkirkesognet, nemlig Honne-Bie- eller (som det i de sidste 60 Aar efter en rig engang der boende Bøsker har hedt) Heitmanns-Smuget. Længere mod Nord komme vi til Altona- vel rettere (som det og i et Par gamle Documenter hedder) Altenau-Gaarden, af en lille Bæk eller Aae, som fordum faldt ud her. I Herberget Altonas fordums store Sal gav de frivillige Harmonisters Academie (saaledes benævnt ved kongl. Bevilling af 26de Juli 1775), stiftet af Rector Boalth, Raadm. Fasting og Flere, de første konstmæssige Concerter; her opførtes de første ordentlige Skuespil og her aabnedes den første Tegneskole, — kort, her var for et halvt Aarhundrede siden et lidet Smagens Tempel. Skraasover denne Søegaard er Kortpiil-Smuget — hvor en Raadm. Cort Piil boede 1586. Tæt ved er Skrivergaarden, hvor Ilden opkom, som 1771 den 2den April lagde det hele Qvarteer fra Muren til Nyalmindingen i Aske. Nu komme vi til Nyalmindingen, Munkebryggen (saaledes kaldet i gamle Dage, fordi den førte op til Munkelivs-Kloster nogle faa Skridt oven for den nuværende Fattigskole Betlehem), et i Sagaerne ofte forekommende Sted. Bryggen laae formodentlig der, hvor Viinkjelderen nu er, thi den lille Strækning derfra til Søen blev udfyldt og brolagt i de sidste Aarhundreder. Herfra var det at Kong Magnus (Blinde) 1135 lagde en Jærnkjæde, der flød paa Træstammer over til

---

udstafferet med en Krone og om Albuegerne med Guldkjeder hengende ned mod Jorden. Vankede der Viin og Øl nok ꝛc.", som er at læse i Suhms Saml., 2det Binds 2det Hefte, pag. 99, i Uddraget af Mag. Absalons Bergens Capitelsbog.

Holmen eller Communen [1]); her foregik Adskilligt, som Sagaerne opbevare; her blev f. Ex. Kuflungernes berygtede Høvding Jon Kuflung skudt 1188.

Lidt længere mod Nord, ligeover for Slottet, ligger Pete-Anne-Bryggen (nu Petannebryggen), saaledes kaldet — siger Sagnet — efter en rig Enke, som der boede. Uagtet det rigtig nok lader lidt smaaligt, at fornye hundredaars-gammel Fadderſnak, kunne vi dog til Oplysning af dette Navns Oprindelse, efter Holberg erindre, at i hans Børneaar kaldtes de stive, nonnemæssige Borger-Madamer og Jomfruer med det hollandske Ord Peeter d: Gudmødre, Faddere; formodentlig enten fordi de som oftest kun vare at see Søndag Middag stive og opptyntede, som Faddere, eller fordi de i deres Fadderstads strængt overholdt at kalde hinanden Fru (Vrouw) Peete. De kaldtes da saaledes af de Damer, der havde et friere Sving og Væsen, og som derfor af dem til Gjengjæld fik Øgenavnet "Tophøner", fordi de bare høie Sætter og Fontanger, da Peeternes Hovedpynt kun var snævre Kappensøller eller Hætter. En saadan Peete, ved Navn Anna, skal, som sagt, have givet Stedet sit Navn.

Tæt herved stod i Begyndelsen af det 16de Aarhundrede St. Clemens's Kirke, paa hvis Tomt den nuværende Nykirke blev bygget 1622. (See den sidste Beskrivelse over Bergen.) Her laae ogsaa Biskopegaarden, hvorfra Kong Christian den 4de, den 11 Juli 1599, lod sig sætte over til Slottet.

Toldboden var i gamle Dage paa Slottet; i Kong Christian d. 4des Tid blev den efter hans Anordning flyttet derhen, hvor den nu er. Om de forbums og de nuværende Toldbodbygninger see den sidstnævnte Bergens Beskrivelse pag. 41 ꝛc. Den øverste Deel af Toldbodalmindingen blev først i de sidste Decennier gjort saa tilgjængelig, som den nu er.

Vi komme nu til Nordnæs-Strandgaden (som den før omtalte Commission kaldte den), og her have vi paa den østlige Side Ravnekrog og Slibjerget, som omtales i gamle Documenter. Formodentlig har Ravnekrog sit Navn af at Ravne her samlede sig om udkastede Aadsler. Slibjerget har sit Navn af Slye, en Slags Tarre paa Klipper ved Søen. I et Herberge herude søgte Tordenskjold ofte hen som Yngling under sit Ophold i Bergen.

---

[1]) Saaledes kaldet — hvilket før burde have været anmærket — deraf at Geistligheden i de ældste Tider derude havde fælleds Boliger og især fælleds Bordhold.

Ved Enden af denne Gade blev en Assistence-Kirkegaard for Nykirkens Sogn indviet 1650 under Navn af St. Pauls Kirkegaard. Om Kirken her 1718 see Bergens Beskrivelse pag. 48.

Nordnæs.

Nordnæs kaldte Sagaerne det hele Strøg fra Klosterhougen ell. Nyealmindingen til Nordnæs-Pynten, og det er saa omringet af historiske Mærkværdigheder, at jeg fast ikke veed, hvor jeg skal begynde; jeg vil derfor henvise til Snorre Sturleson, hvor man i mere end et halv Snees Capitler vil finde det berørt. Den første ordentlige Befæstning herude er fra 1644; om Oprindelsen til Navnet Katten (paa Tydsk "die Katze", et Slags Fæstningsværk) har jeg talt i Urdas 1ste Bind p. 158. Frederiksbergs Fort, som vi nu ville bestige, ligger malerisk paa en Klippe med Smaatræer og Buske og har en vid og skjøn Udsigt næsten over den hele Bye og nærmeste Omegn og over Byefjorden. Herfra see vi ud til Fenhring (Askøen), hvor Stærkodder (Storværks Søn) blev opdragen; til Hegranæs, Florovágr (hvor Kong Sverre i et blodigt Slag 1194 tilintetgjorde Eyskjæggernes Partie), Laxevágr ɔc., lutter classiske Steder; ud over den hele Byefjord [1]), som fast hvert Seculum, siden Byens Anlæg, har betegnet med en eller anden historisk Mærkelighed [2]); herfra see vi henover til den minderige Slotspynt, til det stolte Bergit eller Borgen (Sverresborg), der trodsede saa mangt et Angreb; til Rothougen med sin fantastiske Nilsklimske Hule; til den lille Sandvigsholm, hvor Kong Harald Gille i Aaret 1135 lod den Stavangerske Biskop Reinhald hænge [3]); til Gravdal, som Sagaerne omtale og hvor Kronprætendenten Sigurd Sigurdsen blev halshugget 1163, og til Hvarfsnæset (Qvarven ɔ: Vendestedet), forbi hvilket saa mange fjendtlige Snekker i gamle Dage passerede til Byens Skræk; og hvor nysnævnte Sigurds Plejefader Marcus blev hængt. Fra vort høie Stade her paa

---

[1]) Det Strøg af Byefjorden fra Nordnæspynten til Qvarven kaldes Skinhaasen (af Skin — Blæst og Haaski — Fare) og svarer til sit Navn; Kastevind fra Damsgaardsbugten har her berøvet mange Mennesker Livet.

[2]) See den sidste Bergens Beskrivelse pag. 52 ɔc.

[3]) Efter Christian den 4des Befaling blev denne Holm befæstet med en lille Stjerneskandse 1641.

Frederiksberg see vi mod Nord tæt neden for os dette Nordnæs, hvor i Fortiden stod Kirker og Klostre, nemlig St. Michaels Kirke, St. Margarethes Kirke, og Munkeliv Kloster; i denne Deel af Byen var og St. Jacobs Kirke, og de før omtalte St. Clemens's Kirke og St. Olafs paa Bakken. Her ude var i lang Tid Retterſted; her blev f. Ex. i Aaret 1302 den bekjendte Magnat Audun Hugleikſon Heſtakorn hængt; her lod Kong Chriſtian d. 4de i Juli 1599 Jon Jempten henrette og var ſelv tilſtede. Her havde man ogſaa heel travelt med at brænde Hexer i Begyndelſen af det 16de Aarhundrede [1]).

Herude ſtode i Fortiden Vindmøller, en f. Ex. ſom Kong Chriſtian d. 4de 1599 beſaae, ogſaa i Sydnæs og paa Communen vare i gamle Dage ſaadanne Møller. Noget krigerſkt Mærkværdigt har Frederiksbergs Fort (ſaaledes kaldet efter Kong Frederik d. 3die og anlagt 1650) ikke nu ved ſig. I Aaret 1667 beſkrives det ſom en ſtærk Skandſe, med Steen- og Jord-Volde, beſatte med Paliſſader, og monteret med mange Stykker. Derimod havde det for henimod et halv Snees Aar noget videnſkabeligt Mærkeligt, nemlig et aſtronomiſk Obſervatorium, hvor Overlærer Bohr, (ſom flyttede det fra Sverresborg herhid) mangen ſtjerneklar Nat ſtod og frøs for, blandt Andet, noiere at beſtemme Bergens geographiſke Længde og Brede, det han og gjorde; ſee den ſidſte Bergens Beſkrivelſe pag. 5. Han døde, Ingen traadte i hans Sted og Obſervatoriet blev — nedrevet [2]).

---

[1]) Hvor langt Oplysningen — ſkjøndt ei uden megen Modſtand og Kamp — dog har bragt Mangden blandt os forud for vore Tipoldefædre, viſer følgende Tirade i Bergenſeren Hofnagels Bergens Kronike: "1615 den 23 Martii forgik Skipper Jacob Rubbertſen med Skib og Folk og en Mængde Paſſagerer, da han vilde til Holland. En Troldqvinde Mary Geith havde kjødt en anden Kone (ſom Fanden ſiden dreiede Halſen om paa i Fængſelet) til at gjøre denne Ulykke. Derfor blev og Mary Geith, og en Anden ved Navn Guble, brændte paa Nordnæs. To Aar før bleve to Hexer brændte, neml. den ſorte Ravn og Chriſti Jordemoder; diſſe havde omkommet Borgemeſter Søren Sørenſens Jernmølle, foruden meget andet Ondt af ſamme Slags, ſom de havde bedrevet."

[2]) Gottfred Bohr, denne af Bergen høifortjente Mand, var født d. 10de Octbr. 1778 i Helſingør, hvor hans Fader var Officiant ved Øreſunds Told. Han blev dimitteret af Rector Treſchow fra Helſing. Skole 1789, og kom til Bergen 1797. Her ſtiftede han, tilligemed Hoſpitalspræſt Welhaven og Privatlærer Porath, den første Søndagsſkole; her oplivede han det gamle muſicalſke Academie, og bidrog i det Hele meget ſom Privatlærer til den ædle Konſts ægte Dyrkelſe iblandt

Klosterhougen, som vi nu nærme os, har sit Navn af Munkeliv-Kloster, bygget 1110 af Kong Eystein; det laae imellem nuværende Fattigskole Bethlehem og Munkebækfmuget, hvilken ældre Formodning bestyrkedes ved en Gravning for et Aars Tid siden, hvorved jeg tilfældigviis var tilstede, og da saae Levninger af indstyrtede Hvelvinger og fandt nogle Gulvefliser o: Astrak, som det fordum hedd. Omtrent 1441 blev det første Gang afbrændt af de Contoirske. Med tøileløs Frækhed angreb de Lehnsmanden Olaf Nilsen, der fordrede Tiende af dem efter Loven. Han undflyede fra Slottet her henover, hvor han efter de Tiders Begreber troede sig sikker, men intet var dem helligt; Biskop Thorleif gik dem imøde med det hellige Sacrament — men han, Lehnsmanden, dennes Broder og 60 Andre bleve ynkeligen myrdede og Klostret givet til Priis for Luerne. Omtrent 100 Aar derefter blev det atter afbrændt, (see derom den sidste Bergens Beskrivelse pag. 33) og siden har dets Ruiner i 300 Aar ligget under Vandrerens Fod.

Nykirkens Fattigskole Berhlehem blev opført 1742; — en Kjøbmand Mads Formann gav først et Huus paa denne Tomt og siden en Capital som Bidrag til en nye Bygning, see nysnævnte Beskrivelse over Byen pag. 440.

Vi komme nu længere mod Syd til Strangefattighuset (for Enker og gamle Piger,) og Corps de Garde eller Byens Vagthuus. Det Første har sit Navn (ligesom ogsaa Strange-Haven) af dets Stifter Strange Jørgensen, som var Raadmand i Bergen 1602. Det Andet, omtr. paa Tomten hvor St. Olafs Kirke paa Bakken (á böckum) laae, var fra 1650 til 1660, da det ved Ildebrand blev lagt i Aske, et Vagthuus, i hvis Taarn der blev ringet til og af Vagt, og hvoraf Stedet dengang kaldtes Klokke-Hougen. Stadsmajor Lauritz Nicolaysens Omhu især skylde vi denne nye Bygning, der blev opført 1794.

Halvkanden — et gammelt Herbergeersted, hvor der i Fortiden har været drukket mangen halv og heel Kande Øll — med sit fordums udenfor

---

os; her var han i 20 Aar fra Realskolens Oprettelse dens udmærket dygtige Lærer. Han var en god Mathematiker og Astronom, havde grundig Indsigt i Musikkens Theorie og var en sjelden Organist, kort — udmærkede sig ved mangesidig Dannelse. Han døde som Overlærer ved Bergens Kathedralskole d. 10de Septbr. 1832.

staaende Pratebom [1]) — Snakke-Træ — (hvis gamle Kamerat, fra 1640 i det mindste, endnu staaer ude paa Slotspynten, see Urdas 1ste Bind pag. 138), dette Klubsted under aaben Himmel i gamle Dage, passere vi nu forbi, ligesom ogsaa Huset Hofnagelen, og gaae igjennem Calmargaden [2]) ud paa St. Hans's Vold. Om denne gamle Kampplads har Sagaerne saa Meget at fortælle, og hvoraf jeg her havde tænkt at gjøre et sammentrængt Udtog, men som Rummet forbyder i dette Hefte. Jeg fandt det og i Grunden fortjenstligere, at optegne hvad der har tildraget sig nærmere vor Tid og, — hvad i Indledningen er sagt — var paa Vei til ganske at fortabes, end at give Læseren et lemlæstet Stykkeværk af det store Hele, som til evig Tid kan læses i Sagaerne [3]).

Fra Engen — saaledes kaldes nu St. Hans's Vold — seer jeg op til Fortunen — hvor Lykkens Gudinde i et Vertshuus i Fortiden havde sit Spil, og ned til Veiten — et Navn som for et Par Aars Tid siden ingen Forklaring behøvede, da Gaden ei var brolagt saadan som nu; — og ud til Vaskerelven, fordum et af Byens Vaskesteder. Ned ad Engen komme vi forbi Nøsted, hvor Skibs- eller rettere Baade-Nøster vare i gamle Dage; Navnene Baneveien og Skotteſalen erindre om Reberbaner og Skotternes Opholdssted hernede. Ved Komediehuset, før omtalt, laae fordum Sukkerhuset, endnu i Aaret 1764 et Rafinaderie. Forbi Sygehuset (først bygget 1779), i de senere Aar høilig forbedret og ved en nye Tilbygning udvidet, komme vi op paa Sydnæshougen, hvor Navnet Dokken minder om Skibsbyggeriet her 1670—71, da der blev bygget 4 Krigsskibe paa 36 Kanoner, og nogle 100 Læsters Drægtighed. Herude laae 1646 et Blokhuus [4]) og 1666 en Skandse kaldet Christiansberg. Edvarsen siger om den Sidste, at det var "en besynderlig rund Skandse paa et Bjerg"

---

[1]) I et Pergamentsbrev fra 1618 nævnes dette Pratebom som da tilværende; see Urdas 1ste Bd. pag. 159.

[2]) Saaledes kaldet efter Calmarhuus, bygget 1611 af Borgemester Sørensen til Erindring om Calmars Erobring samme Aar ved Christian d. 4de. Huset, hvis Grundvold jeg saae for endeel Aar siden, stod omtrent midt i Calmarengen.

[3]) Jeg kan saa meget mere her afbryde, da en af vort Museums Meddirectorer, Major Hesselberg, i sine Anmærkninger til hans antiquariske Kort over Bergen og Omegnen, som følger med dette Hefte, har, efterat jeg begyndte paa denne lille Afhandling, med stor Flid og Nøiagtighed citeret Alt hvad Sagaerne have om vort gamle Bergen.

[4]) Af Blokhuse havde Bergen i de Dage adskillige, see Urdas 1ste B. pag. 165.

— formodentlig Bjergpynten imellem Pudefjorden og Røſtet — "hvortil Ingen kunde komme op uden paa en Stige, da den var brat paa den ene Side, og omgiven af Morads paa den anden Side."

Forbi Møllenpriis, ſom den før nævnte Thormøhlen, der gav Stedet Navn, fra en øde og ſteenfuld Strækning først opdyrkede 1675 og hvor han i Aaret 1680 eller ſaa omtrent anlagde Sæbeſyderie, Saltkogerie, Seildugsværerie m. m., gaaer den paa begge Sider ſmukt bebyggede Pudefjord, uden Tvivl i gamle Dage "Budafjørdr" o: Bødefjord, ſaaledes kaldet af den Mængde Sæbøder og Pakhuſe, ſom til Handelens Bequemmelighed laae her omkring ved Laxevaag, Nordnæs, Røſtet, Møllenpriis og Solheimsvigen.

Faſtings Minde, — en ſmuk Lyſtgaard, først opryddet og dyrket af den før omtalte Raadmand Faſting 1789 — var fordum Retterſted, øde og fælt.

Strax herved var for et halv Snees Aar ſiden den ſaakaldte Rakkerdam, der om Vinteren i Aarhundreder gav Byens ſkøiteløbende Ungdom en munter Tumleplads, men ogſaa mangen haabefuld Dreng en for tidlig Død. Nu er den udtappet, og hvor Smaabølgerne fordum rullede, bølge ſig nu Blomſter og Græs. Ogſaa herude, ligeſom paa Nordnæs, bleve for et Par hundrede Aar ſiden mange Hexer brændte.

Vi ville nu begive os til Nygaard, ſom man kan gjennemvandre ad to Veie, nemlig paa den ſydveſtlige Side ad en Gangſti, ſom yder en ikke mindre behagelig Udſigt end den øſtlige, ſom vi nu ville vælge. Den venlige Indſkrift paa Indgangs-Porten: "Et mihi et aliis" o: "baade for mig og Andre", indbyder os til en Vandring igjennem den 1000 Skridt lange, ſkyggefulde Allee, ſom igjennem mere end 80 Aar har givet Byens Indvaanere den behageligſte Promenade. Abraham Weſſel — en Farbroder af Tordenſkjold — ſom eiede Lunggaarden 1732, begyndte først at opdyrke Halvøen imellem Budefjorden og Lunggaardsvandet og kaldte den Ny-Lunggaarden; men dens ſildigere Eier, Kjøbmand Foswinckel [1]), gift med Weſſels Datterdatter, ſkylde vi egentlig Alleen, ſom han begyndte at plante 1750, og alle de mange andre Forſkjønnelſer, der

---

[1]) Johan Friderich Foswinckel var født i Lübbecke i det Brandenburgſke 1712, kom til Bergen 1729 ſom Dreng paa Bryggen, blev Geſell, Husbond og ſiden Egenhandler, ſom det den Tid kaldtes, og døde ſammeſteds d. 19 Apr. 1799. De her omtalte Gaarde ere gangne i Arv til hans Eſterſlægt.

engang gjorde Nygaard til Byens første Forlystelsessted. Ogsaa det før omtalte Blegen høit til Fjelds med sine frodige Enge er et skjønt Minde om Foswinckels patriotiske Virksomhed. "Paa disse Jordsmonne" (siger Nord. Brun i sin Mindetale), "forhen elendige, grøsløse Heder, som tilsammentagne neppe skulde ernæret een eneste Pillegrim, staae nu elleve velbyggede Gaarde, hvor elleve pagtende Familier finde deres Udkomme; og, hvad der gjorde Foswinckel Ære, Ingen af alle disse fik Grund til at sukke over trykkende Afgifter. Er ikke dette Borgerdaad, som fortjener Hæder, saa kjender jeg ingen. Jo! Ære være den, som saaledes udbreder sig! han udbreder vort vidtløftige Lands trange Engbund tillige; han formerer Folket; han bygger sig en Gravhøi, hæderligere end de norske Kjæmpers, og saaer selv den fede Kløver, som evig skal grønnes over Høien, saa længe Bergen staaer."

Jeg slutter her denne lille Undersøgelse; — nogle faa halvt udslettede og snart aldeles glemte Minder om det Liv, der engang bevægede sig i min Fødeby, har jeg, saavidt jeg formaaede, søgt at fornye. Der er vistnok endnu Meget tilbage for en dygtigere Grandsker, og Meget af hvad jeg har berørt kan fortjene Bearbeidelse af en grundigere Pen; men jeg glæder mig ved, at denne i Fremtiden sikkert ei vil savnes.

L. Sagen.

Fund af Mynter i Norge.

A. Hovedkirken i Vigsers Præstegjeld, under Hardanger og Vosse Provstie i Bergens Stift, hørte som Stave-Kirke til det ældste Slags Bygninger i Landet. Forskjellige Gange havde man søgt at bøde paa de Mangler, som dens Alde efterhaanden førte med sig; men omsider syntes det betænkeligt at lade den staae, og da Menighedens Tarv, formedelst Folketallets Forøgelse, fordrede tillige en større og rummeligere Kirke, blev det endelig besluttet at rive den ned. — Krævede end Nødvendigheden dette Offer, saa er det dog meget at beklage, at der ikke forinden dens Nedbrydelse blev taget en nøiagtig Tegning af den, ihvorvel den i Pragt og Forsiringer ikke kunde sammenlignes med Ryens i Hitterdal i Telemarken, og ei heller med Borgunds Kirke i Leirdal eller med Urnæs Kirke i Hafslo. Den eneste af de nu staaende Stave-Kirker i Bergens Stift, som den kunde sammenlignes med, maatte være Stedje Kirke i Sogndal i Indre-Sogn.

Forinden Kirkens Nedbrydelse, der foretoges i Aaret 1835, var der betimeligen sørget for at Fundamentet nøiagtigen kunde blive gjennemsøgt, for at komme efter hvorvidt nogen Skat eller Gave var ved Kirkens Opførelse bleven nedlagt eller ikke; — en Formodning, som ved Tønjums Kirkes Fald i Leirdal er bleven bestyrket.

Udbyttet var ved denne Leilighed kun ringe; thi ikke flere, end tre Mynter og fire Bracteater bleve fundne.

Disse ere:

1. En Mynt af Hakon Magnussøn aldeles som den i Danske Myntværk 2den Classe, Tab. XXX No. 47 afbildede.
2. To Mynter fra Stralsund af 38 (form. 1538).
3. To Bracteater af slet Præg og ringe Gehalt, hvorpaa en bevinget Grif, vendende venstre Side til Beskueren i en bladet Rand eller Cirkel.

4. En Bracteat med et Hoved vendt lige mod Beskueren, af ungdommeligt Udseende, med store Lokker ved Siderne, en liden lukket Krone paa Issen inden en glat ophøiet Ring.
5. En Ditto med et Hoved vendt lige mod Beskueren, Lokker ved Siderne og en bladet Krone paa Issen i en glat ophøiet Ring. Denne ligner noget den i Urdas 1 Bind Plade 1. No. 27 afbildede.

Disse opbevares nu alle i det Bergenske Museum.

B. I Lyseklosters Kirkeruiner fandt P. Stuwitz, Cand. i Theol., 1838 i Kanten af en Sarkophag endnu liggende i Jorden oppe i Choret, en Bracteat af fiint Sølv, hvorpaa et S i en glat Ring. Denne findes afbildet Plade VIII. Litr. D.

Hvorvidt Museet vil komme til at opbevare denne i dets Myntsamling i Fremtiden, vil beroe paa nærmere Bestemmelse af Eieren af Lyseklostergods.

C. I Aaret 1838 blev Hylleſtads Annexkirke til Valle Præstegjeld i Raabygdelaugets Fogderie nedrevet, ved hvilken Anledning en Samling af gamle Mynter blev funden, der er saa meget mere mærkelig, som deriblandt fandtes et betydeligt Antal ældre norske Mynter, der ellers ere saa sjeldne.

Sognepræst J. L. Dahl, der har samlet de fleste af disse Mynter, har, efter hvad der gives Grund til at antage, ladet dem fordele imellem Universitetets Myntsamling, Arendals lærde Skoles Museum og det Bergenske Museum. De Stykker som de tvende sidste Indretninger have faaet ere følgende:

Til det Bergenske Museum fire Mynter og fire Bracteater, nemlig:

1. En Mynt af Erik Præstehader lig den i Danske Myntværk Tab. XXIX. No. 31 afbildede, dog med den Forskjel paa Reversen at Indskriften paa denne fra Hylleſtads Kirke er CRUX CRISTI. paa hiin derimod CRUX CRIST.
2. En Ditto af Hakon Eriks Broder.

Adv. HAQVI' DUX NORVEG. Et Hoved vendende venstre Side til Beskueren, med Hjelm eller en til Hovedet tætsluttet Hue.

Rev. MONETA eller MON NOVA ASLOE. I Midten et Lilliekors inden en Perlerand, og i hver af Korsets Vinkler en Rose.

Denne er afbildet Pl. VIII. Litr. A. og bør sammenlignes med den i D. M. V. Tab. XXIX No. 38, fra hvilken den er forskjellig ved at Hovedet vender til den modsatte Side.

3. En Ditto af Hakon Magnusſøn.
   A. † HΠQVINVS REX. et kronet Hoved vendt lige mod Beſkueren.
   R. † CRVX XRI. I Midten et Kors inden for Omſkriften i en Perlecirkel. See Pl. VIII. Litr. B.
4. A. Et lige modvendt Hoved med en høi Lilliebladet Krone.
   R. Et tykt Kors i en Perlecirkel inden for Omſkriften, der ſaavel paa Advers, ſom paa Revers-Siden er aldeles uthydelig. Denne er afbildet Pl. VIII. Litr. C.
5. & 6. To Bracteater med et kronet Hoved, uformeligt og næſten af Liighed med Hovedet af en Oxe, i en bladet Cirkel. Den ligner meget den i første Bind af Urda Pl. II. No. 53 anførte.
7. En Ditto med et lige vendt Hoved i en glat ophøiet Cirkel.
8. En Ditto, lige vendt Hoved med Lokker ved Siderne og endeel af Brystet, ſamt lilliebladet Krone.

Til Arendals Muſeum 5 Mynter og 4 Bracteater, nemlig:

1. A. Den kronede norſke Løve i et Skjold. Omſkrift ÆRIC MΠGN RÆX NORVÆG.
   R. Et Lilliekors, der naaer til den yderſte Perlecirkel. I hvert Hjørne af den indre Perlecirkel en Lillie, Omſkrift S(Π (:VXPI CRVX.
   (Den er af Størrelſe ſom No. 27 i Myntværket af Erik Præſtehader.)
2. A. Et Hoved en face med Krone og Lokker i en Perlecirkel. Omſkrift † HΠQVINVS RÆX.
   R. Et Kors i en Perlecirkel. Omſkrift CRVX XPI.
3. A. Et Hoved en face med Krone og Lokker i en Perlecirkel. Omſkrift ✱ HΠQINVS RÆX
   R. Et ᚢ i en Perlecirkel. Omſkrift ✱ MONÆTΠ OSLO
4. A. Et kronet Hoved en face med Lokker i en Perlekrands. Omſkrift † HΠQVINVS RÆX NO.
   R. Et ᚢ i en Perlekrands. Omſkrift MONÆTΠ BÆRGIS.

5. A. Et kronet Hoved en profil i en Perlecirkel med rigt Haar. Omskrift + ꟼΠQVIꟼVS REX

R. Et Lilliekors i en Perlecirkel. Omskrift O R V XPI

6. En Bracteat hvorpaa et kronet Hoved en face med rige Lokker.

7. En Ditto, hvorpaa en Fugl med en halv Maane ved Siden.

8. En Ditto, med en Krone, lig den paa Erik af Pommerns Mynter, og

9. En Ditto med en dobbelt Krone.

Disse Oplysninger har man Herr M. S. Dedecham i Arendal at takke for.

D. Det Bergenske Museum har tilforn faaet en Mynt af Hr. Sognepræst J. L. Dahl til Valle Præstegjeld, hvilken Mynt skal være funden paa Gaarden Nummeland ligeover for Walle-Præstegaard, hvor man anlagde en nye Kirkegaard. Sagnet fortæller, at paa bemeldte Gaard Nummeland skal Sognets Hovedkirke tilforn have været opført, men blev senere flyttet. Denne Mynts Præg er meget utydeligt, imidlertid synes den at indeholde paa:

A. En Menneskefigur i siddende Stilling, med Ansigtet vendt lige mod Beskueren og Glorie om Hovedet; den høire Haand oprakt mod Randen af Mynten med udstrakte Fingre. I Kanten af Mynten under Haanden disse Bogstaver O I I. Paa modsatte Side af Mynten, eller til venstre af Figuren C O A

R. Et Kors over hele Mynten til den yderste Rand, dannet af 2 parralel løbende Streger. I Midten af Korset et Punkt og paa Enden af hver af dets Arme tvende halve Cirkler jævnsides af hverandre. Omskrift IITA IIOI: + IOꟼLOII.

E. Ved en i Aaret 1838 foranstaltet Omlægning af Strandgaden imellem Toldbodalmindingen og Nordnæs i Bergen blev flere forskjellige Mynter fundne. Nogle blandt disse har Museet faaet overladt.

1. En Guldgylden. A. ✠ FRIDRICVS ROMAꟼ' IMP'. Et Rigsæble i en treegget buet Indfatning.

R. MOꟼET. ꟼO . . . OLIꟼ. i Midten Johannes den Dober, holdende paa venstre Arm Gudslam, hvortil han peger med den høire Haand. Ved Fødderne et Skjold hvis Mærker ere utydelige. I Kölers Ducat-Cabinet har jeg ikke fundet denne Gylden omtalt, med mindre den kan sammenlignes med den No. 3079 anførte fra Zwoll. hvorpaa Myntestedet er anmærket ZVOLEN.

2. En Mynt af Biskop Olaf Lunge fra Nidaros. Danske Myntværk. No. 54. under Christ. d. 2den.
3. En ostindisk Kobbermynt.
4. En chinesisk Kobbermynt, der kun har Præg paa den ene Side.

F. Eierinden af Svaneapotheket lod i Aaret 1839 grave en Kjelder under Apothekets Bygning, ved hvilken Anledning fandtes en Sølvmynt af Biskop Olaf Lunge fra Nidaros, af samme Slags som den Forannævnte, hvilken blev skjænket til Museet.

G. Ved Gravning i Jorden paa Gaarden Kystad i Flakstads Præstegjeld i Lofoden blev funden en Guldgylden. Dens Indskrift er:

A. + ALBT : MARGH : BRAND' : ELTO' :. I Midten Johannes den Døber holdende paa venstre Haand en Tavle hvorpaa Gudslam, hvortil han peger med den Høire.

R. MONETA : NOVA : AVR : SWOBAEN' :. I Midten et Skjold i hver Vinkel af et Lilliekors, og paa Midten af Korset ligeledes et Skjold. Confr. Kölers Ducat-Cabinet No. 1064, hvor en lignende tillægges Churfyrst Albricht den 3die. Denne blev givet Museet.

H. Handelsmand Hans Knoph af Helgeland har skjenket Museet tvende Sølvmynter, der for flere Aar tilbage, blandt mange flere Mynter, skal være fundne i Helgeland. Disse ere:

1. En Mynt af Kong Ethelred af Engeland.
   A. + ETELRED REX ANGLO. Et behjelmet Hoved vendende venstre Side til Beskueren.
   R. + GRIMH MO LINCO. Et Kors over hele Mynten dannet af to paralelløbende Streger.
2. En Mynt fra Rostock.
   A. MONETA ROSTOKCES. I Midten en tvinget Grif i en Cirkel.
   R. CIVITAS MAGNOPOL. I Midten et Kors i hvis Midte igjen et lidet fordybet Kors.

Ihvorvel disse Beretninger ikke afgive noget mærkeligt Udbytte for Numismatikens Yndere, har jeg dog troet at de kunne interessere som Fund, der vise hvorledes enkelte sjeldne Stykker have forstukket sig.

Z.

Skizze over Feltet imellem Alvestadvandet og Buknesund

Bukne Kirke

Bukneberg

Bukne

Alvestadsvandet

Partiet imellem No 11 og No 12

Skizze over Stavesletten

Tab. 2.

B

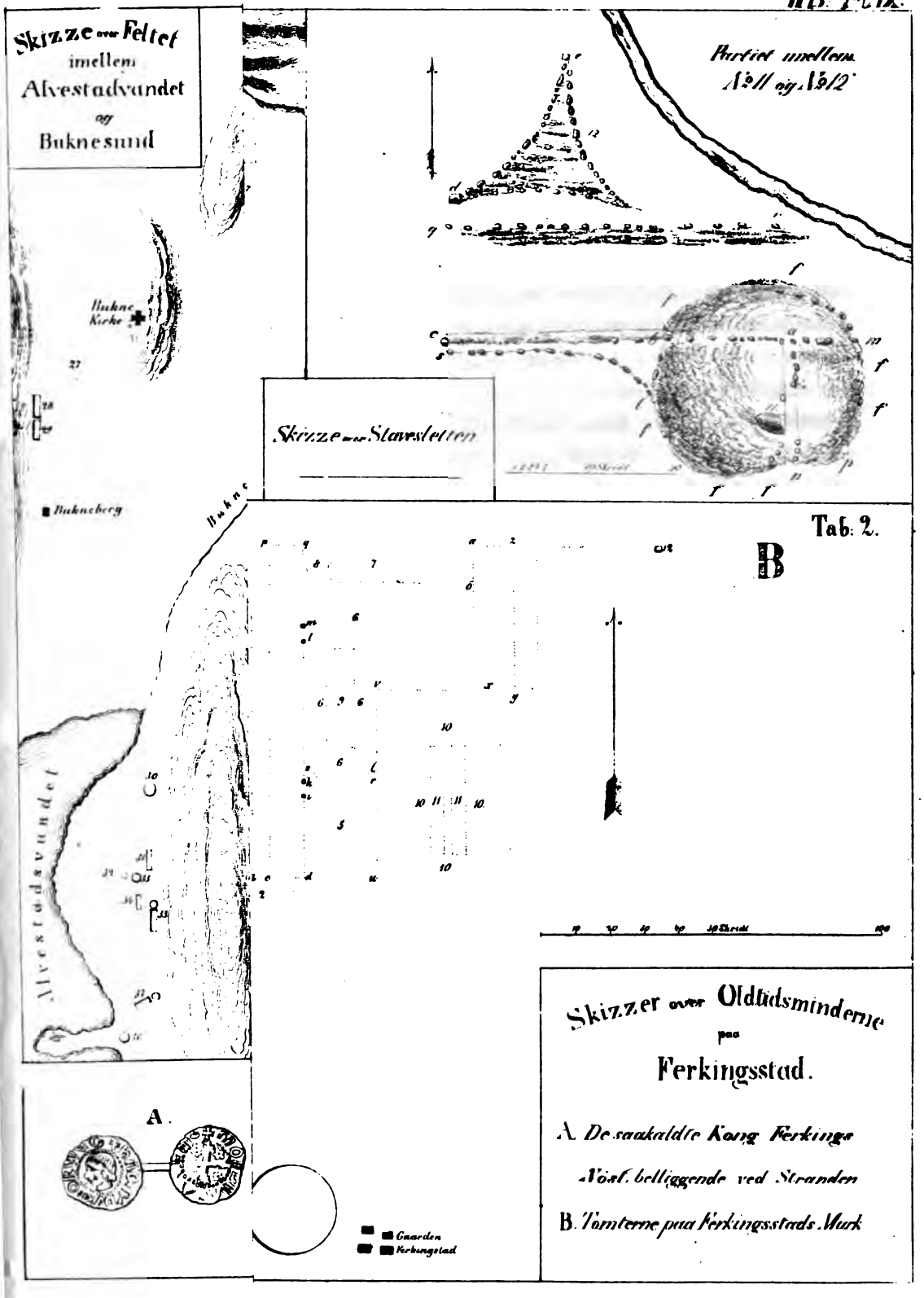

Skizzer over Oldtidsminderne paa Ferkingsstad.

A. De saakaldte Kong Ferkings Nöst, belliggende ved Stranden

B. Tomterne paa Ferkingsstads Mark

A.

Gaarden

Ferkingstad

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY
ASTOR, LENOX
TILDEN FOUNDATIONS

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY
ASTOR, LENOX TILDEN FOUNDATIONS

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY
ASTOR, LENOX
TILDEN FOUNDATIONS

IIB.Pl.XI.

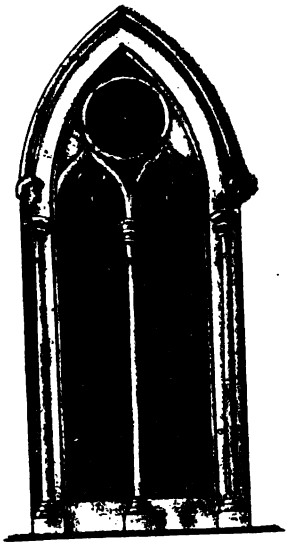

Et Vindue af Magazinet i den gamle Form.

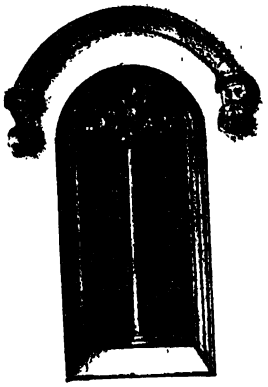

Ingeledes Et af Casteltaarnet.

ith ved Prahl i Bergen.

eltaar

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY
ASTOR, LENOX
TILDEN FOUNDATIONS

Indledning til en hiſtoriſk Fremſtilling af Forfædrenes Vikinge- og Sotoge.

Da ethvert Lands Beliggenhed og naturlige Beſkaffenhed paatrykker dets Indbyggere et viſt eiendommeligt Præg, og lader os ſlutte til deres Tilbøieligheder, Tænke- og Levemaade, eller med andre Ord: da man, for at lære at kjende et Folk, maa kjende det af ſamme beboede Land, ſaa maa jeg førſt henlede mine Læſeres Opmærkſomhed paa Norges geographiſke og naturlige Forhold.

Norge, hvis Størrelſe, de mange Fjordes og Indſøers Fladeindhold fraregnet, udgjør omtrent 5600 geogr. □ Mile, ligger imellem den 58 og 71° N. B. Paa tre Sider — i N. Iishavet, i V. og S. Nordſøen — vælter Havet ſine Bølger imod dets for det Meſte klippefulde Kyſter, der ſtrække ſig 360 geogr. Mile fra Svineſundet til Varangerfjorden. Kun i Ø. er Norge landfaſt med Sverige og Rusland, fra hvilke Lande det dog ogſaa for det Meſte adſkilles ved naturlige Grændſer, ſaaſom Fjelde, (Kjølen) Indſøer, Elve og Myrer. I Fortiden ſtrakte Norge ſig i N. V. lige til det hvide Hav (Gandvik), og i S. Ø. til Væneren og Gøthaelvens Udløb i Havet; ogſaa hørte Jæmteland og Herjedalen paa den østre Side af de nuværende Grændſefjelde til Norge.

Havet ſkjærer ſig overalt dybt ind i Landet, og danner overvættes mange ſtørre og mindre Fjorde — af hvilke flere have en Længde af 16—18 geogr. Mile — Bugter, Sunde, og Viger med mellemliggende Eider, Odder og Næs, og mange ypperlige Havne. Den ſamme Natureiendommelighed findes paa de mange Øer, ſtore og ſmaa, der tillige med utallige Holmer og Skjær

danne et Værn imod Bølgernes Raseri langs med den vidudstrakte Kyst, især den vestlige. Disse Øer og Holmer ved Kysten, og inde i Fjordene vidne om heftige Naturrevolutioner langt oppe i Tiden.

Vandet, som tilsyneladende adskiller Landets Beboere, letter i Virkeligheden Samfærselen, og næsten overalt kunne Skibene seile lige under Land og langs de skovbegroede, eller endnu oftere nøgne Klipper, der næsten paa de fleste Steder reise sig lodrette i Veiret.

Norge er et ægte Bjergland med alle de Eiendommeligheder, et saadant frembyder. Dets Dale og Bygder adskilles og gjennemskjæres deels af høie Fjeldrygge med frugtbare Græsgange paa deres Plateau, men ogsaa med Sneefonde og Isbræer, af hvilke enkelte i Udstrækning overgaae de sydlige Alpelandes, deels af lavere Bjergstrækninger og Aaser. Fra Bjergene, som i deres Indre gjemme Metalaarer, og de paa Ørreter rige Fjeldvande nedfosse de mange Elve, der slynge sig igjennem Dalerne, danne en Mængde pittoreske Vandfalde, og samle sig tit i større og mindre speilklare Indsøer, omkrandsede af maleriske Bredder, prydede med Naaleskovens mørke Alvor, eller Løv- især Birketræernes, livlige Grønhed. Kystegnene og Øerne ere paa de fleste Steder blottede for Skov, men de mange Rødder, der overalt opgraves, vise, at i gamle Dage — vist nok meget langt tilbage i Tiden — frodige Skove have været der, hvor nu intet Træ mere vil trives. I det Indre af Landet findes endnu store Skove, som levere Mastetræer til Orlogsskibe, og mangfoldige Skibsladninger med Bord.

At Klimatet i Fortiden formedelst de flere og større for Solens opvarmende Straaler ugjennemtrængelige Skove og de mange Myrer med deres kolde Uddunstninger i det Hele taget har været barskere, end nu, er Grund til at antage. Iøvrigt er det norske Klima langtfra saa umildt, som Sydlændingen er tilbøielig til at troe; selv nordenfor Polarcirkelen tempererer Havet Luften, og frembringer et Klima, som saare fordeelagtigen contrasterer med de mere østlige Landes under samme Breddegrad. Korn høstes endnu under den 70de Grad. Vel tager Vegetationen mere og mere af imod Nord; de sydlige Egnes Træ- og Buskefrugter, finere Haveurter og Planter ville ei mere trives; Sneegrændsen bliver lavere, og lavere, Sommeren kortere, Vinteren længere.

Ihvorvel mange, især mere sydlige Egne, ere vel skikkede til Agerbrug, og give Landmanden Udsæden rigeligen tilbage, saa lægger i det Hele taget Landets physiske Beskaffenhed og nordlige Beliggenhed dog altfor mange Hindringer i Veien for Agerdyrkningen, som desuden i mange Egne endnu har at kjæmpe med Bondens Hang til gammel Slendrian, og en Deel Uleiligheder, Lovgiveren endnu har at rydde af Veien, saa at en saare lang Tid endnu vil hengaae, førend Landets Indbyggere, hvis Antal hvert Aar voxer, kunne brødføde sig selv. Fra Søen, Bjergenes Metalaarer, Skovene og Græsgangene maa Norge sikkert endnu længe tage de Handelsvarer, imod hvilke det kan tilbytte sig fra andre Nationer sine uundværlige og undværlige Fornødenheder.

Hvad Tid Norge har faaet sine allerførste Indbyggere, derom vide vi aldeles Intet. Men vi tage sikkert ikke Feil, naar vi tænke os Landets Urindvaanere saadanne, som Egede skildrer os Grønlænderne, eller som hine vilde Folkestammer, Skibsfarten har gjort Bekjendtskab med paa Kyster, og i Lande, hvis Klima og naturlige Beskaffenhed ligner Norges. Norges ældste Indbyggere vare omkringflakkende Familier, som tildeels stillede Hungeren med de mange Slags spiselige Bær, hvormed Landet er saa rigelig forsynet, og andre Næringsmidler af Planteriget, saasom Angelica- eller Quanneroden, og nogle Tangarter. Desuden samlede Urindbyggerne til deres Næring Søfuglenes Æg, og Selvopholdelsesdriften maatte meget tidlig have lært dem, at lægge Snarer, indrette Grave, i hvilke de vilde Dyr fangedes, at forfærdige Redskaber af Steen, Fiske- og Dyrebeen, Træ og Siv, tjenlige til at gjøre Indsøers, Elves, og Havets spiselige Beboere til deres Bytte, eller i Landets Skov- og Fjeldstrækninger at jage efter de Dyr og Fugle, med hvis Kjød man kunde stille Hungeren, og med hvis Pelts og Skind man kunde beskytte sig imod Kulden. Overalt paa vor Klode maa Nøden — Opfindelsernes frugtbare Moder — meget tidlig have lært Menneskene at forfærdige simple Fiske- og Jagtredskaber, saasom Angler, Bue og Piil, Kastespydet og Harpunen m. m., og den idelige Øvelse i at bruge disse Redskaber frembringer hint Mesterskab, den cultiverede Europæer ofte med Forbauselse og Beundring har bemærket hos de Vilde. I Lande med lange sneefulde Vintre, og sneedækkede Fjelde maatte man ogsaa snart ledes til at spænde Skier paa Fødderne, for at forfølge Uroxen og Elgen, eller den hurtige Reen

og Hjort hen over den frosne Snee. Ligeledes maatte Strandbeboerne, der især levede af Fiskeri, snart falde paa, at forbinde en Tømmerflaade, at udhule ved Hjælp af Ild tykke Træstammer, for at sætte over Sunde og Fjorde; paa Holmerne og Klipperne at opsøge og efterstræbe Sælhunden, eller paa Fugleværene at sanke Søfuglenes Æg. Den udhulede Træstamme blev efterhaanden til en ordentlig Baad, i hvilken man ved Hjælp af Aarer gled hen over Havets Bølger fra Næs til Næs, fra Ø til Ø; i hvilken man søgte hen til længere ude i Havet liggende Fiskebanker, som lovede rigeligere Fangst. Man lærte efterhaanden ved Ror at styre Baadens Retning og Løb; man kom efter den Kundskab, at udspænde paa Mast og Rær først tynde Huder, siden Vadmelsseil, for at fange Vinden, og derved drive Farkosten fremad. Men hvor lang Tid er der vel hengaaen, førend den udhulede Træstamme — Kanoen, Piroguen — blev til en ordentlig Baad, og den strøbelige Fiskerbaad med Furrunagler og uden noget Jernværk igjen til den rummelige Lastdrager, i hvilken i det 9de Sec. de norske Kjøbmænd hentede og førte Varer fra og til Dublin, London, Nowgorod, Bjarmelændernes blomstrende Kjøbstad ved Dvinafloden Udløb i det hvide Hav; eller til det store, stærke Havskib, paa hvilket Vikingen trodsede Klipperne, Stormen, og det oprørte Hav, og sværmede om i alle Farvande; med hvilke Søkongerne gjæstede og hærjede Kysterne af det hvide Hav, Nord- og Østersøen og Atlanterhavet? Man sammenligne hine Skuder, hvilke Finnerne gjorde til Sigurd Slemmedegn, der vare uden Søm, kun sammenbundne med Rensdyrsener, og havde Vidjer istedetfor Knær, med Ormen hiin lange, som havde 34 Rorsbænke, og var prydet med et kunstigt udskaaret Dragehoved foran, og en Krumning bagtil, som bugtede sig som en Dragehale, hvilken ligesaavel som Hovedet var heel forgyldt!

Den Folkestamme, der kunde bygge og styre de store Vikingeskibe var naturligviis en heel anden, end den, der udgjorde Norges ældste Befolkning. Denne tilhører de mangeslags Steen- og Beensager, der ere blevne opgravne af Jorden, fundne under Stene, i Myrer og Vande, og som vidne om Urindbyggernes Culturtrin. Hine Steensager have været deres Fiske- og Jagtredskaber, de Værktøier, de behøvede til deres daglige Sysler, men ingenlunde, som Oldgranskerne længe have troet, Offerknive eller religiøse Symboler, og i Gravene nedlagte Amuletter.

Norges Urindbyggere have været saare duelige Fiskere og Jægere; have tildeels i Fjeldtracterne flakket omkring med deres tamme Reenhjorde, som skaffede dem Føde og Klæder. Til egentlige Qvæghyrder have de aldrig opsvunget sig, og endnu mindre til Agerdyrkere.

Det Liv, Indbyggerne af Europas Udmarker, Finlapperne endnu føre, har i Hovedsagen engang havt hjemme i hele Norge; men som sagt, kun i Hovedsagen, da endog Finlappernes nuværende Liv formedelst den forandrede religiose Tro, en anden politisk Forfatning, Metallernes Bekjendtskab og Brug, og større Samqvem med cultiverede Nationer, nødvendigviis maa være meget forskjelligt fra det i Oldtiden.

At hine Finlapper, der, efter hvad vi med Føie kunne antage, have været Norges Urindbyggere, nogensinde skulde have drevet Sørøveri, tør ikke antages, og omendskjøndt Historien godtgjør, at næsten overalt Kyst- og Øbeboere engang i Tiden og paa et vist Culturtrin have været Sørøvere, saa lader denne Erfaringssætning sig dog sikkert ikke anvende paa Norges ældste lappiske Indvaanere, for hvilke Vikingelivet var fremmed, deels formedelst Mangel paa de dertil fornødne Havskibe, deels paa Grund af den lappiske Folkestammes kun lidet krigerske Characteer. Ifølge flere Historiegrandskeres Mening, som forsvares med vægtige Grunde, bleve Finlapperne omsider fordrevne til Landets Fjeldtracter og nordligste Egne af den tschudiske Folkestamme, hine Jotnar, der fra den bothniske Bugt igjennem Sverige trængte ind i Norge, og bosatte sig der, og hvis Efterkommere vi endnu finde i Finland, og i de derfra til adskillige norske Egne i en meget sildigere Periode indvandrede Quæner.

Hvad vi ovenfor have paastaaet om den lappiske Stamme, at den ei har drevet Sørøveri, lader sig med langt ringere Sikkerhed benægte om den jøtniske; i al Fald savne vi sikkre historiske Efterretninger om denne Folkestammes Færd i Norge, hvilket ogsaa er Tilfældet med en celtisk Stamme, som efter Flere Mening fordum har været bosat i norske Egne, især i Alfheim, Landet imellem Glommen og Gøthaelven.

Naar vi imidlertid antage, at disse forgothiske Folkestammer, Quæner og Celter, i det Hele taget have staaet paa et høiere Culturtrin, og have været mere søvante og søkyndige, end Finlapperne, saa tage vi sikkert ikke Feil, og heller ikke deri, naar vi anvise den gothiske Folkestamme, vi senere i den virkelig

historiske Tid finde herskende og boende i Norge, en endnu høiere Rang med Hensyn til Søvæsenet. Det er megen Sandsynlighed for, at Gotherne allerede medens de boede ved Donflodens Bredder, og Kysterne af det sorte Hav, have været i Besiddelse af nautiske Kundskaber. Disse kunde vel ikke saa ganske forglemmes paa deres ihvorvel lange Vandring til Østersøens sydlige Kystlande, at de jo ikke igjen forstode at gjøre Anvendelse deraf, saasnart Leilighed dertil tilbød sig. Lærde Historiegrandskere antage, at den gothiske Folkestamme over Østersøen er kommen til Sverige, fra hvilket Land Norge nærmest har faaet sin gothiske Befolkning, som efter vistnok langvarig Kamp tildeels fordrev, tildeels undertvang, og forenede med sig Landets forrige Indbyggere, af hvilke i Tidens Løb næsten ethvert Spor omsider forsvandt. Spørge vi, hvad Tid den gothiske Stamme er trængt ind i Norge, saa kan intet bestemt Svar derpaa gives, men det bliver høist sandsynligt, at det er skeet flere Secler, førend Frelseren fødtes.

Om den Grad af Cultur, den gothiske Stamme bragte med sig, lader sig formedelst Mangel paa historiske Vidnesbyrd intet sige. Men saasnart det historiske Lys begynder at skinne, saa finde vi Norges gothiske Indbyggere vel ikke cultiverede nok for at regnes af Grækere og Romere til Ikkebarbarer, men dog langt over de Vildes Tilstand, og allerede staaende paa et temmelig høit Trin af Culturen, hvis Kjendetegn — faste Boliger og Eiendomsret, Fædrift forenet med Agerdyrkning, Metallernes Brug og Bearbeidelse — en ordnet Statsforfatning med Øvrigheder, Love og Rettergang — en uddannet religiøs Cultus m. m. — alle findes. Gotherne vare ei blot Jægere og Fiskere, men ogsaa Hyrder; ei heller var Agerbrug fremmed for dem, da de indvandrede, men da Landets geographiske og naturlige Forholde lagde mange Hindringer i Veien for Agerdyrkningen, saa fulgtes Naturens Vink, som anviste dem Havet, hvis Bølger skylle op mod Landets vidtudstrakte Kyster, og som er saare rigt paa Fisk, især Torsk og Sild, som den Kilde, af hvilken de især kunde hente Livets Ophold. Kyst- og Fjordegnene samt de Landet nærmest liggende Øer, vare sikkert af alle de Folkestammer, der have nedsat sig i Norge, tidligere beboede, og stærkere befolkede, end Landets indre Egne og Fjelddale; og uden det rige Fiskeri sammesteds vare Nordlandenes Kyster og mange Øer neppe blevne valgte til Opholdssteder af den gothiske Stamme. Ville vi end ikke antage, hvad dog er høist sandsynligt, at hiin Stamme har bragt Skibsbyggerkunsten og nautiske Kund-

ſkaber med ſig, da den indvandrede i Norge; at Gotherne ikke først her efterhaanden ere blevne erfarne Fiſkere, duelige Skibsbyggere og dygtige Søfolk; men have været alt dette allerede, da de boſatte ſig i Landet, ſaa maa man dog indrømme, at Fiſkeri har været en af deres Hovedſysler. Men derved maatte de ſnart ledes til Fortrolighed med Søen, ſammes Farer, og eiendommelige Phænomener; de maatte efterhaanden tilegne ſig en høiere og høiere Grad af Kyndighed i Søvæſenet, da uden Seilads Samfærſel og Samqvem ei kunde finde Sted. Som ſagt, Normanden maatte nødvendigviis ſnart blive, ifald han ikke allerede havde været det i ſit tidligere Hjem, en duelig Sømand, og Baade- og Skibsbygger. Materialier til at bygge ſtørre og mindre Fartøier ſavnedes ikke, men man havde dem meget mere i Overflødighed, og af bedſte Beſkaffenhed. Alle Requiſiter til Vikingelivet vare forhaanden, og ſom et Vidunder maatte det forekomme os, ifald Oldtidens Normænd ei havde været Vikinger.

Krig og Kamp er næſten overalt i Nationernes Ungdomsdage den prædominerende Yttring af Menneſkekraft, og det, man attraaer meeſt. At tilfredsſtille denne Tilbøielighed, dertil kunde ikke mangle Leilighed, ſaalænge Blodhævn anſaaes for en hellig Pligt, og Manddrab, Tvekamp og Holmgang hørte til Dagens Orden; ſaa længe enhver Fremmed betragtedes ſom Fiende. Ligeledes bekræfter den hiſtoriſke Erfaring, at næſten uden Undtagelſe alle Nationer, ſom have boet ved Havet, iſær i ufrugtbare Kyſt- og Ølande, engang i Tiden have været Sørøvere. I diſſe Bemærkninger ligger den almindeligſte Grund for Forfædrenes Hær- og Vikingetoge. Men den vilde Kamplyſt, ſom er et characteriſtiſk Træk næſten hos alle Nationer paa et viſt Culturtrin, var hos Normanden forenet med hiint krigerſke Mod, den ſtore perſonlige Tapperhed, hvormed de germaniſke Stammer i Almindelighed udmærkede ſig fremfor andre. Plutarch, Julius Cæſar, Tacitus — for ikke at nævne flere, og ſildigere Skribentere — ſkildre os Germanernes Heltenatur. "De anſaae for Feighed, at erhverve ved Sved, hvad der kunde vindes ved Blod. Til at pløie Jorden, og vente paa Aarets Afgrøde, ſaaer man dem ikke ſaa let til, ſom til at udæſke Fiender, og vinde Saar. Roligheed er dette Folk forhadt, og idelig attraaer det Krig, for at vinde Navnkundighed ved Farer" — Deres Grundſætning var: Alt tilhører den tappre Seierherre. (Cfr. Cimbrernes Budſkab til den romerſke Conſul, og Kong Ehrenfeſts (Arioviſts) Tale hos Cæſar). Streiftoge til andre Lande for at hente Bytte, betrag-

tedes ifølge Julius Cæsars Vidnesbyrd ei for noget Vanærende, men tvertimod for ærefulde Foretagender. Den samme Anskuelse hyldede vore hedenske Forfædre, og det varede længe, førend Christendommen kunde fortrænge Hedenoldens Meninger i saa Henseende. Asareligionen var ret en Religion, for at vække og nære en krigersk Aand hos sine Bekjendere; den lærte at anse Tapperhed for Mandens Cardinaldyd, Feighed for den største Last, som ogsaa blev straffet paa hiin Side Graven. Tapperhed udslettede alle Lyder; ved den erholdtes Krav paa Samliv med de mægtige Guder, og Einherierne; kun den tappre Mand havde Adgang til Valhal, og dets Glæder, som en fast Tro ventede sig, og tænkte sig endogsaa fortsatte efter Verdens Undergang i Gimle hos Alfadur. Hvorfor da frygte Døden, som den religiøse Tro kun betragtede som Fødselen til et bedre, herligere Liv, som begyndte for den Tappre, saasnart den Tid var kommen, Skjæbnens strænge Gudinder, Nornerne, alt i hans Fødselsstund havde bestemt til, at kalde ham bort fra denne Jord!

Et saadant uundgaaeligt Fatum antoge selve den senere Hedenolds Fritænkere, som ei troede paa de udødelige Guder, men satte deres Lid kun til deres Styrke, Mod og gode Vaaben. Til Asalærens almindelige moralske Begreber og religiøse Forjættelser knyttede sig et specielt Dogma, som maatte indeholde et kraftigt Motiv til at sætte sig i Besiddelse af Skatte. Asareligionen lærte nemlig: Med jo mere Gods man kommer til Valhal, desto bedre, og hvad i dette Liv nedgraves i Jorden eller bliver lagt med paa Baalet, eller ned i Gravhøien, kommer til Gode i det andet Liv.

Men skulde Rigdom erhverves, skulde Normanden faae den med Modersmelken indsugede Kamplyst tilfredsstillet, erholde Leilighed til at udføre Heltebedrifter, undgaae den sørgelige Skjæbne at døe straadød, og ei falde i Stridsdysten, og saa være sikker paa Valhals Glæder, saa behøvedes der Krig. Denne gaves, saalænge den indtrængte gothiske Stamme maatte kjæmpe om Landets Besiddelse med dets tidligere Beboere, hvilke disse end have været. Heller ikke kan der efter Landets Erobring have manglet mangeslags Anledning til Feider imellem de forskjellige Stammer, og deres Høvdinger, der havde deelt Landet imellem sig indbyrdes. Sagnhistorien fortæller os om saadanne Feider ei alene imellem Nabokonger, saasom imellem dem af Rogaland og Hordaland, men ogsaa imellem langt fra hinanden boende Konger, som imellem Kong Hring i Ringe-

rige, og Kongerne i Sogn (ſ. Frithiofsſaga). I Almindelighed vare hine idelige Feider imellem de mange Smaakonger før Harald Haarfager ei Land- men Sokrige, og maatte være en ypperlig Skole for den ſenere Tids Søkonger, ſom gjorde deres Navn frygtet ved Nord- og Øſterſøens, ved Atlanter- og det hvide Havs Kyſter.

Normanden kunde angribe Fremmede næſten ene og alene til Soes. Hartad uveiſomme Fjeld- og Skovſtrækninger adſkilte ham fra Naboerne i Øſt; desuden bleve de nærmeſte Landſkaber paa hiin Side Kjølen og Eidaſkoven førſt temmelig ſent befolkede, og de lokkede ei ved rigt Bytte.

Veſtergothland har dog neppe ſluppet for de Norſkes Plyndringer ogſaa til Lands. At ogſaa andre Landtoge ere blevne foretagne af de ſtridslyſtne Norſke, lærer os Heimskringlaens Forfatter, ſom i Ynglingaſagaens 35te Cap. fortæller om et Slag, den norſke Konge Ali den Oplandſke leverede imod den ſvenſke Konge Adils paa den iislagte Vænerſø. Sikkert kunne vi ogſaa antage, at de Norſke fra Halogaland af have foretaget Streifetoge imod Fjeldfinnerne, for at ſætte ſig i Beſiddelſe af diſſes Pelsværk og Rensdyrhuder med mere, ſom kunde falde hos dem. Diſſe Toge op til de øſten for Halogaland og Finmarken liggende Fjeldtracter, i hvilke Lapperne flakkede om med deres Reenhjorde, foranledigede andre til endnu øſtligere Egne, til Kvenland (de ſvenſke Norlande) og Kyrjalaland (Karelien). De Toge, Thorolf paa Sandnæs i Harald Haarfagers Dage har foretaget ſig til ſidſtnævnte Land (cf. Egilsſ. c. 14 og 17), have ſikkert hverken været de førſte, eller ſidſte, Norſke have foretaget til hine Egne. Ogſaa havde, allerede længe før den nylig omtalte Thorolf i det 9de Aarhundrede af Norges førſte Enevoldskonge var bleven forlehnet med Finneſærden, de nummedalſk-halogalandſke Konger gjort ſaavel Sø- ſom Fjeldfinnerne ſkatſkyldige; iſtedetfor de tidligere Plyndringstoge, med hvilke Finmarkens ukrigerſke Beboere tit vare blevne hjemſøgte, (cfr. Ørvaroddsſg. c. 8.), traadte fra den Tid af, da Lapperne erkjendte de nummedalſk-halogalandſke Kongers Overherredømme, og havde forpligtet ſig til at yde dem Tribut, aarlige regelmæſſige Reiſer, paa hvilke de halogalandſke Ariſtocrater, der havde faaet Finneſærden i Forlehning, oppebar Finnernes iſær i Pelsværk beſtaaende Skat, og tillige drev en ſaare fordeelagtig Tuſkhandel med dem. Hvor Søfinnerne før færdedes ene, trængtes de ſnart bort, da det rige

Fiskeri og Landets frodige Græsgange lokkede tidlig norske Nybyggere til at nedsætte sig høiere og høiere op imod Nord. I det 9de Sec. fortalte Ottar til den engelske Konge Alfred, at han af alle Normænd var den, der boede nordligst i Landet ved Vesterhavet. Fra sit Hjem, uden Tvivl Senjen, var han engang, — saa fortalte han Alfred endvidere, — seilet nordefter, indtil Landet bøiede imod Østen, og derpaa gik imod Sønden ind i Landet, indtil han endelig var kommen til en stor Flod (Dvina), hvor Biarmerne boede. Naar Ottar skildrer denne sin Reise om Nordcap til Dvinafloden Udløb i det hvideHav for Kong Alfred som en Opdagelsesreise og giver sig Skin af at have været den første, der har besøgt Terfinnernes og Biarmernes Land, saa kunne vi neppe frikjende ham for Brouteri, thi langt tidligere omtales Biarmelandsfarter ei blot i de mythiske (f. Ex. Örvaroddssaga c. 9 ff.), men ogsaa i de historiske Sagaer, og i og for sig selv er det urimeligt at antage, at de kjække Halogalændere, af hvilke flere seilede allerede før det 9de Sec. til langt fjernere Kyster, ei før Ottar skulde have forsøgt paa at seile, ligesom han, langs med Kysten til det hvide Havs sydlige Bredder, hvor Biarmernes ved Handel rige Nation boede. Rygtet om Biarmalands store Rigdomme maatte dog sikkert længe før det 9de Aarhundrede have naaet Norges nordlige Egne, og lokket rovgjærrige Vikinger til at drage didhen. Maaskee har Ottars Reise til Bjarmaland selv ikke været andet, end et Vikingetog, og den slue Mand har fortiet denne Omstændighed ved sin Reise, fordi han kunde skjønne, at saadant ei vilde tjene ham til synderlig Anbefaling hos den christelige, ædelsindede Alfred. Men skulde denne vor Anskuelse om Ottars Bjarmelandsreise end være feilagtig, saa har Bjarmaland dog sikkert været et af de fremmede Lande, norske Vikinger, især fra Halogaland af, tidligst have gjæstet. For denne min Paastand taler allerede den Omstændighed, at en Bjarmelandsfart var en reen Kystseilads. Efter Sagens Natur maatte i hine Tider, da Kompasset ei var kjendt, saadanne Kyster, der stødte umiddelbart til Norges, først blive hjemsøgte af de norske Vikinger, saasnart deres Stridslyst attraaede en større Skueplads, end den de indenlandske Feider og Vikingetoge i selve Landet — thi saadanne have tit fundet Sted — tilbøde, saasnart deres Lyst til Bytte higede efter en rigere Mark. Søgtes denne større Skueplads for Stridslysten, denne rigere Mark for Byttegraadigheden af Halogalænderne tidligst i Biarmaland, saa skete det af Vikens Beboere først paa Kysten af Vestergothland, dernæst

paa Kysterne af Halland og Skaane; og Veien til de svenske ved Østersøen liggende Landskaber og til Gulland, og paa den anden Side til de danske Øer, og Jyllands, Slesvigs, Holsteens østlige Kyst var funden. Derfra fulgte man Kystens Bøininger og hærjede Østersøens sydlige og østlige Kystlande. Først efterhaanden gik den ængstelige Kystseilads over til dristigere Søfarter; man vovede omsider at seile fra det sydlige Norge lige over til Limfjorden, eller til Jyllands Vestkyst, og langs med denne til Elben, Weseren, Scheldefloden; eller ogsaa styrede man Kursen fra de danske Øer lige til Bornholm (Borgundarholm, som i det 9de Sec. endnu havde sin egen Høvding) og derfra videre til Vinland (Vendernes Land) eller Esthland.

Om Høsten 1840 have vi her i Bergen seet nogle Fiskere fra Shetlandsøerne, som i deres lille Baad ved Storm vare drevne hid; ogsaa fra Skotland ere ofte re Fiskerbaade af Storme drevne til den norske Kyst, og omvendt norske Fiskere til Øerne norden for Skotland eller til dette Lands Østkyst. Et saadant Tilfælde skylde Normændene sikkert deres første Kundskab om hine Øer i Vesterhavet, og denne Kundskab lod Vikingen ei ubenyttet, men styrede snart dristigen sit Skib fra Norges Vestkyst til Shetlands- og Orkenøerne. Derfra kom man omsider til Færøerne og videre til Island, Grønland, det nordlige Americas Fastland. Over Petlandsfjorden kom man til Caitnesshire i Nordskotland, og længere og længere imod Syd lige til den ligeoverfor England liggende franske Kyst, derfra styrede man imod Vest, gjæstede Flandern og Frisland, og fra Elbens Munding vendte man langs med Jyllands Vestkyst, hvis farlige Sandbanker man havde gjort sig fortrolig med, og vidste, at vogte sig for, tilbage til Hjemmet i Norge. — Eller var man kommen over Canalen, saa gjæstedes Frankriges Nord- og Vestkyst; man seilede op ad Seine, Loire, Garonne og deres Bifloder, drog videre efter Bytte til Nordspaniens Kystegne, omseilede Cap Finisterre, fulgte langs med Kysten sørefter til Guadalquivir, passerede Strædet imellem Europa og Africa, og gyngede paa Middelhavets Bølger frem til den syriske Kyst, hvor man steg i Land, besøgte som Pillegrim Frelserens Grav i den hellige Stad, og badede sig i Jordan.

Fra Orkenøerne og Skotlands Nordkyst kom man styrende mod Vest til Hebriderne, og derfra videre til Irland, Man, Angleſea, Bretland (Vales), Englands

Sydkyst, hvorfra man igjen kunde hærje paa den franske Kyst ligeoverfor, eller gjæste Landene vestenfor Canalen.

Saaledes omtrent maa den norske Viking være kommen til fjernere og fjernere Kyster. Vi finde, at i den historiske Tid, hvilken jeg regner fra Ynglingaslægtens Ankomst i Norge, Normændene have faret saavel i Austrveg, d. e. til Landene ved det hvide Hav og Østersøen, som ogsaa i Vesterviking til de Lande, der nu udgjøre Storbrittanien; noget senere naaede man de nederlandske og nordvesttydske og paa den anden Side de franske Kyster; derfra omsider Gallicien, Portugal, Middelhavet.

At de norske Vikinger uden Kompas og Søkort have kunnet gjøre saadanne Reiser, i hvilken Henseende de kunne sættes i Sammenligning med Oldtidens dueligste og dristigste Sømænd, Phønicierne, vil vel altid indgyde os Agtelse for Forfædrene, men dog ikke forekomme os saa meget forunderligt og paafaldende, som det ved første Øiekast synes. Thi selv i den senere Tid fulgte de for det Meste Kysternes Bøininger, og beholdt Landet i Sigte, ei af Frygt for det aabne Hav, som den stærke, modige, søvante og seiladskyndige Viking om Bord paa sit store, stærke Havskib ei ændsede, men fordi det netop stemmede overeens med hans Hovedøiemed, at gjøre Landgang, hvor en gunstig Leilighed tilbød sig, og Bytte kunde ventes, eller ogsaa kun for at gjøre Strandhug, og forsyne Skibets Mandskab med Proviant. Forøvrigt kjendte de nøie til Hovedretningen, de vilde tage, vare opmærksomme Jagttagere af alt, hvad der kunde tjene til at orientere sig; enhver Reise gjorde dem fortroligere med de Farvande, de beseilede; de vidste endelig ude i rum Sø at rette sig efter Solen og Stjernerne, især Polarstjernen, som derfor ogsaa kaldtes Leidarstjarna, den ledende, og naar alt svigtede dem, naar Taage og Mørke og Storm overfaldt dem, saa tumlede de omkring paa Havet, indtil en eller anden Kyst omsider viste sig for deres længselfulde Øie.

Førend vi ledsage de enkelte Søhelte paa deres eventyrlige Toge, maae vi først kaste et om end kun flygtigt Blik paa enkelte Ting, der vedkomme vort Æmne, og staae, om ikke i umiddelbar, saa dog i middelbar Forbindelse med Vikingelivet.

Man er meget tilbøielig til at tænke sig den ældre Olds Mennesker, hine Heltenaturer i Oldtiden, større af Vext, og begavede med kraftigere Muskler og større physiske Kræfter end den senere Tids, og navnligen den nulevende

Generation. Hvad det sidste Punct, større legemlig Styrke, angaaer, saa have vi vistnok heller ikke Uret i at tilskrive Forfædrene i Almindelighed en saadan. Deres hele Opdragelse var fra Moderslivet af ikke i nogen Henseende forkjælende, men afhærdende, valgte mere Legemet end Aanden til Gjenstand for sin Omsorg. Drengen, avlet af en kraftfuld Fader, født af en sund Moder, og opammet ved hendes Bryst, sikkredes især i de høiere Stænder for Mødrenes som oftest forkjælende Opdragelse ved hiin Skik, der endnu findes hos de caucasiske Bjergbeboere, at han ei tilbragte sine Barndoms Dage i Forældrenes Huus, men iblandt Fremmede, som havde paataget sig at opfostre den Unge. Denne voxte mere op ude i den friske Luft, end i Stuens Qvalm; tidlig vantes han til at taale Kulde og Hede, Temperaturens Afvexlinger, og legemlig Anstrængelse; han løb, sprang, klattrede, svømmede, dykkede, kort sagt, den naturlige Gymnastik øvedes paa alle mulige Maader i den opvoxende Drengs Lege, som skjærpede Kraften og Sandserne, hvilke naaede en forunderlig Grad af Uddannelse. Senere kom allehaande kunstige Øvelser til, som skaffede Legemet Smidighed og Styrke, og frembragte Færdighed i at bruge Vaaben. Aanden anstrængedes ei for tidlig paa den physiske Udviklings Bekostning, og ingen sentimental og Phantasien opflammende Morskabslæsning svækkede Ungdommens Sjel og Legeme. Ei ved Underviisning paa Skolebænken, ei ved Læsning uddannedes Forstanden, og erhvervedes de Kundskaber, hine Tider satte Priis paa, men ved Omgang med de Ældre; selve Livet var deres Skole.

Naar Sagaerne ofte fortælle om Drenge, som i en Alder af 12 Aar vare fuldkommen physisk uddannede, saa vil vist ingen, som kjender til Forfædrenes Opdragelse, finde saadant forunderligt. Ei blot ved Legemsstyrke, Smidighed, Haardførhed, skarpt udviklede Sandser blev Oldtidens Dreng skikket til at taale det senere eventyrlige Vikingelivs Savn og Strabadser, men fra Barnsbeen af blev han ogsaa specielt, ved at tages ideligen med paa Fiskeri, eller paa Reiser til Slægtninge, Venner og Bekjendte, gjort fortrolig med Søvæsenet, og Havet, som snart tiltvak sig hans hele Kjærlighed. Desuden bleve krigerske Tilbøieligheder allerede indsugede med Modersmelken, og senere nærede ved alt, hvad der omgav den opvoxende Dreng; han hørte ideligen Skjaldenes Qvæder om tappre Mænds Bedrifter, lyttede med spændt Opmærksomhed paa Sagnfortællernes Beretninger om Fortidens tappre Konger og Søhelte; paa Vikingernes

Fortællinger om deres Eventyrer; hørte af Alle den Tappre rose, den Feige afskye; hans Phantasie henlededes til Kampplads en, til Søen og fjerne Kyster; Attraaen og Villien erholdt tidlig en bestemt Retning. Med længselfulde Øine og vemodige Følelser saae Drengen efter det fra Hjemhavnen afseilende Vikingeskib, og ønskede kun at være gammel, voxen nok for at kunne følge med. Endeligen kom de Aar, da det kunde blive til Virkelighed, som Drengens Sjel havde sysselsat sig med i vaagende Tilstand og i Drømme, da den barnlige Længsel kunde tilfredsstilles. Ynglingen gik om Bord paa Vikingeskibet for at erhverve Hæder og Bytte, ved tappre Bedrifter at gjøre sig værdig til den elskede Møes Gjenkjærlighed, at gjøre sig fortjent til Samtidiges hæderlige Omtale, til at prises af Skjalde, at blive en Sagas Helt, at opreise sig et Monument i Efterslægtens Erindring, og efter Livets Ophør at tage Deel i Valhals Glæder.

Vel have vi maattet tilstaae, at med Hensyn til Muskelkraft og Legemsstyrke, Smidighed, Haardførhed, Sandseredskabernes Udvikling, Vikingealdens Normand har staaet paa et langt høiere Trin end den nulevende Slægt. Men vilde vi tænke os Forfædrene større af Vext, saa vilde vi sikkert tage Feil. Sagaerne skildre os mange af Fortidens navnkundige Mænd som kun smaa af Bygning, men undersætsige, bredskuldrede og stærklemmede. Det har været med hine Dages Mennesker, som med vores; store og smaa have levet om hverandre. Dette bekræftes ei blot ved Sagaerne, som gjerne beskrive deres Heltes Udvortes, men ogsaa ved de hele Menneskeskeletter, man undertiden har fundet, og ved de Hjerneskaller, Knokler og Been, der ved Opgravning ere dragne frem af Gravhøie. Med Undtagelse af en stærkere Knokkelbygning og at næsten alle Oldtidens Beenrade fremvise særdeles smukke, hvide, ubeskadigede Tænder, udmærke de sig ei ved Noget fremfor de sildigere Tiders Liig; og har man af og til fundet i Gravhøie Been af usædvanlig Størrelse og Tykkelse, og deraf sluttet til Forfædrenes større Legemsbygning, saa have nøiagtigere Undersøgelser altid viist, at hine Knokler og Been ei tilhøre Mennesker, men Dyr.

Men have da vore Forfædre ei heller været karskere, følt mindre af Alderdommens Svagheder, og opnaaet en høiere Levealder? Vistnok har deres Sundhedsforfatning i Almindelighed været bedre, end vores, hvilket maatte være en Følge af deres Opdragelse og hele Levemaade; vel kjendte de ei vore Byfolks Forkjølelser ved enhver Forandring af Veirliget, ei Nervesvækkelse og mange

af de moderne Sygdomme, men de slap dog ei heller for at blive syge. Vi læse i Sagaerne ofte ei blot om enkelte Personers Sygdom, men ogsaa om smitsomme Syger, som bortreve hele Familier; og Spedalskhed havde hjemme her i Norden længe før Korstogene begyndte.

Ogsaa fremkaldte Forfædrenes Levemaade, de Savn og Strabadser, de vare udsatte for, uden al Tvivl flere Sygdomstilfælde, vi ikke kjende til. Desuden kunne vi ingenlunde frikjende dem for Fraadseri, Fylderi og Udsvævelser i Tilfredsstillelsen af Kjønsdriften. Lad være, at hine Tids Mænd, naar de ei, som dog næsten almindeligt var Tilfældet, i deres Livs kraftfulde Aar segnede i Kampen i eget Land, eller paa fremmed Kyst, faldt for Blodhævnerens Arm, fandt deres Død i Bølgerne eller i Flammerne af det antændte Huus, i Oldingsalderen vare raskere, mere rørige, end vore Oldinge i Almindelighed pleie at være, saa kunne vi dog ei med gyldig Hjemmel tillægge dem en høiere Levealder, end der opnaaes i vore Dage.

Flere Skribenter have været af den Formening, at Norge i gamle Dage har havt en langt større Folkemængde, end nu omstunder. Ældre Forfatteres, f. Ex. Saxes, Angivelser paa Styrken af Krigshære og Flaaders Besætning synes at bekræfte en saadan Formening, men Critiken maa for det Meste betydeligt formindske hine store Tal. Naar endvidere udenlandske Krønikeskrivere antage, som Grund til Vikingetogene, en altfor stor Folkemængde i de nordiske Lande, og derfor lade Vikingerne være den overflødige Mængde af Landenes Mænd, som ifølge et formeligt Lovbud eller efter Lodkastning maatte forlade Hjemmet, saa berette de noget, vore egne Historieskrivere slet ikke vide noget om, røbe deres Ubekjendtskab med vort Norden, og lade aldeles af Sigte, at Vikingeflaadernes Besætning bestod af Mennesker af mange forskjellige Nationer. Saa vare for Ex. Gangerrolfs Staldbrødre, med hvilke han erobrede Normandiet, langt fra alle egentlige Norske, men bestode for største Delen af i England, især i Northumberland, bosatte Scandinavere.

Imod Opinionen om en fordums større Folkemængde i Norge taler allerede den Omstændighed, at spæde Børns Udsættelse i Hedenolden ofte fandt Sted, at i Fortiden Manddrab hørte til Dagens Orden, at der herskede evige Feider, som krævede mange Offre, at mangfoldige Vikinger ei vendte tilbage igjen til deres Hjemstavn, men faldt, toges til Fange, eller nedsatte sig i fremmede Lande. Alt

dette har ei kunnet være Formerelsen af Populationen gunstig, maatte tvertimod have den modsatte Virkning. Desuden var Landet unægtelig meget mindre opdyrket, og saaledes tillige mindre skikket til at ernære flere Indbyggere.

I det egentlige Finmarken havde i det 9de Seculum endnu ingen Normand bosat sig, og Halogalands til Finmarken grændsende Districter tællede sikkert ikke ret mange norske Indvaanere, og i det Hele taget var Halogalands, endogsaa dets sydligere Districters Befolkning langt ringere, end i vore Dage. Det samme gjælder om Østerdalen, og en Deel andre Skov- og Fjeldegne i det Indre af Landet.

Intet bidrager mere til Forøgelsen af et Lands Folkemængde end Fordelingen af Landeiendommene. Men disse vare i Fortiden meget mindre udstykkede, end det er Tilfældet i vore Dage; vore større Bøndergaarde med mange Opsiddere vare fordum næsten alle i enkelt Mands Eie. Af Kjøbstæder, i hvilke en stor Menneskemængde er sammentrængt paa et lidet Rum, og Ladepladse og Strandsteder, om hvilke det Samme gjælder i en ringere Scala, havde Norge i Hedenolden kun een, nemlig Tønsberg, hvis Folkemængde dog heller ikke kan have været synderlig stor. Nidaros (Throndhjem) blev vel anlagt i Slutningen af den hedenske Tid, men dets Opkomst kan først regnes siden Olaf den Helliges Tid. Alle vore øvrige Kjøbstæder ere først efter Christendommens Indførelse blevne til. Disse og flere andre Grunde, som kunde anføres, tale mod en større Folkemængde i Oldtiden, end i Nutiden; og da vi desuden vide om alle andre Lande, om hvis Folkemængde i ældre Tider vi have nogenlunde paalidelige Efterretninger, at Indbyggernes Antal der har været meget mindre, end nu, saa vilde det være et Særsyn, naar i Norge det Modsatte skulde have fundet Sted.

I den fjærnere Oldtid, hvorom vi have historisk Kundskab, finde vi Norge udstykket i en Mængde for det Meste ved naturlige Grændser adskilte Smaastater, hvilke beherskedes af uafhængige Høvdinger, som prangede med Kongenavn. Kongemagten var for saavidt arvelig, at visse Familier ansaaes for at være berettigede til samme fremfor alle Andre. Kun særegne Omstændigheder kunde bevirke, at Nogen, der ei var kongebaaren, fik Kongenavn. Dette maatte være udtrykkelig tildeelt paa Thinget, og Undersaatterne maatte have hyldet, førend Nogen lovlig kunde udøve kongelige Rettigheder. Kronprætendenternes personlige Egenskaber kom mere i Betragtning end tilfældige Omstændigheder, saasom

Førstefødselsretten og Moderens høiere Byrd; om Kongesønnen var avlet i eller udenfor Ægteskab, var ligegyldigt. Kongernes Magt var ingenlunde uindskrænket, men Folket havde paa Thinget afgjørende Stemme angaaende Statens Anliggender, og Andeel i Lovgivningen og i Retspleien. Kongerne havde den udøvende Magt, de vare Gudernes Ypperstepræster, og Offerfesternes øverste Forstandere, og desuden Undersaatternes Anførere i Krig. Dog kunde de ei byde Leding ud efter Behag og Lune; udenfor den lille Stats Grændser var Ingen forpligtet til Ledingsfærd, hvilket man tydeligt seer af Kvelldulfs Svar til sin Konges Sendebud. (cf. Egilssaga c. 3). Kun naar Landet selv blev angrebet af nogen Fiende, maatte Alle forsvare det med Vaaben og Skibe. Staternes Organisation var i det Hele taget naturligviis meget simpel. Kongerne understøttedes i Udøvelsen af deres Regjeringspligter ved af dem indsatte Jarler og Herser. Af Kongen eller Folkeforsamlingen vilkaarligen paalagte Skatter kjendte hine Tiders Forfatning intet til, og Frihed for alle Slags Paalæg var just det, som udgjorde den frie Odelsmands største Stolthed.

Kongerne maatte især af de Indtægter, deres Kongsgaarde, paa hvilke de afvexlende opholdt sig, kunde yde dem, underholde sig og deres Familie, deres Hirdmænd og Huuskarlene, som dannede deres Livgarde, de ringere fribaarne Tjenere og Trællene, som alle maatte forsynes med Mad og Drikke, Klæder og Vaaben. Kongsgaardene bestyredes af en kongelig Forvalter (ármadr), og til samme hørte foruden Hovedgaarden en Deel Leilændinger, som havde at udrede en vis Afgift in natura. Til Kongsgaardenes Naturalpræstationer kom den Fordeel, de kongelige Almindinger kunde give ved Skovhugst og Græsning, frivillige Gaver og Foræringer af Undersaatterne, nogle Bøder og Confiscationer, som kunde falde, og endelig Afdødes Gods, hvortil ingen andre Arvinger fandtes. Desuden kunde enkelte Smaakonger have Extraindtægter i de Tributer, skatskyldige Lande havde at udrede til dem, saasom Ørkenøerne til Kongerne af Sogn, og Finnerne til de nummedalsk-halogalandske Konger.

Ogsaa havde Kongernes Jarler, Herser og ringere Lendermænd den Forpligtelse, at beværte Kongerne og deres Følge idetmindste 3 Dage og Nætter eengang om Aaret, og rige Bønder regnede sig det til en Ære, at indbyde Kongen hos sig, naar denne med sin Svite (sveit) drog omkring paa Gjæsteri (veitsla, hvoraf

Middelalderens Vasal langt rimeligere udledes, end af det celtiske Gwas, en Tjener), og ved Afkeden at give ham Foræringer; naar disse forsmaaedes, gjaldt det som Tegn paa Kongens Misfornøielse med Beværtningen.

Ei i Kjøbstæder (selv i Tønsberg synes mange Vikværinger, som dreve Kjøbmandskab, kunde have boet i de Huse, de havde opbygget der, i Kjøbstævnetiden, naar Skibene fra de andre norske Egne, og Danmark og Saxland ankom der), ikke heller i Landsbyer, hvilke sidste, jo endnu den Dag i Dag ei findes i Norge, levede i hine Tider Norges Mænd med deres Familier, men paa adspredtliggende Gaarde. Størrelsen af disse Allodier (Odelsgaarde) havde ingen Indflydelse paa de politiske Rettigheder, og alle Frie vare lige for Loven. (Forskjellen i Mandebod hører efter min Formening til en sildigere Periode). Men Rigdom har til alle Tider, og allevegne givet Anseelse og Indflydelse, og udmærkede Egenskaber i aandig og legemlig Henseende have aldrig og intetsteds savnet de Samtidiges Agtelse. Denne blev ogsaa dem til Deel, som kunde aflede deres Herkomst fra navnkundige Slægter, og en vis Pietets- og Respectsfølelse knyttede sig stedse til disse. Adel, tænkt som en af Middelalderens Lehnsvæsen opkommen med arvelige, tildeels lovbestemte Forrettigheder frem for Samfundets øvrige Medlemmer, har meget sevnere end i de fleste andre europæiske Stater faaet Indpas i Norge. Men derfor har Norge ei, efter hvad vi allerede have anthydet, manglet sine Aristokrater og Optimater. Ei blot ved Embedsmyndighed var Jarlen og Hersen ophøiet over de andre Fribaarne, men ogsaa ved større Rigdom, og ædlere Herkomst; desuden i Almindelighed ogsaa ved Idrætter og Bedrifter. Jarlesønnerne nøde allerede som Saadanne en større Anseelse, end Bondesønnerne, og til hine gave Kongerne fortrinsviis de vacante Jarldømmer. En Slægtadel har været til i Norge uden al Tvivl allerede siden Gothernes Indvandring. Thi at iblandt de frie Bønder, der forresten, som alt ovenfor sagt, vare hverandre lige med Hensyn til politiske Rettigheder, i Henseende til Fødsel og Herkomst en vis Standsforskjel har fundet Sted, er unægteligt. Stamtavlerne og Skjaldequæderne vise tilfulde, hvad Priis Forfædrene satte paa høi Byrd; derom vidne ogsaa Sagaerne, som aldrig forglemme at berette det, naar Fortællingens Helt har været en ærbaaren, kynstor, Mand, eller ikke.

Foruden at Forskjel imellem de Fribaarne, grundet i Herkomst og Embedsrang, fandt Sted, maatte udmærkede personlige Egenskaber og større Rig-

dom paa Landeiendom og Løsøre give større Anseelse. Den rige Selveier overlod Stykker af sin Jordvei, der vare for langt borte fra Hovedgaarden eller hidindtil ei havde været opdyrkede, til ringere Fribaarne eller af ham frigivne Trælle til Brug eller Opdyrkning. Saadanne Leilændinger maatte til deres Jorddrot betale Landskyld i Naturalpræstationer, og stode i et mere eller mindre afhængigt Forhold til ham. Paa et endnu lavere Trin i Samfundet, end Leilændingen, stod den fattige Huusmand og Strandsidder, Den, der gik i Tjeneste hos Andre, den Stakkel, der levede af at brænde Salt, og endelig Stavkarlen, der vandrede omkring fra Gaard til Gaard, og maatte leve af Andres Veldædighed.

Foruden en Deel fribaarne Tjenere havde den rige Bonde mange Trælle, der maatte forrette alle de grovere, tungere Arbeider paa Gaarden, i Skoven, paa Marken, ved Fiskerierne m. m. Trælle betragtedes aldeles som Ting, hvormed Herren kunde skalte og valte efter Behag, og som han kunde dræbe uden Straf. De vare for det Meste Fanger, som Vikingerne bragte hjem fra deres Toge; tildeels bleve de ogsaa kjøbte, eller opdroges paa selve Gaarden, naar Skjæbnen havde ladet dem fødes der af Trælqvinder med Ufrie.

I den ældre Tid, førend Vikingetogene bleve en Næringsvei, en fast, regelmæssig Erhvervskilde, maatte Norges Beboere leve af deres Gaard eller Gaarde, og især af Qvægavlen, hvis Producter i Forening med Fiskeriets maatte forsyne Kjøkkenet (Ildhuset) og Madburet. Jordvei, Qvæg og Trælle udgjorde Mandens Rigdom. Livets første uundværlige Fornødenheder var man i Almindelighed rigeligen forsynet med, men ogsaa dem kunde man komme til at lide Mangel paa, naar i flere Aar efter hverandre Misvæxt indtraf, Høbjergningen og Fiskeriet mislykkedes. Endogsaa i en temmelig sildigere Periode maatte den navnkundige Eivind Skaldaspiller bortgive sin Bue og sit Pilekogger for Sild (s. Hsk. Har. Graaf. S. c. 18). Simpelhed i Klædedragt, Tarvelighed i Mad og Drikke var i hine ældre Tider en ufrivillig Dyd. Ei ved lækkre usædvanlige Retter udmærkede sig Den, som gjorde et Gjæstebud, men ved Overflødighed af Mad og Drikke, og ved Gjæsternes Mængde. I Tidens Løb afløstes imidlertid den forrige Simpelhed i Mad og Drikke og Klædedragt af en Luxus, som ikke kan andet end opvække Forbauselse. Ei blot i Kongsgaarden, og hos Jarlerne og Herserne, men ogsaa hos Odelsbonden uden Tignarnavn var i det 9de Sec. Madburet forsynet med

Malt, for at brygge stærkt Øl, og med Honning, til at lave Yndlingsdrikken, Mjød; ja Viin flød i Drikkehornene ved Gilderne. Vistnok blev ikke engang i Kongsgaarden hver Dag spist Kjød og drukket Øl, men Fisk og Melk maatte ofte træde i hines Sted (s. Olaf den Helliges S. c. 33); vistnok vedblev den ringere Mand stedse at drikke sin Myseblande, og at spise sit Fladbrød af Havre; men hos den rige Mand laae ogsaa tynde, hvide Hvedekager paa Bordet (s. Rigsmaal). Den ældre Tids Vadmels- og Skindklæder bleve ombyttede med Skarlagenskapper, og foruden smukke Klæder attraaede Pyntelysten hos begge Kjøn Finger- og Armringe, Spænder og allehaande Smykker af ædle Metaller. Man lod sig ei mere nøie med gode, men vilde ogsaa have smukke Vaaben; de Fragmenter af det Sværd, der fandtes paa Karmøen i en Gravhøi, Provst L. Brun lod udgrave, og hvilke nu gjemmes i Bergens Museum, vidne om Forfædrenes Vaabenluxus i en vistnok meget tidlig Periode. Træskeden har paa den ene Side været belagt med tynde Sølvplader, paa den anden med Guldplader, besatte med en Mængde smaa Sølvknapper. Neppe have norske Hænder arbeidet hiint Sværd med dets kostbare Balg, men samme skylder sandsynligviis en fremmed Kunstnerhaand sin Tilværelse, og er maaskee som spolia opima, Seiersbytte, af en eller anden Søkonge bleven hjemført. Valske Sværde og Brynier omtales ofte i Sagaerne, især i disses poetiske Stykker, og af de smukke Skjolde, der i Mængde prydede Hallernes Vægge, ja endogsaa Vikingeskibenes Borde, vare maaskee de færreste arbeidede i selve Landet. I Forfærdigelsen af et Slags Vaaben synes dog de norske Vaabensmede at have udmærket sig, nemlig af Stridsøxen (securis norvagica).

Hvorledes kunde hiin Olds Mennesker — Konger og Prindser, Jarler og Herser og Odelsbønder, hver paa sin Viis, — føde og klæde og forsyne med Vaaben saa mange Mennesker, som vare i deres Tjeneste? Hvorledes kunde de tilveiebringe Midler til den Ødselhed i Klædedragt, Mad og Drikke, der ifølge Sagaernes Vidnesbyrd har fundet Sted? Hvorledes have de kunnet bestride de svære Omkostninger ved deres Bryllupper, Gravøl, Jule- og andre Gilder? Hvorfra havde de overalt Midlerne til deres store Gjæstfrihed og Gavmildhed, til alle de tildeels meget kostbare Foræringer, som bleve givne til Gjæster og Venner? Hvorfra kunde de tilfredsstille Forfængelighedens Kuner og Pragt, og de Ønsker, Bekjendtskab med mere cultiverede Nationers Sæder maatte opvække? Frembragte Landet i sit eget Skjød Malt og Hvede, Honning og Viin? Var Kunstfliden

da stegen til den Grad, at Landets egne Manufacturer og Fabriker leverede de pragtfulde Klæder, man iførte sig, de mangehaande Smykker, Mænd og Qvinder vare prydede med, de skjønne Angrebs- og Forsvarsvaaben, man satte saa stor Priis paa? Nei, egentlig Kunstflid fandtes ikke i Norge, ligesaalidet som Viinbjerge og Hvedeagre. Overdaadighedsvarer produceredes ei engang i selve Norden. Andetsteds fra maatte man forsyne sig med det, man manglede, men havde faaet Smag paa. Men for at kunne tiltuske sig de Varer og Ting, man trængte til og ønskede sig, imod Landets egne Naturalproducter, dertil vare disse langtfra tilstrækkelige. Kun ved Vikingetogene kunde man i hine Dage forskaffe sig sine virkelige og indbildte Fornødenheder. Selv da, naar disse ei ranedes paa fremmed Kyst, eller fra Kjøbmanden, hvis Vindesyge ei skyede de Farer, der vare forbundne med at pløie det af grumme, rovbegjerlige Vikinger opfyldte Hav; selv da, naar de kjøbtes, vare dog Midlerne til at sætte sig paa en fredelig Maade i Besiddelse af Ting, man attraaede, erhvervede ved Forfædrenes eller egne Vikingetoge.

Vi have i almindelige Erfaringssætninger, i Landets geographiske og naturlige Forholde med Alt, hvad dertil knytter sig, saasom Fiskeri, Skibsbyggerkunst m. m., i Folkets Characteer og Religion seet Momenter, af hvilke Vikingelivet kunde, ja maatte udvikle sig; endvidere have vi fundet i Forfædrenes Søvanthed og Søkyndighed, i deres vilde Kamplyst og Uforsagthed, deres Higen efter Berømmelse og Hæder, deres legemlige Styrke og hærdede Kraft, de Requisiter, uden hvilke Vikingetogene ei kunne tænkes; endeligen er Læseren bleven gjort opmærksom paa, hvorledes der i Landets Forfatning og Samfundets Organisation og i Mangel paa Kunstflid, Savn af Producter og Ting, som Mennesket, naar det skrider fremad paa Culturens Bane, attraaer, maatte ligge lige saa mange Motiver til Forfædrenes eventyrlige Vikingeliv. At skildre dette saa udførligt og levende, jeg formaaer, og tillige at give en historisk Fremstilling af vore norske Forfædres Søtoge, hvad enten disse ere blevne foretagne til fremmede Lande i fiendtlig Hensigt, eller have bestaaet i Korstog, Pillegrims- Handels- og Opdagelsesreiser, er et Arbeide, jeg i længere Tid i de saare faa Fritimer, der forundes mig, har været sysselsat med, og som jeg agter at lade træde frem for Lyset, saasnart mine Grandskninger deri ere blevne tilendebragte..

A. Brømel.

Antiqvarisk-historisk Skitse af Augvaldsnæs.

Ved

Johan K. Christie.

Hvor Kjæmper stolt fremstrede i Brynje blank,
Og seiretrætte Helte i Graven sank,
Der stjærer Ploven grumt i de Glemtes Aske,
Og Sønnen véd ei Sagn om de Fædre raske.

J. K. C.

Augvaldsnæs — dette Navn er et af dem, til hvilke vor Historie knytter mærkelige Minder, og tilhører et Sted, som, trods Tiden og alle dens og dens Sønners Storme, til vore Dage har vedligeholdt mangt herligt Minde om Forfædrene. Dets Beliggenhed, paa et Næs mellem to brede Bugter, som skjære ind i Karmøens østre Side, lidt over en halv norsk Miil fra Øens Nordende, med Udsigt etsteds baade nordover og endbedre sydover den lige Led mellem Rogaland (omtrent nuværende Stavangers Amt) og Hordaland (d. e. omtrent søndre Bergenhus Amt) maatte gjøre Stedet særdeles bekvemt til et Høvdingsæde. Herforbi droge Vikingerne, hvad enten de fore nordfra og sydværts gjennem Hougesund og Kormtsund (Karmsund) eller søndenfra kom gjennem Kormtsund, Boknarsund (Bukkesundet, Alvestadsundet, der bærer ind nordvestlig fra Bukkefjorden, forbi Førrisvigen og ud i Karmsund ved Udløbet af Førrisfjord, fordum Fylingsfjord) eller Ognesund, der bærer ud fra Nærstrandsfjorden og det Indre af Fyrdir (det var Landet omkring Stavangerfjorfjorden, nuværende Ryfylke Fogderi) og en halv Miil søndenfor Augvaldsnæs fører til Karmsund. Ti udenom Kormt (Karmø) er det vilde Hav og Stranden indsluttet af en usædvanlig tæt og farlig Skjærkjæde med fraadende Brændinger, saa Seiladsen vestom Øen, som rimeligt, ikke gjerne valgtes, naar Fartøierne ikke stode tilsøes, Veiret ikke forbød den østligere Gjennemgang, eller særegne Grunde ellers vare tilstede. Stedets locale Fordele vare da og tidlig

bemærkede af Egnens Smaakonger, og langt opover den historiske Tid finde vi i Oldtidens omtaagede Sagn Augvaldsnæs nævnt som Kongsgaard.

Hvorhøit op vi tør sætte dets første Beboelse — derom ere vi lige saa uvisse, som om hele det øvrige Nordens. At den imidlertid ligger bag vor Æra turde ikke være urimeligt. Her ere flere Omstændigheder tilstede, der synes at bevise disse Egnes urtidlige Bebyggelse. Det paa Sole paa Jæderen nu af Flyvesandet skjulte, men indtil for omtrent 50 Aar siden endnu synlige mærkværdige Offersted, der bestod af en stor Cirkel med 24 som smaa Bautaer opreiste Stene i den 102 Alen vide Periferi, udfyldt mellem disse større med en fortløbende Ring af mindre hvide Stene og fra hvilken Omkreds gik 8 af ligedanne Stene lagte, indad mod Centret løbende Radier, der stødte sammen ved en stor, flad, firkantet, paa Støtninger oplagt Bordsten, ganske lig de bretagneske Dolmen, er et Monument, der udentvivl fortjener den fuldeste Opmærksomhed af Historiegransterne; det har en saa iøinefaldende Lighed med de fremmedlændiske celtiske Stensætninger, at det maa give Grund til en Antagelse, som hidtil er af Mange nægtet Sandhed, at nemlig idetmindste disse Egne af Landet har havt celtiske Urindbyggere. De her paa flere Steder forefundne Jettestuer skulde vel og rime sig hermed, ligesom den mærkværdige Mængde Rokkestene, saavel i Jæderen og Dalerne, som i Ryfylke ere vigtige Argumenter herfor. At nævne de andetsteds forefundne slige Stene hører ikke hid; men hvad der formentlig i høi Grad vedkommer Spørgsmaalet om Augvaldsnæs's første Beboelse er, at der paa Gaarden Vorre i Augvaldsnæs Præstegjeld, halvanden Fjerding sydfor Præstegaarden, er et Fjeld tætovenfor Vorrejordene, paa hvilket der paa en skraa Fjeldslette, saaledes beliggende, at dens Plateau netop bestryges af et Øie nede fra Dalen i den beboede Bygd, endnu forefindes tre Rokkestene af omtrent 6 Alens Længde, mellem 3 og 4 Alens Bredde og 4—5 Alens Høide, hvilende paa en regelmæssig tilvinklet Kjøl, saaledes at de ved en kraftig Mands Ryg lettes over og sættes i Rugning. Foruden disse Tre vare indtil i vor Tid endnu to andre lignende oplagte der, men hvilke Bønderne have rullet ned og brugt til Broer tætnedunder Fjeldet. *) Skulle nu

*) Det er mærkværdigt, at ikke disse Rokkestene eller dette ogsaa af andre Oldtidslevninger antiqvarisk-vigtige Sted er almindelig bekjendt, da disse Rokkestene ligge lige i Dagen fra Landeveien af. Foruden disse findes der aflange og runde Gravhøie og Stensætninger deroppe, ligesom nede paa Vorre-

Rokkestene være Vidner om og Minder fra en Druidetid og en Celterbefolkning, saa sluttes vel med fuld Ret, at Karmøen og med den Augvaldsnæs har været beboet af denne Stamme, hvorved det da bliver ugrundet, hvad man har paastaaet om, at Skandinaviens Celter kun have havt Tilhold i Danmark og Sydsverige.

En førchristelig Tids Beboelse har her da været. Spor af et Kjæmpeliv — om just ikke fra denne samme, saa dog fra den tidligste Gotheindvandrings Tid mangle hellerikke. Herhen maa nemlig regnes det mærkværdige Fund i den saakaldte Guttormshøi paa Blodheien nærved Augvaldsnæs, hvorom siden Mere. Ved Udgravning gjordes her følgende Udbytte, hvis Meddelelse skyldes Hr. Cand. theol. H. Bloms, en af Gravernes, Godhed:

1. et næsten helt Skelet;
2. et Sværd af Bronce eller Kobber, tveægget og høit midtad Klingen, forsynet med en Giftrand, og forgyldt. Netop Magen findes efter Hr. Bloms Opgave i Kjøbenhavns Museum. Men hvad dernede ikke findes, er den saare sjeldne Klingebalg af hvidt og rødt ugarvet Kalveskind med Haarene paa;
3. et Dolkehæfte af Bronce;
4. Stykker af uldne Klæder, af Tøi omtrent som det, der fandtes paa det af Dronning Gunhild Kongemoder i Gunhildsmosen opgravede Lig. Tøiet er nedsendt til Danmark til Sammenligning;
5. 2 à 3 Bronceknapper;
6. en Spydsod af Bronce, med Forziringer smukt indgravede paa den mod Skjæftet gaaende Ende.

Af den ugarvede Skindskede bevises Tidens Culturarmod, ligesom den Omstændighed, at her ikke fandtes ringeste Spor til Jernvaaben borger for Høiens Opkastning i Kobberalderen, hvilken, som man lærer, maa ende omtrent ved de med Jernforarbeidning bekjendte Gothers Indvandring. Høien maa altsaa være af forgothisk eller seneste af en til den tidligste gothiske Periode nedstigende Ælde, og da Gotherindvandringen ansættes til Christi Tid, have vi her et Be-

markstranden findes en omstyrtet og en endnu staaende Bauta. Dog — det Nærmere om disse Mindesmærker, saavelsom om Dragelandsbautaen længer nord i Sognet tilhører et andet Arbeide, end det nærværende. Det maa her være nok at paapege dem.

vis for et Folketilhold paa Augvaldsnæs mindst omtrent jævngammelt med Christentidsregningen.

Disse Beviser for en urtidlig Befolkning ere nu sagtens trods saa vægtige, som mange andre, man opstiller om andre Steder; men fra saa graa en Alder findes intet ringeste Sagnglimt i Historien. Det tidligste Spor, vi finde, er den Sagntradition, der omtaler en Kong Augvald Rognvaldsøn, hvem Schøning sætter op i det fjerde Aarhundrede, men som almindelig antages at have levet i det syvende Sekel. Der turde imidlertid være Grund til at sætte ham i det 6te; men herom siden. Denne mægtige Rogalands Konge skal have givet Stedet Navn og boet her. Efterat han paa den Tids Vis havde færdets meget om paa Vikingetog og samlet Skatte og Hæder under sin Guddoms, Augvaldskoens *) Varetægt, faldt han omsider i en Kamp med en anden Konge Varin, der boede nordpaa Skaare ved Hougesund, ligeoverfor Karmøens Nordspidse ved Indløbet fra Sletten. Mellem Denne, rimeligvis en hordalandsk Fyrste, og Augvald skal Kampen have staaet paa en lav, nøgen Aas, nu Udmark mellem Gaardene Fiskaa, Vaage, Skeie og flere paa Karmøen, nogle tusinde Skridt sydvest for Augvaldsnæs, hvilken Hei endnu kaldes Kongsheien, og hvor flere Oldtidsminder forefindes. **) Da Augvald her, som man maa

*) Beretningen om Kong Augvalds Kodyrkelse er vigtig i Læren om Hedenfædrenes Gudsdyrkelse; ti den er det ene af de to Sagnvidnesbyrd, vi have om Koens Tilbedelse i Norden, rimelig som Billede for Audumblakoen, Ymers Amme og det jordiske Livs Moder. Foruden denne Augvald nævnes nok kun en svensk Konge Eistein Beila som Kodyrker i vore Sagaer.

**) Kraft omtaler kun i ufuldstændig overfladisk Korthed disse Mindesmærker, og det er hernede paa Karmøen ingen Anledning for Forf. at faae vide, hvorvidt de af Andre ere beskrevne. Men, det bør ikke undlades, her at bemærke, at det er paa høieste Tid for Antiqvaren at optage Kart over denne mærkelige Hei, hvis han ikke vil vide dens Oldtidsminder rent forsvundne; der kjøres hver Sommer en Hoben Stenlæs bort fra denne, saa hver Høi er molestreret og næsten jævnet med Jorden. Hvad der nu findes er: Butrøhøien, hvorfra Kongshøien strækker sig 1,151 Skridt i Vest indtil en lav Bjergknude, kaldet Kongshougene, hvilke ere besaaede med Stene, men allerede saa forvirret omkastede, at man ikke tør bestemt paastaae, her have staaet to Kjæmpehøie. Butrøhøien er 110 Skridt vid, godtsom jævnet med Jorden, har to Indgange fra Sydsiden, men begge ødelagte, og har fra sin nordøstlige Ringkant en 124 Skridt vid, uregelret, i Hjørnerne afrundet Firkantstenring, der støder ind mod Høiens Ringkant lige i Vest i Form som med en mod V. N. V. løbende Sidestensætning 24 Skridt lang. 40 vestligere en elliptisk Grav, 100 Skridt i Omkreds,

troe paa sin egen dengang saalangt syd gaaende Gaard, bukkede under i Striden, lod man ham begrave tætved Kongsgaarden paa Augvaldsnæs tilligemed sin Ko, den af ham dyrkede Guddom, af hvis Melk han drak Sundhed og Styrke, — hver i sin Høi nærved himanden.

Stedet, hvor Augvald blev høisat, har man antaget at være den mellem 3 og 4 hundrede Skridt vestenfor Augvaldsnæs Præstegaardsbygninger beliggende lange, lave Bjergryg, som endnu ofte benævnes Kongshougen, paa hvis Midte findes en Stump af en liden, halvomfalden Bautasten. som kanskee aldrig var Bauta, og hvor før længer syd saaes en Stenring, en Tingkreds, men som Oldtidsmindernes skaanselløseste Fiende Ploven har forstyrret. Koen har man troet begraven enten under den store 27 Fod høie, nede 6 til 8 Tommer tykke og 53 Tommer brede Bautasten lige bagved Kirkens Nordside (se Kraft, Statistik, 4, Side 267) eller og den nogle saa Skridt nordost for Kirkens østre Bryst værende Flaghoug,*) som ifjor rent bortskares og toges til Kirkegaardsfyld. Ingen af disse Antagelser turde imidlertid være rigtig.

Af Vigtighed ved denne Undersøgelse bliver 71de Capitel i Snorre's Olaf Trygvesens Saga, hvori han beretter:

"Da Kong Olaf engang var til Gjæstebud paa Augvaldsnæs, kom der en Kvel til ham en gammel og meget ordklog Mand med en bredskygget Hat paa Hovedet. Han var enøiet og kunde fortælle om alle Lande.**) Han gav sig i Samtale med Kongen, og da Kongen fandt stor Gammen i Gjestens Tale, spurgte han ham om mange Ting, som Gjesten gav gode Svar paa, og Kongen sad længe oppe om Kvellen. Blandt Andet spørger Kongen ham om han vidste, hvo den Augvald havde været, som Næsset og Gaarden var opkaldt

---

med 40 Skridts Storakse og 15 Skr. liden Akse, ved nordøstre Hjørne en stor Sten. Midt fra denne Ellipses Vestrand gaaer en 352 Skr. vid firkantet Stenring, der fører til Butrøhøien fra Syd. Mod Vest er intet Spor af Sammenhæng fra Høien til Ellipsen. Længer oppe to Ellipser, den søndre 65 Skr., den nordre 40 Skr. vid. 951 Skr. vestfor Butrøhøien en 82 Skr. vid Gravhøi, 686 Skr. vestfor Butrøhøien en anden 90 Skr. omvid. 521 Skr. sydvest for Butrøhøien to do. med sydværts gaaende Stensætninger, der ligne Tingkredse. Disse Høie ere alle næsten ødelagte. Desuden findes endel smaa runde og firkantede Grave. En mere ordentlig Beskrivelse var at ønske, men maa overlades samme Arbeide, som det, der skildrer Borreminderne o. M.

*) Som man indseer, skriver dette Navn sig fra en paa Høien opreist Flagstang.

**) Her paa Augvaldsnæs spiller altsaa i Virkeligheden den Scene, Oehlenschläger har optaget i sin Hakon Jarl mellem Olaf Trygvesen og Auden (Ensie).

efter. Gjeften ſiger, at Augvald var Konge og en meget ſtridbar Mand, og at han gjorde ſtore Ofringer til en Ko, ſom han førte med ſig, hvor han for, og anſaa det tjenligt for Helbreden at drikke af dens Melk. Denne ſamme Kong Augvald havde holdt et Slag med en anden Konge, ſom hed Varin, i hvilken Strid Augvald faldt. Han blev høilagt tætved Gaarden, og der bleve ſatte Bautaſtene over ham, ſom endnu ſtande der; men i en anden Høi, kort derfra, blev Koen lagt." (Jacob Aall's Overſættelſe af Heimskringla I. 155, 156). Peter Clauſen har i ſin Overſættelſe, ſom da maa være efter et andet Manuſcript, længer nede i ſamme Capitel følgende Beretning om Kong Olaf: "dog lod han begge Høie opkaſte og fandt Kong Augvalds Ben i den ene og Koben i den anden." *)

Efter Snorre ſtode da Bautaſtene, altſaa mindſt to, ved Augvalds Grav. Men Spor af mere end en ſøger man forgjæves paa Kongshougen, og ſelv Dette er uſikkert, ligeſom helleringen Beſkrivelſe af denne Houg leder til en ſaadan Antagelſe, idetmindſte ikke mig bekjendt. Derſom der da nogetandetſteds nærved findes eller har været at finde de af Snorre omtalte "Bautaſtene," ſaa har man, ialfald naar ogſaa andre beſtyrkende Omſtændigheder komme til, Grund til heller at ſøge Augvaldshøien der, end paa Kongshougen. At Saadant nu virkelig er forhaanden ſkulle vi ſe.

Indtil for 7 Aar ſiden var en, desværre omkaſtet og godtſom ſporløſt forſvunden Æthøi at ſe paa den førnævnte og ſom Koens Grav antagne Flaghoug. Denne gigantiſke Houg, hvortil faa ere Magen blandt de norſke Gravhøie, blev i 1834 af Stedets Sognepræſt, Hr. Provſt Brun udgravet, og i denne Høi, af over 170 Skridts Omkreds og omtrent 8 Alens Høide, bleve da, ifølge godhedsfuld Meddelelſe af Hr. Stiftamtmand Chriſtie, fundne:

1. en Broncekjedel, fyldt med Aſke og brændte Ben;
2. endel ſmaa runde, oventil ophøiede, blaa Glasflusſe;
3. en zirlig Meſſingkjedel, hvori:
4. en ſtor Guldarmring, vægtig 40¼ Lod;
5. en ſtor Fingerring af Guld;

*) Anden Adgang til Snorre's Verk end gjennem diſſe Overſættelſer, har Forf. ikke herhede paa Augvaldsnæs, hvor han boer.

6. 5 mindre do., fundne i ſelve Hougauren;
7. 1 liden do., vægtig 2 Qvintin, 1 Ørken;
8. Fragmenter af et Sølvkar;
9. do. af et Sværd med dets forgyldte Skede;
10. Levninger af en Jernpil;
11. do. af et Spyd;
12. do. af nogle Spiger;
13. do. af en Broncepande med gjennemboret Bund;
14. en Broncekjedel med Aſke og Ben i;
15. Stumper af Egeplanker og Næver, ſom rimeligvis, efter Udgraverens Beretning, have dannet et træbygget Gravkammer. *)

Man ſeer allerede af de tre Gravurner eller Aſkekjedler, at Høien neppe er Enkeltmands Begravelſe, men at den ſenere er benyttet af den oprindelige Høidrots Efterkommere eller Eftermænd; dette bliver end klarere, naar man faaer høre, at de to Kjedler ikke ſtode midt inde i Høien men i dens Side. Men af det betydelige Hovedfund ſees, at den maa være en høitſkattet Afdøds Gravhøi. Dens Bygningsmaade tyder og derpaa; ti den var ſat paa en ualmindelig omhyggelig Maner. Rundtomkring, lidt indenfor den ydre Stenring vare ſatte en Mængde aabne, helledækkede Stenkammere, nogle af mere end 2 Alens Længde og byggede af ſvære Sideſtene. Indeni vare Stene ſammendyngede ved Trækammeret og videre omkring, og ſaa det Hele dækket med en uhyre Dynge Aurjord. At nu en ſaadan Houg, om den var en Guddoms Grav, ſkulde profaniſeres ved Indſættelſe af plumpe Menneſkeligs Aſke, var en ufrom Antagelſe af de gamle pii avi. Ogſaa kan vel en Ko have lidet Brug for Fingerringe, Armring, Spyd, Pile og Sværd, ſom Hovedfundet indeholdt, ſaa man faaer rigtig opgive den Mening, at Helligkoen er høiſat her, hvorimod Fundet høver godt ſammen med den Antagelſe, at den er Augvalds Grav.

Ved Høiens Opkaſtning i 1834 fandtes Spor af en meget tidligere Underſøgelſe, hvorved man var gaaet ind langs Høiens Bjergbund til dens

*) Ved Gjennemgravningen i 1840 fandtes atter to blaa og en brun Glasflus, en Spiger og et Jernſom, hvorpaa ſad lidt gjennemruſtet Træ, hvilke Sager laa udenfor Veſtſiden af en ſærdeles omhyggelig ſat, meget bred, af Lerſtifer beſtaaende Mur, maaſke tilhørende det træbyggede Gravkammer, man fandt i 1834.

Centrum, men paa en for Høien saa skaanende Maade, at dens Sider og hele Ydre vare godtsom aldeles ubeskadigede. Dette stemmer meget bekvemt med Snorre's Beretning om Olaf Tryggvesøns Høigravning. Naar vi da hertil kunne lægge Foresindelsen af to Bautastene, saa maa vel Augvalds Begravelse i Flaghougen være fuldstændig bevist, og Dette er formenlig uden Vanskelighed.

Toogtyve Skridt fra Høien mod Vest staaer endnu den forhen nævnte Bautasten af 27 Fods Høide og er den almindelig saakaldte "Jomfru Marias Synaal," "saavidt vides," siger Kraft l. c., "den anseeligste af alle nu i Landet tilværende Bautastene;" den staaer tætved Kirkens nordre Mur, mod hvilken de i denne Egn jævnlig blæsende Nordveststorme efterhaanden have givet Stenen Hælding, og hvorom Overtroen har født det Sagn, at Verden skal forgaae, naar Bauta og Mur berøre hinanden. *) Nogle Skridt længer nord, ligeoverfor Marias Synaal stod for (se Kraft l. c.) en kolossal Bautasten nordved Kirkegaardshegnet; men den er for flere Aar siden omstyrtet og nu grusdækket og knust. Disse Stene tør man da vel antage tilhøre den udgravede Flaghoug; Afstanden mellem dem og Høien er ikke længer end man flere Steder finder den, selv hvor Terrainet ikke, som her, gjorde deres Reisning nærmere Æthøien umulig (f. Ex. nærved Augvaldsnæs ved den bestrevne Høi med Kobberfundet paa Blodheien, hvorom snart Mere.) Hvor Flaghougen stod, er nemlig et, senere kun sparsomt muldækket Skaldeberg, hvilket af letbegribelige Grunde blev foretrukket som Gravplads fremfor den dybere, fugtige Jord længer vest, og der er da ingensteds nærmere Anledning til at reise Bautaer, end hvor de to fandtes, om de end havde havt en mindre gigantisk Størrelse end hine.

Naar Augvaldsbautaens (bautaernes) Høide berettes at have været 15 Alen, da passer ogsaa Dette godt; ti baade maa der antages, at Kjæmpestenen

*) Verdens Ende har da faaet en god Tids Udsættelse derved, at Stenen, under Kirkens Istandsættelse, af sin Top mistede en temmelig stor Splint af den indre, d. e., den mod Kirken vendende Side; men mod Nord har den endnu sin gamle Høide af 27 Fod, som Kraft angiver, saa den fremdeles hævder sin Førsterang blandt norske Bautaer. Hvad Hr. Biskop Neumann i Urda II. 240 yrter om det afslagne Stykke under Kirkereparationen, kan alene angaa denne Splint. Derimod fandtes paa Kirkegaarden en Sten, som rimelig er afbrudt tidligere, idet kunde Stenen har lænet mod Kirkemuren og derved faaet et Knæk. Denne Sten sees nu ikke mere, men kan ikke have været mere end 3—4 Fod, da Bautaen endnu er mellem 26 og 27 Fod høi. Hr. Biskoppen antager ogsaa paa det nævnte Sted, at Bautaen tilhører Augvaldsgraven.

(Marianaalen) gjennem mere end 12 Sekler er ſjunken noget, og tillige ſees det tydelig, at Stenens Top, uagtet den nærværende Høide, er afflaaet, hvad og den i ſidſtanførte Note omtalte Stenbræk beviſer.

Skade er det, at vi til disſe Slutninger ikke kunne føie et ſaa afgjørende Bevis, ſom det forhaabentlig vilde indeholdt, om den lange Række Runer, Stenen berettes at have havt, endnu var at finde. Heraf ſees imidlertid kun meget faa og endmere uviſſe Spor.*) Men ogſaa uden Dette maa vi, ſaavel

*) Derimod ſees i nogen og ſekſti Tommers Høide fra Kirkegaardens gamle Grund to Kors i Form X X, ſom Sagnet gjør til Chriſtian den 4des Høidemærke, da han paa ſin ſtore Norges Reiſe var her og lod dem indhugge — kanſkee! Et beſtemt Maal af deres Høide er umuligt, fordi det ved Kirkens Iſtandſættelſe nedkaſtede Grus ſaaledes har opdynget ſig om Bautaſtenens Fod, at man ikke længer kan ſikkert finde den forrige Grund.

Mens Talen her er om Marias Synaal, er det dog ikke værd at forbigaae et Folkeſagn, ſom fortælles om Denne og Kirken, ikke juſt ſom noget Stedet Eiendommeligt, men fordi man paa en ſaa ſagnløs Grund ſom Karmsen maa være glad ved at hitte endog Fællesgods, og fordi det er godtſom eneſte gjenlevende kjendelige Barn af Sagnet, efter alle ſine Sødſkendes længſtindtrufne Død, Forbytning eller Lemlæſtelſe. Sagnet lyder ſaaledes:

Høit oppe i Tiden, da St. Olaf (— NB. feilagtigt for Olaf Trygveſøn —) førſt tog ſig paa at chriſtne Landet, var han herude og lærte Folket Gudsord. Førend han reiſte, vilde han give Almuen en Kirke at bede til Vorherre i. Saa kom han overéns med en Hougtuſe (en Thurſe) eller en Jutul (en Jætte), at han ſkulde bygge en Stenkirke med Taarn paa, imod at faae Sol og Maane eller St. Olaf ſelv i Byggeløn. Slige Jutuller bygge med Troldſkab og meget fortere end nogen Mand kan troe. Denne Hougtuſſe, ſom boede oppe i Prindſehougen paa Blodheien (d. e. den ovenomtalte Høi med Kobberfundet), tog nu paa Arbeidet, og det gik meget ſnarere end St. Olaf vilde, ſaa i En, To, Tre var Alting, paa Taarnet nær, færdigt. Nu vidſte Olaf ikke ſin arme Raad, forſtaffede han ikke Sol og Maane — og det kunde han ikke —, ſaa var han om en Hals. Rent fortænkt red Kongen ud opover Blodheien i Kvellingen ſom Kirken næſte Dag vilde være i fuld Stand; her hørte han inde i en af „Riſehougene" (ſaa benævnes endnu Blodheiens ſtore Gravhøie) et Barn ſkrige og Moderen ſynge:

„Ro, Ro, liden Kind!
Imorgen kommer Sig, Far din
Med Sol og Maane til Barnet,"

eller ſom Andre, til klarligt Bevis for at Sagnet er hidplantet ifra og det ſamme ſom det om Throndhjems Domkirke, fortælle ſidſte Linie:

„Med Sol og Maane fra Throndhjem."

Da blev St. Olaf glad; ti han vidſte, hvorledes det har ſig med Jutullerne, at naar de høre Chriſtenfolk nævne deres Navn, ſaa ſprikke de. Da han ſaa næſte Morgen ſtod og ſaa paa, hvorledes Sig byggede og juſt ſkulde lægge Kuppelſtenen paa, raabte Kongen op til ham:

„Agt dig nu, Sigge!
Nu vil ikke ſidſte Stenen ligge."

paa Grund af disse Bautaers Forefindelse, som formedelst de tilstedeværende Spor af den tidligere Gravning, men især paa Grund af det i Høien gjorte Fund være berettigede til at anse som afgjort, at Flaghougen er Kong Augvalds, ikke hans Ko's Grav.*) For denne sidste Mening taler vel Intet, uden en uhjemlet Beretning om, at Høien skal være kaldt Kohougen eller Kjyrehougen. Om et saadant Navn véd Almuen, overalt hvor Forf. har spurgt, ikke det Ringeste at sige. Kun fortæller et næsten dødt Folkesagn, at en hellig

---

Og i det Samme sprak Sig, dat ned og kom hovedstups ned i Mulden nordved Kirken, hvor han stod fast, blev til Sten og staaer der endnu. Hans Krop er Marias Synaal; men Taarnet rapede ned og slog Kirkeskibet istykker, saa Gudshuset blev en Ruin, stig som den stod til den just 1839 blev sat istand.

Man seer, det er det samme Sagn, der gaaer igjen om Throndhjems Domkirke og næsten om enhver gammel Kirke baade hertillands og i andre Lande, saa det som localt har lidet at betyde. Men det turde være en Mærkelighed, dette samme Sagn, som en i Folkeaanden stedse levende Mythe, i Vaasen sig selv lig altfra den ældste Tildannelse af vor nordiske Mythekreds, hvor vi have det i Fortællingen om Jetten, der byggede Aasernes faste Himmelborg imod at faae i Byggelon Sol, Maane og Freie, men istedet derfor fik Dødsdasken af Thors Mjølner — alt herfra og lige ned til Sagnene om Christentemplernes Bygning, og det turde kun være en stereotyp Billedindklædning af den simple Sandhed, at den kaute, uretvise Kraft (Jættekraften) ved sin Daad vil tiltvinge sig alverdens Glands og Herlighed, men dog maa virke i det Ædles og det Rettes Tjeneste og forgaae for det. Derfor var det Jætten, Asiasienden, som trællede for Aserne og derpaa forgik, — derfor var det Sig, Thursen, der byggede Christkirken og forgik, — saa virker alt det Onde med til Opnaaelsen af det store gode Maal og forsvinder. Skulde man ikke i dette Sagn af Navnet Sig gjenkjende Odin, Seierguden, Sigtyr, den Hedengud, der var Christendommens Modstander og i Omvendelsestiden maatte udpræges for den ledeste Trold, Christenhedens rænkefulde Erkefiende, dens Dyrkeres lystfyge Besnærer, men som alligevel kom tilkort med sin List, maatte tjene og forgaae for den hellige Gudsson?

*) Olaf Trygvesons Sagas 197 Capitel indeholder et saa mærkeligt Tillæg til Snorre's Beretning om Kong Augvalds Grav, at det, hvis Sagaens Ord og den ensiede Mands Fortælling skulde staae til Troende, maa blive hævet over al Tvivl, at den her for Augvalds Gravhøi antagne virkelig er den rette. Sagaen lader nemlig den Gamle berette: „Han-(Augvald) blev høilagt her paa Næsset ikke langt fra Gaarden, og der bleve da de Bautastene opreiste, som endnu staae her paa Næsset." Da her nu intet Spor af Bautastene findes paa hele Augvaldsnæs Gaards Grund foruden de to nævnte ved Kirken, naar undtages den ovennævnte tvivlsomme Stenstump paa Daabshougen (Kongshougen) og det saa udtrykkelig siges, at de paa Næsset staaende Bautaer tilhøre Augvaldsgraven, saa er det vel soleklart, at vor Antagelse om Augvalds Høilægning i den nu til Kirkegaard tildeels indtagne Houg er rigtig. Staalklædte Hedningedrot i blodstænkte, rsvede Guldsmykker, og Christenbønde, i fredelige, jordsmudsede Vadmel! Tiden, der satte tretten Sekler med stridende Aand og Tro mellem eders Liv, blander nu eders Støv i Kirkegaardsvraaen; — den næste Slægt betræder den uden Tanke paa nogen af Eder: Throners Glands og Hytters Usselhed! Tiden og Døden gjør Eder lige ringe og lige forglemte!

Ko med Guldklave paa ligger begraven etſteds paa Præſtegaarden, men Kjyrehougnavnet er forlængſt forſvundet. Megetmere kalder Almuen endnu den Dag idag Flaghougen ofte Augvaldshougen, ſaa ogſaa heraf var et ikke ganſke uvægtigt Argument at hente. Men Ulykken med dette ſidſte Bevis af Folkemunden er, at man er vaklende i at viſe Augvaldshøiens Sted og ſnarere giver dette Navn paa Lykke og Fromme end med Beſtemthed.

Naar Kraft til Skade for det i Bautaernes Tilſtedeværelſe ſøgte Bevis anfører, at Maria's Synaal "formodes i ſin Tid at have tjent til Prydelſe for Augvaldsnæs Guddoms (Koens) Grav," ſaa er Dette en hidtil uhjemlet hiſtoriſk Paaſtand, da der, ſaavidt vides, ingenſteds berettes at være reiſt en Bautaſten over Koen, og den her fremſatte Antagelſe, at den er reiſt til Kong Augvalds Ære, maa vel gjelde for uſvækket ved det kraftſke Citat.

Kohøien maa nu blive at ſøge etandetſteds, men i Nærheden (ſe det af Snorre Citerede), og er maaſkee den — knappe tohundrede Skridt ſydfor Augvaldshøien beliggende overmaade ſtore, nu ſaakaldte Kjelderhaug, hvori for endel Aar ſiden groves en Poteteskjelder, ved hvilket Arbeide man paaſtaaer en Bonde, der foretog Gravningen, ſkal være bleven rig; idetmindſte var hans pludſelige Overgang fra Armod til Velſtand efter Kjeldergravningen Folk paafaldende. Det er denne Høi, Kraft kalder Daabshougen; men alle Spørgsmaal, for af Almuens Mund at faae Bekræftelſe herpaa, have været mig frugtesløſe, hvorimod dette Navn ſtundom tillægges Kongshougen.

Denne Kongshoug kan nu ifølge det her udledede Reſultat ikke bære ſit Navn efter Kong Augvald, og det er ved en ren Forveksling af denne og Flaghougen, at Kirkedepartementet i ſin vidtudbredte "Veiledning til at lære at læſe Haandſkrivt" af Hr. Provſt Bruns Fund i Denne ſlutter til Augvalds Begravelſe i hin. Hvad der paa Kongshougen er fundet, indſkrænker ſig næſten alene til et ſimpelt Jernſværd, ſom udgroves af Tingkredſens Midte deroppe. Skal her endelig være en Kongegrav, ſaa er maaſkee en af Augvalds Ætlinge her jordet. Af Diſſe forekommer Sønnen Jøſur Augvaldsſøn ſom en mægtig Regent, om hvem det fortælles, at han indtog en Del af Hordaland og Tellemarken, hvor endnu hans Navn forekommer i Hvideſø Præſtegjeld i Brunkeberg Sogn i Benævnelſerne Joſurheid, Juſurheidfoſſen (Kraft IV. S. 211.) Han faldt paa Hordaland i Kamp mod Høvderkongen Vikar.

Jøssurs Søn og Eftermand i Rogalands Kongerige var Hjør, som ogsaa levede paa denne Kant. Hans Søn er den for sin Forlibthed og Konerigdom saa bekjendte Hjørleif Kvindekjær, som regjerede over Rogaland og Hordaland og vel ogsaa holdt til paa Augvaldsnæs. Blandt hans mange Hustruer, som i de Dage vare ret nemme baade at faae og blive kvit, kunne vi erindre den forrædderske Asa, som vilde røve ham Livet, og som han til Straf for hendes onde Anslag lod dømme til Døden, men siden nøiedes med at give Reisepas og lade løbe Vinterveien hjem til sin Slægt. En anden af hans Dronninger var Hildur Smalle, Søster af den berømte Søhelt Kong Sølve Høgnesøn fra Njardø (Nærøen nordi Rummedalen). Om denne Sølve Høgnesøn beretter os Ynglingasagaens 34te og 35te Capitel, at han erobrede Svithjod fra Kong Eistein i Rolf Krakes Tid. Nu hensættes Rolf Krake til Begyndelsen af det 7de Aarhundrede (se blandt Andre Molbech, Skildringer af den danske Historie I. S. 488); Hjørleif Kvindekjærs Levetid bliver da samtidig hermed, og da han er en Sønnesønsøn af Kong Augvald, nødes vi efter Dette at sætte Augvalds Tid ogi Begyndelsen af det 6te Aarhundrede.

Hjør, Hjørleif, eller en af deres Efterkommere kan da være begravet paa Kongshougen, hvis vi endelig skulle søge dens Navn af en Drots Høisættelse her. Men Saadant er vel unødigt; det hidrører rimeligst derfra, at Kongerne, som den for kort Tid siden endnu synlige Tingkreds viser, her holdt Ting, og navnlig vel fra Olaf Trygvesens Tid, da han 997 her paa Tinge christnede Rogalænderne (Rygerne) og døbte dem, hvorfor Kongshougen endnu, som meldt, stundom kaldes Daabshougen.

Spørge vi efter Undersøgelsen om Kohougen og Augvaldshougen, hvor Kongsgaarden i denne og, som man maa troe, fremdeles i den følgende Tid har staaet, saa have vi i Snorre saameget Vink, at den er at søge nærved Høiene, men forresten er dette Spørgsmaal meget lettere gjort end besvaret. Dog leder Snorre os til en noget nærmere Bestemmelse, idet han i Olaf Haraldsons Saga, Cap. 123 siger: "Oppe paa Øen Kormt, kort fra Søen, stander der en stor Gaard, der var en Kongsgaard og et ypperligt Jordbrug." Vi søge den altsaa snarere nedenfor Høiene end længer oppe paa Sletten. I samme Sagas 127de Capitel fortælles, at Erling Skjalgsøn her opstillede sine Folk

"paa begge Sider af det Stræde, som gik fra Kirken til Stuen." Af et saadant Stræde findes endnu Spor paa Augvaldsnæs Kirkegaard, hvor man seer en muret Vei nede i Grunden, førende lige mod Syd og i Retning mod Østsiden af den Tomt, hvorpaa Præstegaardsbygningerne nu staae. Da nu Kirken, som siden nærmere omtales, stod lidt sydligere, end den Nustaaendes Chor, og Erling Skjalgsøns opstillede Mandskab udgjorde 1500 Mand, hvilke kun vilde faaet usselt Rum mellem Kirken og Præstehusene, er det rimeligt, at vi søge Kongsgaardens Tomt i samme Høide fra Søen som Præstegaardens, men lidt længer syd, paa den store Plan bag Haven, hvis østre Kant er snorlige affkaaren og ovenpaa er den jævn som et Gulv med sin længste Udstrækning fra Syd mod Nord. I denne mindre sædvanlige Retning have da vel Husene staaet paa denne Tomt.

Lidt i Sydost for denne Tomt strækker sig en vid Dal fra Søilen (en Muddergrund, hvori Havet løber ind) og vestlig imod en temmelig steil Bjergvæg. Hernede er mod Syd muligt at roe ud i Karmsund mellem Gloppenæsset og Jaaresøen, og kanskee have Nøstene staaet dernede, kanskee og nordligere ved den dybere Vig. Denne Dal bærer Navn af Belarhullet og tyder mulig paa Mandsnavnet Bele.

Nordved Udvigebugten, i Fortsættelse af den Bjergskrentning, paa hvilken Augvaldshøien staaer, paa Ladehammeren var indtil fornylig at seer en Gravhøi. Om Denne tier alt Sagn, og ved dens Udgravning er intet Fund gjort.

Saavidt om Sagndrømmene i Historiens dæmrende Gry og de Minder, om hvilke de dvæle. I dens Morgen finde vi Augvaldsnæs straks nævnt som en af Harald Haarfagers Kongsgaarde, hvor han ofte opholdt sig, og hvor han især udhvilede de tre sidste alder- og daadtrætte Aar af sit voldsomt bevægede Liv. Her lukkede Gubben sine semætte Øine, Aar 936; hans Lig førtes til Haugar eller nu Gar (d. e. Gaard, "Sognets Hovedgaard," siger Munthe i sine topografiske Anmærkn. til Aall's Snorre), hvor hans Gravsten endnu findes. Den er nemlig taget bort fra de nærved Husene kjendelige Levninger af Graven og anbragt som Dørhelle i Tunet.

Under Harald Haarfagers Søn og anden Eftermand, Hakon Adelstensfostre var rimeligvis Augvaldsnæs i hans første Regjeringstid en af de

Gaarde, paa hvilke Kongen oftere tog Sæde ved sit jævnlige Ophold paa Vestlandet forat være rede mod den fordrevne Norgesherſker Erik Haraldſen Blodøkſe, hvis Vikingtog i Nordſøen vare viden ſpurgte og hvis Anfald paa Riget forat forſøge dets Gjenerobring hvert Øieblik kunde frygtes. Eriks faa Aar efter følgende Død befriede Hakon fra denne Vaagen paa Kyſterne. Men i Hakons nittende Regjeringsaar blev denne Gaard Skuepladſen for en i Norges Hiſtorie mærkelig Scene: De fordrevne Blodøkſeſønner maatte det naturligt falde tungt paa Sind at ſee det nys med ſaamegen Møie ſamlede ſtore Fædrerige, hvortil de tyktes ſig nærmeſt berettigede, og ſom de engang havde næret viſt Haab om at tage til Eie, ved deres Farbroder berøvet dem. Beſiddelſen af dette Land, ſom nylig rummede over tredive uafhængige Konger og nu var vorden Enmands Raadighed underlagt, maatte vel ſynes dem en Kamp værd, ſaa alvorlig, ſom Hakons Magt vilde gjøre den og deres prøvede Mandighed kunde ſtride den. Ei behøvedes derfor en Gunhild Kongemoders idelige Anſporelſer til at de jo ſkulde vovet et Forſøg paa at vinde ſig Norge. Tidlig havde de vidſt at ſøge Hjælpen der, hvor den villigſt maatte rækkes dem, hos Harald Blaatand af Danmark. Fra dette Land fore de flere Aar ud paa Herjetog til Vigen (Landet omkring Chriſtianiafjordens indre Del) og færdedes her med forſkjellig Lykke, indtil de endelig 957 følte ſig ſtærke nok til at vove et alvorligt Angreb. De ſtyrede da efter et Plyndretog paa Vigen og Agder (d. e. omtrent Chriſtiansſands Stift indtil Sireaaen) nordpaa forat anfalde Hakon, der, underrettet om deres Skjænden og Brænden, med ſin Flaade mødte dem ved Kormt. Begge Partier forlode nu deres Skibe og ſloges ved Augvaldsnæs. Efter en haard Kamp lede Gunhildsſønnerne her det førſte Nederlag imod Hakon; Guttorm, den Næſtældſte af dem, faldt, og de Andre flyede.

Stedet, hvor dette mægtige Slag har ſtaaet, er udentvivl den da til Kongsgaarden *) hørende, nu mellem Udvig, Bø, Hauge, Luren, Skeisvolden og flere Gaarde delte Blodhei, mellem 2 og 3000 Skridt nordveſt for Augvaldsnæs. Denne er en overalt mange hundrede Skridt bred Slette, der begynder ſom en ſkraasopgaaende Myr og meget langſomt høiner ſig til en

*) At finde noget Spor, der kunde lede til en nogenlunde ſikker Beſtemmelſe af den gamle Kongsgaards Udſtrækning har, trods al anvendt Umage, ikke villet lykkes mig.

Jordhei, ſom iſær paa Nordſiden, men etſtykke oppe paa Øen ogſaa mod Syd begrændſes af Sumpe og mod Øſt og Veſt gaaer mellem Hav og Hav tværsover Øen fra Udvigebugten i Øſt forbi Strangevaagen i Veſt og ender i Skeisvoldsmarkerne. Midtad denne Hei hæver ſig en ganſke lav Aasryg, ſom deler den i to mod Nord og Syd ſmaatſtraanende Sletter, paa hvilke kun Mos og Tuer findes over den ſtenbeſaaede rødlige Aur. Terrainet var ſaaledes vel ſkikket til Valplads, og at det har tjent Hakon og hans Broderſønner dertil, derom ſynes ſaavel ſelve Navnet Blodhei (kanſkee af Blodøkſe, ſiger Munthe *), ſom endnu mere den mærkværdige Mængde Oldtidsminder, her findes, at vidne. Foruden 8 eller, om man vil, 9 **) ſtore i en Række fra Veſt mod Øſt liggende Kjæmpehøie paa Blodheiens Ryg (af hvilke den 6te veſtfra har, 20 Skridt ſydoſtlig fra ſin Stenring, en 6 Alen høi Bautaſten, der ligeſom Marias Synaal helder temmelig ſydover) ere her endnu mangfoldige andre, forendel allerede lidet kjendelige, men dels ogſaa tydelig ſkjelnendes Gravhøie, firkantede Stenſætninger o. ſ. v. Den ſtore Høi med Bautaen hos har man anſeet for den faldne Prinds Guttorms, og virkelig benævnes den ſtundom Prindſehougen, hvilket Navn derfor ogſaa er beholdt i det foran meddelte Sagn om Kirkebygningen; men den Omſtændighed, at det netop var i Denne, Kobberfundet, det foromtalte, gjordes, beviſer denne Antagelſes Feilagtighed, og Folket, hvis Oldſands er død, og ſom for Sild og Landſtyr giver Guttorm og Conſorter en god Dag i de mørke Høie, har nødvendig maattet forveksle denne og en af de andre Æthouge. I den Førſte veſtenfor ſkulle virkelig Stumper af Jernvaaben være fundne, og maaſkee er det da ſnarere Denne, hvori han ſover, ſkjønt de udgravede Jernruſtſmuler ikke kunne give den ſtærkt Krav paa en ſaadan Ære. At anmærke, at de her ſamlede Oldtidsminder ikke kunne ſkrive ſig fra en og ſamme Tid, men at nogle vel ere fra Hakonſlaget, andre fra en langt ældre Tid er, overflødigt.

*) Stiftamtmand Chriſtie udleder Navnet Blodheien af Blot, Ofring, og antager den ſtore Mængde Stenſætninger at være Minder fra en urtidlig Cultus, da Heien har været et fælles Offerſted.

**) Naar Kraft og Munthe og Flere ſige, at der kun gives 7 ſaadanne ſtore Høie, da er Dette ikke ſaa rigtigt. Saavel ſydfra, ſom endnu tydeligere nordfra ſees ganſke klart 8 lige paa Aasryggen, og længer oppe, inde paa Skeisvoldsudmarken, hvor Heien har tabt ſin fra Øſt af ſtigende Skraaning og derfor ikke kan overſees fra Landeveien, ſtaaer i Linie med de andre 8 en 9de men mindre Høi, der dog overgaaer næſten alle de udenfor Linien værende i Høide. Baade den ottende og niende Houg ligge veſtenfor de ſyv af Munthe og Kraft regnede.

Af de andre store Høie blev den 4de vestenfra i 1838 gjennemskaaren i et gabende Tversnit fra N. mod V., saa den vel snart styrter sammen, uden at synderligt Udbytte gjordes; — saaledes udslettes altflere og flere Spor af Forfædrenes Færd, — saaledes forgaae stedse flere Minder, som, efterat Sagnene, der tilhørte dem, vare hendøde, dog endnu med hemmelighedsfuld Røst tiltalte Pieteten — de forgaae, med dem dør den sovende Romantik — og Diet skal snart Intet møde, som drager Betragtningen bort fra Nuets upoetiske Strid — er det saa bedre?

Da efter Hakon Adelstens Fald Harald Graafeld og de andre Eriksønner (963) kom til Regjeringen, holdt de almindelig til vestpaa Landet og have da formodentlig ogsaa huset paa Augvaldsnæs Kongsgaard. Efter dem kom Hakon Hladejarl, der levede mest i det Throndhjemske. Siden, under den følgende Konge Olaf Trygveson blev 997 denne Egn christnet, og Aaret efter i Fasten tog Kongen hid, for paa denne Gaard at holde Paaskegilde. Da blev Augvaldsnæs's første Christenkirke grundlagt, omtrent paa samme Sted som, kun 16 Skridt sydligere end den nuværende Kirkes. I Grunden paa Kirkegaarden skal endnu, under det opdyngede Bygningsgrus, saalangt sydfor Kirkechoret findes Spor af en ottekantet Mur, der har været dens Grundmur. Denne Kirke maa siden, uvist naar, maaskee under de langvarige Borgerkrige, eller kan hænde heller efterat Hakon Hakonsen havde ladet opføre den store Collegialkirke til Brug i det bittelille Olafcapels Sted, være forfalden, uden at man herom ved Noget at sige. Ruiner af dette Capel, der var en af de fire første Kirker i Norge til Hvidechrist's Dyrkelse,*) maa endnu have været at se til ind i det 17de Aarhundrede; ti Peter Clausen siger herom i sin Norges Beskrivelse (fra Begyndelsen af 17de Sekel): "Samme Capel staaer nu øde og forfaldet, men straks derhos er bygt en skjøn og stor Stenkirke, af hvilken Choret er alene ved Magt, i hvilket Tjeneften holdes."

Under dette Kongens Ophold her paa Stedet forefaldt ogsaa den før omtalte Samtale mellem ham og den gamle ensiede Mand. Men endnu en anden, en oprørende Beretning fra dette Christenkongens Ophold her giver os

*) Vi regne ikke de af Hakon Adelstensfostre opførte Kirker, som havde færre Dage at glæde sig over efter deres Fuldendelse, end de behøvede forat opføres; — dette Christendomslys var et Kornmoglimt, slukt idet det fødtes.

Sagaen, der vidner sørgeligt om, hvad Christendomsaand der kan have besjælet ham. Snorre (Olaf Trygvesøns Saga 70de Capitel, Aall's Oversættelse I. S. 155) fortæller følgende fabuløse Scandale:

"Da Vaaren (998) kom, for Kong Olaf udefter Viken og var i Gjestebud paa sine store Gaarde. Derpaa for han nordover til Agder, og da det led ud i Langefasten, tog han Veien nordtil Rogaland med 300 Mand og kom Paaskeaften til Augvaldsnæs paa Kormt, hvor et Paaskegilde var gjort istand for ham. Den samme Nat kom Eivind Kelda der til Øen med et velbemandet Langskib, hvis hele Mandskab bestod af Seidmænd og andet troldkyndigt Folk. Eivind gik paaland fra Skibet med sit hele Følge og øvede mange af sine Troldkonster. Eivind omgav dem med Dolgehjelmen *) og saa mørk en Taage, at Kongen og hans Mandskab ei kunde see dem; men da de kom nær til Gaarden paa Augvaldsnæs, blev der lys Dag. Da gik det anderledes, end Eivind havde tænkt; ti der kom saa stort et Mørke over ham og hans Kamerater af den Trolddom, som han havde gjort, saa de ei kunde se mer med Øinene end med Nakken og fore bestandigen om i en Ring paa Øen. Da nu Kongens Vagt saa dem fare omkring, uden at vide, hvad Folk det var, blev det sagt Kongen. Derpaa stod han op med sine Folk, klædte sig paa, og da han saa, hvor Eivind med sine Folk for omkring, bad han sine Mænd væbne sig og undersøge, hvad det var for Folk. Kongens Mænd opdagede, at det var Eivind, toge ham med hele sit Følge fangen og ledte dem til Kongen. Eivind fortalte nu alle sine Hændelser paa Reisen. Siden lod Kongen dem Alle føre ud paa et Skjær, som i Flodtid stod under Vand, og der binde. Da lod Eivind sit Liv med alle Sine, og Skjæret kaldes siden Skratteskjær."

Sagen i denne Troldhistorie ser man er, at Olaf her fik Tag i Eivind Kelda og hans Mænd, en Flok gjenstridige Asadyrkere, og lod dem dræbe paa den ovenmeldte fæle Maade. Man grues over Kongens Barbari; men hvad skal man sige, naar man med Erindring om, at Olaf Trygvesøn var en Sønnesøn af Vestfoldkongen Olaf, Harald Haarfagers Søn, læser følgende Beretning om ham hos Snorre i Olaf Trygvesøns Saga's 69de Capitel:

"Derefter (d. e. ude paa Aaret 997) for Kong Olaf til Tunsberg og holdt der Ting, paa hvilket han i en Tale erklærede, at alle de Mænd, om hvilke

*) Det er en Sky, hvormed man sagde Troldmændene omgave sig forat gjøre sig usynlige.

det blev i Sandhed bekjendt, at de fore med Trolddom og Hekseri eller vare Seidmænd, skulde forvises Landet. Derpaa lod Kongen randsage efter slige Mænd i alle nærliggende Bygder og kalde dem alle for sig. Da de nu kom til Tinge, var der en Mand iblandt dem, som hedte Eivind Kelda, en Sønnesøn af Rognvald Rettilbein,*) Harald Haarfagers Søn. Eivind var en Seidmand og overmaade kyndig i Trolddomsvæsen. Kongen lod alle disse Mænd skikke til Sæde i en Stue, som var vel udpyntet, gjorde et Gjestebud for dem og gav dem stærk Drikke. Da de nu vare blevne meget drukne, lod Kong Olaf sætte Ild paa Stuen, der brændte med alle Folk, som inde vare, undtagen Eivind Kelda, der kom ud igjennem Taghullet (Ljaaren, Lyren, Røghullet) og saa afsted." — Sin egen Frænde altsaa vilde han først lumskelig indebrænde, og da Dette ikke gik, lod han ham næste Aar bagbinde og drukne; — endikke Blodets Røst, som i hine Dage tiltalte Frender langt stærkere end i vor aflunknede Culturtid, formaaede ikke at raabe Kongens blytungt sovende Menneskelighedsfølelse vaagen.

Stedet for denne grusomme Drukneſcene, dette Skratteskjær (vistnok i Sammenhæng med skratte, d. e. skrige fælt, egentlig om Skjæren, Skaden, eller efter Rafns Oversættelse: Troldeskjær) siger Kraft l. c. S. 224 og efter ham Munthe i Aall's Snorre I. 155., er det nu saakaldte Fladeskjær, en under Augvaldsnæs Præstegaard hørende Holme. — Betvivles. Da der gives tre saadanne "Fladeskjær", beliggende efter hinanden midt imellem Høievarde og Augvaldsnæs, saa er allerede herved en Usikkerhed i denne Angivelse. At Olafs Folk skulde umaget sig saa langt, som hid, over en stiv Halvsjerding for at faae Livet af disse Syndere, medens der meget nærmere er rigelig Anledning dertil paa samme Maade, endog lige i den Vei der bærer til Fladeskjærrene, synes ogsaa at være en saa ufornøden Møie, som man sjelden finder sig besøiet til at have. Kommer nu hertil, at der i Snorre udtrykkelig siges, at Skjærret, hvorhen Eivind og Staldbødre førtes, "i Flodtid stod under Vand," saa bliver det aldeles umuligt at antage noget af Fladeskjærrene for Skratteskjær, medmindre man, mod vor Tids Benævnelse, vilde indskrænke Fladeskjærnavnet ogsaa til etpar

*) En ond Norne maa have raadet over denne Haarfagerslægtsgrens Skjæbne. Ti Rognvald selv, bekjendt som en stor Seidmand paa Hadeland, blev indebrændt af sin Broder Erik Blodøkse og med Haralds egen Villie.

bitteſmaa Flu, knap ſtore nok at rumme tre, fire Mand, og Sligt vilde da blive urimeligt. Alle tre Fladeſkjærrene ere temmelig ſtore, adſkillige Alen høie bjergige Holmer, der hvert Aar enten ſlaaes og give — ikke lidet Hø, eller benyttes til Sommergræsgang, hvert for etpar Soue; de ere fulde af Fuglereder og kunde gjerne bære Huſe, uden at Beboerne behøvede mere der, end paa Nordnæsvoldene i Bergen eller Pipervigsbroen i Chriſtiania eller i halve Arendal at frygte Overſkyllelſe af Havet. Her maatte altſaa have fundet en ſaare frappant, enorm Stigen af Land Sted fra denne Tid af, men ſom Intet for dette Tidsrums Vedkommende godtgjør, om Kraft's og Munthe's Antagelſe ſkulle være rigtig. I Navnet er, ſaavidt ſees, heller intet Bevis at ſøge. Derimod ligger ganſke nærved Augvaldsnæs midti en aaben Vig mellem Gloppenæsſet og Faareøen et i høit Vand overfløet, bredt og fladt Flu, Pibeſkjærret kaldet; her er Alt tilſtede, der paſſer til et Retterſted, ſom det i Sagaen omtalte. Navnet tør vel være det ſamme, da "Skratteſkjærrets" Navn visſelig har Henſyn til de Dræbte, og den ſamme Hentydning er i "Pibeſkjærret" (af pibe, dialektiſk i. q. piſtre, ſytre, græde klagendeoplydt, give ſig ynkelig); beliggende midti Vigen har man derfra paa alle Kanter drøit tillands, ſaa de Bundne ikke vel ſkulde kunne drive (ræke) livholdne didind, — Søen gaaer, naar Floden er ſtor, omtrent to Fod over Skjærrets høieſte Punct, og dets Vidde er mere end tilſtrækkeligt til at rumme baade et og to Skibsmandſkaber, om de Alle ligge udſtrakte paa Ryggen.

Under Brødrene Erik og Svend, Hakon Jarls Sønner, har Augvaldsnæs ingen Hiſtorie. Deſto mærkeligere er Stedet under deres Eftermand Olaf Haraldsſøn den Hellige; hvad dengang foreſaldt her giver os et ret klart Begreb om Kongemagtens Svaghed, Høvdingernes frække Overmod og farlige Styrke i hine Dage. Udentvivl her var det, at Kongen under ſit Ophold i Karmſund modtog de førſte Sendebud fra Erling Skjalgſøn paa Sole (nu Kirkeſole nordpaa Jæderen, en halv Miil ſydenfor Hafursfjorden), der indledede deres Sammenkomſt 1018 i Hviddingsø (midti Indløbet af Stavangerfjorden). Denne Erlings Færd danner medrette en Epiſode i Augvaldsnæs's Hiſtorie. Han var ſin Tids mægtigſte Høvding i Norge. Ham var det, hvis Ægteſkab med Aſtrid, Olaf Trygveſøns Søſter, blev gjort til Betingelſe for Hordernes og Rygernes Overgang til Chriſtendommen (997), og ſom til

dette Giftermaal under Herſenavn, men med Jarlemyndighed, fik at raade over den hele vide Strækning fra Sognefjorden til Lindesnæs, med halv Indtægt af alt Landet og forøvrigt ganſke ſom Harald Haarfagers Sønner havde det under Faderen. I Olaf Trygveſons Vendertog, der endte med Svolderſlaget, ledſagede Erling ſin Svoger, men Erik Jarl vidſte at lade Erling med ſit vel udruſtede Skib paſſere forbi Svolderholmen, uden at faae Anelſe om den nære, Olaf truende Fare. Efter Dennes Fald bød Klogſkab Jarlerne Erik og Svend Hakonsſønner, der nu toge Riget til Styrelſe, at holde Venſkab med denne overmægtige Høvding, hvis Vælde rigtignok under dem blev noget indſtrænket, men alligevel ſtedſe blev for farlig til at de ſkulde turde vove at ægge den. Tvertimod — i Erkjendelſen af, hvad Vægt denne Mand maatte give det Parti, hvortil han ſlog ſig,*) var det deres Beſtræbelſe at binde ham ſaa nær til ſig ſom muligt, og hans Søn Aslak's Giftermaal med Gunhild, Svend Jarls Datter, blev et ſtærkt Baand mellem denne Jarl og Erling. Da derfor Olaf den Hellige 1015 havde benyttet ſig af Erik Jarl's Død, fordrevet hans Søn Hakon og to Aar efter drog ned i Vigen mod Svend, tog Erling Skjalgſøn ivrig Dennes Parti, ſkjønt til liden Baade, da Slaget ved Brunlaugsnæs (det ydre Næs ſydveſt for Laurvig) gik Svend imod og befæſtede Olaf Haraldsſøn paa Thronen. Erling var Den, der ſidſt vilde opgive Jarlens Sag og raadede til ny Kamp og Samlen af Mandſkab i ſine Lenslande; Svend afſtod imidlertid fra videre Forſøg og drog bort, hvoreſter Erling, kun lidet ængſtelig over at have ſtaaet blandt Olafs farligſte Fiender, drog tilbage til ſit Sole, omgivende ſig med en talrig Skare Bevæbnede, endog ſiger Snorre, med en ſtor Hær. Denne Mand, hvis Blod havde blandet ſig med Kongers og Landsſtyreres, hvis Bud i en Haſt kaldte Tuſinder ſammen til hans Forſvar, hvis Rigdom var fuldkongelig og hvis Aand var af den driſtigſte Aſakraft, kunde mindre ved Frygt end ved Kjærlighed og Venſkab bindes til ſin Drot, og Olaf den Hellige var ikke Den, der vidſte at vinde ham ved at bøie ſin Stolthed og Ideen om ſin perſonlige Værdighed under Klogſkabens, Politikens Herredømme. Haard og ſtreng

*) I Sagaen hedder det udtrykkelig: „Erik Jarl vovede ikke at ſlaaes med Erling, fordi han var frændeſtor og frændeſtærk, mægtig og venneſæl og ſad tillige ſtedſe med ſaamange Folk, ſom om det kunde være en Konges Hird.“ Aall's Snorre I. 193.

lod han stedse sin Uven føle Kongemagtens hele Ophøielse og fordrede ydmyg Underkastelse, taalte ikke pukkende Fordringer, kjøbte ikke tingende, kostbar Høvdingehyldest. Forliget i Hviddingsø, hvortil disse To kom sammen, og hvortil Erling medbragte stolte Stormandspretensioner, hvis Opfyldelse skulde være Betingelsen for hans Underkastelse, medens Olaf medtog den fornærmede Majestæts Strenghed! — dette Forlig, kun ved fælles Venners Anstrængelser bragt istand, kunde derfor ikke blive andet end en afstedækket Uenighedens Glødild, der, stedse ulmende, ved ringe Anledning maatte slaae ud i fortærende Flamme. Nær var Denne udbrudt, da Olaf vilde indskrænke Erlings Magt og sætte hans Frænde Aslak over Sondhordeland, hvad Erling ikke vilde taale, ligesom han og med Ringeagt og Krænkelse afviste alt Samqvem i nogen Sag med Olafs Foged Sælthorer paa Augvaldsnæs, der i mange Tilfælde kom Erlings formentlige Ret iveien. Imidlertid kom dog endnu engang ved fælles Venners Mægling etslags brøstfældigt Forlig istand i Tunsberg 1022, hvorved Erling beholdt sine gamle Forleninger mellem Lindesnæs og Sognefjord, dog med adskillige Indskrænkninger i sine oprindelige Rettigheder, og Skjalg, Erlings Søn, fulgte, som etslags Gidsel for Faderens Troskab, med Kongen. Sligt Venskab var den utæmmede Bjørneunges mod sin lunede Herre — Labben er let rede til Ildskehug. Ikke udeblev Anledning hertil længe: Erlings Søsterson Asbjørn Sigurdsson af Trondarnæs (Tronæs Gaard i Senjen) var, mod Kongens Forbud, 1023 bleven forsynet hos Rygarkongen (d. e. Erling paa Sole) med Korn under den i Nordlandene og Finmarken herskende Dyrtid. Denne Kornladning blev ham paa Augvaldsnæs fratagen af Sælthorer, som overmodig følede Haan til denne Confiscation og ovenikjøbet byttede Asbjørns nye Seil med gamle. Herover følte han sig saaledes krænket, at han, desuden ægget ved sin Frendes, Thorer Hund's Spot, besluttede at foretage en Hævnreise ned til Thorer Sæl paa Karmøen. Han landede Thorsdagsaften efter Paaskehelgen 1024 paa Nordvestkanten, hvor Øen i lange Strækninger er øde Klippekyst, og drog, alene, paa Speideri indover til Augvaldsnæs (hvor Øen kun er en knap Fjerding bred) med Sværdet skjult under sin Kappe (eller Kofte). Her var netop paa denne Tid Olaf og holdt Ting, og Asbjørn vovede sig udpaa Kvellen ind i Kongens Gaard, hvor han blandt Andet hørte Sælthorer, kanskee i en Ølperial, braute og skrøne om sin Daad med Asbjørn. Da det nu endelig kom saa vidt, at han

hørte Thorer fortælle: "Da vi losſede Skibet, bar han (Asbjørn) ſig nogenlunde, men da vi toge Seilet fra ham, græd han," ſaa kunde han ikke længer ſtyre ſin ubændige Vrede; han rendte frem og hug Thorer ſaa djærvelig i Nakken, "ſaa Hovedet faldt paa Bordet for Kongen, men Kroppen for hans Fødder, og Borddugen tilſøledes med Blod fra øverſt til nederſt." (Olaf d. Helliges Saga hos Snorre, 124 Cap.) Sligt maatte ſtrængelig ſtraffes. Asbjørn blev lænkebunden og erklæret dødſens, og Skjalg Erlingſøns Tilbud at betale Løſepenge for ſin Slægtning forkaſtet. Denne farer da, efterat have ſørget ſaa godt, han kunde, for Asbjørns Livsfriſt til ſin Tilbagekomſt, ſkyndſomſt hjem til Sole,*) og Erling — ſaa mægtig var han — ſamler i mindre end halvandet Døgn 1500 vaabenklædte Mænd og Skibe til dem, hvormed han farer til Augvaldsnæs, lander Søndags Formiddag, løſer Asbjørn og opſtiller, Alt mens Kongen er i Høimæſſe, ſine Folk mellem Kirken og Kongeſtuen, ſaa de danne en dobbelt Række paa begge Sider af Strædet, hvorigjennem Kongen maae gaae. Her var Haardt imod Haardt: Olaf, hvorvel anende Vaabenlarmens Betydning, vedblev, uden endog at vende et Blik til Siden, ſin Andagt tilende, gik derpaa rolig gjennem Uvensrækkerne, og, ſkjønt ganſke i Erlings Vold, aflagde han med urokkeligt Stivmod ikke et Gran af ſin barſke Myndighed, ſaa uden Biſkop Sigurds ivrige Mellemkomſt vilde Olafs Dage maaſkee her være endte. Der mægledes dog ſaaledes, at Asbjørn beholdt Liv og Fred imod at overtage den for hans Storæt nedværdigende Fogedtjeneſte i den trælbaarne Thorer Sæl's Sted.**) Denne Scene blev en vægtig Aarſag til Olafs ſenere Vanſkjæbne; ved Asbjørns Udeblivelſe fra Fogedbeſtillingen og deraf følgende Drab ved Kongens Udſendinge indvikledes et Væv af Tviſtigheder mellem Kongen og Solejarlens mægtige Slægt, — Thorer Hund af Bjarkø, Asbjørns Frænde, blev Kongens ſvorne Uven, — Erling og Olaf fra hin Søndag aabenbare Fiender, ſaa den Førſte

*) Den ſtive 5¼ gamle Mile lange Søvei mellem Augvaldsnæs og Sole roedes fra ſenkvels til Daggry.

**) Denne grelle Gruppe i Stedets ſtore hiſtoriſke Maleri er faſt den eneſte, hvoraf i et næſten udſlettet Folkeſagn ſkimtes et afbleget Træk paa den ellers for Almuen her ganſke afviſtede Sagatavle. Asbjørns, Olafs, Erlings og Sælthoreers Navne ere hendøde, og kun Enkelte blandt Folket have en mat Drøm om, at en Landing af en Fiende har fundet Sted veſtpaa Øen, og at Anføreren liſtede ſig til Kongsgaarden, kom der ned igjennem Skorſtenen (!) og hug Hovedet „af Kongen," mens han ſad ved Aftensbordet.

fra nu af ſtadig holdt en Hær paa Benene, — Thorer og Erling toge derpaa ivrig og megetformaaende Andel i Knud den Stores Machinationer og Beſtikkelſer mod Olaf, der endte med Dennes Fordrivelſe fra Riget. I Begyndelſen af den Dette fremledende Kamp blev Erling i Boknarſund *) (Alveſtadſund eller Bukkenſund, 1¼ Miil ſydoſt for Augvaldsnæs) overrumplet og mod Olafs Villie dræbt; med ſanddru Anelſe erklærede Olaf Erlings Dodshug for det, der hug Norges Krone af hans Hoved: Solejarlens hæventørſtige Sønner ſamlede Kongefiender trindtom, — Kongen nødtes til Flugt, og da han tre Aar ſenere, 1035, forſøgte at tilbageerobre ſit tabte Rige, fandt han diſſe Erlingſønner med Thorer Hund paa Stikleſtadmarken, hvor Thorer blev Olafs Bane.

Dette er Augvaldsnæs's hiſtoriſke Drama's ſidſte og glimrende Act; hvad ſiden følger er kun et kraftloſt Efterſpil. Det af Olaf Trygveſøn 997 anlagte Nidaros, — Opſlo, anlagt af Harald Haardraade omtrent 1060, og det af Dennes Søn Olaf Kyrre 1070 til Kjøbſtad hævede Bjørgvin bleve Regenternes vanlige Sæder; diſſe hurtigt fremblomſtrende Byer var det dem baade fordelagtigere og mere magtpaaliggende, ved deres Nærværelſe at antage ſig, end de afſides Kongsgaarde, ſom beſtyredes af Gaardsfogderne. De langvarige Borgerkrige forlægge og ſine rædſomme Optrin fordetmeſte til diſſe Byer med Omegne, til Tunsberg og Oplandene, og give godtſom ingen Forargelſe paa diſſe Kanter. Imidlertid — hellerikke Diſſe maatte blive ganſke ubeſtænkede; — paa hver Plet maatte Partihadet ofre nogle blodige Offere: — Medens Inge Baardſøn (Sverrer's Søſterſøn) ſad paa ſin vaklende Throne, drog en Baglerſkare under Anførerne Sørkver Snape, Sæmund Okſe, Erling Skamhals, Helle Laud og Ogmund Eikeland med 30 Mand gjennem Hardanger ned til Rogaland, overfaldt paa Augvaldsnæs de her fungerende Lendermænd Ani og Torkild Digre eller Dreke af Birkebenernes Parti og dræbte dem med 35 (efter Andre 26) af deres Mænd, hvorpaa Stimandsflokken drog bort op til Oplandene.

Her ſlutter Augvaldsnæs ſin hiſtoriſke Betydenhed. I judiciel Henſeende var det førſt underlagt Gularting (paa Evenvig i Nreſogn), indtil en egen Lagmand anſattes i Rygja- og Egdafylke, formodentlig efterat Hakon

*) Om Boknarſundet, det hsibredede, trange, holmklovede Indlsb fra Bukkefjorden til Forrisfjordens Munding og over Stedybet til Karmſund, ſe Biſkop Neuman i Urda II. 193 sqq.

den Gamle havde tilbagetaget den enstund Hertug Skule overdragne Raadighed over Rogaland og indsat Junker Knud Hakonsen til Styrer her, altsaa i første Halvdel af det 13de Aarhundrede. Ved Oprettelsen af dette Lagdømme, der bestod indtil 1797, da det gik ind under Christiansands Stiftsoverret, blev Augvaldsnæs Tingsted og er siden altid vedblevet at være det og er det endnu for de nu under Karmsund og Hæsby's Jurisdiction hørende Skibreder Skaare, Augvaldsnæs, Strangeland og Hetland, d. e. for Karmsunds Fjerding (cfr. N. L., Fdn. 19de Novbr. 1751, 24 Febr. 1764; Resc. 1ste Octbr. 1784). Tingholdet er nu i Gloppe, en under Gaarden liggende Plads med Gjestgiveri, ganske tæt ved Præstegaarden.

Sorenskriveriets Navn, hvorunder det siden Indførelsen af en ordentlig lovret første Instans har hørt, har været flere gange forandret; sidst ordnedes de hernede snart delte, snart sammensmeltede og omlagte Sorenskriverier ved Resc. 7de Marts 1810, saaat vi nu høre under nysnævnte Karmsund og Hæsby Sorenskriveri.

I geistlig Henseende hørte denne Gaard og dens Kirke under Stavangers Bispedømme, indtil Bispesædet ved Resc. 6te Mai 1682 forlagdes til Christiansand, da det kom under Christiansands Bispedømme, Karmsunds Provsti. Præstegjeldet fører Gaardens Navn. Dets første Kirke blev (se foran) bygget 998 af Olaf Trygveson, men forfaldt siden; den nustaaende er den af Hakon Hakonsen den Gamle omtrent 1247 byggede Collegialkirke, den 4de i Størrelse og et af de kongelige Capeller. Udentvivl da Cardinal Wilhelm af Sabina af Paven sendtes til Bergen forat krone Hakon, blev, ved Wilhelms catholskgeistlige, præstepungsyge Forsorg for Kirkegodsernes Udvidelse, dette Capel rigt doteret; men af dette Kirkegods er nu kun en løs Landskyld af en Part i Gaarden Nordtvet i Førrisfjorden tilbage som Kirkeherlighed. Over denne Kirke havde Kongerne Patronatsretten, indtil Erik af Pommern afstod den til Biskoppen. Ifølge Fortælling er Augvaldsnæs Kirke i et Diplom af 1482 nævnt som Fylkeskirke og stod da ubeskadiget.*) Siden, Gud ved naar, men dog (cfr. det før cit. Sted af Clausens Norges Beskrivelse) seneſt i det 16de Aar-

*) Diplomet er ikke at faae fat i herude i Bygden, den diplomarme, og Departementets forresten høist vildledende Beretning i den anførte „Veiledning ꝛc." faaer da staae til Troende, naar Diplomet her citeres. Bedre Hjemmel herfor har Forf. ikke.

hundredes første Halvdel (altsaa mellem 1482 og 1550) er denne herlige Murbygning forfalden, rimelig ødelagt ved Ildebrand og stod, indtil 1835, i Ruiner.*) Dens Chor har stedse holdt sig ubeskadiget, men Skibet var meget destrueret. Uden Tag stode de næsten 3 Alen tykke Mure udsatte for alle Veirets Anfald og forvitrede efterhaanden; store Stykker vare udfaldne af den søndre Mur, hvis yderste Stenlag i en lang Strækning var afskallet, saa den i slige gammeltids Mure almindelige Bindemasse mellem de to Ydermurlag i Væggene stod bar med sin stenhaarde Kalk og sine uregelmæssigt indkastede Stene. Mod Vesten stode kjæmpemæssige, men yderst skrøbelige Levninger af et meget høit, rundt Taarn, i hvis nordvestre Side en Vindeltrappe førte op. Murene vare her 3¾ til 4½ Alen tykke, — den i lang Tid hartad ubestigelige Trappe og alle Muraabninger, saavel her som overalt i Kirken (til Døre og Vinduer) lagte af tilhugne Vegsten, hvilke efter Krafts Antagelse ere hentede fra det gamle Vegstensbrud i Stranden ved Grønningen, Torvestads Præstegaards Nabojord paa Karmøens Nordvestende. Efterat disse Mure længe vare benyttede som et slags Værn mod Storme for den indeni dem etstykke frem opførte Trækirke, der var forenet med det til Gudstjeneste bestandig brugte gamle Chor og i vort Aarhundrede var saa ussel, at dens Benyttelse som Gudshus, paa Grund af sin pilraadne Tilstand, i 1833 blev erklæret farlig, overdroges det Ingenieurkaptein Hr. F. Aubert i 1833 at udkaste Plan til en ny Kirkebygning i den Styrtefærdiges Sted. Efter et af ham indleveret Forslag, som her er benyttet og væsentlig fulgt ved Ruinernes Beskrivelse, bleve de gamle Mure istandsatte, Taarnet nedrevet, og af de ærværdige Middelalderens Rudera er nu et stolt Tempel reist. Fuldendt forrige Vinter blev det den 29de Marts 1840 paa Biskoppens Vegne under hans Forfald indviet af Hr. Provst Lyder Brun, Sognepræst til Augvaldsnæs. Hvor Munkemesser engang lode og Forfædrene knælede i blind Andagt, der lyder nu det rene christelige Ord til de klogtige Ætlinge, der hel vel forstaae sig paa denne Verdens og Dagens Gjerninger, ret godt kjende og kunne modtage Herrens Lære, men som ikke have bevaret mere end høist etpar enkelte,

*) Et holdløst Sagn siger vel, at et fiendtligt Skib fra Udvigebugten af skal have nedskudt Kirkens Taarn og Mure; men man behøver kun at høre Dette forat forkaste det. Man seer forresten heraf, hvor ungt det om Kirken og Bautaen forhen fortalte Jutulsagn maa være i disse Egne.

taageblændede, skumringmatte og vanskabte Sagn om de Stamfædrenes Storvirker og Minder efter dem, hvoraf disse Linier have prøvet at levere en simpel Skitse. *)

*) Efter Forfatterens Ønske have Udgiverne ladet denne Afhandling trykke med den af ham selv brugte Retskrivning.

Udkast til en Beskrivelse over Altertavlen i St. Mariæ Kirke i Bergen.

Altertavlen i den tydske eller St. Mariæ Kirke i Bergen er sandsynlig et Værk, omtrent fra Enden af det 15de Aarhundrede og synes at være tydsk Konststiil, dog ædlere end man finder disse Værker i Almindelighed. Alterets Form er, som sædvanlig i Middelalderen, et Skab med Fløidøre, som vare til at lukke, men i senere Tider ere Dørene bestandig aabne og befæstede. Saavel de ovenpaa samme anbragte Figurer, Christus paa Korset med Maria og Johannes ved Siden, som og de om hele Alteret anbragte Zirater (Schnitzverk) eller Arabesker, ere fra en senere Periode og formodentlig en Gave af den adelige Familie, hvis Vaabener ere anbragte under i Fodstykket (Predellen), hvorpaa Alteret hviler og som slutter sig til Alterbordet, muelig en Tilsætning i Enden af det 16de eller Midten af det 17de Aarhundrede. Altertavlen er deelt i to Høider, dog indtager i Skabet selv, som Hovedgruppe og Kirkens Skytsgudinde, Madonna med Jesusbarnet den hele Høide. Som Himmeldronning er Maria forestilt kronet — i en Nitsche foran en forgyldt straalende Sol eller Glorie, omgivet af fire Engle, hvoraf to omsvæve hende og Jesusbarnet, som hun holder paa Armen, imedens to Andre, hvoraf den Ene holder et

Orgel i Haanden, knæle ved hendes Fødder. Hun er iført et hvidt, med blaa Blomsterzirater prydet Klædebon, derover et rigt forgyldt Drapperie eller Kappe, som er foret rødt. En riig i gothisk Stiil arbeidet Baldakin er anbragt over Hovedgruppen. Efter Johannes's Aabenbaring 12te Cap. 1ste V. bliver i Almindelighed Madonna anbragt staaende paa en Halvmaane, hvorunder Jorden eller en Halvkugle er at see. Navnene paa Helgenerne har jeg med sand diplomatisk Nøiagtighed afskrevet og gjengivet — saaledes som St. Olaus, egentlig St. Olaf o. s. v.

De øvrige i to Etager, men i mindre Ritscher og i mindre Format anbragte Figurer af Apostler og Helgener ere 16 i det Hele. I Skabets øverste Rum, Tilskueren til Venstre er St. Olaus (St. Olaf) Norges Skytshelgen, med Krone, Scepter og Kalk eller Monstranz trædende paa et Trold, Drage eller Uhyre med et Menneskehoved, som Symbol paa Christendommens Seier. Nedenunder St. Olaf staaer St Antonius, men Figuren svarer aldeles ikke til Navnet, som i det Hele er Tilfældet med mange af Billederne; hvorfor jeg har den Formodning, at man ved Reformationens Indførelse med Villie har forandret disse, eller rettere omdøbt en stor Deel af de Helgener, der ei saa at sige passede, især de, der meest vare erkjendte og anseete af Almuen; saaledes ere Apostlerne alle med deres rigtige Benævnelser og Navne, (det skulde kun være, at man ved Opfriskningen af disse Navne med nyere Skrift, ei ret har forstaaet den gamle, saakaldte Minuskel-Skrift); thi St. Olaf med flere have dog beholdt deres rigtige Navne, dog troer jeg det er gjort med Forsæt. Som sagt, Figuren St. Antonius under St. Olaf svarer aldeles ikke til Navnet, hverken til Antonius fra Padua, som forestilles i Munkedragt, da han var Franciskaner, ei heller ham, der levede i Ægypten, som Eremit. Figuren under St. Olaf er en Biskop i Ornat med Bispehue, som ligner Pancratius, og er det vel og, da denne var Bergens Skytspatron; hans Dag er den 12te Mai. Dette passer og i saa Henseende, da han er anbragt under St. Olaf — som Skytshelgen for hele Norge *) ligesom Denne for Staden Bergen — og har vel saaledes havt

*) I Marien Kirke i Lybeck fandt jeg og et godt Malerie anbragt, jeg troer paa Døren af et gammelt Alter, forestillende St. Olaf i Rustning, ogsaa trædende paa en Drage med Menneskehoved. Maleriet var betegnet P. V. Pietro Vannucci, i Almindelighed kaldet P. Perugino, som var Raphaels Lærer. Dette kan tjene til Beviis for i hvilken Anseelse St. Olaf selv i Udlandet har staaet, og

stort Publicum, hvorfor man fandt det raadeligst at forandre Navnet. Med St. Oluf var det ei saa farligt, og spillede Patriotismen her en vigtig Rolle. Til Høire og Maria nærmest i øverste Rum er anbragt St. Catharaine (Catharine) fra Alexandrien i Ægypten *), med Sværd og Hjul, hvormed hun led Martyrdøden, med Krone fordi hun var af kongelig Stamme, Patroninde for Philosopherne, Skolerne og Catharine-Ordenens Riddere. Under hende St. Dorothea; hun har Engelen ved Siden, hvilken ved hendes Død bragte en forsonende Rose. Engelen forestilles ofte ogsaa med en Kurv af Blomster, hvilket og her er Tilfældet, maaskee og, som det synes, en Kalk, hvori en hvid Rose. Igjen til Venstre af St. Olaf staae: 1. St. Petrus med Nøglen. 2. St. Johannes Evangelist med Kalken, hvorover en Slange, som Symbol paa at han blev forgiftet. 3. St. Andreas, holdende Skraakorset, hvorpaa han, med Hovedet vendt nedad, blev korsfæstet. 4. Under ham St. Matthæus. 5. St. Philippus. 6. St. Jacobus minor. Igjen til Høire øverst ved St. Catharina 7. St. Paulus. 8. St. Jacobus. 9. St. Bartholomæus. 10. Under ham St. Thommas (Thomas). 11. St. Matthias. 12. St. Simon. Disse sidste 12 Figurer ere anbragte i Fløidørene, de øvrige 4 Hoved-Figurer og Maria ere anbragte i Skabet.

Da Fløidørene ei ere mere at lukke, saa bliver man neppe vaer de paa den udvendige Side af samme anbragte fire Malerier: 1. Christi Fødsel, 2. Kongernes Tilbedelse, 3. Christi Omskjærelse, og 4. den hellige Gregors Syn, eller Forvandlingen af Christi Legeme og Blod i den hellige Hostie, eller til Brød og Viin. Da Pave Gregor den store (imellem Aarene 590—604) engang læste Messe, havde han et Syn (dog kun han alene, de øvrige Nærværende bleve ei deelagtige i denne forundte Guds Naade); den livagtige Christus traadte nemlig ud af Billedet levende frem paa Alteret, med sine Martyr-Redskaber eller Attributter. Sædvanlig forestilles han som fremstaaende af Graven; saaledes

---

at man har ladet Malerier forfærdige af de berømteste Malere i Italien; thi P. Perugino var en af den Tids berømteste Konstnere. — Jeg fandt paa mine Reiser i Norge i Aarene 1826, 1834 og 1839 overalt, især paa Landet, gamle Altermalerier henstillte i en Krog eller oppe paa Kirkeloftet. Disse Malerier vare af den bedre og ældre italienske Skole. Saaledes fandt jeg Resterne af et Alter, benyttet til et Skab; dette er nu sendt fra Gravens Kirke til Museet i Bergen.

*) Hendes Dag er den 25de November.

har Alb. Dürer givet os ham i Træsnit; saaledes er han i Thekla-Kirken ved Leipzig afmalet paa Alterets Predella. Paa dette vort Malerie holder han Pidskerne og Riset, hvormed han blev hudstrøget, i Armene. En lignende Foreskilling findes paa den gamle Altertavle, som vor Alderdoms-Forening her i Dresden har ladet restaurere for Kirken i Buchholz ved Freiberg. Denne berømte Pave og Kirkelærer, hvis Dag er den 12te Marts, er bekjendt som Patron for de Lærde.

Disse fire Malerier ere sandsynlig af en tydsk Maler, som formodentlig i Midten eller Enden af det 15de Aarhundrede har levet i Lybeck, og hvor i Marie-Kirke findes Malerier af samme Mester, hvis Navn er mig ubekjendt. Det er og at formode, at et femte lidet Malerie har befundet sig paa den underste Deel af Alteret i Predellen, hvor nu de twende Vaabner ere anbragte paa Siden af det i Messing eller Bronze drevne Arbeide i Barsrelief, forestillende den hellige Nadvere, og som, ved at løse disse, maaskee endnu findes derunder. Æmnet til slige Malerier var som oftest Forløsningen fra Helvedes Ild. Dog er det muligt, at ved de dengang foretagne Forandringer med Altertavlen, man har ladet det hele Postement gjøre nyt. Det ene af disse omtalte Vaaben, til Venstre af Tilskueren, er adlet 1682 og anføres under Navnet Hjort, som var Krigscommissair. Det til Høire er vel Konens og mig ubekjendt. Det var at ønske, man kunde udfinde hvem denne Familie var, og om de ere Giverne af den senere Tilsætning om Altertavlen. De fortjente dog at erindres af Efterslægten, ja dens Tak; thi ved denne, om ei saare brillante, Forandring med Altertavlen, især ved at sætte det lille Barsrelief, den hellige Nadvere derunder, er maaskee det hele Altar reddet, da det dengang især var kommen i Brug at feie alt det Gamle ud, for at gjøre Plads for det ofte langt profanere og slettere Nye. Man skaffede som oftest de skjønneste og af Tiden hellige gjorte Gjenstande bort i et Aflukke eller paa Kirkeloftet, hvor de først bleve mere beskadigede, siden tilintetgjorte og tilsidst ganske forglemte. De omtalte fire Malerier ere, uagtet malede i den ældre noget stereotype Maneer, dog i sit Slags godt malede. Skade at et Par af disse ved at vende ud imod Vinduet bag Altetet ved Solens og Luftens Indvirkning har lidt noget. Saavel disse Malerier, som det hele Alter, har saa meget historisk og Konst-Værd, at det er ønskeligt, man ret sørgede for dets Vedligeholdelse og Skaansel i dets nærværende

Tilstand, uden de saakaldte Forbedringer ved Overmalinger, Fernis eller Sligt, hvorved man ofte mere skader end nytter. Dette er saa meget mere at ønske, da i det Hele Alteret er temmelig godt conserveret, med Undtagelse af nogle ubetydelige Beskadigelser, saasom Attributterne til enkelte af Helgenerne, hist og her Stykker af Snitsværket om samme, dog alt af det Slags, at det neppe bemærkes uden af et øvet Øie.

Over Hovedsagen, Kirken selv — der er langt ældre og mærkværdigere, — haaber jeg i sin Tid at kunne levere nogle Bidrag, maaskee selv til Historien for Bergen; thi Kirken selv indeholder i sit Slags et betydeligt Bidrag til Bygningskonstens Historie i Norge i de tidligere Aarhundreder. Det, jeg her giver om Altertavlen, er ogsaa for at vække Interessen for Vedligeholdelse af Kirken selv, og at forebygge, at man ei gjør Skade ved at forbedre, men søger at vedligeholde den som den nu er, selv med alle dens maaskee noget triste Gjenstande; thi selv disse ældgamle vel ei med stor Konst udskaarne Apostler og Helgen-Billeder, der ere anbragte paa Væggene, disse Epitafier med deres Indskrifter og Portraiter m. m., Malerierne, selv de mindre betydelige deriblandt, give denne Kirke noget helligt, idet den har beholdt meget af det historiske Præg af flere Tidsaldre, som alle øvrige Kirker i Bergen, jeg kunde næsten sige de fleste i Norge, aldeles mangle. Dog frygter jeg for, kommer Kirken engang under Byen og en anden Menighed, vil den nye Administration snart gjøre reent Huus for at see hvide tomme Vægge.

Dresden, den 7de Januar 1841.

Dahl.

Om tre mærkelige Steen-Figurer, som tilhøre det Bergenske Muſeum.

(Pl. XIV.).

I Aaret 1827 hørte jeg tilfældigviis af Handelsmand Walsøe fra Møklebostad i Saltens Fogderie, at der paa Gaarden Glein, som ligger paa Dunøen, eller Dønnaøen, fordum Dunney, i Næsne Præſtegjeld, Helgelands Fogderie, Nordlands Amt, ſkulde henligge et af Steen udhugget Bryſtbillede, ſom fra gammel Tid af indtil Midten af forrige Aarhundrede havde ſtaaet opreiſt paa Spidſen af en paa ſamme Gaard værende Gravhøi. Jeg anmodede ham mundtlig og ſenere ſkrivtlig om at ſøge at forſkaffe Muſæet dette Billede, hvilket han ogſaa lovede, ſaafremt han paa ſine Reiſer ſkulde komme til at opholde ſig i Nærheden af Dunøen. Dette Løvte har Hr. Walsøe opfyldt ved i Aaret 1831 at indſende Billedet til Muſæet.

Jeg anſeer denne Oldſag ſaa mærkelig og, fra flere Sider betragtet, ſaa interesſant, at dens Beſkaffenheder og hvad der iøvrigt er mig bekjendt om den, bør komme til offentlig Kundſkab. Den findes aftegnet paa Plade XIV, under No. 1. Tegningen viſer, at Billedet i det Hele taget er raat og tildeels uformeligt. Det har fra øverſt til nederſt været rundt, vel ikke fuldkommen, men dog ſaavidt ſom en øvet Steenhugger har kunnet forme det. Deraf følger, at Billedet, naar det ſtaaer opreiſt, har omtrent lige Udſeende fra hvilkenſomhelſt Side man betragter det. Længden er 1 Al. 10 Tommer, hvoraf den øvre Deel eller Hovedet udgjør 14 Tommer, Ringen om Halſen 6 og den nedre Deel eller

Bryſtet 14 Tommer. Hovedets Peripherie udgjør 2 Al. 10 Tommer, og Gjennemſnittet deraf 19 Tommer. Den ſmalleſte Deel af Halſen er i Omkreds 2 Al. og i Gjennemſnit 16 Tommer, hvorimod Peripherien af den om Halſen værende Ring er henimod 3 Tommer ſtørre. Omkredſen af Bryſtet er 1 Al. 22 Tommer, og Gjennemſnittet deraf 15 Tommer. Billedet er ikke nu rundt, men noget fladagtigt paa den ene Side, og man kan tydeligen ſee, at en Fliis af i det høieſte 2 Tommers Tykkelſe er afſkallet og løsreven fra Billedet paa denne Side lige fra Hovedet og til den nederſte Deel. Deraf er den ommeldte Fladhed paa den ene Side fremkommet. Den Skade, Billedet ſaaledes har lidt, vilde være ſaameget mere beklagelig, derſom den bortkomne Deel, ſaaledes ſom Hr. Walsøe beretter, ſkulde have udgjort et Anſigt. Materien, hvoraf Billedet beſtaaer, er hvid Marmor.

I Krafts topographiſk-ſtatiſtiſke Beſkrivelſe over Norge, 6te Deel S. 435 og 436, findes dette Billede og den Gravhøi, hvorpaa det ſkal have ſtaaet, omtalt ſaaledes: "I Næsne Præſtegjeld var ved Gaarden Glein paa Donnæs-Øen i Begyndelſen af dette (19de) Aarhundrede en temmelig ſvær Kjæmpehoug, ſom nu for det meſte er udgraven. I Midten af ſamme var en af Graaſteen muret Grav, hvori et Skelet fandtes. Ovenpaa Høien ſtod et af Steen hugget Bryſtbillede i colosſalſk Form, med blottet Hoved, omtrent 1¾ Alen høit. Efter et gammelt Sagn, ſom afdøde Major Klüwer har gjort bekjendt, ſkal en Konge have boet paa Gaarden og være begraven i Høien, ſamt hans Billede ſat ovenpaa denne." I Anledning heraf har jeg paa flere Veie, endog hos Hr. Expeditions-Secretair Kraft ſelv, forgjæves ſøgt at erholde Oplysning om, hvor eller hvorledes Major Klüwer har bekjendtgjort ovenmeldte Sagn, om hvilket det i det Kgl. norſke Videnſkabers-Selſkabs Samlinger værende Manuſcript af L. D. Klüwers antiqvariſke Jagttagelſer paa en Reiſe igjennem Dele af det Nordenog Søndenfjeldſke Norge heller ikke giver nogen Underretning. Jeg kan derfor ikke meddele Sagnet ſaaledes ſom Major Klüwer ſkal have bekjendtgjort det. Hvad jeg har kunnet faae at vide derom, ſtøtter ſig paa en privat Meddelelſe fra fornævnte Hr. Walsøe, ifølge hvilken Sagnet beretter: at en Konge eller Høvding, ved Navn Glein eller Glenus, i Oldtiden ſkal have herſket over Dunøen, og boet paa den efter ham opkaldte Gaard ſammeſteds. Han ragede i Uenighed med en Naboe-Konge, eller Høvding, af hvem han engang blev over-

faldet med en anseelig Magt. Glein og hans Mænd forsvarede sig tappert, overvandt og dræbte de fleste af Fienderne, samt tvang deres Anfører med Faa af de Overblevne til at flygte. Dette Slag skal være holdet paa den i Nærheden af Glein beliggende Gaard, som endnu, til Minde derom, hedder Sejerstad, forhen Sigerstad. Freden varede imidlertid ikke længe. Den Overvundne søgte Hjælp hos andre Høvdinger, og med en stor Magt kom han nærste Aar tilbage for at hævne sig. Glein og hans Mænd stred mandigen; men de maatte bukke under for Overmagten, og de bleve efterhaanden alle, Glein dog allersidst, liggende døde paa Valpladsen. Han blev lagt i en Høi, og paa Spidsen af denne reistes hans Billede, udhugget af Steen. Om Gleins Kamp og Død har der existeret en Folkesang, hvoraf følgende Linier endnu bevares:

De strede den ganske Dag til Solen kom paa Lejde;
bleeg stod Kongen af Bjørneland, han stander der kun tredie;
De strede den ganske Dag til Solen kom paa Stene;
bleeg stod Kongen af Bjørneland, han stander der kun ene.
Han havde vel femten Ulves-Saar, vel flere og ikke færre,
thi segner han ned med Sværd i Haand blandt sine Kjæmper flere.

Uagtet Ordet Lejde i denne Sang vel kan være det samme som Lejte, Lide (leyti) Fjeld, Forhøining, maae det dog anmærkes, at der paa Gaarden Glein findes et Sted, som endnu kaldes Lejde, hvilket ligger saaledes, at Solens Skin om Sommeren naaer derhen omtrent Kl. 6 om Aftenen. Noget længere mod Vest ligge nogle uformelige store Steenblokke, som endnu kaldes Stene. Forsaavidt som Sangen benævner Helten: Konge af Bjørneland, fortjener det at bemærkes, at der paa Dunøen ligger en Gaard, som hedder Bjørn, hvor Bjørnledingsberg Marked endnu holdes, og at der, efter Ramus's Norges Beskrivelse, S. 228, saavelsom efter Bings Beskr. S. 111, paa samme Øe skal være en Klippe, Dunnøbjørnen kaldet, ligesom der indenfor Dunøen skal være et Fjeld, der kaldes Hangebjørnen.

Dunøen har uden Tvivl i de ældste Tider været beboet af mægtige Mænd. Paa denne Øe, nordenfor Glein, ligger en stor Gaard, Dønnæs, fordum Dyniarnes, der i Hakon Hakonsens Saga Cap. 175 omtales som beboet af en bekjendt Magnat, Paul Vagaskalm. Denne Gaard har igjennem flere

Aarhundreder været en adelig Sædegaard, og er endnu en Herregaard, som indtil det 18de Seculum har været i adelige Familiers Besiddelse. *)

Den Gravhøi, hvorpaa Billedet endnu i forrige Aarhundrede fandtes opreist, kaldes Kongshougen. Denne saavelsom Billedet blev af Beboerne længe anseet som en Helligdom; men mod Slutningen af det 18de Aarhundrede blev Høien opgravet og Billedet kastet overende. I Høiens østre Side var et Gravkammer, opmuret af runde Kampstene, omtrent 4 a 6 Alen langt, 1 Al. bredt og 2½ Al. høit, og bedækket med 2 store Steen-Heller. I dette Gravkammer skal der, efter Walsøes Beretning, være fundet nogle store Been, et Slagsværd og et Bidsel. Ifølge en Beretning, som Sognepræsten til Nesne, Hr. J. A. Krogh, senere har meddeelt mig, skal der i Gravkammeret ogsaa være fundet 2 Jernhanker og en Kast-Øxe eller Stridsøxe.

Da det fornemmeligen er ved Sammenligning af flere saadanne Oldsager, fundne paa forskjellige Steder og til forskjellige Tider, ved Oplysning angaaende de locale Omstændigheder og Forhold, hvorunder slige Sager ere fundne, og ved Grandskning af Antiqvarernes forskjellige Meninger om saadanne Oldsagers oprindelige Bestemmelse, at man kan komme til nogenledes Vished om denne, vil det ikke være afveien, forend jeg anstiller nærmere Undersøgelse desangaaende, at anføre hvad der er mig bekjendt om Fund af andre Stene, der have Lighed med den ovennævnte, og hvad de Skribenter, der omhandle dem, have anseet dem for at være.

Foreløbigen vil jeg anmærke, at det Bergenske Musæum eier to andre, ligeledes tilhugne, Stene, der vel ere noget mindre men iøvrigt, som Tegningerne Pl. XIV, No. 5 og 13 udvise, af selv samme Dannelse som den ovenmeldte fra Dunøen. Den ene af disse, der ogsaa bestaaer af Marmor, er ½ Al. høi, og holder paa det bredeste 10, men paa det smalleste 8½ T. i Gjennemsnit. Den blev omtrent for 19 Aar siden funden i en Bakke ovenfor Husene paa Gaarden Bolstad, i Vasværns Thinglaug under Nordhordlehns Fogderie i søndre Bergenhuus Amt. Stedet, hvor den fandtes, synes ikke at være nogen Gravhøi, men om der i Fortiden havde været en saadan kunde Finderen, Peer Bolstad, som i Aaret 1824 gav mig denne Steen, ikke meddele mig Oplysning.

*) Krafts Norges topogr. stat. Beskr. 6 D. S. 290—291.

Den anden af disse Stene, No. 3, er ligeledes af Marmor, 10 Tommer høi, og holder i Gjennemsnit paa det bredeste 14½ og paa det smalleste 11 Tommer. Den har samme Dannelse som No. 1 og 13, paa det nær, at Halsen er noget kortere, og at der ikke findes hugget noget Baand eller nogen Forhøining omkring samme. Denne Steen blev for 12 a 16 Aar siden funden dybt i Jorden under et Huus paa Gaarden nordre Hougland, i Bøe Sogn, Radøe Skibrede i Nordhordlehn, idet Anders Hougland vilde grave en Kjelder under Huset.

I en Ager, kaldet Svarthullet, eller Storbakken, ved Jørum i Sparboen, nordre Trondhjems Amt, blev i Aaret 1817 funden et, af Qvarts blandet med Leerskifer bestaaende, Steenbillede, som i Form og tildeels i Størrelse temmelig ligner de 3 foranførte. De paa Billedet værende Spoer af Meiselhug viste tydeligen, at det var dannet ved Konst. Beretning herom, meddeelt af Major Klüwer, findes indført i Nordiska Fornlemningar, af J. G. Liljegren, 2dra Band No. XCI, hvor Tegning af Billedet, saavelsom en nøiere Beskrivelse af samme er givet. Ved Siden af Billeder skal der være fundet en anden, som en Flaske tildannet, Steen. I samme Værk, No. LXXXVI, er der tillige givet Beretning om og Beskrivelse af et meget lignende, i en Gravhøi paa Bjurstа Kongsgaard i Vestmanland, tilligemed Aske, Been og Stykker af en Urne, fundet Billede, af hvid Sandsteen, paa hvis øverste Deel er et Kors tvers over Stenen. Liljegren har, i Anledning af det i Sparboen fundne og nogle flere, af ham under No. XCI nævnte, Stene, der dog have en forskjellig Dannelse, fremsat den Mening, at deslige Stene, saaledes som Dannelsen viser, ikke have været anvendelige som virkeligt Boskab (bohagsting), men at de synes at være blevne til for at forestille Guddomme. Flere saadanne, paa andre Steder fundne, Steenbilleder ere mig ikke af trykte Meddelelser bekjendte; men det er mig af en troeværdig Mand berettet, at der paa en Høi i Nærheden af Torneå skal have staaet et lignende Steenbillede, som af Lapperne betragtedes med Ærefrygt, og som derfor af den geistlige Øvrighed blev foranstaltet borttaget og nedsænkt i Torneå Elv.

Da de her nævnte Steenbilleder ere fundne staaende paa eller nedlagte i Gravhøie, eller og ere opgravne af Jorden, og da de ere hinanden indbyrdes lige, samt da de alle ere fundne paa ganske forskjellige Steder, tre af dem i

Bergens Stift, eet i Trondhjems Stift, eet i Veſtmanland i Sverige og eet i Lapmarken i Rusland, er det høiſt ſandſynligt, at de ſamtlige ſkrive ſig fra den mørke Oldtid — hvilket ogſaa deres raae Tildannelſe ſynes at vise — og at de alle have havt een og den ſamme Beſtemmelſe, grundet i den fjerne Oldtids Brug og Skikke, eller i ſammes religiøſe Begreber, forſaavidt Steenbillederne kunne anſees at have havt Henſyn til eller ſtaaet i Forbindelſe med disſe. Det er almindelig bekjendt, at der i Norge og Sverige, ikke blot ved Søekyſterne, men ogſaa høit oppe i Landet, findes en Mængde ſaakaldte Jættegryder, det er at ſige, runde, dybe, i Bunden ſkaalformige, Udhulinger i Klipperne. Hvad enten man antager, at ſaadanne Jættegryder ere Naturens Værk, eller at de ere dannede ved Konſt — noget ſom ligger udenfor nærværende Underſøgelſes Grændſer — ſaa er det dog mueligt, at den ſcandinaviſke Halvøes tidligſte Beboere, ubekjendte med Qværnes eller Kornmøllers Indretning, have benyttet Jættegrydderne ſom Kar, hvori de have knuſt deres Korn og ſaaledes ſkrotet dette eller malet det til Meel. Iſølge Plinii Beretning ſkulle Nordens Beboere paa hans Tid have betjent ſig af Udhulinger i Klipperne til at male deres Korn i. Skulde dette have forholdt ſig ſaaledes, da er det ikke uſandſynligt at tilhugne eller tilflebne Stene, ſaadanne ſom de her omhandlede Steenbilleder, have været brugte til at knuſe og male Kornet i Jættegrydderne, til hvis Bund de afrundede Ender paa Steenbillederne vilde have paſſet fuldkommen ſaaledes, at Malingen har kunnet foregaae; og dette maae endog have kunnet ſkee uden ſtor Anſtrængelſe for dem, der ſkulde forrette Malingen, naar der til Steenbillædernes ene Side har været ſat en Træeſtang, ſom var fæſtet til Stenen ved Reeb af Skind, Dyre-Sener, Rødder eller andre Materialier, ſom dertil kunde bruges. Den paa Steenbillederne værende Hals eller Indhuling var endog meget henſigtsmæsſigen indrettet for at man ved deslige Reeb kunde binde Stangen ganſke faſt til Stenen. Ved en ſaaledes fæſtet Stang maae det godt have kunnet lade ſig gjøre, at drive den paa Kornet i Jættegryden hvilende og paa dette let løbende Steen rundt, og ſaaledes at knuſe Kornet ſamt at male det nogenledes fiint, naar kun Jættegryden ikke var meget dyb, og naar den øverſte Ende af den til Stenen bundne Træeſtang var indſat i et, over Jættegryden anbragt og der fæſtet, Stykke Træe, eller i en Steen med et ſaa ſtort Hul i, at Stangen og den Steen, hvortil den

var fæstet, kunde drives rundt. En saadan Stang, paa gammelt Norsk kaldet maundul, møndul, har uden Tvivl været brugt til de ældste nordiske Qværne, ligesom den bruges til at drive de som Levninger af hine endnu tilværende smaae Haandqværne. Det er ikke usandsynligt, at der ved den i Grottesangen i den yngre Edda omhandlede Qværn, hvorpaa Frodes Trælinder, Fenja og Menja, berettes at have malet for Kongen, sigtes til en Qværn af lignende simpel Indretning. De i det 149de og 150de Vers forekommende Ord: "tavkom a maundli mær skarpara" (Lad os gribe skarpere i Stangen, Haandfanget, Pige) synes at tyde hen derpaa. Det følger af sig selv, at, da der i Danmark ikke findes Jættegryder, saa kan Forfatteren af Grottesangen, om han har været vel localiseret, ikke have tænkt sig en Jættegryde, men en løs, udhulet Steen, som Underligger i den af hine Møllepiger benyttede Qværn. Saadanne løse, udhulede Stene, med tilhørende runde Overliggere, eller Kornknusere, ere fundne i Gravhøie i Danmark [2]), og man har paa flere Steder i Tydskland fundet andre lignende. [3]) Haandqværne af dette Slags maae, efter Saxe's Beretning i 6te Bog, have været i Brug i Danmark i Kong Ingjalds Tid. Men omendskjøndt man saaledes ikke kunde synes ubeføiet til at anfee det her omhandlede Slags Stene som henhørende til de i Oldtiden brugte Kornknusere, vover jeg dog ikke at antage dette som afgjort, og det især i Betragtning af, at Stenen fra Dønnsøen har staaet opreist paa Toppen af en Gravhoi, og at det samme skal have været Tilfældet med en lignende Steen ved Torneå. Dersom disse Stenes oprindelige Bestemmelse havde været, at benyttes som Kornknusere, da havde man neppe senere givet dem Plads i Spidsen af Gravhøie. Hvad der i saa Henseende gjælder om nogle af disse, næsten fuldkommen ligedannede, Stene, maae formeentligen gjælde om dem alle, da de, som ovenfor anført, maae anfees at have havt een fælles Bestemmelse. Det bliver derfor nærmere at undersøge, hvad denne har været? Sagnet om Stenen fra Dunnsen, at den skal have været opsat paa en Gravhøi som et Billede af den i Høien begravede Kong Glein,

---

[2]) Nord. Tidsskr. for Oldkyndighed, 1 Bd. S. 438, Tab. IV. No. 55, og 3 Bd. S. 307—308.

[3]) Wagners Die Tempel und Pyramiden der Urbewohner unweit dem Ausfluß der schwarzen Elster, S. 100, og Tab. I, Fig. 40. Klemms Handbuch der germanischen Alterthumskunde, S. 49, 50, og Tab. I, Fig. 1, 2. Jahresbericht des Vereins für Mechlenburgische Geschichte und Alterthum. 2 Jahrg. S. 76.

maae vel forſtaaes ſaaledes, at Stenen er bleven reiſt ſom en Mindeſteen om den Afdøde. Ideen om, at Stenen ſkulde være Kong Gleins Buſte eller Billede, ſtemmer ikke overeens med Oldtidens Tænkemaade. Allerede i de ældſte Tider havde man vel Billeder af de Guder, man dyrkede; men Billeder af Mennesker, Konger eller Andre, er det mig ikke bekjendt, at man ſaaledes ſtillede offentligen til Skue, førend i de ſenere Tider, da man begyndte at pryde Skibenes Forſtavne dermed. Jeg anſeer derfor Beretningen om, at Stenen var opſat ſom et Billede af Kong Glein, for en, Sagnet i ſildigere Tider given, forklarende Tilſætning. Naar ſaaledes Sagnet, rigtig forſtaaet, beretter, at denne Steen har været opreiſt paa Toppen af Kong Gleins Gravhøi til Minde om denne kongelige Helt, da indeholdes deri intet fra Fortidens Skikke afvigende. Man veed, at vore Forfædre ſtundom ſatte Mindeſtene paa Gravhøie. Ved Valſtad, i Værdalen, ſtaaer en ſaadan; ligeledes i Slidre Præſtegjeld i Valders, og paa Gaardene Fugleſteen og veſtre Bore i Stavanger Amt, og flere Steder. [4]) Under Gaarden Øpſanger i Qvindherreds Præſtegjeld i Søndhordlehn, paa et Sted, kaldet Øpsangerſtøen, har jeg ogſaa fundet en, paa Overſiden rund, omtrent 1 Alen høi og lige ſaa tyk, Steen i Toppen af en Gravhøi. I Sverige findes adſkillige, paa Gravhøie reiſte, Bautaſtene, af hvilke de i Bautil under No. 187 anførte Njords Hög i Uppland, Gotriks Hög i Halland og Ingels Hög i Småland her iſær nævnes, da de, ligeſom Høien paa Glein endnu føre Navn efter Perſoner, ſom der ſkulle ligge begravne. [5]) Ogſaa i Danmark gives der Bautaſtene paa Toppen af Gravhøie, [6]) og man har paa flere Steder i Tydſkland, i Frankrig og England fundet det ſamme. Endog i Sibirien, ved Caucaſus, i Don- og Wolga-Stepperne, og i Landene ved Cuma, Don og Dnieper finder man uformelige Steenbilleder, ſtaaende paa Gravhøie. [7]) At ſaadanne Stene hos os medrette anſees ſom Mindeſtene over Afdøde, ſynes Indſkriften paa Runeſtenen paa Tangerhøien i Bore Sogn

[4]) Krafts Ngs. Beſtr. 4de D. S. 261. 241.
[5]) Nordiſka Fornlemn. af Liljegren No. XC. Sjöborgs Saml. för Nordens Fornälſkare I T. S. 67, 68. Sjöborgs Nomenklatur, S. 70.
[6]) Antiqvar. Annal. I B. S. 145. II B. S. 73.
[7]) Archæologia Britan. P. II. S. 227—235. Variſcia. 4 Lieſer.: 1837, S. 60 ꝛc.

paa Jædderen at vise. [8]) Ligeledes synes Stenen paa Ramsjø Ættehoug, i Bjørklinge Sogn i Sverige, at tale derfor, da de paa Stenen indhugne Figurer [9]) sandsynligen fremstille Tildragelser, den Afdøde vedkommende. Saa rimeligt det end kan være, at slige Stene ere blevne opreiste som Mindestene over Afdøde, tør jeg dog ikke blive staaende ved denne Mening, men gaaer videre i Undersøgelsen om Stenenes oprindelige Bestemmelse.

Liliegren har, som oventil anført, i Anledning af den i Sparboen fundne Steen, yttret den Formodning, at slige Stene ere blevne til for at forestille Guddomme. Denne Formodning synes bestyrket ikke alene derved, at Stenen paa Glein har staaet opreist paa Toppen af en Høi, og at det samme skal have været Tilfældet med en anden lignende Steen i Nærheden af Torneå, samt at man lige til den senere Tid har anseet dem begge som hellige, men endog ved mange andre Omstændigheder. Ligesom Grækerne, Romerne og de fleste andre Folkeslag i de ældste Tider tilbade raae, uformelige Stene eller Stenstøtter som deres fornemste Guder og Gudinder [10]), saaledes kan det vel heller ikke kaldes i Tvivl, at ogsaa vore Fædre høit oppe i Tiden have betjent sig af Stene som Gudebilleder. En af de ældste nordiske Benævnelser paa Gudebilleder er derfor: haurgar, som oprindeligen betyder Stene, Klipper. Levninger deraf spoeres formeentligen endnu i de bergenhusiske Gaardsnavne: Horge, Haarklau (Haarglaug), Horrestad (Haurgastad), Horvei (Haurgve) og Horvig (Haurgvik), allesammen Gaarde, paa hvilke slige Steenbilleder eller haurgar formodentligen have existeret. Det samme er Tilfældet med nogle svenske og islandske Gaardsnavne, saasom: Harg, Hørga, Hørgeyri, m. fl. Enkelte paa Markerne staaende Stene, som i Sverige kaldes Hargstene, og i England og Scotland hoarstones, hairstones, synes ogsaa at have været Oldtidshaurgar eller Gudebilleder. Om Lapperne, disse den scandinaviske Halvoes ældste Beboere, ved man, at de lige indtil det 18de Aarhundrede ansaae visse Stene som Gudebilleder, og offrede til disse. [11]). Af Snorres Olaf den Helliges Saga, Cap.

---

[8]) Wormii mon. dan., Lib. VI. p. 116. No. XXIII.

[9]) Bautil No. 524.

[10]) Winckelmann, monumenti antichi inediti, Vol. I. p. X. Cambry monumens celtiques, p. 182.

[11]) Leems Beskrivelse over Finmarkens Lapper, S. 432—441, og S. 444. Cfr. Hogstrøm, om Lappmarkerna, S. 182.

119, kan man ſee, at Normændene indtil denne Konges Tid ogſaa havde Gudebilleder af Steen, thi det berettes der, at han, efter at have ladet et ſtort Afgudsbillede af Træe ſlaae i Stykker, advarede Folket om, at det for Eftertiden aldrig ſkulde behænge Stokke og Stene med Guld. Kodran, en Islænder, ſom levede i det 10de Aarhundrede, havde paa ſin Gaard en Steen, ſom han og hans Familie tilbad. [12]) De Forbud, ſom adſkillige ældre Love, f. Ex. Hakon Adelſteens Guleths. L., Chriſtendoms Balken, Cap. 28, Thorlaks og Kettils ældre islandſke Kirkeret, af 1122, Cap. 16, og Upplandslagen, Kirkeb. Fl. I., indeholde imod at offre til Stene og at troe paa diſſe, ſynes desuden tydeligen at viſe, at det har været almindeligt i Norden, at anſee viſſe Stene ſom Gudebilleder. I det nordlige Scotland, i Sutherlandſhire, ſkal der, efter Pennant [13]), være et gammelt rundt Taarn, kaldet Dun dordnadilla. Dette Navn, hvis Betydning ſkal være: Plads for den runde, til Gudstjeneſte hørende Steen, udleder Pennant af en rund Steen, der, ſom et helligt Gudebillede, har været bevaret i Taarnet. At man, iſær i de allerældſte Tider førend Templer byggedes, har havt ſaadanne Billeder opreiſte paa Høie, er ſandſynligt. Ifølge Chytræi Beretning ſkal der paa 3 Høie ved Lund i Skaane have ſtaaet Gudebilleder. Om man end, med Sjoborg [14]), vil forkaſte denne Beretning ſom urigtig — hvortil dog nye og vægtigere Grunde torde behoves — ſaa forekommer det mig dog antageligt, at de allerældſte, af Steen forfærdigede, Gudebilleder have ſtaaet opreiſte paa Høie, ikke blot fordi dette er Tilfældet paa adſkilligr Steder i Rusland [15]), men tillige fordi det er bekjendt, at Offringerne i de ældſte Tider forrettedes paa Høie, hvor det ogſaa er rimeligt, at Billeder af de Guddomme, hvortil der offredes, vare at ſee, ſaameget mere, ſom Hakon Adelſteens Gulethings Lov [16]), maaſkee juſt af den Aarſag, forbyder at offre til Høie. De her omhandlede, i Bergens Muſeum opbevarede, rundhugne Stene, og de andre ovennævnte, i Norge og Sverige fundne, Stene, ſom ganſke ligne hine, kunne desaarſag maaſkee anſees for at have været Gudebilleder. At de have været Billeder af nogen af

---

[12]) Kriſtni Sag., Cap. 2.
[13]) Pennant's Reiſe (tydſk Overſættelſe) S. 402.
[14]) Samlingar for Nordens fornälſkare. T. 1. S. 118.
[15]) See de ovenfor under No. 7 anførte Værker.
[16]) Chriſtendomsb. Cap. 28.

de høiere Guder eller Gudinder, er mueligt. Af de paa Høiene ved Lund, i Skaane, staaende Billeder, skal efter Chytræi Beretning, det ene have været Thors, det andet Odins og det tredie Friggas. Korset paa det paa Bjursta Kongsgaard, i Westmanland, fundne Steenbillede kunde ogsaa synes at vise, at dette har været Thors Billede, da Korset kunde være anbragt derpaa som denne Guds Hammermærke. Sandsynligere er det alligevel at dette Kors er det christne, og at det i Christendommens første Tider i Sverige er bleven Billedet paahugget. Jeg anseer det derimod rimeligere, at de omhandlede Stene have været Billeder af Alfer, eller de ringere nordiske Guder. Grundene for denne Mening skal jeg nu nærmere udvikle. Ligesom vore nordiske Forfædre havde deres store Offringer, hofud-blot, til de høiere Guder, hvilke Offringer, som bekjendt, holdtes 3 Gange om Aaret til visse bestemte Tider, saaledes havde de ogsaa deres mindre Offringer, Alfa-blot, til de ringere Guder. Til det første Slags samledes Beboerne Fylkes- og Districtsvis paa visse almindelige Samlingspladse, hvor ogsaa, efterat Offringerne vare tilendebragte, Thing og siden Markeder holdtes. Til de sidste fandt derimod blot mindre, eller Bøigdeforsamlinger Sted; ja det synes endog som om man paa enkelte Gaarde har havt Offerpladse for Offringer paa ubestemte Tider til Alferne. Alferne eller Vætterne havde, efter de Gamles Begreber, megen Indflydelse paa hver Mands physiske og oekonomiske Velvære. De gode Alfer, Govættir, vare Skytsaander, som stode bi i Farer og afværgede Ulykker; de onde Alfer, Svartálfar, paaførte saavel Mennesker som Creature Sygdomme og Plager. Levninger af disse Begreber spoeres endnu hos Almuen baade i Norge og Sverig. Visse, hastig paakommende, Sygdomme troes at komme fra Alferne, eller Dværgene, og kaldes, naar Sygdommen er indvortes, Alvgust, og naar den bestaaer i Lamhed, Dværgslag; og en Person eller et Creatur, som pludseligen bliver lam, siges at være dværgslaaet. I Scotland hedder det ligeledes om Qvæget, naar dette hastigen anfaldes af Sygdom, at det er dværgskudt (elf-shot) [17]). Selv Ordet Slag, hvormed man benævner Apoplexie, synes i vort Sprog, ligesom i det græske og flere andre Sprogs Navne paa denne Sygdom, at være opstaaet af de samme eller lignende Begreber. Naar saaledes Alferne have udøvet saa stor Magt over Mennesker og over deres Creature og andre Eiendomme, da

[17]) W. Scotts poetical Works, Vol. II. S. 308.

er det ikke at undres over, om ret mange Huusfædre paa deres Gaarde have indrettet ſig Offerſteder, paa hvilke de, naar haſtigen indtræffende Tilfælde gjorde det fornødent, kunde forſone Alferne ved at gjøre dem Offere, og ellers ved almindelig beſtemte Offringer forſikre ſig deres vedvarende Gunſt og Beſkyttelſe. At der paa deslige Offerſteder har været anbragt Billeder, forestillende Alfer, er, ifølge det ovenanførte, ligeledes antageligt. Paa mange Gaarde i Norge findes der ſmaae, runde, Jordhøie, udenom hvilke der ſees en liden, i det høieſte en halv Alen dyb Grøvt, ſom concentriſt med ſelve Høien, løber rundt omkring denne. Det er ogſaa Tilfældet med mange Gravhøie i England, at der udenom ſamme løber Fordybninger i Kredsform [18]). Lignende cirkelformige Fordybninger findes undertiden ogſaa i Norge paa flad Mark, uden at der indenfor ſamme ſees Høie, eller Forhøininger. De nævnte Høie kaldes af Bønderne paa adſkillige Steder Dandſerhouge, eller Alfadands, hvilket ſidſte Navn ogſaa gives de nævnte cirkelformige Fordybninger paa flad Mark [19]). I Toppen af ſlige Høie og ligeledes i det Centrum, hvorom Fordybningerne løbe, ſees ofte et lidet Hul, eller en Aabning i Jorden. I deslige Huller eller Aabninger mener jeg at der har ſtaaet opreiſte Steenbilleder. Hvad der iſær beſtyrker denne Mening er, at Bønderne paa mange Steder baade i Norge og Sverige kalde opreiſte enkeltſtaaende Stene, ſaavel de, der findes paa Høie, ſom dem, der ſtaae paa flad Mark, Alvpile. Diſſe Benævnelſer Alvpile og Alfadands, hvilke upaatvivleligen have deres Grund i Fortidens Begreber om Alferne, ſynes tydeligen at viſe, at de Gjenſtande, man kaldte ſaaledes, have ſtaaet i Forbindelſe med Troen paa diſſe Væſener og med den Dyrkelſe, man i Oldtiden ydede dem. Benævnelſen Dandſerhøie har formodentligen ogſaa Henſyn dertil. Jeg antager derfor, at de ſaakaldte Dandſerhouge og Alfadandſe, det er at ſige, ſmaae, runde Jordhøie, med eller uden Fordybninger omkring, og ſmaae cirkelrunde Fordybninger paa flad Mark, begge med opreiſte Stene, Alvpile, i Centrum, eller med der værende Indhulinger, ſom give tilkjende, at ſaadanne Alvpile forhen have ſtaaet ſammeſteds, ere ældgamle Offerpladſe, indrettede til Offringer til Alferne. Den allerældſte Maade, hvorpaa de til Guds Dyrkelſe helligede Steder bleve fredede, eller indhegnede, var uden Tvivl, at omgive dem med en ringformig Grav eller For-

[18]) Clement die nordgermaniſche Welt. S. 122. Noten.
[19]) Kraft's Norges Beſkr. 4 D. S. 246.

dybning. Den ved Kirkwall paa Mainland, en af Orkenøerne, værende Steenkreds, Stennis (Steenhuus) kaldet, som maaskee kan henregnes til et af de ældste nordiske Gudsdyrkelses-Steder [20]), er omgivet af en stor Grav, og omkring flere af de paa flad Mark i Scotland forekommende runde Steensætninger, der sandsynligen ogsaa have været Offerpladse, findes ligeledes saadanne Fordybninger [21]). Senere opførte man omkring Offerstederne Volde, Gjerder eller andre Hegn (virki, stafgard, vebønd). Ethvert saadant, til Gudsdyrkelse fredet, Sted kaldtes hof (Tempel), hvis oprindelige Betydning var en indhegnet Plads. Benævnelserne Dandserhouge og Alfadands, synes videre at give tilkiende, at man ved Offringerne har dandset for at vise sin Glæde, og for endmere at hædre de tilbedede Skytsaander. Vel veed jeg, at man forklarer det ligelydende danske Ord, Elledands, hvorved man forstaaer smaae runde Pletter i Engen, hvor Græsset staaer tykkere end andensteds, saaledes, at denne stærkere Græsvæxt kommer deraf, at Alferne, Ellefolk, have dandset rundt sammesteds. Ligeledes er det mig bekjendt, at den Elfdans, som Almuen omtaler i Anledning af visse, i Sverige forekommende, klumpformige, paa aaben Mark liggende, Stene, ved hvilke Offringer siges at have fundet Sted, f. Ex. Maglestenen ved Ljungby i Skaane, forklares saaledes, at Alferne, Ellefolkene, dandse under Stenen [22]). Men ligesom den danske Benævnelse Elledands angaaer Gjenstande af ganske anden Slags, end de, man i Norge kalder Alfadands, saaledes holder jeg og for, at Almuens Sagn om Elfdans ved Maglestenen og andre lignende Stene i Sverige i senere Tider er bleven forvanskет eller misforstaaet. Naar Nordboerne i Oldtiden gjorde Offringer til Guderne paa Høie eller aaben Mark, anstillede de ved samme Leilighed Festligheder og Lystigheder. At Dands har været blandt disse er ikke usandsynligt, da man ved andre Leiligheder, saasom naar man ved store Sammenkomster tømte Bægrene til Gudernes Minde, ogsaa dandsede. I Laurdal, i Telemarken, hvor der findes mange saa kaldte Dandserhouge, gaaer der Sagn om, at der i slige Houges Top har staaet Gudebilleder, omkring hvilke man til visse Tider fordum skal have dandset. Dands omkring hellige Stene har indtil

---

[20]) Archæologia Scotica, Vol. III, p. 111, 117, 118, seqv. Dr. Clement har en anden Mening om dette Monuments Oprindelse og Bestemmelse; see die nordgermanische Welt, S. 225, Noten.

[21]) Archæologia Scotica, Vol. III, S. 215, 216. Cfr. Camdens Brittannia, Vol. II, p. 890.

[22]) Sjöborgs Saml. för Nordens Fornälskare, T. I, S. 59.

de seneste Tider været i Brug i Ausland. Olearius beretter, [22]) at der ved et gammelt Capel, omtrent 2 Mile fra Kunda, imellem Reval og Narva findes en stor Steen, omkring hvilken Beboerne dandse, naar de gjøre Offringer, for at erholde Sundhed for dem selv og for deres Creature — Offringer, som jo have fuldkommen Lighed med vore Forfædres Alfablot.

Hvad nu de her omhandlede, i Bergens Museum opbevarede, Stene angaaer, da er det, som ovenfor beretter, vist, at den ene af dem, Stenen fra Glein, har staaet opreist paa en Høi sammesteds. Ihenseende til denne Steen forene sig altsaa alle de Omstændigheder, som, efter hvad jeg har søgt at oplyse, udfordres for at anse den som et Billede, til hvilket Offringer ere gjorte. Hvad der kunde synes at vække nogen Tvivl i saa Henseende, er, at den Høi, hvorpaa Stenen stod opreist, er befunden at være en Gravhøi, hvori der er fundet forskjellige Slags Jernsager, der synes at vise, at den eller de Personer, hvis Been Høien indeholdt, vare begravne sammesteds i den senere Tid af den hedenske Periode. At Høien, om den har været Offerhøi, prydet med et Gudebillede, maae have være langt ældre, og altsaa henføres til den ældste hedenske Periode, er upaatvivleligt. Det forekommer mig imidlertid ikke usandsynligt, at Høien oprindeligviis har været en Offerhøi, men at den senere, efterat Offringerne til Alferne vare ophørte, er gjort til en Gravhøi, og at endog de, som have foranstaltet Begravelser i Høien, have troet at stille de deri Begravne under Alfernes særdeles Beskyttelse ved at lade Steenbilledet, som forhen, blive staaende paa Høiens Top. De forhen omtalte, ved Caucasus og Floderne Wolga, Dnieper ꝛc. værende Høie, hvorpaa Steenbilleder findes opreiste, ere alle Gravhøie.

En anden af de i Bergens Museum værende Stene, nemlig Stenen fra Bolstad, er vel ikke funden i eller paa nogen Gravhøi. Det fortjener alligevel at anmærkes, at der paa en Flade, noget ovenfor den Bakke, hvori denne Steen fandtes, ligger en rund Høi, netop af den Beskaffenhed som de ovenfor omtalte Dandserhouge, omgiven af en kredsformig Fordybning i Jorden. I Toppen af denne Høi, som jeg i Aaret 1825 lod udgrave, var en liden Fordybning, som om der sammesteds forhen havde staaet en Steen. I Høien, som

[22]) Beschreibung der neuen orientalischen Reise ꝛc. S. 92.

heelt igjennem bestod af Sand, fandt jeg ingen Spor af Begravelser, og aldeles ingen Oldsager; men Stykker af Kul laae adspredte paa mange Steder i Høien. Det forekommer mig ikke usandsynligt, at bemeldte Steen fordum har staaet paa Toppen af denne Høi, hvilken jeg anseer som en Offerhøi, og at den, efterat Christendommen begyndte at indføres, er kommen bort derfra. Man veed med hvilken Nidkjærhed de Konger, som først christnede Landet, opsøgte, bortskaffede og ødelagde Alt, hvad der havde henhørt til den hedenske Gudsdyrkelse. Det er vel mueligt, at en af Paganismens troe Tilhængere da, af Frygt for at see Stenen nedrevet og sønderknust, i Stilhed har nedtaget den, og gravet den ned i den nedenunder værende Bakke, hvori den for 19 Aar siden fandtes.

Om den tredie, i Bergens Museums Eie værende, Steen af dette Slags har jeg allerede berettet, at den for 12 à 16 Aar siden blev funden i Jorden under et Huus paa Gaarden nordre Hougland. Dette er en med Hensyn til Stenens oprindelige Bestemmelse mærkelig Omstændighed; thi den synes at tilkjendegive, eller i det mindste at gjøre det antageligt, at en, den hedenske Gudsdyrkelse hengiven, Person, efterat Christendommen i Landet var antagen, af Frygt for at Stenen, som en hedensk Idol, skulde blive ødelagt, har bragt den i Sikkerhed ved at grave den ned under sit Huus, indenfor hvis Vægge den maaskee siden længe i Stilhed har været tilbedet og dyrket. Af Beretninger, som Pontoppidan, Lund og Wille have meddeelt os, er det bekjendt, at man paa flere Steder i Tellemarken, lige indtil den sidste Halvdeel af det 18de Aarhundrede, ikke alene hjemme i Husene har opbevaret raae Steenbilleder fra Fortiden, men endog til visse Tider ydet disse et Slags Dyrkelse ved at overstryge eller bestænke dem med Øl, Smør, Melk og deslige.[24]) De øvrige af mig i denne Opsats nævnte Stene, der ere af samme Udseende og Beskaffenhed, som de Bergens Museum tilhørende, nemlig Stenen fra Jorum i Sparboen, og Stenen fra Bjursta i Westmannland, ere, som allerede anført, ligeledes fundne i Jorden, den ene i en Ager, og den anden i en Gravhøi. At den første er nedgravet i Jorden er vistnok ligeledes skeet for at unddrage den fra at ødelægges af den christelige Religions Forfægtere, og at den sidste er bleven nedlagt i en Gravhøi

[24]) Pontopp. Evericul. ferm. veter. Lunds Beskr. over Tellemarken, S. 235. Willes Beskr. over Sillejord, S. 46, 47.

kan mueligen endog være skeet for at den, som et agtet Billede af en Guddom, skulde yde de i Høien Jordede Beskyttelse efter Døden mod onde Aander.

Jeg har saaledes anført og oplyst, hvad jeg fandt passende og tjenligt til at bedømme, hvortil de omhandlede 3, i Bergens Museum opbevarede, Stene eller Steenbilleder, og andre, som ligne disse, i Oldtiden have været bestemte og benyttede. Derpaa har jeg grundet 3 forskjellige Hypotheser, ifølge hvilke disse Stene have været: enten

1) Kornknusere, til at knuse eller male Korn i Jættegryder, eller
2) Mindestene, reiste paa Gravhøie, til Erindring om Afdøde, eller
3) Billeder, forestillende Guddomme eller Skytsaander.

Jeg henstiller nu til de mere kyndige Oldgranskere nærmere at bedømme dette. Selv i det Tilfælde, at de ikke finde nogen af de nævnte Hypotheser saaledes grundet, at den kan holde Prøve, vil jeg dog være tilfreds, om jeg, ved at henlede deres Opmærksomhed paa dette Slags, hidtil kun lidet bekjendte Oldsager, har givet dem Anledning til at anstille yderligere Undersøgelser derom, og at komme Sandheden nærmere. Mig forekommer den 3die af de Hypotheser, jeg har opstillet, at have de vægtigste Grunde for sig.

W. F. K. Christie.

Beretning
om en af Directionen for Bergens Museum foranstaltet Undersøgelse af en Gravhøi i søndre Bergenhuus Amt.

(Plade XVI.)

Paa Gaarden indre Arne, beliggende i Hougs Præstegjeld, Nordhordlehns Fogderie og søndre Bergenhuus Amt, har der indtil de seneste Aar

været en stor, smuk og aldeles ubeskadiget Oldtids-Gravhøi, hvoraf Levningerne endnu sees ved Siden af den store Alfarvei lidt sønden for Gaardens Huse. Da denne Høi for en stor Deel bestod af Gruus og Sand, kjøbte Veivæsenet den for nogle Aar siden af Eieren, for deraf at kunne tage fornøden Fyld til den over Gaardens Jndmark løbende Deel af Landeveien. Høien var rund og toppet eller kegledannet, omtrent 10 Alen høi, og 25 Al. i Gjennemsnit ved Foden. Efterat Veivæsenet i de seneste Aar regelmæssigen havde udskaaret og bortført en Deel af Høiens vestre Side, erholdt jeg af Vedkommende Tilladelse til for det bergenske Museum nærmere at undersøge dens Jndre. I dette Øiemeed begav jeg mig d. 16de Septbr. 1840, i Selskab med en anden af Museets Directeurer, Toldcassérer Christie, hen til Stedet, hvor vi fandt, at omtrent en Trediedeel af Høien paa den mod Alfarveien vendende Side var bortskaaret fra det øverste af og lige ned til Bunden, saaledes at der paa denne Side var en brat Væg, der tydeligen viiste, af hvilke forskjellige Dele, Sand, Steen, Jord og Græstørv, Høien bestod, og i hvilke Lag disse Dele fandtes ovenover hverandre. Nederst var et af leerblandet Sand bestaaende Lag, derovenover et Lag af rødagtig Our, siden en indvendig, kegledannet Kjerne af større Kampestene, ovenpaa og omkring denne et Lag af sort Muld, og over det Hele en omtrent 10 Tommer tyk Bedækning af Grønsvær eller Græstørv. Af Høiens Top var for længere Tid siden endeel Jord udgravet saaledes at deri saaes en Fordybning af omtrent ½ Alens Høide. Vi begyndte Undersøgelsen med i en lige Linie tværs over Høien at afskalle Grønsværen indtil 6 Alen fra den bratte Væg, men kun saa langt ud mod Siderne som den indre Steenkjerne strakte sig. Derpaa lode vi den sorte Muld udkaste lige ned til Steenkjernen. Af denne bleve siden Stenene opbrudte og kastede ned i Dybet udenfor den bratte Væg. Steenlaget havde i Midten en Høide af omtrent 3 Alen. Bunden af samme, i Midten af Høien, bestod af 4 store, fladagtige Stene, hver af 2 Alens Længde, hvilke laae ved Siden af hverandre i Retning fra Vest til Øst. Efterat alt hvad der af Jord, Gruus og Sand fandtes ovenpaa disse flade Stene var skaffet bort, bleve Stenene, een efter den anden, forsigtigen optagne og førte til Side. Det viiste sig da, at bemeldte flade Stene havde ligget, som Dækstene, paa to af mindre Stene opførte Under-Mure, een paa søndre og een paa nordre Side, begge strækkende sig fra Vest til Øst, og begge sammenfaldne saaledes, at de

vare ſtyrtede over til ſondre Side. Under Dækſtenene, imellem disſe Mure, laae fiin, løs Sand, ſom med Forſigtighed blev gjennemſøgt og udbragt i en Længde af omtrent 3 Alen, og i 2 Alens Dybde. Her ſtødte vi paa en af 2 Tommers Planker lagt Tværbund, ſom ſtrakte ſig ud over den hele, imellem Murene værende, Aabning. Træet ſyntes at være Eeg, men det var ſaa morkent, at blot nogle Smaaſtykker kunde optages, og disſe henſmuldrede naar de ikke behandledes med den ſtørſte Varſomhed. I den fine Sand ſaaes af og til Spoer af Kul; men ellers fandtes ingen Oldſager uden en liden, lidt over een Tomme lang, ſtirliget udſlaaret og med en Nitnagle af Jern forſynet, ovenpaa afrundet og nedenunder efter Længden indhulet Stump af Been, et Fragment af et lidet ſtirfødet Dyrs Hovedſkal, nogle andre, meget ſmaae, Beenſtumper, og nogle uformelige Jernklumper, af hvilke een ſyntes at have været Spidſen af et Sværd, Spyd eller deslige. Sanden var hiſt og her ukjendelig blandet. Det ſyntes ſaaledes, at der under Dækſtenene, ſom af den ovenpaa værende Steenmasſe vare nedtrykte lidt paa den ſydlige Side, havde været en Grav, hvis Indhold var fortæret, paa de ovennævnte Uberydeligheder nær. Fornævnte udſlaaene Beenſtykke fremſtilles paa Pl. XVI, Fig. 4, a og b.

Vi lode ſiden Reſten af den indvendige Steenkjæne, indtil den afſlaarne Tværlinie, optage og udkaſte, uden at finde noget andet, der kunde fortjene Opmærkſomhed, end enkelte ſmaae Stykker Kul. Imidlertid bleve vi vaer, at en tynd, horizontal Steenhelle ragede lidt frem udover den afſlaarne Tværlinie af Høien, omtrent ½ Alen under Grønſværen i det Øverſte af den endnu tilbageværende Trediedeel af Høien, og vi formodede, at denne Helle maatte være Dækſten over en nedenunder bygget Helleciſte eller Grav. Vi lode derfor ovenfra og nedefter afſkjære og bortføre ſaameget af Høien, ſom vi anſaae for at bedække og ſkjule Helleciſten. Efterat dette var ſket, fandt vi 5 tynde Steenheller liggende ved Siden af og tæt ſluttede til hinanden i en Strækning fra N. V. til S. O. Vi lode derpaa bortføre alt hvad der laae ovenpaa Hellerne, ſom ſiden opløftedes den ene efter den anden, og fandt vores ovennævnte Formodning aldeles bekræftet, thi under Hellerne ſaaes en af tynde, paa Kandt ſatte, Steenheller dannet aflang, firkantet Kiſte, der var bredeſt i den nordlige Ende, og udſtrakte ſig i den ovennævnte Retning. Kiſten var lige til den øverſte Rand fyldt med lys, fiin, harpet Jord, i hvis Overflade der viſte ſig ſmaae aabne Gange,

dannede af Markmuus, som havde sammenbaaret endeel Blade og tynde Qviste, der laae hist og her omspredte. Denne Muldjord blev med blotte Hænder vaersomt optaget saalænge den fandtes saa løs at dette kunde skee; men da omtrent Halvdelen af Kistens Indhold saaledes var bragt op, fandt vi den i Kisten tilbageværende Jord saa haardt sammenpakket, at vi maatte anvende først en Træskuffel og siden Hakke og Spade til at løsne og udtage den. Omtrent to Trediedele af Mulden vare allerede saaledes optagne og gjennemsøgte, uden at vi deri havde opdaget Oldsager af nogetsomhelst Slags, da vi i Kistens sydostlige Hjørne, nær ved Bunden, stødte paa en Leer-Urne, som vi dog ikke vare saa heldige at faae heel ud, da Overdelen blev sønderbrudt, og kun Bunden, eller den nedre Deel, fyldt med Aske, forblev heel. Af Overdelen opsamlede vi saamange Stykker som kunde findes. Disse vare tynde, fugtige og skjøre. Vi lode alle de fundne Levninger af Urnen, uden nærmere Undersøgelse, henstaae urørte i den frie Luft indtil at vi om Aftenen hørte op med Arbeidet, da vi bragte dem i Huus, og lode dem fremdeles staae urørte Natten over. I Mulden foran det Sted i Hellekisten, hvor Urnen havde staaet, fandt vi dernæst:

a. en liden rund, med en Tunge forsynet, Sølje, paa hvilken, ligesom paa en Hank, var optraadt:
b. 3 Røgler, de 2 afbrækkede, og et lidet fladt Stykke Metal.
c. et andet Stykke Metal, paa hvilket to ophøiede Metalknopper vare fæstede med Nitnagler.
d. en stor fladagtig, paa Midten krumbøiet, Metal-Sølje, eller Fibula, og
e. en lideu smal ditto, begge uden Tunger.

Alle disse Sager (a — e) vare af Bronze og overtrukne med grøn Rust. Mere var det os ikke mueligt at opdage i Kisten, uagtet vi lode Mulden aldeles optage og paa det nøieste undersøge. Da Mulden saaledes var udbragt indtil en Dybde af 22 Tommer fra Kistens øverste Rand, viste der sig en lys Bund, som i horizontal Retning fyldte det hele Rum imellem Sidehellernes nederste Kanter. Ved nærmere Undersøgelse fandt vi, at denne Bund bestod af Planker, af samme Tykkelse, Udseende og Beskaffenhed, som Bunden i det allerede beskrevne Gjemme under de 4 store Dækheller dybere ned i Høiens Midte. Stumper af denne Plankebund bleve samlede og opbevarede. Andre eller flere Oldsager kunde vi ikke opdage i denne interessante Gravhøi, hvis yderligere Un-

derſøgelſe vi maatte opſætte til en anden Gang, naar det Gruus og den ſtore Mængde af Stene, ſom vi havde ladet bringe ud af Høien, er bleven benyttet af Vedkommende.

Efterat Urnen var bleven behørigen hærdet og tørret i Luften, have vi udtaget og gjennemſøgt den deri værende Aſke, hvori vi ikke fandt andet, end nogle ſmaae Jernſtumper, af hvilke een ſynes at være Fragment af en liden Hank.

Urnen er af brungraae Farve, og Maſſen er gjennemſprængt med Glimmer. Paa Yderſiderne ſynes den at have havt indtrykte Forzieringer; men disſe ere nu ſaa utydelige, at deres Form eller Beſkaffenhed ikke nøie kan angives.

Det ovenfor beſkrevne, ziirligen udſkaarne, Fragment af Been er ſaa lidet og ufuldſtændigt, at man neppe med Sikkerhed kan angive dets oprindelige Beſtemmelſe. Nitnaglen viſer, at det har været fæſtet til en anden Gjenſtand. Maaſkee har det tjent til Forziring af en Bue, Pil eller deslige.

Nøglerne, Litr. b. (Pl. XVI. Fig. 3) ere af en ſjelden og kun lidet bekjendt Form, noget lig dem, ſom i andre Lande findes i romerſke Ruiner og Begravelſer, hvilke Nøgler dog for det meſte ere af Jern. [1]) De ere meget ſimple, og beſtaae af et tykt, fladagtigt Stykke Bronze, ſom nedentil enten blot paa Fladſiden er givet en Krumning og ſaaledes bøiet mod Enden, at denne danner en Hage, eller tillige ovenfor denne Hage er forſynet med et Par lignende, tilbøiede og ud til Siden vendende Hager, eller og paa den tyndeſte Side mod Enden er bøiet tværs ud og givet 2 opadvendte Hager. I den øverſte Ende have de et Øfken, hvori der er en af en rund Stang dannet Ring, efter hvilken de hver for ſig ere optraadte paa Søljen a. Det tilligemed Nøglerne paa Søljen optrukne flade Stykke Metal er uden Tvivl et Fragment af en lignende Nøgel. Saadanne Bronze-Nøgler ere, ſaavidt ſom jeg veed, ikke tilforn fundne i Gravhøie, hverken i Scandinavien eller i det ſydlige Europa. [2]) I det norſke Univerſitets Oldſageſamling opbevares en ſaadan Nøgel af Jern, hvilken er fun-

[1]) Cfr. Emeles Beſchreibung römiſcher u. deutſcher Alterthumer in Rheinheſſen zu Tage gefordert, Tab. 6. 30, Fig. 6, 7, 9; Dorows Denkmale germaniſcher u. röm. Zeit; 1. Bd., Tab. XIII, Fig. 15 II. Bd. Tab. XXI. Fig. 1. ꝛc.

[2]) Om den i det Kgl. Muſeum i Berlin værende, i Ledeburs Beſtrivelſe, S. 174, nævnte Bronzenøgel er af dette Slags, er mig ubekjendt; men det ſynes ikke at være Tilfældet, da han ſiger, at den ligner de hos Emele paa Tab. 30 afbildede.

den i Jorden paa Helgeøen, under Gaarden Hovindsholm paa Hedemarken, i Forening med et Laas og en Nøgel af et andet Slags, m. m. I Universitetets Catalog staaer den, under No. 34, Litr. b, anført som en liden Krog af Jern, uvist til hvad Brug. [3]) At disse Nøglers Form er den ældste nordiske, man kjender, slutter jeg af den Lighed, Nøglerne have med de paa den snoldelovske Runesteen afbildede tvende korsvis lagte Nøgler. [4])

Søljen, Litr. a, (Pl. XVI. Fig. 3) er dannet af en ved Sammenlodning til en Ring gjort rund Stang, om hvilken den bagerste Deel af Tungen er høiet. Den har formeentligen hørt til et Liebælte, hvori Nøglerne have været baarne, og tjent til at feste Bæltet omkring den Person, som bar det. I det norske Universitets Oldsagesamling opbevares en lignende Sølje, anført i Catalogen under No. 173, h, [5]) som en liden Spændering af Jern. At den, ligesom den her omhandlede, har været beſtemt og brugt til en Nøgle-Ring, kan saameget mindre betvivles, som der tilligemed Ringen, der er funden i Jorden paa den ovenfor nævnte Helgeøe, ogsaa fandtes endeel Nøgler (Catalogen No. 173, a—g). De i den samme Catalog under No. 475 opførte 3 Jernspænder ere af lige Indretning, og have sandsynligen tjent til samme Brug. Det Stykke Metal, Litr. c, hvorpaa 2 ophøiede Metalknopper ere festede, har formodentligen været enten en Zirat paa Bæltet, eller og tjent til at feste Søljen til dette.

Den store fladagtige Sølje, Litr. d, som fremstilles i halv Størrelse paa Plade XVI., Fig. 2, har været en pragtfuld fibula, rimeligviis brugt deels til Prydelse deels til at sammenhæfte Klæderne paa Den, som bar den, da der paa Bagsiden viſes at have været en Tunge, eller Naal, af samme Indretning som den paa slige Fibulaer almindelige. Den er meget lig en i det Kgl. Museum i Berlin værende fibula, som er afbildet i Ledeburs Beskrivelse paa Tab. I. under Mærket II. 522. Paa Midten, hvor Søljen er opadhøiet, er i en Fordybning nedlagt 3 tynde Ringe, og imellem de 2 yderste af disse er anbragt forskjellige, paa Kant satte, Forziringer, alt af Guld. I den mindste, i Midten værende, Ring staaer endnu en Glasfluss indfattet, og det viser sig tydeligen, at en Steen eller Glasfluss ogsaa har været indfattet i den udenfor værende, nu tomme Ring. Bunden imellem disse Ringe er ligeledes belagt med tyndt Guld.

[3]) Urda 1. B. S. 234.
[4]) Antiqvar. Annaler, 1. B., Tab. IV.
[5]) Urda 2. B. S. 95.

Den lille, smalle Sølje, Litr. e, er en af de almindelige Fibulaer, som ofte forekomme i nordiske og andre Gravhøie. Den ligner dem, som afbildes i Fridcrico Francisceum, T. XX. Fig. 5, hos Emele, Tab. 17, og i mange andre antiqvariske Værker. Jeg har oventil yttret, at de i Helleristen fundne Nøgler have været baarne i et Livbælte. Ligesom den Omstændighed, at Nøglerne sandtes optrukne paa en Sølje, som en fælles Nøglering for dem alle, i Forening med hvad jeg oventil har oplyst, at en lignende Sølje iblandt endeel Nøgler er funden paa Helgeøen i Hedemarkens Amt, synes at bestyrke denne Mening, saaledes tale ogsaa andre Grunde for Rigtigheden deraf. Paa den ovennævnte Maade, nemlig i et Bælte om Livet, fortælles Guden Thor, da han, forklædt som en Qvinde, maatte reise til Jotunheim for at hente sin Hammer, at have baaret Qvindernes Prydelse, Nøglerne; thi det siges i den ældre Eddas Thrymis Quida, 19de Strophe, at han under Livet behængtes med ringlende Nøgler. I det gamle islandske Digt Rigsmál hedder det, naar Bondens Hustrue beskrives, at hun bar Nøgler ved Bæltet. Det kan ogsaa medrette anses som en Levning af en ældgammel Fortids Skik, at Huusmødrene paa adskillige Steder i Norge, og navnligen i Tellemarken, endnu bære deres Nøgler i saa kaldte Nøgle-Bælter, som ere beslaaede med Sølv, Messing eller Tin [6]). Ogsaa Lapperne, dette ældgamle Folk, som rimeligviis før de Norske beboede Norge, og som endnu, uden synderlig at have forandret Levemaade og Klædedragt, boer ved Siden af og imellem de Norske i Landets nordligste og nordostligste Egne, bære deres Nøgler i Livbælter, beslaaede med Tin [7]). En hermed beslægtet Skik, eller rettere en Levning af hiin gamle, at have Nøglebælter, er vel ogsaa den, at Huusmødrene tildeels endnu hos os og ligeledes paa Island, i Sverige, Danmark og andre nordiske Lande, bære deres Nøgler i Ringe, som de ved Kroge feste til Skjørtelinningerne. I det Scandinaviske Nordens ældre Tider var det en Egtekones lovlige Ret, at besidde og forvare Nøglerne til Husets Gjemmer, og Nøglehanken hørte til hendes Prydelser. Derfor brugte, efter de Svenskes Upplands Lag, en Fader, naar han gav Nogen sin Datter til Egte, den Formular: jag giftar dig till heders och husfrudöme, till lås och

[6]) Lunds Tellemarkens Beskrivelse, S. 173.

[7]) Leems Beskr. over Finmarkens Lapper, S. 82, 87, Tab. IV. Fig. 6, samt Tab. VI.

nycklar, till halfva sång och laga treding i Boet." Naar Egteskabet ophævedes maatte Husfruen give Husbonden Nøglerne tilbage; ja formelig Tilbageleverelse af Nøglerne synes endog hos os, ligesom i sydeuropæiske Lande, *) at have været en Opsigelse af Egteskabet fra Konens Side.

Som Følge af hvad jeg her har yttret antager jeg, at den i Højen opdagede Hellekiste har indeholdt en Qvindes Aske tilligemed nogle hende fordum tilhørende Sager, hvilket jeg anseer bestyrket derved, at der ikke i Kisten fandtes Vaaben, men, foruden Urnen, blot saadanne Gjenstande, som kunne have tjent en Qvinde til Nytte eller til Prydelse.

Gravhøjes regelmæssige Undersøgelse i antiqvariske Hjemeed kan henregnes blandt de hos os indtil nærværende Tid sjeldnere Tilfælde. I Almindelighed skee Gravningerne i slige Høje enten af Skattegravere, som, uden ringeste Plan eller Orden, rode Højene op for at finde ædle Metaller, eller af Landmænd, som til oeconomisk Brug ville benytte Jord, Steen og Gruus, som Gravhøjene indeholde. Alle slige Gravere agte ikke synderlig paa de ved saadanne Leiligheder forekommende Oldsager, uden forsaavidt disse have Metalværdie, og selv da tilintetgjøre de dem stundom paa en vis Maade ved Omsmeltning eller Omarbeidning. Andre Oldsager bortkaste eller mutilere de ofte, og naar det — som i den senere Tid har været Tilfældet — hænder sig, at de fundne Oldsager indsendes til Museerne, og at Museerne saaledes, som Øhlenschläger siger, høste naar Landmanden pløjer, kunne sjelden de fornødne Underretninger om de gjorte Fund meddeles. Man savner derfor hidindtil næsten aldeles paalidelige Meddelelser om de norske Gravhøjes indvendige Structur, og om de mange Smaaomstændigheder, som komme i Betragtning naar man vil danne sig rigtige Begreber om Forfædrenes Begravelsesmaade saavelsom om Bestemmelsen af de høist forskjellige Gjenstande, der forekomme i Gravhøjene, hvilket igjen leder til Kundskab om Forfædrenes Levemaade, om Culturtilstanden, om Landets Befolkning, kort sagt til Kundskab om Landets og Folkets Historie; thi det kan vel neppe nægtes — hvad en af Scandinaviens berømte Antiqvarer har sagt — at det er Oldgrandskningen som lægger Grundvolden til Historiens Bygning. Ethvert endog ringe Bidrag til at afhjelpe hiint Savn kan derfor ikke andet end ønskes;

*) Du Fresne, Glossar., T. I. p. 1012.

og det er med Hensyn dertil, at jeg har forfattet denne Beretning, som giver tilforladelig Oplysning om den indvendige Bygning af en af de norske Gravhøje fra Oldtiden. Undersøgelsen af denne Gravhøi har derhos givet mig Anledning til at gjøre nogle Bemærkninger, som jeg, forinden jeg slutter min Beretning, troer at burde meddele Antiqvarerne, og at henstille til Disses nærmere Overvejelse. Disse Bemærkninger ere følgende:

1. Da de i Hellekisten fundne Sager synes at vise, at den Person, hvis Aske Kisten indsluttede, var en Qvinde, og da der iblandt de fundne Gjenstande er en af de større Fibulaer, saa afgiver denne Gravhøi et sikkert Beviis for, at slige Fibulaer i Oldtiden have været benyttede af Qvinder *).
2. Da det ikke er almindeligt, at der i Gravkammere, og især i Hellekister, har været lagt Bund af Planker, fortjener det Opmærksomhed ved efterfølgende Undersøgelser, om der ogsaa paa andre Steder, ligesom i Gravhøjen paa indre Arne, har været nedlagt Plankebund i slige Grave, og om de muelige Aarsager dertil, da en Bund af Steenheller vel maae anses at have været tørrere og tjenligere til de i Graven forvarede Sagers Conservation.
3. De nordiske Oldgrandskere have hidindtil for det meste antaget, at Bronzealderen, eller den Tid, da Vaaben, Husholdnings-Redskaber, Prydelser, m. m., almindeligen forfærdigedes af Bronze, gik forud for, eller var ældre end Jernalderen, det er den Periode, hvori slige Redskaber bleve forarbeidede af Jern. Gravhøjen paa indre Arne giver nye Anledning til at kalde denne Sætnings Rigtighed i Tvivl; thi det maae vel anses aldeles afgjort, at den under den store Steenkjerne i Midten af Højen og paa dennes Bund opdagede, med Steenheller bedækkede, Grav, hvori der ikke fandtes andre Metal-Sager, end stærkt corroderede Jernstumper, er langt ældre, end den i det øverste af Steenkeglen, næsten op imod Højens Top, dannede Hellekiste, hvori der ikke, foruden Leerurnen, blev fundet andre

*) Ifølge det gamle Irske Clonmacnoise-Manuskript, (the book of Clonmacnoise) som skal være fra det 12te Aarhundrede, og hvis historiske Deel endog skal være Transscript af en Compilation fra det 5te Seculum, skulle Naale af Guld og Sølv i de ældste Tider paa Irland have været brugte baade af Mænd og af Qvinder til at sammenfæste deres Klæder om Halsen.

Gjenstande, end de af Bronze forfærdigede Redskaber og Prydelser. Jeg anbefaler derfor Oldgrandskere saavelsom Andre, der faae Anledning til at undersøge norske Gravhøje, at henvende særdeles Opmærksomhed paa de i Højene forekommende Gravkammeres eller Kisters Leje og Beskaffenhed, saavelsom paa de deri værende Oldsagers forskjellige Bestanddele og øvrige Beskaffenheder, for at flere Bidrag kunne samles til Afgjørelse af Spørgsmaalet, om Bronzealderen gik foran Jernalderen, eller ikke.

Skulde, ved fortsatte Undersøgelser af flere norske Gravhøies indvendige Structur, den Erfaring stadfæste sig, at Gravkammere med Jernsager i maae ansees som ældre, end de, hvori Bronzesager findes, da vil dette sandsynligen lede til en strængere Prøvelse af det Spørgsmaal: om ikke Jernet i Norden, i det mindste i Norge, kjendtes og brugtes førend Kobberet og Bronzen? et Spørgsmaal, for hvis bekræftende Besvarelse Jernets nordiske Benævnelse, raudi, der blot hører hjemme i det nordiske Oldsprog, taler, medens det er aabenbart, at Kobberets, ligesom de øvrige i Oldtiden bekjendte Metallers Navne kunne udledes af det germaniske eller af de sydeuropæiske Sprog, hvilket ogsaa maaskee er Tilfældet med Jernets sildigere nordiske Benævnelse, jarn, der kunde udledes af det spanske hierro, og, formedelst de Norskes tidlige Bekjendtskab med Irland, være optaget af det deraf dannede irske Ord, jarran, hvoraf det engelske iron senere er opstaaet.

Ihensende til den fra Høien paa indre Arne hentede Grund til at kalde Bronze-Periodens høiere Ælde i Tvivl, kunde man vel indvende, at Tidsforskjellen imellem Hellekistens og den dybere i Høien værende Gravs Anlæggelse muuligen har været saa ubetydelig, at begge kunne ansees for at være opførte eller indrettede og fyldte i Jernalderen — noget som Slange-Ziraterne paa den store Fibula, og de indlagte Guld-Forziringer paa samme synes at vise, og som Tilværelsen blot af Bronze-Sager i Hellekisten ikke egentligen modsiger, da Bronze-Redskaber naturligvis have været beholdte og brugte langt hen i Jernalderen, som sildigere end Bronzealderen. Denne Indvending forekommer mig alligevel at tabe sin Kraft, naar man seer hen til, at samtlige i den underste Grav nedlagte Sager næsten ganske vare fortærede af Tiden, uagtet de havde været omgivne af tør, fiin Sand, medens de i Hellekisten værende Bronze-Sager befandtes temmelig godt vedligeholdte, uagtet de vare forvarede i Muld, og uagtet Hellekisten var

anlagt saa høit op mod Hougens Top, at Fugtighed let kunde trænge sig ned til dem, især efterat den i Toppen forhen gravede Fordybning var skeet. Der er altsaa kun liden Sandsynlighed for, at begge bemeldte Grave ere anlagte omtrent i samme Periode; hvorimod der er al Grund til at antage, at den underste, i Høiens Midte anlagte, Grav har været indrettet og fyldt meget lang Tid førend Hellekisten blev dannet og benyttet.

W. F. K. Christie.

Om to Reliquie-Skriin og en Døbefont i Bergens Museum.

(Pl. XV, XVI.)

I flere af de ældre Kirker paa Landet i Norge finder man endnu adskillige Ting opbevarede, som ere Levninger af den catholske Gudsdyrkelse. Saadanne Gjenstande ere: Helgen-Billeder, Vievands- og Røgelse-Kar, Døbefade og Døbefonter, Monstrantser, Processions-Faner og Stave, Reliqvie-Skriin, m. fl. Da hellige Reliqvier fordum vare store Kostbarheder, som for det meste kun stode Paverne og mægtige Fyrster eller Prælater til Raadighed, og da saadanne Sager kun ved enkelte Leiligheder bortskjænkedes som Beviis paa særdeles Bevaagenhed, have de til alle Tider været sjeldne. For nærværende Tid kunne saadanne Reliqvier hos os ansees som de største antiqvariske Sjeldenheder. Endog de Gjemmer, hvori Reliqvierne opbevaredes, forekomme meget sjelden her i Riget. Saadanne Gjemmer vare forskjellige Slags. For det meste brugtes dertil Daaser eller Æsker, af Guld, Sølv eller Elfenbeen, besatte med Diamanter eller andre Ædelstene. Stundom betjente man sig ogsaa til saadant Øiemeed af smaae Modeller af Huse eller Kirker, beslaaede med Guld, Sølv, eller andre Metaller,

besatte med Ædelstene, og forzirede med Emaille eller Maling samt forskjellige Figurer. Af saadanne Reliqviehuse eier Bergens Museum 2 Exemplarer. Det ene af disse har tilhørt Forthuns Annexkirke i Lysters Præstegjeld, Sogns Fogderie og nordre Bergenhuus Amt. Det er forhen omtalt i nærværende Bind, S. 64 og 65, hvor de paa Skrinet forekommende Inskriptioner, som findes afstegnede paa Pl. IV. Fig. 9, ere forklarede. De forgyldte og emaillerede Kobberplader, hvormed dette Skriin har været overtrukket, ere paa begge Sider af Taget bortrevne, men paa Væggene ere de for det meste ubeskadigede. I Bunden af Skrinet er der en, med en Hempe og en Krampe til et Hængelaas forsynet, Luge, igjennem hvilken man har indsat og udtaget den Daase eller Æske, hvori Reliqvierne have ligget. Skrinet selv er bygget af Egestave. Det er 12 Tom. langt, 4¾ T. bredt og 11½ T. høit til Mønningen, eller Spidsen af Taget. Paa hver Side af Skrinet ere 5, oventil runde, Vinduer, over hvilke paa den ene Side 6 og paa den anden 7 Figurer, udbulede paa Kobberpladerne, ere aubragte. Disse Figurer, som formodentligen skulle betegne Frelseren og de 12 Apostle, uden at disses sædvanlige Attributer sees, have hver en Bog i Haanden. I Gavlene, hvor 2 Vinduer ere anbragte, sees 2, næsten dobbelt saa store, Figurer, hvilke oventil ere beskadigede. Disse 2 Figurer betegne rimeligviis Frelseren og Maria. I de over Vinduerne værende Rundbuer ere smaae Kroge eller Kramper, indrettede til at hænge en eller anden Smaasag i. Af dette Huus eller Skriin har jeg ikke villet levere Tegning deels formedelst dets beskadigede Tilstand, deels fordi Afbildning af Inskriptionerne, som nys anført, allerede tilforn er Læserne meddeelt, og især fordi jeg her paa Pl. XV, Fig. 1, a og b, lader følge Tegning af et lignende, men langt fuldstændigere og zirligere Skriin, som ligeledes tilhører Bergens Museum. Dette rare Stykke har Museet erholdt som Gave af Lehnsmand Leganger paa Søndmør. Det skal have været opbevaret i den ved Nyestuen paa Fillefjeld forhen staaende St. Thomas's Kirke lige indtil at denne, ifølge Reskript af 21de Juni 1808, blev nedrevet. Skrinet er 10 Tr. langt, 4¾ T. bredt og 11½ T. høit. Det er overalt beslaaet med forgyldte Messingplader, hvilke ere prydede med drevne eller udbuklede, indgravne og gjennemskaarne Forziringer saaledes som Tegningen udviser. Fig. 1, a fremstiller den ene af Langsiderne. Fig. 1, b den ene af Gavlene. Paa den modsatte Langside og Gavl ere Figurene og Forziringerne noget forandrede. Tagkjølen er dannet af

en tyk fladagtig og gjennemgravet Meſſing-Stang. Paa Midten af denne ſtaaer et paa en fladtrykket Kugle fæſtet Kors, ligeledes af Meſſing. De yderſte Kanter af Taget ud imod Gavlene ere ligeledes belagte med tykke, udgravede og gjennemſkaarne Meſſingplader, ſom fra begge Sider af Taget forenes ovenfor Mønningen og derfra faae Skikkelſe af udad vendende krumme Halſe, der høiere op ere høiede indad mod Korſet og derpaa ere beſatte hver med et lidet Dyrehoved. Tæt ovenfor Mønningen ſees paa Halſen 2 ſmaae, udad vendende, og lidt fra hinanden ſtaaende Plader, gjennem hvilke der løber en Nagle. Det ſamme er Tilfældet høiere op der hvor Halſene blive ſmalle og runde. Paa hver Side af Taget ere 5 drevne Figurer, af hvilke den midterſte i ſiddende Stilling ſynes at være Chriſtus. Paa Langſidernes Vægge, imellem Tagſkjægget og Vinduerne, ere 3 i Medailloner indfattede Grupper af drevne Figurer. Den i Midten værende Medaillon ſynes at fremſtille en af Løver forfulgt og angrebet Hjort. De 2 andre Medailloner, ſom begge ere fuldkommen lige, fremviſe et Barn, ridende paa en kronet Løve, ledſaget af en Mand og fulgt af en Qvinde, hvilket vel er en allegoriſk Fremſtilling af Flugten til Ægypten. I hver af Gavlene ſees en ſtor dreven ſtaaende Figur. Paa begge Sider af den ene af disſe Figurer ere brede, opad vendende Liſter, paa hvilke man i drevet Arbeide ſeer 3, i ovale Indfatninger ſtaaende, ſmaae Menneſke-Figurer, med en Roſette over og under den i Midten ſtaaende. Vinduernes Rundbuer ere, ligeſom paa det oventil beſkrevne Skriin, forſynede med ſmaae Ringe eller Kramper, een i Midten af hver Bue, og Skrinet er iøvrigt indrettet fuldkommen ligeſom det nysnævnte fra Forthuns Kirke.

Saadanne Reliqvie-Skriin kaldtes fordum paa Latin feretra, og paa Franſk fiertables. Da feretrum er en Baare, giver ſelv dette Navn tilkjende, at man betjente ſig af ſlige Skriin, naar man bar de hellige Reliqvier omkring i Proceſſion, hvilket ſkeede paa viſſe Feſtdage, iſær paa festum reliquiarum, og ved andre høitidelige eller mærkelige Leiligheder, ſaaſom for at ſtandſe Ildebrand, eller for at afværge andre truende Ulykker. De paa Taget af Reliqvieſkrinet fra St. Thomas's Kirke værende Prydelſer, nemlig de udadvendte krumme Halſe og Hoveder, ſom ligne Fordelen af Drager, ſaaledes ſom disſe ofte i ældre Tider afbildedes, og det derimellem værende Kors ſynes ogſaa at pege hen paa, at Skrinenes Beſtemmelſe var, at benyttes ved Proceſſioner, thi det var en æld-

gammel Skik, ved disse, at bære et Drage- eller Slange-Billede foran Korset [1]). Ved de 2 her beskrevne Reliquieskrin gives der desuden flere Indretninger, som røbe en saadan Bestemmelse. Jeg har allerede omtalt de i Vinduernes Rundbuer værende Kroge eller Kramper, saavelsom de fra de krumme Halse paa Taget udstaaende smaae Plader med Nitnagler i. Det er upaatvivleligt, at der i disse Kramper og paa Nitnaglerne mellem Pladerne har hængt Roget, og dette har formodentligen været smaae Klokker, da det var sædvanligt, at saadanne Klokker eller Bjelder (tintinnabula) bleve brugte ved de catholske Processioner.

Da Reliquieskriin af dette Slags have Skikkelse af Huse eller Kirker, er det sandsynligt, at man har dannet dem efter en eller anden mærkelig Bygning, som var til paa den Tid, de forfærdigedes. Skulde de saaledes kunne betragtes som Modeller af Bygninger fra fjerne Secler, da ere de ikke blot i antiquarisk men ogsaa i architectonisk Henseende mærkværdige, og deres Structur indeholder, i saa Fald, Kjendemærker, efter hvilke deres Ælde med nogenlunde Rimelighed kan bestemmes. Om nogle af de Pragt-Templer, som i Oldtiden have været opførte her i Riget, veed man, at de vare prydede med Billeder af Apostlerne paa det Øverste af Væggene. Dette var Tilfældet med Domkirken i Trondhjem, saavelsom med Apostelkirken i Bergen, af hvilke den første er opført af Erkebiskop Eysteen, den sidste af Hakon Hakonsen, i første Halvdeel af det 13de Aarhundrede. De drevne Apostelbilleder paa Taget af Musæets 2 Reliquieskriin synes at være Efterligninger deraf. Dragefigurerne paa Taget af Figur 1 synes ogsaa temmelig at ligne dem, som findes paa Taget af de ældste norske Træekirker, og navnligen paa den endnu i Borgunds Sogn i Leirdals Præstegjeld her i Stiftet værende, hvilken er afbildet i Professor Dahls Denkmale einer sehr ausgebildeten Holzbaukunst in Norwegen, Tab. II, og anses for at være fra det 11te eller 12te Seculum. Det samme er Tilfældet med de gjennemskaarne Forziringer paa Tagkjølen af det ene Reliquieskrin, hvilke ganske ligne de endnu tilværende gjennemskaarne Forziringer af Træe paa Tagkjølen af Borgunds Kirke.

De i Vinduerne værende runde Buer synes at gjøre det rimeligt, at disse Reliquieskriin ere forfærdigede medens Rundbue-Stilen endnu var herskende i Bygningskonsten, thi det kan vel med Grund antages, at Fabricanten her

[1]) Augusti Denkwürdigkeiten aus der christlichen Archæologie, XII. S. 371. Noten.

vilde have anbragt spidsbuede Vinduer, som modernere og zirligere, dersom Spidsbue-Stilen da var bleven herskende. Det maae imidlertid bemærkes, at det Argument, som fra de runde Buer kunde hentes for Skrinenes Ælde, maae bortfalde naar man antager, at Skrinene vare Efterligninger af existerende mærkelige Kirker, hvis Bygnings-Stil Fabricanten ligesaa maatte følge. Men hvad der synes at være meest afgjørende med Hensyn til Spørgsmaalet om Fabrications-Tiden er de Caracterer, som findes brugte til Inscriptionerne paa Reliquiestrinet fra Forthuns Kirke. Disse Caracterer ere, ifølge Pl. IV. Fig. 9, dels romerske Bogstaver, dels Runer og dels Munkebogstaver. Saavidt som jeg har kunnet erfare bleve de første hos os tidligere brugte end Munkebogstaverne, af hvilke de, omtrent i det 10de Aarhundrede, for en Tid bleve fortrængte. Den egentlige Rune-Periode var vel kun fra det 6te til det 13de Seculum, men man finder dog Runer senere brugte ved enkelte Leiligheder. Det er alligevel sandsynligt, at Runerne paa Reliquiestrinet fra Forthun ere paabrændte ikke lang Tid efterat den christne Troe var bleven almindeligen antaget i Riget, for at vænne Menigheden til, gjennem Runerne, som den bedst kjendte, at læse Ave Maria, hvoraf Begyndelsen var udtrykt ved Runer. Af alle de her anførte Grunde tilsammentagne anseer jeg det rimeligt, at de tvende omhandlede Reliquie-Skriin ikke ere yngre end fra det 11te eller 12te Aarhundrede. Betragter man de Egestave, hvoraf Træværket er sammensat, da synes disse vel ikke at have en saa høi Alder, eftersom Træet endnu seer friskt ud. Det er imidlertid muligt, at de gamle Egestave, hvoraf Skrinene vare sammensatte, ere casserede og at nye Egestave i senere Tider ere anbragte i deres Sted, samt at Messingpladerne ere fastspigrede derpaa.

Ved at sammenligne det Bergenske Museums Reliquieskriin med andre lignende, som muligen kunde have endnu tydeligere Mærker paa deres Ælde, vilde man sandsynligen komme til større Visshed derom. Til at anstille saadan Sammenligning har jeg ikke havt Anledning. For at Andre kunne gjøre det vil jeg her kortelig tilføje hvad der er mig bekjendt om Tilværelsen af lignende Oldsager. Her i Riget veed jeg ikke at der gives flere saadanne Reliquieskriin, end det, som opbevares i Hedals Annex-Kirke i Valders, og som Kraft omtaler i Norges statistiske Beskrivelse, 2den Deel, S. 209. Af dette Skriin har jeg

seet en Tegning, ifølge hvilken det er meget ligt Museets fra St. Thomas's Kirke. Paa Midten af den gjennemskaarne Tagkjøl staaer opreist et patriarkalsk Kors, og paa dens Ender sees udad vendende Dragehoveder. Paa Taget og paa Væggene fremstilles i drevet Arbeide Scener af Christi Lidelses-Historie, og i hver af Gavlene 2 store Figurer, ovenover hvilke en stor, nu borttaget, Ædelsteen har været indsattet. Dette Skriin er derimod forskjelligt fra Museets deri, at det ganske mangler Vinduer. I Sigdals og Egers Kirker i Buskeruds Amt, saavelsom i Øje Annex-Kirke i Valders [2]) skal der have været lignende Reliquieskriin; men om disse endnu ere til, og hvor de i saa Fald bevares, er mig ikke bekjendt. I det Kgl. danske Oldsage-Museum haves et lignende Stykke, som er didkommet fra Island, og som er beskrevet i antiquariske Annaler, 4de Deel, S. 401—403. Flere af samme Slags skulle findes i det Kgl. Konstmuseum i Kjøbenhavn. At det i Sigdals Kirke forhen værende er deriblandt torde vel være mueligt, da Strøm paa det anførte Sted beretter, at det skal være foræret til Danmark.

Af Døbefonter eier det Bergenske Museum et sjeldent Exemplar, som har tilhørt Ous Hovedkirke i Søndhordlehn, og som Kirke-Ejeren omtrent for 12 Aar siden skjænkede Museet, da det stod ubenyttet i en Krog, hvor det som et aflægs Inventarium ideligen var udsat for Beskadigelser, hvoraf det ogsaa bærer Præg. Denne Font er afbildet paa Pl. XVI. No. 1, a, b, c og d. Den er udhugget af en heel Blok af Grydesteen, har en Høide af 1 Al. 13 T., og en Brede af 1 Al. 1 T. paa hver Side. Bækkenet er $15\frac{3}{4}$ T. dybt, og holder oventil i Gjennemsnidt 22 T. De i dens 4 Hjørner udhugne Figurer, af hvilke enhver vender til 2 Sider, ere mere end halvt fritstaaende; de øvrige vises i bas relief. Hvilke Personer de Første skulle forestille, er vanskeligt at bestemme. Krumstaven i Haanden paa Fig. c. viser, at denne skal være en Biskop eller Prælat. Frelseren paa Korset, og de imellem Menneske-Figurerne saavelsom under disses Fødder anbragte glubende og skadelige Dyr synes at antyde Christendommens Strid med Hedenskabet, og dens Sejer over dette. Arbeidet er raat, og røber en høi Ælde. Endogsaa den Omstændighed, at Døbefonten er udhugget

[2]) Strøms Egers Beskr., S. 258; Ramus's Norges Beskr., S. 96.

af en heel Blok, og ikke, ſom andre upaatvivleligen yngre Døbefonter, hvilke findes i Norge, Sverige og Danmark, f. Ex. i Ullensvangs Kirke i Hardanger, i Hösmo Kirke i Småland, og i Aakirkebye Kirke paa Bornholm, er forfærdiget og ſammenſat af flere mindre Steenblokke, ſynes at tale for dens høje Ælde. Ihenſeende til Fremſtillingen af de vilde og fantaſtiſke Dyr har denne Døbefont Lighed med den i Aſtum Kirke, i Bohuslän i Sverige, værende, hvilken omtales og beſkrives af Brunius i hans antiqvariſke Reſa, S. 103 og 104. Det ſamme formoder jeg er Tilfældet med Døbefonten paa Føhr, paa Grund af hvad der om ſamme findes anført i Antiqvar. Annaler, 3 B. S. 79.

Hvad Figurerne og Arbeidet i det Hele betræffer, da have Udhugningerne paa Døbefonten fra Ous ſærdeles megen Lighed med dem, ſom ſees paa den paa Externſtenene, (eostræ rupes) i Weſtfalen udhugne Chriſti Nedtagelſe af Korſet, hvilken Dorow henfører til Tidsrummet mellem Keiſerne Carl og Otto den ſtore [3]). I Bridekirk i Cumberland findes en af Steen udhugget lignende Døbefont, ſom, ifølge Camdens Beretning, ſkal være kommen fra et i Nærheden værende ældgammelt Caſtel [4]). [Af den Tegning, ſom følger med Biſkop Lyttelton's derover givne Beſkrivelſe i Archæologia Britannica, P. II., S. 131, 132, paa Pl. IX, kan det ſees, at Figurerne paa Døbefonten fra Ous i flere Henſeender ligne dem, ſom findes paa Døbefonten i Bridekirk, hvis høje Ælde den derpaa i det angelſachſiſke Sprog anbragte Inſcription gjør upaatvivlelig. Af den Lighed der ſaaledes er imellem Arbeidet og Figurerne paa Døbefonten fra Ous og paa nogle af de ovennævnte udenlandſke Monumenter, ſom man har megen Grund til at regne blandt de ældſte Sculpturarbeider, man i det nordlige Europa har fra den chriſtelige Tid, anſeer jeg mig ikke ubeføjet til at antage, at Døbefonten fra Ous er et Arbeide fra det 10de eller 11te Aarhundrede. Den nuværende Træe-Kirke paa Ous er viſtnok langtfra ikke ſaa gammel. Den er neppe opført førend i det 16de Seculum; men der er intet til Hinder for at antage, at Døbefonten, ſom er forfærdiget af Steen, og det endog af en ildfaſt

[3]) Denkmale germaniſcher und römiſcher Zeit in den Rheiniſch-Weſtfaliſchen Provinzen, 1 B. S. 77. Tab. XXXIII.

[4]) Camden's Britannia. Vol. II. S. 1007.

Steenart, fra en eller flere af de paa Ous forhen værende ældre Kirker er blevven overført i den nu tilværende, hvilket uden Tvivl ogsaa er Tilfældet med Døbefadet, som er af Kobber, og har en af de paa Døbefade fra den tidligere Middelalder ofte forekommende Inskriptioner [5]), om hvis rette Forklaringer Antiqvarerne endnu ikke ere blevne enige.

W. F. K. Christie.

Om en Jernlænke i Bergens Museum.

Paa en Tour, som jeg i Junii Maaned 1839 gjorde til de øverste Fjeldbygder i indre Holmedals Præstegjeld, Søndfjords Fogderie og nordre Bergenhuus Amt, fik jeg høre, at Gaardbruger Mads Hellebust, ved at grave i en af de mange paa Gaarden Hellebust, i Wiigs Sogn, værende Gravhøie, havde fundet en stor Jernlænke, af usædvanlig Dannelse. Jeg tog derfor hen til denne Gaard, hvor Finderen velvilligen foreviste mig saavel den af ham undersøgte Gravhøi som den fundne Jernlænke, hvilken sidste han fulgte mig til Indlemmelse i det Bergenske Museum, hvor den nu er opbevaret. Denne Lænke, som fremstilles paa Pl. XIV. Fig. 8, a, omtrent i $\frac{1}{15}$ af den naturlige Størrelse, er sammensat af 7 Led, der indbyrdes ere sammenhæftede ved 6 mellemværende Ringe, af hvilke een griber ind i et Øsken paa hver Ende af de nærmest mod hinanden stødende 2 Led. Det første eller øverste Led bestaaer af en stor, næsten i Cirkelform bøiet, Hage, med et Øsken i den nedre, tykkeste Ende, og en Snirkelforziring paa den nedre, udadbøiede Kant. Det næste, eller 2det Led bestaaer af 2de fra hinanden opad vendende Hager, hvis øvre fælles Stilk er kløvet i 3 Dele, som, efterat hver af dem særskilt er nogle Gange snoet og derpaa givet en udad vendende Krumning, igjen ere sammensveisede, omgivne med en trang Ring,

[5]) Urda 2 B. S. 67.

og i Enden tildannede til et Øfken. I den anden Ende, imellem begge Hager, er ligeledes et Øfken anbragt. Tredie, 4de, 5te og 6te Led ere alle af eens Dannelse. De bestaae af en med et Øfken i den ene Ende forsynet Stang, som er kløvet efter Længden i 3 Dele, hvilke, efterat hver af dem er snoet nogle Gange og givet en udad vendende elliptisk Bøining, ere sammensveisede i den yderste Ende, og der dannede til et Øfken, indenfor hvilket den samlede Stilk er omgiven med en trang Ring. Et af disse Led fremstilles Pl. XIV, No. 8, b, i ½ af den naturlige Størrelse. Det 7de Led er en liden opadbøiet Hage, der har en lang flad Stilk, hvis øverste Tredjedeel, efterat den er forsynet med to, fra hinanden vendende, Snirkelforziringer, er kløvet i 3 og derefter tildannet aldeles ligesom den øverste Deel af 2det Led. Lænkens hele Længde er 2 Alen og 17 Tommer.

Ved at betragte denne Lænke seer man strax, at den er indrettet til at hænge efter den øverste store Hage, der udgjør dens første Led, og at den lille Hage paa Enden af 7de Led er indrettet til at bære Ting, som hænges derpaa, samt at de 2 Hager paa 2det Led skulle tjene til, naar det behøves, at gjøre Lænken et, to, tre eller fire Led kortere ved at ophæfte 3die, 4de, 5te eller 6te Mellemring paa en af 2det Leeds Hager. Førend Museet erholdt denne Jernlænke var det allerede i Besiddelse af Fragmenter af en lignende, som i Aaret 1825 var funden i en Grav-Røise paa Gaarden øvre Helleland, i Hosanger Præstegjeld, Nordhordlehns Fogderie, søndre Bergenhuus Amt. De endnu tilværende Dele af denne Lænke vise, at den har været omtrent af samme Form og Størrelse som den fra Hellebust; dog ere ingen Spoer af saadanne Hager, som de paa dennes 2det Led værende, forhaanden. Derimod synes denne Lænke at have været zirligere end hiin, da nogle af de tredeelte Led vise, at de ved Snoeningen af sammes enkelte Dele foraarsagede Furer, til Forzirring, have været udfyldte med tykke Messingtraade, der have været snoede eller lagte ind i Furerne. Denne Lænke skal, efter Findernes Sigende, have været henved 3 Alen lang. En anden, omtrent 3 Alen lang men i Dannelsen mere forskjellig, Jernlænke, som er funden i en Gravhøi paa Gaarden Skeie i Qvindherreds Præstegjeld, Sondhordlehns Fogderie, opbevares ogsaa i det bergenske Museum.

Ved denne Leilighed opstaaer der naturligviis Spørgsmaal om, hvortil Jernlænken fra Hellebust egentligen har været bestemt eller i Fortiden er bleven

benyttet? Til dette Spørgsmaals Besvarelse har man ingen Veiledning eller Hjelp i ældre analoge Fund; thi der er, saavidt mig bekjendt, ikke tilforn i nogen Gravhøi, hverken her i Riget eller andensteds, fundet nogen Jernlænke af lignende Dannelse eller Beskaffenhed. At den har været bestemt til at ophænges efter den store Hage, som udgjør Lænkens øverste Led, og at den i Enden af det nederste Led anbragte lille Krog har været indrettet til at hænge Noget paa, er, som sagt, sienſynligt. Sammenligner man dette Redskab, der efter al Sandsynlighed endnu er ganske fuldstændigt og ikke har mistet nogen samme oprindeligen tilhørende Deel, med andre, indtil nærværende Tid brugelige, Jernlænker, da paatrænger sig strax den Tanke, at det har været en saa kaldet Skjærding, eller Kjedelkrog. Den store krumme Hage er fuldkommen passende til at hænge Skjærdingen efter, især da Oldtidens Ildsteder vare anbragte i Midten af Værelserne, uden at der var opført nogen Skorsteen derover, og Skjærdingen saaledes maatte hænges paa en af de nærmest over Ildstedet værende Bjelker, hvorfor den Hage, hvorefter den skulde hænge, maatte være vid, saa at den kunde fatte omkring Bjelken. Den mindre Krog i Lænkens nederste Ende kan heller ikke ansees ubeqvem til at bære en liden Kjedel eller Gryde. Ligeledes synes den Indretning, ved hvilken Lænken efter Behag kan forkortes, i Almindelighed passende til en Skjærding, for at man, naar det behøves, kan lette Kjedelen, som hænger deri, høiere op fra Ilden. De her i Stiftet almindelige Bondestuer, hvis Indretning, som bekjendt, endnu omtrent er den samme som for mange Hundrede Aar siden, ere sædvanligen henved $3\frac{1}{2}$ Alen høie under Bjelkerne. Naar dertil lægges Bjelkens egen Høide, som almindeligen er 8 Tommer, da vilde Lænken, ophængt efter den store Hage paa Bjelken i en saadan Stue, komme til med den nederste Krog at naae omtrent 27 Tommer fra Gulvet. Naar dertil lægges for selve Ildstedet den sædvanlige Høide 12 Tommer, da bliver der imellem Ildstedet og Skjærdingens nederste Krog en Afstand af 15 Tommer, der kunde ansees passende for den paa Arnen lagte Ved og en liden Kjedel. I Tilfælde af at der benyttedes en større Kjedel, og at megen Ved lagdes under denne, vilde man vel kunne behøve at ophæfte 2 eller flere Led af Lænken. Imidlertid synes Krogen i det nederste Led at være saa tynd og svag, at den neppe kan have været bestemt til at bære Kjedler eller Gryder med deres ofte tunge Indhold, især da der paa den Tid, Lænken blev gjort, sandsynligen kun havdes Steengryder, som i sig selv

maatte være meget vægtige. De paa dette Slags Jernlænker anbragte Forziringer synes heller ikke passende til Lænkernes Bestemmelse som Skjærdinger. Forziringer med indlagte og omsnoede Messingtraade, saaledes som paa den paa øvre Helleland fundne Jernlænke, synes i det mindste at have været upassende ihensende til et Redskab, der var bestemt til bestandig at hænge over Ilden, hvor Røg og Sod snart vilde tildække og skjule Forziringerne. Det er derfor vel mueligt, at den omhandlede Lænke har havt en anden Bestemmelse; og denne kan maaskee have været, at bære Lampen i Bondens Stue. I dette Tilfælde vilde ikke alene Lænkens hele Længde stundom kunne behøves, naar f. Ex. Lampen benyttedes til Lysning for Personer, der arbeidende sadde paa deres Bænke eller Krakke, men enhver af de tillavede Forkortelser, lige op til det 3die Leed, vilde med Fordeel kunne anvendes alt efterson Lampen skulde tjene til Lysning enten over Bordet, eller for dem, der arbeidede staaende, eller blot til almindelig Belysning af Stuen. Naar en saadan Bestemmelse tillægges Lænken, da kan ogsaa den nederste Krog ansees at have passende Førlighed; og Forziringerne, saavel de grovere af Jern som de finere af Messing, maae betragtes som fuldkommen hensigtsmæssige paa et saadant Redskab, der ikke var udsat for at tilsmudses af Røg eller Sod, og som desuden hang saaledes, at det var til Skue for enhver Indtrædende, og altsaa, forsaavidt som det var smukt, kunde betragtes som en af Stuens Prydelser. Jeg anseer det saaledes høist sandsynligt, at vor her omhandlede Jernlænke for mange Hundrede Aar siden har været arbeidet og benyttet til at bære Lampen i en norsk Bondestue.

I Annaler for Nordisk Oldkyndighed 1838, S. 115, har Professor R. Keyser beskrevet et sammesteds afbildet, af 3 snoede tynde Jernstænger og en Jernbøile bestaaende Redskab, som han anseer for at være Levninger af et Slags Lænke, til at hænge Kjedelen i over Ilden. Jeg anseer det ikke usandsynligt, at dette Redskab, der synes at være for spædt til at bruges som Skjærding, ligeledes har været bestemt og brugt til at hænge en Lampe i. Det er ellers mærkeligt, at Lamper saa sjelden findes i nordiske Gravhøie, medens Fund af dette Slags ere saa almindelige i de germaniske. I Norge har man, saavidt jeg veed, aldrig stødt paa nogen Lampe i de der undersøgte Gravhøie, og i Sverige kun meget sjelden. I det egentlige Danmark kjender jeg heller ikke til mere end

nogle enkelte ſaadanne Fund. [1]) Deraf ſaavelſom af at Sagaerne ſaa ſjelden nævne Lamper, kunde man friſtes til at antage, at dette Redſkab ikke har været i Brug her til Lands i Oldtiden. Der er imidlertid neppe Tvivl om, at jo vore Forfædre allerede høit oppe i Tiden, ligeſom andre ſamtidige Folk, have betjent ſig af Lamper til Oplysning af deres mørke Stuer. Lapperne, ſom fra de ældſte Tider af deels boede i Norge deels vare norſke Grændſeboere, have, ſaavidt man ved, altid oplyſt deres Hytter med Lamper, og Islænderne, der ere Coloniſter fra Norge, have fra deres første Færd betjent ſig af Lamper. I det norſke Folkeſprog, i det mindſte i de her i Stiftet forekommende Dialecter, kaldes endnu en Lampe: Kola, den ſamme Benævnelſe, ſom bruges i Island, hvilket ſynes at vise, at Lampens Brug var kjendt og almindelig da Island bebyggedes af de Norſke. Jeg mener endog at der er Grund til at antage, at vore til Grønland udvandrede Forfædre have lært Grønlænderne at bruge Lamper, da det grønlandſke Kollek, en Lampe, ſynes at være det gammelnorſke Ord Kola, kun med en forandret grønlandſk Endelſe. Lampernes Sjeldenhed eller Savn i de nordiſke Oldtidshøie kunde muligen komme deraf, at vore Forfædre, ligeſom Lapperne [2]), have betjent ſig af Træelamper, hvilke ere forraadnede i Jorden. Det er imidlertid ikke rimeligt, at Forfædrene paa den Tid de havde andre Redſkaber af Bronze, Jern og Leer, ſkulde have ladet ſig nøie med Lamper af Træe. Sandſynligere er det, at de, ligeſom Grønlænderne og Islænderne [3]), have havt Lamper af Steen; men i ſaa Fald er det ſaameget mere beſynderligt, at man ikke har fundet nogen ſaadan, Tidens tørrende Tand mere trodſende, Lampe i Gravhøiene.

Naar jeg her har yttret mig temmelig udførligt angaaende det Bergenſke Muſeums forbemeldte Jernlænke, da er det fordi jeg anſeer den før at være den eneſte hidindtil bekjendte i ſit Slags, uden at der kan vises noget Sideſtykke til den i andre Samlinger, og fordi den, ſom ſaadan, fortjener ſærdeles Opmærkſomhed.

W. F. A. Chriſtie.

---

[1]) See f. Ex. Antiquar. Annaler 1. S. 139, og 3, S. 81.

[2]) Leems Beſkrivelſe, S. 132.

[3]) Egede, Grønlands Perluſtration, S. 27. Nordiſk Tidſkr. for Oldk., 3 B., S. 224. Annaler for nord. Oldk. 1839, S. 251.

Beretninger
om Fund af Oldsager i Norge, især i Bergens Stift.

(Fortsættelse fra S. 189.)

(Pl. XIV. XV.)

XXVI.

Om det betydelige Fund, som Provst L. Brun i Aaret 1834 gjorde i Flaghøiden ved Augvaldsnæs Præstegaard, har Student J. Christie allerede her forän gjort Beretning, og de der fundne Oldsager ere af ham specificerede paa Siderne 327 og 328. Da der endnu i Aaret 1841, ved Hougens fuldkomne Udtømmelse til Fyld paa Augvaldsnæs Kirkegaard, fandtes flere Oldsager, og da de tilforn fundne i adskillige Henseender ere saa mærkelige, at de fortjene en yderligere Fremstilling og Undersøgelse, vil jeg her forsøge derpaa, i det jeg tillige meddeler Underretning om de i Hougen seneſt fundne Gjenstande, hvilke jeg vil anføre i fortløbende Række med de paa S. 327 og 328 opregnede. Disse Sager, som alle laae i den løse Jord, vare:

16. en Guldnaal, omtrent 2 T. lang, lidt bøjet ligesom Tanden i en Spænde, spids i den ene Ende og i den anden forsynet med en Skruegang.
17. Fem smaae runde Glasflusser af samme Slags som de tilforn i Hougen fundne.
18. To smaae Brudstykker af en krummet Sølvplade — formodentlig Levninger af de under No. 8 anførte Fragmenter af et Sølvkar.
19. To smaae Stykker af en forgyldt Metalplade, rimeligviis af et Beslag.
20. En Klinknagle af Jern, med et vedhængende Stykke Træe, og en Stump af en Spiger.

I den nordvestre Kant af Højens Grund opdagedes tillige et cirkelrundt, omtrent 1 Alen vidt, indvendig med Næver beklædt, tomt Gravgjemme.

Guldnaalen No. 16 er af Provst Brun tilsendt Universitetet i Christiania til Indløsning for Sammes Museum; No. 17, 18, 19 og 20 har han skjænket det Bergenske Museum.

Bronzekjedelen, No. 1, er forhen omtalt i Urdas 2det Bind, S. 8, 9; og aftegnet paa Pl. 1. Fig. 10. Dens Form, som mere ligner Vasernes, end Kjedlernes, er sjelden for Nordens Aske-Urner eller Kjedler.

Af de smaae runde, oventil ophøjede, Glasflusser, No. 2, leveres her Tegning paa Pl. XIV. Fig 6 a og 6 b. Det Bergenske Museum har nogle, i Form og Størrelse aldeles lignende, Steenskiver, hvilke for omtrent 4 Aar siden ere fundne i en Gravhøi paa Gaarden Hærigstad, paa Jædderen. Adskillige Glasflusser af samme Slags opbevares i Universitetets Museum i Christiania, i hvis Catalog de staae anførte under No. 624. Disse Glasflusser ere i Aaret 1834 fundne i en Gravhøi paa Gaarden Sætrang, paa Ringerige, tilligemed en Steenskive, af samme Størrelse og Dannelse [1]). Lignende Glasflusser ere fundne saavel i Danmark som i Tydskland [2]). At slige Glasflusser, saaledes som danske Antiqvarer mene [3]), have været brugte til Forziringer, kan vel være mueligt; men det maatte da kun være paa flade, faste og ikke for Bøining udsatte Gjenstande, paa hvilke de kunne have været fæstede enten ved Indfatning, eller ved stærkt bindende Kit. Paa bløde og bøielige Gjenstande, der skulde spændes eller bindes paa det menneskelige Legeme, f. Ex. Læder-Remme, Livbelter, og deslige, have de derimod vist ikke tjent til Forziringer, thi ligesom de ikke letteligen kunde fæstes til slige Sager med Indfatning eller Kit, saaledes maatte de ogsaa, om det skeede, ved Paaspændingen, eller under Brugen, sønderbrydes. Det er mig heller ikke bekjendt, at man nogetsteds, ved Siden af Glasflusserne, har fundet Spoer af Metaller, hvori de have været indfattede; thi de i nordisk Tidsskrivt for Oldkyndighed, 1 B., S. 176, og ligeledes de i Annaler for nordisk Oldkyndighed, 1836—1837, S. 155, omhandlede Glasflusser eller halvkugleformede Glasstykker have udentvivl været saavel mindre som af en anden Façon, end de, hvorom her nu er Tale. Emele anseer slige Glasflusser for at have været Romernes latrunculi, Brikker til et Slags Brætspil [4]). Om de i det norske Universitets Samling værende indeholder Ca-

---

[1]) Annaler for nord. Oldkynd., 1836—1837. S. 157.

[2]) Nordisk Tidsskr. for Oldkyndighed. 1 Bd., S. 185. Emele Beschreib. römischer u. deutscher Alterthümer ꝛc., S. 58, og Tab. 14, Fig. 16, 17 og 18.

[3]) Nord. Tidsskr. for Oldk., l. c.

[4]) Emele l. c.

talogen en lignende Conjectur, nemlig at de have været Tavlbrikker. Med Hensyn til en saadan Bestemmelse af disse Glasflusser maae jeg anmærke, at af de paa Augvaldsnæs fundne ere 14 mørkeblaae, og de øvrige 14 saavelsom Fragmenterne af nogle Sønderbrudte lyseblaae. De paa Hærigstad fundne ere alle brungraae. Af de støbte Glasstykker fra Sætrang vare 12 sorte og 3 hvide. De i Danmark fundne have deels været hvide og gule deels brune med sorte Flammer i, deels blaae og grønne.

Den zirlige Messingkjedel No. 3 er forhen beskreven i Urdas 2det Bind, S. 8—9, og aftegnet paa Pl. I. Fig. 11. Adskillige af de paa dens Sider værende indtrykte Forziringer ere overtrukne eller udfyldte med Sølv. Saadanne Arbeider bleve i de ældste Tider forfærdigede af Gallierne, og kaldtes, efter Plinii og Diodori Siculi Beretninger, incoctilia, fordi de ved Kogning, eller Indbrænding bleve Karrene paasatte [5]). En lignende Indlægning af Sølv i Gjenstande, som ere gjorte af Kobber eller Jern, bruges ogsaa i Sibirien.

Af den store Guldring, No. 4, leveres her Tegning i halv Størrelse paa Pl. XIV, Fig. 2. Ringen blev af Finderen indsendt til vedkommende Regjerings-Departement, og indløstes for Guldets Værdie af det Kgl. norske Universitet, i hvis Oldsagesamling den nu bevares. Det Bergenske Museum, som først erholdt Ringen laant til Eftersyn, har ladet sig gjøre et Facsimile deraf, hvilket det har ladet forgylde. Denne Ring holder indvendig 5 Tom. i Gjennemsnit. De Striber, hvormed den er forziret i de 2 tykke Ender, strække sig ikke længere end paa Ringens Yderside; indentil, der hvor den har ligget nær Dens Legeme som bar den, er den glat. Om den har været en Armring eller en Fodring, lader sig neppe med Vished bestemme. Lignende Ringe af Guld og af Bronze ere fundne i mange Lande i Europa saavelsom i Asien. Af de forskjellige Forfattere, som have omtalt dem, ere de blevne ansеete for at have været Prydelser til at bæres om Halsen, Armen eller Foden. At den paa Augvaldsnæs fundne Ring ikke har været et Halssmykke, anseer jeg for afgjort, da den, for at paasættes eller aftages, maatte aabnes og sammenbøjes saameget at den, uagtet Guldets store Bøjelighed, snart vilde have været afbrudt paa Midten. Der er heller ikke paa Ringen at see noget Spoer af, at den saaledes ideligen

[5]) Plinii historia naturalis, l. 34, cap. 17. Diodor. Sic. V. 30.

har været aabnet og igjen sammenbøjet. For at bruges som Smykke om Armen eller Foden behøvedes derimod ingen saadan stor Aabning og Tilbagebøining, da Ringen kunde trædes ind paa disse Legemets Dele uden synderligen at aabnes. Mig forekommer det rimeligst, at de i Jorden fundne store Metal-Ringe, der enten ere sammenloddede eller ved Metal-Traade paa Midten sammenflettede, have været Armringe. Til denne Brug behøvedes, som sagt, ingen Aabning paa Ringen, da den alligevel kunde opskydes og bæres om Armen, hvis Stilling for det meste er saadan, at Ringen ikke er udsat for at falde af, især hvis den bares om Overarmen — hvilket man, efter Snorre, Olaf den Helliges Saga, Cap. 175, kan antage. De store Metal-Ringe, der, ligesom den her omhandlede, have Aabning paa Midten, anseer jeg derimod for at have været Fodringe. Saadanne Ringe bleve, efter min Formening, baarne nedenfor Knæet, imellem dette og Læggen. Da denne Deel af Benet eller Foden næsten altid føres i en vertical eller op og ned staaende Stilling, var det nødvendigt, at den Ring, hvormed Foden prydedes, var saaledes indrettet, at den, uagtet Fodens Stilling og Bevægelser, kunde blive hængende paa det for den bestemte Sted; og dette kunde just skee naar Ringen, i det den paatoges, kunde udvides saameget, at den kunde skydes op over Læggen og derefter igjen sammenknibes enten ved dens egen Spiralkraft, eller ved Sammentrykning, som hos det bløde Guld var nødvendig. At vore norske Forfædre i Oldtiden bare kostbare Ringe om Benene ovenfor Læggene, kan sees af Snorres Oluf Kyrres Saga, Cap. 2. Den samme Skik har ogsaa fundet Sted i andre Lande, thi man har paa flere Steder, f. Ex. paa Øen Westra, ved Scotland, og ved Eichstätt og Ranis, i Tydskland [6]), fundet saadanne Ringe af Guld og af Bronze omkring Læggebenene paa Skeletter.

Den store Fingerring, No. 5, er af Finderen skjænket det Bergenske Museum. Den er af en for Oldtidens Ringe ikke almindelig Dannelse: bred, flad og rifflet, med en oventil paa Tvers tilloddet, ligeledes bred, flad og rifflet Plade.

De 6 mindre Fingerringe, No. 6 og 7, ere af almindelig Facon. De have, saavidt mig er bekjendt, været i Finderens Eje indtil at han i Aaret

[6]) Cambry, monuments celtiques, S. 99. Pickel Beschreibung verschiedener Alterthümer in Grabhügeln bey Eichstätt, S. 39, 40.

1841 først falbød dem til det norske Universitet, og siden, da dette ikke vilde indlade sig paa Kjøbet, solgte dem til Kjøbmand Heftye i Christiania.

Fragmenterne No. 8—13 har Finderen ligeledes afgivet til det Bergenske Museum. Sølvkarret har været 5½ T. høit, og havt et Gjennemsnit af 4 T. Baade Over- og Under-Kanten er ombøjet, og tæt ved Ombøiningen har paa den ene været omtrent 60 Huller, circa ⅛ T. fra hverandre. Om disse have været anbragte til Nagler, ved hvilke Karrets Bund har været fastsat, eller i anden Hensigt, er uvist; ligesom Karrets egentlige Bestemmelse er ubekjendt.

Sværdet No. 9, hvilket ogsaa findes her foran omtalt paa S. 320, har været et høist mærkeligt og saare sjeldent Stykke. Skade, at der er saa lidet tilbage af Sværdet og især af den kostelige Skede, hvormed det var omgivet. Sværdet var tveegget, omtrent 2½ T. bredt. Skeden var gjort af Træe, men udentil besklaaet med mange forskjellige større og mindre forgyldte Sølvplader, hvorpaa der findes adskillige større og mindre ophøjede Sølvknoppe, samt endeel, i firkantede Felt anbragte, drevne Forziringer af Ringe, m. m. Iblandt disse Plader, af hvilke nogle ere løse, fandtes der en, som ligner en Bracteat, og som sees aftegnet paa Pl. XV., Fig. 3. I Midten af denne, indenfor 2 Perlerader og 3 snoede Rader, forestilles nogle Figurer, blandt hvilke et Menneske, omgivet af en nedentil bræmmet Kappe, træder tydeligt frem. Om denne Plade har hørt til Forziringerne paa Sværdskeden, eller om den er en Deel af et for øvrigt tilintetgjort Smykke, synes uvist.

De under No. 15 nævnte Levninger af en Bronzepande, med gjennemboret Bund, ere ogsaa mærkelige. Denne Pande har været forsynet med et langt fladt Skaft, som endnu er heelt. Dets Længde er 9½ T., og dets højeste Brede 2 T. Pandens øverste Rand er udadbøiet og omtrent ⅜ T. bred. I Bunden har Panden havt et Gjennemsnit af 6 T. Hvor dyb den har været kan ikke sees af Levningerne. Bunden, der har været skaalagtig, er gjennemboret med smaae runde Huller, som fra en, ½ T. fra Centrum med saadanne Huller afsat, Ring gaae ud til Siderne i Striber saaledes, at kun hver anden Stribe rækker ud til Sidevæggene, og at de mellemværende Striber ere omtrent 1 T. kortere. De lange Striber bestaae almindeligen af 20, de kortere af 16 Huller. Stribernes Antal har været omtrent 48. I danske Gravhøie har man allerede forhen fundet lignende gjennemborede Kobberkar, hvilke ere beskrevne i antiquariske Annaler, 5 Bd.,

S. 369, samt i 4de Bd., S. 153, 155. Et Par Stykker af samme Slags er ogsaa fundet i Wankum, i Hertugdømmet Geldern [7]). Udgiverne af bemeldte Annaler formode, at saadanne Kar enten have været Røgelsekar, eller Sold eller Sigter.

Bronzekjedelen, No. 14, tilhører ligeledes det Bergenske Museum. Den er forhen beskrevet i dette Tidsskrivts 2det Bind S. 7, og Tegning af en af dens Prydelser sees paa Pl. I. Fig. 9.

Naar man saaledes betragter de forskjellige, af Guld, Sølv, Glas og Bronze bestaaende, interessante Gjenstande, som ere fundne i Hougen paa Augvaldsnæs, da kan man vel ikke andet end henføre dette Fund til et af de mærkeligste, her i Landet gjorte. Ligesom gamle Sagn, i Forening med de ældste historiske Beretninger, synes at anvise denne Houg en høi Plads blandt Oldtidens Gravhøje, saaledes vidne ogsaa selve Gjenstandene, sammenlignede med andre her i Riget saavelsom udenlands fundne, om Højens store Ælde. Bronze-Kjedlerne, Sværdet, det gjennemborede Bronzekar og Glasflusserne ere sandsynligen af gallisk Fabrication, og dette giver, i saa Fald, Vidnesbyrd om den Samfærsel, vore Forfædre i den tidligere Oldtid havde med sydeuropæiske Lande.

XXVII.

I Aaret 1827 blev under en Helle paa Gaarden Ringstad i Strands Præstegjeld paa Søndmør, i Romsdals Amt, fundet en Sølvring, hvoraf Tegning i naturlig Størrelse sees paa Pl. XV, Fig. 2 a og b. Denne Ring er forfærdiget af en tyk Sølvstang, hvis ene, paa Midten værende, Trediedeel er fladhamret, hvorimod de øvrige to Tredieparter ere kløvede i tre Dele, hvilke ere tilrundede og konstigen sammenflettede saaledes at det neppe kan sees, hvor Sammenfletningerne mødes eller endes. Formen af Ringens fladhamrede Deel sees af Fig. 2 b, som tillige viser, at Ydersiden deraf er forziret med 2 Rader af smaae indskaarne Triangelfigurer, mellem hvilke der ligeledes er indgravet 3 Kors, et større i Midten og 2 mindre, men lige store, paa Siderne af dette. Ringens Gjennemsnit er $3\frac{3}{4}$ Tommer, dens Vægt $8\frac{1}{8}$ Lod. Det er vel mueligt, at denne Ring kan have været en Haar-Ring, til Prydelse for Qvinder; men jeg anseer det rimeligere at den har været en Haand- eller Armring. I Form

[7]) Nachrichten über die zu Cleve gesammelten Alterthümer, ꝛc. S. 88, No. 11.

eller Dannelse er den imidlertid saa forskjellig fra alle de mig bekjendte, af Jorden opgravne, Ringe, at jeg er tilbøielig til at anseе den for at være en Armring af et eget og sjeldent Slags. Det er bekjendt, at Tempelforstanderne eller Hofgoderne, som tillige vare Høvdinger, hos vore Forfædre i Oldtiden vare prydede med Sølvringe, som de bare paa Armene eller Hænderne, ikke blot naar de stode for Alteret, men ogsaa i Folkeforsamlingerne, til Thinge, ja selv naar de vare rustede til Strid. Naar Tempelforstanderen ikke saaledes bar Ringen paa sig, skulde den ligge forvaret paa Alteret i Hoved-Templet. Ved denne Ring tog han Vidner saavelsom Parter høitideligen i Eed enten i Templet eller paa Thinget. I adskillige af vore ældre Sagaer finde vi slige Ringe nøiagtigen beskrevne [8]). Ifølge disse Beskrivelser vare de Sølvringe af 20 eller 30 Ørers Vægt [9]), uden Sammenfældning. Alle disse Beskaffenheder findes hos den her omhandlede Ring. Den er forarbeidet af Sølv, dens Vægt svarer omtrent til 20 eller 30 Ører, og den er saa konstigen sammensat, at den vel kan siges at være, hvad Eyrbyggia Saga i Beskrivelsen over Thorrolf Mostrarskjægs Eeds-Ring kalder **mótlaus**, uden Sammensøining. De paa den flade Deel af Ringens Yderside indgravede Kors kunne vel være Thors Hammer-Mærke. At dette Mærke er 3 Gange anbragt paa Ringen, kan mueligen have Hensyn til at Eden aflagdes i 3 Guders, Freirs, Niords og Thors, Navne; og det største af bemeldte Kors betegner, i saa Fald, Thor, den største, den almægtige Ås. En mærkelig Omstændighed, med Hensyn til denne Ring, er det ogsaa, at den er funden paa en Gaard, kaldet **Ringstad**, da Gaarden mueligen kan have erholdt dette Navn, fordi Bøigdens Eeds-Ring skulde ligge forvaret i Templet sammesteds. Ligesom man finder, at Gaarde, hvorpaa der har staaet et Tempel, hof, efter dette ere kaldte Hofstad, saaledes er det ikke uantageligt, at en Gaard, hvorpaa den i Hoved-Templet sammesteds værende Eeds-Ring laae opbevaret, efter denne er bleven kaldet Ringstad. Vel skulde det synes som at Gaarden, naar den fik Navn efter Ringen, skulde have hedt Baugstadr, da Ringen almindeligen kaldtes **baugr**; men da **hringr** ogsaa i det gamle Norske betyder en

---

[8]) Eyrbyggia Saga. Cap. IV., S. 10. Islands Landnamabok. I. S. 299. Viga Glums Saga, Cap. 7. Saga Olafs Konungs Trygvasonar, Þattr Þorsteins Uxafots, Cap. 1, S. 105, 106.

[9]) Grønlands historiske Mindesmærker, 1 Bd., S. 575.

Ring, kan Gaarden ligesaavel have faaet Navnet Hringstadr. I denne Anledning falder det mig ind, at adskillige af de mange her i Riget værende Gaarde, som hedde Bogstad, eller Bøgstad, især de, som i ældre Documenter kaldes Baugstadr, have faaet deres Navne af den hellige Eedsring, baugr, som i Oldtiden opbevaredes der. Dette turde især være Tilfældet med den i Ullensagers Præstegjeld paa Rommerige liggende Gaard Helge-Bogstad (heilagr baugstadr).

Skulde min her yttrede Mening, at det bergenske Museums ovennævnte Sølvring er en Eeds-Ring fra Oldtiden, findes antagelig, da er samme et meget sjeldent Stykke. Jeg har oventil sagt, at denne Ring i Formen er forskjellig fra alle andre, mig bekjendte, af Jorden opgravne, Ringe. Jeg vil imidlertid ikke lade uanmærket, at der i det Kgl. danske Oldsage-Museum haves en, i antiquariske Annalers 4de Bind S. 528 under No. 1424 beskreven, Kobber-Ring, der er 3 Tommer i Gjennemsnit, og iøvrigt synes at ligne det Bergenske Museums her omhandlede Sølvring, forsaavidt den er heel, uden Sammensætning. Det samme er Tilfældet med en i Unterkozza, i Sachsen, i Aaret 1825 af Jorden opgraven Kobber-Ring, som findes beskreven i Beiträge zur vaterländischen Alterthums Kunde, S. 122, og er afbildet sammesteds Tab. VI, Fig. 6. Det Kgl. Museum i Berlin skal ligeledes eie en stjøn flettet Sølvring, som i Aaret 1836, blandt flere Oldsager, skal være funden i Jorden i Nærheden af Kemmser-Søen ved Collberg.[10]) Da jeg ikke har havt Leilighed til at see og undersøge nogen af de 3 sidstmeldte Ringe, tør jeg ikke yttre mig nærmere om hvorvidt de kunne ansees som Sidestykker til det Bergenske Museums flettede Sølvring. Kun maae jeg tilføie, at da den ved Collberg fundne flettede Sølvring af Anmelderen kaldes en Halsring, kan den neppe være af samme Slags som den her omhandlede, der upaatvivleligen er en Armring.

Foruden den ovenfor beskrevne Sølvring fra Ringstad skal, efter Rygtet, en anden større Sølvring, med Leed paa, være bleven funden paa samme Sted, men kort derefter bortsolgt og opsmeltet. Om dette Rygtes Paalidelighed, eller om Ringens Udseende eller Beskaffenhed har jeg ikke kunnet erholde Vished eller nærmere Underretning.

---

[10]) Kunstblatt, udgivet af Dr. Schorn, 1836, S. 276.

XXVIII.

En af de Skattegravere, som for omtrent 16 Aar siden grov i adskillige, paa den saakaldte Blodhej i Augvaldsnæs Præstegjeld paa Karmøen beliggende, Gravhøje, stødte i en af disse paa et steensat Gravkammer, hvori han blandt andre Oldsager fandt en af Jern forarbeidet krum, i den ydre Ende tilspidset, Kniv, hvis Eg vender udad, og i hvis bagerste Ende der er en stærkt nedad bøjet rund, $2\frac{1}{2}$ Tommer lang, Tunge. Bladet er 3 Tommer langt, paa Midten $\frac{3}{4}$ T. bredt, og i Bagen $\frac{1}{8}$ T. tykt. Paa flere Steder i Eggen er Kniven beskadiget af Rust. Denne Kniv (Pl. XIV., Fig. 11) overlod Finderen til Stedets daværende Sognepræst, Hr. von Hadeln, af hvem den siden blev skjænket til det bergenske Museum.

Ihensende til Bladets Dannelse og Krumning har dette Redskab megen Lighed med den i samme Museum værende, i Urdas 1ste Bind, S. 397 beskrevne og paa Pl. XIV, Fig. 4 aftegnede, Steenkniv, der er funden i nordre Trondhjems Amt, ligesom den udad krummede Eg ogsaa ligner de almindelige, i Oldtidsgravene forekommende, halvmaaneformige Knive af Flint. Endnu større Lighed har Krumkniven fra Blodhejen med de norske Finlappers Jekko. Dette Instrument, hvis Navn synes at staae i Forbindelse med det svensklappiske juoks, Bue, Krumning, er, efter Leems Beskr. over Finmarkens Lapper, S. 369, og hans Lexicon lapponicum, S. 597, et Redskab af Jern, hvormed man afskraber den indvendige tynde Hinde af Skind, som skulle beredes. Det er krumt, har Eggen udadvendt, og synes at være indsat i et Skaft af Træe, eller af Been. Nogen, skjøndt fjernere, Lighed har ogsaa bemeldte Jernkniv med de i adskillige andre Museer, f. Ex. det Kgl. danske Oldsage-Museum i Kjøbenhavn [11]), og det storhertugelige Mecklenborgske Museum paa Ludvigslust [12]) opbevarede halvrunde Knive af Bronze eller Kobber, hvilke dog ere forskjellige deri, at de ikke have Tunger for Skafte, hvorimod Skaftene, om der har hørt saadanne til dem, have været anbragte paa deres øverste, opadbøjede Kant. Af saadanne, mig bekjendte, halvrunde Kobberknive er der dog een, nemlig den i Wagners Tempel und Pyramiden der Urbewohner auf dem rechten Elbufer un-

[11]) Antiquariske Annaler, 4 Bd. S. 506 og 597.

[12]) Lisch's Friderico-Francisceum, S. 131, og Tab. XVII., Fig. 10 og 11.

weit dem Ausfluſs der ſchwarzen Elſter, S. 99—100 beſtrevne og paa Pl. I, Fig. 38 aftegnede, ſom temmelig nøie ligner det Bergenſke Muſeums forbemeldte Jernkniv, uden forſaavidt denne har en Tunge til at befæſtes i et Skaft, medens hiin i den ene Ende har et Hul for en Nitnagle, rimeligviis i det ſamme Øiemeed.

Halvmaaneformige Knive af Jern ere, ſaavidt jeg veed, ikke tilforn fundne i ſcandinaviſke Gravhøie. I Muſeet paa Ludvigsluſt opbevares et Par ſaadanne, dog fra den her beſtrevne temmelig forſkiellige, Knive, ſom ere opgravne af Jorden i det Mecklenborgſke [13]). I Berliner-Muſeet haves ogſaa, efter Ledeburs Beſkrivelſe S. 106 og 121, 3 halvmaaneformige Jernknive. Om og hvorvidt disſe kunne anſees ſom Sideſtykker til det Bergenſke Muſeums, kan ikke ſees af Beſkrivelſen. Derimod har Dorow, i Ruinerne af et romerſk Kaſtel eller castrum i Rhinegnen, fundet og i ſit Værk: römiſche Alterthümer in und um Neuwied, der udgjør 2det Bind af hans Denkmale germaniſcher und römiſcher Zeit in den Rheiniſch-Weſtfäliſchen Provinzen, S. 111 beſtrevet ſamt paa Tab. XXIV, Fig. 12 aftegnet en Jernkniv, der paa det nærmeſte har ſamme Dannelſe ſom det Bergenſke Muſeums fra Karmøen, og kan betragtes ſom et Sideſtykke til denne, uagtet den ene er af ſcandinaviſk, den anden af romerſk Oprindelſe.

De forbemeldte tydſke Forfattere ere af den Mening, at de af dem beſtrevne, halvmaaneformige Knive, af Bronze, Kobber og Jern, have været Læderknive, beſtemte til at bruges af Sadelmagere og Andre, der have givet ſig af med at forfærdige Arbeider af Læder eller Skind. Hvad derimod de krumme Flinteknive angaaer, da anſee, ſom bekjendt, de fleſte Antiqvarer dem for at have været Garver-Redſkaber, brugte til at afſkrabe Haarene af Huder og Skind, ſom ſkulde garves eller beredes. Den ſamme Beſtemmelſe har jeg ogſaa tillagt den i Urdas 1ſte Bd., S. 397, beſtrevne krumme Steenkniv. Ligheden imellem Lappernes Jekko og den her omhandlede, paa Karmøen fundne, Jernkniv ſynes at gjøre det ſandſynligt, at dette ſidſte, ſærdeles mærkelige, Redſkab har været beſtemt og benyttet deels til at ſkjære Læder og Skind, deels til Haarenes Afſkrabning af Huder, ſom ſkulde beredes. Derſom denne Knivs Tunge ikke tilfældigviis er bleven krummet, men derimod har været lige, da har den viſt været ind-

[13]) Friderico-Franciscеum, S. 61 og 131.

drevet i et Skaft, ligesom Tungen paa en almindelig Kniv. Antager man paa den anden Side, at Tungen med Flid har været arbeidet krum, har en anden Befæstningsmaade gjennem et Hul og et Indsnit i Skaftet rimeligviis været anvendt.

XXIX.

Iblandt andre Jernsager, Øxer, Spyd, Paalstave, m. m., som ere fundne i en Gravhøi i nedre Thelemarken, og som Hs. Excellence, Norges nuværende Statholder, Løvenskjold i Aaret 1834 skjænkede til det Bergenske Museum, vare de paa Pl. XIV. Fig. 7 a og b aftegnede, ligeledes af Jern forfærdigede, Redskaber. Figur 7 a bestaaer af 3 Led eller Afdelinger. Den øverste af disse er et tilsmeddet, 8½ T. langt, Stykke, der er saaledes dannet at deri skulde indsættes et Skaft, til hvis Befæstning der er et Hul for en Nitnagle, hvoraf et Stykke endnu staaer tilbage i Hullet. Skaftaabningen holder 1½ T. i Gjennemsnit. Henimod den ene Ende er dette Stykke tilrundet og belagt med en Jernring. I denne Ende, som er klumpet og sladhamret, er der fra Siden anbragt et Hul, hvorigjennem Redskabets 2det Led, en af en rund Jernstang forfærdiget og sammensveiset Ring, der i sin nuværende Tilstand er bøiet i Form af en Stigbøile, findes Redskabets 1ste Led tilhæftet. I denne Ring hænge 3 andre, omtrent lige saa store, paa samme Maade forfærdigede, ovale Jernringe, der udgjøre Redskabets 3de Led. Figur 7 b bestaaer af en krum, i Enden til begge Sider udvidet, Jernhage, der sidder paa en 7 T. lang Stilk, som er saaledes dannet, at deri skulde indsættes et Skaft. Til at befæste Skaftet er der Hul for en Nitnagle, som endnu staaer tilbage i Skaftthullet.

Det er ikke første Gang, at Redskaber af dette Slags her i Riget ere fundne i Gravhøje. Det norske Universitet bevarer i sin Oldsagesamling, under No. 239 og 240, to næsten aldeles lignende Jernredskaber, der formodentligen ere fundne i Norge, uden at man ved, hvor eller af hvem. Major Klüwer har ogsaa i sine antiquariske Reise-Jagttagelser i Aaret 1823, et Manuskript, som tilhører det Kgl. norske Videnskabers Selskab i Trondhjem, i 2det Hefte, nedens han omtaler Antiquiteterne i Totens Hoved-Sogn, nævnt og aftegnet 2 fuldkommen lignende Jernredskaber, hvilke man i Aaret 1808 skal have fundet i en Steenrøise paa Gaarden Alfstad sammesteds.

Det vil neppe være mueligt med Vished at opgive, til hvilken Brug de her omhandlede Jernredskaber have været bestemte. Ganske vist synes det derimod at være, at begge disse Redskaber, Fig. 7, a og b, have hørt sammen, da man paa 3 forskjellige Steder har fundet Redskaber af begge Slags samlede. Til Sammenligning med disse Redskaber maae jeg her nævne nogle, i forskjellige norske Gravhøie fundne, Jernringe og Jernhager, der tilhøre det Kgl. norske Universitet, i hvis Catalog over Oldsagerne de findes anførte under No. 238, 576—578, 608, 662, 703 og 704. Trende af disse, No. 576—578, findes beskrevne og aftegnede i Annaler for nordisk Oldk. for 1838, S. 113, under No. 8, og S. 115 og 116 under No. 11 og 12, thi jeg antager som temmelig vist, at 577 og 578, No. 11 og 12, have hørt sammen med Redskabet 576, No. 8, ligesom de nu her omhandlede, Fig. 7 a og b. Det samme antager jeg at være Tilfældet med de paa Gaarden Alfstad fundne, saameget mere, som Major Klüwer beretter, at Hagen, da den fandtes, omfattede den mellemste af Jernringene. Vel ere ovennævnte, det norske Universitet tilhørende, Redskaber ikke fuldkommen af samme Indretning som det Bergenske Museums her omhandlede, Fig. 7, a og b, men de have dog ihenseende til Ringene og de tilhørende Hager saamegen Lighed med disse, at man neppe kan tvivle paa, at jo begge Slags ere Redskaber, bestemte til een og den samme Brug. Iblandt de Tegninger, som den bekjendte Antiqvar Arndt deponerede i den danske Kong Frederik den 6tes Haand-Bibliothek, er der een, hvorpaa fremstilles et, i Hvidesøe Præstegjeld i Thelemarken fundet og af Arndt i Aaret 1805 copieret Jern-Redskab, af samme Slags som det ovennævnte, i Annaler for nord. Oldkynd. beskrevne og aftegnede, tilligemed en Spydsod, der har Stoppehager ovenfor Spydbladet. Arndt anseer denne Ring (der formodentlig er den samme som den i det norske Universitets Catalog under No. 608 anførte) for at have været en gammel norsk Tourneer-Ring. Alle de her nævnte Jernringe synes at være vel skikkede til at bruges som Tourneer- eller egentlig Carrousel-Ringe. Naar Skaftet til Fig. 7 a, og ligeledes Krogen i det i Annaler for nordisk Oldkyndighed for 1838, S. 113, No. 8 aftegnede Redskab var fæstet i passelig Høide, kunde vel den nedenunder passerende Rytter eller Løber med de Fig. 7 b, og No. 11 samt 12 paa det citerede Sted i fornævnte Annaler aftegnede Hager, fæstede paa en lang Stang, søge at faae fat i en af de i bemeldte Redskaber hængende

Ringe, og, naar dette lykkedes, at vride den los fra Redskabet, om han havde Styrke og Behændighed nok dertil. Og skulde dette Forsøg — som vist ofte vilde blive Tilfældet — mislykkes, og Rytteren falde af Hesten, eller Løberen standse eller falde, eller Nogen af dem blive nødt til at lade sin Stang og Hage blive hængende i Ringen, da gav dette jo en velkommen Leilighed til Løier i Legen. Tournering var ikke fremmed for vore Forfædre i Middelalderen. Den kaldtes: turniment eller burtreid, og nævnes ofte i Sagaerne [14]) naar der tales om Vaabenøvelser eller Vaabenleeg. De Forskrivter, som Kongespeilet indeholder, S. 371—374, synes og at kunne have Hensyn til Tourneringer. Sagaerne have imidlertid, saavidt som mig er bekjendt, ingensteds udtrykkeligen nævnt Tourneer- eller Carrousel-Ringe som brugte af vore Forfædre ved de af dem i Oldtiden anstillede Vaabenlege. Carrousel er nok en af den senere Middelalders Opfindelser efterat de virkelige Tourneringer — Kampe til Hest — vare afskaffede. Paa Grund heraf, og da de foranførte Jernredskaber ere fundne i Gravhøje blandt Øxer, Paalstave, Urner, brændte Been og andre saadanne Sager, som tilhøre Oldtiden eller den tidligere Middelalder, vilde det nok være betænkeligt at følge den af Arndt givne Anviisning, og at anse de bemeldte Jernredskaber for Tourneer- eller Carrousel-Ringe. Det er alligevel mærkeligt, at adskillige af de i disse Redskaber, og navnligen i det som eies af Bergens Museum, hængende Jernringe ere saaledes bøjede eller vredne, at man kan see at de have været udsatte for voldsom Behandling. Om bemeldte Redskabers oprindelige Bestemmelse og Brug seer jeg mig ikke i Stand til at fremsætte nogen nye eller rimeligere Hypothes. Maaskee kan det lykkes, ved efterfølgende Fund af dette Slags, tillige at opdage andre Gjenstande, der kunne kaste nyt Lys paa disse Redskabers egentlige Bestemmelse; og derpaa var det vel Umagen værd, at Antiqvarerne henvendte særdeles Opmærksomhed. Skulde Arndts forberørte Hypothes blive bestyrket med nye Grunde, da vilde det derved vises, at man her i Riget i Oldtiden har brugt et Slags Carrousel længe førend denne Øvelse eller Leeg blev indført i sydligere Lande. Med Hensyn dertil fortjener det at anmærkes, at man, saavidt mig er bekjendt, hidindtil ikke har fundet Redskaber af dette Slags i Oldtids Gravhøje andensteds end i Norge.

[14]) See t. Ex. Hjalmters og Ølvers Saga, Cap. 2; Sörla þáttr Cap. 6; Halfdanar Brønufostra S., Cap. 12; Sögubrot af fornkonungum, C. 2, og Didrich af Berns S., C. 181.

XXX.

Da en af Opsidderne paa Gaarden Sole, i Haalands Præstegjeld paa Jædderen, i Aaret 1834 tog sig for at undersøge nogle af de paa Gaarden værende Oldtids Gravhøje, fandt han i en af disse: 1.) to Dolke, 2.) en liden Krumkniv, 3.) en liden Lysestage, hvori der stod en Stump af et Voxlys, som Finderen bortkastede, og 4.) to lange, runde afdreiede Stykker, det ene lignende en af de almindelige Bronze-Naale, og det andet krummet i begge Ender; alt af Bronze. I en anden Gravhøi fandt han et Sværd, en Metalknop og nogle mindre Fragmenter af Metal. De fundne Sager bleve, ved Foranstaltning af da værende Sognepræst Thorne til Haaland, og residerende Capellan i Stavanger, nu Sognepræst til Aster, A. Lange, indsendte til Bergens Museum.

Dolkene ere af det Slags, som oste findes i danske, engelske og tydske Gravhøie, og ligne aldeles den i nordisk Tidsskrivt for Oldkyndighed, 3die Bd. Tab. 1. Fig. 3, afbildede. I Friderico Francisceum, Tab. VIII., Fig. 1 og 2 findes ganske lignende Dolke aftegnede, hvilke Lisch i hans Forklaringer derover, S. 117, anseer for at være Spydspidse, en Feiltagelse, hvori engelske Antiqvarer, ved Bedømmelsen af lignende Gjenstande, ogsaa have gjort sig skyldige [15]). Af Krumkniven, No. 2, leveres her Tegning i naturlig Størrelse paa Pl. XIV. Fig. 12. Knive af dette Slags ere, saavidt mig bekjendt, ikke tilforn fundne i norske Gravhøie. De forekomme derimod ofte i Hedenolds Gravhøie i Sverig, Danmark, Tydskland og andre europæiske Lande.

Lysestagen, No. 3, som fremstilles i naturlig Størrelse paa Pl. XV, Fig. 4 a og b, er et høist sjeldent Stykke, hvortil intet Sidestykke, saavidt jeg veed, findes i nogen anden Oldsagesamling. Ved uforsigtig Behandling af Finderne er Stagen bleven noget beskadiget, og Piben itubrækket, hvilket formodentligen er skeet i det man udtog den deri værende Stump af Voxlys, som det er meget at beklage, at Finderen ikke conserverede og afgav tilligemed de øvrige, i Høien fundne, Sager. Lysestager ere allerede tidligere fundne i andre norske Gravhøie. Saaledes beretter Klüver i hans norske Mindesmærker, S. 68, at der i en Høi paa Gaarden Inddalen, i Værdal, i Aaret 1806 blev fundet en Stage af Jern; og Kraft melder i Norges topographisk-statistiske Beskrivelse, 4de

[15]) Nord. Tidsskr. for Oldk., 3 Bd., S. 281.

D., S. 236, at der i en Gravhøi paa Haae Præstegaard paa Jædderen er fundet en Lysestage af Vegstreen med trende Piber paa. Hvor disse ere afblevne vides ikke. At man i Hedenolds Gravhøie i Naboelandene eller andre nordeuropæiske Lande har fundet Lysestager, er mig ubekjendt. Den her omhandlede Lysestage er saaledes den første, af Bronze forfærdigede, som er funden, og den eneste som haves fra den nordiske Oldtid. De to afdreiede Bronzefragmenter, No. 4, hvilke i naturlig Størrelse ere aftegnede paa Pl. XIV, Fig. 9 og 10, have uden Tvivl hørt sammen, og i heel Tilstand udgjort en fibula af det Slags, som findes afbildet i nordisk Tidsskrivt for Oldkyndighed, 3 Bd., Tab. I. Fig. 1.

Det er Skade, at den Gravhøi, som indeholdt de ovennævnte og sandsynligen flere interessante Oldsager, ikke blev undersøgt af nogen Sagkyndig, der kunde have givet fuldstændig Underretning om Høiens og de fundne Gjenstandes Beskaffenhed og Leie, og tillige sørget for Sagernes Opbevarelse i ufordærvet Tilstand.

XXXI.

I Sommeren 1838 foretog Stephen Tollevsen Bryn sig Gravning i en rund Jordhoug paa Gaarden Bryn, i Vosse Præstegjeld, søndre Bergenhuus Amt, og fandt der i den løse Jord følgende Sager:

1. En Sabel, eller et eenegget Sværd, med Hæfte, langt 1 Alen 4 Tom., foruden Hæftet, der er 6 Tom. langt, og bredt $1\frac{5}{8}$ Tom., samt tykt i Bakken eller Bagen $\frac{1}{4}$ Tom.
2. En Øxe, med en Jernklinne, hvormed den har været fæstet i Skaftet.
3. Et Mundbid til et Bidsel, — en almindelig Trindse.
4. Tre Fragmenter af Pile, spidse og flade, med en Forhøining paa Midten.
5. Fragment af en Kornsigd.
6. En Tælgekniv, hvis Blad er $3\frac{1}{2}$ Tom. langt, og Tangen $2\frac{1}{2}$ Tom.
7. Et Ildstaal, 3 Tom. langt, 1 Tom. bredt, med Enderne opbøiede og krummede.
8. En Trefod, eller Triangel, med 3 smaae Hager, een under hvert af Hjørnerne; Siderne 3 Tom. lange, $\frac{1}{8}$ Tom. tykke, $\frac{3}{8}$ Tom. brede; Hagerne $\frac{1}{2}$ Tom. høie. (Pl. XIV. Fig. 5.)

Disse Sager, som alle ere af Jern og Staal, bleve af mig indkjøbte til Bergens Museum, hvor de nu opbevares. Paa samme Gaard ere flere Gravhøie. I een af disse, som for en Snees Aar siden er undersøgt, sees endnu et aabenstaaende steensat Gravkammer, af circa 1½ Alens Høide og Brede. Indeni gaaer det krumt henad til den ene Side. Foruden den her under No. 8 anførte Trefod eier Bergens Museum en anden, af samme Størrelse og Dannelse, ligeledes af Jern, hvilken for omtrent 10 Aar siden skal være funden i en Gravhøi i Slidre Præstegjeld, i Valders. Saadanne, af Jern eller andre Metaller forarbeidede, Triangler, med Fødder eller Hager under, vides ikke tilforn at være fundne i Gravhøie, hverken her i Riget eller andensteds. Der gives derfor heller ikke, saavidt mig er bekjendt, i noget andet Museum Sidestykker til det bergenske Museums foranførte Triangler af Jern. I Westphalen skal derimod være fundet en liden Triangel af Bronze, hvis Sider eller Been ere 1⅔" lange. Den forvares i det kongl. Museum i Berlin, og omtales i L. v. Ledeburs: das Königl. Museum vaterländischer Alterthümer im Schlosse Montbijou zu Berlin, S. 163; men denne Forfatter nævner intet nærmere om Triangelens Dannelse eller Beskaffenhed. Ligeledes skal der, ifølge J. Pickels Beschreibung verschiedener Alterthümer, welche in Grabhügeln alter Deutschen gefunden worden sind, S. 32, i Nærheden af Eichstätt være fundet 3 smaae ligesidede Triangler, af Kobber, hvis Sider ere 15 Lin. lange, og hvis Hjørner ere forsynede, hvert med een Knap. I Kruses Budorgis, S. 175, Note *, siges ogsaa, at der i England, ifølge Lyson reliquiæ Britann. Romanæ, 1819, Vol. III. Pl. 34—35, skal være fundet mange Triangler, af Bronze og Sølv. Af hvad Beskaffenhed disse Triangler have været, er mig ikke bekjendt, da det sidstmeldte Værk ikke har været tilgjængeligt for mig. Paa det nysanførte Sted nævner Kruse en Triangel af grøn Steen, som i det Mansfeldske skal være funden indeni en anden udhulet Steen; men han har ikke nærmere beskrevet den. En afrundet Trekant, bestaaende af 3 sammenstøbte Bronze-Ringe, som hver have ½ Tommes Gjennemsnit, er funden i det Mecklenborgske, og forvares i Schweriner-Samlingen, hvor, ifølge Lisch's Friderico Francisceum, S. 53, en anden lignende Trekant ogsaa findes. Flere Oldsager, som paa nogen Maade kunne sættes i Sammenligning med det bergenske Museums forberørte Jern-Triangler, ere mig ikke bekjendte. Om og hvorvidt de forbemeldte, i Udlandet fundne, Triangler, saaledes som Pickel, Kruse og

Schrøter formode, have været benyttede til religieus Brug, eller gjort Tjeneste som Amuleter, vil jeg lade staae ved sit Værd. Hvad de i det bergenske Museum opbevarede Jern-Triangler angaaer, da holder jeg for, at de, ligesaavel som de øvrige Jernsager, i Forbindelse med hvilke de fandtes, have været anvendte til daglig, eller oeconomisk Brug. Deres Dannelse, med Hager eller Fødder under, synes at pege hen paa, at man har brugt dem som Fodstykker til at sætte Noget paa, medens dette har staaet over Ilden. Maaskee har man saaledes ladet Røgelsekar staae paa dem, naar disse bleve brugte, hvilket vel maae have været Tilfældet, da Klumper af Røgelse ofte ere fundne i vore Gravhøie. Senere Fund skulle vel engang give nærmere Oplysninger herom.

XXXII.

I Gaarden Gjerstads Udmark paa Østerøen i Nordhordlehns Fogderie, paa et Fjeld omtrent ¾ Mile fra selve Gaarden, ere nogle Teige, af hvilke een kaldes Kirketeigen, og tilhører Mjelde Kirke. Disse Teige benyttes til Sætere for adskillige af de omkringliggende Gaarde. Paa en af bemeldte Sætere, det bruges af Gaarden Borge, og ligger deels i Kirketeigen, deels i Gaarden Lohnes Teig, foretog Johannes Olsen Borge sig i Sommeren 1839 Gravning i en liden aflang, fladagtig Forhøining, der var circa 3 Alen lang, 2 Alen bred, og 1 Alen høi. I denne Houg stødte han paa en firkantet Steensætning, uden Dækstene, men ganske opfyldt med fiin Muld, hvori laae:

1. En rund Steenskaal, 17 Tom. i Gjennemsnit, 7 Tom. høi og 1 Tom. tyk i Kanten, men længere ned og i Bunden dobbelt saa tyk. Den stod hvælvet. Under denne Skaal stod paa ret Kant
2. en rund Steenskaal af 9½ Toms. Diameter, 4½ Toms. Høide og 1 Ts. Tykkelse, fyldt med Aske eller Jord. Ved Siden af disse Skaale laae:
3. en liden Steenøse, circa 9 Tom. lang, med kort Skaft og stort Blad.

Alle disse 3 Kar ere gjorte af Grydesteen. Andre Oldsager fandtes ikke i Høien. I Nærheden saaes ingen lignende Forhøininger. Høien laae paa en Flade, nedenfor nogle Hillere eller Bjerggrotter, som kaldes Mons-Hillerne, i hvilke Sagnet beretter, at der fordum skal have boet Røvere. No. 1 og 2 tilhøre nu Bergens Museum; No. 3 skal være bortkommen, uden at Finderen veed, hvor den er afbleven. Han har lovet mig, at anstille Eftergravning i Høien, og at un-

derſøge Bunden eller Gulvet i Hillerne nøiagtigen for at udforske, om Steenredſkaber af noget Slags maatte findes der.

Steenkaalene No. 1 og 2 ere meget vel vedligeholdte, og den første er ikke alene det ſmukkeſte, men tillige det største Exemplar, ſom jeg veed at være opgravet af Jorden her i Riget. At Høien, hvori Skaalene fandtes, er en Gravhøi, ſynes rimeligt, da Steenkaalene her ſtode ligeſom Bronzekjedlerne i Kong Walders Houg paa Søndmør [16]) den største hvælvet over den mindre, hvilken var fyldt med Aſke; og den firkantede Steenſætning inden i Hougen ſvarer til Gravhøienes ſædvanlige Indretning. Det er imidlertid et ſjeldent og mærkeligt Tilfælde, at en Oldtids Gravhøi er funden iſoleret oppe paa et høit Fjeld, hvor ingen andre Spoer af fordums Boeſtæder findes, end de ovennævnte Hillere, hvori der, efter et Sagn, ſkal have boet Røvere. Den mindre Skaal har ſaaledes maaſkee indeholdt Levninger af en i Grotten fordum boende Røver eller Rømningsmand.

Steenkaalen No. 1 ligner i Formen aldeles, og i Størrelſen nogenlunde de Steen-Urner, ſom i Aaret 1699 fandtes i den af Pownall, Ledwich og Flere beſkrevne, høiſt mærkelige, Jettestue ved New Grange, imellem Drogheda og Slane, paa Irland.

XXXIII.

I Mai 1840 blev paa Gaarden Nedre-Mjelde i Nordhordlehns Fogderie anſtillet Grævning i en Høi, i hvis Udkant, næſten lige med den udvendige Jord, fandtes et lidet, af ſimple Steenheller indhegnet og med Heller bedækket, Rum, hvori laae:

1. Et tveegget Sværd, 2. et Spydblad, ſom havde været zirligen indlagt, eller omvundet med Sølvtraade; 3. Fragment af en Sigd; 4. en ſtor Øxe; 5. en meget liden Do.; 6. Fragmenter af en Urne eller Skjold-Bukkel, og 7. en Bjælde med Knebel i, lang $2\frac{3}{4}$ Tom. og bred $1\frac{1}{4}$ Tom. Den var af Finderen beſkadiget.

Alle disſe Sager, ſom ere af Jern, bleve af Gaardens Eierinde, Madame Frederikke Krohn, indſendte til Bergens Muſeum. Hvad der blandt de

[16]) Urda, 1ſte Bd., S. 29.

fundne Gjenstande fortjener særdeles Opmærksomhed er Bjælden (Pl. XIV, Fig. 4), som er dannet af en hamret og sammenbøiet Jernplade, oventil forsynet med en Jernbøile, der staaer i Forbindelse med Jernkolben, og som i det Hele er meget simpelt arbeidet. Den har fuldkommen Lighed med de Kobber- og Jern-Bjælder, som endnu bruges til at hænges om Halsen paa Geder og Faar. Saavidt mig er bekjendt har man, ved Gravhøies Undersøgelse her i Riget, hidindtil kun 2 Gange forhen stødt paa saadanne Jernbjælder, den ene Gang i en af Jord og Stene bestaaende Gravhøi paa Gaarden Gjessen, i Gran Sogn paa Hadeland, og den anden Gang i Vinger Sogn. Begge disse Bjælder, af hvilke den første er omtrent af samme Størrelse, som den her beskrevne, den anden omtrent dobbelt saa høi, opbevares i Universitets-Museet i Christiania under No. 119 og 557. At man i andre Lande har fundet Bjælder af dette Slags i Gravhøie, er mig ubekjendt. Derimod er der i Ruinerne af et romersk Castel eller castrum ved Neuwied i Preussen, blandt andre romerske Oldsager, fundet 2 aldeles lignende Bjælder af Jern. Dorow omtaler dem i sit Værk: Römische Alterthümer in und um Neuwied am Rhein, 2det Bd., S. 82, hvor han siger, at de ere meget lig de i samme Værks Tab. XVII, Fig. 6 afbildede, sammesteds fundne, 2 Klokker, eller Bjælder af Bronze. Sex lignende, i Ruinerne ved Alzey i Rheinhessen fundne, Jernbjælder, af hvilke de 4 indvendigen ere tyndt belagte med Bronze, omtales ogsaa af Emele i hans Beschreibung römischer und deutscher Alterthümer in dem Provinz Rheinhessen zu Tage gefördert, S. 12, og een af disse er afbildet paa Værkets XIIte Plade No. 10. De ansees af Forfatteren for at have været Husklokker.

W. F. K. Christie.

Spoer af finske eller lappiske Folks Ophold i Oldtiden paa Høifjeldene i Bergens Stift.

Efterat jeg i Aaret 1838 havde hørt Rygte om, at der paa de store Fjeldstrækninger ovenfor Sysendalen i Eyfjords Sogn, Gravens Præstegjeld i Hardanger, af nogle Bønder skulde være fundet endeel store Dynger eller Houge af Reensdyrs-Been og Horn, søgte jeg strax nærmere Oplysning desangaaende. Ved at tale med nogle af Finderne, Bønder fra Mehuus og Mourfæt i Eyfjord, fik jeg fuldkommen Vished om, at Rygtet var sandt, og at der tæt ved de nævnte Beendynger saaes Huus-Tomter, med Rudera af gamle Huse. Jeg foresatte mig derfor, til næste Aar at reise derhen, og at anstille de fornødne locale Undersøgelser; men da Sygdoms-Tilfælde gjorde dette umueligt, formaaede jeg Candidatus theologiæ Wilh. Koren til, i Aaret 1840 at gjøre disse Undersøgelser paa mine Vegne. Af de Beretninger, som han har meddeelt mig, har jeg erholdt Vished om, at der paa flere Steder ved Fjeldvande imellem Eyfjord og Hallingdal, og navnligen ved Findsevandet og Lougen, eller Normandslougen, sees store, runde eller langagtige, med Jord belagte, og med Græs samt Moos bevoxede Høje, fra $1\frac{1}{2}$ til $3\frac{1}{2}$ Alens Høide, og fra 25 til 84 Alens Omfang, indeni bestaaende af Rensdyrs-Been og Horn, der ligge tæt sammenpakkede, i mere eller mindre bedærvet Tilstand, og at der tæt ved disse Houge findes Rudera af Fundamenter til Huse fra 7 til 10 Alens Længde, og fra 6 til 8 Alens Brede. Hr. Koren fandt ogsaa i nogle Dale, længere ned paa Fjeldene, Spoer af runde eller ovale Tomter, rimeligviis for Telte, med Arnesteder i Midten.

I næste Hefte af dette Tidsskrivt agter jeg at meddele en nøiagtig Beretning om de saaledes paa Hardanger-Fjeldet fundne Beenhouge, med Henviisning til Lignende i Finmarken, og om Huus- og Telt-Tomterne saavelsom om nogle i eller ved disse fundne, tildeels meget mærkelige, Oldsager, hvortil jeg skal føje nogle Folke-Sagn samt lingvistiske Bemærkninger, og en Liste over norske Stedsnavne, der sandsynligen ere af lappisk Oprindelse, m. m., alt for at bevise,

at finſke eller lappiſke Folk i Oldtiden have levet og havt Tilhold paa Høifjeldene i Bergens Stift.

Jeg har imidlertid anſeet det rigtigt, her foreløbigen at gjøre Anmeldelſe af de fornævnte Opdagelſer, paa det at Videnſkabsmænd og Andre, ſom enten ſelv komme til at befare Høifjeldene i Norge, eller have Bekjendtſkab til Jægere eller Fjeldbønder, ſom oftere have Leilighed dertil, kunne henvende deres Opmærkſomhed paa, om der ikke paa flere Høifjelde i Bergens Stift, eller paa andre Høifjelde i Norge, iſær ved Fjeldvandene, ſkulde findes lignende Beenhouge, og Huus- eller Telt-Tomter. Forſaavidt ſom Nogen, der, efter denne Anviisning, opſporer deslige Minder om lappiſke Folks Tilhold paa vore Fjelde, maatte ville meddele mig Underretning derom, og Beſkrivelſe over de opdagede Mindesmærker, til Indlemmelſe i den Opſats, jeg har under Udarbeidelſe over denne Gjenſtand, ſkulle Meddelelſer desangaaende af mig med Taknemmelighed blive modtagne, og derefter i min Afhandling benyttede og offentliggjorte.

W. F. A. Chriſtie.

Tillæg
til mine antikvariſke Exkurſioner i Fjordafylke.

(Urdas 2det Bd. Sid. 11—33.)

1.) Til den af mig S. 13—17 gjorte Beſkrivelſe over Oldtids-Monumenterne i Yttre-Holmedal, ſaaledes ſom jeg fandt dem der paa min ſeneſte Vandring i Aaret 1833, har en Ven af mig, der indeværende Aar i Septbr. Maaned har beſøgt Thingmoen, havt den Godhed at meddele mig følgende Supplementer:

a.) "I Veſt fra Troldeſkarhougen, omtrent 6 Skridt fra Samme, ligger langs Brinken en Skibshoug, i Retning fra O. N. O. til V. S. V., der er 50

Skridt lang og 8 Skridt bred. Dens ydre Kant er regulair omgiven med en Steensætning, og indvendig er Hougen fyldt med smaae Sterne og Jord. I Midten er den opkastet og udgravet.

b.) Længere i Vest, i en Afstand af 6 Skridt fra foregaaende Skibshoug, ligger en cirkelrund Steensætning, omgiven udenom med en Grøft eller Fordybning, omtrent 1 Alen bred, og ½ Alen dyb, saaledes at Vand ikke kunde blive staaende udenfor Steensætningen, der holder 6 Skridt i Diameter. I Formen ligner den den af Biskop Neumann beskrevne, paa den nordlige Kant af Sletten beliggende Kampkreds.

c.) Lige i Syd af denne Kampkreds, der udenom Steensætningen er forsynet med en Grøft, omtrent 1 Alen bred og ½ Alen dyb, ligger en aflang eller Skibshoug, i Retning fra Nord til Syd, omtrent 6 Skridt fra Samme. Den bestaaer af smaa Stene, hvorover er voxet Moos, og er 30 Skridt lang og 8 Skridt bred. Marken omkring den er bevoxet med Kvat."

2.) Af Aalhuus Slot, den bekjendte Audun Hestakorns Borg i Jolster, som jeg har beskrevet S. 21—25, er nu intet mere at see! — Sic transit gloria mundi. At Urda fik optaget Resterne af dette sjeldne Slots Herlighed, maa den og Historien lykønske sig med.

Bergen den 10de Dec. 1841.

Neumann.

Tillæg til Opsatsen om Augvaldsnæs.

Foruden de Side 324—337 nævnte Oldtidsminder findes endnu paa Bjørnholmen, en ligeved Præstegaardens Søhus beliggende liden, men høi Bjergholme, en Stendysse af 56 Skridts Omvidde, udgraven i Toppen og halv forstyrret. Ligesaa findes, paa den saakaldte Svinetange, Nordpynten af

Buksen paa Gloppesundets Østside, tilhørende Præstegaarden, en Stendysse af samme Størrelse og i samme Tilstand. Om Fund i eller Sagn om disse Høie høres Intet.

Som en ikke liden Bestyrkelse for den Mening, at Skratteskjær ikke er at søge i noget af Fladeskjærrene bemærkes, at den paa Svinetangen beliggende Gravhøi langtfra har Fladeskjærrenes Høide og at følgelig ikke her en saadan Stigen af Land kan have fundet Sted som nødvendig for hin af mig modsagte Menings Antageligheb. Paa Gaarden Skidnedal, sydlig i Skudesnæs Præstegjeld, østenfor Falnæs Præstegaard, findes lige nede i Stranden og knap en Fod over Flodmaalet en liden Gravhøi, hvilket uimodsigelig beviser, at Karmøens Sydspidse ikke siden hin Høis Opkastelse har hævet sig. Paa Storesund nordved Hougesundet i Torvestad Sogn findes ogsaa en Gravhøi, beliggende ude paa en lavere end Fladeskjærrene i Sundet sig udstydende Odde, saa det lader sig godtgjøre, at hellerikke Karmøens Nordende kan have hævet sig saameget siden Olaf Trygvesøns Dage, som Fladeskjærrene maatte, forat noget af dem skulde kunne være det omspurgte Skratteskjær. Da altsaa Karmøens hele Østkyst ikke i dette Tidsrum synes at være stegen, er al Rimelighed for, at Skratteskjær ligesaalidt har det, og den af Biskop Neumann [1]) antagne Stigen af Ferkinstadnæsset ude paa Karmøens Vestside har da ialfald kun været aldeles partiel.

J. R. Christie.

---

[1]) Se dette Tidsskrivt, 2det Bd. S. 231, 233.

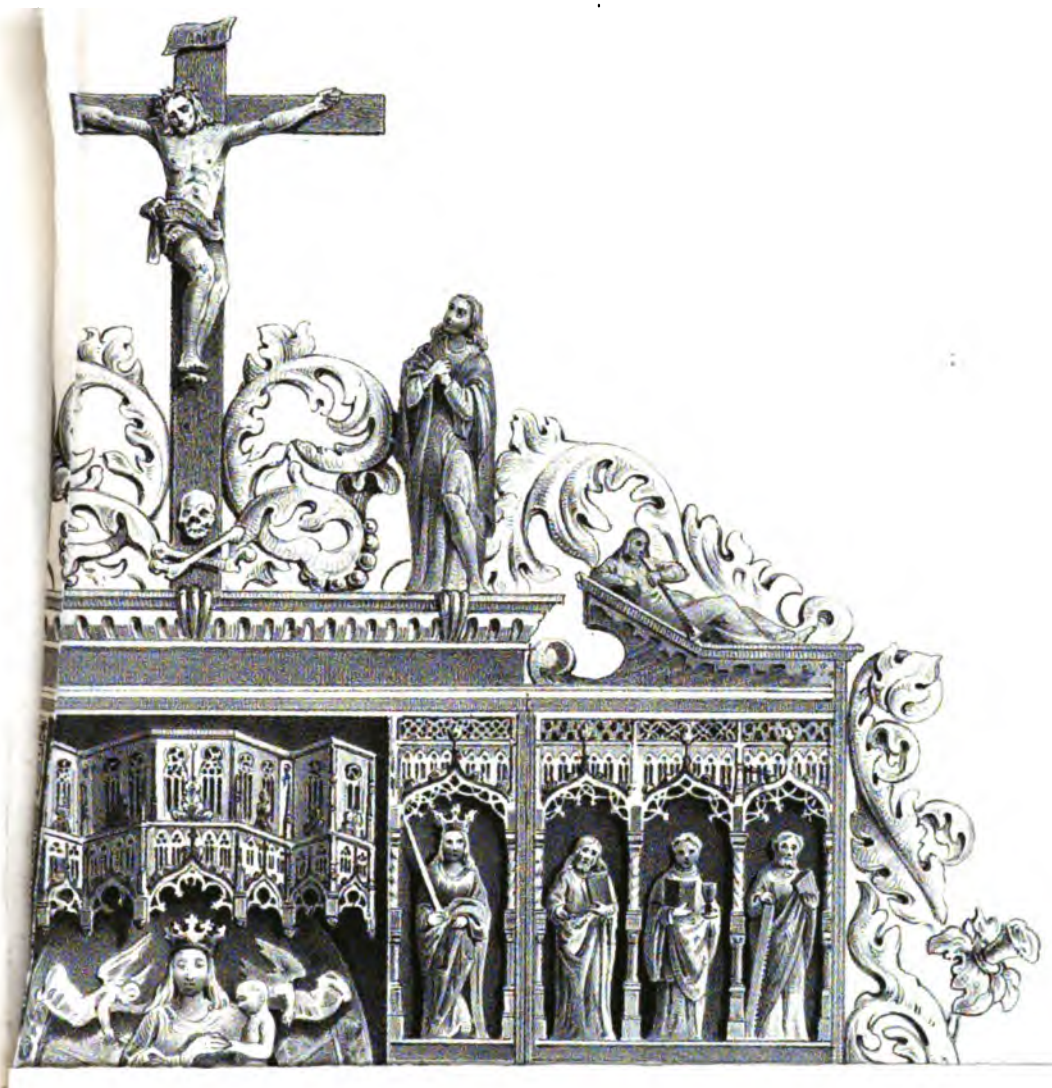

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY
ASTOR, LENOX
TILDEN FOUNDATIONS

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY
ASTOR, LENOX
TILDEN FOUNDATIONS

Lith. ved Prahl i Berge

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY
ASTOR, LENOX
TILDEN FOUNDATIONS

Fig 1a.

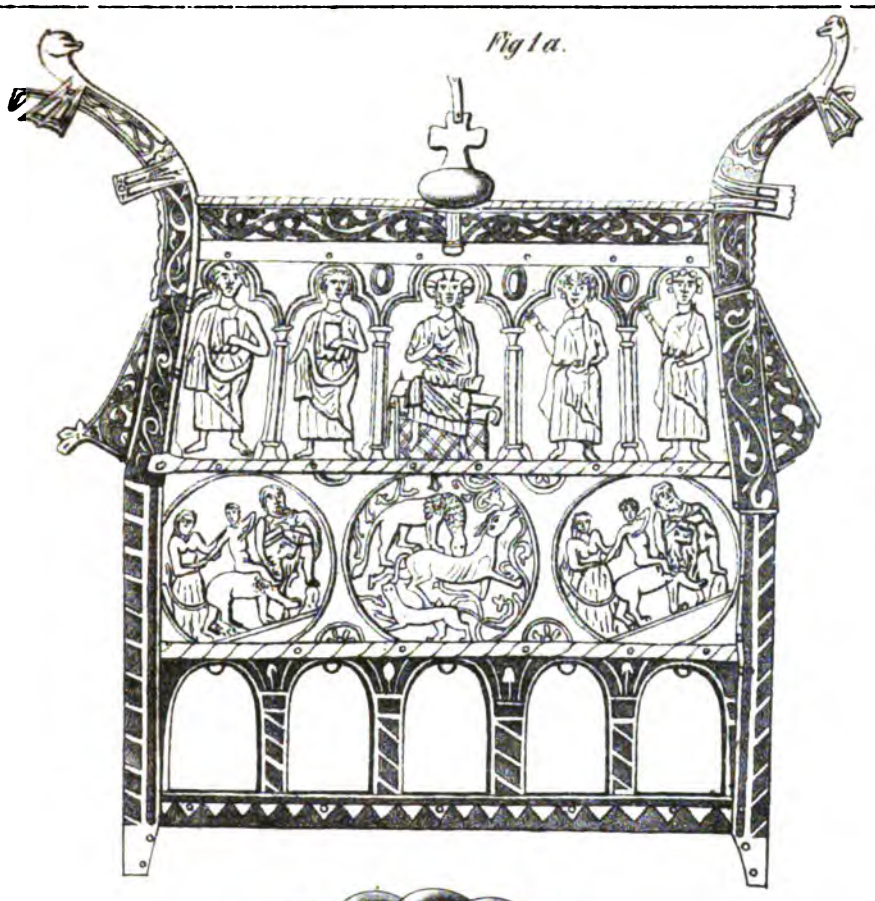

Fig 1b.

Fig 2a

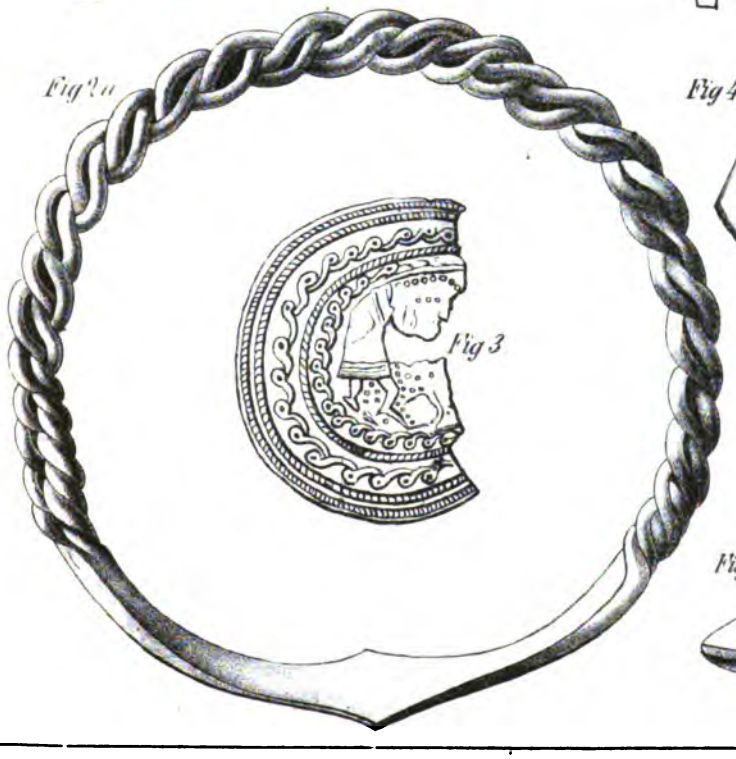

Fig 3

Fig 4b.

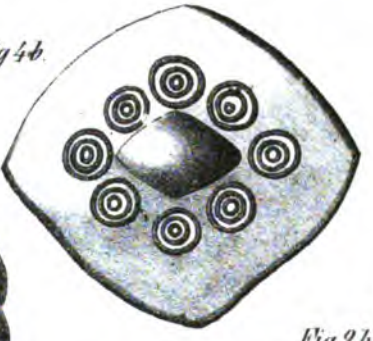

Fig 2b

Fig 4a

Lith. ved Prahl i Bergen.

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY

ASTOR, LENOX
TILDEN FOUNDATIONS

Fig 1.

Fig 2.

Fig 3.

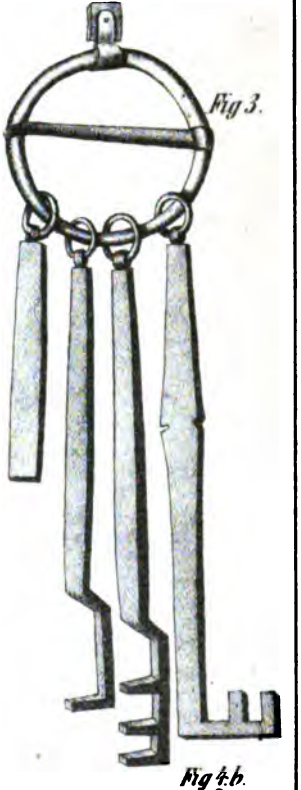

Fig 4.b.

Fig 4.a.

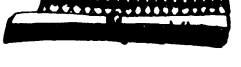

Fig 2 i 1/2 Størrelse
3 i 4
— 4 a b natr.

Lith: ved Brahl i Bergen

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY
ASTOR, LENOX
TILDEN FOUNDATIONS

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY
REFERENCE DEPARTMENT

This book is under no circumstances to be taken from the Building

Form 419